

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + Refrain from automated querying Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

Über dieses Buch

Dies ist ein digitales Exemplar eines Buches, das seit Generationen in den Regalen der Bibliotheken aufbewahrt wurde, bevor es von Google im Rahmen eines Projekts, mit dem die Bücher dieser Welt online verfügbar gemacht werden sollen, sorgfältig gescannt wurde.

Das Buch hat das Urheberrecht überdauert und kann nun öffentlich zugänglich gemacht werden. Ein öffentlich zugängliches Buch ist ein Buch, das niemals Urheberrechten unterlag oder bei dem die Schutzfrist des Urheberrechts abgelaufen ist. Ob ein Buch öffentlich zugänglich ist, kann von Land zu Land unterschiedlich sein. Öffentlich zugängliche Bücher sind unser Tor zur Vergangenheit und stellen ein geschichtliches, kulturelles und wissenschaftliches Vermögen dar, das häufig nur schwierig zu entdecken ist.

Gebrauchsspuren, Anmerkungen und andere Randbemerkungen, die im Originalband enthalten sind, finden sich auch in dieser Datei – eine Erinnerung an die lange Reise, die das Buch vom Verleger zu einer Bibliothek und weiter zu Ihnen hinter sich gebracht hat.

Nutzungsrichtlinien

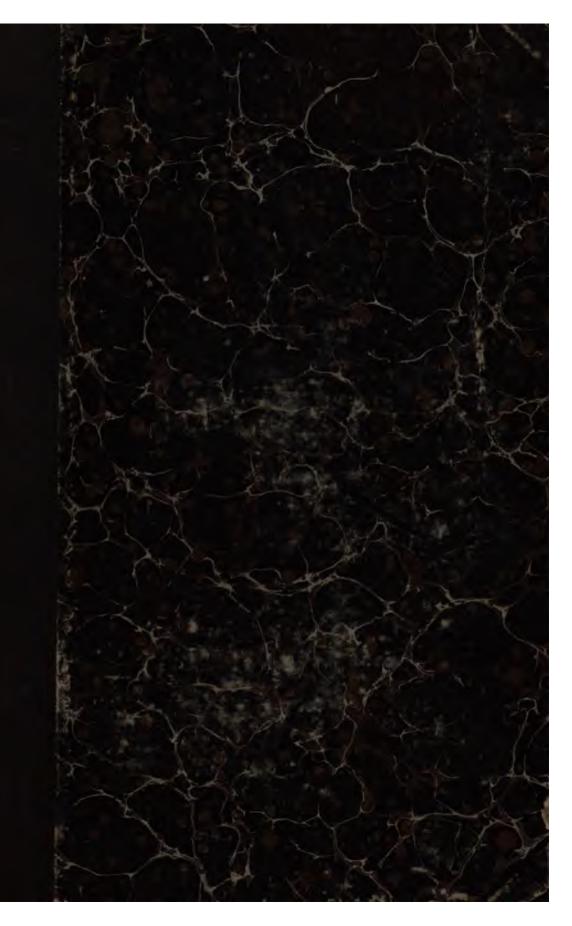
Google ist stolz, mit Bibliotheken in partnerschaftlicher Zusammenarbeit öffentlich zugängliches Material zu digitalisieren und einer breiten Masse zugänglich zu machen. Öffentlich zugängliche Bücher gehören der Öffentlichkeit, und wir sind nur ihre Hüter. Nichtsdestotrotz ist diese Arbeit kostspielig. Um diese Ressource weiterhin zur Verfügung stellen zu können, haben wir Schritte unternommen, um den Missbrauch durch kommerzielle Parteien zu verhindern. Dazu gehören technische Einschränkungen für automatisierte Abfragen.

Wir bitten Sie um Einhaltung folgender Richtlinien:

- + *Nutzung der Dateien zu nichtkommerziellen Zwecken* Wir haben Google Buchsuche für Endanwender konzipiert und möchten, dass Sie diese Dateien nur für persönliche, nichtkommerzielle Zwecke verwenden.
- + *Keine automatisierten Abfragen* Senden Sie keine automatisierten Abfragen irgendwelcher Art an das Google-System. Wenn Sie Recherchen über maschinelle Übersetzung, optische Zeichenerkennung oder andere Bereiche durchführen, in denen der Zugang zu Text in großen Mengen nützlich ist, wenden Sie sich bitte an uns. Wir fördern die Nutzung des öffentlich zugänglichen Materials für diese Zwecke und können Ihnen unter Umständen helfen.
- + Beibehaltung von Google-Markenelementen Das "Wasserzeichen" von Google, das Sie in jeder Datei finden, ist wichtig zur Information über dieses Projekt und hilft den Anwendern weiteres Material über Google Buchsuche zu finden. Bitte entfernen Sie das Wasserzeichen nicht.
- + Bewegen Sie sich innerhalb der Legalität Unabhängig von Ihrem Verwendungszweck müssen Sie sich Ihrer Verantwortung bewusst sein, sicherzustellen, dass Ihre Nutzung legal ist. Gehen Sie nicht davon aus, dass ein Buch, das nach unserem Dafürhalten für Nutzer in den USA öffentlich zugänglich ist, auch für Nutzer in anderen Ländern öffentlich zugänglich ist. Ob ein Buch noch dem Urheberrecht unterliegt, ist von Land zu Land verschieden. Wir können keine Beratung leisten, ob eine bestimmte Nutzung eines bestimmten Buches gesetzlich zulässig ist. Gehen Sie nicht davon aus, dass das Erscheinen eines Buchs in Google Buchsuche bedeutet, dass es in jeder Form und überall auf der Welt verwendet werden kann. Eine Urheberrechtsverletzung kann schwerwiegende Folgen haben.

Über Google Buchsuche

Das Ziel von Google besteht darin, die weltweiten Informationen zu organisieren und allgemein nutzbar und zugänglich zu machen. Google Buchsuche hilft Lesern dabei, die Bücher dieser Welt zu entdecken, und unterstützt Autoren und Verleger dabei, neue Zielgruppen zu erreichen. Den gesamten Buchtext können Sie im Internet unter http://books.google.com/durchsuchen.

•

1

WILLIAM B. HEAUTE LIEDARY

.

		·	

DIE EXEGETISCHE TERMINOLOGIE

JÜDISCHEN TRADITIO SLYTERATUR

DR. WILHELM BACHER

PROFESSOR AN DER LANDES-RABBINERSCHULE SU BUDAPEST

IN ZWEI TEILEN

LEIPZIG

J. C. HINRICHS'SCHE BUCHHANDLUNG
1905

DIE EXEGETISCHE TERMINOLOGIE

DER

JÜDISCHEN TRADITIONSLITERATUR

VON

DR. WILHELM BACHER PROFESSOR AN DER LANDES-RABBINERSGEWLE SU BUDAPEST

ERSTER TEIL

DIE BIBELEXEGETISCHE TERMINOLOGIE DER TANNAITEN

LEIPZIG J. C. HINRICHS'SCHE BUCHHANDLUNG 1899

Dieser Band erschien ursprünglich mit dem Titel: Die älteste Terminologie der jüdischen Schriftauslegung, ein Wörterbuch der bibelexegetischen Kunstsprache der Tannaiten.

(Seite I/II war in dieser ersten Ausgabe ein Schmutztitel).

VORWORT.

Von den Anfängen der Schriftauslegung, wie sie sich lange vor Abschluss des biblischen Kanons in den Schulen Palästina's entwickelte, legt kein Litteraturdenkmal unmittelbares Zeugniss ab. Die auf uns gekommenen tannaitischen Midraschwerke gingen aus den Schulen Ismaels und Akiba's hervor und beruhten in ihrer ursprünglichen Redaktion auf der Bibelexegese der vorhadrianischen Zeit, der sechs Jahrzehnte zwischen der Zerstörung Jerusalems und dem Falle Bethars; ein grosser Theil ihres Inhaltes gehört der nachhadrianischen Zeit an, und ihre letzte Gestalt erhielten sie um die Zeit des Abschlusses der Mischna, fast sieben Jahrhunderte nach Ezra, dem ersten Schriftgelehrten. Nichtsdestoweniger gewähren diese Werke und die ausserhalb derselben erhaltenen Reste der tannaitischen Bibelexegese die Möglichkeit, auch in die Schriftauslegung der früheren Generationen, der Jahrhunderte vor der Zerstörung Jerusalems einen Blick zu thun. Sehr viele der exegetischen Einzelheiten, welche in der tannaitischen Ueberlieferung anonym erhalten sind, gehen wahrscheinlich auf eine Zeit zurück, die älter ist als die ältesten mit Namen überlieferten Autoritäten. Aber nur für einen geringen Theil dieser anonymen Midraschsätze lässt sich der Beweis eines so frühen Ursprunges führen. Hingegen enthält die tannaitische Litteratur ein Element, das man dem grössten Theile nach als Erzeugniss jener früheren Periode der palästinensischen Schriftauslegung betrachten kann. Es ist das die Terminologie der Bibelexegese, wie sie uns in jener Litteratur überall entgegentritt und

von der wir mit Sicherheit annehmen dürfen, dass sie mit der Schriftauslegung selbst in den Kreisen der Schriftgelehrten Palästina's sich allmählich bildete und entwickelte und zur Zeit der Zerstörung Jerusalems in ihren wesentlichen Bestandtheilen längst vorhanden war. Diese Terminologie kann als authentisches Denkmal der ältesten Schriftauslegung, als das wichtigste Zeugniss von den Anfängen des Midrasch anerkannt werden. Allerdings ist diese bibelexegetische Terminologie auch in den zwei Jahrhunderten von Hillel bis zum Schlusse der tannaitischen Zeit vermehrt worden; aber im Grossen und Ganzen blieb sie unverändert, ihr Grundstock blieb derselbe, wie das ja auch bei einer auf der Tradition mehrerer Jahrhunderte beruhenden Disciplin nicht anders denkbar ist. Wenn ich also in der gegenwärtigen Arbeit die bibelexegetischen Kunstausdrücke der Tannaiten zusammenzustellen unternommen habe, so leitete mich dabei zunächst die Absicht, von jenem einzig sichern Denkmal der gleichsam vorgeschichtlichen Zeit der Schriftauslegung Palästina's zum ersten Male ein Gesammtbild zu bieten. Doch habe ich auch solche Bestandtheile der tannaitischen Terminologie in mein Wörterbuch aufgenommen, die erwiesenermaassen einer späteren Epoche der Tannaitenzeit angehören; denn ich wollte die bibelexegetische Kunstsprache des tannaitischen Midrasch in möglichster Vollständigkeit darstellen. Auf die Unterschiede des terminologischen Sprachgebrauches zwischen den Schulen Ismaels und Akiba's habe ich überall aufmerksam gemacht, dem Beispiele D. Hoffmanns in seiner grundlegenden Schrift: "Zur Einleitung in die halachischen Midraschim" (Berlin 1887) folgend und manche neue Beobachtung zu den seinigen hinzufügend. Dabei ist zu beachten, dass in der Regel der Ismael'sche Midrasch den älteren Sprachgebrauch darbietet, aber auch der Akiba'sche Midrasch sich zumeist innerhalb der Grenzen der alten Terminologie bewegt.

Mein Wörterbuch umfasst die gesammte Schriftauslegung der Tannaiten, sowohl die halachische, als die nichthalachische (agadische), wie ja auch die tannaitische Midraschlitteratur beide Gebiete ungeschieden enthält. Das Material entnahm ich ausser

den tannaitischen Midraschwerken, die ich unten besonders nennen werde, auch anderen tannaitischen Quellen. Die exegetischen Regeln Hillels, Ismaels und Eliezer b. Jose Gelili's habe ich vollständig verarbeitet. Die zur halachischen Hermeneutik gehörenden Kunstausdrücke, die keine Beziehung zur Auslegung des Bibeltextes haben, wurden nicht berücksichtigt. Von der nachtannaitischen Litteratur habe ich nur bei einzelnen Artikeln zwei Werke der palästinensischen Agada (Pesikta, Genesis rabba) herangezogen, um zu zeigen, wie die Terminologie der letzteren sich enge der tannaitischen Terminologie anschliesst. Bei der Bearbeitung des Stoffes leitete mich nur der lexikologische Gesichtspunkt: die Feststellung der Bedeutung und des Sprachgebrauches. Methodologische Erörterungen, die namentlich bei manchen der zur halachischen Schriftauslegung gehörigen Ausdrücke am Platze wären, blieben ausgeschlossen. Durch Häufung der Beispiele habe ich zuweilen einen Einblick in die Art der Schriftauslegung selbst geboten, welche sich dieser Kunstsprache bediente.

Was den Inhalt der hier dargestellten Terminologie betrifft, sei Folgendes hervorgehoben. Ihre Ausdrücke benennen den Gegenstand der Auslegung: den Text der heiligen Schrift und seine Bestandtheile; sie kennzeichnen den Text nach seinen inhaltlichen und formalen Eigenschaften, aus denen sich die Regeln für die Auslegung ergeben; sie beziehen sich endlich auf die Thätigkeit des Auslegers und sein exegetisches Verfahren. Besonders hervorstechend ist der dramatische Charakter dieser Terminologie. Sie verräth überall ihren Ursprung aus der lebendigen Discussion des Lehrhauses, aus dem Dialoge zwischen Lehrer und Schüler, zwischen gemeinsam forschenden Schriftauslegern. Aber auch der Gegenstand der Auslegung, der Bibeltext, erscheint in dieser Terminologie nicht als todtes Object; er tritt vielmehr dem Ausleger lebendig gegenüber, er wird fortwährend personificirt, wie das besonders aus der S. 90 ff. gegebenen Zusammenstellung ersichtlich wird. - Der dramatische Charakter der bibelexegetischen Terminologie findet seine Fortsetzung und

Steigerung in der Dialektik des Talmuds, deren Terminologie zum Theile auf jene zurückgeht.

Der sprachliche Charakter unserer Terminologie ist derselbe, den die tannaitische Litteratur im allgemeinen darbietet: ein durch das Aramäische stark beeinflusster Hebraismus. Rein aramäisch sind nur wenige Partikeln und ganz vereinzelte Verbalformen. Von griechischen Lehnwörtern hatte ich nur drei zu verzeichnen (S. 125, 127, 131).

Die besonders häufig benützten Quellen habe ich mit folgenden Abkürzungen citirt:

M = Mechiltha, ed. Friedmann (Wien 1870).

S = Sifrâ, ed. Weiss (Wien 1862).

Sn = Sifre zu Numeri, ed. Friedmann (Wien 1864).

Sd = Sifrê zu Deuteronomium (zusammen mit 8n).

T = Toseftha, ed. Zuckermandel (Pasewalk 1880).

80 = Seder Olam.

Die Mischna ist nur mit Nennung des betreffenden Tractates citirt.

Für den hier gebotenen Versuch, die Terminologie der tannaitischen Bibelexegese darzustellen, kann ich keine Vorarbeiten nennen. A. Steins Talmudische Terminologie, zusammengestellt und alphabetisch geordnet (Prag 1869), behandelt ein viel weiteres Gebiet auf sehr unmethodische und auch sachlich ungenügende Weise. Die Wörterbücher über Talmud und Midrasch behandeln natürlich auch die meisten der hier besprochenen Ausdrücke, aber zumeist auf sehr mangelhafte Weise, so dass meine Arbeit auch als Ergänzung zu jenen Wörterbüchern willkommen sein dürfte.

Budapest, Juni 1899.

WILHELM BACHER.

אָבוּת מלאכות אָבוּת (M. Sabb. VII, 2. 4), אבות המומאות (M. Baba Kamma I, 1), אבות המומאות (M. Kelim I, 1), von denen auch die Singularformen vorkommen, bedeutet מוני die Hauptart eines Begriffes, zu der sich dessen Unterarten so verhalten, wie die Nachkommen zum Stammvater. Die Unterarten heissen dem entsprechend הוֹלְדוֹת, eig. Nachkommen (im Sing. אולדה, s. Baba Kamma 2a, Sabbath 68a (תולדה st. תולדה אולדה ה. M. Toharoth I, 5; j. Sabb. c. II Ende) וווידים אומים (M. Sabb. viii אומים א

Die genealogische Bedeutung des Wortes אָל liegt auch dort zu Grunde, wo es mit dem Verbum בָּנָה und dessen Derivat purchang verbunden ist. In dieser Verbindung tritt zu dem genealogischen Bilde das vom Bauen hinzu. Dabei muss, wenn man den Ausdruck recht verstehen will, אַל stillschweigend zu אָל אָל Familie, ergänzt werden². Wenn es also von einer Bibelstelle heisst: אַל בנה אַב בוה אַב אָל אָל אָב הַּיָּת אָב. D. h.: Diese Bibelstelle (המקרא הוה בוה אַב הוח בנה בית אב בוה אב בוח בוה בוח בוח hat eine Familie gegründet, indem sie die Hauptstelle ist, von der sich die Erklärung anderer, ihr gleichartiger Stellen herleitet. Wenn z. B. in Num. 15, 27 die zu opfernde Ziege als einjährig bezeichnet wird, so erscheint diese Stelle als die Hauptstelle, aus der für alle Stellen, an denen die Ziege als Opferthier vorkömmt, zu folgern ist, dass dieses einjährig zu sein hat (Sn z. St., 32 b 21:

Die Formel בנה אב כל מקום שנאמר עז צריך שתהא בת שנתה (ההקריבה עז בת שנתה וה בנה אב ist nur noch in wenigen Beispielen vorhanden; sie ist schon früh durch das Substantiv בְּנָין אָב verdrängt worden, dem unten ein besonderer Artikel gewidmet ist. Der volle Ausdruck בית אב findet sich noch, in einer von dem Terminus בנין אב nicht ferne liegenden Bedeutung, bei den palästinensischen Amoräern?

אָבוֹת אָבוֹת bezeichnet auch die Ahnen der biblischen Vorzeit, nicht nur — wie zumeist — die drei Patriarchen. So M zu 12, 1 (2 a 13): אבות והגביאים היו נותנים עצמם על ישראל, mit Moses (Exod. 32, 32, Num. 11, 15) und David (II Sam. 24, 17) als Beispielen. So auch in der Ueberschrift des die Helden der Bibel verherrlichenden Abschnittes im Ben Sira (c. 44ff.): שבה אבות אבות וות der griech. Uebers.: אמלפשט לאסק.

הגרה. S. הגרה.

1

אות. Die Bedeutung "Zeichen" specialisirte sich zur Bed. "Schriftzeichen", Buchstabe 3. In dieser Bedeutung ist אות חער Femininum, sowie auch die Namen der Buchstaben des Alphabets als Feminina behandelt werden 4. Als Plural wird nicht die biblische Pluralform אותות angewendet, sondern אותות, unter dem Einflusse des in Jesaja (41, 23; 44, 7; 45, 11) in ganz anderer Bedeutung (Partic. zu אות שול vorkommenden Wortes. Thatsächlich wurde es auch in Jesaja als Plural zu אות, Wunderzeichen, erklärt, z. B. in der Peschittha stets mit אותוא übersetzt. Das Targum übersetzt es in Jes. 45, 11 nach beiden Bedeutungen: מורי לי אתון למיתי (in Cod. Reuchl.: די לי אתון למיתי

¹ Andere Stellen für אה בנה אב Sn zu 4,13, 4 a 4 (= Sn zu 35, 30, 62 b 5; Sota 2b, Sanh. 30a). Mit folgendem לוה בנין אב (wie זה בנין אב) Sn zu 10, 6, 19a 23 (= R.H. 34a, mit folgendem w). Ohne m: 8 zu 7, 17, 36a 3. ² Jochanan. Lev. r. c. 1 Anf. (anonym Gen. r. 68.12, wo aber unser Ausdruck fehlt), nach der bei D. Luria z. St. angeführten Erklärung: מכית אב שלהם נקראו הנכיאים מלאכים, nämlich nach Chaggai 1,13, wo der Prophet Chaggai ausdrücklich als ה bezeichnet wird (Einer anderen Erklärung folgte ich Agada der paläst. Amoraer I, 276,3). — Abahu, Tradent Zeira, j. Sabbath 17a9, j. Pesachim 33 a 45: כל תורה שאין לה בית אב אינה תורה (s. Levy, I, 2b unt.). — Abahu (nach anderer Ueberlieferung tannaitisch), Schir r. zu 1, 2, § 5: זה אומר בית אב של הלכה ווה אומר בית אב של הלכה. 3 S. meine Schriften: Die hebr.-arab. Sprachvergleichung des Abulwalfd, S. 24; Die Anfänge der hebräischen Grammatik, 4 S Rapoport, Erech Millin, S. 107a. — Ueber den Sprachgebrauch der Grammatiker in diesem Punkte s. mein Abraham Ibn Esra als Grammatiker, S. 46, A. 1; Porges, Monatsschrift 1883, S. 177, A. 2. 5 Raschi erklärt das Wort an allen drei Stellen in der Bed. "Wunderzeichen".

Räthselhaft ist M zu 22, 19 (94 b, l. Z.): יש אומרים באותיותה געונה מיט אומרים.

הזהיר S. nach אוהרה.

שם S. אוכרה.

אזן. M zu 19, 16 (64 b 22): לשכר את האזו מה שהיא יכולה לשמוע: ebenso zu 19, 19 (65 b 11). Beidemal zur Beantwortung der Frage. warum der Posaunenschall schwach ansetzte und immer stärker wurde. Dies geschah, "um das Ohr zu beruhigen 1 und es nur das hören zu lassen, was es zu hören vermag". Man muss nämlich nach האון dem Sinne nach suppliren: ולהשמיעה. handelt es sich also um den Sinneseindruck des Gehöres. gegen wird derselbe Satz in M zu 19, 18 (65 a 17) angewendet. um die Vergleichung des von dem brennenden Berge (Deut. 4, 11) aufsteigenden Rauches mit dem Rauche eines Ofens zu erklären. Diese die wahre Grösse der Erscheinung nur in sehr verkleinertem Maasse zur Vorstellung bringende Vergleichung geschieht das will jener Satz sagen -, um den Bericht dem menschlichen Vorstellungsvermögen anzupassen. Ebendas, werden zwei weitere Beispiele dafür gebracht, dass sich die heilige Schrift in ihrer Ausdrucksweise dem menschlichen Vorstellungsvermögen anpasst, mit Anwendung desselben Satzes 2; nämlich Amos 3, 8 (das Brüllen des Löwen als Bild der Gottesrede); Ezech. 43,2 (das Tosen des Wassers als Bild der Gottesstimme)3. — In der 14. der Zweiunddreissig Regeln ist unser Satz in folgender Form angewendet: און בדרך שהיא שומעת. Als erstes Beispiel wird Deut. 32, 2 citirt (die Thora mit dem Regen verglichen); als zweites das in M stehende aus Amos 3, 8; hier mit folgender Ausführung unseres Satzes: אמר הקדוש ברוך הוא הריני מכנים קול בבריות להשמיע האזן מה שהיא יכולה לשמוע והיא שומעת. In dieser Ausführung ist der Satz so formulirt, als handelte es sich nicht um die Vorstellung, sondern um den Sinneseindruck des Gehöres. - Es liegt auf der Hand, dass in dem Satze von der "Beruhigung des Ohres" dasselbe ausgedrückt ist, was für einen weiteren Kreis der biblischen Redeweise in späterer Zeit mit der Regel דברה תורה כלשון בני

שכך sonst nicht vorkommendes Piel zum biblischen Verbum שכך (Num. 17, 20; Esther 7, 10).

² Der Satz ist für diese beiden Beispiele vorne erweitert und am Schlusse gekürzt: הרי אנו מכנין אותו [מבריותיו] לשכך אותו למכן האון למכן האון למכן האון מכנין ומרמין אותו לבריותיו ³ Ueber die bei Raschi und Tobija b. Eliezer zu findende Leseart לשכך statt לשכך לשכר in ihren Commentaren zu Exod. 19) s. Berliner's Raschi, S. 129, Bubers Lekach tob II, 131.

ausgesagt wurde, die selbst ursprünglich etwas anderes bedeutete!

Josua b. Karcha² gebraucht den Ausdruck ברי שתבקע האון damit das Ohr gespalten werde" — M zu 19,5 (62 b 28) — um zu sagen, dass ein bildlicher Ausdruck gebraucht sei, damit es recht grell und eindringlich ins Ohr klinge, dieses gleichsam spalte (sowie in Jes. 50, 5 vom Oeffnen des Ohres gesprochen wird).

קדם. אחר. S. unter קדם.

אַחוֹרַגִּית. Dieses biblische Wort (rückwärts, s. Gen. 9, 23) findet sich einmal, S. zu 26, 42 (112 c 1), in der Bedeutung von למה נאמרו האבות אחורנית. למה נאמרו האבות אחורנית.

אָא. Diese aram. Conjunction der Bedingung findet sich in der ständigen Formel: תלמוד לומר ... יכול ... bei der dialectischen Erörterung einer halachischen Schrifterklärung. Die Conjunction vertritt da einen ganzen Bedingungssatz, etwa אם אמרת vertritt da einen ganzen Bedingungssatz, etwa אי בערב יכול משתחשך ת"ל (6a 1): אם נאמר סלבו כבא השמש ... סלבת השמש ... מנחתך ... ת"ל ... ת"ל

אין. Die bei Angabe von Wortbedeutungen sehr oft vorkommende Formel .. אלא .. אלא .. ואלא .. ואלא ואלא .. אין ואלא .. בי אם .. ער אלא ... ער א

¹ S unt., Art. אין אוברין. 2 S. Die Agada der Tannaiten II, 317, 2 3 In Pes. r. c. 11 Ende (46 b) dafür: אין אוברין אלא נולד באטש. 4 S. Die Ag. d. Tann. II, 106, 5. 5 S. Die Ag. d. Tann. II, 105, 8. 6 S zu 26, 38 (112 b 21 23): אין אוברין אלא נולד וולד (Es ist das biblische אין גדום ווו אלא נולד (23 b 8). אין אוברין אלא נולד (23 b 8): אין אוברין באטשור, גדום וווי אלא נולד (23 b 8): אין אוברין מואר אין נולד (בא מואר באטשור), das an die Wurzel און בעוד אלא מואר באטשור אין אוברין אלא מואר באטשור אין אוברין אלא מואר באטשור אין אוברין אלא מואר באין אוברין אלא מואר באינין אלא מוייבן:

durch Hinzufügung von בכל מקום, überall, bezeichnet. M zu 13, 9 (21 a 23): אינו (sic) יד בכל מקום אלא שמאל (sic) אינו (M zu 13, 17 (23 b 1); אינו (mit den Belegstellen: Gen. 18, 26 und 26, 31

Mit אין לי אלא אין לי אלא wird constatirt, dass der Inhalt eines Textes sich auf das durch seinen Wortlaut bezeichnete Gebiet beschränkt, um die Erweiterung dieses Gebietes anderweitig zu deduciren. M zu 12,3 (3b unt.): אין לי אלא נשרי שהוא כשר כשר 5,27 (6a אין לי אלא במנה וירכה (6a אין לי אלא במנה וירכה (6a אין לי אלא במנה וירכה). In demselben Sinne, aber als Ergebniss einer Deduction, nicht als Einleitung zu einer solchen heisst es Mischna Chullin X, 1: אין לך ואלא מה שאמור בענין, in Bezug auf Lev. 7, 34. In אין לך ואלא מה שאמור בענין ist der Schriftausleger der Sprechende, in אין לי שאמור בענין לי ער ייש שאין לי שאמור בענין. Vielleicht ist nach לומר von der h. Schrift oder vom Mitausleger — Angesprochene. Vielleicht ist nach לדור שור אלובר שו

או אינו אלא אינו אלא leitet die Annahme einer anderen, als der zuerst einfach hingestellten Erklärung ein, worauf die Annahme widerlegt wird. M zu 12, 22 (11 b 16): הגעתם אל המשקוף בפנים אתה אומר Oder ohne die Wiederholung der ersten Erklärung, M zu 12, 1 (1 b 3): בארץ מצרים חוץ לכרך או אינו (1 b 3): אלא תוך הכרך הכרך.

אלא, aram. Partikel, s. אכר, אמר, אמר.

מקרא . S. אם.

Ein besonders häufig angewendetes Verbum. Subject desselben ist bald die heilige Schrift selbst, der zu erklärende Text, bald der Erklärer. Demnach theilen sich die hierher gehörenden Ausdrucksweisen in zwei Gruppen.

I. Das Subject ist die h. Schrift: אמרה תורה. M zu 23, 7 (100 a 7) 2; Sn zu 15, 38 (34 b 6); Chullin Ende 3. — הכתוב אומר (in der Regel mit vorangehendem עליהם, עליו und dgl.); M zu 12, 29 (13 b 8); Pea VIII, 9; Taanith III, 8 ⁴; T. 55, 11; 129, 7. 10; 23 4, 8; 38 5, 10; SO c. 18 ⁵. Anstatt הכתוב wird oft אום gesagt: עליהם הוא אומר, Jebam. V1, 6; עליהם הוא אומר, Sanh. X, 3;

הרי הוא אומר, M zu 12, 6 (5a 30); מה הוא אומר, M zu 12, 1 (2a 14); מה הוא אומר, M zu 12, 7 (7b 1). Auch ohne dieses stellvertretende wird אומר אומר ständig angewendet, wo nach der ersten, gewöhnlich mit שנאמר eingeleiteten biblischen Belegstelle für eine These weitere Stellen angeführt werden. Jeder dieser Stellen ist das citirende אומר (והכתוב אומר) vorgesetzt; s. M 34b 13; 35a 15.

Die passivische Ausdrucksweise נְאָמֶר, "es ist gesagt worden", ist die häufigste Form der Citirung von Bibelstellen. So besonders in der Verbindung שנאמר, für die es keiner Beispiele bedarf י. Ferner למה נאמר: M zu 12, 1 (1a 6); Pea VII, 7, Pesach. IX, 1, Makkoth I, 6; ... ונאמר: Nazir IX, 5, Chullin V, 5; אמר: Pea V, 6, ib. 7, 3, Chag. I, 5, Jebam. IX, 6; ממר נאמר: M zu 14, 5 (26 b 10).

Eine andere Passivform ist אָמוּר. Z. B. in folgenden Verbindungen: הרי. אמור, M zu 21,3 (80a 23); הרי. . אמור, M zu 13, 29 (13b 7): הרי. . אמורה, S zu 1, 15 (9a ob.); מנהג האמור, M zu 21, 4 (76b 5).

תלמוד (= biblisch לאמר) ist besonders in der Phrase תלמור angewendet, s. unter הַּלְמוּד. — Ausserdem לומר ל, zur Einführung einer aus dem Texte gefolgerten These: M zu 12, 44 (17a 18); Rosch Haschana III, 8.

II. Das Subject ist der Schrifterklärer. In der ersten Person: אמרהי אלא, M. zu 12, 15 (8b 11); zu 13, 10 (21b 6). הייתי, M. zu 12, 9 (7a 7). In der zweiten Person: אמרה, womit namentlich exegetische Deductionen der verschiedensten Art eingeleitet werden; z. B. M zu 12, 2 (2b 25); zu 13, 10 (21b 9); zu 14, 15 (29b 6); 21, 10 (79a 2). מגין אתה אומר כן, M zu 14, 21 (31a 10). אמ תאמר כן M zu 12, 7 (7a l. Z.). אם תאמר כן M zu 14, 7 (27a 24). אם תאמר (29b 7). אמר אומר כן, M zu 23, 8 (100a 18). אין עליך לומר אמר (29b 7). אמר מערה אומר לומר אומר (20b 7). בונא בדבר אתה אומר: Ende).

אָף, auch. Diese Partikel wird viel häufiger benutzt, als בַּבּם. So besonders in den vergleichenden Satzverbindungen: . . אף מָת (s. Art. מַתְּה).

אָפְּשְׁר, möglich. Gewöhnlich angewendet, um zu fragen, wie denn das in den Textworten Ausgesagte möglich sei. So אפשר אפשר. M zu 13, 21 (25a 25): "der Ewige ging vor ihnen...";

¹ Aus der Mischna: Berach. I, 3, 5; IX, 5; Kilajim IX, 8. — Im Ev. Matth. 5, 21. 31 u. s. w. ἐρρέθη.

zu 15, 3 (38a 21): "der Ewige ist Herr des Krieges" 1; SO c. 19, mit Bezug auf die in II Kön. 15, 1 enthaltene chronologische Schwierigkeit². T 316, 11 zu Ps. 122, 2. — יכי אפשר לומר כן: S zu 1, 15 (9a 3). — יכי אפשר לומר כן: M zu 15, 2 (37a 9); 20, 9 (69b 3). — אפשר ש: Sd zu 1, 9 (67a 15); zu 34, 5 (149b 15 17). — אפשר ש: Sd zu 1, 9 (67a 20); T. 318, 3 (Sota 12 Ende). — Der offenkundige Widerspruch zwischen zwei Schrifttexten wird zuweilen so formulirt: . . ואי אפשר לומר . . . ואי אפשר לומר . . . ואי אפשר לומר . . . ואי אפשר מעתה סלים של . Die Lösung ist mit העתה סלים של . שול מעתה מעתה בילא מערה ושמה לא תבוא ושמה לא תבוא ושמה לא תעבר, (141b 16), Widerspruch zwischen ונקה לא תעבר, Widerspruch zwischen ונקה לא תעבר, beide Exod. 34, 73.

コ

Der Hiphil הָּבִיא dient dazu, um auszudrücken, dass ein Wort des Bibeltextes in den Inhalt des letzteren eine neue Be-

¹ An beiden Stellen wird die Frage, wie es möglich sei, solches von Gott auszusagen, mit dem Hinweise auf Jer. 23, 24, Jes. 6, 3, Ez. 43, 2 begründet. ² Vgl. T. 317, 5. 19 (Sota 12, 2. 4). אי אפשר לומר לא ינקה שכבר נאמר ינקה 3 . . ואי אפשר לומר ינקה שכבר נאמר לא ינקה מעתה. Statt ינקה מעתה muss — was weder Weiss, noch Friedmann, die Herausgeber der M, bemerkt haben — gelesen werden אנקה. So steht es richtig in der Baraitha, Joma 86 a und Schebuoth 39 a, wo Eleazar [b. Schammua] als Autor des in M anonym stehenden Ausspruches genannt ist. S. auch die Vermahnung der Richter an die Zeugen, T 306, 1 (Sota c. 7 Anf.), Scheb. 39 a ob. — Exod. 34, 7 wird in den angeführten Aussprüchen אינקה von לא ינקה getrennt und als letzte der dreizehn Eigenschaften 4 S 63d 1 kurz בא ללמר. Gottes betrachtet. ⁵ Zu dieser Bedeutung von MIZ gehört die Anwendung des Hiphil in den Worten Josua b. Chananja's (Sota V, 2): שהוא ממא hinzuzudenken. Vor ללמד ist ללמד hinzuzudenken.

ziehung oder einen neuen Begriff einführt. Die Formel lautet אָרָבִיא. So in der Deutung des Wörtchens כל in Deut. 16, 3, welche die Gelehrten der durch Eleazar b. Azarja's Lob berühmt gewordenen Deutung Ben Zôma's entgegensetzten: ימי חייך העולם. M zu 13, 2 (19a 18), Sd zu 16, 3 (101 a 25), Berach. I, 5, T 2, 13. Andere Beispiele aus M: 10a 26 (zu 12, 17); 68a 8 (zu 20, 14); 75a 3 (zu 21, 2). Als Subject ist הכתוב anzunehmen. Auch das Participium ist so angewendet: M zu 12, 16 (10a 9): . . ומביא . . ומביא . . ומביא . . לפרג מרוב ליציא. Jedoch findet sich der Ausdruck auch mit dem Schrifterklärer als Subject; s. unt., Art. איניא.

Zu den dramatischen Elementen unserer Terminologie gehört die Anwendung des Imperativs אום, besonders in der Verbindung der Aufforderung der Schrifterklärer auf einen besonders bedeutsamen, aus dem Texte sich ergebenden Gedanken aufmerksam macht. Beispiele aus M: zu 12, 1 (2b 9); 14, 24 (32a 10); 16, 4 (47a unt.); 20, 11 (70a 12); 20, 23 (72b unt.); 21, 30 (87a 14) 4. Aehnlich בוא ולמר אום, M zu 14, 22 (31a unt.). Ganz in demselben Sinne wird auch אין angewendet (s. Art. אין).

Der exegetischen Dialectik des S eigenthümlich sind Redeweisen wie מול לך מה (6a 12); ממקום שבאתה (72 c $_6$); מול לך מה (4d $_9$).

ברן. Akiba sagt einmal in einer exegetischen Controverse mit Jose d. Galiläer: אני אובין פלפניק, zur Einführung einer allgemeinen exegetischen These. Es scheint, dass in dieser sonst nicht vorkommenden Phrase לפניך euphemistisch für אותך gesagt ist, wie das bei vielen auf Gott sich beziehenden Verben geschieht, dass nämlich statt des Accusativs die Präposition לפני (ar. סוף) angewendet wird.

² T ed. Zuckermandel: את ימות. ¹ S. Ag. d. Tann. I, 222, 7; 428, 3. 3 Vgl. die aramäische, besonders in Gen. r. häufige Phrase: מיתי לה מהכא. 4 Vgl. die im babylonischen Talmud fortwährend angewendete Redensart: אח ⁵ So lautet die ursprüngliche Lesung, Aboda zara III, 5, nach j. Ab. z. שמע. 43a 37, wo angegeben wird, dass manche statt אובין tradierten: אוביל. Diese Lesung scheint durch לפניך veranlasst zu sein, indem man die Phrase so verstand: ich will es vor dich bringen, dir vorlegen (nicht, wie Levy II, 215b das erklärende Wort des jerus. Talmuds גייבל übersetzt: wir wollen Gründe dafür beibringen). Im palästinensischen Mischnatexte und auch in Sd zu 12, 2 (87b5) ist dem אבין das Wort אהיה מבין vorgesetzt, das Ueberrest einer Variante אהיה מבין sein kann. Im Mischnatexte des babylonischen Talmuds (45a, vgl. 45b) wurde zu אובין das erklärende אובין hinzugesetzt; doch ist das nicht — wie Weiss, Dor dor wedorschaw II, 119 meint - eine irrthümliche Glosse, sondern ursprüngliche Lesung des Talmudtextes.

für אָבִין. Akiba will dem von ihm sehr hoch geschätzten Jose Gal. nicht sagen: אני אבין אותך, "ich will dich belehren" 2; darum umschreibt er den Ausdruck auf die angegebene Weise 3.

בנה אב. Zum Ausdrucke בָּנָה אָב s. Art. אב. Aus demselben stammt

אבן אב, was man genau so übersetzen müsste: "Gründung einer Familie", wie aus dem im Art. 38 Bemerkten ersichtlich ist. Vermöge der mit diesem Ausdrucke bezeichneten exegetischen Norm wird auf eine Anzahl biblischer Stellen, die inhaltlich zu einander gehören, irgend eine nur bei einer derselben sich findende nähere Bestimmung angewendet. Die Hauptstelle verleiht so allen übrigen einen sie zu einer Familie verbindenden gemein-So heisst es in Sd zu 17, 2 (104a ob.): samen Character. ימצא בעדים מכלל שנאמר להלן (٧. 6) על פי שנים עדים או על פי שלשה עדים יקום דכר זה בגין אב שכל מקום שנאמר ימצא בשנים עדים ובשלשה עדים הכתוב מדבר. Damit ist die nähere Bestimmung zu Deut. 17, 2, wonach unter שמי das Betroffenwerden durch vollgiltige Zeugen zu verstehen sei, auch auf die anderen Stellen übertragen, an denen אָנָיָא in solchem Sinne vorkommt (Deut. 18, 10; 22, 22; 24, 7). Ein nichthalachisches Beispiel, Sd zu 3, 24 (71a unt.): זה בנין אב לכל נדלך שבתורה. Offenbar bezieht sich dies nicht nur auf die einzige Stelle, an der das Wert im Pentateuch noch vorkommt (Deut. 9, 26), sondern auch auf die anderen Stellen, an denen von Gottes "Grösse" (נְּלֵל) gesprochen wird: Deut. 5, 21; 11, 2. Welche nähere Bestimmung aber für Gottes Grösse aus dieser Hauptstelle auf die anderen Stellen übertragen wird, das ist nicht angegeben. In S. dem aus Akiba's Schule stammenden Midraschwerke finden sich mehrere Beispiele für die Formel: . . זה בנין אב ל (39c unt.; 93d, Kedoschim Ende⁵; 82d 3; 82a 15; 100c 7).

י Vgl. biblisch אורים בע אים הוביש, arm; אורים בעו עום עום עום עום עום עום אורים. Vielleicht soll durch diese abweichende Form die Bed. "belehren" von der Bed. verstehen differenzirt werden. 2 Vgl. Neb. 8, 9; Ps. 119, 34. 73. 130. 3 Ueber eine andere Anwendung des Verbums הבין (T 234, 5, Chag. 2, 1; b. Chagiga 14b und sonst) s. Die Agada der Tannaiten, I, 75, 3. — Aus dem biblischen Sprachgebrauche, dem sich jene Anwendung des Verbums anschliesst, sei hervorgehoben Neh. 8, 8 (אובינו במקרים), Daniel 9, 2 (בינותי בספרים), wo יב sich der Bedeutung von דרש חמורים בין אב לכל רמיהם בם האמורים בתורה בסקילה בען אב לכל רמיהם בם האמורים בתורה בסקילה בען אב לכל רמיהם בם האמורים בתורה בסקילה בען אב לכל למיהם בם האמורים בתורה בסקילה בען אב לכל למיהם בם האמורים בתורה בסקילה Szu 20, 27, 17 (82 a 20), Sanh. 66 a (vgl. 54 a und Kerithoth 5a), wird dieselbe These aus derselben Stelle durch die Norm der Gezera schawa abgeleitet.

Im Midrasch der Schule Ismaels findet sich kaum ein Beispiel für diese einfache Formulirung der Regel des יבנין אב. Hingegen wird sie im Zusammenhange grösserer Deductionen angewendet, wie z. B. in der Ausführung zu Exod. 21, 17 (M 82ab)². Da in diesem Verse nur die Strafe dessen, der Vater und Mutter verflucht, ausgesprochen ist, wird gefragt, woher das Verbot dieser mit dem Tode zu bestrafenden Sünde herzuleiten sei. Die Antwort lautet: Aus Exod. 22, 27, wo die Verfluchung des Richters und des Fürsten verboten ist. Was den Beiden gemeinsam ist, das ist in dem Worte בעמד angezeigt. Diese gemeinsame Qualification macht das Verbot geeignet, auch auf einen weiteren Kreis ausgedehnt zu werden. Das wird so ausgedrückt: הרי אתה דן בנין אכ משניהם לא הרי דיין כהרי נשיא ולא הרי נשיא כהרי דיין הצד השוה שבהם שהם בעמך ואתה מוזהר על קללתם אף אביך שבעמך אתה מוזהר על סללתו. Diese Form des Binjan-Ab ist es, welche auch in der Baraitha von den Dreizehn Regeln R. Ismaels als Beispiel für die dritte dieser Regeln gebracht wird; das Beisp. ist aus Lev. 15,4 genommen 3. In der Baraitha zerfällt diese Regel in zwei Unterarten, die zusammen aber nur als eine Regel gezählt werden. Wenn die Deduction auf einer einzigen Bibelstelle beruht, wird sie als בנין אב מכתוב bezeichnet, beruht sie auf zwei Bibelstellen, heisst die Regel: בנין אב משני כתובים (dazu das Beispiel: Num. 5, 2 combinirt mit Lev. 24, 2). In dem angeführten Beispiele aus M zu 21, 17 wird in der Fortsetzung der Argumentation, nachdem sich die Deduction aus einem Schriftverse als unzureichend erwiesen hat, die zweite Unterart der Regel angewendet, indem man das Verbot in Exod. 22, 27 mit dem ersten Verbote von Lev. 19, 14 combinirt. Die Formel lautet: הרי אתה דן בנין אב מבין שלשתן.

Die dritte Regel R. Ismaels finden sich schon unter

den Sieben Regeln Hillels als 3. und 4. Regel 1. In der Baraitha R. Eliezers, des Sohnes Jose Gelili's, bildet Binjan-Ab die 8. Regel, und sie wird dort erläutert 2 und eingeschränkt 3. Palästinensische Agadisten des 3. Jahrhunderts bedienen sich der Regel ohne die Einschränkung 4.

בשלה. Zweimal findet sich der Ausdruck הַּבְּּתְוֹב מְבְּשֶּׁוְרָּן, beidemal um anzuzeigen, dass der Schrifttext implicite eine Vorhersagung, Ankündigung enthält. Sd zu 21, 14 (113a 15) und zu 25, 3 (122b 20) 5. S. auch Sota IX, 6 (zu Deut. 20, 8): רוח הקרש אומר (Sd zur St.: מבשרתן) 6.

1

נבב. Im Munde Turphons, des leicht auffahrenden Tannaiten, finden sich die Worte עד מת אתה מְנַבְּכִּר ומביא עלינו, mit denen er in halachischen Discussionen Akiba⁸, in einem agadischen Gespräche Eleazar aus Modiim⁹ zurückweist. Sie bedeuten: Wie lange noch willst du Worte (oder Bibelverse) wie Stoppeln auflesen und sie uns aufdrängen?

פוּף, eig. Körper, in übertragener Bedeutung: Wesen, wesentlicher Inhalt, wesentlicher Teil. Ein ständiger Ausdruck, wie es scheint sehr alt, ist אופי חורה. Von gewissen Theilen des Religions-

¹ S. den Schluss der Baraitha, mit der S eingeleitet ist: ובנין אב ושני כתובים; T 427 5 (Sanh. c. 7 Ende): כתובים (so die Erfurter Hs., die Wiener Hs. und die früheren Drucke haben vor ישניין noch וכניין בנין אב מכתוב אחר ובנין :Aboth di B. Nathan c. 37 (p. 110, ed. Schechter): בנין אב ואכ משני כתובים. R. Abraham b. David in seinem Comm. zu S erklärt ושני מעבים für identisch mit der letzten der 13 Regeln Israels. ² S. unt. Art. אימתי נקרא יסוד שיהיה הוא נאמר תחלה 3. Als Beispiel wird Exod. 3, 4 angeführt (Ausspruch Chija's, er steht anonym S zu 1,1,3c unt.), wo zuerst Moses von Gott gerufen wird und zwar mit doppelter Nennung seines Namens; auf dieselbe Weise geschah auch später stets der Ruf Gottes an Moses. Gen. r. c. 48(6): Jonathan (Die Ag. d. pal. Amor. I, 67, 6); Pesikta 123a: Samuel b. Nachman (ib. I, 502, 1). Beidemale lautet die Formel: בנין אב שבכולם. 5 Aus diesen Beispielen ist ersichtlich, dass 기학교 nicht nur "frohe Botschaften verkünden" bedeutet, wie Levy I, 274a übersetzt. 6 Aus der späteren palästinensischen Agada: Pesikta 177a, הכתוב מכשרו (Levi zu Lev. 16, 3); ib. ולידי ישעיה: ib. כבר בשרתיו על ידי ישעיה: כבר בשרתיו בשרני ע"י נתן הנביא. ⁷ דברים, einmal (Variante in S zu 1, 5) הכתובים, ist eine erläuternde Glosse. ⁹ Joma 76 a. In der Parallelstelle, M zu 16, 14 (6 b 7); Sn zu 10, 8 (19 b 5). (49a 18), steht dafür: ער מתי אתה מחמיה עלינו. S. Die Ag. d. Taun. I, 195, 3.

gesetzes sagen Eleazar Chisma⁴, Jochanan b. Nuri², Simon b. Gamliel³, eine anonyme Mischna⁴, sie seien בוםי תורה Von dem mit Lev. 19, 2 beginnenden Abschnitte (dem Heiligkeitsgesetze) wird gesagt, es sei deshalb vor der "ganzen Gemeinde der Kinder Israels" vorgetragen worden, מפני שרוב נופי התורה חלויים בה, S zu 19, 2 (86 c). In einer allegorischen Deutung zu Deut. 32, 14 heisst es, mit dem "Nierenfett des Weizens" seien gemeint jene Satzungen, welche den wesentlichen Theil der Thora bilden (נופה של תורה הלכות שה), Sd zu 32, 14 (135 b 27) 5.

Ohne Verbindung findet sich das Wort in Sd zu 1, 3 (66a 12): גופי התורה ודקדוקים, was soviel ist, wie: גופי התורה. S. Art. דקדוק.

Verben wurde auch "" in der Bedeutung: entscheiden, bestimmen, ein Urtheil festsetzen angewendet. So schon einmal im biblischen Hebraismus, Hiob 22, 28. Im biblischen Aramaismus findet sich das zu dieser Bedeutung gehörende Substantiv:

(auch בּוֹרָה) Dan. 4, 14. 21. Im Targum wird mit diesem Substantiv zuweilen das hebr. מוסף oder חַסְּהְ wiedergegeben 6: Gen. 47, 26; Exod. 5, 14; Num. 9, 12. 14; 19, 27; 27, 118; Ri. 11. 39; IK. 3, 3; IIK. 17, 19. 34; Jer. 10, 3; 31, 35; 33, 25; Ez. 33. 15; 43, 11. 18; 44, 5; Mich. 6, 16; 7, 11; Zeph. 2, 2; Ps. 105, 10; 109, 5 etc.; 148. 6; Hiob 14. 5. 13; 23, 12. 14; 33, 34; 38. 10. Im Sprachgebrauche der Schule nannte man מורה מלך namentlich solche Verordnungen, Vorschriften der Thora, für die es keine Begründung giebt. Der volle Ausdruck lautet:

¹ Aboth III Ende, nach der richtigen Lesart; die gewöhnliche Lesart: ² Ab. di R. Nathan c. 27 (ed. Schechter p. 24); in der zweiten ³ T 112, 20 (Sabbath c. 2 Ende). In der Parallel-עומי הלכות :(Version (ib.) 4 Chagiga I, 8. S. dazu Geiger, Wissensch. stelle, j. Sabbath 5 b ב׳ הלכות: Zeitschr. für jüd. Theologie V, 58. 5 S. auch noch die Aussprüche Kerithoth 5a (הן הן נופי תורה; א' מנופי תורה). ⁶ Im Onkelos-Targum ist sonst das Aquivalent für פְּחָה, חִקּה in der Regel קים. Manchmal wird ph mit מָּחַה wiedergegeben (z. B. Gen. 47, 22; Lev. 10, 13, 14); Lev. 18, 3, 30; 20, 23; II K. 17, 8, wo es sich um die Satzungen der Heiden handelt, mit τισι (νόμος). In Exod. 16, 25 ist שם חם mit מור קים übersetzt, was sonst ברת ברית (vgl. Jos. 24, 25, wo Targ. von מים נוֶר שׁם חם: שׁם Im Targ. zu Ps. 81, 5 ist חם mit קים נוֶר übers.; Hiob 28, 26 mit קימא נורתא. In Hiob 26, 10 ist ph als Verbum mit שָׁיָם übersetzt. 7 Textwort התורה, ebenso Num. 31, 21. פ לחקת משמם; ebenso; 9 Auf die Frage, warum nur die Erstgeburt der Esel und nicht auch die der Pferde und Kamele ausgelöst wurde, antwortet Eliezer b. Hyrkanos (s. Ag. d. Tann. I, 151, 8): גוירת מלך היא, M zu 17, 1 (53b6). In der

Nach der Ueberlieferung der Agadisten¹ sagte Jochanan b. Zakkai in Bezug auf die Vorschrift vom Reinigungswasser und dessen Erzeugung (Num. 19), mit Hinweis auf die Bezeichnung derselben als החודה (V. 2): Nicht der Todte verunreinigt und nicht das Wasser macht rein, sondern es ist eine Verordnung (Satzung) des Königs aller Könige; ein Gesetz — spricht Gott — habe ich gegeben, eine Verordnung erlassen, es ist dir nicht gestattet, meine Verordnung zu übertreten! 2 — Dass die Anerkennung Gottes als des "Königs" auch die Anerkennung seiner "Verordnungen" mit sich bringt, sagt Simon b. Jochai mit Bezug auf die verbotenen Ehegrade 3. — אונה, Verpflichtung; dem einen wie dem anderen ist אונה, Verpflichtung; dem einen wie dem anderen ist אונה, Verpflichtung, entgegengesetzt. Und zwar scheint וו נורה diesem Sinne nur im Midrasch der Schule Akiba's gebräuchlich gewesen zu sein 4.

בּוֹרָה לְּחָוֹה. Dieser Terminus, mit dem die 2. der Sieben Regeln Hillels und eben so die 2. der Dreizehn Regeln Ismaels benannt ist, kann nur nach der eben dargelegten Bedeutung des Substantivs ייי verstanden werden: gleiche Satzung, gleiche Verordnung. Mit dem Epitheton שָּׁיִי verbunden findet sich ייי in einer anonymen agadischen Dichtung über den Tod Moses'. Offenbar sagte man in sehr früher Zeit von zwei biblischen Gesetzen, für welche irgend eine Bestimmung gleichmässige Geltung hatte, es sei eine "gleiche Satzung". So wird in einer Contro-

Bar. Bechoroth 5b steht dafür: ג' מלך היא In 8 findet sich ג' מלך היא öfters bei Einzelheiten des Religionsgesetzes: 63 d 5 zu 13, 15 (Meir); 78 a 12 zu 15, 18 (Simon b. Jochai); 114 a 4 zu 27, 14. S. auch S 83c ob.: מנין שאין אהרן לובש בנדים לנדולתו אלא לקיים נורת מלך. Antwort: Aus Lev. 16, 34 b. Der Ausdruck נורת הכתוב findet sich namentlich im babylonischen Talmud (s. B. Mezia 11a), aber nicht in den tannaitischen Midraschim. ¹ Pesikta 40 b, Pes. r. c. 14 .. אלא נזירתו של מלך מלכי המלכים הוא אמר הסב"ה חוסה חססתי נזירתו של מקום . . אין אתה .. In Pes. r.: גוירה נורתי אין אדם רשאי לעבור על נזירתי . . אדם אתה wurde אתה . Im Tanch. ed. Buber אתה 3 (52a) wird die Vorschrift von der rothen Kuh als נוירת הכתוב bezeichnet. ³ 8 zu 18, 2 (85d): נורותי קבלו נורותי . . S. Die Ag. d. Tann. II, 110. Vgl. 8 ib. in einem Ausspruche Jehuda's I (ib. II, 478): בא עליהן בנורה . . . דעו מי הנחר עליכם . . . בא עליהן בנורה . . . דעו ל S zu 1, 2 (4c וו): אינה אלא רשות בי יקריב אינה ת"ל כי יקריב אינה אלא רשות. Ebenso 9 c 6, zu 2, 1. 8. auch 17a 9, zu 4, 3: איו שיחטא יכול נורה עליו עליו Vgl. Art. חובה. ⁵ Sd zu 32, 50 (141 a unt.). Gott spricht (zweimal, erst zu Moses, dann zu den Dienstesengeln): נורה היא מלפני שוה בכל אדם. Der Tod ist eine Verordnung Gottes, die für jeden Menschen gleiche Geltung hat. Auf diese Stelle macht Blau aufmerksam (Revue des Ét. Juives XXXVI, 152).

-

• •

Art. לדון ג"ש ist also soviel wie לדון ג"ש (oder noch vollständiger: לדון דין ג"ש). In der Schule Ismaels wurde der vollen Formel לדון גוירה שוה noch der Ausdruck להקיש vorgesetzt, mit dem angezeigt wird, dass das fragliche Textwort dazu bestimmt ist, die Bibelstelle, an der es vorkömmt mit einer anderen Bibelstelle, an der es sich ebenfalls findet, in vergleichenden Zusammenhang zu bringen (s. Art. הקיש). Z. B. M zu 12,6 (5b 28): מוסוד לומר במועדו אלא להקיש ולדון ג"ש (in Bezug auf Num. 9, 2 und 28. 2)1. Gewöhnlich aber geht dem Verbum להקיש noch der Ausdruck מופנה voran, mit welchem von dem die Grundlage des Analogieschlusses bildenden Textworte ausgesagt wird, dass es frei, ledig ist, das heisst: dass es für den Zweck des Analogieschlusses verwendet werden kann (s. Art. מנה). Z. B. Sn zu 18, 26 (40b 25): שוה מותם ממנו מופנה להקיש ולדון ממנו גזרה שוה 2. Das in diesem Beispiele zu lesende ממנו nach ולדון findet sich auch in anderen Fällen, fehlt aber grösstentheils; man kann es also als müssige Erweiterung der ursprünglichen Formel betrachten 3. Dass für das Textwort die Qualität der sonstigen Entbehrlichkeit nöthig ist, damit es zur Grundlage des Schlusses verwendet werden könne, ist eine Forderung Ismaels und seiner Schule 4.

Der Rahmen für die Anwendung des auf gleichen Ausdrücken beruhenden Analogieschlusses selbst lautet in der Regel so: נאמר ... ונאמר להלן... מה ... האמור להלן... אף... So lautet in dem angeführten Beispiele des Analogieschlusses zwischen Num. 9, 2 und 28, 2 die Fortsetzung: נאמר כאן במועדו ונאמר להלן דוחה את השבת אף מועדו האמור כאן דוחה במועדו מה מועדו האמור להלן דוחה את השבת אף מועדו האמור כאן דוחה את השבת אף מועדו האמור כאן דוחה את השבת Anwendung selbst enthaltende Rahmen die ganze Tradition über den betreffenden Analogieschluss, während die einleitende Formel fehlt. In dieser kürzeren Form findet sich z. B. das eben citirte Beispiel in dem

¹ In der parallelen Stelle, Sn zu 9,2, steht vor שמנה מומנה מומנה א zu 22,28 (86 a 3). In der parallelen Stelle zu 22,29 (86 b 3 v.u.) steht auch ממנה ב Andere Beispiele: M zu 12,45 (17 b 5); 21,2 (74 b 23); 21,20 (83 b 18); 21,28 (86 a 8 16). Sn zu 6,5 (9a 14), wo statt יין להקיש ולדון gelesen werden muss: לדון להקיש ולדון להקיש ולדון; 6,12 (10 b 36); 31,20 (60 a 21).

3 Schwarz a. a. O. S. 10 Anm. hält ממנו לדון נוירה שוה לדון נוירה שוה beinen vollständigen Sinn und bedarf jenes Wortes nicht, um die Formel mit dem Textworte in Verbindung zu setzen.

4 S. Hoffmann, Zur Einleitung in die halachischen Midraschim, S. 6; Blau a. a. O. S. 154, A. 2.

5 So Sn zu 9,2 (17a 15); in M zu 12,6 (5 b 29) der zweite Theil kürzer: מומנו אף להלן די שי הווחד.

Berichte über die Erhebung Hillels!. Und so enthalten die tannaitischen Midraschim viele auf Gleichheit des Ausdruckes berühende Analogieschlüsse, die nicht als Gezera schawa bezeichnet sind?.

Der Plural אוים החשם indet sich in allgemeinen Aussprüchen über den durch exegetische Deduction zu ermittelnden Inhalt der Thora zusammen mit dem Plural der Regel קל אינו (135 בין 14 (135 בין): אינו קלים חשורים בורות שווי אוין (135 בין): אינו קלים חשורים בורות שווי (135 בין):

Die Regel der G. schawa, welche dem ursprünglichen Sinne des Terminus gemäss zur Auslegung des gesetzlichen Theiles des Pentateuchs gehört, wurde auch für die agadische Auslegung der heiligen Schrift in reichem Maasse angewendet. Sie steht auch als 7. Regel unter den Zweiunddreissig Regeln des Elieger b. Jose Gelili⁴.

איניםרא. א. unt. Art. ביניםרא. א. ביניה פנים בלה. Art. בינה

Eine alte masoretische Regel lautet: לנוא אינה שונים וויים שונים שונים

¹ T 162, 25 (Pesach, 4); j. Pesach, 33a 19; b. Pesach, 36a. In dieser Form. der Ueberlieferung unseres Beispieles ist statt (82 und 1777 die Nennung des Gegenstandes der beiden Bibelsteilen (TER und IEE) gesetzt. schichte und Entwickelung unserer exegetischen Regel hat Schwarz in seiner oben S. 14, A. 3 genannten Schrift darzustellen begonnen. Vgi. dazu die Besprechung von Blau. Revue des Études Juives XXXVI, 159-159. 3d zu 32.10 (134b ant.). — In Gen. c. c. 46 (4) fragt ein späterer Agadist: "?" ביתני נזרות שוות לאברתם Das erste der dort citirten Beispiele ist der Beweis Nehorat's (Ag. d. Tann. H. 380) für das Nazirthum des Propheten Samuel. der auch Nazir IX, 5 sich findet. Dann folgen zwei Beispiele zu Deut. 2, 25; :n dem einen wird aus dem Worte 773, das auch Jos. 5,7 steht, in dem andern durch Jehuda I — and $\pi\pi$, das such Jos. 10.12 steint, geschiossen, dass, sowie für Josua, auch für Moses das Wunder des Stillstandes der Somie geseinen. ⁵ T 228, 29 Die einleitende Formel lautes: אתה דנ יב אחל אחד לנדידה שוה (Megrila Ende): h. Megrila 25 b. 5 Schir rabba zu 1,12 and 1,1. S. Die

גנות בשבח בינות ומסיים בער אבור ווח בינות ומסיים בער בינות ווח בינות ומסיים בשבח ווח בינות ומסיים בשבח בינות ומסיים בשבח בינות מחדיל בגנות ומסיים בשבח בינות ומסיים בשבח בינות ווח בינות ווח בינות השל א"י ווח בינות בשבח בינות בשבח בינות בשבח בינות שבח בינות של משה הכתוב (149 b 24): מדבר אלא בשבחים.

٦

⁸ בע 26,1,110b: צ"ץ בהם בתנגים שנתנגים השמות המן זה אחר מן השמות המנונים שנתנגה S. auch unten, Art, לשוץ הרי זה דבר נגאי לישראל (92b); הרי זה דבר נגאי לישראל; ib. zu 17,14 (105a): הפסוק בנגאי ישראל הוא מדבר.

¹ Zu צו ברסו ist auch sonst das Object zu ergänzen, s. Levy 1, 359b. Vgl. M zu 12, 23 (12a 20).

2 Statt אַרָּסָה (d. וֹ. הַּדְּסָה וֹבְּסָה) hat die Mischna in den Talmudausgaben (29a) und auch sonst אַרְסָה und dies wird irrthümlich, auch bei Levy I, 360a, als aram. Stat. emph. erklärt. Der von Lowe edirte Mischnatext schreibt richtig mit ה, und die Erklärung kann nach dem Beispiele in M nicht zweifelhaft sein.

3 S. auch Art. הוה 4 Andere Beispiele: M zu 21, 2 (74b 15 19); S zu 20, 20 (93a 23 30). Zebachim XI, 1. — Vgl. auch die Formel . . . אינו מדבר אלא ב . .

gebrauche findet sich diese Construction des Verbums Timit des Objects nur in seltenen Fällen, wie I Sam. 19, 3, Ps. 87, 3, Ps. 119, 46, und — mit specieller Bedeutung — I Sam. 25, 39, Hoh. 8. 8.

לְּבָר bed. den Gegenstand, auf den sich der Text bezieht, oder auf den er gedeutet wird. Z. B. M zu 11, 14 (8b 7): שינהוג :הדבר לדורות. Im Midrasch der Schule Ismaels: אלמוד דבר מדבר הדבר ואדון, M zu 12, 13 (9a 15); Sn zu 5, 10 (3a 35); 18, 18 (39a 16). Zur Redensart ינא בדבר s. Art. ינא Wenn zu einem Texte mehrere Erklärungen gebracht wurden, lautet die Einführung jeder folgenden Erklärung: הבר אדר אדר. S. auch Art. יוָכָר. — Zum Plural des Wortes verdient Erwähnung die Formel, mit der ein Kal-wachomer eingeleitet zu werden pflegt: חוֹמָר קל וְחוֹמָר M zu 12, 1 (1b 4); 12, 12 (7b 22). Oder הרי דברים קל וְחוֹמָר (24a 5); 20, 25 (74a 2).

אברו Dieses Nomen actionis zu בבן scheint erst später die substantivische Bedeutung: Gottesrede, Offenbarungswort bekommen zu haben! Aus dem tannaitischen Midrasch ist ein Satz zu erwähnen, in dem das Wort noch als Nom. act. erscheint, aber schon in der speciellen, auf Gott bezogenen Bedeutung. Er lautet: מעיהם נאמרו בדבור אחד damit wird ausgesagt, dass zwei Pentateuchstellen, die im Ausdrucke oder im Inhalte einander widersprechen, dennoch auf einmal offenbart wurden. Es sind folgende Stellen, die durch jenen Satz als einander widersprechend und dennoch zu einem Offenbarungsacte gehörig bezeichnet werden: 1. Exod. 20, 8 und Deut. 5, 12; 2. Exod. 31, 14 und Num. 28, 9; 3. Lev. 18, 16 und Deut. 25, 5; 4. Deut. 22, 11 und 12; 5. Num. 36, 8 und 9².

¹ S. die Beispiele bei Levy I, 374a. ² Anonym, wohl alt, M zu 20,8 (69a 20), Sd zu 22, 11 (117a 10). In M fehlt No. 5. Zum Schlusse wird Ps. 62, 12 so gedeutet: Gott redete Eins, wir hörten Zwei aus der einen Gottesrede. Denselben Sinn habe auch Jerem. 23, 29. Den Kern der Aussprache bildet No. 1, wo der Sinn ist, dass bei der Offenbarung des Dekalogs שמור und שמור gleichzeitig vernehmbar warde. Dieses Wunder wird in einer Baraitha (Schebuoth 20 b, R. H. 27a), in der nur No. 1 enthalten ist, ausdrücklich hervorgehoben: וכור ושמור בדיבור אחד נאמרו מה שאין הפה יכול לדבר ומה שאין האזן יכול לשמוע. In M heisst es in Bezug auf alle Beispiele: מה שאי אפשר לארם לומר כן. In Sn zu 6, 26 (13a 22) wird gelegentlich der Anwendung desselben Gedankens auf die einander entgegengesetzten Stellen Ps. 147, 4 (שמות) und Jes. 40, 26 (משם) folgende These משהקדוש ברוך הוא קורא הכל עונים מה שאי אפשר לבשר ודם לקרוא שתי ausgesprochen: כשהקדוש שמות כאחר. Als Belegstelle werden angeführt Exod. 20, 1 ("alle diese Worte") und die zwei in M und Sd citirten Verse. In Num. r. c. 11 (7) wird die Ausführung von Exod. 20,1 so erläutert: מלמד שכל עשרת הדברות אמר בדבור אחד.

דבר Pl. דברות, Pl. דברות, Pl. דברות. Beide Substantivformen sind biblisch zu belegen; die erstere im Singular durch Jerem. 5. 131; die zweite im Plural durch Deut. 33, 32. Da der Plural zuweilen mit ' nach dem ' geschrieben ist (דיברות), erscheint die erstere Form als die gebräuchliche. Jedoch findet sich im Targum zu den Psalmen die andere Form, zur Wiedergabe des Textwortes 3. Im tannaitischen Midrasch hat das Wort die Bedeutung: Gottes Rede (= 337) oder Offenbarung; es ist das Nomen actionis zum Verbum in dessen Anwendung auf Gott. So beginnt M (anknüpfend an Exod. 12, 1) mit der Ausführung darüber, dass Gottes Rede nicht an Moses und Aharon zugleich ergieng, sondern an Moses allein, dass aber auch Aharon in der Anrede an Moses mit inbegriffen war. למשה ... למשה הדבר לאהרון ולמשה הדבר לאהרון ולמשה היה הדבר ולא לאהרן ... כשם שהיה משה כלול לדברות כך היה אהרון בתורה שבתורה .. נמצא אהרון ממעם מכל הדברות שבתורה .. בלול לדברות שבתורה bekam dann die specielle Bedeutung der zehn Worte des Dekaloges, als Aequivalent des biblischen דָבֶרִים (Exod. 34, 28). M zu 20, 2 (66 b ob.): מפני מה לא נאמרו עשרת הדברות בתחלת התורה; Sd zu 32, 10 (134 b unt.): דבוננהו בעשרת הדברות. In Sd zu 1, 3 (66a 11) sind beide Bedeutungen, die allgemeine und besondere, zugleich angewendet: וכי לא נתנבא משה אלא עשר דברות מנין לכל הדברות ... שבתורה. Der erste und zweite Dekalog (Exod. 20 und Deut. 5) heissen דברות האחרונים, דברות הראשונים, T 355, 28 (B. K. c. 6), s. b. B. K. 54b unt.6

In der speciellen Bedeutung, in der es die Worte des Dekalogs bezeichnet, gieng אָבָּר wohl schon sehr früh in das palästinensische Targum über, indem der hebräische Ausdruck aramäisch gesprochen wurde: Man übersetzte יי עשרת דברייא mit עשרת דברייא.

¹ Abulwalid (und nach ihm D. Kimchi) nennt auch דְבֶּר, Hos. 1, 2, als Beispiel. ² Abulwalid (auch D. Kimchi) supponirt den Singular בְּבָּרָה. 3 S. die Beispiele bei Levy, Wörterbuch zu den Targumin I, 161 b. die Parallelstellen: Sn zu 7,89 (15b18), S zu 1,1 (4d5). S. unt. Art. Dyp. בל הארצות כשרות :ib. Z. 6: דבור (ובר ; ib. Z. 6: בל הארצות כשרות; ib. Z. 6: כל הארצות כשרות לדברות ברות מדבר סיני ,דברות הר סיני ,דברות אהל מועד : S zu 7, 38 (40c unt.): -- דברות מדבר סיני ,דברות הר 8 zu 16, 1 (80a oben): דיבר של יין ושל שכר; M zu 12, 21 (11a 18 ff.): הרבר יצא מפי משה לישראל ... מה נשתנה הדבר הוה מכל הדברות שבתורה. In diesem letzteren Beispiele hat an schon den concreten Sinn des offenbarten Gotteswortes, das durch Moses gelehrt wurde. Es scheint, dass wo in unseren tannaitischen Texten 7137 steht, ursprünglich 737 gemeint war, so z. B. Sd zu 32,10 (134b, 135a). Vgl. Friedmanns Bemerkung zum Anf. der M. 6 Hier אחרונות, ראשונות; jedoch hat eine Handschrift (s. Rabbinowicz. Variae lectiones XII, 117) die männliche Form, wie T. 7 S. beide jer.

Das erste Wort des Dekalogs heisst קרמאה, das zweite ד. das zweite ד. Jedoch kömmt der Singular דבידא im Targum auch in der allgemeinen Bedeutung (= דבור, hebr. דבור) vor. S. Targ. zu Ezech. 1, 24. 25 ².

(177). Dieses Verbum, schon im biblischen Hebraismus ein Synonym zu DD, hat in der Mischnasprache dieses ganz verdrängt, ebenso wie seine Derivata jund jund an die Stelle von und pow getreten sind. Im halachischen Midrasch bezeichnet das Verbum die exegetische Operation der auf Grund irgend einer hermeneutischen Regel geschehenden Folgerung 3. Aus dem engeren Gebiete der Rechtsprechung, Urtheilsfällung, die auf Grund der Auslegung und Anwendung biblischer Texte vor sich gieng, wurde der mit 77 bezeichnete Begriff auf das weitere Gebiet der gesammten Schriftauslegung übertragen. Wer den Text erklärte und aus demselben irgend eine These deducirte. fällte ein Urtheil, richtete, und die Deduction selbst wurde Urtheil. Rechtspruch, 177. genannt. Die stehenden Redeweisen, in welchen das Verbum m vorkommt, gehören gleichzeitig zu dem dramatischen Rahmen der tannaitischen Schriftauslegung. Der Exeget sagt von sich selbst aus, dass er urtheile, oder er schreibt diese Thätigkeit — in zweiter Person — dem wirklichen oder gedachten Theilnehmer seiner Auslegung zu. Nach diesen zwei Gruppen seien einzelne der hierher gehörigen Redeweisen hier angeführt.

Targum. zu Exod. 19, 25, J. I zu Exod. 34, 28 und Num. 7, 86. S. ferner beide jer. Targ. zu Exod. 20, 1. Die Punktation dieser Pluralform ist sehr schwankend. Das Ursprüngliche ist jedenfalls **12.7.

¹ Jer. Targ. zu Exod. 20, 2 und 3. Die Punktation דְּבִירא, die Levy (I, 161 b) adoptirt, ist unrichtig. Es muss heissen: דְּבֵירָא. S. Dalman, Die Worte Jesu I, 2 מן קדם דבירא. Von der Punktation gilt das in der vor. Anm. Gesagte. Levy (ib.) liest mit Unrecht דיבירא. Die Leseart דיביר hat für beide Vocale die mater lectionis. — Zum Schlusse sei noch bemerkt, dass Levy in seinem grossen Wörterbuche über 727 keinen Artikel hat und nur den Plural anführt, zu dem er den Singular בְּבָרָת supponirt (I, 374 b). Dieser Singular ist nach ihm das biblisch-hebräische דברה, das aber in der Bed. Rede, Wort überhaupt nicht vorkömmt. Kohut (III, 12a) folgt hierin wie gewöhnlich Levy. Jastrow, 295, hat richtig einen besonderen Artikel 737. Es sei hier noch ein Irrthum Levy's im Targ. Wörterbuch (L. 161b) berichtigt. Unter בבירא citirt er auch: "Exod. 33, 23 J II אחמי ית דבירא, ich werde dir zeigen mein Wort". Nun aber ist das eine Uebersetzung der Textworte וראית את אחורי. Das Targumwort אחורי ist also die Wiedergabe von אחורי, bedeutet also dasselbe was hebr. דביד, der hintere Theil des Heiligthums. 3 In der Baraitha von den Zweiunddreissig Regeln wird 117 bei der 9. und bei der 19. Regel angewendet (נמאימתי דנין אותו בכך; מאימתי גדון ב...).

In der 1. Person: הריני דן, M zu 19, 10 (64a ob.); zu 22, 16 (94b ob.); oder הרי אני דן, Sn zu 10, 3 (19a ז), G. sch.; S zu 2, 2 (10a 15). — הדון דבר מדבר M zu 12, 1 (1b 15). — אדון דבר מדבר S. oben Art. אני אריננו מן M zu 12, 1 (1b 15). M zu 11, 24 (51 b 4 π).

In der 2. Person: הרי אתה דן, M zu 12, 15 (9a2); Sn zu 5, 10 (3a20); Sd zu 15, 1 (97a unt.)³. — מכאן אתה דן, M zu 12, 6 (5b 11). — מכאן אין לדן לדון, M zu 12, 3 (3b21); ib. Z. 24: הא אין עליך לדון.

Dem Midrasch der Schule Akiba's ist eigenthümlich die Redensart ... מדבר... מדבר, mit welcher angegeben wird, dass zwei Dinge oder Gegenstände ein gemeinsames characteristisches Merkmal haben und daher mit einander verglichen werden, zur Deduction verwendet werden können. Der Redensart gehn stets voran die Worte (דמה למי דמה למי דמה ("lasst uns sehen, wem es gleich ist"), mit welchen wiederum stets die Redensart in Verbindung steht (s. Art. זו או כלך לדרך זו verbindung steht (s. Art. ברך אורך או או כלך לדרך או או בלך לדרך או

ההנין לפני הכמים, Maaser scheni II, 9, Edujoth I, 10, nannte man in der vorhadrianischen Zeit angesehene Mitglieder des Lehrhauses, die nicht ordinirt waren, aber das Recht hatten, in Gegenwart der ordinirten Mitglieder ("vor den Weisen") an der Discussion Theil zu nehmen. Nach j. Maaser scheni 53d obensind Simon b. Azzai und Simon b. Zôma gemeint, nach b. Sanhedrin 17b ausser diesen noch andere Gelehrte jenes Kreises.

Ueber den Gebrauch des Niphal נידון (auch נידון) s. den nächsten Artikel; ferner Jadajim IV, 3: הנדון לפנינו מעשה חדש יַדון מ'

פיק', eig. Urtheil, Rechtspruch, bed. sowohl die durch das Verbum שין bezeichnete exegetische Operation, das Schliessen, als auch ihr Ergebniss, den Schluss. Eine Regel, die man Jehuda b. Ilai entgegenhielt, lautet (S zu 12, 2, 57d unt.; 23, 42, 103a; Pesach. 27b; Sukka 36b; j. Pesach. 28c unt.): כל דין שאתה דן תחלתו להקל אינו דין להקל אינו דין. In dieser Regel handelt es sich um

Eine Regel der halachischen Exegese lautet: לְּבָא מֵן הַדִּין. "Es genügt, wenn das aus dem Schlusse sich Ergebende so ist, wie dass, woraus der Schluss gezogen wurde". S. M zu 21, 2 (75a14), zur Erhärtung dessen, dass der Proselyt auch nur sechs Jahre zu dienen hat, wie der israelitische Knecht, aus dessen Bezeichnung als "hebräisch" R. Ismael die Erstreckung des betreffenden Gesetzes auf den Proselyten geschlossen hat. S. auch S zu 7, 18 (36c5); Baba Kamma II, 5; Baraitha der Dreizehn Regeln, zur 1. Regel (S 1b, vgl. B. Kamma 25a, B. Bathra 111 a. Zebachim 69b).

In Aussprüchen Akiba's ist reinmal dem Bibeltexte entgegengesetzt⁴, ein anderes Mal der Halacha, d. i. der überlieferten Satzung⁵.

Die halachische Norm, wonach eine exegetische Schlussfolgerung nicht genügt, um auf Grund derselben den Uebertreter des gefolgerten Verbotes zu bestrafen, ist so formulirt: אין מן הדין מן הדין מן הדין מן הדין מן הדין מן הדין מן הדין

In Sn zu 5, 15 (4b 11) lautet eine Regel (ואת היא מדה בתורה)

¹ S. auch Sota VI, 3. 2 Die Formel והרין נותן ist in anderer Bedeutung angewendet in Gen. r. c. 33 (3 Ende); ib. c. 73 (4). Vgl. ib. c. 67 Anf.: גרין היה. 3 S. Hoffmann, Zur Einleitung, S. 31, 43. Jedoch findet sich vereinzelt auch אהרין נותן, S zu 43, 42 (105 a 17). 4 S zu 27, 10 (113 b 17) in einer Controverse mit Jochanan b. Nuri: השבתה על הרין מה אתה משיב על המקרא.

⁵ S zu 4, 2 (16 c 7), in einer Controverse mit Josua b. Chananja: אם הלכה נקבל ואם לרין יש תשובה; ebenso Kerithoth III, 9. S. auch Sd zu 23, 9 (120 a unt.), wo st. לרון zu setzen ist לרון, wie in der Parallelstelle, Jebam. VIII, 3.

⁶ M zu 21,33 (87b unt.); Sd zu 5,2 (1a unt.). S. ferner die Baraitha, Makkoth 5b und die das. verzeichneten Stellen.

כל כלל ופרם שדרך הדין לוקה בו נתקייםו זה וזה ואל תלקה הדין לוקה בו נתקייםו זה וזה ואל תלקה. "Wo durch die Regel vom Allgemeinen und Besonderen die Methode der Schlussfolgerung beeinträchtigt würde, müssen beide so angewendet werden, dass keine Beeinträchtigung der Methode der Schlussfolgerung stattfindet."

Die 19. der Zweiunddreissig Regeln lautet: מדבר שנאמר בוה (לחברו) והוא הדין בחברו. Nach derselben sind von zwei parallelen Sätzen der eine auf Grund des anderen zu erklären. Beispiele: I Kön. 7, 15; Ps. 97, 11.1.

Einen Plural zu דין in der hier behandelten Bedeutung giebt es nicht. Hoffmanns Annahme, unter דינים seien an einzelnen Stellen die durch logische Schlüsse gefolgerten Halachoth gemeint, ist unrichtig².

קדקד, aus dem aramäischen ריק) קדקד, aus dem aramäischen פריק) קדקד, aus dem aramäischen פריק) קדקד (פריק) gebildeter Palpel-Stamm³, mit der Bedeutung: genau beobachten, genau untersuchen, erforschen. Von der bis ins Einzelne gehenden Erforschung der Worte der Lehre heisst es Sd zu 11, 22 (84a ob.): תלמיד חכם: Die Textworte (Exod. 19, 3) יושב ומדקדק בדברי תורה ומברר רברי תורה ומשקלם תדקדק אמור ראשי הדברים werden M 62b 4 so erläutert: המסור להם ("sage die Hauptsachen"), im Gegensatze zu אמור ראשי הדברים על ("sage die Hauptsachen"), der Erläuterung des Textwortes אמור האמר העורה לפגול (שותיות באותיות באותיות באותיות לקדק באותיות שומבים באותיות לקדקה התורה בגול (שותיות בגול וקדקה התורה בגול (שותיות בגול בצול באיכן דקדקה התורה בגול (שותיות באותיות באו

פקדק. Dieses Wort bezeichnet solche Einzelheiten des Religionsgesetzes, die nicht ausdrücklich im Texte enthalten sind, sondern aus demselben durch genaue Erforschung sich ergeben. Im Midrasch der Schule Ismaels erkannte man einen Hinweis auf die Verpflichtung, diese Einzelheiten zu beobachten, in den Ermahnungen Lev. 18, 5 und 20, 8: אין לי אלא מה שפרם הכתוב שאר

¹ S. Die Ag. d. Tann. II, 295, 3.

² Zur Einleitung S. 4. Anm. 4. S. die von Hoffmann in diesem Sinne erklärten Stellen unt., Art. מרכד.

³ Nicht von אור ביין, wie Levy (I 418b) annimmt. Im biblischen Hebr. kommt die Wurzel nur im Substantiv אור ביין, vor.

⁴ S. mein: Die Anfänge der hebr. Grammatik, S. 6.

in Exod. 23, 13.2. — Im Midrasch der Schule Akiba's wird mehrere Male exegetisch begründet, dass auch diese Einzelheiten der Gesetze am Sinai gesagt wurden. — Man sprach von den Einzelheiten der Thora und stellte ihnen Einzelheiten der Schriftgelehrten, d. h. aus den Worten der Schriftgelehrten erschlossene, an die Seite. Jedoch ist es möglich, dass ursprünglich proposition dasselbe besagte, was noch proposition dasselbe der Erforschung sich ergebenden Einzelheiten nach dem Objekte der Erforschung, der Thora, in den anderen nach den Erforschern, den Schriftgelehrten, benannt sind. Für diese Annahme sprechen Ausdrücke wie proposition u.s. w., die proposition als Genet, subjectivus enthalten.

ערקה, Weg. Weise. Den Gebrauch des Wortes — als Feminium angewendet — in der exegetischen Kunstsprache der Tannaiten zeigen folgende Beispiele: M zu 12, 15 (9a וה) אלמד דבר דרכים בארבע דרכים ואל אלמוד דבר שהוא שזה בארבע דרכים מדבר שאינו שזה אלא בדרך אחר (אחר λ) או בב דרכים אי דבר שאתה לומדו בדרך אחר אתה (λ) או בג דרכים אי בג דרכים אי בג דרכים שי גומרו בכל דרכים שי בג דרכים שי גומרו בגל דרכים שי גומרו בגל דרכים שי גומרו גומרו לומרו בגל דרכים שי גומרו גו

ist eine Redensart, wie sie besonders im Ismael'schen Midrasch vorkommt. Es wird mit ihr ausgedrückt.

¹ S zu beiden Stellen (86b9; 91d7). Die betreffenden Stücke in Sigehoren micht zum Midrasch der Schule Akiba's, s. Hoffmann, Zur Einleitung S. 30. ² M. z. St. (101a 20). — Vgl. die Baraitha Hoschaja's, j. Joma 41 a 30, Sota בל פרשת סופה דוה בתוב עליה שממנה היה קורא ומתרגם כל דקרוקי הפרשה :18a 23 שה שלואים נאשרי כללותיהב ודקרוקים בסיני אף כולם נאשרו כ' (40b unc.): שה שלואים נאשרי כללותיהב ודקרוקים בסיני אף כולם נאשרו כ' (112c unc.): מלמר שניתנה התירה הלביתיה ורקרוקיה ופירושיה על ידי משה מסיני. Vgl. auch den Ausspruch Chananja's, des Neifen Josua b. Chananja's daruber, dass die zehn Gebote alle Abschnitte und Einzelheiten der Thora in sich begreifen יאכותיה rabba zu 8, 14: חירה אל תורה ווקדוקיה של תורה Schekalim 49d unt., Sota 22 d.: vgl. Die Ag. d. Tann. I, 392, 5). Ueber die Nichtanerkennung des göttlichen Ursprunges eines einzigen propris. Sanhedrin 39 aunt. in der Tradition über das Wissen Jochanan b. Zakkas's werden auch ביקרוקי חייה ודקרוקי סופרים auch דקרוקי חייה ודקרוקי סופרים. Sukka 28a. (Vgl. Jochanans Ausspruch, Megilla 19b, zu Deut. 2, 10. Rabs Ausspruch, Temura 16a). Der Proselyt muss nach Jose b. Jehuda, um aufgenommen zu werden, selbet מרקרוקי מופרים anerkennen. Vgi. den entsprechenden aramáischen Ausdruck מיותא דמתניתי, Kethuboth 17 p. — S. זעכה בקרוקי משפה : (194 b unc.) בקרוקי משפה בקרוקי.

dass man aus einer Aeusserung oder einer Thatsache etwas nicht direct, sondern nebenhin — chemin faisant — erfährt, lernt. So M zu 21, 27 (85b 16); Sn zu 5, 2 la 12); 5, 3 (1b 32); 12, 12 (28a unt.); 35, 13 (61a 9); Sukka II, 1; T 249, 28 (Jebam. c. 8)¹. Vgl. Sd zu 32, 24 (137b 16), wo statt אתה למד Tob. b. El. hat למדנו

קרך אָרָץ. Im Midrasch der Schule Ismaels wird oft gesagt, dass die Thora eine Belehrung bietet, die nicht ins Gebiet des Religiösen und Sittlichen gehört, sondern in den ausserhalb desselben liegenden, mit dem vieldeutigen Ausdrucke דרך ארץ bezeichneten Kreis der menschlichen Gewohnheiten, der gesellschaftlichen Sitte, des täglichen Lebens. Es heisst dann לימדה תורה דרך ארץ (27 b 16); אומדה תורה דרך ארץ (38 b 1); בא הכתוב ללמדך דרך ארץ מן התורה בא הכתוב ללמדך דרך ארץ מן התורה בא הכתוב (28 b 2); zu 21, 19 (83 a 13, s. Ag. d. Tann. II, 350, 1); בא הכתוב בא הכתוב (7 a unt.) בא הכתוב (80 b 6).

ist der Name der 9. unter den Zweiunddreissig Regeln El. b. Jose Gelili's. Sie stellt fest, dass der biblische Text zuweilen eine "kurze Weise" des Ausdruckes, d. h. Ellipsen, aufweist und durch Ergänzung derselben erklärt werden muss. Als Beispiele werden angeführt: I Chron. 17, 5, wo nach משכן בעם ergänzen ist: אל משכן it Sam. 13, 39, wo ימשכן die Ergänzung durch במש erfordert.

¹ Zur Bedensart vgl. den Ausspruch Akiba's (Sanh. 76b): הוי זהיר מן זהיר מן. 8. dazu meine Bemerkung, Die Ag. d. Tann. I, 281, 5; Revue des Études Juives XXXVII, 302.

2 S. auch S zu 17, 10 (84c 26): קורה דרך ארץ און; ebenso Chullin 84a (לימרה). — Anders ist דרך ארץ בע verstehen in dem Satze אין מערו כל אדם דרך ארץ מעמל (55a ob.). Hier bed. der Ausdruck etwa: moralische Weltordnung.

3 S. Die Ag. d. Tann. I, 247, 3.

⁴ Vgl. Die Ag. d. Tann. II, 295, 1.

der sowohl die Thätigkeit des Schrifterklärens und Schriftforschens im Allgemeinen, als auch die Erklärung und Deutung der einzelnen Schriftstelle bezeichnet wird, auf folgende Weise angewendet:

- 2. Mit dem aus dem Verbum selbst gebildeten Substantiv מְּרְיָשׁ als Object. Z. B.: אוֹה מדרש דרש דרש דרש דרש דרש דרש דרש דרש הוידע כהן נדול , Schekalim VI. 6; המדרש דרש דרש דרש דרש האלעזר בן עזריה, Kethuboth IV. 6.4. Mit מדרש ist die betreffende Erklärung oder Textdeutung bezeichnet.
- 3. Ohne jedes Object. Z. B. Sn zu 27, 11 (50a unt.): בתנה דורש לחכמים לררוש ולומר (התורה דעת לחכמים לררוש ולומר (העוד 32, 38 (32, 38) (38, 38) (38) אין בנו כח לדרוש (32, 38) (38
 - 4. Oft bedeutet דרש nicht die h. Schrift erklären, sondern

die Schrifterklärung öffentlich vortragen. So heisst es in dem Berichte über eine Sabbathpredigt Eleazar b. Azarja's in Jahne, welchen die Schüler Josua b. Chanania's ihrem Meister erstatten 1. M zu 13, 2 (18b.f.): כלל זה דרש... עוד כלל זה דרש... ביוצא בו ... ארש. S. auch Sota V. 2-5 mehrere Male: בו ביום דרש. von den in Jabne öffentlich vorgetragenen Schrifterklärungen. Mit der Präposition > wird der Gegenstand des Vortrages an das Verbum geknüpft. So Chagiga II, 1: אין דורשין בעריות ... ולא ... במעשה בראשית: Bar. Sanh. 99 b (vom König Manasse): היה יושב ודורש² בהגדות של דופי. In einer Version des eben erwähnten Berichtes fragt Josua b. Chananja: ומה דרש בה. Die Schüler antworteten: כך דרש בה. Ab. di R. Nathan c. 18. — Im Targum zu Richter 5, 9 werden die Schriftgelehrten Israels gerühmt, weil sie auch zur Zeit der Bedrängniss nicht aufgehört haben, über die Thora öffentlich vorzutragen: דכר הות עקתא ההיא לא פסקו מלמררש באורייתא. — Die Dankreden, welche die Gelehrten aus der Schule Akiba's an die Bewohner von Uscha für die genossene Gastfreundschaft hielten 4, werden in der einen Quelle (Berachoth 63b) mit den Worten הרש in der anderen (Schir r. zu 2, 5) mit נכנם ודרש eingeleitet 5.

קּלְשָׁן. Schrifterklärer, Prediger. Ein Zeitgenosse Hillels nannte des Letztern zwei Lehrer, Schemaja und Abtalion: חכמים הכמים, Bar. Pesachim 70 b. Simon b. Zoma wird mit den Worten gerühmt (Sota IX, 15): משמת במלו הרשנים 6. In der palästinensischen Agada (Lev. r. c. 30 gegen Anf.) wurden die

¹ S. Die Ag. d. Tann. I, 221, wo die Parallelstellen angegeben sind. ² Der Vortragende sass. Vgl. in dem oben, S. 26, Anm. 3 citirten Ausspruche Simon b. Jochai's (M 47b 12): היה יושב ודורש. In der Erzählung über Meier und Elischa b. Abuja, j. Chagiga 77 b24: ר' מאיר הוה יתיב דרש בבי מדרשא דמבריה (s. Ag. d. Tann. II, 8). ³ Aus der Fortsetzung und den Textworten ist ersichtlich, dass nicht das "Forschen in der Lehre" gemeint ist (wie Levy, Wörterbuch zu den Targ. I, 189 b übersetzt), sondern das öffentliche Predigen über dieselbe. Der Targumist denkt an Zeiten, wie die der hadrianischen Verfolgung und an die Selbstaufopferung Akiba's, wie sie Berach. 61 b erzählt ist. 4 S. Die Ag. d. Tann. II, 54 f. ⁵ Die Bedeutung: predigen, öffentlich vortragen, hat 277 besonders an vielen Stellen des babylonischen Talmuds. Samuel b. Chofni, der Gaon von Sura, sagte in seiner Einleitung zum Talmud, wie Abulwalid, Wörterbuch Art. 277 (Col. 166, Z. 25) erwähnt, dass in dem Ausdrucke ררש ה' מלוני im Talmud das Verbum דרש öffentlichen Vortrag (ar. אעלאן) bedeutet. S. darüber auch Luzzatto, Bikkure Haittim, Bd. ⁶ Vgl. Levi in Gen. r. c. 5 (4): יש מן הררשנים שהיו דורשים; dazu IX. S. 128. die Angabe: כנון בן עואי ובן וומא.

Worte überliefert, mit denen man Eleazar, den Sohn Simon b. Jochai's rühmte, als er starb. In denselben erhält er auch das Epitheton: רכשוית דרשוית. In einer Baraitha werden den Töchtern Zelofchads die Epitheta הכמניות דרשניות beigelegt (Baba Bathra 119b). Nach einer anonymen, vielleicht alten, Agada zu Koh. 7,5 (Koh. r. z. St.), ist in diesem Verse der Gegensatz zwischen den Gelehrten, die den Lehrvortrag halten und ihren den Vortrag dem Volke in zierlicher Form und mit besseren Stimmmitteln darbietenden Dolmetschern, Sprechern angedeutet (דרשנים — מתורנמנים) ו ist

S. auch noch unt. Art. מְּרַרֶשׁ.

¹ Unter מתורגמן ist hier der sonst אמורא genannte Assistent des vortragenden Gelehrten zu verstehen. Ueber die Stellung des Einen zum Andern ist besonders lehrreich, was über die palästinensischen Gelehrten Abahu und Abba aus Akko und deren Sprecher berichtet wird, Sota 40a (s. Die Ag. der pal. Am. II, 99). Sowie der anonyme Agadist in Koh. r., erlaubt sich eine solche Persiflage des laut sprechenden Amora auch der Targumist zu Hiob 3, 18, wenn er קל אמוראה mit קל אמוראה wiedergiebt. ² In Exod. r. c. 3 Ende wird לפה, Exod. 4, 16, mit למתורגמן erklärt, was mit אמורא gleichbedeutend ist, s. vor. Anm. 3 Hier ist die Das Onkelos-Targum hat an beiden Exodus-Stellen מתורנמן. bessere Lesung: אבא הדורש. Sie findet sich auch in Exod. r. c. 42 Anf. Vgl. 4 Vgl. die Controverse zu diesen Psalmworten, Die Ag. d. Tann. 11, 548 f. Arachin 17a. Die Ag. d. pal. Am. III, 581. ⁵ So Sanhedrin 38b, Ab. zara 5a, Gen. r. c. 24 (2). In Pesikta r. c. 23 Anf. (115a) fehlt הרכתיו. In Lev. r. c. 26 (7) fehlt ר' ד' ודורשיו. Ueber die Urheber der betreffenden Aussprüche s. Ag. d. Tann. I, 236, 1; Ag. d. pal. Am. II, 50, 5. דורשים — הכמים ist dieselbe Bezeichnung, wie הכמים — הרשנים in dem S. 27 unt. erwähnten Lobe Schemaja's und Abtalions.

ה

Eine aramäische Partikel, die im Hebraismus der Schule Bürgerrecht erlangt hat. Sie entspricht dem biblischen הַנָּה, geht aber über dessen Anwendungsgebiet hinaus. In den bibelexegetischen Ausführungen bildet sie ein den Ausdruck belebendes Element, und sie war offenbar in den lebendigen Discussionen des Lehrhauses so allgemein im Gebrauch, dass sie sich trotz ihres rein aramäischen Characters in der Kunstsprache des alten Midrasch festgesetzt hat. Mit אה werden eingeleitet: 1. Ergebnisse der Schrifterklärung. Z. B. in der stehenden Redensart: הא למדנו, s. M zu 16, 28 (50b unt.); Sn zu 31, 24 (60b 12 13); S zu 11, 34 (55 b 8). — הָא לְמָרָהָ, Aboth IV, 5; T 385 11 (Baba Mez. c. 6 Ende). הא אין לך לדון, s. oben S. 21; הא לו נאה .. נדולה M zu 15, 2 (35a 28). .. אינו אומר SO c.1 Anf. 2. Fragesätze. Z. B. הא מה תלמוד לומר, M zu 21, 22 (84b 5); הא מה אני סמים. S zu 12, 3 (58c9). 3. Folgerungen aus dem Schrifttexte. die mit der Bedingungspartikel beginnen (הא אם). S. zwei Beispiele Maaser scheni V, 12; M zu 12, 22 (11 b 21); Sn zu 27, 14 (51 b 14). Ohne DM: S zu 11, 33 (54 d 9).

בּבְּאֵי. Die Grundbedeutung des Wortes scheint dieselbe zu sein, wie die von הָבְּל, Hauch. Da es auch הוא geschrieben wird (Chullin 90 b), kann man es mit dem arabischen לינו hawâ, Luft, in Verbindung bringen! Es wird nur in der Bedeutung von hyperbolischer Redeweise angewendet. גררי הבאי Nedarim III, 2, sind an hyperbolische Aeusserungen geknüpfte Gelübde. Simon b. Gandiel sagt, um den Ausdruck "befestigt bis in den Himmel" (Deut. 1, 28) zu erklären: דברה תורה בלשון הבאי, und er citirt als weiteres Beispiel solcher Ausdrucksweise: "heute", Deut. 9, 1. Daran fügt er die Bemerkung, dass die Verheissungen von der Vermehrung Israels, Gen. 26, 4 und 13, 6, nicht hyperbolisch gemeint sein: אינו דבר הבאי. Sd zu 1, 28 (70 a)².

¹ So Kohut III, 173b, der aber das ins Persische übergegangene Wort für ein persisches hält. Bar Bahlül (Payne Smith 965a) giebt הבלא (hebr. הבל) mit arabischem של wieder. Vielleicht kann man dieses Wort, das Staubwirbel, Staubatome bedeutet, zur Erklärung unseres הבאי heranziehen. Sowohl Hauch, als Staubatom kann als Bild des Nichtigen, zur Bezeichnung der vermöge ihrer Uebertreibungen nichtigen Redeweise dienen.

2 Desselben Ausdruckes bedient sich in gleichem Sinne nur noch der paläst. Amora Ammi, Chullin 90 b (Tamid 29a). S. Die Ag. d. pal. Am. II, 163.

(ענד (W. נגד). Dieses im biblischen Hebraismus so häufige Verbum ist in der tannaitischen Literatur fast ausschliesslich 1 als exegetisches Kunstwort zu finden. Während mit ממר angegeben wird, wie der Wortlaut des Textes lautet, dient הגיר dazu, um anzugeben, was der Text besagt, was er anzeigt, mittheilt. lehrt. Das Verbum behält so dieselbe Bedeutung, in der es in der Bibel hauptsächlich vorkommt. Als Subject des Verbums erscheint im tannaitischen Midrasch ausschliesslich die heilige Schrift, der Bibeltext. Oft ist dieses Subject zu הגיד auch ausdrücklich genannt, indem, wie auch in Verbindung mit zahlreichen anderen Verben, der Bibeltext als הַבְּתוּב personificirt ist (s. unt. Art. בתוב). Aber auch in den viel häufigeren Fällen, in denen das Subject des Verbums הגיד verschwiegen ist, muss man als solches הַּכְּתוּב hinzudenken. Die gewöhnliche Formel, in der das Verbum angewendet wird, lautet ... מניד הכתוב ש oder ... שניד ש. Zunächst ist es der Midrasch der Schule Ismaels, in der diese Formel uns fortwährend begegnet, und zwar sowohl bei halachischer, als bei agadischer Exegese. Gleich das erste Beispiel in M (zu 12, 1, 1a) zeigt das im Eingange erwähnte Verhältniss von אמר zu אמר. Von vier verschiedenen Texten heisst es da gleichlautend: ... מניד ש הוא) כשהוא אומר... מניד ש...). Andere Beispiele aus den agadischen Bestandtheilen von M. und zwar . . . שניד הכתוב ש: zu 12, 41 (16a5); 13, 22 (25b1); 14, 8 (27b 11); 14, 20 (30 b 11); 15, 21 (44 a unt.); 15, 27 (46 b 7). ... שניד ש 2: zu 12, 17 (10a 20); 12, 31 (13b unt.); 12, 33 (14a 18); 12, 34 (14a 24): 12, 39 (15a 15); 12, 42 (16b 11); 14, 9 (27b 20); 15, 1 (36a unt.); 15, 3 (37 b 13); 15, 12 (42 a 19); 17, 14 (55 a 8); 18, 1 (57 b 14); 19, 1 (61a); 19, 3 (62a unt.); 20, 11 (69b 19); 20, 19 (71b unt.); 20, 20 (72 a 16 18); 21, 18 (82 b 23); 31, 17 (104 b 5). Beispiele aus der halachischen Exegese in M ... שניד הכתוב Zu 12, 6 (5b 11); 12, 7 (6a 11); 12, 8 (6b 12); 21, 2 (75a 7). ... שניד ש: Zu 12, 44 (17a 11); 12, 48 (18a 15); 13, 10 (21b 24); 21, 5 (76b 9); 21, 11 (79a 23); 21, 14 (80 b 6); 21, 16 (81 b 20 24); 21, 18 (82 b 18); 21, 20 (83 b 8); 22, 13 (93b 9 14). Auch in dem ebenfalls aus der Schule Ismaels stammenden Sn finden wir sowohl die volle als die kürzere Formel in halachischen, wie in agadischen Stücken³. Die volle

Form ist in Sn häufiger zu finden, als in M. Neben מניד ש findet sich in gleicher Bedeutung in M und Sn zuweilen auch .. מלמד ש. aus dem in anderen Derivaten zahlreicher vertretenen Verbum למד (s. den Art. למד, aber ausschliesslich bei agadischer Exegese 1. Im Midrasch der Schule Ismaels ist also מניד ש der bei weitem vorwiegende Ausdruck, mit dem angegeben wird, dass der Schrifttext etwas anzeigt, lehrt, sei es bei halachischem, sei es bei nichthalachischem Inhalte. מלמד ש kommt seltener und nur bei nichthalachischer Schrifterklärung vor. Hingegen ist im Midrasch der Schule Akiba's, als dessen treuester Vertreter S anerkannt ist, der erstere Ausdruck durch den letzteren vollständig verdrängt, und .. מניד ש fungirt allein an der Stelle von מניד ש.. sowohl in halachischer, als in agadischer Exegese? Es scheint. dass in der Schule Akiba's die anderen, aus dem Verbum למד gebildeten Ausdrücke den Sprachgebrauch entscheidend beeinflussten, so dass überall an die Stelle von מניד sein Aequivalent Vielleicht fand man, dass מלמד auf ernstere und deutlichere Weise das Enthaltensein der vom Texte abgeleiteten These in den Worten des Textes bezeichnet. Wie nachhaltig der Ausdruck מניד aus der Schulsprache beseitigt wurde, zeigt die Thatsache, dass im Seder Olam, in der Mischna3, in der Tosefta stets nur מָלְמֵּד , nie בע finden ist . Auch in den nachtannaitischen Midraschim ist . . מלמד ש vorherrschend. In der

בע 5,21 (5b24); 7,1 (13b18); 7,10 (14b4); 7,89 (15b17); 8,4 (16b9); 11,35 (22b1339); 11,36 (23a410); 12,1 (27a11); 12,10 (28a33); 15,38 (34b18); 18,20 (40a14); 27,1 (49a22); 27,2 (49b4); 27,12 (51a); 27,16 (52a17); 30,5 (56b21); 31,5 (59aunt.); 31,8 (59b16); 31,11 (59b26). — .. שיים: בע 5,26 (13a27); 9,7 (17b16); 15,39 (35a3); 27,13 (51b11); 30,2 (55b29); 35,34 (62b22). — Halachisch. .. שיים: בע 5,17 (4bunt.); 5,23 (6a12); 15,6 (29bunt.); 15,11 (30a26); 18,11 (37b16); 30,12,13 (57bunt.). — .. שים: בע 5,15 (4aunt.); 5,17 (4bunt.); 7,15,17 (14bunt.); 15,34 (33bunt.); 19,9 (44a20); 26,26 (49a15); 28,10 (54a25); 35,30 (62bunt.).

¹ M zu 12, 21 (11a18); 12, 36 (14b9); 19, 16 (64b16); 19, 17 (64b unt.); 19, 21 (65b unt.). — Sn zu 5, 19 (5a33); 11, 4 (23b29); 11, 9 (24b2933); 11, 10 (25a15); 11, 16 (25b24); 11, 30, 31, 33 (26b7925); 12, 2 (27a31); 25, 12 (48b7). Zu 15, 36 (34a3) ist eine halachische These mit ש חלמר ש eingeleitet; jedoch ist das nicht ursprünglich. Vor einer ähnlichen These heisst es einige Zeilen früher, zu 15, 34 (33b unt.), ש מניר שהשלום שקול כננר הכל Dasselbe Verhältniss waltet ob zwischen 49a4 (zu 26, 54) und 49a15 (zu 26, 56).

2 Der Satz לבנר הכל (8 zu 26, 7, 111a ob. zweimal) stammt wohl aus dem Ismael'schen Midrasch.

 ³ Kerithot VII, 9 מלמר ש... beitet denselven Ausspruch ein, der zu Anf. von M (oben 8.30) mit שוום eingeleitet ist. 4 Nur einmal findet sich in T (449 32, Schebuoth 3,5)... מניר כי... wo statt w gesetzt ist.

nach R. Kahana benannten Pesikta (ed. Buber) findet sich dieser Ausdruck über 20, מניד ש kein einziges Mal. In Genesis rabba ist מלמד ש fast 50 Mal zu lesen, מניד ש ein einziges Mal!

Der durch die Beobachtung des Sprachgebrauches in M und Sn einerseits und in S andererseits festgestellte Unterschied zwischen dem Midrasch der Schule Ismaels und dem der Schule Akiba's lässt sich auch in den anderen Erzeugnissen der tannaitischen Bibelexegese beobachten. Der durch Hoffmann² nachgewiesene Character von Sd zeigt sich auch in diesem Punkte. findet sich vorwiegend in dem auf die Schule Akiba's zurückgehenden mittleren Theile (§ 105-301). In dem ersten und dritten, zumeist agadischen Theile des Sd findet sich sowohl מניד .. ש הכתוב, als .. שניד ש. bei agadischer , aber auch bei halachischer Exegese י מלמד ש kömmt in dem Anfangs- und Schlusstheile des Sd oft genug vor. aber nur bei agadischem Midrasch. In dem mittleren Theile sind neben den sehr zahlreichen Beispielen für . . מלמר ש nur vereinzelte Fälle der Anwendung von zu finden 5. — Dass in S gewisse Partieen auszuscheiden und dem Midrasch der Schule Ismaels zuzutheilen sind, zeigt sich auch darin, dass in denselben מניד הכתוב einmal (S zu 20, 18, 93a 6) halachisch und einmal (zu 18, 3, 86a 11) agadisch angewendet ist.

Die Mechiltha zum Deuteronomium, aus der im Midrasch Haggadol zahlreiche Fragmente erhalten sind 6, stammt im Grossen und Ganzen aus der Schule Ismaels, enthält aber auch Elemente aus dem Midrasch der Schule Akiba's. Dem entspricht auch der gemischte Gebrauch der Ausdrücke auch der Jahr und "מניד".

Ausser dem Participium מניד findet sich von unserem Verbum,

¹ Gen. r. c. 20 (4): . . מניד שנידון בסנהדרין שלמה. ² Zur Einleitung in die halachischen Midraschim, S. 66. 3 .. שניר הכתוב ש: zu 1,24 (69b 27); 1, 25 (69 b unt.); 11, 12 (78 b 33); 11, 13 (79 a 25); 11, 18 (82 b 23); 11, 22 (83 b 14); 12, 2 (87a unt.); 33, 2 (142a 31). — ש : zu 1, 1 (64a 23); 12, 23 (90b 11); 4 מניד הכתוב ש: zu 12, 15 (89a unt.). — מניד הכתוב ש: zu 12, 20 33, 14 (146 b 7). (90 b 3). ⁵ מניד הכתוב ש Hal.: 15, 11 (98 b 27); 15, 19 (100 a 1); 17, 12 (105 a 13 = 106 b s zu 185). Agad.: zu 15,4 (98a6). — מניד ש ... Hal.: zu 15,17 (99b 12); 21,5 (112a 26). Agad.: zu 21, 15 (113a 24). ⁶ Herausgegeben von Hoffmann in der Hildesheimer-Jubelschrift, S. 1-32 der hebräischen Abtheilung, vgl. 8.83-98 der deutschen Abtheilung. 7 מניד findet sich bei Agadischem (zu 14, 23) und bei Halachischem (zu 16, 8; 16, 11; 20, 19; 24, 20). — מלמד findet sich bei Agad. (zu 1, 1; 20, 19; 26, 5) und bei Halach. (zu 21, 17). Beachtenswerth ist, dass ein Satz, der in Sd (zu 24, 20, 124 b 20) mit מלמד eingeleitet wird, hier, in anderer Form, mit מניד eingeleitet zu lesen ist.

in derselben Bedeutung und mit demselben hinzudenkenden Subjecte, noch die Form להגיד; und zwar in der oben (S. 17) gebrauchten Redensart: להגיד מה גרם.

ist Nomen actionis zu הגיד. Während aber das Verbum, wie im vorigen Artikel gezeigt worden, im Midrasch der Schule Ismaels, der die ältere Terminologie der palästinensischen Bibelexegese erhalten hat, sowohl bei halachischer, als bei nichthalachischer Exegese angewendet wurde, hat das Substantiv schon in früher Zeit im Sprachgebrauche der Schulen die Bedeutung nichthalachischer Schrifterklärung gewonnen. Denn nur in dieser Bedeutung tritt uns das Wort in den ältesten Traditionen entgegen. Es kann kein Zweifel mehr darüber obwalten, dass man nur aus dem im vorigen Artikel behandelten מניד ableiten darf; alle sonstigen Ableitungen decken nicht den ganzen mit dem Worte bezeichneten Begriff und lassen die Thatsache ausser Acht, dass in der Schulsprache, welche sich das Substantiv הגרה bildete, dessen Verbum nur in der Bedeutung angewendet ist, in welcher es die Formel מַנְיֵּד ש darbietet 1. Wir können nicht mehr ergründen, warum diese Formel gerade für den nichthalachischen Theil der palästinensischen Schriftauslegung die specielle Benennung lieferte. Aber es ist ohne Schwierigkeit annehmbar, dass während die Formel selbst auf dem ganzen Gebiete der Bibelexegese ihre Geltung behielt und erst in der Schule Akiba's durch .. מלמד ש verdrängt wurde, das ihr entnommene Substantiv vermöge Differenzirung schon sehr frühe in seiner Anwendung auf die nichthalachische Bibelexegese beschränkt wurde. Es ist wohl möglich, dass als zuerst das Wort הנדה aufkam, um einen durch . . ש eingeleiteten Ausspruch zu bezeichnen — wobei הַגָּרָת הַכְּתוּב im Sinne von הַנָּרָת הַכְּתוּב verstanden wurde -, dasselbe unterschiedslos Halachisches und Nichthalachisches bezeichnete. Aber Spuren dieses ursprünglichen Sprachgebrauches sind nicht mehr vorhanden, und wir kennen das Wort

¹ Alle sonstigen Ableitungen des Wortes erweisen sich als unhaltbar. S. meine Abhandlung in Jewish Qarterly Review, IV, 406—429. Zu den dort angeführten Ansichten seien noch hinzugefügt: Abraham Maimuni in einer Abhandlung über die Deraschoth sagt (Kobez II, 40 c): אור מה מלשון הגיד לך אום בידים מאוראות שאירעו ולשון הגיד מלשון הגיד לך אום בידים מאוראות שאירעו . L. Löw, Ben Chananja I, 341: "Haggada = heilige Geschichte". A. Schmiedel, Studien S. 137: הגיד עס הגידים מאוראות שאירעו , vortragen". — Strack, Einleitung in den Talmud, 2. Aufl. (1894), S. 4, und Schürer, Geschichte des jüdischen Volkes, 3. Aufl. II, 339, erkennen meine Erklärung als die allein richtige an.

--- 11 1 1 2-- 1111 e de la companie <u>--:--</u> - : 1 33..... 1-_-. __ T- __. .. <u>1-2-7-</u> gentaria en en la companyon de • . - --=: T : .= <u>-</u> - . 苯 -- 1 -- -- 21 ___ . _ :

The second secon

drei Disciplinen, und במדרש ist zu ergänzen, wie das in einer Handschrift thatsächlich der Fall ist 1. In Sd zu 32, 2 (132a 13) wird der in allen ihren Disciplinen sich als derselbe bewährende Geist der jüdischen Lehre mit den Worten gekennzeichnet: דברי יתורה כולם אחת ויש בהם מסרא ומשנה (מדרש) הלכות ואגדות. In der Aufzählung der Gegenstände, welche Jochanan b. Zakkai's Wissen umfasste, sind an der Spitze genannt: מסרא ומשנה תלמוד הלכות העדות. In den tröstenden Worten, welche Eleazar b. Arach an Jochanan b. Zakkai richtete, als dessen Sohn starb, rühmte er von Letzterem: קרא תורה ומקרא ושנה הלכות והגדות. Akiba's Verdienst um das Studium der Lehre wird mit den Worten gekennzeichnet: שהתקין מדרש הלכות והגדות. Jehuda b. Ilai. ein Schüler Akiba's, rechnet zu den Anforderungen, die an Jemanden zu stellen sind, der beim Fastengottesdienste vorzubeten würdig sein soll (Taanith 16b unt.): ורניל לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים ולשנות במדרש בהלכות ובאנדות. Den mit ritueller Unreinheit Behafteten ist gestattet: לקרות בתורה (ו)במדרש ולשנות במשנה (ו)במדרש ובהלכות ובהגדות. T 4, 15 (Ber. 2, 12), wo die eingeklammerten Worte fehlen: Bar. Berach. 22a (wo die gewöhnliche Leseart statt מדרש lautet: תלמוד)6. Ein Mischnasatz, Nedarim IV, 3, besagt, dass wer durch ein Gelübde sich gebunden hat, einem Nebenmenschen keinen Vortheil zu gewähren, denselben wohl nicht die heilige :Schrift, aber die Disciplinen der mündlichen Lehre lehren dürfe. Das ist so ausgedrückt: ומלמדו מדרש הלכות והנדות אבר לא ילמדנו המרא . — Für sich findet sich der Plural הגדות in folgenden Bei-

¹ S. Dikd. Sofrim IX, 305, Anm. 4. ² Das in Klammern gesetzte Wort fehlt im Texte, muss aber unbedingt ergänzt werden. 8 So Sukka 28 a, Baba Bathra 134 a, Ab. die R. N. c. 14 Anf. Statt חלמוד (= מדרש, s. vor. S., A. 2) haben die Ausgaben, wie auch sonst, נמרא. Von משנה gilt das ebendas. Bemerkte. In Mas. Sofrim 16,8 (daraus gekürzt in der zweiten Version der Ab. d. B. Nathan c. 28, ed. Schechter S. 58) fehlt משנה und statt חלמור steht מדרש, was als ursprüngliche Version betrachtet werden kann. ⁴ Ab. die B. Nathan c. 14 Ende, nach meiner Emendation in J. Q. B. IV, 425, 1. ein pal. Amora des 4. Jahrhunderts, wahrscheinlich nach dem Wortlaute einer älteren Tradition, j. Schekalim c. 5 Anf. (48 c 64). In dem Texte der Ausgaben des bab. Talmuds (8 b unt.): שהתקין משנה ומדרש והלכות והגדות. Man hat nur das ז אסר שדרש und הלכות zu streichen und gewinnt die ursprüngliche Version, in der משנה wie in den obigen Beispielen das Ganze der mündlichen Lehre bezeichnet. - Den Zeitgenossen Akiba's, Tarphon und Eleazar b. Azarja wird in Ab. di. R. N. c. 18 Kenntniss der ganzen Lehre nachgerühmt, mit der Aufzäh-מקרא משנה מדרש הלכות ואגדות :lung: ⁶ Die Münchner Hschr. hat Beides: ובמדרש ובתלמוד. Vgl. oben Anm. 3. ⁷ Ueber die Bed. von קרָלש in allen bisherigen Beispielen s. den Artikel über dieses Wort; auch Art. הַּלֶּכָה III הַּלְמוּר , הַלֶּכָה

Anstatt des Plurals gebrauchte man aber auch, um die ganze Disciplin der nichthalachischen Schriftauslegung zu bezeichnen, den Singular הגודה. Es verhält sich damit so, wie z. B. mit מקרא oder כתוב, welche Wörter den einzelnen Schriftvers, aber auch die ganze heilige Schrift bezeichnen, oder mit מדרש, was die einzelne Schrifterklärung, aber auch die ganze Disciplin bedeutet. Josua b. Chananja beantwortet zwölf Fragen der Alexandriner, darunter שלשת דברי הגרה. Derselbe befragt seine Schüler über den Sabbathvortrag Eleazar b. Azaria's mit den Worten: במה היתה הגדה היום . Eleazar aus Modiim. der grosse Agadist der vorhadrianischen Zeit deutet das Wort in der Beschreibung des Manna (Exod. 16, 31) als Hinweis darauf, dass das Manna das Herz des Menschen so anzieht wie die Agada: רומה להנדה שהוא מושך לבו של אדם - Eleazar b. Azarja ruft Akiba zu: מה לך אצל הגדה - Von jenen alten Vertretern der Agada, die als דורשי רשומות bezeichnet werden (s. Art. רשם), wird folgendes Lob der Agada angeführt, Sd zu 11, 22 (85a 15): רצוגך שתכיר מי שאמר והיה העולם למוד הגדה שמתוך כך אתה מכיר את הקרוש ברוך הוא ומדבק ברכיו 6. — Der Singular אגדה) hat

¹ Josua b. Levi (3. Jahrh.), im Schocher tob zu Ps. 28.5: שעולות " אלו ² Nidda 66 b. S. Die Ag. d. Tann. I, 186. 3 Chagiga 3a. In j. Chag. Anf. dafür: מה היתה פרשתו. 4 So M zu 16, 31 (51 a 12). In der Parallelstelle Joma 75a: ארם כמים. Nach dieser Version hat die Agada die Wirkung, dass sie das Herz nach sich zieht, so leicht bewegt wie Wasser. Der ersten Version entspricht die Deutung Jehuda's I zu אינד. Exod. 19, 9 (Sabbath 87 a): וינר משה דברים שמושכים לבו של אדם כהגדה; der zweiten Version die anonyme Deutung zu וכל משען מים, Jes. 3, 1 (Chagiga 14a): אלו בעלי הגרה שמשכין לבו של אדם כמים בהגרה. Der ersten Version entspricht auch der oben aus Sd zu 32,14 citirte Ausspruch, wonach die הגדות das Herz des Menschen anziehen wie Wein. In allen diesen Aussprüchen ist die Wirkung der Agada mit dem Verbum משך bezeichnet, wahrscheinlich auf Grund einer alten etymologischen Verknüpfung des Wortes הַּנְּרָה mit dem aramäischen גנד, dem Aequivalent des hebr. משך. Zur Vergleichung mit dem Wasser hat die besondere Bedeutung des aram. נגר beigetragen, wonach das Verbum strömen bedeutet und das Subst. נגדין Ströme, Bäche. ⁵ Chag. 14a, Sanh. 38a, 67b, ⁶ Zu למוד הגרה vgl. den S. 34 citirten Auss. Die Ag. d. Tann. I, 225.

schliesslich den Plural verdrängt und wurde in der amoräischen. Zeit nach und nach alleinherrschend 1. In aramäischer Rede bildete man dazu den status emphaticus אנדתא 2.

הואיל. Conjunction des Grundes: da, nachdem. Die von Levy (I, 457a) vorgeschlagene und von Kohut (III, 191b) angenommene Ableitung derselben aus אז und אוֹל ist aus sprachlichen und sachlichen Gründen unhaltbar. Auch bleibt bei dieser Ableitung ganz unverständlich, warum diese Conjunction, sei es mit dem Subjecte, sei es mit dem Prädicate, stets durch ein verbunden wird. Diese Absonderlichkeit wird aber sofort verständlich, wenn wir in לבו משום das biblische Verbum erkennen, das stets nur in Verbindung mit einem anderen Verbum angewendet und zwar zuweilen mit diesem durch die Conjunction verbunden wird. Z. B. הואל ובשל, Jos. 7, 7; הואל ובשל, II Sam. 7, 29; הואל (מו Kön. 6, 32. Ursprünglich wurde wohl der begründende Satz (als Hauptsatz) mit שוח dem darauf folgenden durch verbundenen Verbum eingeleitet, also z. B.

Levi): ... הואיל ופתח בו הכתוב.

spruch aus Sd 11, 22 (למוד... אנדות). Zum Inhalte des Ausspruches vgl. die oben Anm. 1 citirte Deutung Josua b. Levi's.

¹ Noch Josua b. Levi (einer der älteren Amoräer) gebraucht den Plural in dem oben S. 36 Anm. 1 citirten Ausspruche; ferner in seiner Deutung von כל המצוה, Deut. 8,1 und ככל הרברים, Deut. 9,10, welche der oben aus Sd zu 11,22 gebrachten Deutung entspricht. Nach Lev. r. c. 22 Anf. (anonym Koh. r. zu 5, 8) erblickt J. b. Levi in jenen Textworten eine Andeutung der ganzen Lehre, deren Disciplinen er so aufzählt: מסרא משנה הלכות תלמוד תוספתות אגרות (in Koh. ב. הלכות st. הלכות). In der Version des jerus. Talmud (Pea 17 a 59, Megilla 74 d 25, Chagiga 76d 33, s. Die Ag. d. pal. Am. I, 138) lautet die Aufzählung richtiger, weil genau den oben erwähnten tannaitischen Sätzen sich anschliessend: מקרא ומשנה תלמוד הלכות ואנדות (so Chagiga, an den andern beiden Stellen dem אלמור Sprachgebrauche angepasst: חלמור, mit Weglassung von הלכה). Hier ist תלמור dasselbe, was in den tannaitischen Sätzen סדרש (s. oben S. 35, Anm. 3). Ein anderer alter Amora, der Babylonier Samuel, sagte (j. Pea 17 a 62, tradirt von Zeira): אין למרין לא מן ההלכות ולא מן ההגדות ולא מן התוספות אלא מן ההלכות ולא מן אין למרין לא 2 S. die bei Levy (I, 19ab, 450a) citirten Beispiele; ferner die in dem Register zu den einzelnen Bänden meines Agadawerkes unter dem Schlagworte "Agada, Agadisten" angegebenen Stellen. — Ueber הנרה, Sn zu 5, 19 (5 a 35) s. meine Ausführungen in J. Qu. B. IV, 412. — Ueber die im babylonischen Talmud sich מונדתא) הנרה des Pesachabend-Rituales als הנרה ebend. S.444f. - Ueber מסורת אגרה s. unten Art, מסורת 3 Dasselbe gilt von Jastrous Annahme (Col. 336a) wonach הועיל = הואיל. 4 In הואיל דלא ידעה, Jebam. 117a, was Levy als Ausnahme anführt, muss wohl אין gelesen werden. Im Texte Alfasi's ist die Schwierigkeit dadurch beseitigt, dass הואיל durch משום ersetzt íst. ⁵ Zu diesem supponirten Beispiele vgl. Baba Kamma 55 a (Josua b.

the Sound has been in page 17 Day for in Ministrony less Haupt erwine denemie mit an inn winen igentiichen Indat inconscione format region autra den Februaria seme Bedenmung чим чето Бегопини за теклите петенали или чите пи Виtiker as from word in Industrial ma ter begrindende Haurdanz in mem begensanze his frances, over totaller renen inacitat les Viries respieu de resprenguente Conserneтоп, тегноде леген тем жа на за завен на лична на Dominution seworien, inc - waser ter E-rishing tes manfolgenden mit No weichsauf erschmollenen weiteren Swally be her suvenimme her beath Buttises; that where the As Frum the Balles ministerior olden assen der alle neue mu dis broum nomité in Somminum quer in Marsa ma in imperieurum stenen, vennggenin was it einer erringen Bedeurang laseminum und Sugnar die Pariestam ist. His um Baspielen Geser sesanders in advibassion Tramin sont at ingewennegen Surgari, wwere to be an alimate-one Militeres. neset, es minoust er u 1 fors ersemmende saz wo The ray. Derende enter teme verraume errabrimite es Americane une errorience une can come espane en experiente These can. S. L. m. 18. C. 21 m. m. S. 3 (22) (3): 21, 1 (Pariet) H. 1 222.20. 21. 3 250.00 20 u 3. 4 340.20 armer 2 m to a same the same despress of the call is the case that THE SAN THE STATE THESE WE THAT IS IN THE PARTY OF A SALESY בה לי הואר הצבר עצר עב אוו לי או הואר הוויה בחובר The rest of the second 12: 131. I Santill all allt.

The freeze with the second sec

Clear Admition is in the Indianamy and Cladelling of Bettier in Be

Schrift nennt einen speciellen Fall, wenn auch die ganze Gattung, zu welcher der Fall gehört, gemeint ist, weil sie von solchen Fällen zu reden liebt, die gewöhnlich vorkommen. Eine Reihe von Beispielen hat M zu 22, 30 (98a) in Bezug auf die Texte Exod. 22, 30 ("auf dem Felde Zerrissenes"), Deut. 22, 17 ("auf dem Felde"), Deut. 20, 6 ("Weinberg"). S. ferner M zu 12, 4 (4a 20); Sd zu 23, 11 (120b 14); Baba Kamma V, 7, zu den biblischen Satzungen, in denen, statt der Thiere überhaupt, "Ochs und Esel" genannt werden 1. — Unter den Zweiunddreissig Regeln ist unsere Regel die 18. Sie lautet dort: אם כן מפני מה נאמר במקצה מפני שדבר הכתוב בהווה auser Exod. 22, 30 und Deut. 23, 11 (aus M und Sd) noch Prov. 22, 22 ("den Armen") citirt 2.

הוכיח (W. יכה). Aus der Bedeutung zurechtweisen entwickelten sich schon im biblischen Hebraismus zwei Bedeutungen des Verbums, die dem Begriffskreise der Rechtsprechung angehören: einerseits das Entscheiden des Richters, andererseits die Beweisführung der Parteien. In dieser letzteren Bedeutung findet sich das Verbum nur im Buche Hiob, dessen Gegenstand, der Process des sein gutes Recht gegen die Freunde und gegen die Züchtigung Gottes vertheidigenden Helden, auch sonst der Ausdrucksweise des Gerichtsverfahrens Raum gewährt. Sinne von Beweisführung, beweisen wird in Hiob entweder mit dem Accusativ des zu beweisenden (oder zu rechtfertigenden) Gegenstandes angewendet (s. 13, 15; 19, 5), oder absolut, ohne ausdrückliches Object (6, 25; 13, 3; 15, 3)3. In dieser letzteren Anwendungsart findet sich הוכיח im alten Midrasch. In der discutirenden Beweisführung der halachischen Exegese wird die beweisende Instanz mit diesem Verbum eingeführt. Z. B. M zu

¹ In M zu 23,5 (99b 11) hat sich המתוב המתוב והדרה הדרוב הבתוב irrthümlich eingeschlichen, s. Geiger, Wiss. Zeitschr. für jüd. Theol. V, 242. Hingegen scheint die Conjectur des Commentars מבות השני (angeblich R. Elija aus Wilna) zu M 22, 21 (95 b 9) richtig zu sein. Es muss dort statt בהווה gelesen werden: הבווה Höchst wahrscheinlich sind auch die Autorenangaben umzustellen, und Ismael ist es, der die Regel auf die specielle Nennung von "Wittwe und Waise" anwendet, während Akiba nach seiner Methode das überflüssige in nuch deutet. Raschi im Pentateuchcommentar z. St. giebt in der That die Mechilthastelle mit unserer Regel wieder; hingegen las Tobija b. Eliezer z. St. שורך העני להגול בו עורך העני להגול (בו שורך העני להגול בו עורך העני להגול (בו שורך העני להגול בו עורך העני להגול צו lesen, Tob. b. El. hat מומר שורכן (הויעות שורכן בו lesen, Tob. b. El. hat מומר שורכן (הויעות שורכן, Hiob 13, 6; 23, 4.

The first term of the second control of the

The first state of the first state of the second state of the seco

The Wife warner symmetries Results in 25, 25, 7. I have been in the Kenter has described in Red.

The ALL Table 1.11. The scripes Armentical the Vertical to desiration for destruction of the control of the con

תערים מקומות הוהיר המקום (28b): בשלשה מקומות הוהיר המקום בשלשה מקומות הוהיר המקום לישראל שלא לחזור למצרים, "an drei Stellen der h. Schrift verbot Gott Israel, nach Aegypten zurückzukehren", nämlich Exod. 14, 13; Deut. 17, 16 und 28, 68¹. — Der Gegenstand des Verbotes wird mit של angeknüpft. Beispiele: M zu 22, 20 (95a, Eliezer b. Hyrkanos): בור לפי שסורו רע לפיכך מזהיר עליו הכתוב במקומות הרבה 3d zu 12, 23 (90b 14): הוהירך מזהיר עליהם הכתוב Sd zu 12, 23 (90b 14): הוהירך על קללתו In passivischer Construction: Sanhedrin 66a (Bar. aus der Schule Ismaels — S zu Lev. 20, 9, 91d): הוהלא כבר מוזהרים הם 10 (69b 12): הוהלא כבר מוזהרים הם 10 (18b 12): הוהלא כבר מוזהרים הם 10 (18b 12):

אַהָּרָה, aramaisirende Form für הְּהָרָה, Nom. actionis zu הַּוּהָּרָה. Besonders häufig ist im Midrasch der Schule Ismaels die Frage: עונש שמענו אוהרה לא שמענו (z. B. M zu 12, 15, 9a 34; 20, 13, 70a unt.; 20, 16, 70b 11; Sn zu 5, 2, 1a 2; 18, 7, 37a 7); oder עונש (z. B. M zu 20, 5, 68a 15; 20, 10, 69 b 7; 20, 15, 70b 2). — Andere Beispiele: . . הרי זה אוהרה ל . . . M zu 20, 15 (70b 4), Sn zu 5, 2 (1a 2). עשה ענשו כאוהרות (צול אוהרה אור ל בכלל אוהרה אור, zu 3, 3 (14a 3 5); אין ; zu 3, 3 (14a 3 5); אין יוֹל לא יהא בכלל אוהרה אחת בכלל עונש אבל יהא בכלל אוהרה אחת strafe für die Uebertretung eines Verbotes normirende Bibeltext gemeint, mit אוהרות der das ausdrückliche Verbot enthaltende Bibeltext. — T 228 7 (Megilla g. Ende, s. Megilla 25b): אוהרות ומתרנמין ומתרנמין ומתרנמין ומתרנמין ומתרנמין ומתרנמין ומתרנמין ומתרנמין וומתרנמין ומתרנמין ומתרנמין ומתרנמין וומתרנמין וומתרנמין וומתרנמין וואריי אונדי אוריי אונדי אונדי אונדי וואריי אוואריי אונדי אונדי וואריי אונדי וואריי אונדי אונדי

קרְּכָּן, aus dem Aramäischen in die Schulsprache eingedrungene Fragepartikel: wo? 5 Im tannaitischen Midrasch wird mit derselben nach der Bibelstelle gefragt, auf welche eine andere Bibelstelle hinweist. הַיכָן דְּבָּר, M zu 12, 25, 12a unt., dazu eine grosse Reihe weiterer Beispiele; Sn zu 11, 12, 25a 20; היכן נשבע, M zu 13, 5, 20a 22; היכן נוהו היכן צוהו T 521 30 32 34 35, 522 1, zu Exod. 39, 43, 40 23—29. Oder nach der Bibelstelle, durch welche eine These des Auslegers belegt werden soll (מבינו), M zu 15, 1, 34 b 12 17; etwas verschieden היכן שמענו (אוכי היכן מצינו), M zu 15, 20, 44a 14 6; היכן שמענו (Bar. von den Zweiunddreissig Regeln, Nr. 17).

¹ In der Bar. j. Sukka 55bs: . . בנ' מקומות הווהרו ישראל. 2 In der Parallelst. B. Mezia 59 b unt.: בנר מקומות הנרה התורה בל"ו מקומות בנר דür מפני מה הוהירה התורה בל"ו מקומות בנר דür מפני מה הוהירה התורה בל"ו מקומות בנר " על הנר " Tür מות הנר ("dir ist verboten") bed. Sanh. ib. אתה מווהר על Diese Form ist viell. aus Gründen des Wohllautes gar nicht gebräuchlich gewesen. 5 Der von Lowe edirte Mischnatext hat stets אירן (s. H. Sachs, Die Partikeln der Mischna, S. 18).

Tall I was Art 7

Transporting as her children Hermanns. Indian is an argentianed Themselve Hermanns in a argentianed Themselve Hermanns in the familie and the second of the familie and the second of the second themselve and the second of the s

Test it. . The The same and the same such and himself Vot. as about from the fitting - hand, Barn. The - and it becomes branch fitte barning. enminum i le francische ensemble nu un bei du arment relation bearing to estimate Torontic one Binsand an in determine as so effect them. That superin number of the Beatlement of the Committee of the committe The ter member that and a rate minimum Let the set on Institute which have been Michaele the ten Harmatir made de valle de rabilitée l'este de Distance in setting the assistance in the Bestone for the Bestman in Vivin Tary on 5 4 . Ha deserve train statement in Indiana-same mans his en it de literate The of Joseph at the polyment with the homest Name I told Born Andrews many make In it seems Becomme via chemicaria becama ser acted combinering with the British time with the state of the Single er- Pa.I. S First MI. S sayer " In fragen as thereforers married in that that that the time is a finite field of the first field of the fi American Proposition of the contraction of the cont TELEPHINE CON THE ANDIOTOMETER IN HOLDING TO PROPERTY OF THE PERSON OF T the province and

²² Martinethia to Riado and also described to the first time of the second to the second to the second time of the second time

The Holes of the State is about the own of these is a second of the terms of the terms of the State is about the own of the terms of th

Einmal findet sich הלכה im Sinne agadischer Ueberlieferung, Sn zu 9, 10 (18a 13): הלכה בידוע שעשו שונא ליעקב 3.

והן (gew. הן geschrieben). 1. Adverb der Bejahung, mit dem Jose b. Jehuda das Textwort הין in Lev. 19, 36 deutet, um die Lehre zu ziehen: Dein Ja sei ein wahrhaftes Ja, dein Nein ein wahrhaftes Nein 4. Eine exegetische Regel der Schule Ismaels lautet: שכן דברי תורה גדרשין מכלל לאו אתה שומע הן ומכלל הן לאו. Sd zu 11, 21 (83a 9)5. Im Akiba'schen Midrasch lautet sie: מכלל ארה שומע הן, S zu 10, 9 (46c), "aus dem, was in der Verneinung enthalten ist, entnimmst du das für die Bejahung Geltende." Dieselbe Regel lautet ib. zu 10, 7 (46b4): ממשמע לאו אתה שומע הן. (In der einen Form findet sich die Regel gewöhnlich im babyl. Talmud, in der andern im paläst. Talmud) . -2. Mit DN verbunden leitet das Wörtchen als Fragepartikel Bedingungssätze ein, denen der fragende Hauptsatz nachfolgt. Beispiele finden sich nur in S: zu 7, 18 (36c unt.): ... הין אם פסלה ... אם :ib. Z. 8: הין אם עשה ... געשה :ib. Z. 8: הין אם .. בחמיר.. נחמיר.. (dass. zu 11, 24, 51 b 3 6; 14, 43, 73 d 24); 11, 3c (53b 18): ... ארבה ... ארבה אם ריבה; 15, 19 (78b 6): ... ארבה הין אם מממאה

soviel wie הלכתא [ר] הלכתא, Landesbrauch; nach Jochanan, dem pal. Amora (trad. durch Ulla) s. v. wie מסיני

¹ S. den oben S. 36, Anm. 5 citirten Zuruf Eleazar b. Azarja's an Akiba.

Das Gebiet der Halacha heisst im Gegensatze zur Agada auch מוסרים. S. Die Ag. d. Tann. I, 186, 2.

2 S. Die Ag. d. Tann. II, 193.

3 S. Die Ag. d. Tann. II, 116, 2.

4 S zur St. (91 a 6), B. Mezia 49 a. S. Die Ag. d. Tann. II, 418, 2.

5 In etwas abweichender Form unt., Art. מוסרים. 6 S. Levy, II, 461 b.

Beide Bedeutungen der Partikel gehen auf den biblischen Hebraismus zurück. Zu 1. s. Gen. 30. 34. Zu 2. s. Exod. S. 22; Lev. 25. 20; Jer. 3. 1.

Die Frage runk wir and an in, "was hat denn die h. Schrift unerwähnt gelassen?" wird im Midrasch der Schule Ismaels angewendet, wenn nach der Bedeutung eines allgemeinen Satzes geforscht wird, der durch die Aufzählung der besonderen Fälle scheinbar unnöthig geworden ist. S zu 18. 3 (86a 22), mit Bezug auf das Verbot: "und nach ihren Satzungen sollt ihr nicht wandeln". dessen Inhalt durch Deut. 18, 10 f. erschöpft zu sein scheint. Sn zu 6, 3 (8a 7), mit Bezug auf das Verbot: מו ביו ביו לא בייבוד לא בייבוד. das nach dem vorhergehenden Theile des Verses überflüssig erscheint.

הפסקה. S. unt., Art. פבר

שׁרֵשׁ. S. unt., Art. מוּבָּרֶשׁ

die das Aneinanderschlagen zweier Dinge bedeutet, z. B. das Aneinanderschlagen der Kniee (Dan. 5, 6), das der Flügel (Targum zu Ezech. 3, 13, Textwort 1992), von der vermöge Metathesis verwandten hebr. Wurzel 1993), das der Hände (Peschittha an zahlreichen Stellen). Auf diese Grundbedeutung geht zurück die Bedeutung, welche 1993 im tannaitischen Midrasch erhalten hat. Wenn im Bibeltexte zwei Gegenstände hart nebeneinander stehen, gleichsam aneinanderstossen, so sagte man: die h. Schrift stellt sie enge nebeneinander, um sie einander auch inhaltlich gleichzustellen, indem das Nebeneinander im Texte die sachliche Analogie anzeigt. So heisst es in Bezug auf Lev. 24, 21 (M zu 21, 24, 84b 21): 1903 and 120 zugen 21, 24, 84b 21): 1903 and 120 zugen 22, 25, 39a 9 21 28): 2003 and

¹ S. Die Ag. d. Tann. I, 200, 2: — 7857 [187, j. Nazir 54b 28, bad. die Umkehrung eines affirmativen Satzes in einen negativen, durch Hinschiebung der Negationspartikel. An der Paralleistelle, j. Nazir 51d unt.: 787 [187, was sicher aus 7837 [2 corrumpirt ist. Auf Grund dieser Variante verzeichnen die Wörterbücher (Levy I, 486a, Kohut III, 233a, Jastrow 361b) das Substantiv 757.
2 S. Payne Smith. Col. 2465.

הקיש את הבכור לחזה ושוק של שלמים.. Gewöhnlich fällt das Subject הקיש אהרן למשה (10 12, 1 (1 a 8): הקיש אהרן למשה (10 6): הקיש המיץ לשאור ושאור לחמץ (20 b 29): הקיש שאור לחמץ (10 6): הקיש חמץ לשאור ושאור לחמץ (20 b 29): הקיש עסיעתן מרפידים לביאתם למדבר סיני (75 b 25, in Bezug auf Deut. 15, 12): הקיש עברי לעבריה. Statt des Perfectum wird auch das Participium מַקִּישׁ מחַפָּשׁ מחַפּשׁ (vgl. הַנְּיד und מַבְּיד מַרְישׁ בּרוֹת למווה (38 a 25): מקיש למרות למווה (die Parallelstelle M zu 13, 2, 18 b 11, hat מקיש עולת תמיד לעולת הר סיני (53 b 6): מקיש עולת תמיד לעולת הר סיני (53 b 6): מקיש עולת תמיד לעולת הר סיני (112 a 27): לשירות לשירות (112 a 27):

Da קילים die Bedeutung gleichsetzen, vergleichen gewonnen hat, wird die durch das Verbum angezeigte Thätigkeit nicht nur von der h. Schrift als Subject ausgesagt, sondern auch von dem Ausleger, der die durch den Text bedeutete Vergleichung vornimmt. So sagt in einer Controverse Jose der Galiläer zu Akiba (Sn zu 18, 18, 39a 22): אתה מקישו לחזה ושוק של שלמים ואני מקישו על כרחך אתה מקיש ל תודה. S. ferner Sn zu 30, 6 (57a 2): על כרחך אתה מקיש את האב לבעל; ebenso zu 30, 14 (58b 13) und zu 30, 17 59a6). — S zu 4, 10 (18c 10): לשלמי שור הקשתיו לא הקשתיו לשלמי כבש. ... Auch in der Ismael'schen Redeweise מופנה להקיש (s. oben Art. unt. Art. מנה שוה, unt. Art. מנה unt. Art. ומנה שוה, ist der Ausleger das Subject. Wo sonst die Form להקש angewendet ist - Makkoth I, 7, zu Deut. 17, 6 Menach. VII, 6, zu Deut. 16, 2 = Sd z. St. (101a9) - muss man' als Subject denken. Dasselbe gilt von der Formel: בכלל .. (היתה) היה (היתה) ולמה יצא (יצאת) להקיש אליו (אליה). die dem Midrasch der Schule Akiba's angehört; s. S zu 23, 5 (100 b 10)1, zu 2, 11 (11d5); 6, 10 (31a5); 7, 18 (36b5); Temura I, 6, zu Lev. 27, 33; T 309 5 (Sota 7, 20), zu Deut. 24, 5; Bar. Sanh. 60 b, zu Exod. 22, 192.

Im Passivum — הַּקְשׁ (geschr. הוֹקשׁ) — findet sich das Verbum in der 21. der Zweiunddreissig Regeln: דבר שהוקש בשתי מדות:

Der Ausdruck הַּמְּישׁ wird auch für die auf Grund der Deductionsregel Gezera schawa bewerkstelligte Vergleichung zweier Bibelsätze angewendet. So M zu 20, 12 (70a ๑): הקיש כבוד אב ואם (in Bezug auf Exod. 20, 12 und Prov. 3, ๑: כבר המקום (in Bezug auf Lev. 19, з, הקיש קללת אב ואם לקללת (in Bezug auf Lev. 19, з, יוראו, und Deut. 6, 13, יוראו); ib. Z. 12: הקיש קללת אב ואם לקללת (in Bezug auf Lev. 19, з,

¹ St. הה ה ו. הה . ² In der Parallelstelle des Midrasch der Schule *Ismaels*, M z. St. (94 b 25), steht ללמד statt להקש ; s. Art. כלל . 3 S. Die Ag. d. T. II, 297, 1. — Die von *Levy*, III, 443 ab citirten Beispiele des Hophal gehören *Amorāern* an.

There is been an back of the man and less of the law is the summation of the second less of the summation of the second of the s

The respective of the second o

Satisfies the second of the se

property of the second of the

Dieses neue Substantiv wird im stat. constr. mit dem Gegenstande, dessen Merkmal es bezeichnet, verbunden. S. M zu 13, 13 (22 b 21) בול הרי מילה כהרי מילה כהרי תלמוד תורה ולא הרי מילה כהרי מילה כהרי ולא הרי מדייה כהרי זה ווה הוה S. ferner Baba Kamma I, 1. In S wird das הרי שבייה ולא הרי פופובלא מנחת gleichung ausgelassen. So heisst es zu 2, 8 (11 b 8): לא מנחת סומה ... כהרי מנחת סומה ... כהרי מנחת סומה ... כהרי מנחת סומה ... S. auch zu 1,1 (3 c 7 ff.) 2.

An die Stelle von הדי tritt im tannaitischen Midrasch zuweilen איז So finden wir in S zu 20. 9 (91 d 24) — aus der Schule Ismaels — das oben-(S. 10) angeführte Beispiel aus M zu 21, 17 in folgender Form: לא ראי דיין כראי נשיא ולא ראי נשיא; ebenso Sanhedrin 66a. S. ferner Sd zu 11, 18 (82 b 20): לא ראי תפלין כראי תלמוד תורה ולא ראי ת"ת כראי תפלין. Im babylonischen Talmud ist nur איז angewendet, und wo z. B. die Mischna, B. Kamma I, 1, hat, dort sagt der Talmud (B. K. 6a): הרי וה כראי וה כראי וה Hinsichtlich ihrer Bedeutung und ihrer Anwendung kann die Identität von ראי und ראי nicht zweifelhaft sein. Es ist nur die Frage, ob sie auch etymologisch zu einander gehören. Da הרי in letzter Reihe auf die Wurzel אין zurückgeht 4, so wird man in ein Synonym zu הרי erkennen und annehmen dürfen, dass אוי ursprünglich ebenfalls als Partikel im Sinne von הנה gebräuchlich war und dass es in letzter Linie als eine aramäisch gebildete Imperativform אָד = hebr. מוֹל aufzufassen ist 5. Allerdings bleibt es räthselhaft, dass dieses Synonym von הרי in der Bedeutung der Partikel gar nicht mehr anzutreffen ist und nur in seiner Substantivbedeutung neben הדי auftaucht, um dieses dann ganz zu verdrängen. Dass letzteres geschah, versteht sich leicht aus dem

⁴⁹³b, trennt das substantivische הרי auf sehr gezwungene Weise von der Partikel und nimmt ein aus הָּרְאָי stammendes הָרִי an. — Ein merkwürdiges Beispiel für den substantivischen Gebrauch von Partikeln s. Ag. d. Tann. I, 447.

¹ Fortsetzung des oben S. 10, Anm. 4 gebrachten Citates.

² In der Bar. von den Dreizehn Regeln Ismaels (S 1 d, 2a) sind die Beispiele zur dritten Begel (a oben S. 10) mit doppeltem הרי stylisirt; so im Commentar R. A. b. Davids und in der Anführung des jer. Talmuds (Baba Kamma 2b 8). Im Texte der Ausgabe von Weiss fehlt das erste הרי מל משנת כהרי מ' הנרות ;... ולא המושב כהרי המשכם "Andere Beispiele". ולא מרשה ביה משכם Kidduschin 21a verzeichneten Talmudstellen.

⁴ S. Dalman an der oben S. 46, Anm. 2 citirten Stelle. Vgl. Grünbaum in Z. d. D. M. G. XXXIX, 600.

⁵ Das biblische Aequivalent für יות, nämlich הנה, hat zuweilen den Imperativ ביות zum Synonym; s. Gen. 27, 27; Exod. 7, 1; Deut. 4, 5 u. s. w.

Umstande, dass אָרְ als Substantiv dem Sprachbewusstsein zugänglicher war, während קָּרְ, indem es auch als Partikel weiter lebte, in seiner substantivischen Bedeutung schwer zu appercipiren war und schliesslich vor dem Rivalen das Feld räumen musste. Jedenfalls muss angenommen werden, dass eine Zeit lang און und auch als Partikeln neben einander existirten. Es ist sogar wahrscheinlich, dass און, die aramäische Urform zu און, aus און בעולאות בעולא

٦

(auch ודאי geschrieben), im Aramäischen nicht vorkommendes Adjectiv, aus der Wurzel ידי (Verbum הַתְּוָרָה, הוֹדָה (Verbum הַתְּוָרָה, הוֹדָה bekennen, gestehen) gebildet. In der tannaitischen Bibelexegese diente das Wort (zuweilen mit 2 erweitert) häufig zur Betonung der wörtlichen Bedeutung des Textwortes. In einer Controverse zwischen Eleazar aus Modiim und Josua b. Chanania über Exod. 18. 3 erklärt der Erstere נכריה im Sinne von heidnisch, götzendienerisch; J. b. Ch. hingegen sagt: נכריה היתה לו וראי (M z. St., 57b unt.). Ebenso sagt J. b. Chananja in der Controverse mit demselben über Exod. 18, 24 (M 60a 20): ישמע משה לקול חותנו ודאי, Mit El. b. Hyrkanos gemeinsam bemerkt J. b. Chan. zu Gen. 49. 4: עלית בודאי (Gen. r. c. 98, § 4), In einer Controverse zwischen Ismael und Akiba über Exod. 5, 23 sagt Ismael: והצל לא הצלת ודאי (Exod. r. c. 5 Ende). Akiba sagt in einer Controverse mit Jose dem Galilüer über Gen. 22, 1: האלהים נסה אותו כודאי (Gen. r. c. 55, § 5)1. Ebenfalls Akiba in einer Controverse mit demselben über Deut. 20, 8: הירא ודאי (T 309 15, Sota 7, 22)2. In halachischer Exegese sagt Jose b. Chalaftha zu Num. 9, 10: רחוקה וראי (Pesachim IX, 2, T 168 14)3. Weitere Beispiele, aus der halachischen Exegese in S: zu 11, 39 (56c 18): מיתה וודאי .. הרי מיתה .. הרי מיתה נודאי ; zu 14, 6 (70 d 5): יכול בדם וודאי; zu 19, 4 (87 a 10, Jehuda b. Ilai): אל תפנה In demselben Sinne gebraucht Ismael in einer

¹ Tobija b. Eliezer in Lekach tob z. St.: מסאות און. 2 Die Mischa Sota VIII, 5 und Sd z. St. (110b unt.) haben statt און dessen gebräuchlicheres Aequivalent שונה 3 Ueber die bisherigen Beispiele s. Die Ag. d. Tann. I, 210, 2; 207, 3; 133, 4; 253, 2; 311, 5; 312, 2; II, 173, 2. Zu Num. 9, 10 g. eine abweichende Auffassung bei Blau, Masoretische Untersuchungen S. 56 f.

4 S. Die Ag. d. Tann. II, 207, 3.

Controverse mit Akiba zu Lev. 19, 20 (Kerithoth II, 5) das Feminium: און היא שפחה ודאית ודאית ודאית 11.

פנדאי) bed. ferner: gewiss, sicher, im Gegensatze zu לבודאי כן הוא הדבר (65b 14, Akiba): בודאי כן הוא הדבר מאונה בון און (65b 14, Akiba): בודאי כן הוא הדבר מה להלן בודאי אף כאן בודאי (65b 14, Akiba): מה להלן בודאי אף כאן בודאי (90 אף (9b 18): אינה ספק כוודאי (90 אף (90 18): עשה ספק כוודאי (14b 13): עשה ספק כוודאי (14b 13): עשה ספק בומן שהוא (14b 13): אונה בומן שהוא ספק בומן שהוא ספק בומן שהוא ספק אמו ודאי (14b 13): בומן שהוא ספק אמו ודאי (14b 13): בומן שהוא ספק אמו ודאית לא הספק (92a 5): אביו ודאי ולא הספק אמו ודאית לא הספק (92a 5): אביו ודאי ולא הספק אמו ודאית לא הספק ודאי נקבה ודאית מאימתי נידון בדרך (15b בדרך בדרך (15b בדרך הענין לומר ודאי משימרי נידון בדרך (15c). בומן שהוא המפפע שור הענין לומר ודאי (15c) באימרי נידון בדרך (15c) בוודאי (15c) באימרי נידון בדרך (15c) בוודאי (15c) באימרי נידון בדרך (15c) בוודאי (15c) בוודאי

1

תה. Die Formel אמר הכתוב, mit welcher der auszulegende Text mit einem anderen Texte der h. Schrift in Verbindung gesetzt wird, findet sich im tannaitischen Midrasch nur vereinzelt. Sd zu 3,23 (70a unt.), zur Anknüpfung dieses Verses, mit dem ein Abschnitt beginnt, an Prov. 18, 23. S zu 9,7 (43d 13) zur Verbindung dieses Verses mit Ps. 99, 63. — Blosses הון dient dazu, die Erklärung an das erklärte Textwort zu knüpfen, z. B. Sn zu 15, 31: מנו זה מדוקי u. s. w. Im Plural, Sd zu

יבשפחה כנענית הכתוב מרבר :In S z. St. (89c 10) steht dafür בשפחה כנענית הכתוב מרבר. spiele für die erste Bedeutung von וראי aus Genesis rabba: c. 16(2), zu Gen. 2,11: הודב וודאי ; c. 45(9), zu Gen. 16,12, Simon b. Lakisch (s. Die Ag. d. pal. Am. I, 376, 1): מרא ארם וודאי: c. 87 (7), zu Gen. 39, 11, Samuel b. Nachman: לעשות (s. ib. I, 513, 3). In dem letzteren Beispiele hat der bab. Talmud (Sota 36b) an die Stelle von וודאי das später hierfür allgemein gewordene שָּשָה das später hierfür allgemein gewordene Ebenso lesen wir in der Controverse zwischen Jehuda und Nechemja über Deut. 25, 18 (Die Ag. d. Tann. II, 257) in Pesikta 27a: קראך וודאי, in Tanchuma כי תצא (B. 13): מראך מסש Ein anderes Beispiel aus der Pesikta, 123b, zu Ruth 2, 11: אביך ואמך והאר (entgegen der anderen Erklärung, "Vater, Mutter" bedeuten die Götzen, nach Jerem. 2, 27). Ein Beispiel für אית aus amoräischer Zeit s. Die Ag. der pal. Am. II, 69, 1. — Ueber 'III in der Massora s. Frensdorf, Die Mass. Magna, Einl. S. 4; Strack, Dikd. Hateamim, S. 45. 3 Im spätern agadischen Midrasch ist es diese Formel, mit der die Pesikta-Homilie eingeleitet zu werden pflegt. S. Pesikta 1a, 29b, 76a, 76b, 105a, 105b, 176a, 186b, 188b; Genesis r. c. 53(1); Lev. r. c. 4(2).

1, 18 (69 a 30): את כל הדברים אלו עשרה הדברים שבין דיני ממונות לדיני נפשות.

הלא כבר זיינ הכתוב שני אילים: Nie Frage bezieht sich darauf, dass die beiden Widder in V. 2 als Paar aufgeführt sind (שני האילים) und als solches zum Einsetzungsopfer gehören. während in V. 22 der zweite Widder besonders als Widder der Einsetzung bezeichnet wird.

77. fälschen, bes. Schriftstücke. Documente fälschen. Simon b. Eleazar sagt in einem polemischen Gespräche mit den Schriftgelehrten der Sumaritaner zu denselben: אייםתם את התורה. Sd zu 11,30 (87a 8)1. Ueber ein anderes ähnliches Gespräch berichtet er (מכאן זייפתי ספרי כותים) Sn zu 15.31 (33b8). Im ersten Gespräche handelt es sich um eine Textänderung des samaritanischen Pentateuchs (Einschiebung des Wortes Deut. 11, 30), im zweiten Gespräche um das Leugnen der Auferstehung durch die Samaritaner, vermöge dessen sie wohl nicht den Text, aber den Sinn einer Pentateuchstelle fälschen3. In einer anonymen Agada zu Deut. 3, 23 (Sd z. St., 70a unt.) sind Moses folgende Worte in den Mund gelegt: "Herr der Welt, ich habe eine Sünde begangen: möge sie - in der Thora - verzeichnet werden, damit die Menschen nicht sagen: es scheint, dass Moses die Thora gefälscht hat — שוייף משה בתורה – oder dass er etwas gesagt hat, was ihm nicht geboten wurde". - Das Todesurtheil in Deut. 13, 6 wird in Sd (92 a 28) so begründet: ומה המויף מיתה חייב מיתה חייב מיתה דבריו של מקום עא"כו.

Dieses Verbum, schon im biblischen Hebraismus Synonym von אובה. (Hiob 15, 14; 25, 4; Ps. 51, 6; vgl. Micha 6, 11), hat in der Mischnasprache dieses letztere Verbum. unter dem Einflusse des Aramäischen, gänzlich verdrängt. Auch an die Stelle der Derivate von אַבָּאוֹ :זְבָּהַ traten die von אַבָּאוֹ :זְבָּהַ traten die von אַבָּאוֹ :זְבָּהַ לַּבָּאוֹ traten die von אַבָּאוֹ :זְבָּאַ נִּבְּאַי :זְבָּהַ traten die von אַבָּאַ :זְבָּהַ לַבְּאַי :זְבָּהַ לַבְּאַ traten die von אַבָּאַ בַּאַ בַּאַ בַּאַר וּשְׁבְּאָר haben besonders die bereits in den angeführten biblischen Beispielen ersichtliche Bedeutung: im Rechtsstreite siegen. den Process gewinnen. ein günstiges Urtheil davontragen (vgl. יובה בַּבְּיִן , Bar. Baba Mezia 107b). In dieser Bedeutung wird יובה בורן

¹ In j. Sota 21 כ 31, b. Sota 33 b: דייפתן הודתכם. Sd nennt anstatt El. b. Simon: El. b. Jose.

2 In b. Sanhedrin 90 b (wo El. b. Jose der Berichterstatter ist) folgt auch noch die Anrede: הודתב בהודת — Der Sinn von יחשרית ביים (so auch b. Sota 33 b) ist: ich habe die Bücher der Samaritaner für gefälscht erklärt.

3 S. Die Ag. d. Tann. II. 423.

4 St. בייתים ב בייתים ב der קיין bed. hier fälschen, Fälschungen vornehmen, ohne Object.

Discussion angewendet, und zwar in Verbindung mit dem die exegetische Schlussfolgerung bezeichnenden דין. Wenn der Schriftausleger anerkennen muss, dass die versuchte Schlussfolgerung unhaltbar ist, sagt er: לא וכיתי מן הדין, M zu 13, 12 (22a 17); oder לא זכיתי בדין, M zu 21, 33 (87 b 26). Wenn er hingegen darauf hinweisen will, dass ein Textwort irgend etwas Besonderes zu lehren bestimmt ist, weil sein im Wortlaut dargebotener Inhalt schon durch Schlussfolgerung erweisbar ist, so drückt er das so aus: . . אם זכיתי מן הדין מה תלמוד לומר. M zu 22, 4 (90 a unt.); ib. (90b 12); Sn zu 6.7 (9b4); zu 6, 10 (10a 11). Wenn statt der einen, zurückgewiesenen Schlussfolgerung eine andere versucht wird, heisst es: ... לא וכינו אדוננו. Sn zu 6, 10 (10a 4). Diese Ausdrücke finden sich nur im Midrasch der Schule Ismaels 1. dem der Schule Akiba's finden wir einen anderen Ausdruck, in welchem ל mit ל verbunden, eine von der oben beobachteten sich herleitende Bedeutung hat 2. Der Ausdruck lautet: זכיתי לדין und bedeutet: ich habe das Recht (den Vortheil), eine Schlussfolgerung anzuwenden. S zu 15, 2 (75a8); zu 22, 28 (99b24)3.

Erinnerung. In der Mischnasprache hat dieses biblische Wort die specielle Bedeutung, welche in der heiligen Schrift zuweilen seinem Synonym יָבֶרוֹן innewohnt, nämlich Erinnerungszeichen, das die Erinnerung an Vergangenes hervorruft. Z. B. Sukka III, 12: זכר למקדש; Mech. zu Deuteronomium 16. 14: זכר לנסים; T 322 25 (Sota Ende): זכר לירושלם; j. Sukk 54 c 26: זכר ליריחו Liturgie und Kiddusch für den Sabbath: יכר למעשה בראשית und וכרון למ' בראי; Festgebete: וכר ליציאת מצרים. Dieselbe Bedeutung hat das Wort auch in der in der tannaitischen Bibelexegese sehr häufig vorkommenden Einführungsformel für Bibelstellen: אַרָ עַל פי שאין ראיה לדבר וכר לדבר Mit dieser Formel wird gesagt: wenn die zu citirende Bibelstelle für die Sache - d. h. die zu beweisende Norm. These oder Auslegung - auch nicht als voller Beweis dienen kann, so dient sie ihr doch als Erinnerungzeichen, als Mnemonikon; sie weist mit ihrem Inhalte oder mit ihrer Ausdrucksweise auf das zu Belegende hin. Im Folgenden gebe ich eine Liste der mit dieser Einführungsformel citirten Bibel-

¹ S. Hoffmann, Zur Einleitung, S. 43.

2 S. die Beispiele bei Levy, I, 534a. Hierher gehört auch, was Josua b. Chananja sagt: או וכיתי לרבר הזה א 13.2 (18 b unt.), s. Die Ag. d. Tann. I, 222, 7.

3 S. auch unten, Art. אה, wo es in der Ismael'schen Formel heisst: היתי לרון בבתחלה. Hier ist של לרון לבתחלה לרון לבתחלה. 4 Ed. Hoffmann, Hildesheimer-Jubelschrift, S. 13.

stellen nach der Reihenfolge der biblischen Bücher und mit Angabe der Quellen 1. 1. Gen. 16, 3, zu einer Norm des Eherechtes. T 247 27 (Jebam. 8, 4), Bar. Jebamoth 64a2. — 2. Gen. 24. 10 (nebst Num. 21, 26), zu einer These der halachischen Exegese. M zu 21, 14 (81 b 26) und zu 22, 3 (89 b 11). — 3. Gen. 26, 12 zu einer These über die Wirkung des Gebetes. Mech. zu Deut. 15, 103. — 4. Gen. 26, 19, zur Erkl. von Num. 19, 17. Sn z. St. (46 & 16). -- 5. Gen. 37, 15, zur Erkl. von Exod. 23, 4. M z. St. (99as). — 6. Gen. 38, 24, zu einer These des Eherechtes. Bar. Nidda 8b unt., j. Jebam. 6a 21 4. — 7. Gen. 42, 38, zur Erkl. von Exod. 21, 23. M z. St. (84b 15). — 8. Gen. 48, 17. zu einer These der hal. Exegese. M zu 13, 9 (21 a 24) 5. - 9. Gen. 49, 27, zu einer Norm über die Früchte des Sabbathjahres. T 71 26 (Schebiith 7, 12). — 10. Exod. 5, 3, zur Erkl. von Exod. 21, 2. M z. St. (74b) unt.). - 11. Num. 12, 14, zu einer Norm über den Bann. Bar. Moed Katon 16b. — 12. Num. 25. 3. zur Erkl. von Num. 19, 15. Su z. St. (45 b 5). — 13. I Sam. 14. 29. zur Begründung einer ritualen Vorschrift. Bar. Joma 83b. — 14. I Sam. 17.5, zur Erkl. von Lev. 11, 12. Sz. St. (49d 2). — 15. II Sam. 3, 19. zur Begründung einer Sitte. Sn zu 5, 18 (5 a 9). — 16. I Kön. 2, 28, zur Begründung einer Angabe über den Sitz des Synedriums. M zu 20, 23 (74a unt.) und zu 21, 14 (81a4) 6. — 17. I Kön. 10, 28, zur Bestätigung einer geographischen Angabe. T 71 25 (Schebüth 7. 11), Bar. Pesach. 53a. — 18. II Kön. 12. 18. zu einer Norm über die Verwaltung des Heiligthums. Bar. B. Bathra 9a. - 19. Jes. 7. 21 f., zum Belege für eine volkswirthschaftliche Regel. T 549 3 (Arachin 4, 27) 7. — 30. Jes. 26. 18a, zu einer Norm des Ritualgesetzes. T 642 2 (Nidda 1, 7), Bar. Nidda 8b. — 21. Jes. 30, 14. zu einer lexikologischen Angabe. Sabbath VIII, 7 (82a). - 22. Jes. 48, 13 (nebst Richter 5, 26), zu einer These der halach. Exe-

¹ Es ist dieselbe Liste, die ich, durch Jacob's von der gewöhnlichen Auffassung unseres Wortes abweichende Erklärung veranlasst, in meinem Aufsatze: "Ein alter Kunstausdruck der jüdischen Bibelexegese" zusammengestellt habe. Stude's Zeitschrift für die alttest. Wissenschaft, Jhg. XVIII, S. 3: -98 (S. auch ib., Jhg. XIX, S. 166-168). Neu ist hier No. 43, auf welche mich Blue aufmerksam machte (vgl. dessen Schrift, Das altjüdische Zauberwesen, S. 47). 2 In j. Jebam. 7c unt. von Amm. im Namen Simon b. Lakisch's als voller Beweis Moye, angeführt. 3 S. Hoffmann, Neue Collectaneen im Jahresbericht des Raubiner-Seminars zu Berlin (1897), S. 10. 4 In T 642 2 (Nidda 1, 7) 5 In Sd zu 6, 5 (75a 5) und in der Bar. Menschoth als Beweis ("CMIE) cities. 37 a als Beweis (TENIW) citirt. ⁵ Vgl. j. Makkoth 31 d. Vgi. Chuilin 54a, Die Ag. d. Tann. I. 231 f.

gese. M zu 13, 9 (21 a 21) 1. — 23. Jes. 66, 20, zur Erkl. von Num. Sn z. St. (14a6). — 24. Jer. 4, 3, zur Beleuchtung einer Einzelheit des Ritualgesetzes. T 172 20 (Pesach. 10, 5), Bar. Pesach. 107b. — 25. Jer. 6, 4, zu einer These der halach. Exegese. M zu 12, 6 (6a5), S zu 23, 5 (100b). — 26. Jer. 8, 1f., zur Bekräftigung einer These frommen Glaubens über das Schicksal der Verstorbenen. Sn zu 15, 31 (33 b 5). — 27. Jer. 22, 30, zur Erkl. eines Ausdruckes. S zu 20, 20 (93a unt.) und zu 20, 21 (93 b 10). — 28. Jer. 31, 11, zur Erkl. von Deut. 11, 15. Sd z. St. (80 b 29). — 29. Jer. 32, 14, zu einer landwirthschaftlichen Einzelheit. T 65 22 (Schebiith 4, 2). — 30. Jer. 36, 18, zu einer Vorschrift des Ritualgesetzes. Sd zu 6, 9 (75 a unt.). — 31. Ezech. 15, 4, zu einer Einzelheit der Sabbathvorschriften. Bar. Sabbath 20a. — 32. Ezech. 16, 34, zur Erkl. von Deut. 23, 19. T 556 6 (Temura 4, 8). — 33. Ezech. 23, 20, zu einer halachischen Norm. T 545 30 (Arachin 3, 2). — 34. Hosea 4, 12, zu den Vorschriften über verbotenen Aberglauben. T 118 10 (Sabbath 7, 4). - 35. Joel 2, 13, zu einer Vorschrift über die rituale Trauer. Bar. Moed Katon 26b. — 36. Amos 3, 12, zur Erkl. von Exod. 22, 12. M z. St. (93a 17). — 37. Zephanja 1, 12 (nebst Prov. 20, 20), zu einer Einzelheit des Ritualgesetzes. T 154 27 (Pesach. 1, 1), Bar. Pesachim 7b. — 38. Ps. 69, 32, zu den Vorschriften über erlaubte und verbotene Thiere. T 505 22 (Chullin 3, 21). — 39. Ps. 84, 3, zur Erklärung von II Sam. 13, 24. Bar. von den Zweiunddreissig Regeln, N. 9. — 40. Ps. 109, 18, zu den Vorschriften über die Kasteiung am Versöhnungstage. Sabbath IX, 4 (86a), angeführt Joma 76a 3. — 41. Prov. 6, 26, zu einer Einzelheit des Eherechtes. T 293 10 (Sota 1, 2), Bar. Sota 4a, j. Sota 16 c 59. — 42. Prov. 23, 20,

¹ Vgl. Bar. Menachoth 36 b. ² In der Bar. Menachoth 34 a als Beweis citirt (כמו שנאמר). ³ Nidda 32a, ohne Hinweis auf die Mischnastelle, als Beweis citirt. — Diese Nummer steht in Sabbath IX, 4 am Schlusse einer Reihe ähnlicher Schriftdeutungen, deren erste (IX, 1) mit אמר רבי עקיבא eingeleitet ist und unmittelbar nach der unter No. 21 gebrachten Deutung folgt. Man darf daher auch die in Sabbath IX, 1, 2 und 3 sich findenden Deutungen hierher rechnen und annehmen, dass die Kennzeichnung als זכר לדבר, weil am Anfang und am Ende der ganzen Reihe stehend, aus Bequemlichkeit weggelassen wurde. Höchst wahrscheinlich ist Akiba als Urheber der ganzen, mit der Angabe אמר ר' עקיבא eingeleiteten Reihe zu betrachten. Jedoch ist eine der Schriftdeutungen, die Anwendung von Gen. 34, 25 auf eine Vorschrift des Beschneidungsritus, in Sabbath XIX, 3, Bar. Sabbath 134b, Gen. r. c. 80 im Namen Eleazar b. Azarja's gebracht, und zwar in der Baraitha mit der meine Annahme bestätigenden Kennzeichnung: אע"ם שאין ראיה לדבר זכר לדבר.

zur Erkl. von Deut. 21, 20. Sd z. St. (114a unt.), Sanhedrin VIII. 2.

- 43. Hiob 21, 14. zur Kennzeichnung einer als Aberglauben verpönten Redeweise (85 85). T 118 16 (Sabb. 7). — 44. Hohelied 2, 8. zur Erkl. von Exod. 12, 11. M z. St. (7b 5) 1. — 45. Esther 3, 7. zur Erkl. von Exod. 12, 2. M z. St. (2b 28) 2. — 46. Dan. 4, 26. zu einer These über Gottes Gericht. Sn zu 5, 15 (4b 17). Bar. Sota 20 b. — 47. Nehemia 4, 15. zu einer halachischen These. T 1 3 (Berachoth 1, 3). Bar. Berach. 2b. j. Berach. 2b 5 3. — 48. 11 Chr. 35, 13. zu einer halachisch-exegetischen Annahme. Bar. Nedarin 49 a 4.

Während der grössere Theil der hier zusammengestellten Beispiele anonym überliefert wird, findet sich bei zwanzig derselben der Autor genannt und zwar: Aus vorhadrianischer Zeit Eliezer b. Hyrkunos (No. 44). Eleuzar b. Azarja (19)⁵. Ismael b. Elischa 15, 46), dessen Schüler Josija (36, 48)⁶. Akiba (40)⁷. Jehuda b. Bathyra (31). Aus nachhadrianischer Zeit die Schüler Akiba's: Meir (6, 20, 21, 29), Jehuda b. Ilai (14, 33). Jose b. Chalajtha (8)⁸. — ferner Nathan (25, 26). Simon b. Gamliel (17) und dessen Sohn Jehuda I (23, 32). Aus unbestimmter Zeit: Dosa (38). Chanan b. Menachem (41)².

Bei der Hälfte der Beispiele handelt es sich um Einzelheiten der Halacha (1, 6, 9, 11, 15, 16, 18, 20, 21, 24, 29—35, 37, 38, 40, 41, 47, 48); bei 13 Beispielen um Worterklärungen zum Zwecke halachischer Exegese (2, 4, 5, 7, 8, 10, 12, 14, 22, 25, 27, 36, 42), bei fünf Beispielen um sonstige Worterklärungen (23, 28, 39, 44, 45). In sechs Beispielen ist von verschiedenen Thesen nichthalachischen Charakters die Rede (3, 13, 17, 19, 26, 46). Die Anwendung unserer Formel gehört also überwiegend der halachischen Schriftauslegung an; aber auch die nicht-halachische (oder agadische) Schriftauslegung macht Gebrauch von ihr, wie sie sich denn auch in der Baraitha über die Zweiunddreissig Regeln der letzteren findet (39). Der Letzte, der als Anwender der Formel genannt wird, ist Jehada I, mit dem die tannaitische Zeit abschliesst, und sie wird schon von Elieger h. Hyrkanos angewendet.

Ebenso Mechilina zu Deuteron. 16. ; ed. von Hoffmann. HildesheumerJubaischrift, S. 16. 2 In Rosch Haschana 7 ; lurch Aschi als volle Beweisstelle utirt. 1 In Megilla 100 von einem Amora als Beweisstelle
cities. 4 In M zu 12. (1700) von 10sifa als Beweisstelle gebrancht.
2 S. auch S. 50, Annn. 1 S. such Ann. 4 S. S. 60, Annn. 3.
3 So Sd; M hat 22 MZR, lie Bar. 2207 20 7 So F. Variante: Chance
6. Processo: the Bar. in bab. Parmad: Poiceso, the im par. Paimud: Mingannia.

einem Zeitgenossen der Zerstörung Jerusalems. Die Entstehung dieser Formel reicht demnach in die Zeit vor der Zerstörung zurück und legt Zeugniss ab für die principielle Scheidung zwischen exegetischer Deduction, die einen Bibelvers als neweis anführt, und exegetischer Anlehnung, die einen Bibelvers als blosses in, als Denkzeichen, Mnemonikon heranzieht. Die Grenzen zwischen diesen beiden Gebieten der Schriftanwendung war allerdings schwankend, und dasselbe Citat konnte bald als Deduction, bald als Anlehnung gelten. Schliesslich verzichtete man ganz auf die Anwendung unserer Formel, und aus amoräischer Zeit findet sich kein Beispiel mehr für den Gebrauch derselben?

יָּכָר. S. Art. לְשׁוּן.

П

תובר, eig. Genosse, unter dem Einflusse des Aramäischen überall an die Stelle des biblischen אַרַ getreten (biblische Beispiele: Ps. 45, 8; 119, 63; Hoh. 1, 7; 8, 13). In der exegetischen Kunstsprache bezeichnet קבּר einen benachbarten Bibelvers, im Verhältniss zu dem in Frage stehenden. Josua b. Chananja sagt im Gespräch mit Ismael b. Elischa, um anzugeben, dass Hoh. 1, 2b nach V. 3a zu erklären ist: חברי חברו מלמד עליו. Aboda zara II, 5; T 639 4 (Para 10, 3). — In der 19. der Zweiunddreissig Regeln bedeutet חברו den einen der parallelen Sätze desselben Verses im Verhältniss zum andern (s. oben S. 23, Z. 8); ebenso in der 22. und 23. dieser Regeln (s. oben S. 40, Z. 9). In der 20.

und 35. dieser Regeln bed. חברו einen verwandten Gegenstand. Vgl. auch noch die agadische These in Sd zu 11. 10 (76a ו): אתה מוצא בדרכי המקום שכל מי שהוא חביב הוא קורם את חברו

Piel win. etwas Neues bringen, vortragen. Eine These Issi b. Jehuda's (Ag. d. Tann. II. 375, 2) zu Exod. 22, 30 lantet: כשהמקום מחודש מצוה על ישראל הוא מוסיף להם קרושה; "wenn Gott Israel ein neues Gebot auferlegt, vermehrt er damit Israels Heiligkeit^a. M zur St. (98a²)⁴. — In einem Gespräche zwischen Josuu b. Chananja und seinen Schülern über den von letzteren gehörten Sabbathvortrag Eleazar b. Azarja's lanten zwei Fragen J. b. Ch.'s: לכם דבר אולא חולש לכם דבר . .. hat er euch nichts Neues vorgetragen?": איזה דבר חוד ...was hat er Neues vorgetragen?". M zu 13. 2 (18b unt.) 2. Nach der Version des jer. Talmuds. Chagiga Auf. (75d 55), fragt er: מה לכב בבית המודש היה tragt er: und אי אפשר לבית המדרש שלא יהא בו דְּבֶר חָוְשׁ בכל יום :fugt dann hinzu Ebenso T 307 s (Sota 7, 9); nur im zweiten Satze 2777 statt 727 ארשיר לבית. In b. Chagiga 3a3 lautet der zweite Satz: אין אפשר לבית. המרוש בלא חדוש. — Josua b. Chananja ist es auch, der in Bezug auf eine Halacha sagt: דָבֶר חָוֹשׁ חוּשׁוּ בופרים ואין לי מה אשוב. Kelim XIII, 74. — Die Form des Hithpael s. unten Art. 722 L

אלאות. Nom. act. zum Vorigen. S. die im vorstehenden Artikel citirten Beispiele. Ferner S zu 7. וו (34b 24): אלא חדישה ...man könnte glauben, dass dem Gebote über das Dankopfer nur die bei demselben neu gegebenen Vorschriften eignen - 3.

Einzelheit die Rede, die — in einem besondern, ihr gewidmeten Schrifttexte — aus der Gesammtheit, in der sie in dem die Ge-

1 Vgl. Mnon wyn in einer Frage Chizkija's, des Sohnes Chija's, j. Sanh. ים אורות לכם (Ab. d. B. Nathan e. 15 וויל ad. Schechler: בבל אורות הם מביה המדים. Ursprünglich wohl: בביה המר לכב ... Eine Handschrift fügt vor zir ein: ma, unter dem Bindusse der anderen Version. 3 Und abenso im Erfurter Codex von T. 4 S. J. Brubin 22 c 44: das Ostthor des Heiligthums hatte auch den Namen "neues Thor" (שיני חודש: החלכה משנים את החלכה ושינים את החלכה ושינים את החלכה ו In der Bar, von den Zweiunddreissig Regeln, am Schlusse der Erläuterung der 2. Regel heiset es: בין לחים שהוא ציין Das gehört zur Erklärung von Hiob 37.5 and bod.: Gott sendet ausserordentliches Stratgericht), "wo er etwas Neues sich ereignen lassen muss". - In den Discussionen les paläst. Talmuds findet sich die vielleicht auf tannaitische Queile zurückgehende Regel: **** 727 ימבין ממני od. אין לפרין ממני Pesachim 31d unt.; Sota 180 56. Kethuh. 27 b 23, (= Terum, 44 c 22, wo ישייתי st. אווייתי). Hier bed, שייתי dasseibe, was Tim nächsten Artikel. Der volle Ausdruck lautet app min, j. Sanh. 27a 64. -- Ueber 2377 als haiachischen Perminus des baoyl. Talmuds a. Levy. П. 15 б.

sammtheit betreffenden Schrifttexte mitinbegriffen war, heraustritt, um für sich etwas Neues, das eben durch den besondern Schrifttext gelehrt wird, folgern zu lassen. דבר שהיה בכלל ויצא In M zu 21, 29 (87a 2) lautet der Ausdruck: מן הכלל לידון בדבר חדש, ebenso Sn zu 6, 20 (11b 4), nur אלידון בדבר חדש. S. auch S zu 3, 10 (14d unt.): יצא לידון בדבר פפואס S zu 7, 11 (34b 23).

חבה. S. folg. Seite, nach הובה.

חול. Im Kal "auf etwas niederfallen" (mit על construirt): Jer. 23, 19; 30, 23; II Sam. 3, 29. Darauf beruht der Ausdruck: אין אתגן ומחיר הָל עליהן, "das in Deut. 23, 19 stehende Verbot hat auf sie keine Anwendung". S zu 1, 14 (8b 15); Temura VI, 4. — S. auch Bar. Nedarim 13b, 15a, Schebuoth 25a: הנדרים הָלִים על דבר שאין בו ממש כדבר הרשות השבועות הָלות על דבר שאין בו ממש כדבר הרשות בו ממש בו ממש. — Hophal [עַרַן].

חזר. Hiphil. הְחֵיִיר. Die Fortsetzung der 11. Regel Ismaels, deren Anfang im Art. אי אתה יכול להחזירו ist, lautet: אי אתה יכול להחזירו לכללו עד שיחזירנו הכתוב לכללו בפירוש, d. h. du kannst die durch einen besondern Schrifttext aus der Gesammtheit herausgetretene Einzelheit nur dann wieder als der Gesammtheit angehörig betrachten, wenn die h. Schrift selbst durch eine entsprechende Angabe dieselbe wieder ausdrücklich der Gesammtheit, der sie angehört, zurückgiebt. Ebenso Sn zu 6, 20 (11b4), wo בפירוש בפירוש הכתוב לכללו S. auch S zu 3, 10 (14d unt.): החזירו הכתוב לכללו (17 שול 19 (187 שול 19 (197 שול 197 שול 19

Piel. חָּוּר (שֵל mit עֵל), umhergehen, die Runde machen, z.B. Kethuboth XIII, 3: יְחַאָרוּ על הפתחים, "sie mögen betteln gehen", eigentlich von Thüre zu Thüre gehen. Auch Sd zu 1, 1 (65a 2) muss in dem Satze: מורנו על כל המקומות שכתורה das Verbum im Piel gelesen werden, זְּחָוּרֵנוּ אַלּבּי.

¹ Vgl. auch Sn zu 6, 15 (11a14). ² In T 276 21 (Nedarim 1,5) ist unser Ausdruck durch . נוהנות ב., נוהנות ב., בא ersetzt. — Aus der talmudischen Verwendung des Ausdruckes ist besonders der Satz אוין) איסור קול על איסור. Chullin 101a und Parall., zu erwähnen. ³ S. zu dieser Stelle Ag. d. Tann. I, 394, 4.

מור (מור). Das Piel און (geschrieben איז) ist in der Sprache der Rechtspflege das Gegentheil von איז und bed. verurtheilen. für schuldig erklären (– bibl.-hebr. איז וואס (geschr. איז). איז וואס (geschr. איז) של הואס (geschr. איז) וואס (geschr. איז) של הואס (geschr. איז) של הואס (geschr. איז) וואס (geschr. איז) של הואס (geschr. איז) וואס (geschr. איז) איז (פון איז) וואס (קוד איז) איז (איז) איז (פון איז) איז

Apin, eig. Schuld (vgl. 277, schon Ezech, 18.7), dann Verpflichtung. Pflicht. In der halachischen Exegese Gegensatz zu 1827, welches Wort eine Handlung als dem freien Ermessen überlassen kennzeichnet. Zwischen Ismoel und Akolo gab es in Bezug auf drei Stellen des Pentateuchs eine Controverse darüber, ob der Text die Angabe einer Pflicht enthält, oder die betreffende Handlung dem Gutdünken überlässt. Es sind folgende Stellen: Num. 5, 4 (2011), Lev. 21, 3 (2011), ib. 25, 46 (2011). Nach Akiba ist in diesen Verben (2011), nach Ismael (2011). Nach Akiba ist in diesen Verbum indet in der nachdrucksvollen Wiederholung des Verbums in dem Ausdrucke (2011) (2011). Exod. 15, 26, dass trotz der Bedingungspartikel 28, die den Satz einleitet, in diesen Worten eine Pflicht angegeben ist (2011) (2

¹ Har. Sois (a. S. Ag. i. Pann.), 146, 2. In Bezug and the erace Stelle had on 44, 10. dieselbe Controverse awischen Ismael and El. b. Hyrkamos. Auch a Bezug and Lov. 15, 16 wird Gittin obbedae Baratha after, in der El. b. Hyrkamos de Ansient Arbu's inssert.

fest, dass an drei Stellen des Pentateuchs in einem mit der Conjunction אם eingeleiteten Satze die Handlung als obligatorisch, nicht als facultativ — חובה ולא רשות בע verstehen ist, nämlich: Exod. 20, 25; ib. 22, 24; Lev. 2, 14. M zu 20, 25 (73b 24); zu 22, 24 (96a unt.) 1. — S. noch M zu 13, 6 (20b oben): לעשות הראשון לעשות הברי תורה (101a 19, Meir): אליך חובה שאר הימים רשות עליך חובה שאר הימים רשות עליך.

חלף. Hiphil החליף, vertauschen, umändern (s. Gen. 31, 7; Lev. 27, 10). M zu 20, 18 (71 b 18): ויש מַחַלִּיפִין בדבר 2, zur Einführung einer Agada, in welcher die vier Ausdrücke von Gen. 15, 12 b in umgekehrter Reihenfolge als Anspielung auf die vier Weltreiche erklärt werden. — M zu 23, 12 (101a 14): ר' עקיבא מַחַלִיף. — Im Piel (vgl. Gen. 41, 14) bed. das Verbum das Umkehren einer Schlussfolgerung durch Kal-wachomer. Nachdem eine solche Schlussfolgerung aufgestellt worden, wird gefragt או חלוף, "sollte nicht auch eine umgekehrte Schlussfolgerung möglich sein?" Diese wird versucht, aber als unhaltbar erkannt. ergiebt sich die Berechtigung der ersten Schlussfolgerung. wird so ausgesprochen: דָנַהִי וַחֶלְפַהֵי וּבְמֵל הַחֶלוּף וזכיתי בדין מתחלה. So M zu 21, 28 (86a 23 25)3. In Sn zu 19, 2 (42b ob.) lautet die Formel: דנתי לדון החילוף הו הדברים ... דנתי וחלפתי בפל החילוף זכיתי לדון בכתחלה. In S zu 9, 23 (45b unt.) findet sich folgende Formel: או חילוף ... במל החילוף וחורנו לדין. Sonst findet sich in S nur das einleitende או חילוף; die Schlussformel nach Abweisung der umgekehrten Folgerung fällt ganz weg. S zu 1, 2 (4d 19); zu 5, 17 (26d 8). S. auch Pesachim VI, 2, wo Akiba in einer Controverse mit Eliezer b. Hurkanos mit der Einführung או הילוף die von Letzterem vorgetragene Schlussfolgerung umkehrt 5.

موز

תלוף. Ausser der im vorigen Artikel besprochenen Bedeutung findet sich das Wort in dem Ausdrucke חילוף הדברים, Sd zu 12, 9 (88 b 15) 5, mit welchem dasselbe angegeben wird, was mit

⁶ Den Ausdruck gebraucht hier Jehuda b. Ilai in einer agadischen Con-

¹ S. Ag. d. Tann. I, 248, 3. In Bezug auf Lev. 2, 14 s. S 13c 11, wo statt מחליפין ב — da es sich um ein Opfer handelt — מואית רמחלפין לה gesagt ist. 2 מואית רמחלפין לה Gen. r. c. 20 (10); c. 31 (11). — Pesikta 46a aramäisch: אית רמחלפין לה Sur ein Stück dieser Stelle aus M findet sich j. Ab. zara 45b oben. 4 S. auch j. Sanhedrin 22a 62; Sabb. 9c 36 und Taanith 67 a 39 (או חלף); Gen. r. c. 48 (8), eine Baraitha Ismaels. 5 Aus der Mech. zu Deuteron. 21, 4 (Hildesheimer-Jubelschrift, deutscher Theil, S. 87) citirt Hoffmann dieselbe Redensart, doch ohne לרון statt לרין statt לרין statt לרין belsenso citirt er die Formel auch in seiner Schrift Zur Einleitung S. 44, wo er den Anfang der Formel in zweiter Person anführt (חלתו החלשה). Ueber (זרון לדון) s. oben Art. בהתפ.

tem im Bernnn les nommen Arikois georgenten III parte. Denseiben finn igt auch ler Plurm les Vortes. M. in 23. 3 1955 46: III I. III III III III III III.

Eine von Jose dem raddier ungestellte Norm der Indachischen Excesse besagt, dass die Comunication of interschendende Bedeutung latt die mit op angeleitste Tassagut erstreckt sien mir auf einen Elied tes in den Esprocren bezeichneten Gebieres. Mom lät opposities 12.58 (10.5 opposities et al. in 1035 dass op momente Familie interschendende Bedeutung der Partikel om mit dem Worre with. Es beisst stets with Man hat entweder in med esen und einem Samela aus Samela annangenken, oder man dest zur Emperativ Pier.

Somethan, on Schuler Ismaels, behaupter, his Verbot hes Forerunzindens Engl. 15. See osa, ib als hem ale Arbeiten immissenden Verbote her Scholatho rectanna termisgerreten, im de Eintheilung hes algementen Begrößes her Arbeit in die Fer-

reverse no Simon a lance Au a Bana I, a, a a 9, reverse l'annuer permuent den Ausgruck Branden a duer les autoressen durroverse mix l'es . Banapha, l'a service et l'especie de 1 22. Aktèr georgialiste den Ausgruck de des les autoresses de 1 2000 et les Australia de 1 22. Aktèr georgialiste den Ausgruck de des les autoresses de 1 2000 et les autores de 1 200

schiedenen speciellen Arbeiten zu lehren. Er drückt das so aus: הבערה לְחַלֵּק יצאה, Bar. Sabbath 7a und Parallelstellen.

ַּחַלֵק, s. Art. סְדּוּר.

חמר. I. Das Substantiv חמר (geschr. חמר) und das Adjectiv werden gleichmässig als Correlativa zu לל und לל verwendet, wofür die Beispiele unten im Art. סל angeführt sind. יומר und entsprechen also dem biblischen קבר und haben die Bedeutung: schwer, gewichtig. Es ist möglich, dass חמר durch Begriffsverschiebung unmittelbar aus dem biblischen חמר, dem Namen des grössten Trockenmaasses (Lev. 27, 16; Ezech. 45, 11, 13, 14) hervorgegangen ist, der seinerseits wieder ursprünglich die Bedeutung des Haufens hatte (Exod. 8, 10) und in übertragener Bedeutung auch die grosse Wassermasse bezeichnete (Habakkuk 3, 15). Jedoch ist es wahrscheinlicher, dass sich der Begriff des Haufens direct zu dem des Gewichtigen, Schweren entwickelte, so dass ממור eig. als Part. pass. die ursprüngliche Bedeutung "gehäuft" hatte und das Subst. חמר als Abstractum aus ממור hervorgieng. Als Verbum denominativum findet sich חמר, häufen, in Ukzin II, 5.

Der Hiphil הָּהְמְּכִּי, opp. הָּהְלָּה, ist Denominativum zu הָמִּר , und bed. erschweren, mit Strenge entscheiden. Eine Frage der Schüler Jochanan b. Zakkai's lautet: מהנולן מהנולן, "weshalb übt die Thora — in den betreffenden Gesetzen — mehr Strenge gegen den Dieb, als gegen den Räuber?" So M zu 22, 9 (91 b 7), T 357 20 (B. Kamma 7 Anf.); in der Bar. Baba Kamma 7 b lautet die Frage so: ... מפני מה החמירה תורה על נולו של עכ"ום: S. auch S zu 25, 54 (110 b 16): ... מחמיר שלי ישראל והרי הכתוב ... מחמיר עליה ... מחמיר עליה ... מחמיר עליה ... מחמיר עליה ...

II. חֹמֶר. Eine Gruppe von fünf agadischen Aussprüchen Jochanan b. Zakkai's wird in T 357 30 (B. Kamma 7, 3) mit den Worten eingeleitet: חמשה דברים היה רבן יוחנן בן זכאי אומרן כמין חומר. Einer dieser Aussprüche wird in M zu 21, 6 (77 a) so gekennzeichnet: היה רבן יוחנן אומרה כמין חומר; in Bar. Kidduschin 22b: היה רבן יוחנן אומרה כמין חומר. Der Zeitgenosse J. b. Z's, Gamliel II leitet eine agadische Schriftdeutung mit den Worten ein: הַנְּיחוֹ לִי סופרים ואדרשנה כמין חומר, Bar. Sota 15a; in Sn zu

¹ Auch T hat בנגב. Als Aequivalent von הַלְּבֶּיך zieht החמיר die Ergänzung durch אחמיר nach sich. In der Lesart von T und Bar. hat אהחמיר, wie oft, absolute Bedeutung, und בנגב bed.: beim Diebe, in Bezug auf den Dieb.

5, 15 (4a unt.): חמר כמין חומר 1. Das מין אומר לי סופרים ואומר לי חומר 15, 15 (4a unt.) beweist, dass mit letzterem Worte irgend ein concreter Gegenstand bezeichnet wird, dem die betreffende Schriftdeutung gleichen soll. Nach einer alten Erklärung 2 bed. אמר dasselbe was aram. oder auch תומרא: sei es ein Bündel Gewürz oder ein Perlenband, oder ein kostbares zum Schmucke dienendes Kügelchen. Man hat also die Wahl, als tertium comparationis die Kostbarkeit zu nehmen und כמין הומר so zu verstehen, dass damit die vorgetragene Schriftdeutung als etwas besonders Kostbares gerühmt wird: oder aber von der Grundbedeutung des Verknüpfens. Verbindens auszugehen und anzunehmen, mit dem Ausdrucke werde gesagt, dass der Text mit dem ihm zugeschriebenen tieferen Sinne allegorisch oder symbolisch verknüpft wird. Denn in jenen Agadasätzen Jochanan b. Zakkai's und Gamliels handelt es sich zumeist um solche allegorische oder symbolische, in den Geist der h. Schrift einzudringen strebende Auslegung 3.

¹ S. Näheres Ag. d. T. L, 33 f. ² S. Raschi zu Kidduschin 22 b und zu ³ Die Lesung des Wortes mit π statt π , Sota 15a; Tossafoth zu Sota 15a. obwohl durch die Autorität des Gaon Saadja und des Aruch unterstützt (a. Aruch, ed. Kohut III, 218b. Levy I, 478a) muss bei der Erklärung des Wortes ausser Acht gelassen werden. 4 Hier lautet eine mehrfach bezeugte Variante: רשם (so auch Aruch, רשם, VII, 308b). 5 Eine Hschr. hat ד' חומרות, eine andere ד' רשומות. Auch die Lesart המודות ist bezeugt (s. Rab-⁶ Eine Handschrift hat המרה, Aruch (Art. המר, III, binowicz z. St.). בי רשומות (die Münchener Hschr. ד' הומרות (218b). 7 Doch liest Lekach tob zu Deut. 18. ז יהוש statt יהודה '; das wäre dann eine noch ältere Bezeugung. durch Josua b. Chananja, den Schüler Jochanan b. Zakkai's. 3 S. Raschi's Comm. zu Berach. 24a.

Ausdrucke קל וחומר jist nur der Plural שמרים üblich geworden (s. unt. Art. קל וחומר). waren die durch Joch. b. Zakkai und Gamliel II mit כמין חומר gekennzeichneten symbolischen und allegorischen Schriftauslegungen, und ihre Urheber nannte man בורשי חמורות.

שמש (geschr. חומש), der fünfte Theil (Gen. 47, 26). In der Halacha trat das Wort an die Stelle des biblischen תמשת, Lev. 5, 24: 27, 27, — Mit ihm bezeichnete man die einzelnen Bücher des Pentateuchs, womit die Thatsache betont wurde, dass der Pentateuch als ein einziges Buch zu gelten habe 1, während seine einzelnen Bücher nur Theile dieses Ganzen bilden. In der Zählung der Bücher der heiligen Schrift wurden diese fünf Theile zwar als einzelne besondere Bücher gezählt; aber mit der Bezeichnung שמש wurden sie als Theile des Ganzen gekennzeichnet. Dieselbe Tendenz zeigt sich auch in der griechischen Benennung der Thora ή πεντάτευγος (scil. βίβλος). Von den fünf Büchern des Pentateuchs hiess das vierte ausdrücklich יהפקודים 3. Unter den Abschriften des Pentateuchs unterschied man הזנה und חומש, Plural הומשן. Der erstere Ausdruck bezeichnete eine den ganzen Pentateuch enthaltende Rolle; der andere diente zur Bezeichnung der Abschriften einzelner Bücher des Pentateuchs. Zum liturgischen Zwecke der öffentlichen, gottesdienstlichen Vorlesungen wurden nur die vollständigen Abschriften verwendet; die Einzelabschriften dienten der Privatlectüre und dem Unterrichte. Die Ranggleichheit beider Arten von Abschriften gegenüber den zwei anderen Theilen der heiligen Schrift (Propheten und Hagiographen) wird in folgender Halacha constatirt: גותנין תורה על גבי תורה וחומשין על גבי חומשין וחומשין על גבי כורכין תורה :Ferner לא נביאים על גבי תורה וחומשץ

במספחות תורה וחומשן במספחות חומשן תורה וחומשן במספחות נביאים במספחות תורה וחומשן במספחות נביאים. In diesen Halachasätzen ist der Plural המסשן distributiv gemeint und bezeichnet die einzelnen Theile des Pentateuchs². Es ist also unrichtig, מומשן als Namen des Pentateuchs aufzufassen³. — Auch die einzelnen "Bücher" des Psalters nannte man ביי מומשם שניתי Chija sagt in Bezug auf Simon, den Sohn des Patriarchen Jehuda I: שני חומשם שניתי שניתי שניתי שניתי לו בספר תהלים שניתי לו בספר תהלים שניתי לו בספר תהלים des Psalmbuches gelehrt (Kidduschin 33a) 4.

תְּבֶּר, Adjectiv zum Vorhergehenden, opp. יְתֵר. In *Eleazar* b. Azarja's Deutung von Koh. 12, 116; לא חסרץ ולא (Sota 7, 11), Chagiga 3 b⁻⁷), als Supposition, ob denn

נכי תורה, die einen Bangunterschied zwischen beiden Arten der Pentateuchcodices constatirt.

¹ T 227 4 (Megilla ib.); in j. Megilla 73d unt, steht nach DWII beide Male ובתובים; ebenso b. Megilla 27a, wo die Baraitha ähnliche Abweichungen zeigt, wie die in der vorigen Anmerkung erwähnten. Statt כורכין hat b. Megilla גוללין. — S. ferner die in j. Megilla 73d unmittelbar vorhergehende Baraitha ... Intere. Ib. 74a oben constatirt ein palästinensischer Amoräer, dass beiden Arten der Pentateuchabschriften der gleiche Rang zukömmt: תירה חומשין קרושה ² S. Mas. Sofrim III, 7 und Müllers Bemerkung zu dieser Stelle. 3 Wie Blau thut, Zur Einleitung in die h. Schrift, S. 41. Auch die aus dieser angeblichen Benennung der Thora gefolgerten Sätze bei Blau, ebendas, S. 42, müssen berichtigt werden. Unrichtig ist, dass "die äussere Theilung der Thora ... zur Zeit der Tannaiten noch nicht allgemein üblich war." Sowohl die griechische Benennung der Thora, als die oben angeführten tannaitischen Halachasätze beweisen das Gegentheil. — In T 584 10 (Kelim II. 5.5) bed. einzelne Bücher des Pentateuchs im Gegensatz zum (ה) מפר עוראוה, der ganzen Pentateuchrolle, die im Tempel benützt wurde. 4 Nach Baschi's richtiger Erklärung: שניתי לו מדרש אנדותיו. Denn mit . . ז אמרה kann nicht das blosse Lehren des Textes der Psalmen (s. Art. שנה II) gemeint sein. Danach ist Löw. Gesammelte Schriften, III, 478 zu berichtigen. תופר אות אחת או תחבר. L. הַּיַהָּר. הַתַּפָּר. ... ⁶ S. Die Ag. d. Tann. I, 232 f. הסרין Hier ist nach T vor יוסה und ייסח die Negationspartikel zu ergänzen. Reischi's Erklärung (ohne אֹד) passt nicht zur intransitiven Bedeutung von מבר.

die Worte der Lehre, gleich den "Nägeln", mit denen sie verglichen werden, unverändert bleiben? Die Antwort lautet: Das Textwort במינים beweist, dass die Worte der Lehre gleich Pflanzungen wachsen und sich mehren. Hier bedeutet דברי תורה atürlich nicht den Text der heiligen Schrift, sondern die Gesammtheit der auf dieser sich aufbauenden Lehre, welche sich gleichsam organisch vermehrt und fruchtbar ist (ורבין, בורי תורה פרין), wie die Pflanzen. — Der Ausdruck חַרְּבִין, zur Bezeichnung der defecten und vollen Schreibung der Vocalbuchstaben (Kidduschin 30a, Erubin 13a), stammt wohl aus tannaitischer Zeit. Als Substantiv ist אוֹתְּיוֹת zu ergänzen, s. den Anfang des vorigen Artikels.

אחר. Kal הרווים, aneinanderreihen (s. Hoh. 1, 10 הרווים, Perlenschnüre). Bildlich bezeichnete man damit wohl schon in alter Zeit das exegetische Aneinanderreihen von Texten aus den drei Theilen der heiligen Schrift: Pentateuch, Propheten und Hagiographen. In einer Legende über Elischa b. Abuja (Acher) sagen Eliezer b. Hyrkanos und Josua b. Chananja zu Abuja: יושבין היינו בדברי תורה מן התורה לנביאים ומן הנביאים לכתובים To 45. In einer Legende über Simon b. Azzai sagt dieser: הייתי יושב וחורו בדברי תורה ומתורה (מתורה לנביאים ומנ' לכתובים Schir r. zu 1, 10².

שחח, schliessen, opp. מתח, beginnen. Von dem Abschnitte über die verbotenen Ehen sagt Ismael, dessen Wichtigkeit sei daraus ersichtlich, dass die h. Schrift ihn mit dem Gottesnamen beginnt und mit demselben schliesst: איז וחותם בי"וד ה"א וחותם בי"וד ה"א וחותם בי"וד ה"א וחותם בי"וד ה"א ואות בי"וד ה"א ואות בי"וד ה"א ואות הנועד Ismaels, erklärt die Angaben אחת הקנאות, Num. 5, 29, und אחת הנועד, Num. 6, 21, als Schlussformel der betreffenden Abschnitte: כחותם הדברים. Sn zu beiden Stellen (6b 26, 11b 7) 4.

¹ So muss statt יהחרין gelesen werden. (S. Die Ag. d. Tann. I, 130). In den Parallelstellen, Koh. r. zu 7, 8 und Ruth r. zu 3, 13, fehlt der Ausdruck. Dort sagt der Erzähler: . . מחרילו בתורה לנביאים ונביאים לכתובים . ² In Lev. r. c. 16(9) so: מחריז רברי תורה לנביאים ונביאים לכתובים . — Andere Beispiele für diese Bedeutung von הרו מש amoräischer Zeit s. Schir r. ebendas. Vgl. Die Agada der paläst. Amoräer II, 92, 6; 300, 1. — Ueber diese Art des Aneinanderreihens von Bibelstellen beim Apostel Paulus s. H. Vollmer, Die alttestamentlichen Citate bei Paulus, S. 37.

³ Vgl. Pesikta 116a (Eleazar b. Pedath): מל הנביאים פתחו ברברי תוכתות החתו ברברי נחכות, Berachoth IX, 5.

D

In den bisherigen Beispielen bedeutet משם die sachliche Begründung einer Satzung. Hingegen wird Bikkurim I, 2 mit משמה nach der biblischen Begründung, also nach der Belegstelle in der heiligen Schrift gefragt. Fast ausschliesslich in dieser Bedeutung wird משמה (aram. אמשם) in der palästinensischen Agada angewendet. Im palästinensischen Talmud hat משם diese Bedeutung auch in der exegetischen Begründung von Halachasätzen.

Der Plural מְּצְמִים ist in tannaitischen Texten nicht sicher bezeugt. Jedoch ist es wahrscheinlich, dass die hier anzuführenden, ins Gebiet der exegetischen Terminologie gehörigen Beispiele

¹ Ib., deutscher Theil, S. 87 sagt Hoffmann, diese Phrase finde sich in der Mechiltha zum Deuteronomium, wie sie im Midrasch Haggadol aufgenommen ist, besonders häufig. Im Midrasch der Schule Akiba's heisst die betreffende Formel אנא השנים לובים, s. oben Art. בהלבה ברייש בן נמליאל ולא ממעמה. בהם Anf. במלבה ברייש בן נמליאל ולא ממעמה: Anf. במלבה ברייש בן נמליאל ולא ממעמה: Vgl. Rab, Kethuboth 83b unt.: Die Ag. d. Tann. II, 299, 1. 2 Vgl. Rab, Kethuboth 83b unt.: מהלבה ברייש בן נמליאל ולא ממעמה: Folgende Beispiele aus Genesis rabba seien citirt: מה מעמה בייש בן נמליאל ולא ממעמה (1); 68 (1); 68 (1); 68 (1); 68 (1); 68 (1); 68 (1); 68 (1); 70 (10); 49 (1); 98 (10); ממי מעמה (22 (8); 27 (7); 27 Ende; 28 (4); 49 (2); 64 (4); 65 (2); 68 (11). בייש בן נמליא (1); 10 Ende; 60 (5). Die Bed. sachlicher Begründung hat מום מעם הואלו מביאין מעם לרביהם ואלו מביאין מעם לרי הואלו מביאין מעם לרי (1). S. Anm. 1, Ende. — Ueber die für Tanchuma b. Abba charakteristische Phrase מעמה Die Ag. d. pal. Am. III, 480.

zum Theile auf tannaitischen Sprachgebrauch zurückgehen. Man findet den Plural in folgenden Bedeutungen: 1. מעמי תורה, die Gründe der Thora, das ist der biblischen Gebote, Sanhedrin 21b, Pesachim 119b. Es ist das die am Anfange dieses Artikels angegebene Bedeutung 1. - 2. Auf Rab geht zurück eine Deutung von Neh. 8, 82, in welcher einer der die Vorlesung der Thora kennzeichnenden Ausdrücke dieser Stelle auf die sinngemässen Absätze der Bibelverse gedeutet wird. Diese Absätze heissen מעמים. In späterer Zeit nannte man die Zeichen für diese sinngemässen Absätze, d. i. die Accentzeichen, מעמים 4. — 3. Die Vieldeutigkeit des Bibeltextes wird durch einen babylonischen Amora, מקרא אחד יוצא לכמה :Abaji, mit folgenden Worten ausgesprochen מעמים אחד יוצא לכמה מקראות 5. Auch hier hat מעם, wie in dem eben unter 2. gebrauchten Ausdrucke die Bedeutung "Sinn, Inhalt". Ein palästinensischer Amora, Samuel b. Nachman. sagt ähnlich: מכםוק הוה אתה דורש ומוצא בו כמה מעמים 6. Derselbe Amora sagt von den Versen des biblischen Buches der Sprüche: אין לך כל פסוק ופסוק שאין בו שנים ושלשה מעמים. — Diese Bedeutung des Wortes ist durch Missverständniss auch in eine Baraitha der Schule Ismaels eingedrungen, nämlich Sanh. 34b, שעמים das Aequivalent für לשונות. in der ursprünglichen Version dieser Baraitha, Sabbath 88b, ist: man hatte nämlich לשונות. das in dieser Version die "Sprachen" der Welt bedeutet, so verstanden, als wäre der Sinn des Wortes: "Bedeutungen" 8.

werden in der halachischen Exegese verwendet, um eine Verpflichtung zu bezeichnen, die auf einem Gegenstande gesetzmässig ruht, ihn belastet. Sowie מַּנָל die Verpflichtung der Person, des Subjectes, so bezeichnet אָשָׁר die an dem Gegenstande, dem Ob-

leitung zu seinem Pentateuchcommentar, S. 76; Die Ag. d. Tann. II, 347, 8.

¹ S. auch Erubin 13b, in dem Berichte Jochanan's über Symmachus, den מעמי מהרה und מעמי מומאה :Schüler Meirs ² Im bab. Talmud, Megilla 3a, Nedarim 37 b, tradirt von Chananel; in dem palästinensischen Talmud Megilla 74d 48 ist dieser Tradent als Autor genannt. In Gen. r. c. 36 Ende fehlt die ³ In b. Megilla: ויבינו במקרא אילו פיסוקי מעמים (s. unten, Art. Autorangabe. (פאפק); in j. Megilla: ושום שכל אלו המעמים, ebenso Gen. r. Zum Ausdrucke des babylonischen Talmuds s. noch Chagiga 6 b, Nedarim 37 a. 4 Levy (II, 172b; וע מעמים (TV, 79 b oben) übersetzt anachronistisch מעמים: "Accente", מעמים 'b: "disjunctive ⁵ Sanhedrin 34 b. S. Die Ag. d. bab. Amoräer, S. 112. 6 Schir r. zu 4, 10. S. Die Ag. d. pal. Am. I, 500. ⁷ Schir r. zu 1, 1. S. Die Ag. d. pal. Am. I, 501. Anders erklärt Blau, J. Qu. Beview IX, 134, jedoch ohne genügende Begründung. 8 S. meine Schrift: Abraham Ibn Esra's Ein-

jecte haftende Verpflichtung. נְּמְעָק und ebenso der Niphahl נְמְעָק wird mit dem Accusativ des Gegenstandes, in dem die Verpflichtung besteht, verbunden. S zu 1, 4 (5 d 9): ממיכה אף עולת תובה הִּפְּעָן סמיכה.

In der 9. und 10. der Dreizehn Regeln Ismaels findet sich der Ausdruck: דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל לימעון מוען אור , d. h.: Etwas, was in der Gesammtheit mit inbegriffen war und — durch einen besonderen Schrifttext — aus der Gesammtheit heraustritt, um einer besonderen Bestimmung oder Verpflichtung unterworfen zu werden. Eine Variante für מעון lautet מען oder אָסְינוֹ (Abr. b. David im Commentar zu S); ferner מען (so ist die Schreibung בען punktiren). Vielleicht ist das Verbum im Niphal zu lesen, also בְּלָשִׁן — לְּמָעוֹ בְּיִנוֹ וְיִי בּיִנוֹ בְּיִנוֹ בְּיִנוֹ בּיִנוֹ בְּיִנוֹ בְּיִנוֹ בִּינוֹ בּיִנוֹ בּיִנוֹ בּיִנוֹ בּיִנוֹ בּינוֹ בּיִנוֹ בּיִנוֹ בּיִנוֹ בּיִנוֹ בּינוֹ בְּינוֹ בְינוֹ בְינוֹ בְינוֹ בְינוֹ בְּינוֹ בְינוֹ בְינוֹ בְינוֹ בְינוֹ בְינוֹ בְּינוֹ בְינוֹ בְינוֹי בְּינוֹ בְּינוֹ בְינוֹי בְּינוֹ בְינוֹי בִינוֹי בְינוֹי ב

ד, Hand. Die Autorschaft Davids an einer Psalmstelle (37, 7) und die Salomo's an einer Stelle im Koheleth (3, 7) wird S zu 10, 3 (45d 12 13) so angegeben: על ידי דוד הוא אומר... ועל ידי שלמה הוא אומר... Mit אומר בווי אומר הנא אומר זיי שלמה הוא אומר... מל

פְּּרָ, eig. von der Hand weg, sofort; im späteren Midrasch sehr häufig, besonders in der Erweiterung der biblischen Erzählungen angewendet, um die Erzählung lebhafter zu gestalten und ein neues Moment einzuleiten. Es findet sich so auch im tannaitischen Midrasch. M zu 14, 29 (31 b 11): מד אמר המקום למשה; S zu 10, 2 (44 d unt.): מד גמלו אש זרה: 3.

רוד. Piel יחד. einzeln hervorheben, auszeichnen. M zu 12, 6 יחד הכתוב המצוה הואת ואמרה :(5a 23, in Bezug auf Num. 15, 24) יחד הכתוב מצוה זו אמורה 6 בפני (32a 8): ענין בפני עצמו על שם על ... wird von Gott gesagt, der Israel damit auszeichnet, dass er seinen Namen mit dem Israels verbindet und sich den Gott Israels nennt und nennen lässt (biblisch סרא שם על). In M zu 23, 17 (102a ob.) ist eine Gruppe von Bibelstellen unter diesem Gesichtspunkte zusammengestellt: Exod. 34.23 ("Gott עלינו :("Deut. 6, 5 ("unser Gott"); עלינו ייחד שמו ביותר; II Kön. 21, 12 ("Gott Israels"); Ps. 50, 7 ("Gott, dein Gott bin ich"): לא ייחדתי שמי אלא על עמי ישראל. In Sd zu 6. 5 (73a oben) fehlt die Stelle aus II Kön., die vielleicht nur eingeschoben wurde, um auch aus den Propheten ein Beispiel zu citiren. Statt יחד heisst es in Sd הוחל, also (עלינו עליבו, עליד) על ישראל הוחל שמו ביותר. Es ist das der Hophal zu תל על (s. oben Art. של) und bed.: auf etwas gelegt werden?. Mit diesem anonymen Gruppensatze stimmt überein ein Ausspruch Simon b. Jochai's zu Ps. 50, 7: . . לא יחדתי שמי אלא עליכם . . . 8 Der Tannait Nechemia legt Jakob (zu Gen. 28, 11) die Worte in den Mund: אברהם יחד

Nithpael 20 707 1077 1077. Warum ist gerade dieser Gottesname hier angewendet worden? So wird an der eben citirten Stelle der Baraitha von den Zweiunddreissig Regeln in Berug auf I Sam. 1. 11 ("der Herr der Heerschaaren") und Mal. 2. 16 ("Gott Israels") gefragt. Der bedeutsame Gebrauch eines bestimmten Gottesnamens dient als Beispiel für die Regel welche so bereichnet ist: 1972 1973. 127. Hier ist 1970 das Participium zu dem in jener Frage angewendeten Verbum, indem 1971 passivische Bedeutung hat und soviel ist wie 1974.

10th Phys. 8, 41 at. Pine ambre abnited Protest Sec. Saile durch den Amora. Prothes a. 8. Kaldurchin 880 13 (Ag. d. pai. Am. III. 2014.

4 Beispiele für 2012 in diener Paris, a. 801 long. 11, 100 a.

¹ Gen. r. c. 63 (11), kärner Sch. tob an Pa #1 (6). 2 In allen bisher angeführten Beispielen ist es Gest sellet, von dem anngenigt wird: "Die "By. Aber man findet diesen Ausdruck auch mit Israel als Subject, und zwar wird damit angegeben, dass Israel täglich das in Peut 6.4 stebende Bekenntniss spricht. Gen. r. c. 20 (7); 27 222 288 27272 ... 38; Schir r. sn 2,16; 77872 38 erese on his for, habitath-Kadasaha; erese from on his form of the first of the (vgl. Pirke R. Eliener a 4 Endel. Margengebet. Renediction vor dem Schema: TENM :- TOW WITH Growthnich wind in disease Benspieles of so exhibit, als ware seine Redeutung: "die Dabeit ingese verkandez" "Lety II. 2026). Diese Erklärung steht unter den: Einflusse des späteren philosophischen Sprachgebrauchen in welchen: Tr zur Wiedergabe der arabischen aus verwendet und 2003. das Bekenntniss der Kusheit Geries, mit 🕶 übernetzt wurde. An den citiren Stellen bed. jedoch 30 77 daneile, was in den oben im Texte angeführten Perspielen, in denen fürst das Subject und Indem Israel das Bekenntme in livet. As aprovit and erklitt. , der Dunge at uner Gott", geschieht von seiner Seite dameilte, was win Seiten ihrtter geschieht, wenn er nich den Gott luracis nount und nounce livet. Peries wird and OF T bestichnet. Aus dem Finanmenhange, in welchem der erwahete Satz in Schir r. steht, wird die Richtigheit dieser Auffhaung zur Wieben erhenden. In diesem Sinne ist auch HEN'S HOP IN Tayon on Hob his and on Echa his re versteben. * BOWNEY (Paraphram des Terraveres RIE; Emendation H. Katzenellenbegens

בירות (geschr. מיוחד). Part. Pual zu תַּחָרָן, in der Bed. auszeichnen, hervorheben. In der halachischen Exegese wird das Wort angewendet, um anzugeben, dass ein Gegenstand durch irgend ein besonderes Merkmal ausgezeichnet, aus seiner Gattung hervorgehoben ist, auf Grund dessen andere Gegenstände, die dasselbe Merkmal haben, derselben Behandlung unterliegen. Das Schema der Folgerung lautet: ... ש (חוד, חיד, חיד) מהו. מיוחד (חיד). של היים (חיד). של היים (חיד) בין של היים (חיד

Gleiche Bedeutung wie מפורש (מפורש) in folgendem Beispiele: Sd zu 14, 15 (95a 17): ... מה נשר מפורש מה ; ebenso S zu 11, 14 (50c 7). Chullin 61a hat dafür: .. מה נשר מיוחד ש 3. S. ferner S zu 11, 23 (50d 4): מה ארבה מפורש ב4. Ebenso in der Ausführung der 6. der Dreizehn Regeln Ismaels, S 2 b 4: מה הפרט ב5. In M zu 13, 13 (22 b 8), zu 20, 17 (71a 5 8), Sn zu 6, 4 (8a 26 37) — also im Midrasch der Schule Ismaels — lautet die Formel: ... [ב] מפורש [ב] מה הפרט מפורש [ב] ... אף אין לי אלא ... מיוחד Offenbar ist שוחד in den angeführten Beispielen ein Synonym zu מיוחד וש

Ueber מְּפֹרָש und שם המפורש s. unt. Art. מְפֹרָש (nach dem Art. בייוחד).

In S zu 4, 15 (19a 14) wird aus dem Artikel in הָּעָרָה gefolgert, es seien unter וקני הערה gemeint המיוחרים שבעדה; ebenso wird in S zu 14, 34 (72d unt.) אל הארץ המיוחרת הארץ paraphrasirt.

יְתִיד. S. Art. לשון.

יחס (bibl. יחס). Piel יחס die Abstammung einer Person angeben. Sn zu 7, 12 (14b 15): יחסו הכתוב על שם שבטו ; zu 27, 1 (49a 24): התחיל מיחסו בשבח ; zu 25, 11 (48b 2): התחיל מיחסו בשבח ; M zu

12, 6 (5a 17), in Bezug auf Exod. 1 und Num. 1: כשם שמיחסן בעלייתן בעלייתן .. כך מיחסן בעלייתן

Partic, Kal von כל. Eines der häufigsten Kunstwörter des tannaitischen Midrasch, besonders des aus der Schule Ismaels stammenden. Mit diesem Worte wird eine hypothetische Auffassung des Textes eingeleitet, die dann vermittels der Formel (s. Art. חלמוד לומר (s. Art. חלמוד ווו) durch den Hinweis auf einen Ausdruck des Textes widerlegt wird. hat in dieser Anwendung einen ähnlichen Sinn wie das ebenfalls hypothetische Auffassungen einleitende אני (s. Art. שמע אני). Beide Ausdrücke alterniren auch miteinander; z. B. M zu 12,6 (5b unt.): בין הערבים שומע אני עם דמרומי חמה תלמוד לומר שם תובח את הפסח בערב איג בערב יכול יותן נחלתם :(Sn zu 26, 54 (49a 8): יותן נחלתם לומר כבוא השמש שומע אני מעורבבים תלמוד לומר בנורל אי בנורל יכול שומע אני בינם לבין על מי נחלתו. In diesem letzteren Beispiele werden im zweiten Theile pleonastisch beide Ausdrücke zugleich gebraucht. Bei dem häufigen Vorkommen dieses Wortes bedarf es keiner weiteren Beispiele; nur aus der Mischna sei citirt: Makkoth I. 6; Chullin VIII, 4. — Mit שיכול אין 2. (7a ישיכול אין 12, 9 (7a ישיכול אין) Elementen unserer Terminologie und ist durch Ellipse aus einem Satze wie יכול אני לומר oder יכול אני hervorgegangen 3.

בביכול ו, כביכול ו, כביכול oder בביכול . בביכול Ständiger Ausdruck, mit welchem eine kühne Aeusserung über Gott entschuldigend eingeführt wird. Er ist als Ellipse etwa aus לומד [מאלו] [נאמר] ב[מי ש]כול [אידו ב[מי ש]כול [אידו ב[מי ש] ביכול [אידו ב] , "wie wenn das über Jemanden gesagt wäre, über den man es sagen darf". Mit dieser entschuldigenden Einführung (s. v. wie: sit venia verbo) wird der Ehrfurcht vor Gott. der die betreffende Aeusserung widerstreitet, Genüge gethan, die menschliche Ausdrucksweise über Gott gleichsam gemildert. Sie scheint zur ältesten Terminologie der agadischen Schriftauslegung zu gehören": auch Jochanan b. Zukkai macht von ihr Gebrauch. Er sagt von dem Diebe, der die Menschen mehr fürchtet als Gott:

¹ Beispiele aus späteren Texten a. bei Levy. II, 235 a. 2 S. oben, Art. 'R. 3 Levy, II, 240 a. — Ueber die historische Verwerthbarkeit der mit 'En oder den ähnlichen Ausdrücken eingeführten hypothetischen Auslegungen a. Weiss, Zur Gesch. der jüd. Trad. I, 113, 144; Chwolson, Das letzte Passahmahl Christi, S. 18. 4 Vgl. den Aufsatz von N. Brüll in Kobuks Jeschurun. VII (hebr. Th.), 1—5. 5 Brüll, a. a. O. S. 2, behauptet mit Unrecht, das Wort sei erst zur Zeit Akiba's aufgekommen. Kohut, Aruch IV, 131 a, wiederholt diese Behauptung.

כביכול הנגב עשה את העין של מעלה כאילו אינה רואה ואת האוון [של כביכול הנגב עשה את העין של מעלה כאילו אינה רואה ואת האוון [של מעלה כביכול הנגב עשה את העין של מעלה בעלה M zu 22, 5 (91b s), T 357 21 (B. K. 7, 2), Bar. B. Kamma 78b ¹. Im tannaitischen Midrasch findet sich der Ausdruck an folgenden Stellen angewendet: M zu 12, 41 (16a 10); 15, 2 (37b 7) ²; 15, 3 (38a 9); 15, 6 (39a 6 8); 15, 17 (43b unt.); 16, 13 (49a 15) ³; 17, 15 (56a 29); 19, 6 (62b 31); 20, 11 (69b 22); 22, 3 (90a 1) ⁴; Sn zu 10, 35 (22b 8); 11, 16 (25b 21); Sd zu 11, 12 (78b 13); 32, 8 (134a 26); 32, 10 (134b 30); 32, 36 (139a 32) ⁵ Das in der Mischna Sanhedrin VI, 5 in einem Ausspruche Meirs ⁶ zu lesende כביכול ist späterer Zusatz ⁷.

Akiba, in dessen Agada solche Kühnheiten, für welche man das Wort מביכול anwendete, eine grosse Stelle einnehmen s, schickt einmal diesem Entschuldigungsworte noch die Bemerkung voraus: אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו, "stünde es nicht in der heiligen Schrift so geschrieben, man könnte es nicht sagen". M zu 12, 41 (16 a 16). In der Parallelstelle, Sn zu 10, 35 (22 b 31), fehlt .— Die nachtannaitische Agada bedient sich beider Ausdrucksweisen, um agadische Kühnheiten entschuldigend einzuleiten 3.

יסד. Piel יְפַּר. Ein Thor des Heiligthums hiess אָשֶר היסוד. Piel יפָּר. Ein Thor des Heiligthums hiess יפָּר. weil man dort die Halacha begründete: יפָּר וּמר יוּ מייסדין את ההלכה. Wahrscheinlich bed. hier יפָּר dasselbe, was sonst יַפָּר (s. d. Art.). Vgl. die vielleicht aus tannaitischer Zeit stammende Redensart אַכחום וחזרו וְיִפְּדוּה, von vergessenen und wieder neu festgesetzten Institutionen, Megilla 3a, Sukka 44a unt. 11

¹ Statt מעלה hat die Bar. des Talmuds euphemistisch מעלה מעלה. T: עין העליונה. - 8. Die Ag. d. Tann. I, 32. ² S. Die Ag. d. Tann. II, 430, 3. 4 Vgl. T 358 27 (B. Kamma 7,9). ⁵ S. noch Sn zu 6, 26 (12b 40): בריכול אין השמן פונע בהם (Ag. d. Tann. II, 507, 6). In der Parallelstelle, Gen. r. c. 38 (6) sagt Gott selbst: כביכול אין אני יכול לשלום בהן. In Tanch. B צו 10: כביכול אין השכינה :In Derech Erez zuta c. 9 כביכול אין השכינה יכולה לנגוע בהן. Vielleicht ist in Sn יכולה לנגוע בע verbessern. ⁷ Es fehlt auch in Lowe's Mischnaedition. 6 S. Die Ag. d. Tann. II, 64, 3. Vgl. Brüll a. a. O. S. 3 — Späterer Zusatz ist כביכול auch Tos. Sota c. 14 Ende. In der Ausgabe Zuckermandels (T 321 4) fehlt es. בניכול ist schon deshalb hier nicht am Platze, weil in der damit eingeleiteten Aeusserung nicht von Gott, sondern von Israel die Rede ist. 8 S. Die Ag. d. Tann. I, 323 ff. sonders die Agada Simon b. Lakischs bietet viele Beispiele hierfür. S. Die Agada der pal. Amoräer, I 407 ff.; s. auch ib. II, 127, 5. In der Pesikta (ed. Buber) kommt כביכול an folgenden Stellen vor: 15b, 29a, 102b, 113b, 131b, 10 J. Erubin 22 c 40; s. oben S. 56, Anm. 4. 151a, 164a, 166b, 171b. 1 Ueber das angebliche Beispiel לְיַפֶּד עְלֵיו im Sinne von "etwas aus einer Schriftstelle beweisen" bei Levy, II, 248b, s. unt. Art. למר.

היסוד, Grundlage, Fundament. In der 8. der Zweiunddreissig Regeln wird dieselbe so erklärt: היסוד המלמד על מה שאדעריו. Diese Erklärung, in welcher מוד als Synonym für בנין angewendet ist i, involvirt die dann folgende und bereits oben citirte Einschränkung der Regel2, indem mit dem Worte על מה שאדעריו gesagt ist, dass die Hauptstelle nur für die ihr folgende und nicht für früher stehende Bibelstellen normirend ist.

Wenn das Textwort seinem Inhalt nach irgend einen speciellen Fall ausschliesst, so wird dieses Ausgeschlossensein durch die Formel xx bezeichnet. So der Ismael'sche Midrasch: der Akiba'sche Midrasch hat neben dieser noch eine andere בכל מישבותיכם :(פרס Beispiele: M zu 12, 20 (11a 7): בכל מישבותיכם יצא זה שאינו נאכל בכל מקום, d. h. der Ausdruck "in allen eueren Wohnsitzen" schliesst es aus, dass man das ungesäuerte Brod aus dem "zweiten Zehnten" bereiten dürfe; denn dieser darf nicht מוט עוני יצא זה שאינו נאכל :(11a 16) לחם עוני יצא זה שאינו נאכל באדם ובבהמה . . יצאו הלוים . . . (18b 10): . . . אלא בשמחה. 8 zu 2, 14 (12b7); 7, 18 (39a14); 7, 30 (40a2); Kerithoth I, 2 (in Bezug auf Num. 15, 29): . . לעושה בשננה יצא מנדף . . Hieher gehört auch die Redensart אין מו הכלל (s. unt., S. 80). — Häufiger wird die Ausschliessung eines speciellen Falles durch die Formel bezeichnet, zu welchem Verbum man als Subjekt בהצרש zu denken hat. Beispiele. M zu 12, 5 (4b 2): תמים להוציא בעל מום; 12, 6 (5b 18): דורות פסח דורות; 21, 12 (80a 1): להוציא את הקמן; Sn zu 5, 13 (3 b 23): איש להוציא את הקמן שאינו איש אר S zu 1, 2 (4c 6); ib. (4c 17); ib. (5a 9). Den Gegensatz zu להביא bildet להביא (s. oben. S. 8), im Akiba'schen Midrasch auch לרבות. s. S zu 1, 2 (4 c 6). Zu יצא מן הכלל gehört die ebenfalls im Ismael'schen Midrasch sich findende ständige Redensart: [ם-, ז-,]- הכתוב מוציאה [ם, 1-] מכללה Beispiele: M zu 20, 7 (68b 16); Sn zu 6, 20 (11b1); 15, 22 (31b25); 19, 15 (45b22); 28, 11 (54a28).

Im Midrasch der Schule Akiba's wird der Hiphil von מצא auch angewendet, um das Ausschliessen eines speciellen Falles durch den Ausleger zu bezeichnen, dieser ist dann das Subject. So heisst es S zu 1, 1 (3d unt.): ... האנציא את ישראל ... ולא אוציא את הוקנים... אוציא את ישראל ... ולא אוציא את הוקנים... אוניא את ישראל ... ולא אוציא את הוקנים... S. noch S zu 1.3 (5c); 3, 3 (14a); 7, 30 (39c oben). את מה אני מוציא, S zu 7, 18 (37a 11).

¹ Vgl. den Satz דור בנה את היסודות, Schir r. Anf. ² S. oben S. 11, Anm. S. ³ Vgl. damit שהוציא את עצמו מן הכלל von Jemandem, der sich selbst aus der Gesammtheit ausgeschlossen hat, M zu 13,9 (21a4), 13,14 (22b unt.).

כוצא כ (od. כיוצא (od. ביוצא), eigenthümlicher Ausdruck, mittels dessen die Gleichheit eines Gegenstandes mit einem vorher erwähnten angegeben wird. Es ist nicht recht klar, was als Grundbedeutung des Ausdruckes zu betrachten ist. Levu's "wie das, was an ihm herausgeht" (II, 255a) ist kaum verständlich 5. Mehr Sinn hat Jastrow's (Col. 587b) , like that which passes with it (in the same class)". Die Präposition 2 ist wahrscheinlich als ≥ societatis aufzufassen, mit dem xx auch in Ps. 44, 10 verbunden ist. Es scheint dem Ausdruck eine concrete Vorstellung zu Grunde zu liegen, etwa — wie in dem citirten Psalmverse — dem Heerwesen angehörig, in dessen Sprache das Verbum 83 eine grosse Rolle spielt. Wer mit einem Anderen in derselben Abtheilung ins Feld zog, war dessen בוצא בוי. In der Sprache der Schule erhielt sich diese Redensart, durch die Vergleichungspartikel erweitert, um einen Gegenstand als mit dem anderen gleichartig zu bezeichnen. In der tannaitischen Bibelexegese

¹ Die Wörterbücher verzeichnen den Hophal nicht. ² Vgl. dazu 183 1871, Aboth II, 9 (Joch. b. Zakkai zu seinen Schülern); Bar. Kidduschin 31a (Eliezer b. Hyrkanos zu seinen Schülern, s. Ag. d. Tann. I, 117). Im babylonischen Talmud aram.: אול הזי בות הוי 3 S. Ag. d. Tann. II, 443, 5. ⁵ Fleischer in den Nachträgen (II, 445a) mann, Zur Einleitung, S. 31. erklärt: "Gleichwie mit etwas hervortretend, d. h. es vor- oder darstellend, wie ein Abbild davon". ⁶ Aehnlich erklärt Weiss, Studien über die Sprache ⁷ S. z. B. S zu 5,2 (23a3): איני מרבה אלא את כיוצא בה; der Mischna, S. 16. 7, 18 (36d unt.): כשלמים Die aramäische אינו מביא אלא כיוצא בשלמים. Die aramäische Wiedergabe dieses hebräischen Idiotismus findet sich im paläst. Targum zu Gen. In der Peschittha wird מהיות משה (Exod. 12, 4) mit ממוק ביה שמרא übersetzt,

werden auf analoge Weise gedeutete Bibelcitate durch die Formel אתה אומר (oder כיוצא בדבר (בוג בדבר ביוצא בדבר (בוג mit einander verknüpft. So an zahlreichen Stellen von M (1a, 2b, 7b etc.); s. auch Rosch Haschana III, 8; T 312f (Sota 9). — S zu 4, 24 (21b 1): דברים שהינם כיוצא בו ודברים שאינם כיוצא בו

Die vorletzte der Sieben Regeln Hillels lautet: כיוצא כו ממקום מחר. Das heisst wohl: die Erklärung einer Bibelstelle nach einer anderen Stelle ähnlichen Inhaltes!

בים, באחר מחר בעל. Zu מחר באחר, Exod. 13, 14, hat M (22b 27) die Bemerkung מחר לאחר ומן. Für die erste Bedeutung "morgen von jetzt", d. h. am folgenden Tage, werden als Beispiele citirt: Exod. 8, 19 und Exod. 17, 9; für die andere Bed. "morgen nach einer Zeit lang", d. h. künftig, einst: Exod. 13, 14 und Jos. 22, 24.

יתר. Piel יָתָּר, Adj. יָתָר. S. ob., S. 64.

7

בְאָלָּא. Aus der aram. Partikel בָּא (— hebr. בְּאוֹ. Aus der Mischnasprache das biblische בּשׁ vertritt. Im tannaitischen Midrasch dient das Wort zum Hinweise auf die Bibelstelle, mit welcher sich der Ausleger eben beschäftigt. Ueberaus häufig ist die Formel אָסְרָאוֹ "von hier" — d. h. auf Grund dieser Bibelstelle und ihrer Auslegung — "haben sie — nämlich die Weisen, die Gesetzeslehrer — gesagt". Mit dieser Formel werden normirte Halachasätze, die zum grossen Theile in der Mischna oder in den Baraithen ihre Stelle gefunden haben, auf ihre biblische und exegetische Grundlage zurückgeführt. Aber auch nichthalachische Sätze werden mit dieser Formel an den Text geknüpft. Zuweilen ist auch der Urheber des betreffenden Satzes genannt; die Formel lautet dann: מכאן היה ר. . אומר

Wenn die den Gegenstand der Auslegung bildende Bibelstelle zu einer anderen in Beziehung gesetzt werden soll, wird auf die andere Bibelstelle entweder ebenfalls mit אָל oder mit לְּהַלָּן hingewiesen. Beispiele: Sn zu 10, 35' (verglichen mit V. 35), 22 b

was aber, wie es scheint, einer anderen Bedeutung des Verbums pb) anzureihen ist.

¹ S. R. A. b. D.'s Commentar zu S. 3a. 2 S. den vollen Ausdruck מכאן אמרו תכמים, Aboth I, 5. 3 Ohne אמרו (47 b 15): מכאן אמרו הרכים.

כביכול. S. oben, S. 72.

תְּבֶּר. Diese Partikel, die bereits im Buche Koheleth angewendet ist, um dem Perfectum vorgesetzt zu werden, steht oft bei Bibelcitaten vor ההלא כבר נאמר. אם, M zu 20, 24 (73a unt.), Menachoth IX, 5; שכבר (אמר, Sd zu 1, 3 (65b 11); שכבר נאמר, Sota V, 3, Arachin VIII, 7.

בחש. Der Hiphil הְּרְחָשׁ bedeutet in der Sprache der Rechtspflege: Zeugen der Lüge überführen. In übertragener Bedeutung wird der Ausdruck von zwei Bibelstellen gebraucht, die mit einander in Widerspruch stehen, einander widerlegen: שני כתובים זה את זה את זה. S. die letzte der Dreizehn Regeln und die 15. der Zweiunddreissig Regeln.

אבידא. S. oben, S. 75.

(מנא בו ביצר), Fragepartikel: wie? auf welche Weise? Beispiele aus dem tann. Midrasch. M zu 16, 35 (51 b 10): Josua b. Ch. stellt die These auf, dass das Manna nach dem Tode Moses' noch 40 Tage hindurch gegessen wurde. Die exegetische Deduction dieser 40 Tage leitet er mit der Frage ביצר ein. M zu 13, 5 (99 b 1). — הא כיצר M zu 12, 2 (2 b 21); ib. (3 a 18); S zu 1, 5 (6 c 14); Sota V, 3 l. Dasselbe in einem Worte geschrieben הכיצר א ביצר 4, 2 (16 a 29); 4, 14 (19 b 3); 14, 40 (73 c 5). Die volle Form כאיזה צר, Sn zu 30, 14 (58 a 17), weist auf palästinensische Redaction hin.

כלך. Eine der häufigsten Redensarten im Midrasch der Schule Akiba's lautet: (הזוו) או כלך לדרך זו (הזוו). Mit derselben wird nach einer aus der Analogie zwischen zwei Gegenständen gezogenen Folgerung eine auf anderer Analogie beruhende Folgerung mit

¹ Hoffmann, Zur Einleitung S. 31, citirt das Beispiel aus S und nennt אחד (in der Bed.: wie ist der scheinbare Widerspruch auszugleichen) unter den für S charakteristischen Kunstausdrücken. Jedoch hat der Ausdruck in den Beispielen aus M dieselbe Bedeutung. Der Akiba'sche Midrasch hat aber אחד בעצר יחקיימו שני מקראות הללו per Akiba'sche Midrasch hat aber אחד בעצר יחקיימו שני מקראות הללו Frage בעצר יחקיימו שני מקראות הללו auch dort, wo der Ismael'sche die Frage בעצר יחקיימו שני מקראות הללו wendet (Hoffmann, S. 43). Vgl. Sd zu 22,1 (114 b unt.) mit M zu 23,4 (98 b unt.).

einer dem ersteren entgegengesetzten Resultate vorgeschlagen ("oder begieb dich auf diesen Weg"). Die erste Folgerung ist in der Regel mit den Worten הֵר אֵני ס oder ähnlich eingeleitet; die zweite, auf die erwähnte Weise vorgeschlagene Analogie wird durch eine mit den Worten נראה למי דומה (s. Art. דמה) eingeleitete Beweisführung abgewiesen. Hierauf folgt, wiederum mit den Worten או כלך לדרך זו eingeleitet, eine Widerlegung dieser Beweisführung. Den Schluss des Ganzen bildet das Textwort, aus welchem die zu beweisende These sich ergiebt, nachdem die dagegen erhobenen Argumente sich als unhaltbar erwiesen haben 1. Unsere Redensart findet sich auch dort, wo nach der Schlussfolgerung aus gleichen Ausdrücken (Gezera schawa) eine andere Folgerung aus dieser Gleichheit der Ausdrücke vorgeschlagen wird², sowie bei Schlussfolgerungen aus Analogien, bei denen von ienem Ausdrucke נראה למי דומה kein Gebrauch gemacht ist3. Statt כלך findet sich auch כלך לק sowie לכה לך, und kurzweg הלכה. Die letzteren zwei, nur vereinzelt auftretenden Lesarten kommen gegenüber der ungemein grossen Anzahl der Beispiele für die gewöhnliche Wortform כלד allerdings kaum in Betracht. Dennoch hat man die Erklärung für כלך auf diesem Wege gesucht 8. Ausser der so häufig vorkommenden Formel des tannaitischen Midrasch findet sich dieser Imperativ - in derselben Bedeutung - noch in einigen, zumeist tannaitischen Texten, aus denen ersichtlich ist, dass das räthselhafte Wort der Sprache des täglichen Lebens angehörte. Es wird dann meist mit אַנֵּל construirt 10. Ebenso construirt findet sich das Wort auch in

(wenn nämlich ein grosser Altersunterschied zwischen ihm und der Wittwe

¹ S. die oben S. 21, Anm. 5 citirten Stellen in S. 2 S zu 6,2 (29d39); 3 S zu 7, 24 (38d ob.); 11, 39 (56c unt.); Sd zu 21, 17 8d zu 6,9 (75a22). ⁵ S zu 15, 24 (78 c unt., 78 d 3). Ebenso j. Joma 4 S 22 b 26. (113 b 29). 6 S zu 23, 42 (103 a 5 9). ⁷ Von den S. 21, Anm. 5 citirten 42 C 56 59. Beispielen findet sich im babyl. Talmud z. B. S zu 16,5, Joma 55a (= j. Joma 42 c 58); zu 6, 14, Menachoth 51 a; zu 7, 24, Zebachim 70 a. 8 Schon Raschi. Comm. zu Sabb. 145 b, erklärt das Wort so: לכה לך אלא שקיצר לשון. Offenbar schwebte ihm die seltene Variante vor. Ebenso erklärt Derenbourg (Essai, 395) als Contraction aus לך לך (Gen. 12, 1), mit Berufung auf jene Variante, aber 9 Jehuda I sagt seinem Sohne Simon: כלך ohne Raschi zu erwähnen. מלשון הרע הוה (Baba Bathra 164 b, zweimal). Assi sagt zu Chija b. Abba: כלך למדבר עודה (Sabbath 144a, die Münchener Hschr. hat ל st. כלך). - In einer Legende über Moses' Tod sagt Gott: כלך משה, Sd zu 32,50 (141a unt.). 10 In einem Gleichnisse Meirs sagt ein Arzt zum Kranken: כלך אצלי (Moed Katon 21 b, auch hier hat die Münchener Hschr. ללך). — In der Mahnung, welche die Aeltesten der Stadt an den Levir zu richten haben, sagen sie ihm: כלך אצל

der bekannten Abweisung, welche Eleazar b. Azarja der kühnen Agada Akiba's zu Theil werden liess!. In einer Version dieser Abweisung ist של מדברותן ולך ולך ולך מדברותן ולך ersetzt². Es ist, als ob diese Version eine Notarikonartige Deutung des räthselhaften Wortes enthielte: לַבְּה וַּלֵּה בֹּלְּה בֹּלְּה Auch diese Variante ist als ernste Erklärung unseres Wortes verwendet worden³. Man hat die Wahl zwischen beiden Erklärungen; nach der ersten müsste etwa בְּלָה, nach der zweiten בַּלָה gesprochen werden. Doch ist es wahrscheinlich, dass keine der beiden Ableitungen das Richtige bietet; sondern בו ist aus der emphatischen Wiederholung des Imperativs בו entstanden⁴. Vielleicht sprach man das Wort dann als Imperativ einer durch Kürzung entstandenen Wurzel בּלָר, einfach בְּלֶבֶּל.

בלל. Kal בּלֵל, zusammenfassen, generalisiren; opp. בּלָל. cinzeln hervorheben, specificiren. M zu 12, 43 (16b 13): מכלל מרשיות בפוף פורש בתחלה וכולל בפוף בפוף פורש בתחלה וכולל בפוף "Es giebt Abschnitte, in denen die h. Schrift erst zusammenfasst und dann specificirt; in anderen Abschnitten ist das Umgekehrte der Fall". Als Beispiel der ersten Art wird Exod. 19,6 citirt (wo אלה הדברים אלה הדברים Vorhergehende zusammenfasst); als Beispiele der zweiten Art Num. 19, 2 (wo אלה התורה של der Specificirung vorausgeht) und der Text selbst, Exod. 12, 43. Dasselbe Sn zu 19, 2 (41b 24), nur ist dort die Reihenfolge der Beispiele der zweiten Art umgekehrt. Dieselbe Regel findet sich — ohne die Beispiele — Sn zu 18, 19 (39a unt.), mit der auf den Text sich beziehenden Hinzufügung:

seines Bruders besteht), Sd zu 25,8 (126a 10), Jobam. 44a, 101b. — Dem Feldeigenthümer wird dem die Abgabe einhebenden Priester gegenüber die Aufforderung: אול ימוח כלך אול ימוח in den Mund gelegt, T 25 23 (Terum. 1, 5), Baba Mezia 21a. Erubin 71a (j. Terum. 40 b 49 hat dafür;

¹ Chagiga 14a: מה לך אצל הגרה כלך אצל ננעים ואהלות (so die Münchener Handschrift; die Ausgaben haben noch -- aus Sanhedrin 67b -- מדברותיך nach בלקר). Ebenso Sanh. 38b (hier ist es die Münchener Handschrift, welche nach למדברותיך :hinzusetzt כלך ² Sanhedrin 67 b unt. Die Münchener und auch andere Handschriften lassen it weg. Eine Quelle liest auch hier, wie die Münch. Hschr. in Sanh. 38 b: כלך למדבר׳ אצל. 3 S. Abr. Cohn, Grätz' Monatsschrift, Jhg. 1871, S. 463f. So erklärte auch Levy (II, 336) und Jastrow (Col. 643a). Kohut's Herleitung aus einem persischen Verbum bedarf keiner 4 Ich habe — Z. d. D. M. G. XLVII, 505 — vorernsten Widerlegung. geschlagen, ילן מש dem reduplicirten Stamme ילך herzuleiten, also ילן. ⁵ Ganz anomal ist, was 8 38b oben zu lesen ist: . . . ז לדר או כשאתה בא כלך לדרך או כשבאת בדרך Die Parallelstelle, Zebachim 70b oben, hat dafür כשבאת בדרך וו . כשבאת בדרך זו (Ausgaben: כשבאת בדרך זו

באמצע ופורם באמצע. — Ausser dem Partic. act. findet sich auch das Partic. pass. קלול, s. oben (S. 19) Art. - דָּבַר.

לְּכֶּלְ, die Gesammtheit, das Allgemeine, das Ganze; opp. בְּּבֶּל, das Besondere, Einzelne, der Einzelfall. Von den Sieben Regeln Hillels lautet die 5.: בלל ופרט. Dieselbe ist in dem Regelkanon Ismael's zu folgenden acht Regeln (4—11) specialisirt worden 2.

- 4. בלל ופרם. Beispiel: Lev. 1, 2. Die Regel lautet: אין בכלל
- 5. פרט וכלל. Beispiel: Exod. 22, 9. Die Regel lautet: געשה געשה
- 6. כלל ופרט וכלל. Beispiel: Deut. 15, 26. Die Regel lautet: סכל ופרט וכלל. Dann folgt die Anwendung der Regel vermittels der oben (S. 71) erwähnten Formel 5.
- 7. כלל שהוא צריך לפרט ופרט שהוא צריך לכלל. Beispiel: Exod. 13, 2, vgl. mit Deut. 15, 19 ⁶.
- 2. כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו יצא Beispiel: Lev. 7, 20 (die Friedensopfer, die aus der Gesammtheit aller Opfer Lev. 7, 37 heraustreten). Die Anwendung geschieht vermittels der oben (S. 71) erwähnten Formel?
- 9. כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל למעון מען אחר שהוא כענינו יצא להקל ולא להחמיר Beispiel: Lev. 13, 18 und 13, 24 °.
- 10. כל דבר שהיה ויצא מן הכלל למעון מען אחר שלא כענינו יצא הקל ולהחמיר. Beispiel: Lev. 13, 29 9.

¹ So in der Baraitha im Eingange von S; in Ab. di R. N. c. 37: מכלל ומרם מפרט וכלל (die früheren וכלל ופרט ופרט ופרט וכלל (Sanh. 7 Ende): וכלל ופרט ופרט וכלל Ausgaben der T lassen das zweite nun aus). 2 Im Folgenden gebe ich die Begeln nebst den Beispielen nach der Baraitha im Eingange zu S. -- Die Vorliebe für die Methode des "Allgemeinen und Besondern" lernte Ismael von Nechunja b. Hakkana; s. Jochanan in b. Schebuoth 26a (Die Ag. d. Tann. I, 3 Eine Anwendung dieser Regel s. M 16b und Sn 41b an den im vorhergehenden Art. (כלל) citirten Stellen; Sn zu 5,15 (4b8); 6,15 (11a4); S zu 18,6 (86 b so). 4 In M zu 22,9 (92 b 13): בא הכתוב ללמדך שכל הכלל שהוא מוסיף על הפרט הכל בכללו. ⁵ Vgl. M zu 13, 13 (22b8); 20, 17 (71a3); 21, 24 (84a unt.); Sn zu 18, 16 (38 b 15), Bar. j. Kidduschin 59 d 21 (= b. Sota 16 a), s. unt. Anm. zu Art. בעקב. 6 In M z. St. (18b oben) mit den unt. Art. קרה citirten Worten eingeführt. Statt לכלל heisst es dort לכללו. ⁷ Vgl. M zu 12, 15 (8b 27): הכלל ללמד על הכלל (80 b 14); ebenso zu 13,6 (20 b 6); 21,14 (80 b 14); בכלל היה ולמה יצא. S. auch oben S. 45 die Formel .. היתה בכלל ויצאת ללמד. ⁸ Vgl. oben Art. מען (8. 68), ⁹ Vgl. M zu 21,15 (81a7): הרחוב מוציאו הכתוב S. ferner die oben S. 74 gebrachten Beispiele zu הכתוב מוציא מכלל.

11. אתה אי אחד בדבר לידון בדבר חדש אי אתה כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל לידון בדבר חדש אי אתה בפירוש יכול להחזירו לכללו עד שיחזירנו הכתוב לכללו בפירוש . Beispiel: Lev. 14, 13.

Unter den Zweiunddreissig Regeln des Eliezer b. Jose Gelili haben drei eine Beziehung auf das "Allgemeine" und "Besondere": Die 24. und 25. Regel beruhen auf der 8. Regel Ismaels. Die eine behauptet für die agadische Schriftauslegung das, was in der genannten 8. Regel für die halachische Schriftauslegung geleugnet wird: דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד על עצמו יצא (besondere Hervorhebung Jericho's), II Sam. 2, 30 (besondere Hervorhebung Asaels); II Sam. 22, 1 (besondere Hervorhebung Sauls). Die andere ist eine Modification der 8. Regel Ismaels: חבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד על חבירו. Das Beispiel dazu ist halachisch: Num. 35, 31². — Die 13. der Zweiunddreissig Regeln lautet: מעשה ואינו אלא פרטו של מעשה. S. unt. Art. מעשה.

Die Ausdrücke לכלות שום dienen auch dazu, um die Unterscheidung zwischen allgemeinen, umfassenden Geboten der heiligen Schrift und den specialen Geboten, in welche sich jene sondern, zu bezeichnen. So werden in einem anonymen Satze, Sd zu 1, 3 (66a 12), dessen Anfang oben (S. 19) citirt ist, zu den von Moses offenbarten Bestandtheilen der Lehre auch gerechnet: הַּבְּלְלוֹת In einer Controverse zwischen Ismael und Akiba (Bar. Chagiga 6a, Sota 37b, Zebachim 115a) sagt der Erstere: כללות ופרפות באהל מועד כללות ופרפות באהל מועד בסיני ופרפות אמר כלל ופרפ אם אמר כלל ופרפ אם לופרפ אם אמרו כלל ופרפ אם Satzungen sind, so lässt sich auch in den Reden der Propheten Allgemeines und Besonderes scheiden.

Vom Gebote der Nächstenliebe lehrte Akiba, es sei der "grösste allgemeine Satz", der oberste Grundsatz in der Thora, בֶּלֶל נְּדֵוֹל בַּתּוֹרָה. S zu 19, 18 (89b 12) 5. Noch umfassender als das

¹ S. oben, Art. שרש (S. 57) und Art. אות (S. 57), unten, Art. שרש. 2 S. die Baraitha, Baba Kamma 83b. 3 S. Die Ag. d. Tann. I, 262. 4 In den oben, S. 24, Anm. 2, aus dem Midrasch der Schule Akiba's gebrachten Aussprüchen ist הרול ב 5 Ebenso j. Nedarim 41 c 37, Gen. r. c. 24 Ende. ברול ב 5 Ebenso j. Nedarim 41 c 37, Gen. r. c. 24 Ende. ברול ב 5 Ebenso j. Nedarim 41 c 37, Gen. r. c. 24 Ende. ברול ב 5 Ebenso j. Nedarim 41 c 37, Gen. r. c. 24 Ende. ברול ב 5 Ebenso j. Nedarim 41 c 37, Gen. r. c. 24 Ende. ברול ב 5 Ebenso j. Nedarim 41 c 37, Gen. r. c. 24 Ende. ב 5 E

Gebot der Nächstenliebe ist nach Simon b. Azzai die in Gen. 5, 1 ausgesprochene Lehre von der Gottesebenbildlichkeit des Menschen: חולדות אדם זה כלל נדול מזה, S ib.¹ — Von einem anderen Gesichtspunkte aus sagt Eleazar aus Modiim, die in Exod. 15, 26 gebotene Pflicht, die Worte der Lehre anzuhören, sie sich anzueignen, sei der allgemeine Satz, in dem die ganze Thora enthalten ist: אממע זה הכלל שהתורה כלולה בו M zu 15, 26 (46a 17)². — Jehuda b. Ilai knüpft an ערך, Deut. 32, 2, welches Verbum in der "kanaanäischen Sprache" soviel bedeute wie בו הפלל שבוח allgemeinen Sätzen an und gieb sie in einzelnen Sätzen — gleichsam in kleiner Münze — wieder". Sd zu 32, 2 (131b 19): 5 לעולם הוי כונם דברי תורה בללים ומוציאם פּרָמִים

¹ Ebenso j. Nedarim ib. In Gen. r. ib. als besonderer Satz: זה כלל נרול ברול ברול ברול ברול ברול בעודת. Zum Verständnisse des Ausspruches Ben Azzai's s. Ag. d. Tann. II, 420. Vgl. Lazarus, Die Ethik des Judenthums, S. 148.

2 S. Die Ag. d. Tann. I, 217.

3 Der Plural auf משרים unterscheidet diese Bedeutung des Ausdruckes von dem oben besprochenen Ausdrucke מון למרין ברולות ופרשות בללות בללות בללות ברולות בללות ברולות בללות ברולות בללות ברולות בללות בללות

כביכול כלפי מעלה, d. h. in Zach. 2, 12 bezieht sich עינו "nach oben", auf Gott.

כננד. S. unt. Art. גור.

¹ Gekürzt in Sn zu 10, 35 (22b). ² In dem Texte von M und Sn sind zwei verschiedene Aussprüche über die Zacharia-Stelle irrthümlich zusammengeflossen. Zuerst wird nämlich diese Stelle als letztes Beispiel für die These angeführt, dass Israels Feinde auch Gottes Feinde sind (כל מי שקם כנגד ישראל בענד המקום). Dazu gehört die Bemerkung, dass sich das Suffix in עינו auf Gott bezieht (כביכול כלפי מעלה). Nach dieser Bemerkung ist עינו ursprünglich intentionirt. Hierauf folgt eine andere Erklärung der Stelle, wonach Gott der Bedende ist und es heissen müsste: "עיני, dieses aber wegen der Anstössigkeit des Ausdruckes durch Umwandlung des Suffixes der 1. Person in das der 3. Person zu 137 wurde. Der ursprüngliche Text in M (und Sn) lautete etwa בונע בבבת עינו :co: בים אומר והנונע בהם (כי הנ' בכם MT: בל הנ' בהם אומר והנונע בבבת עינו :co: בבבת עין אינו אומר (לא נאמר מS) אלא בבבת עינו (של מקום Sn בבבת עין אינו אומר (לא נאמר מ ות הכתוב אלא שכינה הכתוב. In M ist vor der ersten Erklärung היה (Jehuda b. Ilai) als Autor genannt, in Sn fehlt diese Angabe. In Ag. d. Tann, II, 205 habe ich Jehuda b. Ilai die zweite Erklärung und die ganze daran geknüpfte Reihe von Beispielen für כינה הכתוב zugeschrieben. Dies muss nun berichtigt werden. 3 In Sn auch bei ihnen: אלא שכ' הכ' In der Liste der 18 כניי סופרים im Dikduke-Teamim, ed. Baer-Strack, S. 44 heisst es bei jeder Nummer: אלא שכינה הכתוב; vorhergeht die eigentliche Lesung mit angefügtem היה (so war es, oder: so hätte es sein sollen). Zweimal steht in D. T statt der Angabe, wie es heissen sollte, die Andeutung: בלם מעלה היה. In der Liste des Ochla we-ochla (ed. Frensdorf, S. 13) lautet die Formel: הכתוב in allen Nummern הכתוב in allen Nummern mit Ausnahme der 1. und 2. ausgeblieben. Im Midr. Tanchuma בשלח (zu Exod. 15.7) lautet die Formel אלא שכנהו הכתוב; nur bei der ersten Nummer geht noch עיני היה לו לומר :voran 4 In Tanch. (s. vor. Anm.) — Aruch 723 I citirt zwei Stellen des Jelamdenu — ist die Liste von M durch andere Beispiele erweitert, von deren einem (Gen. 18, 22) wir aus Gen. r. c. 49 (7) wissen, dass es dem Ausspruche Simons, eines Amora des 3. Jahrhunderts entstammt (s. Die Ag. d. pal. Amoräer II, 446, 2). Dieser aber hatte die euphemistische Umschreibung nicht als ursprünglich dem Bibeltexte angehörend aufgefasst, son-

(אותי); I Sam. 3, 13 (לי st. ל'); Hiob 7, 20 (עליך st. עליך); Habakkuk 1, 12 (תמות st. תמות); Jer. 2, 11 (תבודי st. בבודי st. לאהליו); Ps. 106, 20 (בבודי st. לאהליו); Num. 11, 15 (ברעתך st. ברעתך); II Sam. 20, 1 (לאלהיו) st. לאהליו); Ez. 8, 17 (אםי st. אפוו); Num. 12, 12 (אמני st. ממני st. auf Moses, dem nicht eine unehrerbietige Aeusserung über seine Mutter in den Mund gelegt werden soll, der also ממני sagen muss statt ממני st. באהליכם the das Wort באהליכם Deut. באהליכם the das Wort באהליכם, das Zelt Gottes 3.

Dieselbe Bedeutung, wie in כינה הכתוב hat unser Verbum auch in der Vorschrift der Mischna, Megilla IV, 10: המכנה בעריות משחקץ אותו. Man macht einen Uebersetzer schweigen, der — bei der Uebersetzung des Abschnittes von den verbotenen Ehen, Lev. 18. 7ff. — statt des Suffixes der zweiten Person in euphemistischer Absicht das der dritten Person setzt 4. - Auch die euphemistische Ersetzung eines obscönen Ausdruckes durch ein anderes Wort beim Lesen des Bibeltextes wird mit לנה bezeichnet. T 228 20 (Megilla Ende): כל המקראות הכתובין לנגאי מכנין אותן לשבח (s. oben Art. נגאי). — Ib. כתב הנכתב ליחיד מכנין אותו לרבים לרבים אין מכנין אותו ליחיד. Dies bed. wohl, dass man euphemistisch statt des Singulars des Bibeltextes den Plural sprechen dürfe, nicht aber umgekehrt statt des Plurals den Singular. - Für die Umschreibung von Gottes Wirkungen in bildlicher, vergleichender Ausdrucksweise wird ebenfalls das Verbum פנה gebraucht. M zu 19, 18 (65a 18 20): הרי אנו מכנין אותו מבריותיו (s. oben S. 3, Anm. 2). —

dern dieselbe als nachträgliche "Verbesserung der Schriftgelehrten" (מְּלֵּוְיִ סוֹּלְוֹיִם) bezeichnet. Diese Bezeichnung wurde in den Kreisen der Massoreten für die ganze Reihe maassgebend und man sprach von היקוני סופרים; oder man sagte (Ochla weochla): ""ה מלין היקן עורא. S. Die Ag. d. Tann. II, 205.

¹ Sn zu 12, 12 (28a unt): מרחם אמנו [היה צריך לומר] אלא שכינה הכתוב. Ebendaselbst (zum Textworte חצי בשרנו היה צריך לומר [אלא שכינה הכתוב]: Die beiden Aussprüche sind hier aus einander ergänzt. Nach dem zweiten Ausspruche, in dem noch auf Gen. 37, 27 (בשרנו אחינו) verwiesen wird, ist das in verhüllte בשרנו eine Bezeichnung der Schwester. In dem massoretischen Verzeichnisse in Dikd. Teamim und in Ochla-weochla zählt Num. 12, 12 für ² S. Die Ag. d. Tann. I, 448. 3 Bar. Schebuoth 47 b, zwei Nummern. nach dem vollst. Texte im Aruch, In I (ed. Kohut VIII, 268b, vgl. IV, 254b). In den Talmudausgaben fehlt der Schluss אלא שכינה, s. auch Levy, II, 350 b ob., wo die Annahme, באהליכם sei als euphemistische Umstellung aus באהליכם erklärt, unrichtig ist, obwohl sie an einer Nummer der grossen Liste, nämlich II Sam. 20, 1, eine Stütze hätte. 4 So nach der Erklärung des Amora Jona in j. Megilla 75 c 28. Vgl. Levy II. 350a; Margulies, Monatsschrift, 39. Jhg., S. 70. 74.

Dass Gott die Israeliten als "Priester" (Jes. 61, 6), die Priester als "Engel" (Mal. 2, 7) bezeichnet, giebt zu folgendem allgemeinen Satze Anlass: . . . מביבים ישראל כשהוא מְכָנָן אינו מכנן אלא בכהגים. Sn zu 18, 20 (39 b 28).

פופ umschreibende Benennung, im Gegensatze zum eigentlichen Namen Gottes, dem Tetragrammaton, der kurzweg als שם המפורש oder שם המפורש שם המיוחד שם bezeichnet wird. S zu 20, 9 (91 d 14): אין לי חייבים אלא על שם המיוחד בלבד מגין לרבות את. S zu 19, 12 (88c 17): אין לי חייבים אלא על שם המיוחד בלבד מגין לרבות את S. noch die Baraitha, Sanhedrin 56a, 60b. — Sota VII, 6: במקדש אומר את השם ככתבו Eier bed. יבמדינה ככינויי שומר את השם במדינה ככינויי ושהאריפים בשומר בשם שומר אומר בשם שומר שה במדינה במדינה במדינה במדינה במקדש בשם המפורש במדינה בכינוי במדינה בכינוי במקדש בשם המפורש במדינה בכינוי במדינה בכינוי במקדש בשם המפורש במדינה בכינוי בכינוי במדינה בכינוי במקדש בשם המפורש במדינה בכינוי בכינוי במדינה במדינה

ערים, Versammlung, συναγώγη. Die in der amoräischen Agada sehr beliebte Personification der Gesammtheit Israels durch den Ausdruck בנסת ישראל לפני הק"בה וfindet sich im tannaitischen Midrasch nur vereinzelt. M zu 15, 2 (37 b 9): המרה כנסת ישראל לפני הק"בה, als Einleitung zur Paraphrase der Textworte: "Gott meines Vaters, ich will ihn erheben". M zu 16, 12 (48 a 23): בלוי לפני מה שאמרה. עלוי לפני מה שאמרה. Paraphrase der Textworte: "ich habe gehört das Murren der Kinder Israels".

לכחה. Piel פְּקָּה, bedecken, verhüllen, opp. בְּלָּה. Jehuda b. Bathyra tadelt Akiba dafür, dass er die in der Thora mit Stillschweigen bedeckte Schmach zweier biblischer Personen exegetisch enthüllt hatte. Er sagt ihm: התורה בְּקְתוּ ואתה מגלה אותו Bar. Sabbath 96 b, 97 a. Sn zu 12, 10 (28 a 30) und zu 15, 52 (33 b 18): מי שאמר והיה העולם כיסה עליו ואתה מגלה עליו 2.

קום. S. unt., Art. שושף.

תמל. Kal פָּפַל verdoppeln. Nach einer im palästinensischen Talmud mehrfach zu findenden Ueberlieferung bezeichnet Ismael — im Gegensatze zu Akiba — Pleonasmen der biblischen Texte als לשונות כפולין, "verdoppelte Ausdrücke" 3. — Das doppelte Recitiren von Versen der Hallel-Psalmen, wie es noch jetzt in

¹ S. Die Ag. d. pal. Am. I, 370, 3

² S. Die Ag. d. Taun. I, 323.

³ S. folgende Stellen des Jeruschalmi: Sabbath 17a, Jebam. 8d; Nedar. 36c; Sota 21d; Sota 22d. Vgl. Die Ag. d. Tann. I, 246; Geiger, Wiss. Zeitschrift V, 247f. — Den Singular לשון כשל gebraucht der Agadist Simon. S. Die Ag. d. pal. Amor. II, 456, 3.

der Synagogen-Liturgie für Ps. 118, 21—29 üblich ist, wird mit bezeichnet. Eine wohl alte Norm der Mischna, Sukka III, 11, lautet: משם ist dann das einfache, einmalige Recitiren verstanden. Wenn es nun in einer jüngeren tannaitischen Tradition heisst: אלעזר בן פרטא רברים רבי היה כופל בה דברים רבי היה כופל בה דברים Ende)², so kann das nur bedeuten: Eleazar b. Purta³ recitirte Einiges im Hallel⁴ einfach (also das Meiste doppelt), Jehuda I recitirte Einiges darin doppelt (also das Meiste einfach). In Babylonien wurde die Angabe über El. b. P. so tradirt: מוסיף בה (Sukka 39a), was auf einem Missverständnisse des Ausdruckes שושם beruhen kann 5.

Niphal לכך נכפלה נכואתו. M zu 12, 1 (2a6): בכפלה נכואתו, nämlich die des Propheten Jirmeja, mit Hinweis auf Jerem. 36, 32. Das heisst wohl: J. wurde dessen gewürdigt, dass er zweimal soviel prophetische Reden niederschrieb, als in der ursprünglichen Sammlung seiner Reden waren 6.

ברקים. Hiphil הָרְרִישׁ, die eine der beiden Wagschalen sinken machen; in übertragener Bedeutung: für die eine von zwei einander entgegengesetzten Meinungen den Ausschlag geben und dadurch die Entscheidung herbeiführen. In der Schriftauslegung wird der Ausdruck von einer Bibelstelle ausgesagt, die als dritte zwischen zwei einander widerstreitenden Bibelstellen den Ausschlag giebt. S. die letzte der Dreizehn Regeln Ismaels (den Anfang derselben s. Art. שיבוא הכתוב השלישי ויכריע : נרחש ביניהם. In M zu 12, 5 (4b 20) wendet Akiba diese Regel in folgender Formulirung an: זוה על ידי זה ער שיתפים במקומן יבוא כתוב שלישי ויכריע ביניהן 7. Ismael selbst wendet die Regel in dieser Form an, M zu 20, 22

¹ Nach *Raschi* zu Sukka 38a, vgl. Pesachim 119b oben, bezieht sich der hier gemeinte Brauch des doppelten Recitirens der Verse auf das ganze Hallel.

² In j. Sukka 54 a 21 in umgekehrter (und wohl auch richtiger) Folge: רבים הי לעור בן מרמא מושט בה דברים מ. 3 S. Die Ag. d. Tann. I, 405, 2. 4 Das Femininum in קדיאת ההלל peht wohl auf קריאת ההלל הביעה החלל Geigers Erklärung (Wiss. Zeitschrift V, 245), wonach משט hier die Bed. hat: erläuternd ausdehnen, also zum Texte der recitirten Psalmverse erklärende Zusätze machen, ist weder dem tannaitischen Sprachgebrauche, noch dem Inhalte und Zusammenhange der hier besprochenen Traditionssätze entsprechend. 6 Ueber '2 Leinin dwidin, כמולות , Pesikta 126 a, Lev. r. c. 13 (2), s. Die Ag. d. pal. Am. III, 178. 7 St. ער שיתי במולות יבוא 1. ער שיתי במולות במולות – anonym — in Sn zu 7,89 (15 b 14); statt כ" dort: אחר במולות Ag. d. Tann. I, 309, 1.

(72 b ob.): כיצד יתקיימו שני מקראות הללו הכריע השלישי. — Die dritte. entscheidende Bibelstelle mit הַכְּרֵעָ eingeleitet: S zu 16, 1 (79c unt.), wo Akiba Num. 3, 4 heranzieht, um in Bezug auf die Schuld der Söhne Aharons im Widerstreit zwischen Lev. 16, 1 und Lev. 10, 1 zu Gunsten der letzteren Stelle den Ausschlag zu geben. Ebenso am Schlusse der Baraitha im Eingange von S (3b): כתוב ... אחד אומר ... וכתוב אחד אומר ... הבריע; nämlich im Widerstreite zwischen Num. 7, 89 und Exod. 40, 35 giebt den Ausschlag die Angabe der letzteren Stelle: "denn es ruhte auf ihm die Wolke": nur so lange die Wolke über dem Heiligthume ruhte, konnte Moses in dasselbe nicht hineingehn. - Die 15. der Zweiunddreissig Regeln ist wörtlich gleichlautend mit der letzten der Dreizehn Regeln. In den zwei Beispielen, welche daselbst citirt werden, lautet die Einführung des entscheidenden Verses: *2 ממקומו הוא Mit dem Ausdrucke יהכתוב השלישי והכריע ביניהם. מכרע (מוכרע), "aus der eigenen Stelle ist es entschieden", wird die biblische Begründung einer These aus der Hauptstelle eingeleitet, durch welche die Heranziehung einer anderen Stelle entbehrlich wird. Sd zu 25,8 (125a 26), zu ergänzen aus Makkoth HI, 15 (wo aber מוכרע ersetzt ist), in einem Ausspruche Simon b. Jochai's; S zu 16, 27 (82d 2) in einem Ausspruche Meirs 2; M zu 19, 15 (64b 9), in einem Ausspruche Jehuda's 13. — הַּבְרִיענּ סיע, s. unten, Art. סיע.

קּבְרֵעָ. Von fünf Stellen des Pentateuchs, an denen die Zugehörigkeit eines Wortes zum Vorhergehenden oder zum Folgenden unentschieden ist, sagt Issi b. Jehuda (M zu 17, 9, 54a 6): חברים יש בתורה שאין להם הכרע. Statt הָּבְרַעָּא . הַּבְּרַעָּה . ל

¹ Die Beispiele sind: 1. Die einander widerstreitenden Zahlenangaben in II Sam. 24, 9 und I Chron. 21, 5. Die Differenz von 300,000 wird mit Heranziehung einer dritten Stelle, I Chron. 27, 1 erklärt. 2. Deut. 12, 5 ("von allen euern Stämmen") und V. 14 ("in einem deiner Stämme"); ausgeglichen durch II Sam. 24, 24, nebst der Parallelstelle I Chr. 21, 25 (600 = 50×12). S. unt. 2 Statt אומר muss nämlich gelesen werden: מאיר אומר, nach der Bar. Zebachim 83a, in der unser Ausdruck fehlt. 3 Jalkut hat die richtige Lesung מכריע st. מכריע. 4 S. Die Ag. d. Tann. II, 375 angegebenen Parallelstellen. In Gen. r. c. 36 (8) findet ein Agadist in den Worten איבינו במקרא (Neh. 8, 8) die הכרעות angedeutet, d. h. die Bestimmung der zweifelhaften Zugehörigkeit einzelner Wörter. In der Parallelstelle j. Megilla 74 d 49 - als anonyme Erklärung (ש אומרים) der oben, S. 67, Anm. 2 erwähnten Erklärung Rab's an die Seite gesetzt — ההכריעים, also Plural zu הַבְּרַעָּ . — Zur Sache vgl. Blau, J. Qu. Review IX, 139.

בתב schreiben. Bar. Baba Bathra 14b unt. ימי ... ספרו משה כתב ספרו... Wer hat sie — die Bücher der h. Schrift - geschrieben? Moses schrieb sein Buch u. s. w. S. auch Art. נבא. — Gott als Subject: כתבת בתורתך, in einer Dichtung Simon b. Jochai's, j. Sanh. 20c, Schir r. zu 5, 11 1. כבר כתבת, Sd zu 32, 1 (130b 16), mit Bezug auf Jer. 3, 12. In der Regel aber wird von Gott in Bezug auf den biblischen Text ausgesagt, er habe ihn schreiben lassen (Hiphil, הַכְּחִיב). So an der zuletzt citirten Stelle (Z. 17): כלום הכתבתי לך (in Bezug auf denselben Jeremias-Vers). M zu 14, 15 (29 b 25): והלא כבר הכתבתי (in Bezug auf Num. 12, 7); dass. ib. Z. 26 (in Bezug auf Prov. 17, 17); M zu 20, 11 (69 b 21 22): (in Bezug auf die Textstelle)3. - Simon b. Jochai, Lev. r. c. 24 (3): רבו בתורה לנו משה רבנו בתורה. Doch haben die Parallelstellen כתב statt הכתיב. Den Samaritanern sagt ein Tannait (s. oben, Art. ווף): הכתבתם בתורתכם, j. Sota 21 d 35 (in Sd zu 11, 30, 87a 8: כתבתם).

Niphal בְּתָּב. S zu 18, 4 (86a so): גְּכְתָּב היה אלו משפטי תעשו אלו הדברים. Chullin VII, 6 (in Bezug auf Gen. 32, 33): בסיני נאמר אלא שנכתב במקומו Vgl. γέ-γραπται im N. Test.

¹ S. Die Ag. d. Tann. II, 123, 4. 2 Im babyl. Talmud häufig: ליכתוב רחמנא. ליכתוב רחמנא. 3 Aus dem späteren Midrasch: תרבת בתורה, Pesikta 10 b; לא היה כותב בתורה, Gen. r. c. 62 (1); היה כותב בתורה לנו Gen. r. c. 1 (4). — היה כתבת לך בתורה בתורה, Gen. r. c. 22 (6). 4 S. Die Ag. d. Tann. II, 107, 3. Vgl. Gen. r. c. 90 (2): הכתיב לנו משה בתורה Beispiele für בתורה הכתוב, Gen. r. c. 90 (2): שהרי כתוב Beispiele für בתורה, שהרי כתוב (14b 16): שהרי כתוב (14b 16): בתורה עקום (vgl. die biblischen Beispiele für בתורה, בכתוב (center) s. 18. 6 statt des gewöhnlichen (s. oben S. 76 f.).

שוב, wie in den späteren biblischen Büchern sowohl die Schrift, als das Schriftwort, Buch. Alt ist der Ausdruck הורה שבכתב, die schriftliche Lehre, im Gegensatze zur mündlich überlieferten Lehre!. Vollständig würde der Ausdruck lauten: תורה שנאמרה בכתב (vgl. II Chr. 2, 10: ויאמר בכתב) בתב Das Wort וכתבתם, Deut. 6, 9, wird nach der Notarikonmethode in בתב מם (בחב שלם), vollständige, fehlerlose Schrift, aufgelöst und daran die Belehrung geknüpft, dass die Buchstaben fehlerlos und deutlich geschrieben sein müssen. Sd zur St. (75a 14)3. — T 228 24 (Megilla Ende): קורין אותו ככתבו; d. h. man liest den obscönen Ausdruck in II Kön. 10, 22 so wie er geschrieben ist, nicht dessen euphemistische Vertretung, weil an dieser Stelle der Götzendienst damit verunglimpft werden soll. Bei den Wörtern, welche im Texte mit Punkten, ienen ältesten massoretischen Schriftzeichen, versehen sind, heisst in einer tannaitischen Regel darüber (Gen. r. c. 48, 78) der ohne Punkte gebliebene Text בתב, der Theil des Wortes, über dem die Punkte stehen, לְבְרִים כְּבָתְבֶם Mit דְבָרִים כְּבָתְבֶם wird zuweilen angegeben, dass ein Bibeltext nach seinem Wortlaute verstanden werden muss. Sd zu 14, 21 (95a 24) 5; 22, 17 (118a 5) 6; Bar. Kidduschin 17b (zu Deut. 15, 14)7; Bar. Berach. 35b (die Parallelstelle 8d zu 11, 14, 80b 5, hat dafür: כמב 8. — Der Plural von בתב

¹ S. Die Ag. d. Tann. I, 81,5 (vgl. unten, Art. החוף). — Zum Ausdrucke קורא על פה עוד על פה עוד על פה עוד על פה אוף, Sota VII, 7, vom Auswendigrecitiren eines Bibelabschnittes. 2 Vgl. die bei Levy II, 434 citirten Stellen. Viell. ist der volle Ausdruck: מתורה ששתי תורות מלמד ששתי תורות מלמד ששתי תורות מלמד ששתי תורות מלמד ששתי תורות בתב In Sd zu 33, 10 (145a 18) dasselbe, nur die Schlussworte so: גיתנו להם לישראל אחת בכתב ואחת בעל 3 St. בתב מה במהב Sab. bath 103b (vgl. Menach. 34a): מתיבה תמה מה מה מה מה מה מה מה על פה ואחת בעל מה ואחת בעל מה ואחת בעל מה S. Die Ag. d. Tann. II, 431. 5 Vgl. Pesachim 21 b. 6 S. Die Ag. d. Tann. I, 70, 2. 7 S. Die Ag. d. Tann. I, 240, 3. 8 S. Die Ag. d. Tann. I, 247, 3.

bezeichnet mit לְּדְשׁ verbunden die heiligen Schriften, die biblischen Bücher; der Ausdruck lautet יָּבְּרְבִי תַּקְּרָשׁ und bestimmt: יְּבָּרְבֵי תַּקְרָשׁ. Der Ausdruck bildet einen Gegensatz zu כתבי הדיום, profane Schriften² (Schriftstücke), T 207 13 (Jom tob 4, 4)³. Ihm entspricht im N. Test. ἱερὰ γράμματα und γραφαὶ ἀγίαι ٠٠.

קתוב, das Geschriebene, soviel wie קתוב. Dieses aus dem Participium pass. entstandene Substantiv bedeutet: 1. Die einzelne Bibelstelle; so in den häufigen Fällen, in denen zwei Bibelstellen einander entgegengestellt werden. Es heisst dann: ... כתוב אחד אומר... וכתוב אחד אומר... וכתוב אחד אומר... וכתוב אחד אומר... עום עום ברע 16, 13 (48b 14); 20, 7 (69a 1); Arachin VIII, 7, ferner die Art. מתוב שליש ושמר בעום בתוב שליש (s. oben, S. 86). Den Plural בתוב שליש, Bibelstellen, s. Art. קים, כרע, כחש, דרש.

2. Die h. Schrift als Ganzes, stets mit dem Artikel verbunden (הַבְּחוֹב) und gewissermaassen personficirt. In welcher Ausdehnung der Sprachgebrauch des tannaitischen Midrasch das Wort in diesem Sinne anwendet, sieht man aus folgender Liste, in der die verschiedenen Verba aufgezählt werden, mit welchen בּהְרוּב ausdrücklich verbunden vorkömmt. Das Verbum steht zumeist im Participium oder im Perfectum. Einmal ist das mit אבתוב verbundene Wort ein Substantiv (אונה):

אָמֶרָן הכתוב אומר. S. Art. אמר, — אַמֶּרָן הכתוב אַנּקר. S. Art. אַמָרָם הכתוב S. Art. אַמָרָם הכתוב אַנְּקָרָם הכתוב Sd zu 23, s (120a 30); ib. (Z. 34) אַמָּרָם הכתוב schweigung des Subjectes.

למד Art. בא הכתוב: Art. למד

גוירת הכתוב. S. oben, S. 12.

דְּבֵּר הכתוב. S. Art. הְנָּוּת. S. Art. הכתוב מְדַבֶּר. הכתוב אוֹם. S. Art. דבר הניע הכתוב לסוף אוֹם. Sd zu 13, 4 (92a וּהַ: לסוף הניע הכתוב לסוף - Sd zu 13, 4 (92a וּהַ: לסוף הניע הכתוב לסוף - Sd zu 13, 4 (92a וּהַ: לסוף הניע הכתוב לסוף הכתוב לכתוב לסוף הכתוב לכתוב לכתוב

¹ Für den Singular בְּהָב als Bezeichnung der Bibel oder eines biblischen Buches giebt es kein Beispiel in hebräischen Texten, weil der Singular vollständig durch אמר כתבכון יות יעד יעד אמר בתבכון (אמר הבתוב (אמר הבתוב (אמר הבתוב (אמר הבתוב ב)), Esther r. zu 6, 10; אמר כתבכון אם, Lev. r. c. 28 Ende (Haman in den Mund gelegt). Danach ist zu berichtigen Blau, Zur Einleitung S. 14, Anm. 2 Ende.

2 Vgl. oben S. 26, Anm. 2.

3 Weitere Beispiele s. bei Blau, Zur Einleitung, S. 12 ff. Ueber die dort versuchte neue Erklärung für בהרב הבתוב (אבתב הבתוב בתוב (אבתב הבתוב (אבתב)); 45, 11: בבתב הבתוב (אבתב (אבתב)); 44, 5: בבתב הבתוב (אבתב); 45, 11: ושאי משל בבתב (אבתב); 44, 5: בבתב הבתוב (אבתב) in dem oben S. 88 (unter Niphal) citirten Beispiele.

5. noch Blau, Zur Einleitung, S. 18.

הוסיף הכתוב. S. Art. הוסיף הכתוב. הוהיר הכתוב, 'הוהיר הכ', הוהיר הכתוב. S. Art. הוהיר הכתוב. חור S. Art. חור. נטל .S. Art הַּמִּילֵן הכתוב. הגים הכתוב. S. Art. הגים הכתוב. עלה הכתוב. S. Art. מַעֲלָה הכתוב. פרש הכתוב. S. Art. פרש. קדים הכתוב S. Art. קדם הכתוב. הקיש הכתוב S. Art. הקיש הכתוב. שוה S. Art. בא הכתוב וְהְשׁוָה. חלק .S. Art. בא הכתוב לחלוק ,חלק הכתוב. קפָּךְ הכתוב את ישראל, S zu 23, וּפָּרָ הכתוב את ישראל; Sd zu 16, וּז (102 a unt.), wo על st. את 2. יחד הכתוב. S. Art. יחד. הכתוב הכתוב, מיחסו הכתוב. S. Art. הר. כנה S. Art. כנה הכתוב. ברית הכתוב ברית. Sn zu 18, 19 (39a unt.). למד S. Art. למד. בשר S. Art. בשר. הניד הכתוב. S. Art. הניד. יצא S. Art. הכתוב מוציא. חמר S. Art. חמר. סיעני S. Art. סיע.

.נשא הכתוב משאו. .מתה S. Art. מתקיק. .מתה S. Art. מתקי הכתוב .מתק הכתוב .מלק הכתוב .מקל הכתוב אונש

מסרו הכתוב . S. Art. מסר הכתוב . מעם . S. Art. מעם הכתוב . מעם הכתוב . שבתו . S. Art. הכתוב משבתו

פְּמֵר הכתוב. S. Art. פמר הכתוב. עד שִׁיפְרוֹם הכ'; הכ' פּוֹרָם וְפָרָםוֹ וּפְרָםוֹ הכ'; אַרָם הכתוב. S. Art. עד שִׁיפְרוֹם הכ'; הכ' פּוֹרָם

¹ In der Bar. Zebachim 6 b bloss אַדְּה הכתוב 2 קּמְּבוֹ ist Piel zu bibl. קַּבְּיהָ und bed.: von Ausgaben zurückhalten, mit denselben verschonen. Das Substantiv dazu, וְהַפְּהַוֹּה, erklärt Eleasar b. Pedath mit dem Satze: אַרָּה המה על התורה המה על אַרָּיה, Menachoth 76 b. 86 b. Da הְהַהְּי so synonym mit המה ווֹל (jedoch nicht mit Levy, II, 88a, davon abzuleiten ist), construirte man es auch mit עַרַר. In weiterem Sinne wird der Ausdruck angewendet T 304 f. (Sota 6, 7): הבתוב הבחבב לו, עליו הבתוב

בתש הכתוב. S. Art. שרש הכתוב בעד הכלים הכתוב S. Art. הכתוב S. Art. הכי קבעו הכתוב S. Art. הכתוב הבי קבעו הכתוב S. Art. הכתוב האה הכתוב S. Art. הבתוב הבתוב S. Art. שנה הכתוב S. Art. שנה הכתוב S. Art. שנה הכתוב S. Art. שנה הכתוב S. Art. הבתוב הכתוב S. Art. הבתוב הכתוב S. Art. הבתוב הכתוב S. Art. הבתום הכתוב S. Art. הבתום הכתום הכתום הכתום S. Art. העסם הכתום הכתום

Sehr häufig ist הַּלְּתוֹּכ vor dem betreffenden Verbum als selbstverständliches Subject weggeblieben; namentlich bei stehenden Formeln, wie מְלַמָּד , מָבֶּלְי u. s. w. Auch sonst ist als das Subject der Aussage hinzudenken. Vgl. z. B. Art. מגי

Ein charakteristisches Beispiel für die Personificirung der Schrift bieten die Worte, mit welchen einmal Ismael b. Elischa eine Auslegung des Eliezer b. Hyrkanos zurückweist, S zu 13, 49 (68b ומוֹר אָבְּרוֹשׁ בִּי שְׁתוֹר לְבָּתוֹב שְׁתוֹרְ עֵדְר שְׁאַדְרוֹשׁ ...Du sagst der Schrift: schweige, während ich deute".

Erwähnt sei noch die Gegenüberstellung von מן הכתוב und מקל שומר Bezeichnung der zweifachen Art der Begründung einer Halacha. S zu 2. 14 (12d7): 7, 19 (37b 14): 11, 3 (48b 16); 22, 4 (97c 11). Sd zu 14, 6 (94b 27).

Mit אייבים wird speciell die dritte Abtheilung des Kanons bezeichnet, dessen Gesammtheit demnach תורה נביאים וכתובים

^{1 (2003) 30} als Aequivalent von 2003) 30. Sd zu 14,6 (94b unt.).
2 S. Die Agada der Tannaiten 11. 328, 2; SS1, 5: 507, 4.
3 S. Blau, Zur Kinleitung, S. 18. Das "vielleicht" das. Z. 21 ist überflüssig, da die beiden Stellen in T hinsichtlich des Ausdruckes identisch sind. — Rlau nimmt hier und S 29 mit Unrecht an, dass 22003 52 an einer der citirten Stelle die Benennung der ganzen beiligen Schrift sei. Vielmehr bildet 22003 allein diese Benennung und 52 tritt hinzu, wie z. R. in 2003 52, und gehört zum Zusammenhange des Santos.

heisst!. Ebenso wurde in amoräischer Zeit? der Gesammtname der h. Schrift כתבי הקדש auf die Hagiographen beschränkt. Da die ersten zwei Abtheilungen des Kanons ihre besonderen, historisch und sachlich festbegründeten Namen hatten, war es sehr natürlich, dass man die einer einheitlichen Benennung entbehrende dritte Abtheilung mit der allgemeinen Bezeichnung der ganzen Sammlung benannte.

5

אָל s. v. wie אלא. S. unt., Art. מְצְּוָה und Art. עשה. S. ferner oben Art. קאו.

תהלא, aus ל und הלאה zusammengesetztes Adverbium, mit dem biblischen הלאה gleichen Ursprunges und gleicher Bedeutung. Das Wort dient, um ein biblisches Citat als an einer von dem behandelten Texte entfernten Stelle befindlich zu bezeichnen. M zu 12, 3 (8a 12): ולהלן הוא אומר 15, 1 (34 b unt.): 15, 1 (34 b unt.): אול שנאמר להלן ווא אומר מול שנאמר להלן במושה בוראמר להלן שנאמר להלן במושה בוראמר להלן במושה בראמר הצב (99 c 21): אונאמר להלן במושה בראמר הלן במושה בראמר להלן במושה בראמר להלן במושה בראמר (104 15), wo mit להלן במושה בוראמר להלן במושה בוראן אונה בוראמר בוראמר בוראמר בוראם בו

(geschrieben לוי oder לווי Der Ausdruck לַנְי in

1 S. Blau, Zur Einleitung, S. 22. — כתובים נרולים, die grossen Hagiographen: Psalmen, Proverbien, Hiob; כתובים קשנים, die kleinen Hagiographen: Hohelied, Koheleth, Klagelieder. Bar. Berachoth 57 b. 2 S. Blau, S. 16. ³ Vgl. die Parallelstelle Chullin V, 5, wo להלן vermieden ist. T 1418, wo zu Deut. 8, 10 mit ולהלן הוא אומר auf Exod. 24, 12 verwiesen ist; T 24 28 (Pea Ende), zu Deut, 15, 19 auf ib. 13, 14. — Statt . . . אומר, הוא אומר ... אומר, T 434 3 (Sanh. 13 Anf.) hat die Parallelstelle, Sanh. 110b, ⁵ Die Wörterbücher (Levy II, 484 b, Jastrow 695 b, ... ואומר... שנאמר... Kokut V, 22b) punktiren '!. Ich selbst habe es in meiner Schrift: Die Anfänge der hebräischen Grammatik (8.5) אליף (liwwûj), als Nom. act. zum Piel אליף, begleiten, punktirt. Jetzt glaube ich jedoch das Wort 1/2 lesen zu müssen, als Adjectiv, wie 43. Das Wort ist dann Apposition zu by, und der Ausdruck bedeutet: ein begleiteter, d. h. mit einer begleitenden näheren Bezeichnung versehener Name. Diese Auffassung wird bestätigt durch den von Lowe edirten Mischna-Text, in welchem (p. 87a, Z. 23) das Wort ein Pathach unter dem > hat (יוֹיי). Zur passivischen Bedeutung der Adjectivform vgl. יְלָי, freigesprochen, חיב, verurtheilt.

Die Frage לחלק. ה, wer hat es dir zugeflüstert" wird — ohne weitere Erläuterung — durch Eliezer b. Jose Gelili an drei Bibelstellen geknüpft, um anzudeuten, dass aus ihnen eine ketzerische Anschauung gefolgert werden könnte, nach welcher Gutes und Böses gleichwerthig wären. In drei anderen Bibelstellen findet er die Widerlegung einer solchen Folgerung; die widerlegende Bibelstelle ist stets mit ממה מום eingeleitet. — Vgl. auch die Bar. Berach. 7b, Megilla 6b: מום לושן אום לושן אום שום הוא שום שום Bibelstelle eingeführt wird, aus der sich ein Einwand gegen eine These der religiösen Weltansicht ergäbe.

למד למדני. Kal למדלי. lernen. Im tannaitischen Midrasch, namentlich dem halachischen Theile, werden Folgerungen, welche die Schriftauslegung aus dem Texte zieht. als "Lernen" gekennzeichnet. Besonders im Midrasch der Schule Ismaels bilden Ausdrücke wie "ich habe gelernt", "ich will lernen", "wir haben gelernt", "du hast gelernt" ständige Elemente der Darstellung und gehören zum dramatischen Rahmen der Erörterung. Beispiele: מול למדני למדני

¹ S. noch Nedarim VI, 9 (אול משר אות); b. Sukka 13a; j. Kilajim e. 9 Anf. (31d 54; 32a 2). 2 Sd zu 11, 26 (86b). S. Die Ag. d. Tann. II, 302. Die Frage (מול ים in einer halachischen Erörterung, Erubin 91a (s. Tossafoth das.); bei einem Agadisten des 4. Jhdts. Pes. r. c. 3 (9b), s. Die Ag. d. pal. Am. III, 175, 2.

Das Participium לְּמָד wird nicht nur, wie in den eben angeführten Beispielen, vom Schriftausleger, der aus dem Texte etwas folgert, ausgesagt, sondern auch vom Texte selbst, in Bezug auf welchen gefolgert wird. Wenn von einem Texte für einen andern eine Folgerung, eine Erklärung gewonnen wird, dann ist derjenige Text, aus dem die Lehre gewonnen wird, der Lehrende (מְלַמֶּד (מְלַמֶּד (מְלַמֶּד (מְלַמֶּד (מְלַמֶּד (מְלַמֶּד (מִבְּא לְמָד (מִבְּא לְמָד (מִבְּא לְמָד (מִבְּא לְמָד (מִבְּא לְמָד (מִבְּא לְמֶד (מִבְּא לְמָד (מִבְּא לִמְד (מִבְּא לְמָד (מִבְּא לְמִד (מִבְּא לְמִד (מִבְּא לִמְד מִבְּמָד). Ear. j. Kidduschin 59a 25: מבר חורין ועברי לְמָד מעבריה לְמָד מבת חורין ועברי לְמָד מִבְּמָד (מִבְּא לִמְד (מִבְּא לִנְד (מִבְּא לִמְד (מִבְּא לִבְּי (מִבְּי (מִבְּא לִמְד (מִבְּא (מִבְּי (מִבּי (מִבְּי (מִבְּי (מִבְּי (מִבְּי (מִבְּי (מִבְּי (מִבְּי (מִבְּי (מִבְּי (מִבְי (מִבְּי (מִבְּי (מִבְי (מִבְּי (מִבְּי (מִבְּי (מִבְּי (מִבְּי (מִבְּי (מִבְי (מִבְּי (מִבְי (מִבְּי (מִבְי

Niphal גּלְמֵד. S. unt., Art. פָּרָשָׁה.

Piel לְּמֵד (auch לִמָּד geschrieben). Neben לְמֵּד das Verbum, mit welchem von dem personificirten Bibeltexte — sei es der einzelnen, eben auszulegenden Bibelstelle, oder der h. Schrift als Ganzem — ausgesagt wird, dass er eine Belehrung darbietet, dass er etwas lehrt (s. den vorigen Absatz über לְמָר Das Subject הַכְּחוֹב לֹמְרַב שִׁי wird entweder ausgesprochen oder verschwiegen. Beispiele: בא הכתוב ללמדך הנימד (18b i). — בא הכתוב ללמדך בי (13b e); 12, 12, 29 (13b e); 16, 13 (49a 5); 21, 14 (80b 7); 21, 22 (84 b 9); 22, 25 (96 b 13); 23, 18 (102a 12); Sn zu 18, 37 (41a 1); s. auch oben (S. 25) unt. הַרֶּךְ אָרָץ, s. auch oben unter הַרָּרָך אָרָץ, s. auch oben unter בָּרָרָף אָרָץ, s. auch oben unter בָּרָרָף אָרָץ, s. auch oben unter בַּרָרָף אָרָץ, s. auch oben unter בּרָרָף אָרָץ בּרָרָף אָרָץ, s. auch oben unter בּרָרָף אָרָץ בּרָרָף אָרָף בּרָרָף אָרָף בּרָרָף אָרָץ בּרָרָף אָרָף בּרָרָף בּרַרָּרָף בּרָרָף בּרָרְיּף בּרְרָף בּרָרְיּף בּרָרָף בּרָרָף בּרָרָף בּרָרָף בּרָרָף בּרָרָף בּרָרְיּיִבּרְרָיִי בּרְרָרָף בּרָרְיִי בּרְרָף בּרְרָרְיּף בּרְרָף בּרְרָרְיִי בּרְרָרָף בּרְרָרָף

¹ S. auch Bar. Pesachim 25 b und die dort am Rande citirten Stellen.
2 S. Die Ag. d. Tann. II, 296.
3 Lety (II, 512a) und Jastrow (712b) lesen das letzte Wort יְּבֶּיְהָיָהְ doch halte ich meine Lesung für richtiger, da איזם לפר Ergänzung durch ein Participium bedarf. Auch müsste es nach der anderen Lesung heissen יְּבֶיְהְ הָּיִ הְּיִם הְּלְּמֵר Deber בְּיִבְּי (Sn zu 18,18, 39a 27) s. Hoffmann, Zur Einleitung, S.7.
4 In Sd zu 11,29 (86 b 29) ist מום nach יב ausgefallen.

M zu 21. 14 805 30: 22 15 (94a 1). Andere mit \$2 combinirte Ausdrucksweisen 3. oben. Art. \$2 - 200 unt. 5 5a 30: S zu 6. 2 200 unt. 5 Sota V. 2 - 250. 3. Art. \$22 - 325. 4. M zu 12. 22 (13 a 11 5 unt. 5 12. 27 (13 a 11 5 13. 19 24 5 3 5 13. 21 25 a 14): 14. 27 (32 5 30).

Zuweilen indet sich ich in der Bedeutung: eine These exegetisch ableiten. Subject ist dann natürlich der Schriftansleger. An Tarphon richten seine Schüler, nachdem er eine halachische These aufgestellt hatte, die Bitte: 227, beiehre uns. Meister! Er antwortet mit einer exegetischen Begründung der These. المعدد تنعد تعدر عن فيجيد عن المعدد تنعد تعدر عن فيجيد عند المعدد تعدر عند فيجيد المعدد تعدد تعدد المعدد تعدد المعدد تعدد المعدد تعدد المعدد تعدد المعدد تعدد المعدد المع Sn zu 18. 13 (39a 12. Jehndu b. Buthart (der Aeltere) richtet an Eliezer b. Harkanos, der eine Frage nicht beantwortete, weil er darüber keme Tradition hatte (Types 27), die Frage: 🖘 🖼 soil ich dazu eine Deduction geben? S zu 13. 13 (63c 11)2. Negaim IX. 3. Ebenso bei einer anderen Gelegenheit. S zu 13. 57 (69 c 12). Negaim XI. 7. Akiba sagt zu Josua b. Chananja in Bezng auf eine Verfügung Gamliels II: בי לינשר שבל מה שעשה רבן Transport Und er deducirt aus einer Bibelstelle die Berechtigung des Verfahrens Gamliels. Rosch Haschana II. 93. — Die Lösung einer nichthalachischen exegetischen Frage durch Alaba wird mit den Worten eingeführt: אין איני דער R. R. Hasch 17b unt.

Das zu क्ले gehörige Substantiv क्लेक wird unten besonders behandelt werden.

אביה אונד אינד. Mit היים היים אינדל S zu 20, 16 (92d 4) nach dem inneren Grunde des in Deut 12, 2 Gebotenen gefragt. In

¹ Aus Teir man al gekürzt.

2 Statt und 1. dort to beig, wie auch der Commentar R. A. b. D.'s hat.

3 main, nicht meir ist die urspringliche und richtige Lesert. Die Bemerkung von Ribbisousier (Dikd. Soft. IV, 59), meir passe besser in den Mund des Schülers seinem Lehrer gegenüber, entfällt, da mir nicht belehren bedautet, sondern exegetisch deduciren.

Sd findet sich öfters die Frage למה נאמר: zu 6, 4 (73a 2); 6, 6 (74a 1); 11, 26 (86a); 12, 6 (88a 25).

לְמַפְּהָ, s. v. wie לְמַפְּה, unten. S zu 3, 5 (14c5): ... גמר כאן. א לְמַפְּה ("unten" d. h. Lev. 3, 11); נאמר לממן א מור מה אמור לממן ("unten", d. h. in dem den nächsten Abschnitt beginnenden Verse, Lev. 23, 15)!.

לפי שכל (99 c 18), למעלן oben. S zu 22, 28 (99 c 18); לפי שכל (99 c 18), אנין למעלן ולמטן אינו מדבר אלא במוקדשים (s. unt., Art. ענין) בי (ענין) בי (קטנין) אם נאמר למעלו למה נאמר למטן (goben" ist Deut. 12, 6, "unten" V. 11). — S. auch S zu 23, 2 (100 a 9): למעלן (goben" ist die erste Vershälfte, "unten" die zweite).

לְשׁלֹּוֹ, Sprache; Ausdrucksweise; der einzelne Ausdruck. Im tannaitischen Midrasch werden lexikalische Angaben oft mit Hilfe des Wortes לְשׁוֹן formulirt, das entweder nur dem erklärenden oder zugleich auch dem erklärten Worte oder nur diesem vorgesetzt wird. Meist wird die oben (S. 4) erwähnte Formel .. אָלָא ... וְאָלָא מעור לשון פרשה פרשבוני (Beispiele: M zu 14, 27 (32 b 28, Nathan): אין לשון קשה (bewiesen aus Jer. 5, 15) 3; Sn zu 10, 31 (21a 24): אין נא אלא לשון בקשה (12, 1 (26 b unt.): אין נא אלא לשון בקשה אלא לשון קשה (bewiesen aus Gen. 42, 30, Num. 21, 5). Sd zu 32, 1 (130 b unt.): אין לשון פתיחה אלא לשון הרווחה ווא ווא מה לשון שווחה שווח מה לשון שחת, מה לשון עמוק (107a 2): מה לשון רבעי . Vgl. Para I, 1: מה הלשון רבעי ib. יודור

Ueber eine andere Verwendung von לשון bei lexikalischen Angaben s. Art. שמש. Den dort angeführten Beispielen ist noch anzureihen Sd zu 3, 23 (70 b 22): לשונות נקראת תפלה, zehn Ausdrücke giebt es für das Gebet.

¹ Dann folgt: משם הבאת עומר אף כאן. Lies: מה שם הבאת עומר אף כאן יש 'ה. Im Jalkut z. St. ist לממן durch בענין ersetzt. ² In der Parallelstelle, Bar. Chullin 83a: לפי שכל הענין כולו אינו מרבר אלא בקדשים. 3 In Sd zu 21, 4 ⁴ Ebenso R. Haschana 9b. Vorangeht (112a וז) anonym: איתן כמשמעו קשה. in S: אין דרור אלא חרות; in B. Haschana אלא nach אלא. ⁵ D. h. Was bedeutet dieser Ausdruck יְּלֶשִׁית Was bed. dieser Ausdruck רָבָעִי — Anderen Sinn hat die Phrase Jochanan b. Nuri's, 8 zu 13, 30 (65c), Negaim X, 1: 701 die Mischna hat הלשון הוא אומר, הוא אומר, הוא אומר, "Was ist die Ausdrucksweise? Man sagt . . . " S. Die Ag. d. Tann. I, 318, 1. 6 Die zehn (in Wirklichkeit 12) Ausdrücke werden dann so aufgezählt, dass entweder das biblische Substantiv selbst, oder das aus dem biblischen Verbum gebildete Nomen actionis genannt wird. Die Substantiva sind: 2 שועה (Exod. 2, 23), 3 ונאקה (ib.), 5 רנה (Jer. 7, 16); die Nomina act.: יועקו צע דעהו (Exod. 2, 23), 4 צר לי צע דר אי עם (Ps. 18, 7), Bacher, Terminologie.

Eine Regel der Schule Ismaels über den Gebrauch der Synonymen, durch die derselbe Begriff zweimal bezeichnet wird. lautet: דברה תורה שתי לשונות Sn zu 6, 3 (7b). Als Beispiele werden angeführt שכר und שכר, Num. 6, 3, ferner ohne Stellenangabe: וביחה und ביחה (vielleicht mit Beziehung auf Exod. 12, 6, vgl. mit Deut. 16, 2); יהרמה und הרמה (Lev. 2, 2 und 6, 8); und מופת und מופת (s. Lev. 13, 20 und 13, 31); אות und מופת (s. Deut. 13, 2, 3). Die Identität der Wörter in Bezug auf ihre Bedeutung wird so formulirt: יין הוא שכר ושכר הוא יין. — Aehnlich ist die Regel Ismaels, dass es in der heiligen Schrift "verdoppelte Ausdrücke" gebe, לשונות כפולות, s. oben, Art. כפל. In dieser Formulirung ist die Regel nur im palästinensischen Talmud überliefert: im tannaitischen Midrasch und im babylonischen Talmud findet sie sich ausschliesslich in der Form des allgemeinen Gedankens, dass "die Thora die Sprache der Menschenkinder redet" - דברה תורה כלשון בני אדם , d. h. dass die h. Schrift sich in ihrem sprachlichen Ausdrucke der gewöhnlichen Redeweise anschliesst und demgemäss verschiedene Arten der pleonastischen Ausdrucksweise darbietet, die man daher nicht exegetisch verwerthen darf 1. — In späterer Zeit — nachweisbar seit Jehuda Ibn Koreisch (Ende des 9., Anf. des 10. Jhdts.) — wurde der allgemeine Gedanke, den die Regel darbietet, auf die von Gott gebrauchte menschliche Ausdrucksweise der Bibel, die Anthropomorphismen und Anthropopathismen, angewendet 2.

¹ Ismael selbst gebraucht die Regel Akiba gegenüber, Sn zu 15,31 (33a unt.); Bar. Kerith. 11a (vgl. Gittin 41b); Berach. 31b. Andere Tannaiten gebrauchen sie entweder in Bezug auf den Ausdruck **** oder auf den Infinitiv vor dem Verbum finitum. S. Die Ag. d. Tann. I, 246f.; Hoffmann, Zur Einleitung, S. 10f. — Ueber Combinationen der Regel mit anderen s. Ag. d. Tann. I, 246,1; 247,3.

2 S. meine Schriften: Die Bibelexegese der jüdischen Religionsphilosophen des Mittelalters vor Maimuni, S. 72; Die Bibelexegese Moses Maimuni's, S. 19.

Zu לשונות רבויין s. unten, Art. רְבּוּי

Zur Charakterisirung der biblischen Ausdrucksweise dienen folgende Zusammensetzungen von לשון.

אין הַבְה וּלשון וַיִּדּה, "Ausdruck der Liebe und Ausdruck der Aneiferung". Als solcher wird die Wiederholung des Eigennamens in der Anrede Gottes an Moses (Exod. 3, 4), Abraham (Gen. 22, 11), Jakob (Gen. 46, 2) und Samuel (I Sam. 3, 10) bezeichnet. S zu 1, 1 (3d oben), T 3 5 (Berach. 1, 14).

Mit מְּרִנְּבָּה und שׁמִי wird der Unterschied zwischen שמע und שמע bezeichnet, indem das Verbum שמע quantitativ mehr — ein grösseres Maass des Hörens — bedeutet, als האוין. Sd zu 32, 1 (131a 30), wo im ersten Theile des Ausspruches eine Umstellung vorgenommen und das Ganze so lauten muss: לפי שהשמים מרובים פתח בהם בלשון מועם האוינו שמים ולפי שהארץ מועםת פתח בה בלשון מרובה ותשמע הארץ בא ישעיה וסמך לדבר ואמר שמעו שמים והאויני ארץ (Jes. 1, 1) ליתן את המרובה במרובים (למרובים) ואת שמים והאויני ארץ (sic) המעומה (sic) למעומים werden יוםרם (s. Art. סרס).

עמה שנים שבח שבח אמון אמון שניםה "Ausdruck der Verunglimpfung" und "Ausdruck des Ruhmes". So werden die zehn Benennungen der Götzen und die zehn Benennungen Gottes einander gegenübergestellt, M zu 23, 13 (101 a 6): עבודה זרה נקראת בלשון פניםה לווו שנים בו Hier bed. אניםה שנים סלפי לשון שבח סלפי לנגוי (s. oben, S. 16) bezeichnet wird.

Zu לשון נוטריקון s. Art. נוטריקון.

Mit לשון רַבִּים und לשון רַבִּים wird Singular und Plural be-

dürfen. Aus beiden Listen combinirt ist die in der zweiten Version der Ab. di R. N. (8. 100 f.), in welcher die Benennungen Gottes auch erläutert werden.

¹ In S zu 19, 4 (87a 10) heisst es (in Bezug auf אלילים): אור מעשרה שמות מעשרה שמות (dasselbe S zu 26, 1, 110b 20, oben S. 16, Anm. 6 angeführt). Es werden dort auch die entsprechenden Etymologien der zehn Ausdrücke gegeben. Die Liste in M lautet: חרם שקץ תועבה מסל מסכה אלילים. Von diesen fehlt in S הרם שקידים חמנים המנים המנים אשרים, ששרים, חרם אורם שיפוצים המנים אשרים, והום שיפוצים שיפוצים המנים שיפוצים המנים שיפוצים שיפוצים מסכה אשרים, ואשרים מעבה מעבה מסל (Schechter) ist die Liste, welche der in S sehr nahe steht (nur statt און מעבה שמות של ננאי נקראת עבורה זרה ווה אור ווה אור משרים במשלים ווחל בשיפוצים בשיפוצים ווחל בשיפוצים ווחל בשיפוצים בשיפוצים ווחל בשיפוצים ווחל בשור אלהים שרי צבאות אהיה אשר אהיה חנון ורחום ארך אפים ורב בוור השמת המין למבים פוחב בווך הוא באון ורחום ארך אפים ורב וואסת הסין למבים פוחב בוור הוא באור שמות של שבח נקרא הקרוש ברוך הוא באור ווחל בשיפוצים ווה Schebuoth 35 aunt. gebrachten Verzeichnisses der Gottesnamen, welche nicht ausgelöscht werden

zeichnet (s. Bar. Pesachim 117a), mit לשון נְקַבָּה und לשון נְקַבָּה und Masculinum und Femininum (M zu 15, 1, 34b 32; S zu 27, 21, 114b 3; Bar. Temura 2b). Diese Bezeichnungen sprachlicher Kategorien gehören zu den frühesten Anfängen der grammatischen Terminologie des Hebräischen 1.

In den bisherigen Beispielen ist משו auf die Ausdrucksweise des biblischen Textes bezogen. Aber um eine Ausdrucksweise der Textauslegung von einer andern zu unterscheiden, wird ebenfalls das Wort לשון verwendet, wobei dann die inhaltliche Unterscheidung mitinbegriffen ist. So in der ständigen Formel הא אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כלשון הראשון, M zu 12, 2 (3 a 28); 12, 15 $(8b\ 27);\ 20,\ 15\ (70b\ 8);\ 21,\ 3\ (75b\ 23);\ Sn\ zu\ 6,\ 3\ (7b\ 34);\ 19,\ 21$ (46b unt.). Oder dasselbe, nur לומר st. לומר: M zu 12, 3 (3b 21); 12, 6 (5b9); Sn zu 6, 4 (8a unt.). — Ferner in folgenden Ausdrücken: ר' מאיר אומר בלשון אחד ור' יהודה אומר בלשון אחד אומר בלשון. M zu 14, 22 (31 a 19). — אתה דן בלשון שבעל דין חולק אדון הזה ואני אדון בלשון שבעל דין חולק Sd zu 6. 9 (75a 23). — אדוו ארבעה לשונות כאחד מארבעה לשונות כאחד, M zu 12, 15 (9 a 11). Alle diese Redeweisen gehören dem Midrasch der Schule Ismaels an. — S. auch S zu 12, 5 (59a4): הרי אנו משיבים אותך בלשון אחרת (in einer Controverse zwischen El. b. Hyrkanos und den Gelehrten).

2

קדת. S. Art. קדת.

¹ S. Die Anfänge der hebräischen Grammatik, S. 4.

Traditionslitteratur nirgends hingewiesen wird 1 und die sich nur späteren Werken einverleibt erhalten hat 2. Sie beginnt mit den Worten 3: ממר ר' אליעור בנו של ר' יוסי הגלילי 1 בשלשים ושתים מדות ההגדה 5 גדרשת.

Auf die eigentliche Bedeutung des Wortes מְּהָה in seiner Anwendung auf die Regeln der Schriftauslegung fällt Licht durch einen stehenden Ausdruck des Ismael'schen Midrasch, in welchem einzelne Regeln mit den Worten eingeleitet werden: מו מדה בתורה. M zu 12, 5 (4 b 26), bei der letzten der Dreizehn Regeln (s. oben S. 86); M zu 21, 15 (81 b 5), bei einer Regel Josija's, des Schülers Ismaels, über die Auslegung der die Todesstrafe betreffenden Texte; Sn zu 5, 6 (2a4), bei einer Regel der Schule Ismaels (s. Sota 3a) über die in der Bibel wiederholten Abschnitte (s. Art. אנה); Sn zu 5, 15 (4b 11), eine Zusatzregel zur 4. der Dreizehn Regeln. Mit dem Ausdrucke מדה בתורה soll wohl gesagt sein, dass die anzuführende Regel als eine dem Texte der heiligen Schrift inhärirende Eigenschaft betrachtet wird. Die exegetischen Regeln sind nach dieser Auffassung Feststellungen gewisser Eigenheiten des auszulegenden Bibeltextes, aus denen sich die bei der Auslegung zu befolgende Regel ergiebt. So wäre denn die Be-

¹ Dennoch braucht die Echtheit, d. h. der tannaitische Ursprung der Baraitha — abgesehen von einzelnen späteren Bestandtheilen — nicht bezweifelt zu werden. Ein Argument für diese Echtheit bietet z.B. das Vorkommen des ausschliesslich tannaitischen Ausdruckes דכר in der Baraitha (s. oben S. 54). Der Erste, bei dem die Baraitha benützt und citirt wird, ist Abulwalid Ibn Ganah, der sie nicht nennt, aber mit denselhen Worten citirt, wie sonstige Aussprüche der Traditionslitteratur. S. meine Schrift: Leben und Werke des Abulwalid, ² Sie ist von R. Simson aus Chinon (um 1300) in seine talmudische Methodologie (ס' הכריתות) aufgenommen worden und gieng von da in den Anhang zum Traktat Berachoth in den Talmudausgaben über. Um anderthalb Jahrhunderte früher (1149) hatte sie der Karäer Jehuda Hadassi seinem Werke Eschkol Hakkofer einverleibt. S. meine Ausführungen in der Monatsschrift, 40. Jhg., S. 18ff. Endlich findet sich die Baraitha in den beiden südarabischen Midraschcompilationen, Midrasch Hagadol und Midrasch Hachefez. Einen Theil der Baraitha hat aus den letzteren zwei Werken edirt B. Königsberger in seinen "Monatsblättern" (1890), hebr. Beilage (I-XVI). geht ein Ausspruch Jochanans voran, in welchem der Urheber der Regeln als vorzüglicher Agadist gerühmt wird. 4 Diese Autorangabe ist vom Midrasch-Commentator W. Einhorn vermuthet worden und nach der Analogie des Anfanges der Baraitha von den Regeln Ismaels vorauszusetzen. Bestätigt wird die Vermuthung durch den Text bei Hadassi, wo der Anfang lautet: אמר ר' ⁵ Auch bei *Hadassi* אנדה, nicht אליעזר, also mit Kürzung des Namens. התורה. — Ueber das Verhältniss der Zweiunddreissig Regeln zu den Regeln Ismaels und denen Akiba's s. Die Ag. d. Tann. II, 293f.

deutung "Regel" direct auf die Bedeutung "Eigenschaft" zurückzuführen. — Allerdings kann man den Ausdruck מדה בתורה auch anders verstehen. Die Regel wird als "Maass in der — oder: für die — Thora" bezeichnet, weil sie das Maass ist, welches auf den Bibeltext angewendet werden muss, wenn er richtig ausgelegt werden soll. Dann geht die Bed. "Regel" auf die erste Bedeutung des Wortes מְּדָה zurück.

Mit מְדָה wird nicht nur die Regel der Schriftauslegung bezeichnet, sondern auch diese Auslegung selbst, besonders wo es sich um das exegetische Verfahren eines bestimmten Auslegers handelt. So Menachoth III, 4: י מסולה (מדת ר' אליעור כשרה וכמדת ר' אליעור כשרה וכמדת ר' אליעור השוה את מדתו ; Pesachim I, 7, Schekalim IV, 6: אינה היא המדה וי, ib. IV, 7 (Akiba): אינה היא המדה של השוח של השוח של השוח של השוח של המוחלו השוח של השוח

תְּבֶּת מוּבָה und תְּבֶּת פּוּרְעָנוּת, Maass des Guten, des Heiles; Maass des Strafgerichtes, des Unheiles. Ein Axiom des tannaitischen Midrasch lautet יוכי איזו מדה מרובה מדת מובה או מדת פורענות: D. h. das Heil wird von Gott in reicherem Maasse gemessen, als das Unheil. So Sn zu 5, 15 (4b 10), S zu 5, 17 (27a 7). In M zu 16, 14 (49a 19) lautet der Satz: יוכי איזו

¹ S. dazu Menach. 9a, 26a. Pesach. 77b, j. Pesach. 34c ob.

2 Aus dem nachtannaitischen Sprachgebrauche sei der Ausspruch des Agadisten Jizchak erwähnt, der als die drei Stufen des Gesetzesstudiums nennt: 1. הלכות (s. oben S. 42, A. 3); 2. מרוח; 8. חלמור (statt מרוח hat Aruch, אם, V, 83b, den Singular היו (seen de, Schocher tob zu Ps. 36, erzählt: der Prophet Elija und Josua b. Levi שמעון בן יוחי (st. oben S. Die Ag. d. pal. Am. II, 221. Eine Legende, Schocher tob zu Ps. 36, erzählt: der Prophet Elija und Josua b. Levi היי עוסקין במרח ר' שמעון בן יוחי שמעון בן יוחי (st. emph. אַהְכִּלְתָּא, אָהַלְלָּתָא, מְבִּלְתָּא, עַהְלַלְּתָא, שוֹ מְבִּלְלָּתְא (st. emph. אַהְבֹלְתָא, עַהְלַלְתָא, שוֹ מְבִּלְתָא (st. emph. אַהְבֹלְתָא, בּוֹ בְּלַתָּא (st. emph. אַהְבֹלְתָא, אַהְבֹלְתָא, בּוֹ בְּלַתָּא (st. emph. אַהְבֹלְתָא, אַהְבֹלְתָא, בּוֹ בּמַבּת במוּ widrasch zum Pentateuch. S. Zunz, Gottesdienstliche Vorträge S. 47; Friedmann's Einleitung zu seiner Ausgabe von M, p. XXX ff.; Hoffmann, Zur Einleitung, S. 3.

3 In Agadasätzen von Eleazar aus Modiim und Meir. S. Die Ag. d. Tann. I, 199, 1 (wo "Jehuda b. Hai" irrthümlich statt Meir genannt ist); II, 62, 1.

מדה מרובה מובה או רעה הוי אומר מהה מובה מרובה ממדת פורענות; jedoch hat die Parallelstelle, Joma 76a, die ursprüngliche Form י. S. auch Sanh. 100ab, Aboth di R. Nathan c. 30.

In S findet sich oft die Frage: וכי איוו מדה מרובה, mit der zwei halachische Kategorien in Bezug auf die Ausdehnung ihres Gebietes mit einander verglichen werden. So zu 1, 2 (4 a 15); 1, 4 (5 c 20); 7, 29 (39 a 9); 11, 33 (54 a 11).

בור Substantiv zum Verbum בור (s. diesen Art.) zur Bezeichnung der mit diesem Verbum ausgedrückten Thätigkeit oder des Ergebnisses derselben. שַרָּהְשׁ bed. also entweder das Auslegen der heiligen Schrift, das Forschen in derselben oder das Ergebniss dieser Thätigkeit, die einzelne Auslegung. In der ersten Bedeutung findet sich das Wort in der Sentenz Simon b. Gamliels I: לא המרש העיקר אלא המעשה h. Aboth I, 17. Hier ist מַרְרָשׁ הַעְּרָר אַלְּא המעשה der allgemeinen Bedeutung des Forschens, Lernens der praktischen Bethätigung der Lehren, dem Handeln entgegengesetzt, wie sonst מַרְּלְמִּר הַפְּרָרְעָּר (s. d. Art.). Diese allgemeine Bedeutung hat das Wort auch in der Zusammensetzung בּיֹת הַפְּרָרָע das Lehrhaus, eig. das Haus der Schriftauslegung, Schriftforschung, als des Hauptgegenstandes des Lehrens und Lernens 2.

Die concrete, an einen einzelnen Text geknüpfte Auslegung bed. מְּדְרָשׁ z. B. in der oben (S. 26, unter 2.) erwähnten Formel: הם מדרש דרש זו. S. ferner die Einführung einer agadischen Norm Eleazars aus Modiim: המדרש עלה בידינו מן הגולה, Gen. r. c. 42³. Zu dieser Bedeutung des Wortes gehört der Plural מְדְרָשׁוֹת, welcher im tannaitischen Midrasch sehr häufig dazu dient, um das Textwort מְּלִים בּע erklären. M zu 18, 16 (59 b 3): חקי האלהים בע erklären. M zu 18, 16 (59 b 3): חקי האלהים לאלו מדרשות לאלו מדרשות לאלו מדרשות לאלו המדרשות לאלו המדרשות לאלו המדרשות בל החקים אלו המדרשות בל החקים אלו המדרשות לוו מברשות המדרשות. Offenbar sind unter מורשות שילו המדרשות die auf die Deduction und Erläuterung der biblischen Satzungen sich beziehen-

¹ St. מרת מובה l. überall מרת מובה מוכה מרת מובה In Ab. di R. Nathan c. 30 findet sich Beides: מרת מובה טחד מודה מובה 2 Aram. מרתשא המרבה בי מרשא בי מרשא בי מרשא בי מרשא בי מרשא בי מרשא allein steht. S. Levy, Targ. Wb. II, 12b. 3 S. Die Ag. d. Tann. I, 199. — Vgl. den Satz des pal. Amora Hela, j. Josua 40c 27: כל מורש כעניינו 4 Beidemal ist Josua b. Chananja der Autor (Ag. d. Tann, I, 208, s). Derselbe erklärt einmal ausnahmsweise בי מוברש מארשה, M zu 15, 26 (46a 14). Thatsächlich haben הלכות dasselbe Object, nämlich die über das schriftliche Gesetz hinausgehenden überlieferten Satzungen. 5 Ebenso Kerithoth 13b.

den Schriftauslegungen gemeint, die man im Textworte הְּקִּים angedeutet fand, also halachische Auslegungen. Die Halachasätze selbst, welche das Resultat dieser Auslegungen bilden und durch sie mit dem Bibeltexte verknüpft werden, heissen הקלכות (s. oben S. 42). הַלְּכוֹת und מְדְרָשׁוֹת sind also die einander ergänzenden Theile des Gesetzesstudiums. Daher werden die Worte in Lev. 10, 11 מרשום פרושום erklärten במר אליהם 11, S z. St. (46d unt.) יו Vgl. auch den oben (S. 43) citirten Ausspruch über den Dekalog: כמה הלכות יש בו כמה הלכות senden den Begriff der Mischna.

Anstatt des Plurals מְּדְרָשׁׁׁ diente auch der Singular מְּדְרָשׁׁׁׁׁ dazu, um die Gesammtheit der Schriftauslegungen (speciell der halachischen) zu bezeichnen. Namentlich steht in der Aufzählung der Disciplinen des Traditionsstudiums — der מְּשְׁנָה im weitesten Sinne — immer an erster Stelle מְּדְרָשׁ , dann folgen מְּדְרָשׁׁ חַבְּפֹּוּח . S. oben S. 34 f. — Für מְּדְרָשׁׁ חַבְּפִּים . S. oben S. 34 f. — Für מְּדְרָשׁׁ חַבְּפִים . S. oben S. 34 f. — Für מְדְרָשׁׁ חַבְפִים . S. oben S. 34 f. — Für מְּדְרָשׁׁ תַּבְפִים .

Das Wort מָרָלָשׁ wird schon in dem biblischen Buche der Chronik (II, 13, 22 und 24, 27) angewendet, doch schwerlich in der durch die tannaitische Litteratur bezeugten Bedeutung. An der ersteren Stelle wird das Wort in der Septuaginta mit βιβλίον wiedergegeben, an der zweiten, wo es mit סָּבָּר vebunden ist, mit γραφή. Thatsächlich wird מורש beim Chronisten nichts anderes bedeuten als Buch, Schrift, insofern das Buch Gegenstand der Forschung, des Studiums ist, sowie die Bibel מורא heisst, als

יו הלכה In Kerithoth 13b der Singular או הלכה. ² Das ist vielleicht durch die sonst allein vorkommende Pluralform מרשות zu ersetzen. (S. 35), Art. הַּנְּרָה. Besonders beachtenswerth ist eine Stelle in T (Sota 7, 20, der Erfurter Codex ist hier lückenhaft; den vollständigen Text bietet Zuckermandel, S. 309, in der Note). Hier ist Prov. 24, 27 auf die Disciplinen des Studiums gedeutet und zwar in folgenden verschiedenen Versionen: 1. משנה, מקרא, מדרש , מדרש , מדרש , הלכות , הלכות , הלכות , הלכות , הלכות , הלכות , מדרש , מדרש . In No. 3 und 4 sind die drei Traditionsdisciplinen genannt, da מרחש . In No. 1, 2 bedeutet משנה die gesammte Tradition, von deren Einzelfächern in 1. nur eines, in 2. zwei genannt sind. In der Bar. Sota 44 a findet sich nur No. 1, jedoch תלמוד statt מדרש. 4 Der bab. Talmud, Kidduschin 49 b oben, hat auch den Ausdruck מְרָרֶשׁ תּוֹרָה, um das Wort בו zu erklären, mit welchem Jochanan die Disciplin der halachischen Exegese bezeichnet hatte. - Zum Ausdrucke מְּרְנֵשׁ סוֹפְרִים, mit dem Halachoth gedoloth Ende die alten Midraschwerke zum Pentateuch - mit Ausnahme des Torath Kohanim (zu Leviticus) - bezeichnet werden, s. Friedmanns Einleitung zu M (p. XLVIII).

Gegenstand des Lesens (vgl. Jes. 34, 16: וקראו מעל ספר ה' וקראו). Das an der zweiten Stelle sich findende סָפָּר ist entweder erklärende Glosse, oder מָּבְרַשׁ סַפָּר ist eine pleonastische Verbindung, wie מְּבַלַת סַפָּר. Die Septuaginta bietet nur ein Wort.

ָּלָדָ. S. ob. (S. 68), Art. יָר.

ָבָאן. S. ob. (S. 76), Art. בָּאן.

¹ So richtig Jastrow, 736 a. Unrichtig erklärt H. Sachs, Die Partikeln der Mischna S. 48, dieses אם mit "was das anbelangt". — Vgl. auch die Formel ... אף ... אף

בשנין zusammengezogen aus מן אין, s. v. wie יְמָאוֹן. Diese Fragepartikel wird im tannaitischen Midrasch fortwährend angewendet. sei es wo nach dem biblischen Ursprunge einer These, einer Halacha, sei es wo im Laufe der Discussion, zu einer aus dem Bibeltexte ohne weiteres zu folgernden These, nach der Berechtigung einer Erweiterung der These gefragt wird. Beispiele der selbständigen Frage (bei der die Antwort entweder mit שנאסר oder mit תלמוד לומר eingeleitet wird): M zu 12,6 (5a 14 19); 17, 14 (55b 20 24 31 33 34 36 38 39); S zu 1, 5 (6b 1); Terumoth III, 7; Sabbath IX, 1-4; Sanhedrin I, 6. Zuweilen lautet die Frage vollständig so: מנין אתה אומר, M zu 12, 6 (5 b 30); 14, 25 (32 a unt.); 14, 31 (33 b 10 11); Sn zu 10, 34 (22 a 9) 2. — Innerhalb der exegetischen Erörterung wird die feststehende These mit אין לי אלא eingeleitet, die daran geknüpfte Frage mit par geschlossen, die Antwort mit אלמה eingeleitet. S. die oben (S. 4) unter דא engeleitet. gebrachten Beispiele 3. — In Sn zu 29, 35 (55b1) ist unter dem Einflusse der Terminologie des babylonischen Talmuds מנא לן an die Stelle von מגץ gesetzt.

מסר. Kal מסר, übergeben, überliefern. Im Targum wird oft משה קבל wit במן übersetzt. In Aboth I, 1 משה קבל ist nicht die Ueberlieferung der mündlichen מסיני ומסרה... Lehre allein gemeint, sondern die der gesammten Lehre, wie sie Moses am Sinai empfangen hat, der schriftlichen und mündlichen 4. Daher bedeutet חובת nicht bloss mündliche Ueberlieferung, sondern auch - und dann vorzugsweise - die auf den schriftlichen Text sich beziehende Ueberlieferung (s. den nächsten Artikel). Das Verbum ist in tannaitischen Texten selten. Sd zu 16, 8 (119 b 33): לא מָסָרו הכתוב אלא לחכמים. Die Schrift hat es nämlich die genaue Bestimmung der Tage, an denen und das, welche Arbeit verboten ist - den Weisen übergeben, es ihnen אבל מוסרין אותן לבניהם : Edujoth Ende überlassen. ותלמדיהם (vgl. j. Jebamoth 9d oben, b. Kidduschin 71a): die Weisen überliefern die Namen der Familien, deren Legitimität angefochten wurde, ihren Kindern und Schülern. Bar. Kiddu-

¹ Blan, Magyar-Zsidó Szemle (Ung.-Jüdische Revue), IX, 710 f., führt aus, dass מָּאֵין durch Differenzirung von מָמָּיִם geschieden wurde und nur nach der Ursache, speciell nach dem biblischen Ursprunge fragt.

² Vgl. die Anwendung der Formel מכא מכאן אמרו 3 S. auch Lery III, 145 a.

⁴ S. oben S. 89, Anm. 2. — ססס von der Ueberlieferung schriftlicher Belehrung in einem Ausspruche Jehuda's I, j. Joma 41 a unt.: אלו לאלו (ebenso j. Schekal. 49 a 28).

schin 71a, von der mündlichen Ueberlieferung des Gottesnamens: היו מוסרין אותו

עסורת, Ueberlieferung. Es ist das in Ez. 20, 37 vorkommende Wort, und daher wie dort auszusprechen, nicht etwa ימפורת. Targum und Theodotion bezeugen, dass das Wort in Ezechiel in der Bed. "Ueberlieferung" verstanden wurde; man hat also das in der Schulsprache in dieser Bedeutung lebende Worte ebenso ausgesprochen, wie an der erwähnten biblischen Stelle. Beispiele. Schekalim VI, 1: מסורת בידם מאבותיהם ששם הארון גנוז; j. Joma 41 a 50, j. Schekalim 48d unt., 49a 9: מסורת היא בידינו מאבותינו שהבית מסורת בידי :j. Joma 41a unt., j. Schekalim 49a 21: מסורת בידי מאבותי שלא להראותו לבירייה ². In keinem dieser Beispiele, sowie auch in keinem der in der Anmerkung citirten nachtannaitischen Beispiele handelt es sich um Ueberlieferung religiöser Satzungen, sondern um Ueberlieferung von geschichtlichen oder sonstigen Kenntnissen. Die so gekennzeichneten Ueberlieferungen gehören also ins Gebiet der Agada. Thatsächlich werden von amoräischen Agadisten verschiedene Angaben, die den in den eben angeführten Beispielen ähnlich sind, als מסורת אנדה bezeichnet3. Auch wo שמורת bei einem halachischen Gegenstande angewendet wird, wie in dem Ausspruche des Amora Jizchak (Chullin 63 b): עוף מהור גאכל במסורת, handelt es sich nicht um die Satzung selbst, sondern um die Kenntniss von Daten, in diesem Beispiele um die überlieferte Kenntniss der Thatsache, dass irgend ein Vogel zu den reinen, rituell geniessbaren Vogelgattungen gehöre 4. Für Ueber-

¹ S. meine Ausführungen in J. Qu. Review III, 785-790, als richtig anerkannt durch Schürer, Geschichte des jüdischen Volkes II3, 328. nachtannaitischen Texten, die aber zum Theile auf älteren Quellen beruhen können: מסורת בידינו מאכותינו אמוץ ואמציה אחים היו, Megilla 10 b, Sota 10 b (s. Ag. d. pal. Am. II, 355, 1). ששו הרג את עשו מאבותם שיהודה בידם מאבותם שיהודה הרג את עשו , j. Kethub. 25 c 24 מסורת בידי מאבותי שלא ללמד אנדה לא לבבלי ולא .j. Gittin 47 b 11 (בידם st. בידם), j. Pesachim 32a unt. (s. Ag. d. pal. Am. I, 60). In einer Agada zu Gen. 34, 30, Jakob in den Mund gelegt: מסורת היא בידי הכנעניים שהן עתידין ליפול בידי, Gen. r. c. 80 Ende. — מסורת ביד מסורת ביה הדבר (Exod. r. c. 43 (3), s. Ag. d. pal. 3 Lev. r. c. 18 (2), Simon: מסורת אנדה היא חירם בעל אמו של נבוכרנצר (Ag. d. pal. Am. II, 453, 4). — Pesikta 65 b, Pes. r. c. 17 (88 b), Jehuda b. Pazzi (d. i. J. b. Simon): מסורת הגדה היא כי שרח בת אשר כשירדה למצרים כדנוה בריחים (ib. UI, 176, 4). — J. Baba Bathra c. 6 Ende (15c), Tanchuma: מסורת אגרה היא שאין מקום דביר עולה מן המגין. 4 Die Erklärung des Wortes שורת wird dort unmittelbar so gegeben: נאמן הצייד לומר עוף זה מהור מסר לי רבי. Vgl. Löw, Gesamm. Schriften I, 304. — Vgl. auch Gen. r. c. 81 Ende, die Bemerkung Eleazar b. Pedaths (Ag. d. pal. Am. II, 42) zu Jos. 11, 13 (die Verbrennung Chazors): במסורת שרפה הק"בה אמר למשה ומשה אמר ליהושע.

lieferungen religionsgesetzlichen Inhaltes diente der Ausdruck (s. diesen Art.). Hingegen wurde die Anwendung von הלכה von den angeführten Beispielen abgesehen, auf die den geschriebenen Text der Bibel, zunächst des Pentateuchs betreffende Ueberlieferung beschränkt. Das wird besonders aus der These ersichtlich, welche nebst der ihr gegenüberstehenden These לְּמֶּכְרָא im Art. שְּׁכָּרָא besprochen werden wird שמורת סיינ לחודה Wenn nun Akiba in einer seiner Sentenzen sagt: מסורת סיינ לחודה die Veberlieferung ist ein Zaun für die Thora- (Aboth III. 13). so haben wir kein Recht, hier das Wort אסירה in einem anderen Sinne, als dem zuletzt erwähnten zu verstehen. Vielmehr müssen wir annehmen, dass Akibu, in dessen Schriftauslegung gerade die Rücksicht auf die kleinsten Einzelheiten des geschriebenen Textes. ja sogar - nach der bekannten Legende Rubs (Menachoth 29b) - auf die Krönlein der Buchstaben charakteristisch und epochemachend war, als jenen schützenden "Zaun für die Lehre- den zu machen die "Männer der grossen Versammlung" empfohlen hatten (Aboth I. 2), die sorgfältige Ueberlieferung des Bibeltextes erkannte. Man darf daher ohne weiteres in Akiba's Spruche den leitenden Gedanken jener Disciplin erkennen, welche den Namen Massora trägt und den Bibeltext und dessen kleinste Einzelheiten zu bewahren und mit allerlei mnemonischen Hilfsmitteln und systematischen Regeln festzustellen sich bemühte?.

Pee Ausspruche Men oder Men ist eine auf Men berühende Punktirung der Schreibung Men; diese kommt in der talmudisch-midraschischen Litteratur noch nicht vor. Die Wortform Men, die in nachtalmudischer Zeit aufkömmt, ist aber Men. Piur Meh gelesen worden, in Anlehnung an den biblischen Ortsnamen Deut 10.4. Num 35. 191. Die Aussprache Mun hat keine geschichtliche Grundlage und ist erst in nederer Zeit aufgekommen. S. Näheres in meinem S. 177. Ann. 1 erwähnten Artikel. Die Erfeterung Alleigs. Einl in Ias A.T., S. 38 f. kann nicht als Widerlegung der meinigen betrachtet werden.

² Samuel 3. Fireland, on pulishin, America vom Andang des 4. Jahrhunderts deutes den Ausdruck 2722. I Coron. 18. (), so: orthogot, j. Megula 712 oben. In Midr Samuel c. 13 binde dafür: orthogotarist torm. D. h. die Beschreibung des Beiligthums, des David seinem Sohne Salomo übergah, wurde in einem durch genaus Usbermeiseung geschmaten Texte gegeben. S. Die Ag. d. pal. Am. III, 43. — Die Gehörten von Cassaren im 4. Jahrhunderter sahen in den Wicton, mit weichen Neh. S. 5 die sorgeiltuge Vorlesung der Thora durch die Levien erzählt wurd, die Missors angedeuten: orthogotari, den n. c. 15 Ende 3. Oben S. 57, Anna 4. Im jer. Fulmud, Megila 74 d. (), de beschen Deutung in im Aussprüch Chamanals (Krös über Neh. 5. 5. weichem die Meinung der Cassarenmer angefügt ist. sutgeminnung orthogotarist und Leutung der Cassarenmer angefügt ist. sutgeminnung orthogotarist und. Falmud, Megila 3 a. Neharm 17 a. wo im Deutung orthogotarist bedeutender Finral von 78

Es sei noch M zu 19, 3 (62b 5) erwähnt. Dort werden die Worte "ihr habet gesehen" in der Botschaft Gottes an Israel so paraphrasirt: לא במסורת אני אומר לכם. Hier ist das durch Ueberlieferung Gewusste dem Selbsterfahrenen, Gesehenen, entgegengesetzt.

מעם. Piel מעם (geschr. מיעם), eigentlich verringern, in exegetischem Sinne: wegnehmen, ausschliessen; Gegensatz zu רבה, eig. vermehren, in exegetischem Sinne: hinzufügen, einschliessen, einbeziehen. Diese beiden Ausdrücke bezeichnen eine bibelexegetische Methode. als deren Urheber Nachum aus Gimzô² genannt wird: von diesem lernte sie Akiba. T 446 26 (Schebuoth 1, 7): עקיבא ... היה דורש רבויין ומיעומין שכך למד מנחום איש גם זו. Jochanan berichtet so darüber (Schebuoth 26b): ר' עקיבא ששימש את נחום איש גם זו שהיה ריבה ומיעם איהו גמי דורש ריבה ומיעם. In der Anwendung dieser Methode wird im Midrasch Akiba's besonders die Formel angewendet: אחר שריבה הבתוב מעם, s. S zu 1, 2 (4c7); 1, 6 (6c unt.); 1, 13 (8a unt.)3. Das von Jochanan in seinem erwähnten Berichte citirte Musterbeispiel besteht in einer Ausführung Akiba's zu Lev. 5, 4. Sie lautet: או נפש כי תשבע ריבה להרע או להימיב מיעם לכל אשר יבטא האדם חזר וריבה ריבה ומיעם וריבה ריבה הכל מאי ריבה כל מילי ומאי מיעם מיעם דבר מצוה. Die in diesem Beispiele angewendete Norm entspricht der 6. Regel Ismaels. Subject zu מיעם und מיעם ist auch hier הכתוב. Aus M sei erwähnt: zu 21,6 (77bs): שריבה; ib. (Z. 9): שריבה הכתוב. Ohne Subject: zu 12, 4 (4 a 24) הכתוב. — Auch wenn die Ausschliessung durch das dem betreffenden Textworte angehängte משמ ausgedrückt wird (vgl. oben, S. 74, להוציא), ist als Subject הכתוב zu denken. S zu 1, 1 (3d 4): אליו למעם את אהרון. Dieser Formel entspricht für die Einschliessung לְבוֹת (vgl. oben, S. 8, להביא). Als Akiba die Methode des Ausschliessens und Einschliessens auf Lev. 7, 12 anwendete, wies das Eleazar b. Azarja mit den Worten zurück: אפילו אתה אומר כל היום כולו בשמן למעם בשמן לרבות איני שומע לך. S zu 7, 12 (34d unt.) 6.

[,] bei *El. Levita*, Mas. Hamas., 3 Einl. Anf.: אלו מסורת) als abweichende Meinung (אלו מסורת) dem Ausspruche angefügt ist.

⁵ Vgl. Bar. R. Hasch. 9 b, *Jose b. Chalaftha*: מאחר שמקרא אחד מְרַבָּה ומקרא מקרא מאחר שמקרא אחד מְרַבָּה ומקרא 6 S. oben S. 42, Anm. 4 Ende.

Zuweilen ist der Ausleger das Subject zu אָסָה. So in der in Söfters vorkommenden Formel ... מַלְּמָשְׁמֶם מ... לא אָסָעְסָם מ... בע לא אָסָעְסָם מ... בע 1, 2 (4a 17 21); 1, 4 (5 c unt.); 2, 15 (13 a 11); 7, 29 (39 a b). An diesen Stellen findet sich auch נְּתְּמַעֵּם als Passivum zu בער מעס, ausgeschlossen werden.

מעום (geschr. מיעום), Nom. act. zu מָשֶם, die Ausschliessung. In S lautet eine ständige Formel הרי אלו מיעומים, die angewendet wird, wo einer Reihe von Wörtern des Textes ausschliessende Bedeutung zuerkannt wird. Zu 4, 27 (21 c 10); 6, 2 (29 a 15); 11, 10 (50b1). Vgl. S zu 7, 18 (36d18). Die dreizehn Stellen, an denen im Pentateuch besonders hervorgehoben wird, dass Gottes Anrede sich nur an Moses - also nicht auch an Aharon - richtete. kennzeichnet Jehuda b. Bathyra so (Sn zu 7, 89, 15b 18): הרי שלשה עשר מיעומים מיעם אהרון מכל דברות שבתורה. In S zu 1, 1 (4d 5) kurz: יי"ג מיעומין. — Mit ריבויין ומיעומין bezeichnet man die ganze durch Akiba von Nachum überkommene exegetische Methode; s. den im vorhergehenden Artikel citirten Bericht in T. Im anderen Berichte wird als Inhalt dieser Methode die Deutung gewisser Partikeln des Bibeltextes angegeben, von denen die einen, wie und אָם, ausschliessende, die anderen, wie את und גם, einschliessende Bedeutung haben: אכין ורקין מיעומין אתין ונמין ריבויין, Gen. r. c. 1 (14); אתים ונמים ריבויים אכים ורקים מיעומים, j. Berach. 14b 69, j. Sota 20c 622. — Von den Zweiunddreissig Regeln haben die ersten vier diese im Sinne der Methode Akiba's gedeuteten Partikeln zum Gegenstande. Die zweite Regel heisst מיעום und betrifft ausser מָעוֹם אָחָר und מָן auch מָן. Die vierte Regel heisst מִיעוֹם אָחַר und betrifft Texte, in denen zwei jener Partikeln verbunden sind, wie in Num. 12, 2. — Ueber רבוי אחר מיעום in der halachischen Exegese s. unt., Art. בני 3.

שנים bed. als Substantiv die Minderheit (im Gegensatze zu רוב, Mehrheit). In der Bedeutung Minimum findet sich das Wort in Sätzen wie מיעום דורות שנים, M zu 12, 14 (8b 7); מיעום דלתות, M zu 16, 13 (49a unt.); מיעום ימים שנים, S zu 15, 25 (79a 11) 4.

מועם (aus מְהָנֶת gekürzt) Adj., wenig; opp. מָרֶנָה, viel. Eine

¹ S. oben, Art. הְּבֶּר (S. 16). Zur Sache s. Die Ag. d. Tann. I, 382.

2 Ueber diese Berichte und die parallelen Berichte des bab. Talmuds s. Die Ag. d. Tann. I, 62f.

3 Zur Geschichte der Regeln des יבוי und מעום הבוי s. Schwarz, Die hermeneutische Analogie, S. 125f., S. 184.

4 Vgl. Nidda 38b ob. (in Bezug auf I Sam. 1, 20): מיעום העום מיעום ימים שנים עום עום "Vgl. damit Midr. Sam. c. 3 (2): הלתקופות לאחר שתי תקופות.

Regel Akiba's lautet (S zu 15, 25, 75 a 2) יבל ששמועו מרובה ושמועו : ר מועם תפשתה המרובה לא תפשתה המועם חפשתה במועם D. h.: Wenn ein Textwort so verstanden werden kann, dass es Vieles, aber auch so, dass es Weniges bedeutet, wie im Texte ימים, Tage: dann hast du, wenn du das Viele ergreifst, nichts ergriffen, wohl aber, wenn du das Wenige ergreifst (das Minimum ist sicher und in dem Mehr, das angenommen werden könnte, enthalten - s. vor. Artikel am Ende -, die Vielheit ist unbestimmt und unbeweisbar)2. Eine Regel der Schule Akiba's lautet: בכל מקום שת המועם את הכתוב פורם את המועם. Ueberall specificirt die Schrift die Minderheit. Sd zu 14,4 (94b8), in Bezug auf die Aufzählung der reinen Thiere: 14, 15 (95a 15), in Bezug auf die Aufzählung der unreinen Vögel 3. — מועם ברובה ,לשון מרובה s. oben, S. 99. — Die verkleinernde Ausdrucksweise (im Gegensatze zur hyperbolischen Ausdrucksweise) bed. לשון מועם in dem Ausspruche Simon b. Gamliels II. (Gen. r. c. 22, 10): בשלשה מקומות דברו הכתובים בלשון מועם . Es sind die drei Bibelstellen (Gen. 4, 11, Num. 16, 30, Richter 11, 35), an denen von der Erde der Ausdruck מצה פה (nicht מבה oder פער פה (פער פה) gebraucht wird 4.

שנים. Mit diesem sonst nirgends vorkommenden Terminus benennt die 28. der Zweiunddreissig Regeln die Paronomasie, wie sie in Jerem. 23, ssf. und in Jes. 30, 16 angewendet ist. In dem gewöhnlichen Texte der Baraitha hat מַנֶּל mit dem Namen der 27. Regel, "i, den Platz gewechselt; doch passt גָּנָד, nur in die 27. Regel, und der richtige Thatbestand findet sich auch in dem Texte der Baraitha, wie er von Jehuda Hadassi geboten wird. Wieso מעל das Wortspiel bedeutet, ist nicht klar. Bei Hadassi lautet der Text der 28. Regel: חמנין על שדורשין באנדה, was—nach der Analogie der übrigen Regeln— umgestellt werden muss: ממנין שדורשין על באנדה. In diesem איל באנדה באנדה ichts anderes als die Abkürzung des die Paronomasie bezeichnenden vollen Ausdruckes, wie er sich in der nachtannatischen Agada findet, nämlich: משל של של של של איל הלשון נופל על הלשון. S. Gen. r. c. 18 (4),

¹ Citirt j. Joma 40 a 16. ² Im babylon. Talmud wird diese Regel (anonym) so citirt: משטר משער משער משער מרובה לא תפשר מרובה לא תפשר מרובה לא תפשר מרובה לא תפשר חודה לא תפשר מרובה לא תפשר אוד המשטר מרובה לא תפשר מרובה לא תפשר מרובה לא תפשר מרובה לא המשטר מרובה לא תפשר מרובה לא מרובה לא תפשר מרובה לא מרובה לא מרובה לא תפשר מרובה לא מרובה לא תפשר מרובה לא תפשר מרובה לא תפשר מרובה לא מרובה לא מרובה לא מרובה לא תפשר מרובה לא מרובה לא תפשר מרובה לא מרובה לא מרובה לא מרובה לא תפשר מרובה לא מרובה ל

c. 31 (8) י. In diesem, wahrscheinlich älteren Ausdrucke ist אַ das charakteristische Wort und diese Präposition wird in unserer Regel als Terminus benützt, wie in der benachbarten Regel die Präposition על בַּנְּבָּר. Zu אַ wurde nun wie bei anderen Regeln die an das Verbum אַל anknüpfende Präposition מָ hinzugefügt, und es wurde: מַמֵעל Dieses מַעל verstanden, zu dem aufs neue die Präposition מַמעל hinzutrat: מַמֵעל.

מעשה, That, Thatsache, Wirklichkeit, thatsächlicher Inhalt; Begebenheit, Geschehniss, Erzählung, Bericht. Im Ismael'schen Midrasch wird öfters die Annahme abgewiesen, dass die vom Bibeltexte dargebotene Reihenfolge eine Rangfolge der betreffenden Personen oder Sachen bedeute. Die abgewiesene Annahme ist so formulirt: בַּלְּיהַסְוֹדֶם בַּמְּקָרָא קוֹדֶם בָּמְעָשָׁה, "was in dem Bibeltexte vorangeht, geht auch in der Wirklichkeit voran". M zu 12, 1 (1a), mit den Beispielen: Himmel und Erde (Gen. 1, 1, hingegen Gen. 2, 4); die drei Stammväter (Exod. 3, 6, hingegen Lev. 26, 42); Moses und Aharon (Exod. 12, 1, hingegen 6, 26); Vater und Mutter (Exod. 20, 12, hingegen Lev. 19, 3). — M zu 20, 12 (70 a 20): Vater und Mutter. — Sn zu 27, 1 (49 b ob.): die Töchter Zelofchads (Num. 27, 1, hingegen ib. 36, 11); zu 10, 3 (19a 8) und zu 30, 2 (55 b 22): Gemeinde und Fürsten (Num. 10, 3. 4, hingegen 27, 1) בי מעשה הפרשה "der Inhalt des Abschnittes" mit nachfolgendem ב: Sn zu 6, 23 (11 b 30); 8, 2 (16 a 2); ohne הפרשה: M zu 12, 19 (11a 1); Sn zu 6, 23 (11b 36) 3. — בָּשָׁעַת מָעָשֶׁה, im Zeitpunkte, für welchen das Gebot thatsächlich gegeben wurde, im Gegensatze zu לדורות, die künftigen Generationen, die Zukunft. Sn zu 5, 1 (1 a 10); S zu 10, 6 (47 a 20).

Die 13. der Zweiunddreissig Regeln lautet: כלל שאחריו מעשה מעשה. Als Beispiele führt die Baraitha an: Gen. 1, 27, wo im Allgemeinen die Schöpfung des Menschen berichtet wird, während die Einzelheiten des Berichtes (פָּרֵם מַעֲשָׁיוּ) in Gen. 2, 7 ff. folgen 4. Vgl. S zu 8, 14 (41 c 6): כשהוא פורם את מעשיו כ

קבאשה בְּרַאשׁת, der Bericht von der Schöpfung: Gen. 1. Chagiga II, 1; S zu 22, 28 (s. oben, Art. להלן); T 228 6; Zweiunddreissig Regeln, No. 12. — מַּשְשָׁה מָרְכָּבָה, der Bericht vom Thronwagen: Ezech. 1. Chagiga II, 1; Bar. Sukka 28a (in Megilla IV

Ende nur מרכבה). Mit diesen beiden Benennungen von Gen. 1 und Ez. 1 werden auch die an diese Abschnitte geknüpften Erläuterungen und Speculationen kosmogonischen und theosophischen i Inhaltes bezeichnet. — Andere mit מעשה מעשה (Gen. 19, 30–38), T 228 6 (Megilla g. Ende); מעשה ראובן (Gen. 35, 22), Megilla IV, 10; מעשה (Oder מעשה (Oder 35, 22), Megilla ib., T 228 7; מעשה תמר (Oder מעשה עגל השני (Exod. 32, 1–6), Meg. ib., T 228 7; מעשה עגל השני (Exod. 32, 21–24), Meg. ib., T 228 14; מעשה פלגש בגבעה (Exod. 32, 21–24), Meg. ib., T 228 14; מעשה פלגש בגבעה (II Sam. 13, 1–23), T ib. (Megilla: מעשה אבשלום בגשי אביו (מעשה דור ואמנו) (II Sam. 16, 20–23), T 223 10.

פנה. S. unt., Art. פנה.

שרש. S. unt., Art. פרש.

אָלָה. Kal אָדָה. Im tannaitischen Midrasch wird das Verbum sehr häufig beim Hinweise auf allgemeine, aus der heiligen Schrift sich ergebende Thesen oder Anschauungen oder geschichtliche Daten angewendet, und zwar in den zwei Formeln: אַּקָּה מוּצַא "du findest", מְנִינוּ (st. מְנָאנוֹ) "wir haben gefunden" 4. Diese Formeln gehören zu den dramatischen Elementen dieser Kunstsprache.

1. Sehr gewöhnlich ist וכן אתה סוצא, namentlich im Midrasch der Schule Ismael's, dem auch die sonstigen Beispiele für אתה

מוצא zumeist angehören. M zu 12, 1 (2a 13); ib. (2b 3); 12, 22 (11b unt.); 12, 41 (16a 9 16); 14, 20 (30 b 3); 15, 1 (34b 8); ib. (35 b 28); 15, 6 (38 b 30 33); 17, 15 (56a 29); 18, 1 (57a 33 25 26, 57b 3). Sn zu 10, 29 (20 b 4). Sd zu 6, 7 (74a 29 31); 11, 10 (76a 1); 32, 15 (136a 19 24). T 300 20 (Sota 4, 11). — Andere Beispiele: ... אתה מוצא שכל מקום וכאן ... M zu 14, 19 (30a unt.) ... M zu 12, 24 (31 b 35). — אתה מוצא שול מקום אתה מוצא שול מקום אתה מוצא ... M zu 12, 1 (2a 17); ib. (2b 14). — Ueber אתה מוצא -.. Cd מקום שאתה מוצא -.. Sn zu 10, 34 (22 b 32). — ... אתה מוצא -.. Ueber אתה מוצא -.. Sn zu 10, 11 Ende. — ... אווי אתה מוצא -.. Zweiunddreissig Regeln, No. 11 Ende. — ... M zu 12, 6 (5a 16) 2.

2. עלן (שכן) אוכן (שכן) אוכן (שכן) אוכן (שכן) אוכן (שכן) אוכן (בינו 15, 22 (44b s s); 19, 2 (62a 23); 22, 3 (89b 20). Sn zu 12, 3 (27a unt.); S zu 22, 29 (99d 5). Sanhedrin II, 2, 3; IV, 5; Menachoth IV, 3; Arachin III, 5. T 183 17 (Kippurim 2, 3). — מציע בכל מקום (17a 15); Sd zu 6, 8 (75a 5). Kidduschin IV, 13. T 3 12 (Berach. 1 Ende). — מציע בכל מקום (Berach. 1 Ende). — מציע בכל מקום (134b 12) 3.

Gehören die angeführten Beispiele für מדי בעודים zumeist der agadischen Schriftauslegung an, so ist dem halachischen Midrasch, und zwar dem der Schule Akiba's, die Formel שמדים — was finden wir? — eigenthümlich. Sie dient dazu, um das bei einem Gegenstande Gefundene auf einen anderen Gegenstand vermöge der Analogie zwischen ihnen zu übertragen. Dieser Schluss durch Analogie lautet gewöhnlich so: ... אך ... אך ... אך ... אך ... אף .

י Frage Jonathans an Simon b. Jochai. S. Die Ag. d. Tann. II, 106, 1.

Im nachtannaitischen Midrasch ist אַזָּה הַאָּא eine stehende Formel zur Einführung von Erweiterungen des biblischen Erzählungsstoffes durch die Dichtung, und zwar nicht immer auf exegetischer Grundlage. Aus Pesikta und Genesis rabba seien folgende Beispiele angeführt: Pesikta 23b, 34a, 71b, 99a, 111b, 112a, 115b, 125a, 137b, 138a, 146b, 147b, 186a, 187b, 189a. Gen. r. c. 40 (6); 60-(12); 65 (11); 71 (5); 77 (1); 98 (17 18). Beispiele für מוני שוני ווא בין ו

Sd zu 25, 5 (125 b s). — Aus dem *Ismael*'schen Midrasch. Sn zu 5, 3 (1 b 2): . . . אך כאן . . . (sic) מה מצאנו.

Der Niphal נְמָנֵא mit darauf folgendem Participium wird ebenfalls zur Einführung des aus dem Texte und seiner Auslegung zu ziehenden Ergebnisses angewendet, und zwar in den beiden Formen נמצינו und נמצינו, welche man als die Passivformen zu אתה שנינו und סצינו betrachten kann. Es finden sich folgende Wendungen: נמצאת אתה אומר ..es ergiebt sich, (du bist in der Lage). dass du sagen musst (oder kannst)". M zu 12, 1 (2a3); Sn zu 27, 13 (51 a 27); S zu 20, 2 (91 b unt.); 25, 2 (105 a unt.); Zweiunddreissig Regeln, No. 21. — גמצאת אומר. M zu 13, 14 (22b 30); 16, 1 (46 b 21); S zu 14, 14 (72 a 8); 25, 10 (107 a 6); 27, 32 (115 c 7). T 301 וו (Sota 4 Ende). SO c. 1 Ende. — נמצאת אתה עושה. M zu 12, 2 (3a 20). — ממצאת מקיים, S zu 13, 2 (60 b 4) 2. — Dem Midrasch der Schule Ismaels eigenthümlich ist der Ausdruck נמצינו mit dem eine allgemeine, aus dem Midrasch sich ergebende These eingeleitet wird. M zu 12, 2 (3a6); 12, 7 (6a20); 12, 12 (7b unt.), 12, 22 (11b 21); 14, 7 (27a 30); 20, 26 (74a unt.); 21, 7 (78a 19); 21, 14 (81a 4); 21, 30 (87a 19); 31, 13 (103a unt.). Sn zu 5, 27 (6b 5); 6, 11 (10a 21 22); 7, 1 (13b 21); 9, 6 (17b 11); 27, 20 (52 b 11); 35, 13 (61 a 8). Sd zu 11, 28 (86 b 19); 32, 1 (131 a 26).

wird auch mit dem Gegenstande der Auslegung als Subjecte verbunden. So besonders in der Verbindung נְמְצָּא לְמֶר S. oben, S. 95; ferner נְמְצָא מְלַמֵּד, s. ebendas.; אַנְמָצָא מְתַּמָּן, M zu 12, ו (1a5). Ohne durch ein Verbum im Particip ergänzt zu sein: מצא דוד מבני בניה של מרים, Sn zu 10, 29 (20 b unt.).

קאָה, das einzelne pentateuchische Gebot. Die Gesammtzahl derselben, 613, findet sich als feststehend schon in einem

Ausspruche des Tannaiten Simo, J. Elegzar, M zu 20, 2, 67a (5) 3. Es ist wahrscheinlich, dass die beiden Zahlen, deren Summe 613. die 248 Gebote und 365 Verbote, als bedeutsame Zanlen ! die sombelisch verwerthet wurden, die Grundlage dieser Zillung bildeten. Der Amerik Son is setzt in seiner Predigt über die Gebote & diese Zal er und arren Senbelk als bekannt in 7478 -Aus früher des stan ver die Austrücke 📆 🏧 im i 🛪 💯 THE NAME OF THE PARTY OF THE PA Gebotes, in engenen Since outpiteren, and with \$20 and a neither act Typus des Georges : las et vis it eat firm beisst in it les Vergeres to a Visit of Fig. 1 of a Sescient fix his Work 777 in des light all School College for School that he tide Nobel Lief Life Ti- $E = E \times E \times E$. The same of the same of $E \times E \times E \times E$ this south who a me sate in siste a bear to the 2.7. Robert Contraction of the state of an all and all the with a section of the tend of weathers.

2000 1 1 200

The control of the co

M zu 14, 1 (25 b 6); Sn zu 11, 16 (25 b 3); Sd zu 3, 24 (71 a 1). Weitere Beispiele zu מצא בכל מקום s. Art. אין (S. 5) und Art. מצא (S. 114). — Sn zu 10, 35 (22 a 19), שלא היה זה מקומו, d. h. der Abschnitt Num. 10, 35—36 steht nicht an seiner ursprünglichen Stelle. — בסיני נאמר אלא שנכתב במקומו הוא מוכרע במקומו הוא מוכרע. כרע. s. oben (S. 87) Art. כרע.

קּבְּרָ, ein Theil, opp. הַבֹּל, das Ganze. S. die 18. der Zweiunddreissig Regeln, oben S. 39, Art. הָּוָה.

מקרא. Zunächst Nom. act. zu קרא, lesen, also s. v. wie קריאָה Vgl. קריאָת שָׁמַע, Berach. II, 5; יוָמן הָמָּקרָא ("die Zeit des Lesens"), ib. II, 1; מקרא ותפלה, T 5 15 (Ber. 2 g. Ende). Gewöhnlich aber bed. מקרא — wie schon Neh. 8, 8 — den Gegenstand des Lesens, das Gelesene. Sowie בְּתוּב den Text der heiligen Schrift bezeichnet, insofern er geschrieben ist, bed. מקנא denselben Text, insofern er aus der Schrift gelesen wird. Und ebenso wie בתוב ², bedeutet auch מְקרֵא: 1. den einzelnen Bibelvers, die einzelne Bibelstelle; 2. die Gesammtheit der biblischen Bücher, die h. Schrift 3. — Beispiele zu 1.: מקרא הוא מן התורה, M zu 16, 13 (49 a 19); הביא לו מקרא מן התורה , שאין לו מקרא מן התורה , S zu 11, 33 (54b unt.), Sota V, 2; ומקרא אחר אומר, Sota V, 2; הרי זה מקרא עשיר, s. oben, S. 116; המקרא הוה נוקב ויורד עד תהום, Sanh. 97b 4; המקרא המקרא s. unt., Art. קרם, קרם, — שני מקראות, s. oben S. 87 (Art. כרע, S. auch unt., Art. קים, משל ob. Art. נגאי. — Zu 2. s. die oben im Art. הגרה, S. 34f., citirten Beispiele, in denen מקרא die ganze Bibel, קשנה die ganze traditionelle Lehre bedeutet. Ferner: Sanhedrin 91 b unt., wo berichtet wird, Meir habe auf eine die Auferstehung der Todten betreffende Frage nicht aus der h. Schrift und nicht aus der traditionellen Lehre, sondern mit einem dem gewöhnlichen Leben entnommenen Gleichnisse beantwortet: לא מדרך ארץ 5. — T 248 10 (Jebam. 6, 8): ר' שמעון בן אלעזר מביאו מן המקרא.

Auch das Studium der Bibel heisst מְקְרָא, sowie das Studium der traditionellen Lehre מָשְׁנָה. S. Aboth V, Ende: בן חמש שנים

כל שישנו במקרא בו עשר שנים למשנה (Kidduschin I Ende: במקרא בן עשר שנים למשנה במקרא ובחקר ארץ (ארץ במקרא בו ובחקר ארץ במקרא מדה ובחקר ארץ במקרא מדה שאינה (במקרא מדה שאינה j. Berach. 3 b 33; Sabbath 3 b 19 und 15 c 28: Horajoth 48 c 9; vgl. b. Baba mezia 33 a unt. 2 Die nur das Studium der Bibel Pflegenden heissen בעלי מקרא (בעלי משנה j. s. die Deutung Jehuda b. Ilai's zu Jes. 66, 5. Baba Mezia 33 b 3.

Zuweilen steht מְקרָא, als Bezeichnung des Bibeltextes, der aram. Uebersetzung, הַּרְנִּוּם, gegenüber. S zu 10. 11 (46 d unt.): ברי ... התנום. S. auch unten. Art. התרנום... — Von gewissen Partieen des Religionsgesetzes heisst es. dass es für sie wenig Schrifttext und viele Satzungen (mündliche Ueberlieferungen) gebe. מקרא מועם והלכות מרובות, Chagiga I. S. S. auch unt., Art. בקר.

Vereinzelt tritt uns in tannaitischen Texten מקרא sammenfassende Bezeichnung der biblischen Bücher ohne den Pentateuch entgegen. In Sd zu 32. 13 (135 b 24) wird nämlich dieser Vers allegorisch auf die geistigen Güter Israels, die verschiedenen Disciplinen und Bestandtheile der Lehre gedeutet: ירכיבהו על במתי זו תורה ... ייאכל תגובות שדי זו מקרא ויניקהו דבש זור זה תלמוד ירכיבהו על במתי זו תורה ... ייאכל תגובות שדי זו מקרא ויניקהו הוא die Bibel ohne die Thora gemeint, da dieser eine besondere Stelle in der Deutung zu Theil wird. S. auch die oben, S. 35. Z. 10 citirten Worte: מְּקֵרָא תורה ומקרא Diese specielle Anwendung des Wortes מְקֵרָא findet sich sonst weder in der tannaitischen, noch in der nachtannaitischen Midraschlitteratur. Hin-

1 Vgl. in der Ueberlieferung Hoschaja's über die 480 Synagogen Jerusasalems, mit deren jeder zwei Schulen verbunden waren: בית ספר למקרא ובית תלמוד למשנה. j. Megilla 73d 32, Kethub. 35c 62 (c. 13 Anf.). ² S. Die Ag. d. ³ Vgl. Lev. r. c. 36 (2). 4 S. in der Deutung von Neh. 8,8 Tann. IL. 92. den Vorschriften Josua b. Levi's und Ammi's (Die Ag. d. pal. Am. I, 141; II, 158), Berach. 8ab: שנים מקרא ואחד תרנום. ⁵ Die weiteren Theile dieses Ausspruches s. unter שוה גוף, גורה עוף, הנדה, 6 Jedoch fällt dies Beispiel weg, wenn man die Stelle in Aboth di R. N. c. 14 Ende so emendirt: קרא מקרא נביאים וכתובים [ושנה] משנה [מדרש] הלכות והגרות. 7 Blau, Zur Einleitung, S. 26, glaubt zwei Beispiele in Gen r. und in Schir. r. gefunden zu haben. jedoch auf Grund irrthumlicher Auffassung. Denn in Gen. r. c. 16 (4) ist die Deutung der שם הבדלח ואבן השהם מקרא ומשנה ותלמור) weiten Vershälfte von Gen. 2, 12 אשר שם הזהב אלו) zwar eine Fortsetzung der zu V. 11 b und 12a (אורספוא אשר שם הזהב אלו הברי תורה ; aber unter דברי תורה ist in diesem Falle nicht der Pentateuch gemeint, sondern die Lehre ihrem ganzen Umfange nach, s. oben S. 35, Z. 4, ferner S. 65, Art. app, während zu V. 12b die Disciplinen der Lehre, mit wapp

gegen ist sie im massoretischen Schriftthum gebräuchlich! und auch in der mittelalterlichen Litteratur, namentlich bei spanischen Autoren, seit der zweiten Hälfte des 11. Jahrhunderts (Bachja b. Pakuda) nachweisbar. Es fand sogar eine weitere Differenzirung im Gebrauche des Wortes statt, indem man mit app im engsten Sinne den mittlern Theil der Bibel, die Propheten, bezeichnete?.

Endlich sei noch die Bedeutung des Wortes מְּלֶרָא in dem Grundsatze יְשׁרָאָם לְּמְּלָא erwähnt. Von einem sonst überhaupt nicht erwähnten Tannaiten wird erzählt , seine Schüler hätten ihn gefragt, ob in Lev. 12, 5 das Wort שַּבְעִים (= בּבְעִים, zwei Wochen) nicht etwa als שָּבְעִים, siebzig [Tage] verstanden werden könne. Er beweist ihnen die Richtigkeit der Lesung משבעים aus dem Verhältnisse der Zahlen in V. 5 zu denen in V. 3 und 4. Als die Schüler weggegangen waren, suchte er sie eigens auf, um ihnen zu sagen, dass es einer Argumentation für die Lesung

⁽d. i. der ganzen h. Schrift) an der Spitze, aufgezählt werden. Was das aus Schir r. zu 1,5 gebrachte Beispiel betrifft, so findet sich allerdings in Schir. r. die Aeusserung über die aussen hässlichen, innen aber von Wissen erfüllten Gelehrten mit der Aufzählung: אש בהם תורה מקרא משנה מרושות הלכות תלמור הלכות הואגרות. Aber in Exod. r. c. 23 (10) finden wir die zweifellos ursprüngliche Version: הם מלאים מבפנים מקרא משנה תלמור הלכות ואגרות. Höchst wahrscheinlich ist in der Version des Schir r. das Wort הוחד in seiner weitesten Bedeutung an die Spitze der Liste gestellt. Vgl. in Schir r. selbst, zu 1,14 (zweimal): מהו אשכל איש שהכל בו מקרא משנה תלמור תומפתות ואגרות.

¹ S. Frensdorf, Massora Magna, im Glossar unter שורייתא und אורייתא. Bei Ben Ascher hat Blau, Massoretische Untersuchungen S. 50, den Ausdruck בתורה nachgewiesen. ² S. meine Nachweisungen in Revue des Études Juives XV, 113-114; XVI, 277-278; XXII, 46, n. 1. Ausser den dort angeführten Beispielen habe ich noch folgende gefunden: A. Ibn Ezra am Ende des כתובים :ס' השם בתורה ובמקרא ובכתובים :ס' השם Im — unechten — Briefe Moses Maimûni's an seinen Sohn: בתורה ובמקרא ובתלמור. Oft bei Joseph Ibn Caspi; s. die Anführungen bei Steinschneider, Die hebräischen Uebersetzungen des Mittelalters, p. 92, Anm. 332, p. 93, A. 343; ferner bei Renan-Neubauer, Les écrivains juifs français du XIV. siècle, p. 194, 195 und sonst. — Chronik des Achimaaz (Neubauer, Mediaeval Jewish Chronicles II, 131 unten): לקרוא בתורה ולהגות במקרא. --Besonders interessant ist, was in der Bar-Sira-Legende (Alphabetum Siracidis, ed. Steinschneider, 20a) von dem frühreifen Helden derselben erzählt wird: אמרו עליו על בן סירא שאותה שנה למר ספר תורה כלה לשנה השנית למר מקרא ומשנה 3 ר' יהורה בן רועץ Jehuda b. Roez (od. Ruaz). Es ist ותלמוד הלכות ואנדות. nicht der geringste Anhaltspunkt dafür vorhanden, in welche Zeit dieser Tannait zu setzen ist. Wahrscheinlich gehörte er der vorakiba'schen Zeit an.

⁴ S zur St. (58 b 12); in Sanbedrin 4 b wird die Aeusserung J. b. R.'s so gegeben: שבועיים קריגן ויש אם למקרא.

nicht bedurft hätte. מפני שיש אם למסרא; "denn die Lesung hat eine Mutter", d. h. wohl: die Lesung, wie sie für Wörter des Bibeltextes, die auf verschiedene Weise gelesen werden können, überliefert ist, hat eine feste Grundlage, sie kann sich auf eine sichere Tradition berufen, wie ein Kind auf seine Mutter 1. Es giebt noch einen tannaitischen Text, in welchem unser Grundsatz angewendet wird, um die unzweifelhafte Autorität der überlieferten Lesung festzustellen. Es wird nämlich im babvlonischen Talmud (Sanh. 4ab) eine Baraitha citirt, in der es in Bezug auf Exod. 23, 19 b heisst: אמרת = בחלב (בחלב = בחלב אמו יכול בחלב = בחלב אמו יכול אם למסרא. — Ausserdem wird eine Reihe tannaitischer Controversen im bab. Talmud so erklärt, dass die Verschiedenheit der Meinungen auf der Anerkennung oder Nichtanerkennung jenes Grundsatzes beruht. Wer ihn nicht anerkennt, also irgend ein citirtes Wort nach einer von der überlieferten abweichenden Lesung ausspricht und deutet, der bekennt - so heisst es in den betreffenden amoräischen Erörterungen — den Grundsatz: שיאם לפסורת, d. h. nur die Ueberlieferung des geschriebenen Buchstabentextes hat eine feste Grundlage; es sei also gestattet, zum Zwecke der Auslegung das betreffende Wort auch mit anderen Vocalen zu lesen, als es die überlieferte Lesung angiebt. Es ist nicht sicher, ob die Formulirung des zweiten Grundsatzes bereits in tannaitischer Zeit geschah. Vielleicht ist er nur dem ersten nachgebildet, um die Verschiedenheit der Meinungen deutlicher hervortreten zu lassen.

Für מְקרָא in der Bedeutung "überlieferte Lesung" findet sich

¹ Man muss annehmen, dass es eine sprichwörtliche Redensart gab: אם לפלוני, N. hat eine Mutter, womit man sagte, dass Jemand sich auf seine Herkunft berufen kann. Auf die traditionelle Lesung des Textes übertragen, bedeutet die Redensart: diese Lesung hat eine gute, beglaubigte Herkunft, sie ist von unanfechtbarer Autorität. Aruch, DM 2 (I, 110a), erklärt DM in unserer Redensart mit עיקר דבר ושורש und vergleicht den Ausdruck בנין אַב Jedoch hat hier > wie oben, S. 1 gezeigt worden - ganz andere Bedeutung. erklärt auf diese Weise eine Controverse zwischen Jehuda I. und den Gelehrten in Bezug auf וגשל, Deut. 19, 5 (andere Lesung וגשל), Makkoth 7b unt. — Jochanan stellt einen Kanon zusammen, wonach ausser dem erwähnten Jehuda b. Roez noch folgende tannaitische Autoritäten den Grundsatz אם למקרא anerkannten: Jehuda I, die Schule Schammai's, Simon b. Jochai, Akiba. Sanhedrin 4a, mit Angabe der betreffenden Controversen; Makkoth 8a ohne dieselben. - S. die weiteren Discussionen über die Anerkennung des Grundsatzes, Sanh. 4b. S. ferner Pesachim 86b, Sukka 6b, Kidduschin 18b, Zebachim 37b, Bachoroth 34a, Kerithoth 17b.

der volle Ausdruck מְּקְרָא סוֹפְרִים, die Lesung der Schriftgelehrten, welche nach einem Ausspruche des Agadisten *Jizchak* (Nedarim 37b) "Ueberlieferung Moses' vom Sinai" ist ¹. Damit ist dasselbe gesagt, was mit dem Grundsatze יש אם למקרא.

מרבה. S. oben (S. 110 f.), Art. מרבה.

ביים, zusammengesetzt aus der Präp. ש und dem Subst. ביים (= DW). Zwei Arten der Anwendung dieser zus. Präpositionen verdienen hier Erwähnung: 1. In Verbindung mit giebt sie die biblische Begründung einer These an. S. Bikkurim I, 2; T 430 ו (Sanh. 9 Ende); 643 2 (Nidda 2, 6). — 2. משום steht unmittelbar vor dem biblischen Citat bei einer Aussage über die Qualification einer Gesetzesübertretung. T 245 19 (Jebam. 5, 3): תכח לא תחתה אל אחותה עליו משום אשה אל אחותה לא תפח (Lev. 18, 18). Sd zu 24, 14 כל הכובש שכר שכיר עובר בה' לאוין משום בל תעשוק בל תגוול :(123b 16) ובל תלין פעולת שכיר ומשום ביומו תתן שכרו ומשום לא תבוא עליו השמש. Wer den Lohn des Lohnarbeiters zurückhält, übertritt fünf Verbote, auf Grund von Lev. 19, 13 und Deut. 24, 152. In T 393 26 (B. Mez. 10, 3) heisst es im Einführungssatze: עובר משום חמשה לאויז. In b. Baba Mezia 111a: לאויז (Varianten: עי משום חמשה לאוין ,עובר בחמשה לאוין (ע' משום המשה לאוין). Einen ähnlichen Ausspruch über die Uebertretung von fünf Verboten durch ein Vergehen s. S zu 22, 20 (98b 7), T 444 2 (Makk. 5, 4); 552 2 (Temura 1, 10). Auch hier hat die Baraitha in Temura 6b: עובר משום חמשה שמות. - S. auch unt.. Art. של

קּשָׁל. In seiner häufigsten Anwendung kömmt dieses Wort im tannaitischen Midrasch als Bezeichnung des Gleichnisses vor. Das (Fleichniss, eines der beliebtesten Hilfsmittel der Schriftauslegung³, wird in der Regel mit der Formel eingeleitet: משל ל... למה הרבר דומה ל... Z. B. M zu 14, 15 (29b7); S zu 9, 7 (43d 16). Bloss ... למה הרבר דומה ל. Z. B. S zu 9, 5 (43b5). Vielleicht ist משל לך משל פשיל לך משל פשיסרלפת, geworden,

¹ Die daselbst angeführten Beispiele sind Wörter, die eine irgendwie auffallende, aus dem Buchstabentext allein nicht erkennbare Vocalisation haben. S. darüber Rapoport, Erech Millin 108a.

2 In den Citaten wird ba für sch gesetzt, weil in der Halacha diese Negationspartikel bei der Kennzeichnung des Verbotes üblicher ist. Die erste der beiden Vorschriften in Deut. 24, 15 ist zwar kein Verbot, wird aber als solches betrachtet. In b. Baba Mezia ist Deut. 24, 14 als eines der fünf Verbote gerechnet, während die erste Vorschrift aus V. 15 besonders, als Gebot (nwy), gerechnet ist. S. jedoch die Varianten bei Rabbinowicz, XIII, 328.

3 S. die im Register zum II. Bande der Ag. d. Tannaiten beim Schlagworte "Gleichniss" angegebenen Stellen.

mit welchen Worten ein alter Tannait ein Gleichniss einleitet (Rosch Haschana 17b) 1 — Mit מְשֶׁל wird ferner die bildliche oder allegorische Erklärung bezeichnet. Ismael b. Elischa, das wird besonders hervorgehoben, gestattete sich eine solche Erklärung bei drei pentateuchischen Stellen (gesetzlichen Inhaltes). Sn zu 21, 19 (82b unt.): אחד משלשה דברים שהיה ר' ישמעאל יושב; Sd zu 22, 17 (117b unt.) ebenso, nur כמשל statt במין משל An der dritten Stelle, M zu 22, 2, steht die allegorische Erklärung (der Worte "wenn die Sonne über ihm aufgegangen") ohne jene Angabe².

Von den Zweiunddreissig Regeln bildet לְּשֶׁל die 26. Als Beispiele werden aufgeführt die beiden Fabeln Jothams (Richter 9, sfl.) und Joaschs (II Kön. 14, s), die als Allegorien gedeutet werden. Es folgt dann die Bemerkung: diese Erklärungsweise dürfe nur in den Propheten und Hagiographen angewendet werden, in denen es viele Gleichnissreden gäbe, nicht aber im Pentateuch, speciell in dessen gesetzlichem Theile, wo nur jene drei allegorischen Erklärungen Ismaels eine Ausnahme bilden. זכן אתה מוצא בנביאים וכתובים שדברו משלים במה דברים אמורים בדברי קבלה אבל בדברי תורה ומצוה אי אתה יכול לדורשן בלשון משל חוץ משלאל דורשן בלשון משל הויק.

שמע השמע. S. unt., Art. שמע.

בינה. Zum Verbum שנה (in der unten, Art. מְּלְנָה II, zu besprechenden Bedeutung) gebildetes Substantiv und demgemäss Bezeichnung der mündlichen Lehre und ihres Studiums, parallel zu מְקרָא dem Namen der heiligen Schrift und ihres Studiums. Wenn in einer Baraitha, Erubin 54b, mit der Frage כינד סדר פונד סדר משנה eingeleitet, angegeben wird, auf welche Weise Moses die Lehre tradirte, so ist hier unter משנה das Studium, das Lernen und Lehren der Tradition gemeint. — Aboth III, 7: השוכח ברר אחר משנתו Ib. 8: השוכח דבר אחר משנתו השוכח השוכח בר אחר משנתו שונה ומססיק משנתו השוכח לפינו השוכח בר אחר משנתו המשנתו השוכח בר אחר משנתו השוכח בר אחר משנתו השוכח בר אחר משנתו בר אחר משנתו המשנתו בר אחר משנתו בר אחר משנתו בר אחר משנתו בר אחר משנתו בר השוכח לפינו השוכח השוכח לפינו השוכח לפינו

¹ So Levy III, 281 a. Jedoch ist משלו משל möglicherweise aus משלו משל (s. S zu 26, 17, 111c 26) gekürzt; dies aber ist entweder zu lesen מְשְׁלוּ מְשָׁל מְשָׁל , oder als Imperativ: 2 S. Die Ag. d. Tann. I, 248.

Nechemia 1 — vielleicht auf Grund eines älteren Spruches in dem Worte שלישים, Prov. 22, 20 angedeutet. Dieses Wort weist nach ihm auf die Dreizahl hin, die sich in Vielem, was Israel und seine Lehre betrifft, geltend machte. Die Ausführung dieses Gedankens beginnt mit der Angabe: תורה משולשת תורה נביאים וכתובים משנה s. v. wie הלכות והגדות s. v. wie und ihm steht im zweiten Satze משנה in seiner weitesten Bedeutung gegenüber. In dieser weitesten Bedeutung kennen auch die Kirchenväter (namentlich Hieronymus) den Ausdruck Mischna, den sie genau mit δευτέρωσις, pl. δευτερώσεις wiedergeben 2. Im engeren Sinne bezeichnete מְשֶׁנָה die in der erwähnten Trichotomie הלכות genannte Disciplin, die systematische Sammlung der vom Midrasch losgelösten Halachasätze, weil diese als die wichtigste unter den drei die "Mischna" bildenden Disciplinen anerkannt wurde. In einem anonymen Ausspruche in Exodus r. c. 47 (7), der dem Josua b. Nechemja's ähnlich ist, indem er ebenfalls die Theile der Bibel und die Zweige der Traditionswissenschaft nebeneinanderstellt, steht deshalb הלכות an der Spitze der letzteren: כתוב לך תורה נביאים וכתובים שיהיו בכתב אבל ein Zu- והתלמוד יהיו על פה (offenbar ist והתלמוד יהיו על פה satz). Schliesslich wurde "Mischna" zum Namen der Halachasammlung Jehuda's I, desjenigen Litteraturwerkes, auf dem sich dann der Talmud aufbaute, das aber in Palästina auch in nachtannaitischer Zeit הלכות genannt wurde 3. — משנה bezeichnet auch den einzelnen Halachasatz und ist dann s. v. wie הַלֶּכָה.

קנה, aus מְּלְּנְתְּ und תְּלְּבְּיִלְ zusammengesetzte Partikel, die mit nachfolgendem שָּׁ einen Umstandssatz des Grundes einleitet. Sie dient zuweilen zur Angabe einer biblischen Begründung, M zu 22, 12 (93 b 3): מתוך שנאמר תורה; S zu 6, 1 (29 a 25): מתוך שנאמר.

۲

Nithpael נְתְנָבָא. Als transitives Verbum verwendet (vgl. I Kön. 22, 8; Jerem. 14, 14), um die Urheberschaft der Propheten und auch anderer biblischer Autoren an den biblischen

¹ Tanchuma יהרי, zu Exod. 19, 1. S. Die Ag. d. pal. Am. III, 304.
² S. die Stellen bei *Schürer*, Geschichte der j. V. I², 88, 96.
³ S. oben S. 42, Anm. 3. — In der oben, S. 118, Anm. 7 gebrachten Beispielen und auch sonst in der nachtannaitischen Midraschlitteratur ist die Liste der Disciplinen erweitert und im Sinne der späteren Auffassung modificirt (s. *Zunz*, Gottes-

Schriften zu bezeichnen. Sd zu 1, 1 Anfang: 1. Moses, in Bezug auf die Eingangsworte des Deuteronomiums: וכי לא נתגבא משה י אלא זה כלבר והלא הוא כתב את כל התורה כולה 1. 2. Amos, in Bezug auf die Eingangsworte des Buches Amos: וכי לא נתנבא עמום אלא נתנבא בלבד והלא [יותר] מכל חבריו נתנבא. 3. Jirmeja, in Bezug auf Jer. 30. 4: ספרים כתב והלא שני ספרים כתב ירטיה. 4. David, in Bezug auf II Sam. 23, 1: וכי לא נתנבא דוד אלא אלו בלבד והלא כבר נאמר רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני. 5. Salomo, in Bezug auf Koh. 1, 1: וכי לא נתנבא שלמה אלא אלו בלבד והלא בבר נאמר וידבר שלשת אלפים משל ...

Die unbewusste Weissagung in den Worten: "du wirst sie bringen und wirst sie pflanzen" ("sie", nicht "uns"), in Exod. 15, 17, • wird so gekennzeichnet: נתנבאו אבות ולא ידעו מה נתנבאו. M zur St. (43 b 7); vgl. Baba Bathra 119 b.

mit vorgesetztem 🤉 kömmt im bibl. Hebraismus nur Gen. 2, 18, 20 vor; im tannaitischen Midrasch ist es eine häufig angewendete Präposition. Sie zeigt an, dass ein Gegenstand dem anderen entspricht, ihm parallel ist (Grundbedeutung: gegenüber). M zu 23, 19 (102 a unt.): כנגר שלש בריתות שכרת הקב"ה עם ישראל, d. h. entsprechend den drei Bundesschliessungen (am Sinai, in den Ebenen Moabs, bei den Bergen Gerizzim und Ebal) wird das Verbot, ein Zicklein in der Milch seiner Mutter zu kochen, dreimal (Exod-23, 19, ib. 34, 26, Deut. 14, 21) wiederholt 3. — M zu 14, 13 (28 b 21), die Einzelheiten in der Beschreibung der Theophanie, Ps. 18 13-15, entsprechen den verschiedenen Kriegsmitteln irdischer Heere ... שלהם כנגד בלסטראות שלהם ברד כנגד בלסטראות שלהם... M zu 15, 17 (43 b 21): אוה אחד מן הדברים שלמטה שהוא כנגד של מעלה

Von zwei Bibelstellen, die einander entsprechen. M zu 20, 17 (70b 12): כתיב אנכי ה' אלהיך וכנגדו כתוב לא תרצח. Hier hat auch die ursprüngliche Bedeutung, da der Gedanke ausgeführt wird, dass die ersten fünf Worte des Dekalogs auf der einen Tafel, die anderen fünf auf der anderen Tafel geschrieben waren und dass die einander gegenüberstehenden Worte einander auch inhaltlich entsprachen, so das 1. dem 6., das 2. dem 7.

dienstliche Vorträge, S. 43). Jedoch liegt überall die ursprüngliche Trichotomie zu Grunde.

¹ S. auch oben, Art. אדבר ² In Bezug auf Salomo als Verfasser des Buches der Sprüche s. Pesikta 34 b (Ag. d. pal. Am. I, 501, 2). In Bezug auf die Reden Hiobs, Pesikta 98b: ער עכשו חוור איוב ומתנבא כמה נבואות Vgl. Lev. r. c. 6 (6): בארי לא נתנבא אלא שני פסוקים. S. Die Ag. d. pal. Am. II, 447, 1.

³ S. Die Ag. d. Tann. II, 92, 3. 4 Vgl. Die Ag. d. Tann. II, 99, 5.

u. s. w. — M zu 20, 12 (70as): כתיב כבר את אביך ואת אמך וכנגרו (Prov. 3, s) כתיב כבר את ה' מהונך. Und so wird noch mit mehreren Parallelen durchgeführt, dass Gottes Gebot, die Eltern zu ehren dem, Gott selbst zu ehren, entspricht!. — Zwei parallele Schriftverse heissen: שני כתובים זה כנגר זה (4b 27), s. oben, S. 86.

Dem Akiba'schen Midrasch ist eigenthümlich der Ausdruck רְבֶּר פְּנָנֶד, mit dem die Tendenz eines Schriftwortes angegeben wird. S zu 19, 24 (90b 8): דברה תורה כנגד היצר , in einem Ausspruche Akiba's; Sd zu 22, 1 und 4 (115a 4 30): לא דברה תורה אלא 30: בנגד היצר 2. Pesach-Haggada: כנגד היצר 3. S zu 26, 2 (110c oben): כנגד זה הנמכר לעובד עבודה זרה הכתוב מדבר. S zu 26, 16 (111c 23): סכנגד הבנים והבנות הכתוב מדבר -

Dass eine Zahl in bedeutsamer Weise auf dieselbe anderwärts zu findende Zahl hindeutet, wird ebenfalls durch מנגד בענד findende Zahl hindeutet, wird ebenfalls durch מנגד בענד ל"ו שנה באום ausgedrückt. In SO c. 16 wird die Zahl 36, II Chron. 16, 1, als Hinweis auf drei Thatsachen gedeutet, in denen diese Zahl von Jahren sich findet, בנגד ל"ו שנה . S. auch SO c. 15 Ende. In dieser Bedeutung figurirt בנגד ל"ו שנה אמשב לפו אמשב לפו מו Name der 27. der Zweiunddreissig Regeln 5. Als Beispiele werden folgende bedeutsame Zahlen gebracht: die den 40 Tagen in Num. 13, 25 entsprechenden 40 Jahre, Num. 14, 34; die dem Jehu verheissenen Generationen, II Kön. 10, 30, welche den 4 Generationen der von ihm gestürzten Dynastie Achabs entsprechen: מלכות אואב ונעקרה על דו

גומריקון, d. i. νοταρικόν, aus dem lateinischen nötarius, Geschwindschreiber, Tachygraph gebildet. Das Wort bedeutet die Methode der Tachygraphen, die Wörter gekürzt zu schreiben. Die Anwendung dieser Methode wird bei einzelnen, besonders seltenen oder sonstwie der Erklärung bedürftigen Wörtern des Bibeltextes vorausgesetzt; man sagt dann, ein solches Wort sei pur und enthalte in gekürzter Weise mehrere Wörter. M zu 17, 13 (54b 18), Eleazar aus Modiim: ויחלש] לשון נומריקון. Sn zu 35, 33 (62b 17), Josija: ירחל וישבר

על הארץ (l. יחון (יחון אף על הארץ. Sn zu 11, 8 (24b 8) [לשר] זהו לשון נופריקון? דבר אחד משמש לשלשה לשונות הלייש והשמן והרבש. In diesem letzteren Beispiele ist die Methode der römischen Tachygraphie in ihrer reinsten Gestalt angewendet, wonach je ein Wort durch einen Buchstaben vertreten wird3. Ein altes Beispiel für diese Art des Notarikon bieten die verschiedenen Deutungen des Wortes 1779, Gen. 49, 44. Der tannaitische Midrasch bietet eine grosse Anzahl weiterer Beispiele für die Deutung biblischer Ausdrücke nach der Notarikon-Methode 5. Der Ausdruck selbst findet sich noch M zu 20, 12 (70a 23): כבר את אביך ואת אמך למען יאריכון ימיך ואם לאו למען יקצרון שדברי6 תורה נוטריקון שכן דברי תורה נדרשין מכלל לאו הן מכלל הן לאו הל Hier ist also als Notarikon diejenige Kürzung bezeichnet, vermöge welcher ein positiver Satz auch die entsprechende Negation involvirt und umgekehrt?. Vgl. die oben (S. 43) unter Art. 7 erwähnte exegetische Regel. - In der Halacha wird es als נומריקון bezeichnet, wenn Jemand einen Buchstaben schreibt, der ein ganzes Wort bedeuten soll, Sabbath XII, 5.

Unter den Zweiunddreissig Regeln ist נומריקון die dreissigste s. In der Ausführung zu derselben wird nach der Berechtigung dieser Methode in der Agada gefragt s. Die Antwort wird mit dem Hinweise auf folgende biblische Wörter gegeben, die nach der Notarikon-Methode zu verstehen sind: 1. אברהם, Gen. 17, 5; 2. לרמל J., Lev. 2, 14; 3. ומרצח, I Kön. 2, 8; 4. ירם, Num. 22, 32 10.

¹ S. Die Ag. d. Tann. II, 359, 2. 2 So ist statt des sinnlosen מורקום su lesen. S. Friedmann z. St. 3 S. Krauss a. a. O., S. 515. 4 S. Die Ag. d. Tann. I, 132, 3. 5 S. die im Register zum II. Bande der Ag. d. Tann. unter dem Schlagworte: "Wortdeutung mit Zerlegung des Wortes (Notarikon)" angegebenen Stellen. 6 Vielleicht zu lesen: קּוֹהְבֶּרָה, 7 S. eine ähnliche Anwendung des Terminus אַרָּבָּרָה bei Acha, einem paläst. Amora des 4. Jahrhunderts, Deut. r. c. 2 gegen Ende (Die Ag. d. pal. Am. III, 124, 1).

⁸ Bei Jehuda Hadassi und im Midrasch Haggadol die 31., indem die 29. (s. weiter unten) in zwei Nummern gesondert ist. S. Monatsschrift, 40. Jhg., S. 19.

⁹ מנין מאורשין נוסריקון באנדה. Mit einer solchen Frage werden nur noch die Ausführungen zu N. 27, 28, 29 eingeleitet, während bei den anderen Nummern die Ausführung mit der Frage כיצר beginnt. 10 Auch Jose b. Zimra (s. Die Ag. d. pal. Am. I, 112) beantwortet (Sabbath 105a) die Frage מנין ללשון מן התורה mit dem Hinweise auf אברהם. Er begnügt sich aber nicht mit der durch den Bibeltext selbst gebotenen Zerlegung des Wortes in אברהם, אם המוך המורה sondern er deutet auch jeden Buchstaben dieser zwei Wörter als Anfangsbuchstaben eines Wortes. In Gen. r. c. 46 (7) wird von paläst. Amoräern des 4. Jhdts. erzählt, sie hätten die Frage erörtert: מנין נוסריקון מן התורה. Sie antworten mit dem in Gen. 17, 5 gegebenen Beispiele. — Das 3. der Beispiele in der Baraitha

In S zu 2, 14 (12b 13) i findet sich die betreffende Deutung des Wortes נומריקון ohne die Anwendung des Ausdruckes (נמריקון, der im Akiba'schen Midrasch überhaupt nicht vorkömmt; dazu werden weitere Beispiele der Notarikon-Deutung gegeben, und zwar für: געלסה, II Kön. 4, 42; געלסה, Liob 39, 13; געלסה, Prov. 7, 18; אירם, 12, 32.

Zu diesem in der Terminologie der tannaitischen Bibelexegese angewendeten Fremdworte sei ein anderes gestellt, welches in dieser Terminologie zwar nicht vorkömmt², aber, wie es scheint, ebenfalls schon in der tannaitischen Zeit üblich war. Es ist der Ausdruck גוי) ממריא, mit dem die 29. der Zweiunddreissig Regeln benannt ist. Das Wort ist durch Transposition aus נרמטיא geworden, und dies ist ein Derivat aus γράμμα, Buchstabe, oder γραμματεύς, Schreiber, also etwa γραμματεία 3. In der Ausführung der Baraitha wird die Regel in zwei Unterarten getheilt: 1. לחשבון, d. h. Deutung nach dem Zahlenwerth der Buchstaben, mit dem Beispiele aus Gen. 14, 14, wo die Zahl 318 den Zahlenwerth der Buchstaben des Namens אליעור (Gen. 15, 2) angiebt. 2. לתמורת האותיות, Tausch der Buchstaben, d. h. Geheimschrift durch Permutation, mit dem Beispiele aus Jer. 51, 1, wo לב קמי nach dem Permutationssysteme בשרים א"ת ב"ש. Für beide Arten findet sich in nachtannaitischen Texten der Terminus גימטריא angewendet 5.

wird in Sabbath 105 a Acha b. Jakob zugeschrieben; das 4. der Schule Nathans.

¹ S. Menachoth 66b. ² Was Sn zu 6, 5 (8a 27) zu lesen ist: יהיה ist spätere Glosse, wie aus beiden Talmuden zu Nazir I, 3 (j. Nazir 51c 3, b. Nazir 5a unt.) ersichtlich ist. 3 Wenn das Wort, wie Sachs annimmt (Beiträge II, 74) zu γραμματεύς (= lat. notarius) gehört, so muss man voraussetzen, dass die Kunst der γραμματεῖς nicht nur in Schnellschrift, sondern auch in Geheimschrift bestand. Denn נמטריא bed. eine Geheimschrift, welche statt des Wortes seinen Zahlenwerth oder eine durch Permutation der Buchstaben gewonnene Chiffre bietet. Mit γεωμετρία (Levy I, 324 b; Kohut II, 309a; auch noch Krauss, Lehnwörter I, 93) hat unser Wort nichts zu schaffen. Jedoch ist wahrscheinlich dieses griechische Wort gemeint in Aboth III, 18 (s. Geiger, Jüd. Zeitschrift VIII, 185; Nachgel. Schriften IV, 343), und es hat wohl auf die Transposition von נמטריא in נמטריא Einfluss geübt. j. Terumoth 43c 46 (Abahu): ער שלמרנוהו מן חשבון ניממריא. S. auch Levy II, ⁵ Zu 1.: Rab, Sabbath 149 b unt.: ערל בנימפריא נ' מאות הוי (zu Habakkuk 2, 16). Zu 2. Rab, Sanh. 22a, in Bezug auf Daniel 5, 25: בנימטריא איכתיב להון; Simon (s. Die Ag. d. pal. Am. II, 459): איכתיב להון [פוב] נימטריא דידיה נפש sikta 165 b (zu Hosea 14, 3). Jochanan hat eine vollere Form des Ausdruckes (bei der 2. Art), Pesikta r. c. 43 (182b): לשון נימטריקון הוא תחו הוא אסף (zu I Sam. 1, 1). S. auch j. Taanith 67a 35, wo ein sonst nicht genannter Autor ר' לורה

Eine alte Textgestalt der Baraitha zählt die zweite Art der נימטריא als eine besondere Regel י.

מול לך מה שהבאתה. Eine im Akiba'schen Midrasch öfters vorkommende Phrase, mit der eine Argumentation als unbrauchbar abgewiesen wird ("nimm weg, was du gebracht hast"). S zu 1, 2 (4d 9); 11, 39 (56d 4); 16, 23 (82c 6) = j. Joma 40c 13.

Hiphil. הְפְּילָן הַכְּתוּב וְחְזֵּר וּכְלָלָן, No. 15 der Zweiunddreissig Regeln. Nach מן הכלל erg. עשא. Vgl. unten, Art. מן הכלל. — S. auch unt., Art. נשא Ende.

נעל. S. Art. פתח.

גַּמָשָׁךְ לומר Mit den Worten אָמ נַמְשָׁךְ לומר, "wenn dein Wille ist, zu sagen", werden im Akiba'schen Midrasch Einwendungen eingeleitet. S zu 7, 12 (35 a 6); 15, 16 (77 d 12); 22, 28 (99 b 20). Hieher gehört מה נפשך לומר gekürzt aus מה נפשך אמה was ist dein Wille, zu sagen? D. h.: was immer du auch sagen mögest, in jedem Falle. S zu 4, 23 (20 b 5); M zu 16, 13 (49 a unt.) 2. — Im selben Sinne ist ממשך לידע gebraucht in dem Ausdrucke נפשך לידע, S zu 5, 17 (27 a 2) 3.

לשון S. Art. לשון.

נְקּרָה. S. Art. בְּהָב.

לשא. Hiphil הְשִׂיא, hinwegnehmen, herausheben. S zu 6, 5 (8b 6): הרי הכתוב משיאו מכלל היין ובא לו ללמר על התגלחת. Ib. zu 6, 6 (9a 21): הרי הכתוב משיאו מכלל תגלחת ובא לו ללמר על המומאה. Indem in Num. 6, 5 und ebenso V. 6 die Fortsetzung der Vorschriften über den Nazir mit Wiederholung der in V. 5 stehenden Zeitbestimmung ("während der ganzen Zeit seines Gelübdes") beginnt, hebt die Schrift ihn — den Nazir — aus der einen Vorschrift heraus, um hinsichtlich seiner über die andere zu belehren.

Erwähnung verdient der Ausdruck: נשאו קל וחומר בעצמן, in einer Agada des alten römischen Tannaiten Theo-

⁽viell. – מהו חונה אמו לישן נימטריון הוא אפרא בעייני) zu Prov. 10, 1 bemerkt: אמיה. Wahrscheinlich ist auch hier נימטריטן (ערמטריטן בימטריטן) zu lesen; das Wort ist genau so gebildet wie נימטריטן. Das Textwort בימטר bed. nach der אמרא אית ב"ש bed. nach der אמרא. Asche: Der thörichte Sohn bringt Asche in die Augen seiner Mutter, er bewirkt ihr Trauer. — Ueber den Gebrauch des Ausdruckes in der späteren Litteratur s. Zunz, Die synagogale Poesie des Mittelalters, S. 369.

¹ S. oben, S. 126, Anm. 8. 2 In Gen. r. c. 74 (6), findet sich neben ממה die erklärende Glosse רוצה ולא רוצה (d. i. nolens volens). 3 S. Levy III, 36 a b; 426 a. S. auch die sehr plausible Vermuthung Geigers über אי אפשי און, Jüd. Zeitschrift VIII, 182.

dorus (?), Pesach. 53 b 1. Das Verbum hat hier etwa die Bedeutung, die es im biblischen נשא משל hat.

נתק. Kal נְתָּחְ , wie im biblischen Hebraismus, losreissen. M zu 22, 13 (93 b s): בְּתָקוֹ בפני עצמו מכלל השומר ואמרו ענין בפני עצמו אמרו מכלל השומר בעני בעני שנמו als epexegetisches zweites Object zu נְּתָקוֹ verstehen oder בְּתַק lesen. Der Sinn des Verbums ist ähnlich wie der von בְּשִיאוֹ im Art. נמוא (S. 128) 4.

¹ S. Die Ag. d. Tann. II, 561, 1. Krauss, Lehnwörter I, 246. Gen. r. c. 14 Ende; 27(3); 32 Ende; 41(2); 49(5). 3 S. Die Ag. d. Tann. II. 232; Die Anfänge der hebr. Grammatik, S. 6. ⁴ Nachtannaitischen Ursprunges ist wohl der Ausdruck des babylonischen Talmuds: לעשה, לאו שנתק לעשה, ein Verbot, das in ein Gebot übergeht, wie z. B. das Verbot in Deut. 22, 6 in das Gebot in V.7 (Chullin 141a). Im tannaitischen Midrasch, Sd zu 22,7 (116a8), Chullin XII, 4, heisst ein solches Verbot, das durch ein Gebot ergänzt wird: לאו שניתק לעשה Correcter als der Ausdruck. מצוה (מצות לא תעשה) (Joma 85b unt.: לא תעשה שניתק לעשה) ist der im jer. Talmud, in einem Ausspruche Jochanans zu findende (Nazir 53c 9): שניתק מלא תעשה לעשה. Das Subject des Verbums PAJ ist hier der Gegenstand der biblischen Vorschrift, nämlich das Haarschneiden des Nazirs, das erst (Num. 6,5) Gegenstand eines Verbotes war und dann (V. 18) Gegenstand eines Gebotes wurde. Der Ausdruck des babylonischen Talmuds müsste eigentlich so lauten: אָרָה שָׁנָּהָם מְלָאוֹ (מלא תעשה) לַשַשָּׁה.

סדר. Piel סְדָּר, ordnen. Simon b. Gamliel II berichtet als Jugendreminiscenz זינוקות של בית רבן היו מסדרין פרשיות וקורין (Sabbath 13a oben). Die Schulkinder lasen die gelernten Abschnitte in ihrer Ordnung, in ihrem Nacheinander 4.

קר, Ordnung, Reihenfolge, Nacheinander. M zu 19, 3 (62 b 1): סדר הזה כסדר אל בני ישראל כסדר הזה (63 a 16): אשר תדבר אל בני ישראל כסדר הזה (83 b unt.): מנין שכל הפרשה אמורה על הַסְּדָר תֹיִל ויעש כאשר (vgl. Joma V, 7) זוה ה' את משה (vgl. Joma V, 7) צוה ה' את משה auf Exod. 29: ולא כסדר האמור להלן אמורים כאן. In allen diesen

¹ Eine ähnliche Zusammenstellung unter anderem Schlagworte s. unt., ² Beispiele für מכור (אתה) את aus Gen. r.: c. 16 (2); 65 (20); 73 (5); 74 (10); 80 (8). Ib. c. 37 (2): היינו סבורים. Vgl. Die Ag. d. pal. Am. I, 459, 5; 502,5. Hieher gehört auch der in der Massora übliche Terminus בָּיִרִין, חָבֶּיר (aram. = h. מבורים, סבור, womit angegeben wird, dass für ein Textwort eine andere dem Zusammenhange und Sinne besser entsprechende Lesart - vermuthet werden sollte, die aber trotzdem der überlieferten Textform gegenüber zu ver-3 S. Ag. d. Tann. II, 325. Jedoch lautet eine Variante: ססדרין פרשיותיהן (ohne היו). T 110 24 (Sabb. 1, 12) hat מסררין st. מסררין. S. unten, 4 Vgl. Sch. tob zu Ps. 3, 1 (von der Erklärung des Nacheinanders der Psalmen im Psalmbuche): . . . וּלְסָרָהוֹ הספר הספר על הספר לישב על הספר ר' יהושע בן לוי בקש לישב על (s. Die Ag. d. Tann. II, 481, 5). S. auch Hechaloth rabbathi (B. Hammidr. III, 94): יושב ומסדר לפניהם את כל דברי מרכבה . . . — Die Bedeutung des Piel hat auch das Part. pass. des Kal (vgl. דבור zu במיהם S. Bar. Erubin 54b: סדורה בפיהם (s. Die Ag. d. Tann. I, 303, 5); Taan. 8a: משנתו סרונה. Beispiele des Part. act. (זור) s. bei Levy, III, 481b. Ausserdem Gen. r. c. 98 (10): יישבין וסודרין 5 S. noch Gen. r. c. 70 (4): [הפרשה] אל הסדר נאמרה; nach meiner Vermuthung, Ag. d. pal. Amoräer II, 119, 4, tannaitischer Herkunft. — J. Megilla 75 b 55: כדי שישמיעו את ישראל התורה על סדר . — J. Berach. 4d unt. (Megilla 73a 25), von der Gruppe der Hallelpsalmen: עור היא אמורה על סדר.

Beispielen bed. סָּדָר die innere Anordnung des biblischen Abschnittes, das Nacheinander der Verse. Damit hängt zusammen die aus nachtannaitischer Zeit und in der Massora bezeugte Benennung eines Bibelabschnittes mit סָּדָר (מִדְרָא) וּ, was soviel ist, wie סִדְרָן של נביאים. — Das Nacheinander der biblischen Schriften im Kanon wird in der Bar. Baba Bathra 14b mit סִדְרָן של כתובים, סִדְרָן של כתובים bezeichnet.

סָרְּהָר (geschr. סִרְּדוֹר), Nom. act. zu סְרָּדּר, in der Bed. von סָרָּדּר שָׁנְּחֵלַף, d. h. der Zusammenhang, welcher getrennt wurde. Die Beispiele zeigen, dass damit die Trennung zusammengehöriger Bestandtheile einer syntaktischen Einheit, eines Satzes durch den Versschluss gemeint ist. Die Beispiele sind: II Chron. 30, 18, 19; Hiob 17, 5, 6; Prov. 23, 31, 32². Jedem Beispiele ist die Bemerkung angefügt: סידור אוון להיות אלא שנחלק משימהי להיות אלא שנחלק. Als Bedingung für die Anwendung dieser Regel ist angegeben: wenn der Inhalt — der Zusammenhang — dazu hinführt (מאימתי דנין אותו משינהוג אותו ענין לכך).

קוף, Ende. Sn zu 5, 18 (5a 23): את הנוף שם סופם על שם סופרים נקראו מרים על שם סופם גידון על שם סופו -S zu -

סוף הְעְנְיָן, Schluss des Abschnittes, s. Art. דָבָר לָמֵד — דָבָר לָמֵד הַעָּנְיָן, s. Art. עָנְיָן

קֹמְן (= סקוְבּזֹסע), Zeichen, Vorbedeutung. M zu 19, 19 (65 b ז): הרי זה סימן יפה בכתובים כל מקום שנאמר שופר זה סימן יפה לישראל. Dazu folgende Belegstellen: Ps. 47, 6; Jes. 27, 13; Zach. 9, 145. — בְּאָיָה als Variante zu ראיה לדבר, s. unten, Art. בְּאָיָה.

סיע. Piel סִיּע (geschr. סייע), aus dem Aram. stammendes Verbum, in der Bed. beistehen. Als man einer Lehrmeinung Simon b. Jochai's, die er mit einer Schlussfolgerung begründete,

¹ S. Levy III, 484a. ² Dieses Beispiel ist mit ייש מוסיפין eingeleitet.

³ S. Die Ag. d. Tann. II, 295. ⁴ Zur Bed. Versende, zweiter Theil des Verses, opp. אים (aram. רישא—סיפא) s. Gen. r. c. 71 Anf.: מימן מוב לארם (5 Vgl. Sn zu 15, 31 (33 b 3), סימן מוב לארם.

die Worte entgegenhielt: אם הלכה נקבל אם לדון יש תשובה, sagte er: אם הלכה נקבל אם לדון יש השובה. Sd zu 23, 9 (120a unt.) ב- Zu einer Controverse zwischen Ismael und Akiba über die Bedeutung von שוב und חכריעו חכמים לסייע דברי ר' ישמעאל, indem sie auf Deut. 12, 25 hinwiesen. T 175 13 (Schekal. 2, 2).

מכנים על ידו: בחלים. Hiphil המקום הסכים על ידו: אוני המקום הסכים על ידו: אוני המקום הסכים על ידו: אוני הווי הווי המקום הסכים על ידו: Mit den Worten "er erkannte sie nicht mehr" (Gen. 38, 26) stimmt Gott den Worten Judas zu, mit denen er die Unschuld Tamars anerkennt. — Bar. Sabbath. 87a: אוני הווי ברוך הוא על ידוי ברוך הוא על ידוי ברום עשה משה מדעתו והסכים הקדוש ברוך הוא על ידוי בע 1, 5 (6a 13), Bar. Zebach. 13a, Tarphon zu Akiba: אתה דורש לשמועה, du deutest die Schrift und triffst damit den von mir durch Tradition überkommenen Lehrsatz. Ebenso wird von Hillel berichtet, er habe mit seinen Schriftdeutungen, ohne von den betreffenden Lehrsätzen Kenntniss zu haben, den Inhalt dieser letzteren getroffen. Als er dann aus seiner Heimath Babylonien nach Palästina kam, wurde ihm die Ueberlieferung jener Lehrsätze zu Theil. הלכה, j. Pesachim 33a unt. 5

סלק. Piel סָלְּק, beseitigen, entfernen. S zu 1, 14 (8c s): סלק. die Schrift hat das Speiseopfer aus der Gemeinsamkeit der anderen Opfer entfernt (indem alle Opfer, nach Lev. 22, 18 gemeinschaftlich durch Mehrere dargebracht werden dürfen, während das Speiseopfer, nach Lev. 2, 1, nur durch jede Person einzeln darzubringen ist).

סמך. Kal סמך, anlehnen, in die Nähe stellen. Sd zu 34, 2 (149, 24): לפי שהיה אפרים צעיר סְמְכוֹ הכתוֹכ ; zur Erklärung dessen, dass das Land Ephraim nicht besonders genannt, sondern zu ארץ noch מנשה noch ומנשה gestellt wird. Die Schrift thut dies, weil Ephraim der Jüngere ist. Der geringere Rang Ephraims wird

dadurch gekennzeichnet, dass sein Land nicht für sich genannt, sondern das Manasse's mit ihm zusammen erwähnt wird 1. - Eine exegetische Regel Akiba's lautet. Sn zu 25, 1 (47a 16): כל פרשה. שהיא סמוכה לחברתה למדה הימנה. Das Nebeneinander zweier Abschnitte kann dazu benützt werden, den einen mit Hilfe des andern zu erklären: der eine der beiden Abschnitte "lernt" von dem andern 2. Meir, der Schüler Akiba's, knüpft daran die Bemerkung: הרבה פרשיות סמוכות זו לזו ורחוקות זו מזו כרחוק מזרח ממערב. Viele Abschnitte stehen nahe neben einander und sind doch entfernt von einander "wie Ost entfernt ist von West" (Ps. 103, 12)3. - Derselbe Meir schreibt deshalb die Abschnitte der Mezûza (Deut. 6, 4-9; 11, 13-21), obwohl sie "geschlossene" Abschnitte sind, als "offene" Abschnitte: הואיל ואין סמוכות זו לזו מן התורה. Bar. Menachoth 32a 4. — Sn zu 18. 20 (39b 21): סרשה זו נאמרה סמוד לקרח. Hier ist סמוך in adverbialem Sinne gebraucht; -לפרשת קרח 5.

Mit על verbunden bed. סְמָךְ das Stützen der Satzung auf den Schrifttext. T 27 48 (Kethub. 12, 2): אַסְמָכוּ על המקרא 6. Chagiga I, 8: יש להם על מה שיסמכו ישי, יש להם על מה שיסמכו ישי. — S zu 25, 5 (105d unt.) und zu 25. 20 (108a 3), Akiba: מכאן סמכו חכמים הכמים שיהו אסורים בשביעית על הספיחים שיהו אסורים בשביעית על Angabe des Gegenstandes, auf welchen sich die biblisch gestützte Satzung bezieht. Zu מכאן טפר (S. 76), Art. אַכאן 5.

8 Auf dieser Bedeutung des Verbums 700 beruht die An-

התקין פרחבול.

¹ In Bezug auf כא ישעיה וסמך, Sd zu 32, 1 (131a 29 32) s. meine Ver-² S. Die Ag. d. Tann. I, 309. muthung, oben S. 99. Tann. II, 37. אינן :n fehlt in den Ausgaben; statt ואין hat Raschi אינן וואין Vgl. Geiger, Nachgelassene Schriften, IV, 23, wo Z. 8 von unt. "Ned." zu 5 Meist in nachtannaitischen Agada-Men[achoth] verbessert werden muss. sätzen findet sich die Deutung des Nebeneinanders von biblischen Sätzen, mit der Frage eingeleitet: . . למדה נסמכה פרשת . . למרשת S. die bei Levy III, 543ab gebrachten Beispiele. Aber auch Jehuda I sagt in der Bar. Berach. 63a, Sota 2a, Nazir 2a: למה נסמכה פרשת נויר לפרשת סומה. In Gen. r. c. 85 (2) lautet die Frage: מפגי מה הָּסְמִיךְ פרשה זו לזו . — Die Anwendung von מָמוּדְ פרשה וו לזו Regel s. Ag. d. pal. Am. I, 112, 3. Die aram. Form קָּמִדְּ לִיה (בְּיָה פַּמוּךָ לוֹ בָּיִה) s. Gen. r. c. 20 (9), Pesikta 25a. — Der Plural von Jup bezeichnet bei Eleazar b. Pedath die exegetische Methode, benachbarte Schriftverse und Abschnitte aus einander zu erklären, und er findet diese Methode des ממוכים in dem Psalmworte 111, 8 angedeutet. Jebam. 4a, Berach. 10a. S. Die Ag. d. pal. Am. I, 38, 3; 116, 3. S. auch noch Die Ag. d. Tann. I, 236 (Eleazar b. Azarja). יסומכים על מה שכתוב :b. Gittin 49b; וסומכים אותה למקרא :Gittin 49b 7 S. die Erklärung dieses Satzes bei Levy III, 566 b. Einen ähnlichen Satz (wohl tannaitisch) s. j. Terumoth 39 c 47, in Bezug auf Deut. 15, 9: מיכן סמכו לפרוזכול שהוא מן התורה. Sd z. St. (97b unt.) hat dafür: מילן אמרו הלל

קפָּרָים, Plur. מַּפְּרָים (— βιβλίον, βιβλία). Bezeichnung der Bücher der heiligen Schrift, sowohl im Einzelnen, als in ihrer Gesammtheit. Es bedarf keiner Beispiele für dieses Wort, dessen terminologische Anwendung schon in Dan. 9, 2 zu beobachten ist ¹. Als Denominativum zu סְּפָּר ist zu betrachten

סופרים, Plur. סופרים, seit Ezra die Bezeichnung der Schriftgelehrten, deren hauptsächlicher Beruf die Beschäftigung mit dem "Buche der Lehre Moses" (Neh. 8, 1) war?. Sie sind die Träger der ältesten Schriftauslegung, die Bewahrer und Erklärer des Ihnen schrieb man die den biblischen Text be-Bibeltextes. treffende Ueberlieferung zu. Die Lesung des der Vocalbezeichnung entbehrenden Textes nannte man מַקרָא סופרים (s. oben, Art. 3. Obwohl nun סופרים die alten Schriftgelehrten in ihrer Gesammtthätigkeit bezeichnete (griechisch γραμματείς) 4, leitet ein im babylonischen Talmud erhaltener und vielleicht aus tannaitischer Zeit stammender Ausspruch diese Benennung von ihrer den Bibeltext und dessen sorgfältige Ueberlieferung betreffenden Thätigkeit ab (Kidduschin 30a): לפיכך נקראו ראשונים סופרים שהיו סופרים כל האותיות שבתורה, "die Alten wurden deshalb פיפרים nannt, weil sie alle Buchstaben des Bibeltextes zählten". In

¹ S. die Ausführungen bei Blau, Zur Einleitung, S. 1 ff. Dort wird mit Becht die Ansicht, dass מַּלְרִים im engeren Sinne die prophetischen Bücher bezeichne, zurückgewiesen. S. auch Geiger, Nachgelassene Schriften IV, 12. ² Schürer, Geschichte des jüdischen Volkes II³, 314, 333. Für Ezra selbst wird seine Bezeichnung als Sofer durch die Beziehung derselben auf die Thora und deren Inhalt näher bestimmt, s. Esra 7, 6; 7, 11 (aram. 7, 12, 21). rim 37b, in dem Ausspruche des Agadisten Jizchak, der ib. eine besondere Gruppe von Ueberlieferungen zur Lesung des Textes als מפרים bezeichnet. Was das bedeutet, ist ungewiss und wird durch die im Talmud gebrachten Beispiele nicht erkennbar. In Bezug auf מוֹפְרִים s. oben, S. 83, A. 4. besonders דברי סופרים im Gegensatz zu דברי תורה, Sanh. XI (X), 3; Bar. Sanh. 87a (vgl. oben, Art. פקרוף und Art. שחד). Gamliel II. (Ende des 1. Jahrhunderts) spricht einmal die Gelehrten seiner Zeit noch als סופרים an (Sota 15a, an der oben S. 61 citirten Stelle); aber in seinem Munde ist diese Anrede gewissermaassen ein rhetorischer Archaismus, da damals bereits מכום die gewöhnliche Benennung der Schriftgelehrten war. - Aus den ob. (S. 50), Art. ባኘ citirten Stellen entnehmen wir, dass die Schriftgelehrten der Samaritaner noch in der nachhadrianischen Zeit סופרים genannt wurden. Die Baraitha in Berachoth 45b (Chullin 106a), in der סופר Gegensatz zu בור (Unwissender) ist, scheint alten Ursprunges zu sein.

wendung der aramäischen Aphel-Form in der nachtannaitischen Zeit. S. Levy III, 544a; ferner das Substantiv אַסְבְּרָהָא, zur Bezeichnung eines nicht als ernste Deduction gemeinten, sondern im Sinne des alten זכר לדבר (s. oben, S. 55) gegebenen biblischen Anhaltes. S. Levy I, 126a.

Chagiga 15b wird diese Deutung des Wortes סוֹפָר an Jes. 33, 18 geknüpft. Der Name wird also von der den alten Schriftgelehrten zugeschriebenen massoretischen Thätigkeit abgeleitet 1.

בית סָפָּר bed. auch Bibellehrer, sowie die Bibelschule בַּית סָפָּר hiess?. Die ältere Bedeutung des Wortes kam ausser Gebrauch und blieb an den Schullehrern haften 3. In einem Ausspruche Simon b. Jochai's ist von סוֹפְרִים וּמְשֹׁנִים die Rede, den Lehrern der Bibel und der Tradition 4. In einer Vorschrift über den Bibel-unterricht (T 228 20, Megilla g. Ende) heisst es: ההסופר מלפור כדרכו, d. h. der Abschnitt vom Priestersegen (Num. 6, 24—27) und die Erzählung von David und Bathseba (II Sam. 11) werden wohl bei der öffentlichen Vorlesung unübersetzt gelassen, aber der Schullehrer lehrt sie so, wie er andere Abschnitte lehrt.

Schreiber überhaupt, Documentenschreiber, Notar. Jedoch scheint Schreiber überhaupt, Documentenschreiber, Notar. Jedoch scheint in der tannaitischen Zeit das hebräische Wort durch das lateinische librarius, hebraisirt zu לְבֶלְר (oder לִבְלָּר, auch לִבְלַר geschrieben), verdrängt worden zu sein 5. Der berühmte Meir war Bibelabschreiber von Fach und bezeichnet sich selbst als לבלר (Erubin 13a, Sota 20a) 6. Ein anderer Tannait heisst Nachum הלבלר (Pea II, 6).

— Aus der hadrianischen Verfolgungszeit wird als Held einer Legende Nakkai der Sofer (בְּקָאִי סְבָּרָא) genannt, der nach Babylonien floh. Ihn und seinen Schüler Hamnuna den Sofer lernen wir aus alten Daten als die frühesten Autoritäten der Massora kennen? Thatsächlich waren sowohl die Bibellehrer als die Bibelschreiber, die denselben Namen den inher Beschäf-

thums, Bd. XVII, 169-172 und XVIII, 50f.; Die Ag. d. pal. Am. I, 2, 1.

¹ Der Palästinenser Abahu erklärt סופרים ebenfalls als die "Zählenden": aber er führt den Namen zurück auf die Thätigkeit der alten Schriftgelehrten in der Formulirung der Halachasätze, die sie in Zahlengruppen (מפורות ספורות ספורות מפורות ספורות ספורות ספורות מפורות מפורות מפורות ספורות מפורות מות מפורות מפורות מפורות מפור brachten. S. j. Schekalim c. 5 Anf. (48c unt.); Die Ag. d. pal. Am. II, 108. ² S. oben, S. 118, Anm. 1. ³ Schon in einem Ausspruche des Eliezer b. Hyrkanos (Sota 49a unt., s. Die Ag. d. Tann. I, 110, 3) sind שרים (= הסופרים) als die im Range unter den אכימיא stehende Classe der Gebildeten ge-⁴ J. Chagiga 76c 29; Pesikta 120 b; Echa r. Procem. No. 2. S. Die Ag. d. Tann. II, 90, 5. Das aram. Aequivalent מפרץ ומהגיין findet sich j. Chag. ebendas. in einer Anekdote aus dem Ende des 3. Jahrhunderts (s. Die Ag. d. pal. Amoräer II, 144, 1). In einem Satze Tanchuma's (Ende des 4. Jahrhunderts), Lev. r. c. 27 (2) und sonst (s. Die Ag. d. pal. Am. III, 491, 6): שכר סופרים ומשנים. S. auch Lev. r. c. 9 (2): מופרים את התינוקות את התינוקות. ⁵ S. die bei Levy, II, 467, angeführten Stellen. ⁶ S. Die Ag. d. Tann. II, 10. 7 S. meine Notizen in Berliners Magazin für die Wissenschaft des Juden-

tigung nach die berufenen Pfleger und Erhalter der die Schreibung und Lesung des Bibeltextes betreffenden Ueberlieferung. Und es ist nicht unwahrscheinlich, dass wenn als Träger dieser Ueberlieferung in den oben angeführten Daten die alten סוֹקרים, die Schriftgelehrten der Zeit des zweiten Tempels, genannt werden, eine solche Anschauung von der Thätigkeit der späteren סוֹקרים, der Bibellehrer und Bibelschreiber entsprang.

סרס. Piel סְבֶּס, eig. castriren; bildlich auf den Bibeltext als Object angewendet, wenn man einen Satz dadurch erklärt, dass man einzelne Worte desselben von ihrer Stelle herausreisst und so die Wortstellung des Satzes umkehrt. Ein hauptsächlicher Vertreter der Schule Ismaels, des Letzteren Schüler Josija ist es, der diese Methode anzuwenden liebte?. Er formulirt sie in folgender Regel: סֵרֶם הַּמְּקָרָא וְדָרְשָׁהוּ 3. Sn zu 9, 6 (17 b 13); zu 15, 33 (33 b 28): an beiden Stellen ist erst Aharon, dann Moses genannt. während in Wirklichkeit beidemal die Frage zuerst an Aharon und dann - als dieser keinen Bescheid wusste - an Moses gerichtet wurde. Ebenso Sn zu 27, 2 (49 b 7) 4, in Bezug auf die Aufeinanderfolge von Moses und Eleazar. Josija formulirt die Methode auch so: הָרֵי זָה מְקַרָא מְסוֹנְס, "das ist ein Bibelsatz mit umgekehrter Wortfolge". So zu Exod. 20, 24, wo nach ihm die Worte בכל המקום אשר אוכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך eine Umkehrung aus בכל המקום אשר אבוא אליך וברכתיך אוכיר את שמי sind 5. In dieser Formulirung findet sich die Regel anonym angewendet in M zu 16, 20 (50a 2): ויבאש וירם ת' – וירם תולעים ויבאש (S zu 9,22 (45b3), wo die zweite Vershälfte vor der ersten stehen müsste 6. — Der Tannait, in dessen Schule wahrscheinlich Ismaels Mechiltha ihre Schlussredaction erhielt, Nathan, wendet die Regel Josija's auf Ps. 119, 126 an 8. — Josija wendet den Ausdruck

¹ Vgl. Die hebr. Sprachwissenschaft (aus Winter-Wünsche, Die jüdische ² S. Die Ag. d. Tann. II, 357 f. Litteratur), S. 4. 3 Ein massoretischer Schriftsteller, Manuel du Lecteur, ed. Derenbourg, p. 51, 157 citirt die Regel so: המכרא הזה והמכרא Thatsächlich ist המקד in dieser Bedeutung synonym ⁵ Baraitha, Sota 28 a. In Sn zu ⁴ Vgl. Baba Bathra 119b. 6, 23 (12 a 5) ist das irrthümlich dem exegetischen Gegner Josija's, Jonathan zu-⁶ Diese beiden Erklärungen geschrieben. S. Die Ag. d. Tann. II, 357, 3. gehören wohl auch Josija, an; in dessen Namen wird auch eine durch Inversion bewerkstelligte Erklärung von Ps. 36, 7 (כהררי אל תהום רבה צרקתך משפמיך) tradirt. Gen. r. c. 33 gegen Anf. (מסרס קרא). S. Die Ag. d. Tann. II, 358, 5. 8 Midr. Sam. c. 1 Anf., סרם ר' נתן סרם ⁷ S. Die Ag. d. Tann. II, 440, 2. את המקרא; j. Berach. 14cd; ר' נתן מסרם קראי. Mischna Berachoth Ende bloss das Resultat der Umkehrung, ohne den Terminus.

auch auf ein Hysteron proteron innerhalb eines Abschnittes an, er sagt nämlich in Bezug auf Gen. 28, 10—22: מסורסת היא indem das Gelübde Jakobs in V. 20 der Verheissung in V. 15 vorangegangen sein muss 1.

Hithpael הַּסְתְּרָם, Passivum zum Piel. M zu 23, 12 (101 a s): שלא מסקומה (ענין) שבת בראשת מסקומה; 23, 16 (101 b unt.): שלא מסקומס Diese Sätze geben den Grund dafür an, dass der Sabbath und die Feste in diesem Zusammenhange erwähnt werden.

סתם. Kal סְתַּם, eig. verstopfen, verschliessen, in übertragener Bedeutung: verbergen, geheim halten, unbestimmt lassen. SO c. 1 g. Anf.: ההלא לא בא הכתוב לְּסְרֵשׁ "Kommt denn die Schrift— mit der Angabe "denn in seinen Tagen wurde die Erde getheilt", Gen. 10, 25 — um zu verbergen und nicht vielmehr um deutlich kundzugeben?" Sonst findet sich von diesem Verbum in seiner exegetischen Bedeutung nur noch das Partic. pass.

... מתומה שאין אתה יודע וחזר הכתוב ופירש להלן... S zu 20, 10 (92a מור): סתומה בתורה בתורה בתורה בתורה בתורה "jede Todessstrafe, die unbestimmt — ohne Angabe der Hinrichtungsart — vorgeschrieben ist". — Einmal ist פְּתוּה statt פְּתוּה gesetzt. S zu 16, 2 (80a 2 "im Namen R. Ismaels"), in Bezug auf die beiden Verse Lev. 16, 1 und 2: הואיל ונאמרו שני דברות זה בצד זה אחד פתוח ואחד סתום יְלַפֵּד פתוח על המאיל ונאמרו שני דברות זה בצד זה אחד פתוח ואחד סתום יְלַפֵּד פתוח על. — S. auch Art. הפתום

Die 6. der Zweiunddreissig Regeln heisst קל הְּמֶר מְתּוּם; die 5. אַל וְחְמֵר מְפּרָשׁ: S. unten, Art. קל.

קתם, Substantiv, das entweder dem Verbum קתם in adverbialer Bedeutung angefügt, oder im Status constructus vor den als unbestimmt zu bezeichnenden Gegenstand gesetzt wird. 1. M zu 12, 6 (5a 24): מתח בתורה מתח בתורה מל מצות מכל מצות האמורות בתורה מתח (92a 20): אתח מכל מצות האור בתורה מתח בל מיתה שנאמרה מתח: M zu 12, 22 (11 b 6): הואיל ונאמרו צוואות בתורה מתח: M zu 12, 22 (11 b 6): הואיל ונאמרו צוואות בתורה מתח: M zu 13, 22 (12 b 8): מתח בתורה בתורה מתח M zu 13, 24 (42 b 29): הואיל ונאמרו אצבעות בתורה בתורה M zu 13, 26 (55 b 23) מתח בתורה מתח בתורה מתח בתורה מתח בתורה בתו

סתר. Kal סְתַּר, einreissen; in übertragener Bedeutung: widerstreiten, widersprechen. M zu 12, 5 (4 b 26): סוֹתְרִין זה על ידי זה (8. 86) 3.

מֶתֶר, Geheimniss. פְּתְרֵי תּוֹרָה "die Geheimnisse der Lehre", Bar. j. Kethub. 29d unt. 4 — Was על הַּנְלּיִים וְעֵל הַפְּתְרִים (vgl. Deu-

¹ In den drei letzteren Beispielen folgt stets: ופרם לך הכתוב באחד(ת) מהן. Hier ist statt שים das Verbum מון angewendet, welches besagt, dass zu dem anderwärts unbestimmt gelassenen Begriff an der einen Bibelstelle eine besondere Bestimmung gesetzt ist. Nur Exod. 12, 22 ist die Art des "Nehmens" (in einem Bündel) bestimmt; nur in Lev. 14, 16 ist der Finger als der der rechten Hand bestimmt; nur in Exod. 29, 2 ist ללת mit der Bestimmung הְשִּׁים versehen. Diese nähere Bestimmung wird als auch für die anderen Stellen giltig betrachtet: פורמני) פורמ אני). ² In der halachischen Terminologie ist DDD Gegensatz zu פֿירוש (ב. unt., Art. פֿירוש), Schekalim IV, 7; Nedarim II, 4. Vgl. ³ In nachtannaitischen Texten stehen, sind aber ohne Zweifel älteren Ursprunges, die Sätze, in welchen die Widersprüche zwischen Ezechiel und dem Pentateuch, sowie die Widersprüche in Kohel. und den Sprüchen Salomo's mit unserem Ausdrucke bezeichnet werden. Sabbath 13b: שהיה דבריו שרברי סותרין דברי תורה. Ib. 30b: זה את זה שרבריו שרברי Die Parallelstelle, T 266 1t (Keth. 5, 1), b. Kidduschin 10a: הַּרְרֵי תורה. Hier bedeutet der Ausdruck nicht etwa Geheimlehre, sondern die verborgensten Einzelheiten der Thora, des Religionsgesetzes. Der Ausdruck kommt auch Pesachim 119a ob. vor (El. b. Pedath), wo er Geheimlehre bedeutet. S. meine Schrift: Die Bibelexegese Moses Maimûnis, S. 12, Anm. 4. — Mit מְחְרֵי עָרָיוֹת, die verborgenen, nicht unmittelbar

teron. 29, 28) in M zu 22, 19 (95a 2) bedeuten soll, ist nicht ersichtlich.

ע

לשֶׁעֶבֶּר. ענבר. לְּשֶׁעֶבֶּר. Bezeichnung der Vergangenheit. Im Gegensatze zur Gegenwart: לשׁעָבַר, M zu 16, 4 (47a 6). Im Gegensatze zur Zukunft: יש אָז לשעבר ויש אָז לעתיד לבא, M zu 15, 1 (34a 11). Dann folgen Beispiele, in denen die Conjunktion אָ mit dem Perfectum und solche, in denen sie mit dem Imperfectum verbunden ist. Es ist der erste Ansatz zur terminologischen Unterscheidung der beiden Haupttempora des Verbums 1.

ענת Piel אָנַיּת, verkrümmen. Drei agadische Schriftdeutungen Jehuda b. Ilai's weist Jose der Sohn der Damascenerin mit den Worten zurück (Sd zu 1, 1, 65a 1 6 19): למה אתה מְעַנָּת עלינו את "Wozu verkrümmst du uns die Schriftworte?" Vielleicht bedeutet הכתובים hier Bibel als Gesammtbegriff. (S. oben S. 92). Vgl. unten, Art. אָקר,

על. S. oben (S. 111), Art. מַעל.

על. Zum Gebrauche dieser Präposition s. bes. Art. פרש, אמר.

עלה על לב Eine dem biblischen עלה על לב על העל (Jer. 3, 16), עלה על דעת לב (Ez. 20, 32) ähnliche Redensart ist עלה על דעת אין, in den Sinn kommen. Sn zu 5, 28 (6b 11): אתעלה על דעתך (Sd zu 33, 1 (142a 26): אתעלה על דעתך (ib. Z. 28: וכי עלתה בדעתך); dieselbe Frage T 466 13 16 (Ab zara 4, 5). Auch die erste der zwei erwähnten biblischen Redensarten kömmt vor. S zu 1, 15 (8d 16), Akiba: וכי עלת על לב 'T 364 3 (B. Kamma 9, 7), Nechemia, ebenso. Mit diesen Redensarten, in denen das Femininum des Verbums als Neutrum zu verstehen ist, wird meist eine dem Wortlaute des Textes nach mögliche, aber logisch absurde Auffassung beseitigt, um einer richtigeren Geltung zu verschaffen 3.

Hiphil הָּעֶלה mit על verbunden und darauffolgendem בָּאָלוּ Jemandem etwas so anrechnen, als ob . . . Sn zu 7, 18 (15a 12): מעלה (ib. Z. 13: מעלה עליו הכתוב כאלו הקריב תחילה (3b 9): מעלה עליו הכתוב כאלו שומע מפי הק"בה (70b 13): כל

aus dem Bibeltexte sich ergebenden Einzelheiten des Gesetzes über die verbotenen Ehen, umschreibt ein Amora (Aschi) das ארייה der Mischna, Chagiga 11 a.

¹ S. Die Anfänge der hebräischen Grammatik, S. 4, Ann. 3. ² Die Bar. Zebachim 65a hat auch hier: מכי תעלה על דעתך. ³ Im bab. Talmud findet sich sehr häufig אורעהך = סלקא (אורעה, 536b).

תְּלְּחֹן, das Obere, Vorhergehende, opp. תַּלְּחֹן. M zu 21, 7 (78a 17): מקיש תחתונה לעליונה. Die "Obige" ist die in V. 7, die "Untere" die in V. 10 Erwähnte. M zu 21, 1 (74b 1): אלו מוסיפין אלו מוסיפין (s. oben S. 40). Die "oberen" Schriftworte sind die in Exod. 20; die "unteren" die in Cap. 21 ff.

ענין. Dieses zuerst im Buche Koheleth auftauchende und dort noch zum Theile in der ursprünglichen Bedeutung der Mühseligkeit und Plage erscheinende Substantiv hat im tannaitischen Schriftthum ausschliesslich die von dem etymologischen Sinne des Wortes losgelöste Bedeutung: Gegenstand, Sache, Inhalt. In der tannaitischen Bibelexegese wird das Wort sehr oft angewendet und bezeichnet den Gegenstand oder Inhalt des Bibeltextes, oder auch den Bibelabschnitt selbst, insofern in demselben ein bestimmter Gegenstand oder Inhalt behandelt wird. M zu 12, (4a unt.), 13, 10 (21b 9): במי הענין מדבר 5. Sn zu 6, 3 (8a 19), 6, 6 כסני עצמו, s. oben, Art. יחד Anf. (S. 69), Art. כסני עצמו (S. 129). הפסיק הענין ,הפסיק הענין , s. unt., Art. ססס. — M zu 19, 10 (63b 29) = ... אומר הענין מה הוא אומר ... בסוף הענין מה הוא אומר...; gemeint sind der Anfang und das Ende des Abschnittes Lev. 25, 2-46-Ebenso S zu 18, 2 (85b 28 30) 6. — כל הענין שלמעלו ושלמטן אינו מדבר אלא במוקדשים, S zu 22, 28 (94c 19); "oben" ist V. 27, "unten" לפי שבא קרח וערער כנגד אהרן הזהיר עליו הכתוב את כל - 7. 287.

¹ S. Die Ag. d. Tann. I, 228. ² Da es sich um keinen Schrifttext handelt, ist הכתוב hier ein Aequivalent für Gott. — S. auch Aboth II, 2: מעלה אני מכר הרבה Vielleicht ist überall שכר als Object hinzuzudenken. ³ In der parall. Stelle, j. Sota 16 d unt. und ebenso Midr. Sam. c. 7 (4): הכתוב statt אכרוך הוא Vgl. Die Ag. d. Tann. II, 527. ⁴ S. Die Ag. d. Tann. II, 25, 1.

⁵ במה שמדפ eher am Platze als במה 6 Beide Aussprüche sind von Ismael. S. Die Ag. d. Tann. I, 249, 3; 260, 4. הקנין כולו אינו מרבר אלא בקדשים.

אנין, Sn zu 18, 3 (36b 8); in Bezug auf den Abschnitt Num. 18, 1—7, der mit Hinblick auf die Ansprüche, die Korach gegen die Priesterwürde Aharons erhob, diese Würde mit Verboten schützt.

— יסרור אותן ענין היסר אותן ענין היסר אותן ענין היסר אותן אותן אותן אותן היסר אותן אותן היסר אותן אותן היסר אותן אותן היסר אותן אותן בענין אותן ביי באותן בענין אותן ביי באותן באותן ביי באותן באותן באותן באותן ביי באותן באותן

Mit dem Ausdrucke כענין שנאמר wird im Midrasch der Schule Ismaels auf eine andere Bibelstelle verwiesen, nach welcher der Inhalt der zu erklärenden Textstelle oder auch nur eines einzelnen Wortes besser oder vollkommener verständlich wird 1. M zu 12, 30 (13 b 25), Hinweis auf Exod. 11, 6; 16, 20 (50 a 3), Hinweis auf V. 24.

— 18, 1 (57 b 7 9): für das Verständniss von weist Josua b. Chananja auf Richter 18, 30, Eleazar aus Modiim auf II Sam.

8, 18 hin. — Sn zu 15, 39 (35 a 6 10); 30, 7 (57 b 1). — Sd zu 1, 27 (70 a 13); 32, 10 (135 a 11); 32, 11 (135 a 18 21 22); 32, 15 (136 b 6). — Andere ähnliche Ausdrücke: גענין שאמרו ישראל ליוזוקאל, M zu 15, 17 (43 b unt.).

לאָנָן שָׁאָפֵרנּגּוּ kommt einige Male vor, um anzugeben, dass das Textwort in der zuerst angegebenen Weise zu verstehen ist, nachdem die davon abweichende Auffassung widerlegt worden. M zu 12, 10 (7a 21); 23, 18 (102a 20). Vielleicht muss auch in M zu 16, 23 (50a 23) statt שאמר gelesen werden שאמר. S. auch M zu 16, 13 (49a unt.).

לְעָנְקְ רָעָה , לְעָנְקְ מוּכָה, Sd zu 11, 12 (78 b 24), in Bezug auf Deut. 11, 12 und Ps. 104, 32. An der einen Stelle blickt Gott die Erde zum Heile an, an der andern zum Unheile.

Zur Dialektik der tannaitischen Schriftauslegung gehören folgende Redeweisen: וכי מה ענין זה לוח, S zu 14, 35 (73a 15), in Bezug auf Deut. 24, 8 und 9; Sd zu 33, 5 und 6 (144a 19). — S zu 23, 2 (100a 2): חמה ענין שבת לענין מועדות. — Sn zu 10, 29 (21a 11): אם אינו ענין לירושה הְּנַהוּ עָנִין לכפרה (13. ביין לכפרה).

¹ Einen Unterschied zwischen כנין שנאמר (s. Art. איי) und יצא versucht Weiss festzustellen (Studien über die Sprache der Mischna, S. 16).

לירושה תנהו ענין לקבורה. Wenn der Text der Natur der Sache nach nicht auf den Besitz erklärt werden kann (da Chobab keinen Anspruch auf Besitzrecht haben konnte), so gieb ihm eine Beziehung auf die Sühne — nach der anderen Erkl.: auf die Grabstätte — (die Chobab im Lande Israel verheissen wird). S zu 7,2 (29c 18): אם אינו ענין לעיכול איברים תנהו ענין לתרומת הרשן 19,7 (87b 8): אם אינו ענין חוץ למקומו לומנו תנהו ענין חוץ למקומו.

Die letzte der Sieben Regeln Hillel's lautet: יַּרָבֶר הַלְּמֶר מַעָנְיֵנוּ; unter den Dreizehn Regeln Ismaels ist es die erste Hälfte der vorletzten Regel. In der Baraitha am Eingange von S (2d 11) wird als Beispiel angeführt: Lev. 13, 41 f. Dass hier die Angabe "er ist rein" nicht absolut zu verstehen ist: rein auf jeden Fall, das ist aus der Fortsetzung in V. 42 ff. ersichtlich, aus der hervorgeht, dass es auch Fälle giebt, in denen Kahlköpfigkeit "unrein" ist. In M zu 20, 15 (70b 5) 2 und der Bar. Sanhedrin 86a wird diese Regel ausdrücklich citirt (s. oben, S. 100 unt.), um zu beweisen, dass das achte Wort des Dekalogs an Personen begangenen Diebstahl (Menschenraub) zum Gegenstande hat, da die übrigen Verbote, in deren Zusammenhange sich jenes findet. Verbrechen gegen die Person zum Gegenstande haben. In einer andern Baraitha, Sanh. ib., wird auf ähnliche Art, mit ausdrücklichem Hinweise auf unsere Regel, bewiesen, dass in Lev. 19, 11 vom Diebstahl, der an Sachen begangen wird, die Rede ist. In Sn zu 7, 1 (13 b 30) erwähnt Ismael selbst die Regel, um auf Grund derselben die Worte מאת פני הקדש, Lev. 10, 4, aus V. 2, עמתו לפני הי, zu erklären 3. — Eine Unterabtheilung der 12. Regel Ismaels ist מַכר לְמֵד מְסוֹפוֹ, in der Baraitha (S 2d unt.) mit folgendem Beispiele illustrirt: Aus Lev. 14, 34, wo nur schlechtweg von einem Hause die Rede ist, könnte man schliessen, dass die Gesetze des Aussatzes auf jedes Haus, ohne Rücksicht auf dessen Baumaterial, Anwendung finden; aus der am Schlusse des Gesetzes stehenden Vorschrift (V. 45) aber ist ersichtlich, dass nur

י So T 427 6 und Ab. di R. Nathan c. 37. Am Schlusse der Bar. am Eingange von S למד הלמד In der Bar. selbst, wo die 12. Regel Ismaels besprochen wird, steht in der Anwendung der Regel (2c 12) למד ² In M stehen nur die Anfangsworte des Passus, der aus der talmudischen Baraitha zu ergänzen ist.

3 In S zu 9, 2 (45 d 5) ist Ismaels Erklärung, ohne Berufung auf die Regel, in Akiba's Namen gebracht. Die entgegenstehende Erklärung hat in Sn Jose, in S Eliezer (b. Hyrkanos) zum Autor. — Eine Berufung auf die Regel in der Agada s. Gen. r. c. 15 (Ende), Pesikta 142 ab. S. dazu Ag. d. pal. Am. II, 339, 1.

solche Häuser gemeint sind, die aus "Steinen, Holz und Erde" bestehen! Man kann למר מענינו und ind so unterscheiden: Etwas, was aus dem Zusammenhange gefolgert wird; Etwas, was aus einer hinterdrein folgenden Bestimmung gefolgert wird.

Die 20. der Zweiunddreissig Regeln lautet: דבר שנאמר בזה ואינו ענין לו אבל הוא עניו לחברו. Was von dem einen Gegenstande ausgesagt ist, aber sachgemäss nicht zu ihm, wohl aber zu einem andern Gegenstande gehört. Man bezieht also den betreffenden Text auf diesen andern Gegenstand, und zwar - das wird als Bedingung hinzugefügt — wenn diese Substituirung mit Hinblick auf beide Gegenstände erforderlich ist (מאימתי הוא ענין לחבירו משינטרך לו זה ולא יצטרך לו זה ולא יצטרך לו זה ולא יצטרך לו זה worte Moses' in Deut. 33, 7 nicht auf Jehuda, sondern auf Simon zu beziehen 2; denn einerseits erhält Jehuda in den Worten "Höre, Ewiger, die Stimme Jehuda's" den Segen; andererseits bliebe Simon ohne jene Annahme ungesegnet 3. — Ebenso ist in Jerem. 33, 26 יעקב nicht auf Jakob zu beziehen, da von diesem im Vereine mit David nicht gesagt werden kann: "um von seinem Samen Herrscher zu nehmen". Vielmehr ist — da unter den Herrschern die Könige und Hohenpriester gemeint sind — מעקב auf Aharon zu beziehen, von dem die Hohenpriester stammen, wie die Könige von David. Das ist auch aus V. 24 ersichtlich: "die zwei Geschlechter, die der Ewige erwählt hat" 4.

ענש. Kal ענש, strafen. S zu 5, 17 (26d 10): הרי הכתוב ענש את מי שאיני יודע אם כך ענש הכתוב למי שאינו יודע על אחת כמה וכמה את מי שאיני יודע אם כך ענש הכתוב למי שאינו יודע על אחת כמה וכמה Wenn die Schrift auf solche Weise den bestraft hat, der unwissentlich sich vergangen hat, um wie vieles eher wird sie den bestrafen, der wissentlich sündigt.

ענש. S. oben (S. 41), Art. אַוָּהָרָה.

תְּצֶּם, mit Personalsuffix: selbst. In Sd wird den einführenden Worten Moses': "ich sagte euch" die Bemerkung beigegeben: "Nicht von mir selbst sage ich es euch, sondern aus dem Munde Gottes". אנ מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הגבורה אני אומר לכם. לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הגבורה אני אומר לכם.

¹ In S zu 14, 45 (74a 11) findet sich die Folgerung, ohne die Regel. 2 תגיהו ענין לאהרן. Ebenso im zweiten Beispiel: תגיהו ענין לאהרן. S. ob., S. 141 unt.

³ In Sd zu 33,7 (144b 20—25) sind die Worte אל עמו תביאנו bis Ende des Verses als Segen für den Stamm Simeon gedeutet. 4 Ueber die von Grätz, Monatsschrift, 1880 (29. Jhg.), S. 97, angenommene Berufung Abulwalîds auf die 20. Regel El. b. Jose Gelili's s. meine Bemerkung: Aus der Schrifterklärung des Abulwalîd Merwan Ibn Ganah. (1889), S. 27, Anm. 1. 5 An den drei anderen Stellen און ברוך הוא S. darüber unten, Art.

So zu 1, 9 (67 a 13); 1, 6 (66 b 4); 1, 20 (69 a unt.); 1, 29 (70 a 25). In einer Discussion zwischen Eliezer b. Hyrkanos und Josua b. לא נאמר בל תוסיף Chanania spricht der eine den Grundsatz aus: לא נאמר בל תוסיף אלא כשהוא בעצמו; der Andere: אלא כשהוא בעצמו. Zebachim VIII, 10¹. Die beiden Sätze beziehen sich auf das Verbot in Deut. 13, 1 und besagen, dass das Hinzufügen zu einem Gebote und das Hinwegnehmen von demselben so zu verstehen sind, dass das Wesen des Gebotes unverändert bleibt und die Aenderung nur eine quantitative ist.

שקב. Kal אָקב, an der Ferse fassen (Hosea 12, 4; Gen. 25, 26). Mit diesem drastischen Ausdrucke kennzeichnet Ismael drei Fälle, in denen die Halacha, das ist die überlieferte Satzung, dem Wortlaute der Schrift seine Geltung entzieht 2: בשלשה מקומות הלכה עוקבת? מקרא, Sota 16a, trad. von Jochanan. 1. Die Thora sagt התורה) אמרה), Lev. 17, 13, das Blut sei "mit Staub" zu bedecken, die Halacha bestimmt: mit jeglichem Dinge. 2. Die Thora sagt, Num. 6, 5, dem Nazir dürfe kein "Scheermesser" über das Haupt fahren; die Halacha verbietet jede Art der Enthaarung. 3. Die Thora sagt, Deut. 24, 3, die Scheidungsurkunde sei auf einem ספר zu schreiben, die Halacha gestattet jegliches Ding, worauf geschrieben werden kann 4.

stellung vgl. Megilla 31 b (Abaji): Die Strafreden in Lev. 26 משה מפי הנבורה אמרן; die in Deut. 28 משה מפי עצמו אמרן.

¹ Vgl. R. Haschana 28b, Erubin 100a. ² S. Die Ag. d. Tann. I, 251.

³ Aruch (באָד II; Bd. VI, S. 244 b) kennt die Varianten אַנקפּה und אַנקפּה. Letztere Lesung findet sich in der Version des jerus. Talmuds (s. die folg. Anm.). — Raschi zu Sota 16a erklärt den Ausdruck עוקבת sehr gut so: מקפחת את עקבו מומרו ועוקרת [אותר] sie reisst gewaltsam die Ferse des Schriftwortes aus seinem Standorte und entwurzelt es" (entzieht ihm den Boden). Uebrigens wird im bab. Talmud selbst, Bota 16a unt., עוקבת mit עוקבת erläutert. mud. Kidduschin 59d 16, lautet der Ausspruch Ismaels: בנ' מקומות התורה עוקפת התורה אחר למקרא ובמקום אחר למדרש. Statt התורה muss offenbar gelesen werden הלכה, da in der Ausführung gerade das Aequivalent für מקרא ist und nicht etwa im engeren Sinne als "mündliche Lehre" verstanden werden kann. Statt No. 2, die in der That in Sn zu 6,5 (8b11) zwischen den Schülern Ismaels, Josija und Jonathan controvers ist, hat der jer. Talmud: "Die Thora sagt, Exod. 21,6: mit der Pfrieme; die Halacha: mit jedem Dinge". In M zu 21,6 (77 b ob.) findet sich noch ein Rest unseres Ausspruches: ... אמרה אמרה דבר דבר בכל דבר והתורה והלכה אמרה בכל דבר. Statt ואמרה ו ואמרה. Was den Schluss der Version des jer. Talmuds betrifft: ובמקום אחד למדרש, wird als Beispiel die von Ismael mit Hilfe der 6. seiner Regeln (oben S. 80) bewerkstelligten Auslegung zu Lev. 14, 9 gebracht, mit deren Ergebniss die Halacha nicht übereinstimme. Im bab. Talmud wird diese Auslegung ebenfalls citirt, und ein bab. Amora (Nachman b. Jizchak) constatirt, dieser Fall sei von den in Ismaels Ausspruche zusammen-

אסף. Kal אַקף. In einer agadischen Controverse zwischen Jehuda b. Ilai und Nechemja, über Ps. 12, 6, sagt Letzterer zu Ersterem: אחם של עלינו את המקרא (Lev. r. c. 32 Anf.). Es ist das dieselbe Zurückweisung, die demselben Jehuda von Seiten eines anderen Tannaiten zu Theil wird, nur dass dieser statt אַנקף (s. oben, S. 139, Art. עומה.). In Wirklichkeit sind das Synonyma, die beide "krümmen" bedeuten. — Das Partic. אַנוּ findet sich auch in einer Baraitha, j. Gittin 46c 45 ¹ und bedeutet dort: krumme Wege gehen, Hinterlist gebrauchen 2. Statt אַנוּ hat in unserem Satze eine andere Quelle, Schocher tob zu Ps. 12 (5): עוֹנְם (Jalkut בין עוֹנִים).

עקר. Kal אַקר, entwurzeln, ausreissen. Eliezer b. Hyrkanos sagt einmal zu Akiba, in Bezug auf eine exegetische Deduction desselben: עקיבא עַקרָהָ מַה שכתוב בתורה, Pesachim VI, 2. In einer Dichtung Simon b. Jochai's klagt das Deuteronomium über Salomo, der die Verbote in Deut. 17, 16 ff. als nicht bestehend erachtete: ביקש לַשְקוֹר יוד ממני und בַּקרְנִי שלמה "בּיקש לַשְקוֹר יוד ממני f. In einer ähnlichen Dichtung Josua b. Karcha's klagt das Jod des Namens שַּרֵי משמה של אותו צדקת.

ערב. Piel אַרב, vermengen. Partic. Pual אָרָב. Von Jose b. Chalafta wird berichtet, er habe bei der Erklärung einer Bibelstelle diese mit einer andern "vermengt", indem er ein aus der Bibelstelle selbst nicht zu verstehendes Element derselben nach einer anderen Bibelstelle deutete. So vermengte er II Sam. 21, 8, um לעדריאל (statt לפלפי לפלים), I Sam. 25, 44) zu verstehen, mit I Sam. 18, 19: statt Palti werde dort deshalb Adriel genannt, um anzudeuten, dass sowie Palti's Ehe mit Michal, auch Adriels Ehe mit Merab gesetzwidrig gewesen sei. Der Ausdruck lautet: די יוסי הורש מקראות מעורבין Bar. Sanh. 19b (Var. היה דורש מקראות מעורבין) לה בוה

gestellten drei Fällen verschieden, weil es sich in ihm nicht um den Widerspruch zwischen Halacha und Schriftwort, sondern um den zwischen Halacha und Midrasch handle: מררש היא עוקבת מדרש היא. Aus מררש ist im Talmudtexte, durch falsche Auflösung der Abkürzung מדרבנן das unverständliche מדרבנן geworden. So emendirt auch, ohne Beziehung auf den jerus. Talmud, D. Luria in seinen Glossen (in der Wilnaer Talmudausgabe).

¹ Die Parallelstelle, T 274 10 (Keth. 12, 2) hat statt אָדְייָני יְיָ יְּטְּיִר, und dem entspricht in b. Gittin 49 b: יְּיִשְׁרִיּ בְּּ S. das Substantiv יְּיַבְייִר, Levy III, 686a. ³ Lev. r. c. 19 (2). In j. Sanh. 20 c 48 und Schir. r. zu 5, 11 fehlt der erste Satz. — S. Die Ag. d. Tann. II, 123. ⁴ Lev. r. ib., Schir. r. ib. S. Die Ag. d. Tann. II, 315. ⁵ S. Die Ag. d. Tann. II, 171.

Vielleicht tannaitischen Ursprunges ist der Ausdruck אַרְשָּׁיִּח, mit welchem Chija b. Joseph 3, ein Schüler Jochanans angiebt, dass in Exod. 22 eine "Vermengung der Abschnitte" obwaltet, indem ein Vers (22, 8) nicht in den Abschnitt vom anvertrauten Gut (22, 6–8), wo er sich findet, hineingehört, sondern in den Abschnitt vom Darlehen (22, 24–26) 4.

ערה פופ. פופ. ausgiessen. Akiba gebraucht die Redensart: עירה כל הפרשה כולה לכי לא חופשה, S zu 19, 20 (89d 1), womit er sagen will: die Motivirung "denn sie war nicht freigelassen worden" ist maassgebend für die ganze Satzung, von der dieser Abschnitt (Lev. 19, 20—22) handelt. Dies drückt er bildlich so aus: die Schrift — erg. הכתוב als Subject — hat den ganzen Abschnitt in jene Motivirung hineingegossen. Ebenso heisst es in einer anonymen Baraitha, j. Kidduschin 58d 64, in Bezug auf

Was No. 2 betrifft, so scheint der unmittelbare Wechsel zwischen dem Hinweise auf Gottes strafende Gerechtigkeit (Nachum 1, 2, 4) und dem auf Gottes Erbarmen (V. 3) die Anschauung hervorgerufen zu haben, dass hier ein Wechsel der redenden Personen vorliegt. — No. 3 ist dunkel. Es werden nur die beiden Psalmverse, 56,1 und 58,2 citirt, die das Wort אַ gemeinsam haben. Wie auf dieses Citat die Regel anzuwenden sei, weiss ich nicht. ² In Midr. Samuel c. 10 bildet dieses 4. Beispiel den Schluss einer Zusammenstellung von sieben Beispielen, denen allen die Regel: אַ מוֹר וֹה לא אַמֵּר ווֹה כֹל הפרשה עִירובי דברים מה שאמר וה לא אמר ווֹה לוֹה לא אמר ווֹה לאמר ווֹה לא אמר ווֹה לא אמר ווֹה לא אמר ו

den Abschnitt von der Leviratsehe, Deut. 25, 5-10: עירה כל הפרשה כולה לייבום: d. h. die Bestimmung וְיַבְּמָה, V. 5, welche die Vollziehung der Leviratsehe fordert, ist maassgebend für die ganze Satzung. — Das ungewöhnliche Wort עירה ist an den parallelen Stellen des jerus. Talmuds beim zweiten Beispiele corrumpirt: in Jebamoth 6c 63 ist עורה (עי = ש) daraus geworden, ib. 3c 29: עורה oder י עודה. Das erste Beispiel im Ausspruche Akiba's ist im babylonischen Talmud, Gittin 39b, so gegeben: אורעה כל הפרשה כולה ללא חפשה. Diese Lesung אורעה scheint auf einem Missverständniss zu beruhen, indem man אַרָע als עירָה oder hörte und dies dann ins Passivum umsetzte?. In derselben Umgestaltung findet sich noch ein drittes Beispiel unserer Redensart in einer Baraitha des babylonischen Talmuds, Baba Bathra 113b: היתה לבני ישראל לחוקת משפט אורעה? כל הפרשה כולה להיות דין; d. h. die am Schluss des Abschnittes von der Besitzvererbung (Num. 27, 6-11) sich findende Bestimmung, dass es eine "Rechtssatzung" sei, ist maassgebend für den ganzen Abschnitt, insofern als Verfügungen über die Erbschaft den Vorschriften über die Rechtsprechung unterliegen. Auch hier lautete der Satz ursprünglich sicher so: עירה כולה להיות דין ein Aequivalent des Textwortes bout ist).

עשה. Aus מִצְוַת לֹא תַעֲשָׂה und מִצְוַת לֹא פוּצוֹת entstanden durch

י Für diese Corruptel קורה giebt Levy (III, 625b) einen besondern Artikel in einer sonst nirgends vorkommenden Bedeutung, mit Herleitung aus dem Arabischen, die von Fleischer (III, 727) in seinem Nachtrage mit Recht als ² Weiss zu S möchte umgekehrt קירעה aus עירעה unklar bezeichnet wird. ableiten; jedoch hat die Bedeutung von אַרק), begegnen, hier keinen Sinn und ist für die Lesart des bab. Talmuds (die übrigens von R. Abr. b. David im Commentar zu S ohne Weiteres an die Stelle von קירה gesetzt wird) nur auf gezwungene Weise zu verwerthen. Auch die von Levy III, 698a adoptirte Bed. "verbinden" ist unhaltbar. Am besten und einfachsten erklärt sich die Redensart, wie im Texte angegeben ist. So hat sie schon der Commentar קרבן אהרון zu S verstanden. Dass עָרָה, ausgiessen, mit ל construirt wird, sieht man in den bei Levy III, 698 b citirten Beispielen. 3 Statt אורעה hat das Münchener MS. הודעה, welche Variante jedoch keine Berücksichtigung verdient. Jastrow (125a) constatirt für dieses אורקה — ohne auf die Stelle in Gittin 39b hinzuweisen — eine besondere Bedeutung: proclamirt, verkündet werden, und dazu als ebenfalls einziges Beispiel des Activum, mit sehr problematischer Ableitung עסח הַרְיעַ הוא die Paraphrase zu מקרא קרש in Sn zu 28, 18 (54 b 14): אירעו במאכל בכסות נקייה. Dieselbe Paraphrase findet sich auch in M zu 12, 16 (9a unt.), jedoch mit אירעו statt אירעו. Dieses letztere ist nichts Anderes als verbale Wiedergabe von ארץ, indem ארע Aequivalent von ist. Das Wort bed. etwa: begegne ihm (dem Festtage), zeichne ihn aus (l. 1978, Imper.).

Kürzung die Ausdrücke לְּא תַּמְשָׁה und לֹּא תַּמְשָׁה (oder kurz עִּיּה) zur Bezeichnung der beiden Classen der biblischen Gebote (s. M zu 20, 7, 69a 18). S. oben (S. 116) Art. מְּנָהְה.

עשיר. S. oben (S. 116) Art. מָקוֹם.

עָתִיד לְבוֹא Bez. des Futurums, oben (S. 139), Art. עבר.

פּגימה, Verunglimpfung. S. oben, S. 99.

בשנים אם dem Aorist ἔπεισα) abstrahirte Wurzel, welche im Aramäischen (Syrischen) und Neuhebräischen Bürgerrecht erhalten hat und im letzteren namentlich im Piel בים (geschr. בים und dessen Nomen act. בים בים sehr oft vorkömmt. Das Verbum bed. überreden, beschwichtigen, besänftigen². Sn zu 11, ε (24a 9 35): והמקום את כל באי העולם ואומר להם בואו וראו על מה אלו מתרעמים עלי בשיים את כל באי העולם ואומר להם בואו וראו על מה אלו מתרעמים עלי D. h. Num. 11, 7, das Lob des Manna, ist Gottes Rede an alle Weltbewohner, mit der das Ungerechte der Klage Israels in V. ε überzeugend dargethan wird (s. oben, S. 130, Art. בסם.). Hier hat בים eine dem griechischen Verbum näher stehende Bedeutung. Ebenso hat שנים die Bed. Ueberredung in der Erklärung Nechemja's — gegen Jehuda b. Ilai, Gen. r. c. 93 (6)³ —, wonach נונשו ווסס. 14, ε פיום Jos. 14, ε (פיום in Jos. 14) (ביום in Jos. 14, ε (פיום in Jos. 14) (ביום in Jos. 14, ε (פיום in Jos. 14) (ביום in Jos. 14, ε (פיום in Jos. 14) (ביום in Jos. 14, ε (פיום in Jos. 14) (ביום in Jos. 14)

Das Partic. des Hophal, מְּלָהָ (geschr. מונה), das s. v. bedeutet wie פְּנִיּף, frei, ledig (z. B. Jebamoth III, 4, Gegensatz zu verheirathet), kennzeichnet ein Wort des Bibeltextes als der Deutung gewärtig, als im Texte entbehrlich und darum

¹ Vgl. oben, S. 129, Anm. 4. ² S. Berach. 28 b, in einem Ausspruche Jochanan b. Zakkai's: אוי יכול לפייסו ברברים. ³ Diese Controverse ist Ag. d. Tann. II, 250 irrthümlich ausgeblieben. ⁴ In diesem Sinne betrachtet Chija b. Abba (Die Ag. d. pal. Am. II, 191) die Worte Jehuda's an Joseph, Gen. 49, 18—34 als kunstgerechte Rede, welche sich theils an Joseph, theils an die Brüder, theils an Benjamin wendet: מיוס ליוסף, סיום לאחיו, פיום לבניםין, פיום לבניםין, Gen. r. c. 93 g. Ende.

den Zwecken der Auslegung offenstehend. Im Midrasch der Schule Ismaels lautet die ständige Formel bei Anwendung der zweiten der Dreizehn Regeln: מופנה להקיש ולדון נורה שוה (s. oben, S. 15).

Angesicht. Die Verbindung גלה פנים, das Angesicht enthüllen (vgl. Hiob 41, 5), Gegensatz zu כַּהָה מָנִים (vgl. Gen. 38, 15), scheint sprichwörtliche Redensart für unverhüllte Frechheit und Schamlosigkeit gewesen zu sein. Das ist deutlich ersichtlich aus dem daraus gebildeten Nom. act. גלף פנים, das zweifellos die erwähnte Bedeutung hat 2. S. M zu 17, 8 (53 a 9 11), Eliezer b. Hyrkanos: בא בגלוי פנים, von Amalek, der sonst Israel mit versteckten Angriffen beunruhigte, diesmal aber mit offener Frechheit kam. Bar. Erubin 69a: מומר בנלוי פנים, der in Frechheit Abtrünnige 3. Wenn also der biblische Ausdruck für Frechheit, Uebermuth: "mit erhobener Hand" (Num. 15, 30) so paraphrasirt wird: זה המגלה מנים בתורה (Sn z. St., 33a 8), so ist das eine sehr sinngemässe Wiedergabe des einen Ausdruckes mit dem andern 4. Die Ergänzung בחורה kann nur bedeuten: "gegen die Thora". Worin die Frechheit gegen die Thora besteht, wird in Sn a. a. O. durch das Beispiel des Königs Manasse erläutert: כמנשה בן חוקיה שהיה יושב דופי בהגרה של דופי Von der "makelsuchenden, lästernden Agada"6 des als Ketzer gedachten Königs wird sofort ein Bei-

¹ Zur Controverse Ismaels und Akiba's über die Qualification des אונגה s. Hoffmann, Zur Einleitung, S. 6; Schwarz, Die hermeneutische Analogie, S. 24 ff. ² Vgl. מַמְתֵּיר פָּנִים Jes. 53, 3, zu הָּחָתִּיר פָּנִים. 3 Jochanan (Die Ag. d. pal. Am. I, 266, 1) deutet den Namen שעמד בגלוי פנים לפני הקב"ה so: הקב"ה (I Sam. 4 Derselbe Ausdruck בור רְקה ist in Exod. 14, 8 und Num. 17, 8), Sota 42 b. 33, 3 in gutem Sinne gebraucht: er bezeichnet die unerschrockene Kühnheit des befreiten Volkes. Im Onkelos-Targum wird dafür ein anderer bildlicher Ausdruck gebraucht: בְּרֵשׁ נְלִי, mit unverhültem Haupte. Das ist eine alte Uebersetzung des Ausdruckes; denn sie wird in M (27b 17) statt einer Erklärung gegeben. Dass בריש גלי Furchtlosigkeit, Kühnheit bedeutet, sieht man im Targum zu Richter 5, 9, wo von den Schriftgelehrten gesagt ist, dass sie auch in Zeiten der Gefahr nicht aufhörten, Vorträge über die Lehre zu halten (s. oben, S. 27, A. 3) und in den Synagogen furchtlos das Volk belehrten: דיתבין בבתי כנישתא בריש גלי ומאלפין ית עמא. ⁵ In der parallelen Bar., Sanhedrin 99b, heisst es unmittelbar an den Text anknüpfend: יוה מנשה ... בהגדות של דוםי ungefähr הנדה של דום zu übersetzen, nicht "gesetzverachtende Hagg.", wie Levy I, 428b unten (und nach ihm Wünsche, Der babylonische Talmud III, 208f.) übersetzt. Denn 'bin bed. Makel (s. Levy I, 417ab) und in der Fortsetzung unseres Ausspruches wird das Psalmwort, in dem יוֹפּי vorkommt (Ps. 50, 20), in demselben Sinne als Ansprache Gottes an den Lästerer gedeutet. Uebrigens glaube ich, dass של דום eine Notarikon-Deutung des im Texte fol-

spiel gegeben: "Er hatte es nicht nöthig, in der Thora die Erzählung von den Alraunen Reubens (Gen. 30, 14 ff.), noch die Angaben über die Schwester Lotans zu schreiben!" (לא היה לו לכתוב .. בתורה; in der Bar. לא היה לו למשה לכתוב). Also unehrerbietiges Spötteln über gewisse Partieen des Pentateuches - das ist die Lästerung, welche dem Könige Manasse, als dem Typus eines ketzerischen Bibellesers und Bibelauslegers zugeschrieben wird. - Auch die Textworte "denn das Wort des Ewigen hat er verachtet", Num. 15, 31, zielen auf המגלה פנים בתורה. Sn zur St. (33a 25), Bar. Sanh. 99a (Schebuoth 13a); und auf der Deutung des ganzen Verses beruht, wie in derselben Quelle angegeben wird, die Sentenz Eleazars aus Modiim über die Verächter des Gottesbundes, des Gotteswortes und der göttlichen Gebote, Aboth III, 11!. In einem anonymen Ausspruche wird — wie bei El. aus Modiim — המגלה פנים בתורה zu denen gerechnet, die keinen Antheil an der kommenden Welt haben, T 433 25 (Sanh. 12, 9), i. Pea 16b 38; j. Sanh. 27c 312. Ebenso rechnet ihn Jehuda I zu Jenen, denen der Versöhnungstag keine Sühne bringt, j. Joma 45b 64; b. Joma 85b (Schebuoth 13a, Kerithoth 7a).

genden Wortes מהיה יושב ודורש ist; wie denn thatsächlich in Sn vor שהיה יושב ודורש noch die Worte את ה' הוא מגרף stehen, die der Conmentator R. Hillel (und nach ihm Friedmann) mit Unrecht als Interpolation betrachten.

¹ S. über diesen Ausspruch und seine polemische Tendenz die Ausführungen Guttmanns, Monatsschrift, 42, Jhg. (1898), S. 303 ff., 337 ff. jer. Talmud finden sich (an beiden Stellen) zwei Erklärungen unseres Ausdruckes: 1. Wer sagt, dass die Thora nicht vom Himmel (offenbart) ist. 2. Wer öffentlich (בפרהסיא) sich gegen die Worte der Thora vergeht. Nach beiden Erklärungen ist also "Frechheit gegen die Thora" der Sinn des Ausdruckes; nach der einen in der Meinung über ihren Ursprung, nach der anderen in der Uebertretung ihrer Vorschriften. Das Wort בפרהטיא (= sonst קנלר, s. unten, S. 153, A. 3) ist hier ungefähr dasselbe, was בנלוי מנים, wie denn Raschi zu Erubin 69 a מעיז mit מנלה פנים Raschi erklärt, Sanh. 99 b, מעיז mit מעיז dieses mit jenem erklärt. D'ID. S. ferner Friedmann, Beth-Talmud I, 334-337; Margulies, Monatsschrift, 39. Jhg. (1895), 68. 4 Dieser Zusatz steht nur in dem gewöhnlichen Mischnatexte und in der Bar. Sanh. 99a; aber er fehlt in dem von Lowe edirten (paläst.) Mischnatexte, sowie in Ab. di R. Nathan c. 26. Er scheint also babylonischen Ursprunges zu sein.

giltigen Satzung" — ist jene Bedeutung von מגלה פנים nicht zu vereinbaren. In Wirklichkeit beruht der Zusatz auf einer anderen Auffassung des Ausdruckes מגלה פנים בתורה. Der Urheher des Zusatzes verstand nämlich פנים in der Bedeutung, welche sich in nachtannaitischen Texten, und zwar schon bei einem der frühesten palästinensischen Amoräer Jannai 1 findet, und in welcher "Angesicht" ein Bild für die verschiedenen Arten und Weisen ist, nach denen eine Bibelstelle ausgelegt werden kann?. Diese Bedeutung des Wortes פנים stammt jedenfalls schon aus tannaitischer Zeit. Der Urheber des Zusatzes שלא כהלכה fand sie auch in unserem Ausdrucke und verstand denselben so: "wer Erklärungsweise in der Thora enthüllt", die der giltigen Satzung widersprechen. Er scheint Auslegungen gesetzlicher Texte im Sinne gehabt zu haben; während thatsächlich unser Ausdruck auf etwas anderes, als gesetzwidrige halachische Exegesen zielt. Nach dem oben Dargelegten bedarf es keines Beweises, dass der Zusatz unberechtigt und jedenfalls unecht ist und dass der Ausdruck המנלה פנים בתורה, der auch in neuerer Zeit mit Vorliebe so erklärt wird, wie ihn der Urheber jenes Zusatzes verstanden hat3, von dem im Eingange erwähnten גלף פנים nicht getrennt werden darf.

תְּּמְכִיק Hiphil הְּמְכִיק, unterbrechen. M zu 12, 6 (6a 2): הקבין Mit den Worten am Schlusse von Deut. 16, 6 hat die Schrift den Gegenstand unterbrochen, so dass der Anfang von

¹ J. Sanh. 22 a 71: מרי שתהא התורה נדרשת מ"ם פנים ממא ומ"ם פנים מהור ... 8. auch die Ag. d. pal. Amoräer I, 40, 5 citirten Parallelstellen. In einem Berichte Jochanans (Erubin 13b) vertritt מעמים den Ausdruck שנים (s. oben, Art. ² Vgl. den Ausdruck הַרְאוֹת פָּנִים bei Akiba, Erubin 54 b, mit welchem nach meiner Vermuthung (Die Ag. d. Tann. I, 304, 1) Akiba das Textwort לפניהם, Exod. 21, 1 (das Suffix auf המשפטים bezogen), gedeutet hätte. — In späterer Zeit wird der Ausdruck שַּׁנִים üblich, um die Vieldeutigkeit des Bibeltextes zu bezeichnen; man substituirt ihn dem מַעָּמים in dem oben, S. 67, Art. מַעָּם Ende erwähnten Ausspruche (vgl. damit den Schluss der vor. Anm.) und spricht von עים לתורה, von den 70 Auslegungsweisen der Bibel. S. darüber Zunz, Die Ritus, S. 205, und meine Ausführungen: Abraham Ibn Esra's Einleitung, S. 76; Stade, Z. f. altt. Wiss., XI, 67; Revue des Études Juives XXII, 35; J. Qu. Review IV, 509. 3 Z. B. Geiger, Nachgelassene Schriften IV, 338. G. verweist auf die oben, Art. 702, erwähnten Stellen und erklärt: "Geheimgehaltenes aufdecken; das bezieht sich wohl auf die Symbolisirungen, wie sie namentlich christliche Deuter vornahmen". (Dieselbe Beziehung findet im Ausspruche Eleazar aus Modiim auch Guttmann, s. oben, S. 150, Anm. 1). Ich selbst habe Ag. d. Tann. I, 197 im Sinne der jetzt für unrichtig erkannten Erklärung übersetzt: "wer Erklärungen der Schrift enthüllt, die nicht der Satzung entsprechen".

V. 7 nicht mit den Worten in V. 6 "um Sonnenuntergang" verbunden werden kann. — M zu 12, 3 (3b 21): להפסיק הענין; ebenso Sn zu 29, 39 (55b 15), Ismael. S zu 2, 14 (12b 12) in Bezug auf das Wort ממסיק הענין auseinanderhält: באש auseinanderhält: הפסיק ליתן ריות למשה להתבונן בין פרשה. S zu 1, 10 (7c 18): לפרשה ובין ענין לענין ולמה הפסיק ליתן ריות למשה להתבונן בין פרשה. Die Unterbrechung — im Texte durch den Beginn eines neuen Abschnittes auch äusserlich angezeigt — diente dazu, damit Mose Zeit gewinne, zwischen einem Abschnitte und dem anderen, einem Gegenstande und dem anderen nachzudenken.

קפור (geschr. מְשְׁמִים)². פֿסוּק אָמָים, die Abtheilung der sinngemässen Absätze innerhalb des Verses. S. oben, S. 67, Anm. 3.

פרם. Kal פְּרָם, einzeln hervorheben. specificiren. S. Art. (S. 79). Im Ismael'schen Midrasch ist folgende Redensart geläufig: חפרם באחד מהם, M zu 21. 18 (21 b 8): ופרם באחד (באחד). Sn zu 5, 2 (1 a 10); 5, 21 (5 b 8) u. s. w., an den oben

י Vgl. Lev. r. c. 1 g. Ende, in Bezug auf Lev. 1, 1 (יויקרא. וידבר), verglichen mit Exod. 3, 4: בסנה הפסיק אליו בין קריאה לדיבור באהל מועד אין כאן הפסקה.

pubp auch die ganze Bibel und ist Synonym zu אָרֶבָה. S. Beispiele aus dem 12. bis zum 16. Jahrhundert Revue des Études Juives XVI, 278.

5 S. Die Ag. d. Tann. I, 349, 3.

בּלֶל, das Besondere, Einzelne, opp. בָּלֶל. S. den Artikel über Letzteres, ob., S. 80.

Eine dem Midrasch der Schule Akiba's eigenthümliche Formel ist ... לְּבָּרָם לְּבִּי die angiebt, was durch den ausgelegten Ausdruck des Textes aus dem Bereiche seiner Geltung ausgeschlossen ist. In der Schule Ismaels wird das mit אַזָּ ausgedrückt (s. ob., S. 74). Der Beispiele für diese Formel bedarf es nicht. Nur einige seien citirt. S zu 14, 34 (73 a 6): ... בבית ארץ אחותכם פרם לבית בנוי בספינה. Aus Mischna und Tosefta: Sota IV, 1; Chullin VIII, 4. T 1 14; 232 1; 301 21; 436 29; 625 10 1. Es ist nicht ganz klar, wie in dieser Formel grundbedeutung zu Grunde läge, wonach mit dem Worte die Bed. aussondern, ausscheiden (vgl. 712) verbunden ist.

Dieses Quadrilitterum, dem im Syrischen פּרְסִי) entspricht², soll aus dem bereits in alter Zeit bei den Juden und den Syrern eingebürgerten פּרָסִיא, παρρησία³ her-

¹ Beispiele aus dem agadischen Midrasch: Gen. r. c. 32 (8 und 11); 34 (8); 35 (2). Lev. r. c. 2 (9).

2 S. Payne Smith, Col. 3276 f. Dieses syrische Verbum scheint Zunz zu meinen, wenn er im Eingange seines Artikels "über das Verbum ספרים (Z. d. D. M. G. XXVI, 757; Gesammelte Schriften III, 68) von demselben aussagt, es sei "bei Syrern und Juden bereits in den ersten Jahrhunderten gebräuchlich". — Ueber die Pa'li-Form des Verbums s. Hoffmann-Merx, Grammatica Syriaca, p. 231.

3 S. Levy IV, 103 a f.; Payne Smith Col. 3242. Aus dem tannaitischen Midrasch sei folgendes Beispiel erwähnt, das auch sonst interessant ist. Sd zu 13, 7 (92b 13), von den Verführern (zur Abgötterei): אין אופרים אלא בפרהסיא hingegen: אין אופרים דבריהם אלא בפרהסיא לווא בפרהסיא (מורה אין נאפרים אלא בפרהסיא (מורה בילים דבריהם אלא בפרהסיא (מורה בילים בילים בילים אלא בפרהסיא (מורה בילים אלא בפרהסיא הווא בילים בילים אלא בפרהסיא (מורה בילים אלא בפרהסיא הווא בילים בילים אלא בפרהסיא הווא בילים הווא בילים הווא בילים הווא בילים הווא אין סתרה כוליים הווא אין סתרה כוליים Gelegentlich bemerke ich, dass in der Phrase אין סתרה כוליים אלא eletzte Wort nicht

stammen 1. Der Bedeutung nach gehören בּרְסָם und בּרְסָם jedenfalls zu einander 2; jedoch ist es fraglich, ob dieses Denominativum zu jenem sein kann, da als solches etwa בּרְהַם zu erwarten
wäre. Es ist also möglich, dass בּרְסַם (syrisch פרס) aus der Wurzel
שברס (פרס) stammt, die ausbreiten, bildlich: kundgeben, offenkundig
machen bedeutet. M zu 12, 6 (5a 11): הפּרְסַם הַכְּחַנוּ הַכְּחָנוּ הַכְּחָנוּ הַכְּחָנוּ הַכְּחָנוּ הַכְּחָנוּ וּ (Lev. 24, 10) bekannt und hebt
ihn besonders hervor, um damit anzuzeigen, dass er eine Ausnahme unter den aus Aegypten Befreiten bildete 4.

על כל פרק תקיעה. Wie es scheint, alte Bezeichnung der Tempelpsalmen. Tamid VII, 3: הגיעו לפרק; ib. מל כל פרק תקיעה. Rosch Haschana על כל פרק תקיעה; ib. 31a (Ausspruch Nechemja's): Ib. 31a (Ausspruch Nechemja's): Die Psalmen überhaupt werden auch als פָּרָשָׁה bezeichnet, womit פָּרָשָׁ gleichbedeutend ist. S. unten, Art. פְּרָשָׁה — Sonst ist פָּרָשְׁ Benennung der Abschnitte der mündlichen Lehre, der Mischna. S. die Bar. Erubin 54a (פָּרָשָׁן, פִּרְקַן).

Piel פרש , deutlich machen, bestimmt aussprechen, heraussagen 6. T 496 8 (Zebach. 11, 7): פרש בה הכתוב, die Schrift hat es beim Ganzopfer deutlich ausgesprochen, dass dessen Fell dem Priester gehört (Lev. 7, 8). Hinzuzudenkendes Subject ist מירש auch in folgenden Sätzen. T 6 8—13 (Berach. 3, 6) 7: פרניאל, die Schrift hat es bei Daniel ausgesprochen, dass es drei Gebetzeiten giebt (Dan. 6, 11); פרניאל, bei Channa, dass man nicht laut beten muss (I Sam. 1, 13); סברש בווד פרניאל, dass die drei Gebetzeiten an drei Tageszeiten sein sollen (Ps. 55, 18);

u. s. w.

zu gehört, wohin es Levy (I, 333 b unt.) einreiht, sondern zu בָּלְלִיה, also בָּלְלִיָּה zu lesen ist.

¹ So Zunz a. a. O. - Kohler (Z. d. D. M. G. XXIII, 689), nach ihm Kohut (VI, 437 f.) und Fürst (186), schlägt παράσημος vor. ² Interessant ist der Umstand, dass בְּנְלוֹי, also das Aequivalent von בפרהסיא, zur näheren Bestimmung des Verbums DDD verwendet wird. M zu 12, 33 (14a 23); Sn zu 15, 41 (35a 25): דעושה בסתר המקום מפרסמו בגלוי. Vgl. Zunz a. a. O., S. 68. ³ S. Prov. 13, 16: יםרש אולת. מן כל הנביאים :(c. 65(1); לא פירסמו הכתוב ; c. 65(1) לא פירסמוה אלא . . . 5 Nicht hierher gehört בין הפרקים, Berach. II, 2; הפרקים וו, 1. Dort sind ברקים die Absätze zwischen den Benediktionen und den Abschnitten des Schema. 6 Eine Reihe von Beispielen für בוש (geschr. פרש) und שרש im Sinne von bestimmt aussprechen s. S zu 7, 12 (34 bc). Vgl. ferner עד שיפרש, Sanh. VII, 5, vom Aussprechen des göttlichen Namens (Bar. Gittin 36 a vom Ausschreiben des Namens des Zeugen: מפרשין שמתיהן). 7 Ebenso j. Berach. c. 4 Anf. (7a). In b. Berach. 31 a כבר מפורש על ידי דניאל

בשלמה, bei Salomo, welchen Inhalt das Gebet habe (I Kön. 8, 28). Wie in dieser Beispielgruppe, so dient auch sonst unser Verbum dazu, um anzugeben, dass etwas, was in der Thora unbestimmt gelassen oder nur angedeutet ist, in den prophetischen und hagiographischen Büchern deutlich ausgesprochen wird. Meistens wird dabei die Formel: עליהם (עליו) מפורש בקבלה angewendet, in welcher die Gesammtheit der biblischen Schriften ausser dem Pentateuch bedeutet (s. Art. קבלה). M zu 12, 6 (5a 21), in Bezug auf Hohelied 4, 12; 12, 39 (15b 4), Jerem. 2, 2; 14, 5 (27a 3), Hoh. 4, 13; 14, 13 (28b 6), Koh. 7, 19; 14, 15 (30a 5), wie zu 12, 39; 19, 17 (65 a 2), Hoh. 2, 14; 20, 20 (72 a 10), wie zu 14, 13. Sn zu 15, 30 (33a 11), Ps. 50, 20; 27, 17 (52a 34), Hoh. 1, 7. S zu 18, 5 (86a 25) 1, Hoh. 7, 8. Bar. Sota 37 a, Ps. 69, 22. Ausser dieser Formel, die, nach den hier aufgezählten Beispielen zu urtheilen, dem Midrasch der Schule Ismaels eigenthümlich ist und sonst nur selten vorkömmt3, finden sich noch folgende Einführungen nichtpentateuchischer Bibelstellen mit dem, sei es activisch, sei es passivisch (Partic. Pual oder Hithpael, Nithpael) angewendeten Verbum פַרש פּרָש. S zu 10, 4 (45d 23): פַּרָשׁ, in Bezug auf Maleachi 2, 5. Sn zu 15, 30 (33a ומירש: פא ישעיה ופירש בקבלה, Jes. 5, 18. Exod. r. c. 42 (7) 5: שכן מיכה מפרש, Micha 2, 8.

¹ Aus dem Midrasch der Schule Ismaels. ² In M 14, 22 (31 b 9) so eingeführt: עליו הכתוב אומר. ³ Ich habe ausser den angeführten und durchaus der Agada gehörenden Beispielen noch folgende Beispiele für die Formel gefunden, die der halachischen Tradition angehören und nicht - wie jene agadischen Beispiele - auf den Inhalt des Pentateuchs Bezug baben, sondern zwei archäologische Thatsachen und eine embryologische in Bibelstellen angedeutet finden. Die Beispiele stehen alle in der Tosefta. T 183 24 (Kippurim 2, 4): das Nikanorthor, in Hoh. 1, 17 (b. Joma 38a so eingeführt: זעליה אמר שלמה; 186 וז (ib. 3, 7): die Stangen an der Lade des Allerheiligsten, Hoh. 1, 13 (b. Joma 55 a mit מאמר eingeführt); 645 ן (Nidda 4, 10), ebenso b. Nidda 25a: die Beschaffenheit und wunderbare Entwickelung des menschlichen Embryo, Hiob 10, 10 ff. (in j. Nidda 50 d 30 statt der Hiobstelle: Ps. 139, 16). Man sieht, in diesen Beispielen ist unsere Formel gewissermaassen in uneigentlichem Sinne angewendet. Hieher gehört: Tamid IV, 7 (= Middoth IV, 2); Ez. 44, 2 וכן הוא מפורש על ידי יחוקאל). Schekalim I, 5, Ezra 4, 3 (יעליו הוא מפורש על ידי לן הכתוב So muss nämlich gelesen werden statt des sinnlosen: וכן הכתוב של יר אהרון בקבלה. Denn (על יר(י) bedeutet nur den Autor, nicht den Gegenstand des Bibelverses und הכתוב kann nur Subject zu פרש sein. יואהרון ist Ergänzung zu שפרש wie מפורש zu מפורש. Eine Combinirung von בקבלה mit בקבלה findet sich auch S zu 16, 39 (83 c oben), wo es ebenfalls in Bezug auf Aharon 5 Jehuda b. und denselben Maleachi-Vers heisst: וכן הכתוב משבחו בקבלה. Ilai, s. Ag. d. Tann. II, 215. Das Stück ist aus tannaitischer Quelle.

M zu 17, 8 (53a 2): מפורש על ידי איזב (s. unt., Art. מפורש 18, 3 (36a 31): איזב (s. unt., Art. וָרָמָוֹ). Sn zu 27, 18 (52b 5), Prov. 27, 18: מפורש (Var. תעליו (ועליך. — S zu 1, 1 (4a 11). הקול הוו Num. 7, 89 wird mit folgenden Worten erklärt: הקול הוו התול בכתובים ומהו המתפרש בכתובים קול ה' בכת Also "die Stimme" (durch den Artikel bestimmt) ist die Stimme Gottes, von welcher in Ps. 29 Genaueres ausgesagt wird!

Andere Beispiele für das Passivum von בָּרָשׁ, ohne Beziehung auf die nichtpentateuchischen Bücher. Sd zu 33, 17 (146 b 28 33): לפי שאין מפורש לנו: 33, 18 (146 b unt.): הלא נתפרשו שמותם.

In allen bisherigen Beispielen ist das Subject zu פֿרָש der Bibeltext selbst oder der biblische Autor. In dem Sinne, den das Verbum später erhielt: den Bibeltext erklären. erläutern, in dem also der Ausleger das Subject, der Bibeltext das Object ist, kommt און הוא in der tannaitischen Litteratur kaum vor, aber auch der Amoräerzeit ist diese Bedeutung des Verbums nicht geläufig (s. jedoch unt., Art. פּרוֹש , No. 3). Hingegen wurde הפרש in der Bedeutung "erklären" in Bezug auf Traditionstexte angewendet.

bed. hier dasselbe, was in den obigen Beispielen קבלה, oder auch was NPD als Bezeichnung der nichtpentateuchischen Bücher. Vielleicht aber sind hier mit כתובים die Hagiographen gemeint. ² Aus der Genesis rabba und Pesikta seien folgende Beispiele für den Gebrauch von 📆 angeführt. P 157b: נבא שלמה ופירש; P 147a, 194a: בא שלמה ופירש; Gen. r. c. 37 (2): והלא לא פירש יחוקאל אלא . . . בא ישעיה ופירש; Gen. r. c. 69 (5): בא ישעיה ופירש; Gen. r. c. 26 (ז): אלו לא בא אייב אלא לפרש לנו מעשה דמבול דיו. Gen r. c. 1 (6): .. בנ' נתפרש באחד לא נתפרש: .. Gen. r. c. 31 (8): בג' נתפרש באחד לא in einer auf Rab zurückgehenden Deutung von Neh. 8, 8 (an den oben S. 67, Anm. 2 citirten Stellen) das Textwort ppp mit "Targum" erklärt wird, so beruht das immerhin auf der Annahme, dass der Bibeltext durch das Targum erklärt wird, und שש bedeutet: die Bibel erklären. S. Grünbaum, Z. d. D. M. G. XL, 242. Ganz vereinzelt ist der Ausdruck: ופירש הדין קריא, Lev. r. c. 1 (3); höchst wahrscheinlich ist hier שירש aus dem in der Midraschlitteratur in solchen Fällen üblichen שות verschrieben. - Vgl. übrigens noch den unten, Art. א שנה I, zu erwähnenden Ausdruck: לא פַרָשוּ לְּדָּ.

Tarphon sagt in Bezug auf einen Halachasatz, den er kennt, dessen Erläuterung aber ihm unbekannt ist: שמעתי ... ואין לי לְפָרַשׁ ... אמעתי ... ואין לי לְפָרַשׁ ... אמעתי ... ואין לי לְפָרַשׁ ... בואין לי לְפָרַשׁ ... S zu 1, 5 (6b 9), Bar. Zebach. 13a. Darauf erbietet sich Akiba, die Erläuterung zu geben, mit den Worten: אוֹר אַבְּרַשׁ (so in der Bar.; in S stehen die oben, Art. למד S. 96, erwähnten Worte). S zu 15, 13 (77 c 4 f.), aus einem Gespräche zwischen Simon b. Azzai und Jose dem Galiläer: אמר לו ר' יוסי הגלילי שְּׁנִיהוּ אמר לו אין מְפָּרְשִׁים לחכם חזר ר' יוסי אמר לו פְּרְשֵׁיהוּ אמר לו אין מְפָּרְשִׁים לחכם חזר ר' יוסי בּוּלילי וּפִּרְשׁוֹ ... בהגלילי וּפִּרְשׁוֹ ... בהגלילי וּפִּרְשׁים ...

Hiphil הְּמְרִישׁ, unterscheiden. Sd zu 6, 5 (73a פּ): הפריש הכתוכ בין העושה מאהבה לעושה מיראה. Die Schrift unterscheidet den, der Gottes Gebote aus Liebe übt, von dem, der sie aus Furcht übt.

פרוש (geschr. פרוש), Nom. act. zu ברוש: 1. In der oben an erster Stelle angegebenen Bedeutung des Verbums. (Taanith 2, 10): היכן פירושו של דבר. Wo findet sich die Sache nämlich der Untergang König Josija's — deutlich ausgesprochen? Antwort: In Echa 4, 20. — Sd zu 11, 12 (79 a 20), Simon b. Jochai's Dichtung³ von Brot und Stock, die zusammen vom Himmel herabkamen: das Brot, wenn Israel die Thora üben wird, der Stock, wenn es die Thora nicht üben wird. Dann die Frage: דבר אוריכן פירושו של דבר . Antwort: In Jes. 1, 19 und 205. — 2. Die genauere Bestimmung einer biblischen Satzung. Bar. Sanh. 87a, Jehuda b. Ilai: דבר שעיקרו מדברי חורה ופירושו מדברי סופרים (vgl. ib. 88b unt.). Hier bed. שרוש nicht die Erklärung des Bibeltextes, sondern die deutliche Bestimmung darüber, wie die in der h. Schrift vorgeschriebene Satzung auszuüben sei 6. — 3. בפרוש ב ausdrücklich. S. oben (S. 57), Art. חזר. S'zu 24, 11 (104 c 18), Sanhedrin VII, 5: אמור מה ששמעת בפירוש?

¹ So muss statt ומירוש gelesen werden. ² Vgl. die bei Levy IV, 142 a citirten Beispiele: j. Kilajim 27a 64; b. Baba Bathra 121a oben. Ag. d. Tann. II, 89. 4 In Lev. r. c. 35 (6) dafür: היכן הוא משמעו של דבר. עקו. והיכן שמענו, oben S. 156. 5 In 8d folgt eine zweite ähnliche Dichtung von Buch und Schwert, die zusammen vom Himmel herabkamen: Wenu ihr die in diesem Buche geschriebene Thora übet, werdet ihr vor diesem Schwerte gerettet; wo nicht, nicht. Auch hier folgt dieselbe Frage (mit derselben Variante in Lev. r.). Antwort: Gen. 3, 24. Diese zweite Dichtung ist mit אלעזר שומר eingeleitet, in Lev. r. mit אומר; im Jalkut I, 860 und II, 256 ist Eleazar aus Modiim als Autor genannt. Der Ausspruch ist Ag. d. Tan. I, 203 nachzutragen. — Die Redensart ואיכן פירושו של דבר bei einem Agadisten des 4. Jhdts. s. Die Ag. d. pal. Am. III, 382, 7. 6 Aus nachtannaitischer Zeit findet sich aram. אַרושא דהאי פֿסוקא, die Erklärung jenes Bibelverses (Amos 3, 2), 7 Beispiele aus der nachtannaitischen Schulsprache s. bei Aboda zara 4a.

תְּלְרֵשׁ, Nom. act. zu הְּלְּרֵשׁ. M zu 23, 19 (102 a 23 28): זמרה (102 a 23 28): אלו לאלו Vgl. Bar. Sabb. 155 b. Eine Formel im Midrasch der Schule Ismaels lautet: אָמָרָהְ הְּלְּרֵשׁ. M zu 12, 15 (9 a 5 s); 13, 13 (22 b 21); Sn zu 5, 10 (3 a 23 26 31). Dem entspricht in der Bar. Pesachim 27 b: אמר להן הפרש, er (Jehuda b. Ilai) sagte ihnen (seinen Opponenten): Ein Unterschied ist da.

תפורש. (geschr. מפורש). Partic. Pual zu פַּרְשׁ בּקבלה. In eine Reihe mit den oben (S. 155) gebrachten Redensarten מְּבֹּרְשׁ בִּקבלה und dgl. gehören die unter Art. סָתוֹם (S. 137f.) stehenden Beispiele für den Gegensatz zwischen סָתוֹם und בּקבֹשׁ בָּנִים Es seien noch folgende Beispiele erwähnt, in denen letzteres Wort allein, aber in derselben Bedeutung vorkommt. Sn zu 10, 29 (20b 21): כל אחד ואחד בחקום (als Paraphrase zu עהיקים בחקום בחקום (als Paraphrase zu יוֹ בברכה המפורש בחקום (ברכה המפורשת יברכך יוֹ בברכה המפורשת בא (12a 15): חוד ברכך יוֹ בברכה המפורשת בא (28, 2–6 ausgesprochenen Segnungen 2.

Eine andere Bedeutung hat ממרש in den oben (S. 71) citirten Beispielen, in welchen es mit מָחָה gleichbedeutend ist. Diese Bedeutung des Partic. geht auf eine andere Bedeutung des Verbums שרש zurück, als in der obigen Gruppe von Beispielen. שרש bedeutet - gleich dem Hiphil - auch absondern (vgl. aram. שליש (פריש bed. also abgesondert, durch gewisse Merkmale von andern, zur gleichen Gattung gehörigen Dingen sich absondernd, durch diese Merkmale ausgezeichnet. In dieser Bedeutung ist ein Synonym von מָחָה. Das Partic. Pual hat hier dieselbe Bedeutung, wie das Partic. Hophal in dem Ausrufe Simon b. בא וראה כמה מופרשין דרכי הקדוש (45b 20): בא וראה כמה מופרשין דרכי ברוך הוא מדרכי בשר ודם. Es ist sogar möglich, dass auch in diesem Ausrufe das Wort ursprünglich מְּלֵרָשִׁין lautete. Thatsächlich deckt sich im Ausspruche Simon b. Gamliels, der von dem wunderbaren Wirken Gottes spricht, das von ihm für die Wege Gottes gebrauchte Epitheton mit dem aramäischen מפרש, womit

³ Der Piel אַן findet sich wohl nur in der speciellen Bedeutung: sich absondern, sich trennen (s. Levy IV, 141b); jedoch beweist das Substantiv קּרָשֶׁה, Abschnitt, dass der Sprachgebrauch auch die transitive Bed. trennen, absondern kannte.

Levy IV, 143 b. Vgl. noch bei Traditionen über Halachasätze: שמעתי בפירוש, Schebiith V, 5, 6.

¹ S. Hoffmann, Zur Einleitung, S. 44. ² Hieher gehören auch aus dem halachischen Midrasch folgende Beispiele. S zu 8,20 (41d 14): כל המפורש כאן
Alles was in der Satzung über das Privat-Ganzopfer (Lev. 1, 4 ff.) ausdrücklich vorgeschrieben ist, das ist auch hier (Lev. 8, 19 ff.) ausdrücklich angegeben. S zu 4, 10 (18 c 6): מכי מה מפורש בזבח שלמים שאין מפורש כאן.

im Targ. zu Ri. 14, 18 שׁלֹשׁ wiedergegeben wird י. In der Regel aber gebraucht das Targum zur Wiedergabe von נְּפָלָא das Part. pass. des Peal, פְּרִישׁ, wie auch sonst im Targum die hebr. Wurzel mit שׁלֹשׁ wiedergegeben wird ².

Was שֶׁם הַּמְּּלֵרֶשׁ die Bezeichnung des eigentlichen Gottesnamens, des Tetragrammaton, betrifft, so liegt es am nächsten, da derselbe Name auch als שם המיחד bezeichnet wird, auch hier, wie in dem oben angeführten Falle, die eine Bezeichnung als Synonym der andern zu nehmen. Beide Ausdrücke bedeuten dann den ausgezeichneten, von den anderen Namen abgesonderten, Gott allein eigenthümlichen Namen 3. Diese Bedeutung, sowie die Identität der beiden Ausdrücke wird bestätigt durch die doppelte Version, in welcher die alte tannaitische Auslegung zu Num. 6, 27 erhalten ist. Die eine Version (Sn z. St., 13b 7) lautet: אמו את שמי למה נאמר לפי שהוא אומר כה תברכו את בני ישראל בשם המפורש אתה אומר בשם המפורש או אינו אלא בכינוי תלמוד לומר ושמו את שמי כמקדש בשם המפורש במדינה בכינוי (dasselbe mit anderem Anfange Sn zu 6, 23, 12a 3). Die andere Version (Bar. Sota 38a) lautet am Schlusse: תלמוד לומר ושמו את שמי שמי המיוחד לי. Trotz der sonstigen Incongruenz der beiden Versionen (die zweite Version deducirt die These der ersten: מדינה בכינוי noch besonders) ist dennoch ersichtlich, dass nach beiden das Textwort שמי "mein Name" so verstanden wird: der mir allein eigenthümliche, der ausgezeichnete, der besondere Name, im Gegensatze zu dem umschreibenden Namen, (s. oben, Art. גנוי, S. 85). Ich halte es für höchst wahrscheinlich, dass שמי in diesem Midraschsatze ursprünglich so paraphrasirt war: שם המפורש שלי oder שם oder; daraus wurde in der zweiten Version שמי המיוחד לי, was, näher besehen, keinen klaren Sinn giebt.

Wenn man von der Gleichung שם המיוחד שם המיוחד absehen und das Erstere für sich allein erklären will, so ist San-

¹ Dieses ward im Targum bed. nicht "geheim", wie *Grünbaum*, Z. d. D. M. G. XXXI, 322, annimmt.

² S. die Bemerkung D. Oppenheims, Monatsschrift, 1870 (19. Jhg.), S. 329 f.; Grünbaum, Z. d. D. M. G. XXXIX, 547.

³ Diese Erklärung habe ich 1871 in der Monatsschrift (20. Jhg., S. 382 ff.) vorgetragen (s. auch R. d. Ét. Juives XVIII, 290 f.); doch ist sie in den späteren Verhandlungen über die Bedeutung des Ausdruckes שם המפורש nicht berücksichtigt worden. Ohne Kenntniss meiner Erklärung und ihres Ausgangspunktes: der synonymen Termini der tannaitischen Bibelexegese שם המשודש u. שיוחד, kam auch Nestle, Z. d. D. M. G. XXXII, 505, zu dem Ergebnisse, dass שם המשודש שם המשודש שם gleichgesetzt, "vom jüdischen Sprachgebrauch aus als nomen separatum i. e. distinctum = ausgesondert, ausgezeichnet, reservirt, einzigartig zu fassen" sei.

hedrin VII, 5 heranzuziehen, also: der Name הוה, wie er thatsächlich ausgesprochen, nicht wie er umschrieben wird; oder man erklärt: der ausdrückliche, bestimmte Name, im Gegensatze zu den Umschreibungen, die Gott nicht ausdrücklich mit seinem Namen bezeichnen. Andere Erklärungen des Ausdruckes prachgebrauches, innerhalb dessen dieser Ausdruck geprägt und gebraucht wurde?

פרשה. Zum Piel פרשה, in der Bed. trennen, absondern 3 gebildetes Substantiv, das vorzugsweise dazu dient, die Abschnitte des Bibeltextes, besonders die des Pentateuchs zu bezeichnen 4. Eine im Midrasch der Schule Ismaels oft zu findende Frage lautet: מה נאמרה פרשה זו. M zu 21, 14 (80a 32): gemeint ist der aus diesem einzigen Verse bestehende massoretische Abschnitt. 21, 18 (82b4): mass. Abschn. 21, 8-9, 21, 22 (84a 13): mass. Abschn. 21, 22-25. 23, 19 (102a 20): hier ist kein massoretischer Abschnitt. 35, 1 (104b 16): mass. Abschn. 35, 1-3. Sn zu 5, 1 (1a 1): mass. Abschn. 5, 1-4. 5, 5 (1b unt.): mass. Abschn. 5, 5-10. 5, 11 (3b 7): mass. Abschn. 5, 11-31. 6, 1 (7a 15): mass. Abschn. 6, 1-22. 8, 1 (15b unt): mass. Abschn. 8, 1-4. 10, 1 (18b 25): mass. Abschn. 10, 1-10. 35, 9 (60 b 14): mass. Abschn. 35, 9-34. Zuweilen wird die Beantwortung iener Frage mit den Worten abgeschlossen: לכד נאמרה פרשה זו, Sn zu 5, 11 (3b 11); 6, 1 (7a 19). In M zu 21, 15 (81a 7) findet sich diese Schlussphrase, aber die einleitende Frage lautet nur: למה נאמר; dasselbe ist der Fall M zu 21, 26 (85 a 12). Die Schlussphrase allein steht M zu 21, 20 (83 a 17). In diesen letzteren Beispielen handelt es sich stets um die massoretischen Abschnitte. Andere Beispiele: M zu 21, 5 (76 a 3 5 e): מנהג האמור בפרשה, nämlich 21, 1-6. Sn zu 27, 7 (49b 29): שכך כתובה פרשה לפני במרום; gemeint ist der Abschnitt 27, 6—11, der ib. Z. 25 פּרָשֶׁת נְחָלוֹת ge-חמחת wird. S zu 8, 8 (41 a unt.): פרשה זו נלמדה בשעתה ונלמדה לדורות; gemeint ist derjenige Theil des Abschnittes Lev. 8, der von dem Anlegen der hohenpriesterlichen Gewänder handelt. ist wohl als Passivum zu למד zu nehmen. — Bikkurim

² Erwähnt sei nur die stoffreiche Studie von *M. Grünbaum*, Ueber Scham hammephorasch u. s. w., Z. d. D. M. G. XXXIX, 543—616; XL, 234—304.

³ S. oben, S. 158, Anm. 3.

⁴ Das Wort kommt in Esther 4, 7 und 10, 2 vor und entspricht dort dem tannaitischen שור in der Bed.: genaue, ausdrückliche Angabe. — Ar. אורחא bed. Scheideweg (s. Levy, Targ. Wörterbuch II, 304 a); ebenso bed. פון (s. oben, S. 154) in Obadja, V. 14, Scheideweg.

⁵ Weder Levy noch Jastrow verzeichnen den Niphal von המדר שור אורחא.

¹ S. Geiger, Urschrift und Uebersetzungen der Bibel, S. 264; Cassel, Monatsschrift, 1870 (19. Jhg.), S. 73 f. — Vgl. Nager, Z. d. D. M. G. XXXV, 165.

III, 6: קורא מהגדתי (Deut. 26, 3) קורא מהגדתי; gemeint ist nicht der Schluss des mass. Abschnittes, Deut. 26, 11, sondern der Schluss der von dem Darbringenden zu sprechenden Worte, V: 10 Mitte יו הַּחַלָּת הַפְּרָשָׁה במס , s. oben, Art. ספס. — הְּחַלָּת הַפְּרָשָׁה (s. unten, Art. קדם), M zu 15, 8 (40b s—15) für Abschnitte aus Pentateuch, Propheten und aus Koheleth. — פּרָשָׁה als Benennung der Propheten-Abschnitte: T 226 23 (Megilla 4, 18): היתה פרשה של ארבעה וחמשה הרי זה קורא את כולן אם היתה פרשה קמנה . . . קורין אותה Als Beispiel eines "kleinen Abschnittes" wird Jes. 52, 3 citirt, welcher Vers einen Abschnitt für sich bildet 2.

Der Plural zu פָּרְשָׁיוֹת Menachoth III, 7, שתי , ob. Art. פּרְשׁיוֹת שבמווה ; ib. יש פרשיות ש. ארבע פרשיות שבתפלין , ob. Art. כלל . Anf. שרוב ברשיות שברשיות s. oben (S. 146), Art. צרוב ברשיות Ende. — In S zu 17, 2 (83c וז) findet sich der Plural פרשות (was aber vielleicht nur irrthümliche Schreibung ist) מנין שכל הפרשות נאמרו בכה אמר מנין שכל הפרשות שהיו בכה אמר . אתלמוד לומר זה הדבר אשר צוה ה בנין אב לכל הפרשות שהיו בכה אמר . אתלמוד לומר וה הדבר אשר צוה ה. בנין אב לכל הפרשות שהיו בכה אמר . תקן . תקן . תקן . תקן

Unter den Erfordernissen der vollkommenen Schreibung des Bibeltextes, wie sie in Sd zu 6, 9 (75a, 14ff.) in Anknüpfung an das Textwort וכתבתם (s. oben, S. 89, Art. בְּתָב,) aufgezählt werden, findet sich auch die Unterscheidung der "offenen" und "geschlossenen" Abschnitte: Wenn מרשה פתוחה פתוחה שתוחה לא geschrieben ist, muss das Exemplar dem Gebrauche entzogen werden. In der Bar. Sabbath 103b als Regel: פרשה פתוחה לא יעשנה פתוחה לא simon b. Eleazar berichtet, wie sein Lehrer Meir die zwei Mezuza-Abschnitte geschrieben habe: ועשה פתוחות פתוחות (s. oben, S. 133, Art. בסחום).

Die pentateuchischen Abschnitte werden in der Regel nach ihrem Inhalte benannt. So heisst der Abschnitt Num. 27, 6—11 אַלְשָׁת נְחָלוֹת (s. S. 160); der Abschn. Num. 5, 1—4 אָלְשָׁת נְחָלוֹת (s. S. 160); der Abschn. Num. 5, 1—4 אַל בּיָלְעָם 'בּ, Bar. B. Bathra 14a; Num. 6, 1—21 לְנִיר (b; Num. 5, 11—31 סומָה 'בּ, s. oben (S. 133, Anm. 5), Art. סמך Simon b. Jochai spricht von שִׁלְּיִלְּיִם 'בּ (Exod. 12, 1—13, 10), בּיִלְיִין (Exod. 21, 1—22, 23), בּיִלְּיִלְיִם 'בֹּ (Lev.

¹ S. Geiger, Nachgelassene Schriften IV, 22. 2 Vgl. Megilla 24 a. — Als Bezeichnung der einzelnen Psalmen, als Abschnitte des Psalmbuches, findet sich מרשיה z. B. Berachoth 9 b unt. 3 Tobija b. Eliezer und Jalkut z. St. haben in der That die gewöhnliche Form שרשים. 4 Vgl. Sd zu 13, 2 (92 a 6): זה הדבר מניד שכשם (55 b 29): שנתנבא משה בכה אמר כך נתנבאו נביאים בכה אמר כך נתנבאו נביאים בכה אמר כך נתנבאו נביאים בכה אמר כ. 1 Ende.

19, 1—20, 13) ¹. Der letzgenannte Abschnitt ist nach dem ersten bedeutsamen Worte seines Anfanges benannt. Nach den Anfangsworten ist benannt der Abschnitt Num. 10, 35—36: פרשת הארון Sn zu 10, 35 (22a 20); Jadajim III, 5; T 683 2 (Jadajim 2, 10) ².

עשט. Kal שָּשָׁם, opp. בָּסֵל. s. oben (S. 85 f.). Art. כמל 3.

קשום, gestreckt, gerade. Gegensatz zu קפוף, eingebogen, krumm 4. Mit diesen Ausdrücken werden die beiden Formen der Buchstaben בין פר, גן, כך bezeichnet. Sd zu 6, 9, Bar. Sabb. 103 b (s. vorige Seite): לכפופים פשופים ולפשופים כפופים.

¹ Die in Simon b. Jochai's Ausspruche (s. Die Ag. d. Tann. II, 107) genannten Abschnitte sind solche in weiterem Sinne (gleich den Wochenabschnitten des einjährigen Cyclus, die ebenfalls שרשות genannt werden) und umfassen mehrere eigentliche Abschnitte. Den Benennungen dieser grösseren Abschnitte wurden zum Theile die Benennungen der betreffenden Theile des tannaitischen Midrasch, sowie der Bücher (Tractate) der Mischna und Tosefta entnommen. So heisst מסכת נויקין sowohl ein Abschnitt der Mechiltha als ein Buch der Mischna. — Die in nachtannaitischen Texten vorkommenden Benennungen von Abschnitten scheinen traditionell und alten Ursprunges zu sein. S. die vom Agadisten Levi genannten acht Abschnitte, Gittin 60a (Die Ag. d. pal. Am. II, 332 f.). - Eine grosse Menge solcher Benennungen findet sich in der Einleitung zum Halachoth gedoloth (ed. Hildesheimer, S. 14f.). ² Aus nachtannaitischer Zeit findet sich folgende Benennung eines Propheten-Abschnittes: מרשת יהוידע הכהן המרול (d. i. II Kön. 12), j. Megilla 75a 62. 3 Die Bedeutung "die h. Schrift erklären" hat das Verbum noch nicht in der tannaitischen Terminologie. Ebensowenig findet sich bys und birs mit der Bed. der gerade, einfache Sinn des Bibeltextes im tannaitischen Schriftthum. S. meine Ausführung in Stade's Z. f. die alttest. Wiss., XIII, 301. 4 Vgl. ከነሆው, opp. ባነውን, als Epitheta des Hornes, Rosch Haschana III, 3, 4; Menach. 35 b: von den gerade ausgestreckten und den gekrümmten Fingern. ⁵ Für die einzelnen Buchstaben ב. Sabbath 104a: עון כפופה נון פשומה u. s. w. ⁶ Der paläst. Mischnatext, auch die Bar. j. Schekalim 48d נו hat: ברים החש.

Tannaiten in Uscha mit שתח . . . ודרש, פתחו כולם . . . ודרש, שתחו כולם . . . ודרש, שתחו ביל ודרש, שתחו ביל ודרש לפתח המא bed. hier den Vortrag mit einer Bibelstelle eröffnen, beginnen; דברים in dem citirten Mischnasatze bezeichnet die Worte des auszulegenden Textes. — In der nachtannaitischen Midraschlitteratur ist . . . שתח ביל der stehende Ausdruck, mit dem die Prooemien der agadischen Lehrvorträge eingeführt werden. Die obigen Beispiele zeugen für den tannaitischen Ursprung dieses Ausdruckes.

קתוקה. 1. Synonym zu סְתוּכּם, opp. סְתּוּם (s. vor. Art., unter 2.), s. oben (S. 138), Art. סְתוּכִם g. E. 2. קתוּהָה סְּבָּרְשָׁה סְּבָּרְשָׁה, opp. יַּבּ, s. oben, S. 161. 3. סְתוּכִים, opp. סְתוּכִים, Sd zu 6, 9 (75a 17), Bar. Sabbath 103b, dasselbe was מם סתומה bund מתומה Bezeichnung der beiden Formen des Buchstaben Mem.

3

In T 312 16 ff. (Sota 9, 2 ff.) wird eine Gruppe von Bibelstellen angeführt, in denen die neben einander stehenden und ungeschiedenen Textworte drei verschiedenen Personen als Redenden zugeschrieben werden. Jedem Beispiele sind die Worte beigegeben: פשלשה דברים זָה בְּצֵד זָה מה שאמר זה לא אמר זה ומה שאמר זה לא אמר זה לא אמר צברים זָה בְצֵד זָה מה שאמר זה לא אמר צברים זָה בַצַּר זָה מה שאמר זו. Es sind folgende Bibelstellen: 1. Deut. 21, 7—8; die Aeltesten sprechen V. 7b, die Priester 8a, der heilige Geist 8b. 2. Gen. 38, 25—26; Tamar spricht 25 b, Jehuda 26a, der heilige Geist 26 b. 3. Num. 13, 27—29; Josua spricht 27, die bösen Kundschafter 28,

¹ In Schir r. zu 2,4 בנכט statt החם. ² In M zu 16, 13 (22b 22) lautet sie: אוה השוה שבהן ³ In Ed. Zuckermandel (312 18) sind diese Worte irrthümlich an den Anfang des zweiten Absatzes, anstatt an das Ende des ersten gestellt. In der Erfurter Hschr., welche in dieser Edition abgedruckt ist, stehen die Worte nur nach dem ersten Beispiele; die alte Ausgabe (bei Alfasi) hat sie nach jedem Beispiele. Auch in der Version des pal. Talmuds (s. unten) stehen die Worte nach jedem Beispiele.

Kaleb 29¹. 4. Richter 5, 28—31; Sisera's Mutter spricht 28 b, seine Frau und seine Schwiegertöchter sprechen 29, 30, der heilige Geist spricht 31 a. 5. I Sam. 4, 8—9; die Frommen unter den Philistern sagen 8a, die Frevler unter ihnen 8 b, die Helden unter ihnen 9 ².

M zu 18, 1 (56b unt.). Nach Josua b. Chananja war das, was Jethro zu Ohren gekommen war, der Kampf mit Amalek: שהיא כתוכה כצדו, nämlich in dem unmittelbar vorhergehenden Abschnitte, Exod. 173.

Ueber ביצד (= ביצד, vollständiger פּאָי וָה צָּד), s. oben S. 77.

ערך. Hophal הְּבְּרָךְ (geschr. הוצרך), genöthigt sein. Sd zu 15, 12 (99a 2): הוצרך לומר עבריה; statt des gewöhnlichen צריך הכתוב לומר - S zu 7, 8 (34a 9): לא הוצרכנו - Hithpael הַּבְּמְרַךְ . Zweiunddreissig Regeln, No. 9 und 20: הְּשָׁרַבְּקָר, s. oben, S. 49, 143.

אָרִיךְ: mit nachfolgendem Infinitiv durch לְּרִיךְ: mit nachfolgendem Infinitiv durch ליביר, verbunden: genöthigt zu thun. Dem Midrasch der Schule Akiba's eigenthümlich ist die Formel אָרִיךְ הַּנְּתוּב לוֹמֵר. (5a 16); 7, 8 (34a 14) 5. Oder mit Weglassung des Subjects: . . זצריך לומר . . וצריך לומר . . וצריך לומר . . צריך לומר (11b 18); 15, 7 (76c 13). אין צריך לומר הלא כבר הם S zu 13, 2 (59d unt.); Sd zu 16, 19 (103a 24) 6. Fragend: צריך לומר והלא כבר הם S zu 12, 47 (57b unt., 58a ob.); zu 20, 15 (93c 9) 7. Ebenfalls fragend: צריך לאמרו, S zu 12, 3 (58b unt.). Aus dem Midrasch der Schule Ismaels gehört hieher: M zu 21, 33 (87b 26): צריך בני עצמו בפני עצמו בפני עצמו (Pesach. 9, 2): הכתוב להביאו בפני עצמו בם אויל מחריש חכם יחשב ואין צריך לומר ואומם: (Pesach. 9, 2): בי אויל מחריש חכם יחשב ואין צריך לומר ואומם

¹ So nach der Version des pal. Talmuds. In T ist V. 29 vor 29 genannt. ² Das Ganze steht als Baraitha j. Sota 23 d 66-24 a 8. Jedoch lautet die Formel hier so (nach jedem Beispiele): שלשה מקריות נאמרו בעניין אחד מה שאמר זה ה אמר זה ומה שאמר זה לא אמר זה ומה שאמר זה לא אמר זה dann eine ähnliche Gruppe von drei Bibelstellen unter dem Schlagworte ערובי א, s. oben (S. 146), Art. אין, Dieser Gruppe folgt ein Beispiel, welches zur ersten Gruppe gerechnet werden muss: Hoh. 8, 5-6; der heilige Geist spricht 5 b, Israel 6 a bis ורועך, die Völker der Welt das Uebrige von V.6. In einer ähnlichen Gruppe von Bibelstellen (s. oben, S. 130, Art. 720) in Sn zu 11,6 werden aus unserer Gruppe die Beispiele 2., 4. und 5. gebracht. 3 Vgl. Simlai's בכל מקום שאתה מוצא : (Gen. r. c. 8, s. Die Ag. d. pal. Am. I, 557, 1): בכל פתחון פה למינין אתה מוצא תשובתה בצדה. לפיכך הוצרך : Vgl. Gen. r. c. 74 (5): לפיכך לכך Pesikta 111a-112a: לכך (לפיכך) נְצָרָךְ הכתוב לומר, alternirend mit לכך ⁵ Vgl. Pesikta 190b—191b: לפיכך צריך הכתוב לומר (s. auch vorige . . דיד. Anm.); ib. 193a: לפיכך צריך לומר; Gen. r. a. 68 (5). 6 In Gen. r. sieht man oft die aramäische Formel: . . אלא הוה צריך קרא לסימר אלא; c. 25 (2); 30 (4); 33 (7); ⁷ Vgl. Gen. r. c. 91 (6): צריך המקרא לומר, fragend. 49 (1); 70 (1); 85 (2).

שמתיו נבון, d. h. in Prov. 17, 28 ergiebt sich die zweite Vershälfte selbstverständlich aus dem Inhalte der ersten (in j. Pesach. 37a 62: ואין צורך לומר).

דְרִיך, ohne Ergänzung durch den Infinitiv, findet sich ständig im Ismael'schen Midrasch in der Formel אָרוּן (אָרוֹן) אָינוּ (אָפּר bedarf dieser Deutung nicht"). M zu 12, 10 (7a 14 16); 12, 15 (8b 33); 12, 16 (9b 7); 17, 14 (55 b 9); 23, 19 (102 b 21). Sn zu 7, 13 (14 b 21); 18, 3 (36 a 31) 1. Nur in Sd stehen folgende Phrasen: מָּהָה אָנִי צָּרִיךְּ ("wozu bedarf ich dieses Verses!"), zu 6, 4 (73 a 5); 12, 3 (87 b 22), im Munde Akiba's; 22, 9 (116 b 1). לְּהָה אָנִי צָּרִיךְּ zu 25, 5 (125 b 14) 2.

P

קבלה, Substantiv zu קבל, empfangen, im engeren Sinne: die Lehre empfangen (Pea II, 6; Aboth I, 1, 3 u. s. w.); Correlativum zu מָסֶר, wie מָסֶר zu מָסֶר. Das Substantiv bed. also die als Ueberlieferung empfangene Lehre. Jedoch wurde das Wort nur in dem besonderen Sinne der in den nachmosaischen biblischen Schriften niedergelegten Ueberlieferung angewendet, indem man die Urheber dieser Schriften, die Propheten im weiteren Sinne, als die Träger der von Moses überkommenen Ueberlieferung betrachtete. Ihre Schriften, d. h. die Bücher der Propheten und Hagiographen, werden daher gegenüber der תונה, dem Pentateuch, mit dem zusammenfassenden Ausdrucke קבלה bezeichnet3. Und so festgewurzelt war diese specielle Bedeutung des Wortes, dass es weder in tannaitischen, noch in amoräischen Texten in anderer Bedeutung gefunden wird. Nur späteren Jahrhunderten war es vorbehalten, die angebliche Ueberlieferung der Geheimlehre mit unserem Worte zu bezeichnen, so dass Kabbala (im 13. Jhdt.) zum Namen der jüdischen Mystik wurde 4.

Ausser den oben (S. 155) für die Formel מפורש בקבלה und ihr ähnliche Anführungen nichtpentateuchischer Bibelstellen gebrachten Beispielen sind in tannaitischen Texten nur noch wenige Fälle der Anwendung unseres Ausdruckes zu finden. Taanith II. 1: ובקבלה הוא אומר (Joel 2, 13). Zweiunddreissig Regeln, No. 26, s. oben (S. 122), Art. משל Ende. In diesem letztern Beispiele ist מבלה ausdrücklich der תונה entgegengestellt. Dasselbe ist der Fall in einer Aeusserung Jehuda's I., die in einer Baraitha (Chullin 137a) erhalten ist; er spricht von דָּבֶרָי תּוֹרָה und דָּבֶרִי תּוֹרָה קבלה, zur Entgegenstellung der beiden Citate: Exod. 21, 37 und I Sam. 25, 18. Auch gehört diese Aeusserung ins Gebiet der halachischen Exegese, während es sich in den übrigen Beispielen im tannaitischen Schriftthum zumeist um Nichthalachisches handelt. Zugleich zeigt uns die Aeusserung Jehuda's I. diejenige Formulirung des Gegensatzes zwischen pentateuchischer und nichtpentateuchischer Begründung der Halacha, wie sie im babulonischen Talmud als allgemein üblich erscheint!. Sowohl in diesem, als im palästinensischen Talmud ist der Ausdruck קבלה stets in Verbindung mit Fragen der halachischen Exegese angewendet 2.

Chronik als מָרֶר הַפְּתְּלָה bezeichnet. Er meint die Ueberlieferung der jüdischen Lehre, deren Träger in ununterbrochener Reihe durch die Propheten bis Moses hinaufgeführt werden. S. auch Löw, Ges. Schriften I, 309.

ירברי תורה מדברי קבלה לא ילפינן 1: Chagiga 10 b, Baba Kamma 2 b. In einer Controverse zwischen Chija b. Abba und Ammi (Nidda 23a): דנין דברי תורה תכרי קבלה מדברי חורה ואין דנין רברי תורה מדברי קבלה. Aschi, Rosch Haschana 19a: דברי רבר זה מתורת משה רבינו לא למדנו מדברי :Rabina, R. Hasch. 7a כרברי תורה דמר קבלה למדנו (nachgebildet den Worten Chisda's, Joma 71 b und Parall.: דבר זה מתורת משה רבינו לא למדנו מדברי יחוקאל בן בוזי למדנו (מתורת משה בינו לא למדנו מדברי יחוקאל בן בוזי למדנו Talmud seien folgende Beispiele erwähnt. Auf die Frage ולמדין מן הקבלה — mit Bezug auf eine halachisch-exegetische Verwendung von Jesaja 28,25 - antwortet Simon (Challa 57 b 16), diese Stelle sei wegen der Worte in V. 26 als Thora zu שרוא דבר תורה: betrachten: כמו שהוא דבר תורה. ... Kidduschin 66 a 52: מד כדון מן הקבלה מדברי תורה. - Jebamoth 4a 19 (Kidduschin 64 d 65): Jakob aus Kofar Nibburaja (s. Die Ag. d. pal. Amor. III, 708) fragt Chaggai: מן הקבלה את מלקיני; Chaggai antwortet, nach Ezra 10, 3 und das Recht der Züchtigung aus dem Pentateuch deducirend: וכתורה יעשה. Dasselbe Gen. r. c. 7 (2), Pesikta 36 a, Pesikta r. c. 14 (61 b), Koh. r. zu 7, 23, Tanch. npm (B. 15). — An die tannaitische Terminologie knüpft an Zeïra, wenn er sagt (j. Kilajim 31d 71): סירש בקבלה. Derselbe Ausdruck Pesachim 32 c 49. ² Der nachtalmudischen Zeit gehört an der in Mass. Sofrim 18, 3 zu lesende Satz, in welchem דברי קבלה prophetische und דברי קרושה hagiographische Bibeltexte bedeutet. S. Blau, Zur Einleitung, S. 30. Es hat dabei dieselbe Verengung der Bedeutung stattgefunden, wie bei мንጀን, s. oben, S. 118f.

קדם. Partic. Kal קדם 3, vorhergehend, früher stehend. Sd zu 12, 12 (89 a 3): חביב חביב קורם, d. h. von den aufgezählten Hausgenossen ist der früher Stehende der Werthere; ebenso Sd zu 16, 11 (102 a 16), 16, 14 (102 b 7) ⁴. — בל הקודם במקרא קודם במעשה. S. oben (S. 112), Art. מעשה.

Hiphil הָקְּדִים, früher erwähnen. M zu 12, 6 (5a 7): לכך הקדים לכך הקדים המיחות של פסח לשחימתו M zu 20, 12 (70a 18 20): לפיכך הקדים הקדים אם לאב 20, 12 (70a 18 20), in Bezug auf Exod. 20, 12; למרא לפרים קריאה לדיבור למנא , in Bezug auf Lev. 19, 3. S zu 1, 1 (3c ob.): הקדים קריאה לדיבור.

Partic. Hophal מְקְרָּם (geschr. מוקדם (מוקדם). Eine Regel der Schule Ismaels lautet: אין מוקדם ומאוחר בתורה. Es giebt kein Früher oder Später in der h. Schrift⁵. Diese Regel wird in M zu 15, 8 (40b 8) zur Erklärung des Umstandes herangezogen, dass im Lobgesange Israels am rothen Meere V. 8 den "Anfang des Abschnittes" bilden sollte (indem in diesem Verse das Frühere, in V. 1–7 das Spätere enthalten ist). Die dabei angewendeten Worte: הוה ההיה שהות התלת הפרשה ולמה נכתב כאן שאין מוקדם ומאותר בתורה werden dann auch auf andere Fälle angewendet, in denen ein solches Hysteron Proteron in der heiligen Schrift angenommen werden muss. Jedoch handelt es sich in diesen Fällen nicht um den Anfang eines Abschnittes, sondern um den des betreffenden biblischen Buches. Es werden folgende Beispiele angeführt, bei denen nicht immer einleuchtend ist, weshalb das Buch mit dem angeführten Verse hätte beginnen sollen: Das Buch Jesaja hätte beginnen sollen

¹ St. קבעה 1. קבעה 2 S. Die Ag. d. Tann. I, 229, 1. 3 Levy (IV, 247a) nimmt ein Substantiv מוֹדְם mit der femininen Nebenform מוֹדְם an und erwähnt nur als Möglichkeit, die betreffenden Wörter seien als Participium aufzufassen. In Wirklichkeit ist dies die einzig richtige Auffassung. Auch die Präposition מוֹדְם scheint nichts anderes zu sein als das Participium und ist daher מוֹדְם zu sprechen. Vgl. יוֹדְר Ygl. die oben (S. 56) am Ende des Art. קבעה ליקה בי Vgl. לוב S. Die Ag. d. Tann. I, 249.

mit Jes. 6, 1; das Buch Ezechiel mit Ez. 2, 1 (nach Anderen mit Ez. 17, 2) 1; das Buch Jeremias mit Jer. 2, 22; das Buch Hosea mit Hos. 10, 1; das Buch Koheleth mit Koh. 1, 12. In einer anderen Version dieses Ismael'schen Midrasch (Koheleth r. zu 1. 12. mit תני רבי ישמעאל eingeleitet) lautet die Formel sachentsprechend: זה היה ראוי להיות תחלת הספר ולמה נכתב כאן אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה. Ausser den in M stehenden Beispielen (nur Hosea fehlt) werden in dieser Version noch folgende gebracht: Lev. 9, 1 für das dritte Buch des Pentateuchs; Deut. 29, 9 für das Deuteronomium; Jos. 3, 7 für das Buch Josua; Richter 5, 3 für das Lied der Debora 3: Ps. 73. 22 für das Buch der Psalmen. — In Sn zu 9, 1 (16b unt.) wird an den Umstand, dass der erste Monat des zweiten Jahres erwähnt ist, während in Num. 1, 1 (בתחלת הספר) schon der zweite Monat erwähnt war, die Bemerkung geknüpft: למדך שאין מוקדם ומאותר בתורה . Jehuda I. bemerkt dazu (ib.), ein chronologisches Späteres, das früher erzählt wird, sei schon Exod. 16, 35 zu bemerken.

Unter den Zweiunddreissig Regeln figurirt die vom Früher und Später als letzte (32.); sie heisst daselbt: בפרשות מוקדם שהוא מוקדם שהוא מאוחר בפרשות. Als Beispiel wird angeführt: 1. Gen. 15, denn die hier erwählte Bundesschliessung, V. sfl., nebst der Ankündigung der ägyptischen Knechtschaft, kann aus chronologischen Gründen nur im 70. Lebensjahre Abrahams stattgefunden haben, gehört also vor Gen. 12, 45. 2. Num. 7, die Aufrichtung des Heiligthums, gehört vor Num. 1, nach Exod. 40, 17. Nach dem zweiten Beispiele die Folgerung: חמכאן אתה למד שהמאוחר מוקדם בפרשות בפרשות. Die vorletzte (31.) der genannten Regeln lautet: חמכאן אתה למד שהמאוחר מוקדם בפרשות פוקדם שהוא מאוחר בענין. Dieselbe betrifft die Einschiebung von Sätzen vor dem Schlusse des Hauptsatzes. Beispiele: I Sam. 3, 3, wo מוקדם שומאל שוכב עומר שווים בהיכל ה' בהיכל ה' שווים בהיכל ה' Ps. 34, 16—18, wo V. 17 den Zusammenhang zwischen V. 16 und 18 unterbricht.

קרש. Um den Ausdruck "Mund Gottes" zu vermeiden, gebraucht der tannaitische Midrasch den Ausdruck שָּׁי הַּלְּדֶשׁ "Mund der Heiligkeit". Sn zu 15, 31 (33a 28); dem Leugner der Gött-

¹ Dieser Vers allein ist genannt in der Version des Koh. r. ² In der Version des Koh. r. steht Jeremias vor Ezechiel. ³ אות היה ראוי להיות ראוי להיות להיות להיות להיות לחובה. ⁴ An denselben Umstand knüpft Rab, Pesachim 6b, die Bemerkung: אות אומרת אין מוקדם ומאוחר בתורה ⁵ Unter dem Namen Jose's (b. Chalaftha), nach Seder Olam c. 1. ⁶ Auf dieser Erklärung beruht die massoretische Accentuation, die bei שוכב die Hauptpause angiebt.

lichkeit eines Wortes der Lehre werden die Worte zugeschrieben: כל התורה אמר מפי הקודש ודבר זה משה מפי עצמו אמרו; 15, 34 (33b 32): עד שנאמר לו מפי הקדש. Sd zu 32, 7 (134a 27): למחר עתידים ישראל להיות רואים ושומעים כשומעים מפי הסודש (mit Hinweis auf Jes. 30, 20f.). T 218 7 (Taanith 2, 10), Paraphrase der Worte Pharao Necho's: "Gott befahl, dass ich eile" (II Chron, 35, 21): מפי הקדש אני עולה, wo מפי הקדש gleichbedeutend ist mit מפי אלהים, ib. V. 22. Ohne den Artikel vor קרש, S zu 1, 1 mehrere Mal (3c 10 f.): מפי קרש למשה. Vielleicht ist ib. (Z. 20) in der Phrase: שומע מפי מפי stehende Bezeichnung Gottes, die nach מפי stehende Bezeichnung eine Aenderung und Erweiterung des ursprünglichen מפי הקדש. Dasselbe gilt dann von den anderen Beispielen לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי :Sd zu 1, 6 (66 b 4) מפי הק"בה (s. das erste Beispiel dieses Artikels); ebenso zu 1, 20 (69 a unt.); 1, 29 (70 a 25). An einer vierten Stelle in Sd zu 1, 9 (67a ו3) ist anstatt מפי הקדש der auch sonst vorkommende Ausdruck מפי הגבורה angewendet!. Man darf annehmen, dass sowie in letzterem Ausdrucke das Attribut der Macht 2 auch in ersterem das Attribut der Heiligkeit anstatt Gottes genannt wird: הַּקְּרֵשׁ vertritt הָקְרִשׁ, wie Gott mit regelmässiger Hinzufügung der Eulogie ברוך הוא mit Vorliebe genannt wurde 3. - Anders muss man die Verbindungen בַּחָבֵי הַלְּדֵשׁ und רוּחָ הַלְּדָשׁ verstehen;

¹ S. oben (S. 143) Art. מְּשָׁרֵה. Den Ausdruck מבורה מפי נבורה שור מפי הנבורה (אַבור הראשון שנאמר למשה מפי הנבורה (אַבור הראשון שנאמר למשה מפי הנבורה (בור הראשון שנאמר למשה מפי הנבורה (בור הראשון שנאמר למשה מפי הנבורה (מאַג הורה מפי נבורה (מאַג הורה מפי נבורה (מאַג הורה מפי נבורה מפי נבורה (מאַג הורה מפי נבורה מפי בבורה מפי בעורם (מור בעורה (מור בעורה בעורה בעורה (מור בעורה (מור בעורה בעורה

² S. Die Ag. d. babyl. Amor. S. 19. ³ Es ist unnöthig und unrichtig, auf Grund dieses Ausdruckes anzunehmen, dass "לוף nach neuhebräischem Sprachgebrauche einfach Gott bedeutet", wie Blau, Zur Einleitung, S. 13, thut, um danach auch מוח רוח הקדש und מוחבי עו erklären. Vorsichtiger drückt sich Dalman (a. a. O. S. 165) aus, wenn er sagt, "dass es eine Gottesbezeichnung שלף, die Heiligkeit gegeben hat". Er erinnert an און הַלְּדְשׁא (בְּרִידְּ), das aram. Aequivalent von הקרוש ברוך הוא Dass in בתבי קדש חובר שלף nicht eine Bezeichnung Gottes, sondern das den biblischen Schriften zukommende Attribut der Heiligkeit gemeint ist, beweist schlagend der Ausspruch Akiba's über das Hohelied, Jadajim II, 5: שכל הכתובים קדש ושיר השירים קדש קרשים:

in beiden ist אדף attributiv mit dem ersten Worte verbunden und vertritt das Adjectiv. S. oben (S. 90) Art. יְּבָּחָב und unt., Art. אָלָדוּן הַקּרָשׁן הַקּרָשׁן, die heilige Sprache, Sd zu 21, 7 (112b s), Sota VII, 2, 3, 4.

סים (סום). Piel סים (geschr. סיים), aufrechterhalten, bestätigen; das Wort, die Verheissung bethätigen, erfüllen, s. v. wie im biblischen Hebraismus הַקִּים. Sd zu 13, 2 (92 a 5): מה משה אמר מקצת וקיים מקצת אף נביאים אמרו מקצת וקיימו מקצת. Eine dem Ismael'schen Midrasch eigenthümliche Frage lautet אני מַקִּים אני מַקּים ... (מקיים), wie bethätige ich, wie halte ich aufrecht das Wort der Schrift? M zu 12, 5 (4b 16 19); 12, 6 (5b 22 23); 12, 11 (7b 1); 12, 34 (14a 28); 20, 25 (74a 10); Sn zu 6, 5 (8b 29); Bar. B. Mezia ה אתה מקיים : 58b. In einer Controverse sagt Puppus zu Akiba : מה אתה מקיים, M zu 14, 29 (33 a 19 22 25 28); mit derselben Frage beginnt eine an Simon b. Jochai gerichtete Einwendung, Sn zu 11.5 (24 a 5)3. S. auch die Controverse zwischen Jehuda b. Ilai und Jose, dem Sohne der Danmseenerin, Sd zu 1. 1 (65a 7 9 10)4. In diesen Fragen handelt es sich darum, dass der betreffende Text mit einer vorher ausgesprochenen Ansicht in Einklang gebracht, von ihr aus erklärt werde. - Wenn die Aussage irgend einer Bibelstelle durch eine an einer anderen Bibelstelle berichtete oder durch die Auslegung in ihr erkannte Thatsache bestätigt wird, wird dies durch die Formel אין היים ולקים (בקים angegeben. M zu 12. 27 (14b 19), in Bezug auf Exod. 19, 4b; 19, 16 (64b 17), in Bezug auf Hoh. 1. 12; Bar. der Zweiunddreissig Regeln. No. 1. zu Exod. 12. 32, in Besug auf Exod. 10, 28. In freierer Anwendung findet sich diese Formel in halachischen Aussprüchen. T 169 19 (Pesach, 8, 13), in Bezug auf Prov. 27, 10; T 175 : Schekal. 2, 1), in Bezug auf Num. 32, 21: T 241 31 (Jeham. 1, 10), in Bezug auf Zach. 8, 13. — The Bestatizung eines Prophetenwortes (Jer. 9. 9) durch die geschichtliche Wirklichkeit wigt unsere Formel an in einem Ausspruche Jose & Chalaphas & SO c. 27 Ende. Pesikta 113b f.

Hithpael (od. Nithpael) הָּתְקִים, (נְתְקִים), Passivum zu קִים. Sd zu 11, 15 (81b 1), Akiba: רברי אוריה לסוף עתידים, דברי זכריה להתקיים שמחתי שנתקייםו דברי אוריה לסוף עתידים, mit Bezug auf Micha 3, 12 — welche Unheilsweissagung auf Grund von Jer. 26, 18, 20 Urija zugeschrieben wird — und Zach. 8, 4. — In der Bar. Makkoth Ende lautet der Satz so: עד שלא נתקייםה נבואתו של אוריה הייתי מתיירא שלא תתקיים נבואתו של זכריה של זכריה עכשיו שנתקייםה נבואתו של אוריה בידוע שנבואתו של זכריה של זכריה עכשיו שנתקיים המקרא הזה (54b 23): מתקייםת עליהם המקרא הזה שבע שנים נתקיים עליהם המקרא הזה SO c. 27 Ende שבע שנים נתקיים, nämlich Deut. 29, 22 am heiligen Lande. Sn zu 6, 2 (7b 5), T 289 15 (Nazir 4, 7): אוליך נתקיים עליה מוחלים אוליך נתקיים עליד נתקיים עליד נתקיים אוליך נתקיים אולים ווחלים אולים אולים ווחלים אולים ווחלים אולים ווחלים אולים ווחלים אולים ווחלים אולים אולים ווחלים אולים אולים ווחלים אולים ווחלים אולים אולים ווחלים אולים אולים אולים אולים אולים אולים אולים אולים ווחלים אולים או

Dem Midrasch der Schule Ismaels ist eigenthümlich die Frage, mit welcher auf den Widerspruch zwischen zwei Bibeltexten hingewiesen wird: הללו (oder כיצד יתקיימו שני מקראות (כתובים (oder ביצד יתקיימו שני מקראות (בתובים (oder ביצד יתקיימו שני מקראות (oder ביצד יתקיימו בעוד (abb 26) (oder ביצד יתקיימו ד (oder 20); 12, 15 (oder 24); 12, 40 (oder 25); 13, 40 (oder 25); 13, 5 (oder 24); 12, 40 (oder 24); 13, 40 (ode

קנים (geschr. קיים), Adjectiv zum Vorhergehenden: aufrecht bestehend, giltig (opp. בְּמַל). S zu 5, 19 (27 c 5), Schekalim VI, 6: אם כתובים קיימים, zwei neben einander zu Recht bestehende Texte (in einer dem Hohenpriester Jojada in den Mund gelegten halachischen Schriftauslegung). Sd zu 11, 15 (81 a unt.):

eingeleitete Erklärung ab; in Sd zu 1, 1 (65a) fehlt dieser Abschluss. Ebenso fehlt in Sd die an den beiden angeführten Parallelstellen vermittelst unserer Formel gegebene Beziehung auf Jes. 54, 3.

¹ Diesem Passivum von בר entspricht im N. T. πληρωθηναι, so in dem besonders bei Matthaeus häufigen ἴνα (oder ὅπως) πληρωθη. Ev. Matth. 1, 22; 2, 15, 23; 4, 14; 8, 17; 12, 17; 13, 35; 21, 4; Ev. Joh. 15, 25. Das würde in der palästinensischen Schulsprache jener Zeit so lauten: ברי שַּיְתְּטָּן, oder kurz בּיַבְּי, oder kurz בּיַבְּי, oder kurz בּיבָּי, oder בּיבָי, ווֹ בּיבָּי, oder בּיבָּי, ווֹ בּיבָי, ווֹ בּיבָּי, ווֹ בּיבָּי, ווֹ בּיבָּי, ווֹ בּיבָּי, ווֹ בּיבָי, ווֹ בּיבָּי, ווֹ בּיבָּי, ווֹ בּיבָּי, ווֹ בּיבָּי, ווֹ בּיבְיי, פּיבָּי, ווֹ בּיבָּי, פּיבָי, ווֹ בּיבְיי, פּיבָי, ווֹ בּיבְיי, פּיבָי, ווֹ בּיבְּיי, פּיבָי, ווֹ בּיבְיי, פּיבָיי, פּיבָיי, פּיבָי, פּיבָי, ווֹ בּיבְּיי, פּיבְיי, בּיבְיי, בּיבְיי, פּיבְיי, פּיבְיי, פּיבְיי, פּיבְיי, פּיבְיי, פּיבְיי, פּיבְיי, בּיבְיי, פּיבְיי, בּיבְיי, פּיבְיי, בּיבְיי, פּיבְיי, בּיבְיי, ב

יז ברי אוריה קיימים דברי זכריה ואם במלים ד א במלים ד ו (in der im vorigen Artikel erwähnten Agada Akiba's).

סל. leicht, geringfügig, unbedeutend: Gegensatz zu תכיר, schwer, gewichtig, bedeutend (s. oben. S. 61). Aboth II, והוי schwer, gewichtig. תהר במצוה קלה כבחמרה. Ohne Substantiv. M zu 23. 5 (99 b 11): die h. Schrift spricht מפני שדבר הכתוב בפלי ללמוד ממנו את החמאר von dem Unbedeutendern, damit man daraus - durch Schlussfolgerung - das Bedeutendere lerne. Eine ständige Frage in S lautet: אם נאמרו הַקַּלות למה נאמרו הַתְּמַרות, zu 5, 3 (23 c 2); 7, 21 (38a 8) 2: 22, 9 (97a 12). Zur Beantwortung wird dialektisch bewiesen, dass die h. Schrift sowohl die leichteren, als die schwererern Fälle angeben müsse, mit dem Ergebnisse: צריך לומר הכלות וצריך לומר החמורות. S. auch S zu 5. 17 (26 cd). In demselben Sinne nennt ein bereits oben (S. 81) erwähnter Ausspruch, Sd zu 1, 3 (66a 12) unter den Bestandtheilen der Lehre: הקלות והחמורות. Bar. j. Sanhedrin 28b (zu I Kön. 16, 31, הנקל): סלותיו של אחאב הם קולותיו .. כתומרותיו so ist zu lesen statt קולותיו של ירבעם, da es nicht angeht, wie Levy IV, 260a thut, die Wörter als hebräische Plurale der aramäischen Singulare קולא und zu betrachten).

אסל הומר, Name der exegetischen Regel, vermöge welcher vom Leichten aufs Schwere, vom minder Bedeutenden auf das Bedeutendere, oder auch umgekehrt vom Schweren aufs Leichte geschlossen wird, also der Schluss a minori ad majus oder a majori ad minus. Diese Benennung müsste eigentlich של האסר lauten; wahrscheinlich aber zog man es vor, in dem ersten Bestandtheile statt des Substantivs, das auch eine andere, sehr geläufige Bedeutung (אוף, Stimme) hat, das Adjectiv zu gebrauchen. Die Benennung giebt die wesentlichen Momente der Schlussfolgerung

י Vor קלים ול בקל ist durch Versehen בהווה eingeschoben; s. oben, S. 39, Anm. 1. 2 Vgl. Zebachim 44d. 3 Davon ist zu unterscheiden קלים וחמרים, לחומר plural von קלים וחמרים, S. folg. S. 4 Das Richtige hat Jastrow, 476 b oben. 5 Jastrow (435 b unt.) l. הומרים (wie הקרים), Levy (II 76 a): הקרים (aramāisch). Es wird wohl am einfachsten sein, das Wort nach Exod. 8, 10 zu lesen und das 1 als mater lectionis des kurzen ö zu betrachten.

an, deren verschiedene Schemata aus den folgenden Beispielen ersichtlich sind. M zu 20, 25 (74a 2): והרי דברים סל וחומר לשאר כל הכלים ומה אם מזבח החמור אם רצה לשנות ישנה סל וחומר לשאר כל הכלים. Ib. zu 20, 26 (74a 28): הכלים וחומר ומה אם אבנים שאין בהם דעת לא לרעה ולא למובה אמר הקדוש ברוד הוא לא תנהג בהן מנהג בזיון חברך שהוא בדמותו של מי שהיה ואמר העולם דין הוא שלא תנהוג בו מנהג בייון. Ib. zu 20, 25 (74 a 15), Jochanan b. Zakkai: והרי דברים קל וחומר ומה אם אבני מזכח על שמטילות שלום בין ישראל לאביהם שבשמים אמר הסדוש ברוד לא תניף עליהם ברול המטיל שלום בין איש לאיש בין איש לאשתו בין עיר לעיר בין אומה לאומה בין ממשלה לממשלה בין משפחה למשפחה על אחת כמה וכמה שלא תבוא אמרת אם מוציאה הכתוב מיד מכר בור Ib. zu 21, 7 (78a 10): אמרת אם מוציאה הכתוב מיד מכר החמור קל וחומר מיד רציעה קלה. — Beispiele von Schlussfolgerungen, die in der exegetischen Discussion aufgestellt, aber durch den Hinweis auf ein Textwort beseitigt werden. M zu 20, 25 (74a 8): שהיה בדין ומה אם מזבח הקל אסור לבנות בו ההיכל וקדש הקדשים ... החמורים דין הוא שלא יהו בונין בו גוית תלמוד לומר... Ib. zu 20, 26 שהיה בדין ומה אם מובח הקל אסור לפסוע בו פסיעה יתירה :(74 a 25) ההיכל וקדש הקדשים החמורים דין הוא שאסור לפסוע פסיעה יתירה בהן ...לפי שהו חמוריו ח"ל. Die beiden Gegenstände der Schlussfolgerung werden in einem Theile dieser Beispiele ausdrücklich als קל und ממור qualificirt. Diese Qualificirung gehört zum ursprünglichen und vollständigen Schema des Schlusses und auf ihr beruht die Benennung des letzteren mit den Abstrakten jener Adjectiva.

Der Plural zu קלים וְחְמוּרִים; dabei ist also auch beim zweiten Bestandtheile des Ausdruckes das Adjectiv an die Stelle des Substantivs getreten. In dem oben (S. 43) citirten Ausspruche über den Dekalog heisst es, Sd zu 32, 10 (134b unt.): . Chagiga 15b, von den Schriftgelehrten, in Fortsetzung der oben (S. 135) erwähnten Deutung zu Jes. 33, 18: . איה שוקל שהוי שוקלין קלין וחמורין שבתורה. Baraitha Ismaels, Gen. r. c. 92 Ende: איה שוקלים וחמורים שכתובים בתורה.

Die Regel des Kal-wachomer steht an der Spitze der Sieben Regeln Hillels sowie der Dreizehn Regeln Ismaels. In der Baraitha über die letzteren (S 1 b) wird als Beispiel eine der in der Bibel selbst vorkommenden Schlussfolgerungen gebracht, nämlich Num. 12, 142. In einer anderen Ismael'schen Baraitha werden die

¹ S. auch den oben, S. 16, Z. 8 citirten Satz. raitha ist angeführt Baba Kamma 25a und Par.

² Dieser Theil der Ba-

zehn Stellen der heiligen Schrift aufgezählt, in denen die Schlussfolgerung des Kal-wachomer angewendet ist: Gen. 44, 8; Exod. 6, 12; Num. 12, 14; Deut. 31, 27; Jer. 12, 5a; ib. 12, 5b; I Sam. 23, 3; Prov. 11, 31; Esther 9, 13; Ezech. 15, 5¹. Die Zweiunddreissig Regeln Eliezer b. Jose Gelili's nennen als 5. Regel אומר מפורש, mit zwei Beispielen aus der eben angeführten Liste: Jerem. 12, 5a und Esther 9, 13. Es ist also der ausdrücklich im Bibeltexte zu findende Kal-wachomer. Die 6. Regel heisst אחומר סתום Chilosophia. Als Beispiele dazu werden Schlussfolgerungen gebracht, die an zwei Einzelheiten des 15. Psalms (an שור על בקי und ישרו על בקי שור על בקי שור על בקי und ישרו של בקי geknüpft werden und in diesen Einzelheiten gleichsam latent sind.

Kal אָרָא, lesen, mit der speciellen Bedeutung: die קרא. heilige Schrift lesen, die daher מְקרָא heisst (s. oben diesen Art.). ist ein alter Ausdruck für das Studium der Bibel (s. oben, S. 34). Aus dem tannaitischen Midrasch seien folgende Beispiele für die Anwendung des Verbums angeführt. Dem Midrasch der Schule Ismaels ist eigenthümlich die Phrase אני אַקרא, mit welcher die Frage über die Bedeutung eines überflüssig scheinenden Bestandtheiles des Textes eingeleitet wird. M zu 12, 10 (7a 11): אני אקרא והנותר ממנו באש תשרפו עד בקר למה נאמר. D. h. Es würde genügen, wenn ich läse: was davon übrig bleibt. sollt ihr im Feuer verbrennen; wozu ist gesagt: bis zum Morgen? (Denn, dass es bis zum Morgen verbrannt werden muss, ergiebt sich schon aus dem vorhergehenden Satze: lasset nichts übrig davon bis zum Morgen). Dasselbe M zu 12, 8 (6 a unt.). S ferner M zu 12, 9 (6b unt.); Sn zu 5, 27 (6a 34). — S zu 2, 3 (10c 4). Sn zu 26, 54 (49 a 1) סורא אני, zur Einführung eines Bibelcitates. Diese Art der Einführung von Bibelcitaten findet sich auch in der Form . . קורא אני על, wo die Präposition die Beziehung des citirten Bibelwortes angiebt. Sn zu 5, 8 (2 b 28), 6, 5 (9 a 18): קורא על יהם (49 a 2): קראני (קורא אני –) עליהם. Statt על findet sich ב, S zu 5, 21 (27d 4): קורא אני בהם 2. Diese Beispiele gehören alle der halachischen Exegese an. — Das mit על verbundene Verbum קרא wird namentlich dann gebraucht, wenn man eine Bibelstelle citirt, die auf irgend einen Fall in freier Weise be-

¹ Die massoretische Ueberlieferung (*Ochla weochla*, No. 182 und 183) gruppirt die Listé in fünf pentateuchische und fünf nichtpentateuchische Beispiele, indem an die Spitze der einen Hälfte Gen. 4, 23 tritt und aus der zweiten Hälfte Ez. 15, 5 wegbleibt.

² B. Mezia 58a unt.: אוני קורא בהן; j. B. Kamma 2c 30 wie in S.

zogen wird. T 248, 3 (Jebam. 6, 8): הוה את המקרא עליו ר' יוסי את המקרא הזה לופרא עליו ר' יוסי את המקרא הזה במקרא הזה במקרא ווקראוי עליה את המקרא הזה במקרא הזה במקרא במקרא הוה במקרא הוה במקרא הוה במקרא הוה במקרא הוה במקרא הוה (91 b s 10): אומרא המקרא המקרא המקרא הוה עליה עליה את במושלים במי ערות במקרא במקרא במקרא הוה במקרא במקרא הוה במקרא במקרא הוה במקרא במקרא הוה במקרא ב

Wenn ein Wort des Textes zum Zwecke der Deutung anders gelesen werden soll, als in der überlieferten Lesung, wird das mit der Formel angegeben: ... אל הקרא... אל הקרא... Statt אסכא findet sich gewöhnlich die aramäische Wortform תקרי (auch תיקרי geschrieben). Einigemal lautet die Formel . . אל תקרא כו זי אלא: es findet sich auch . . . אל תהי קורא . . . אל תהי קורא, Sn zu 11, 32 (26b 15 17). Die im tannaitischen Midrasch enthaltenen, mit dieser Formel eingeleiteten Wortdeutungen beruhen theils auf anderer Lesung des Buchstabentextes, theils auf Aenderung des Buchstabentextes selbst. In M, Sn und Sd finden sich folgende Wortdeutungen beider Art. I. M zu 12, 17 (10a 27), Josija, Textwort: המצחה: Aenderung zum Zwecke der Deutung: הַּמְצָּוֹת. — M zu 16, 15 (49 b 8), אַבְּרִים (Ps. 78, 25) — אָבָרִים M zu 17, 8 (53a unt.), שָׁלָּמָיִם (II Chron. 24, 24) — הַּמְּטָעָם Sn zu 11, 32 (26 b 15), הַמְּטָעָם — תַּמְשָׁמָ . Sd zu 32, 25 (138a 2), שִּיבָה — שִּיבָה (בִּשִיבָה — II. M zu 12, 13 (8 a 14), Josija, יום שתתי — ושסעתי M zu 14, 22 (31 a 23) Meir. סדם (Ps 68, 28) — דר ים. Sn zu 11, 32 (26b 16), Jehuda b. Ilai, וישחמו — וישחמו Sd zu 32, 17 (136 b 22), שעום — שערום. Ib. 32, 21 (137a unt.), בלוי — בלא . Ib. 32, 24 (137b 17), בהמות — מ[א]ורסה – מרשה. Tb. 33, 4 (143b unt.), מרשה המות Alle diese

¹ S. Die Ag. d. Tann. I, 51, 2. ² S. auch oben, S. 170, Anm. 6. ³ Beispiele aus Genesis rabba und Pesikta. Gen. r. c. 33 (5): אור מליהם המקרא עליו שלשה מקראות (Akiba); 81 (2): חורא עליו ה' הוח (Jehuda I.); 32 (10): חורא עליו שלשה מקראות b. Eleazar); חורא עליה המסוק הזה Pesikta 174a (in einer Erzählung aus der Zeit des zweiten Tempels). — Ohne Object, Pesikta 59b: יוקראו עליו (Gen. r. c. 1 (11); ווקראו עליו; Gen. r. c. 58 (2): יוקראו עליו; Gen. r. c. 38a: יוקראו עליהון; Gen. r. c. 25 (3), 64 (2), Pesikta 118a, 177a:

Was Sd zu 34, 7 (150a 14) betrifft, s. Die Ag. d. Tann. II, 289, s.
Der Text in Sd, בהם אשלח בהם ושן בהמות אלא ושן בהם א giebt keinen Sinn.

Beispiele sind agadisch und gehören dem Ismael'schen Midrasch an. In S (aber in einem aus dem Ismael'schen Midrasch stammenden Theile) findet sich nur ein Beispiel, und zwar zur halachischen Exegese gehörig und mit קרי ביה eingeleitet: zu 20, 13 (92b unt.), wo Akiba zum Zwecke der Deutung statt liest 2. Aus der tannaitischen Agada sind noch in grosser Menge Auslegungen erhalten, denen Wortdeutungen mit veränderter Lesung zu Grunde liegen 3. Es braucht nicht hervorgehoben zu werden, dass diese Wortdeutungen keine ernstgemeinten Vorschläge der Textänderung sind, sondern einzig und allein dem Zwecke der an die geänderte Wortform sich anlehnenden Schriftauslegung und Schriftanwendung dienen. Einmal wird mit der Formel .. מקרא כן אלא die Aenderung der Satzstructur dargeboten: Sd zu 11, 21 (83 b 5), wo Josua b. Karcha sagt 4, in Koh. 1, 4 müsste es statt דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומרת eigentlich heissen: ארץ הולכת וארץ באה ודור לעולם עומר; denn da die Erde für die Menschen geschaffen ist - das ist der Gedankengang des Tannaiten — müsste das Geschlecht der Menschen bestehen und die Erde dem Wechsel unterworfen sein. Aber die Erde, weil sie an der von Gott gesetzten Ordnung festhält, vergeht nicht, während die Menschen Gottes Gesetz übertreten und vergehen. -Historisch berühmt wurde die mit unserer Formel eingeleitete Deutung Akiba's zu Num. 24, 17, mit welcher er den Mann aus Kôzêba als den verheissenen "Stern" begrüsste, dem "Edom" — Rom — unterliegen (V. 18) und der den Rest aus der "Stadt" עיר) = Rom, V. אל תקרי כוכב אלא = Rom, V. פיר) vernichten soll. Er sagte: אל בווב 5. Diese freie Schriftanwendung, auf Grund deren Bar Kô-

Die richtige Lesung folgt mit Leichtigkeit aus der gegebenen Erläuterung: שיהו בהמות החורין על כל עבירות. Demnach findet der Agadist in בהמות eine Andeutung der sündigen Gluth, die sie dazu treibt, allen Sünden nachzugehen. Er liest also in המחורין anstatt des ה ein ה, also etwa בהמות. Statt בחמורין ומחורין, da ein Hithpael zu חור חורין s. oben (S. 57), Art. חור.

zêba zu Bar Kôchaba (Kochba) wurde, zeigt am deutlichsten, wie es jene alten Schriftausleger mit der Formel "Lies nicht so, sondern so" gemeint haben.

٦

ראה. Kal אראה, sehen. Zu den Phrasen אראה und יראה und צא וראה s. oben. Art. איז und Art. אינא — Ein merkwürdiger Idiotismus ist die Frage מה כאה, deren sich die tannaitische Bibelexegese bedient, um irgend eine Thatsache oder eine gesetzliche Bestimmung als auffallend zu kennzeichnen. Die Antwort auf die so eingeleitete Frage wird mit der Auslegung der betreffenden Stelle gegeben. Als Subject zu ראה erscheint in dieser Frage der Gegenstand der biblischen Aussage, sei es eine Person oder ein Ding, zuweilen aber auch die Bibel selbst. Jochanan b. Zakkai wendet diese Frageform in mehreren seiner oben (S. 61 f.) unter erwähnten Schriftauslegungen an 1. 1. M zu 21, 6 (77a 13): מה ראתה אוון שתרצע מכל האיברים; ebenso T 358 6 (B. Kamma 7, 5) 2. 2. T 358 10 (B. Kamma 7, 10), in Bezug auf Deut. 27, 5: וכי מה ראה מה ראתה (91b ז מתכות מכל מיני מתכות 3. M zu 22, 6 (91b ז). תורה להחמיר על הגנב יותר מהגולן; ebenso T 357 20 (B. Kamma 7, 2)3. — Ein in Rom noch zur Zeit des Tempels lebender Schriftgelehrter beginnt eine Agada über die Heiligung des göttlichen Namens mit der auf Daniel 3 sich beziehenden Frage: מה ראו חנניה מישאל ועזריה שמסרו עצמן (על קרושת השם) לכבשן האש. Pesachim 53b 4. — An Gamliel II. richtet Jehuda aus Kefar Akko מה ראה משה לומר :(Ikos?) in Bezug auf Exod. 18, 15 die Frage: מה ראה משה לומר כי יבוא אלי העם. Mech. z. St. (59a unt.). — Chanina (wahrscheinlich Ch. b. Gamliel) 6 richtet an Eliezer b. Hurkanos die auf Exod.

einer Baraitha Simon b. Jochai's: דרך כוכב מיעקב ררך כוכב מיעקב . S. Die Ag. d. Tann. I, 291, 3; Revue des Études Juives XXXVI, 202.

¹ S. Die Ag. d. Tann. I, 31, 1. 2 Im jer. Talmud, Kidduschin 59 d 31 ist die Frage so stylisirt: מה ראה העבר הזה לירצע באונו יותר מכל איבריו. Offenbar beruht diese Aenderung auf der Reflexion des die Frage מה ראה מה חובר mehr unbefangen gebrauchenden Sprachbewusstseins; man schrieb das "Sehen" lieber dem Knechte, als dem Ohre zu. Noch weiter geht die Aenderung im bab. Talmud, Kidduschin 22b; hier ist die ursprüngliche Phrase ganz ausgemerzt und die Frage lautet: מה מה משרה אוון מכל איברים. 3 In b. B. Kamma 79 b dafür: מה החמירה חודה אוון מכל איברים. 8. oben, S. 61. 4 S. oben, S. 129, Anm. 1.

S. Die Ag. d. Tann. I, 98, 3.
 S. Die Ag. d. Tann. I, 151, 8.
 Bacher, Terminologie.

מה ראו ישראל לפרות פטרי חמורים : 13, 13 sich beziehende Frage מה ראו ולא פמרי סוסים ונמלים. M zu 17, 1 (53b 5) 2. — Simon b. Jochai knüpft an Exod. 21, 1 die Frage: מה ראו דינין לקדום לכל מצות שבתורה. M z. St. (74b 12) 3. — Eine anonyme Agada, drückt die Frage, warum in Ps. 76, 3, auf den alten Namen Jerusalems, שָׁלֵם, zurückgegangen wird, so aus: וכי מה ראה הכתוב להחזיר לה השם הראשון. T 3 8 (Berach. 1 Ende). — In dieser schon in tannaitischer Zeit ausser Gebrauch kommenden Frage geht die Anwendung von מנאה auf die Bedeutung erfahren, erleben (vgl. ראה בעה רעה, מוב zurück. "Was hat N. erfahren, erlebt, dass er dies und dies that?" So fragte man etwa emphatisch, wenn man den Grund von etwas besonders Auffallendem wissen wollte; gewissermaassen: was ist ihm widerfahren, was focht ihn an, dass er es that? Aber diese ursprüngliche Bedeutung der Phrase verblasste so vollständig, dass man sie in der exegetischen Kunstsprache, wie die angeführten Beispiele zeigen, auch bei leblosen Dingen und bei Begriffsdingen anwendete. Ein Beispiel dieses interessanten Idiotismus 4 glaube ich schon in einer Bibelstelle erkennen zu dürfen. Wenn nämlich der Philisterkönig in seiner Entrüstung und Verwunderung über Abrahams Vorgehen ihn fragt (Gen. 20, 10): מה ראית כי עשית את הדבר הזה, so wird man diese Frage am besten so verstehen, dass man in ihr jenen Idiotismus erkennt und übersetzt: Was hat dich angefochten, dass du dies gethan hast?

Im Midrasch der Schule Akiba's, der kein Beispiel der eben besprochenen Phrase aufweist, findet sich eine andere, auf demselben Idiotismus beruhende Phrase: ... סָה רָאִית, Diese Frage, für welche ich nur in S Beispiele gefunden habe 5, gehört zu den dramatischen Elementen unserer Kunstsprache. Der in ihr Angesprochene ist der wirkliche oder gedachte Genosse der exegetischen Erörterung. ... אמור כן אמור S zu 1, 2 (4c 6); 1, 3 (5c 15). ... אמור לומר כן אמור לומר כן אמור לומר לומר את לומר לומר להביאן, 1, 1, 3 (8b 1); 4, 20 (19b unt.).

ראי. S. oben (S. 47), Art. הַרֵי

Beweis 6. Ein der Rechtsprechung angehöriger Aus-

¹ Die Antwort *Eliezers* ist oben, S. 12, Anm. 9 angeführt.

² In der Bar. Berachoth 5b dafür: מה נשתנו פימרי חמורים מפימרי סוסים ונמלים S. S. 177, Anm. 2.

³ S. Die Ag. d. Tann. II, 94, 2.

⁴ S. auch Bar. Jebam. 47 a:

⁵ S. *Hoffmann*, Zur Einleitung, S. 31.

⁶ Ich behalte die der gewöhnlichen Aussprache des Wortes entsprechende Punkta-

druck zur Bezeichnung des Beweises, auf Grund dessen der Richter das Urtheil fällt, die Rechtsfrage entscheidet. Sanhedrin כל זמן שמביא ראיה סותר את הדין אמרו לו הבא עדים ואמר 8: סותר אין לי עדים אמרו הכא ראיה ואמר אין לי ראיה ולאחר זמן מצא ראיה ומצא י עדים. — Die tannaitische Exegese nennt den Beweis, der für eine These, eine Meinung in einem Bibeltexte gebracht wird, ebenfalls כאיה. Z. B. Jebamoth XIII, 3, Akiba's Einwand gegen eine biblische Belegstelle Eliezer's: משם ראיה, ist von dort ein Beweis? Ebenso T 415 16 18 20 (Ab. zara 3 Ende), Bar. Ab. zara 44a in einer Controverse zwischen Jose b. Chalaftha und den Gelehrten. Pesachim VI, 2, Eliezer b. Hyrkanos gegen Josua b. Chananja: מה זה יהושע מה ראיה רשות למצוה. S zu 13, 3, in einem Berichte Akiba's über einen Disput mit Ismael und Josua b. Cha-חמחוֹם: חיות מכיא להם ראיות . — Oben (S. 116), Art. מקום Anf.: צריכין להביא ראיה ממקומות אחרים. Der volle Ausdruck lautet ein Beweis für die Sache (für den Gegenstand, die These, Meinung, Erklärung). Z. B. M zu 19, 15 (64b 14), Eleazar b. Azaria: ראיה לדבר מסיני. Bar. Joma 80a oben, Jehuda I.: וראיה לדבר יום הכפורים. T 461 28 (Ab. zara 1 Ende), Simeon b. Eleazar 2: זוראיה לדכר רחבעם בן שלמה. Zweiunddreissig Regeln, No. 20 und 23: ... וראיה לדכר... S. ferner die oben (Art. נכר) gebrachten Beispiele für die Phrase: אף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר . איי על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר.

רבה. Piel רָבָה (geschr. רבה), eigentlich vermehren 5. Ueber die Bedeutung des Verbums und seine Anwendung in der tannaitischen Exegese s. oben, Art. מעם. Ausser den dort gebrach-

tion דְּאָרָה (zum Substantiv gewordenes Verbalnomen, vgl. רְאָרָה, Ezech. 28, 17) bei. — Levy (IV, 406a) punktirt רְאָרָה nach der Analogie von רְּאָרָה, nom. act. zu הוה jedoch entspricht diesem für הוא das nom. act. רְאָרָה, von dem רְאָרָה, von dem נְאָרָה, von dem בu scheiden ist. In einer alten Mischnahandschrift, die meinem verewigten Collegen Kaufmann gehörte, ist unser Wort stets so punktirt: רַאַרָּה.

^{1 &}quot;Zeugen" und "Beweis" sind die beiden Mittel zur Erkenntniss des Bechtes, zur Feststellung der Wahrheit. Die Zeugen hört der Richter an, den Beweis sieht er; deshalb wohl heisst der Beweis אָרָאָה, das zu Sehende. Vgl. Jesaja 11, 3: לא למראה עיניו ישפום ולא למשמע אוניו יוכיח; d. h. er wird nicht ein gewöhnlicher Richter sein, der nach dem richten, entscheiden muss, was er mit den Augen sieht, mit den Ohren hört. Ein talmudisches Princip lautet: אין לדיין אלא מה שעיניו רואות. Hieher gehört vielleicht auch חוות und חוות, Jes. 28, 15, 18, wohl das sichtbare Document, das Beweisstück des Vertrages. ² S. Die Ag. d. Tann. II, 425, 3. איה Statt איה hat die Bar. des bab. Talmuds (Megilla 31 b, Nedarim 40a): מים, Zeichen. 4 Was das dunkle הראיות. Gen. r. c. 36 Ende betrifft, s. Die Ag. d. pal. Amor. III, 688, 1. 5 Im biblischen Hebraismus ist allgemein der Hiphil angewendet, der Piel nur zweimal (Richter 9, 29: Ps. 44, 13). Andere Bedeutung hat 727 in Ezech. 19, 2; Echa 2, 22.

ten Beispielen seien noch folgende angeführt. S zu 4, 24 (21 b 1): אחר שריבינו דברים שהם כיוצא בו ודברים שאינן כיוצא בו ; 7, 21 (38 b 12): אחר שריבינו דברים שהם כשלמים ודברים שאינם כשלמים. M zu 13, 13 (22 b 9): אף איני מְרָפָּה אלא נכסים שאין להם אחריות. S zu 2, 13 (12 b 1): S zu 2, 13 (12 b 1): S zu 7, 8 (33 d unt.): אַרָפָּה את הלבונה S zu 1, 2 (4 c 4): אדם לרבות את הגרים S zu 16, 32 (83 b 6): לרבות כהן אחר S zu 16, 32 (83 b 6): מנין לרבות כהן אחר לרבות מנין לרבות מנין לרבות מנין לרבות מנין מון findet sich als Gegensatz zu נימעם angeführten Stellen.

קבּה. Nomen actionis zu רָבָּה, opp. מְעִוּם. S. oben, S. 109, 110. Es seien noch folgende Beispiele angeführt. S zu 5, 4 (23 b unt.) — Schebuoth III, 5 (in einer Controverse zwischen Akiba und Ismael), Akiba: מריבוי הכתוב לכך אם הכתוב לכך אם בינוי הכתוב לכך אין ריבוי אחר ריבוי אלא. Eine Regel Akiba's lautet: הכתוב לכך אין ריבוי אחר ריבוי אלא. S zu 7, 12 (34d 14) 3. Dieselbe Regel wendet Eliezer b. Jakob an, S zu 2, 4 (10d 11) 4. Die gegentheilige Regel lautet, S zu 7, 12 (34d 16): אין ריבוי אחר מיעום אלא לרבות.

Die mit רבוי bezeichnete Regel des Einschliessens, welche für den Midrasch Akiba's charakteristisch ist, stellt Eliezer b. Jose Hagelili als erste an die Spitze seiner Zweiunddreissig Regeln der Agada. Diese Regel beschränkt sich jedoch hier, gleich der correlativen Regel des Ausschliessens (מַשְּׁיִם), auf die exegetische Verwendung gewisser Partikeln. Einschliessende Bedeutung haben die Partikeln אַן וואס (s. oben, S. 110). Die dritte der Zweiunddreissig Regeln heisst אַן ווחס של und betrifft Texte, in denen zwei der genannten Partikeln combinirt sind. Als Beispiele werden angeführt: I Sam. 17, 36 und Deut. 12, 31.

רוּחַ הַּקּרֵשׁ . Das biblische רוּחַ הַקּרֵשׁן. Ps. 51, 13, beweist, dass im Ausdruck רוּחַ הַקּרָשׁ der zweite Bestandtheil attributive Bedeutung hat, daran also, dass שדף in diesem Ausdrucke Gott bedeutet und דו הקדש s. v. sei wie Geist Gottes, nicht gedacht werden kann 5. Im tannaitischen Midrasch wird הוּחַ הַקּרָשׁ häufig dort angewendet, wo gesagt werden soll, dass an irgend einer Bibelstelle Gott als der Redende zu denken ist. So in den unter den Artikeln סבר (S. 130), ערוב (S. 146) und אונה ביייים ביייים ביייים (S. 163) gebrach-

¹ So muss statt אני ארבה gelesen werden, vgl. weiter unten (33 a 3).

2 Der gewöhnliche Mischnatext (auch die Bar. Schebuoth 26 a oben) hat in Ismaels Einwand ריבוי statt ריבוי, jedoch der pal. Mischnatext (ed. Lowe 113 a 3) hat, wie S, רבוי.

3 Vgl. Bar. Menachoth 89 a.

4 Hier ist vor אלא eingeschoben: התורה 5 Gegen Blaw, Zur Einleitung, S. 13 f. Vgl. Dalman, Die Worte Jesu I, 166. S. auch oben, S. 169, Art.

ten Stellen, in denen neben einander stehende Bibelsätze auf verschiedene Redende vertheilt sind. Die betreffende Einführung lautet: רוח הקדש אומרת (T 312 17 24; 313 13; Sd zu 21, 8, 112b 12) oder אמרה רוח הקדש (T 312 21). -- Mit den Worten אמרה רוח הקדש ואומרת (der heilige Geist ruft laut) werden als Gottes Rede Bibelsätze gekennzeichnet, die gleichsam als Antwort auf ähnliche Aeusserungen Israels zu gelten haben. Es sind folgende Verspaare: 1. Israel bekennt den Einen Gott, Deut. 6, 4; Gott nennt Israel als das einzige Volk auf Erden. II Sam. 7. 23. 2. Israel rühmt die Unvergleichlichkeit Gottes, Exod. 15, 11; Gott die Unvergleichlichkeit Israels, Deut. 33, 29. 3. Aehnlich Deut. 4, 7; ib. 4, 8. 4. Israel rühmt sich Gottes, Ps. 89, 18; Gott rühmt sich mit Israel, Jes. 49, 31. — S zu 10, 4 (46a 1): השיבתו רוח הקדש?, nämlich Psalm 133, der auf die Salbung Aharons zum Hohenpriester Bezug hat. — רוֹת הַפּוֹשׁ מְבַשְׂרְהָּן, in Bezug auf Deut. 21, 8. Sota IX, 6 (s. Art. כשר).

Daraus, dass Rachab mit Gewissheit angab, dass die Kundschafter nach drei Tagen zurückkehren werden (Josua 2, 16, vgl. 22), wird geschlossen: ששרתה עליה רוח הקדש, Sd zu 1, 24 (69 b 29). — Was die Mutter Siseras gesprochen hatte (Richter 5, 28), konnte

¹ So M zu 15, 2 (36 b unt.). In Sd zu 33, 26 fehlt No. 3; vor 4, auch dort der Schlussnummer, stehen noch zwei Paare: Hoh. 2, 3; ib. V. 2. Exod. 15, 2 b; Jea. 43, 21. An der Spitze der ganzen Reihe steht folgende, unverständliche Gegenüberstellung: ישראל אומרים אין כאל ורוח הקדש אומרת אל ישורן. In Sd fehlt überall das in M stehende מוחד 1 In Sd fehlt überall das in M stehende מוחד 1 In Sd zu 31, 14 (129 b 30) heisst es, ohne Beziehung auf eine Bibelstelle: משרבו רוח הקדש למשה L. entweder קשיבה ספר ישיבה לא nichtisraelitische Propheten vor der Offenbarung werden vorher ausser Bileam genannt Hiob und die anderen Sprecher des Buches Hiob.

Debora nur durch Inspiration wissen: נתגלו דברים שאמרה אמו של בתגלו דברים שאמרה אמו של Sn zu 11, 6 (24a וז).

Wink, Andeutung. M zu 17, 14 (55a 8), Eleazar aus Modiim über die vier Frommen, denen Andeutungen über die Zukunft gegeben wurden. שַּנְהַן לְהַם רָפוּ Moses bekam in den Worten "lege in die Ohren Josua's" (Exod. 17. 14) die Andeutung. dass dieser, nicht er selbst das gelobte Land Israel in Besitz geben werde. Trotzdem betet er später, in das Land kommen zu dürfen. Ebenso liess Jakob die ihm in Gen. 28, 15 gewordene Andeutung unbeachtet und fürchtete vor Esau. Hingegen beachtete David den Wink, den er durch die Besiegung der wilden Thiere (I Sam. 17, 36) bekommen und erkannte daraus, dass er dazu bestimmt sei, etwas Ausserordentliches für Israel zu thun. Und Mordechai erkannte den Wink, der ihm mit der Aufnahme Esthers in den Königspalast zu Theil wurde, und er sah erwartungsvoll (Esther 2, 11) dem Kommenden entgegen. In diesem Ausspruche des Moditen hat רמו nicht speciell exegetische Bedeutung. Hingegen kommt ihm eine solche zu in Sd zu 32, 34 (139b 17): זה אחר מן המקומות שניתן להם רמו לתחית המתים, "diese ist eine der Stellen, an denen ihnen - den Israeliten - eine Andeutung der Auferstehung gegeben wurde." Als solche Stellen wurden ausser dem Ausgangsverse ("ich tödte und belebe") noch angeführt: Num. 23, 10b; Deut. 33, 6a; Hosea 6, 2. — Sn zu 18, 3 (36 a 30), Chananja, der Brudersohn Josua b. Chananja's, findet eine Andeutung des dereinstigen Tempelgesanges in Exod. 19, 19, während Jonathan, der Schüler Ismaels, eine solche Andeutung in Num. 15, 3 findet 3. Beide gebrauchen den Ausdruck: מכאן רמו / לשיר מו התורה: Jonathan setzt noch hinzu: אלא שנתפרש על ידי עזרא. Damit soll vielleicht gesagt sein, dass durch Ezra im Buche der Chronik (s. B. Bathra 15a oben) die Institution des Tempelgesanges der Leviten ausdrücklich erwähnt ist. - Bar. Sabbath 103b, Taanith 2b, Jehuda b. Bathyra: מכאן רמו לניסוך מים מן התורה. D. h. die Buchstaben ב, י, ם, welche in נמכיה und ינסכיה (Num. 28, 19, 31) zu dem gewöhnlichen ונסכה (V. 16, 22, 25, 28, 34, 38) und

¹ Aus Genesis rabba seien folgende Beispiele citirt: חרות הקרש אומרת בנצנצה (80 (8); 84, 12. הרכתו רוח הקרש (63 (10), 92 Ende. בדכתו רוח הקרש (55 (8). הוח הקרש (בהם) הוח הקרש (12), 84 (19), 91 (7). הוח הקרש (85 (12). הוח הקרש (12), 85 (4). או משתמשין ברוח הקרש (75 (8). היו משתמשין ברוח הקרש (45 (65 (4). פוח הקרש (16). פוח הקרש (17), 75 (8), 93 (7). ברוח הקרש (18), 85 (2). ברוח הקרש (18), 85 (2). פוח הקרש (18), 85 (2). פוח הקרש (18), 93 (7). פוח הקרש (18), 93 (7). ברוח הקרש (18), 93 (7). בר

in מום (V. 33) zu dem gewöhnlichen מום (V. 18, 21, 24, 27, 30, 37) hinzutreten, bilden das Wort מום, Wasser und enthalten eine Andeutung der künftigen Wasserlibationen 1.

קְּלֶּהָה, opp. הְּנֶּרָה; s. oben (S. 58) diesen Artikel; opp. הְּנָרָה, s. oben, S. 13, diesen Artikel; opp. מְּנְיָה, s. oben (S. 57) Art. חול (S. 179), Art. רְאֵיָה.

רשם. Part. pass. Kal רשם. Josua b. Chanania leitet eine Agada zu Exod. 17. 8 mit folgenden Worten ein (M z. St. 53a ob.) בי איוב ידי איוב Offenbar hat hier בשום סל. dieselbe Bedeutung, wie sonst DID (s. oben, S. 137)3. Dieser Schriftvers - das besagen jene Worte - ist undeutlich, unbestimmt; wir erfahren nicht, warum Amalek plötzlich kam und Israel angriff. Aber es wird deutlich durch Hiob 8, 11, wo unter dem Bilde des Wassers, des feuchten Grundes, als der Lebensbedingung für Schilf und Ried, die Thora als die Lebensbedingung für Israel gemeint ist. - Zu diesem sonst nicht vorkommenden Singular findet sich der Plural in der Benennung alter Schriftausleger, der דורשי השוח, die auch דורשי הפורות genannt werden 5. Folgende Aussprüche finden sich unter der Benennung הי רשומות M zu 15, 22 (45 a 16): "Sie fanden kein Wasser", d. i. die Thora, nach Jes. 55, 1. M zu 15, 25 (45b 18): Das heilende yy ist die Thora, nach Prov. 3, 18. M zu 16, 15 und 31 (49b 4; 51a 9): ist der Name, mit dem die Israeliten das Manna benannten. M zu 16, 21 (50 a 5): Auch beim Manna galt das Wort aus Gen. 3, 19a; es musste an jeglichen Morgen "im Schweisse des Angesichtes" aufgelesen werden. Sn zu 35, 25 (62a 11): Das dreimalige ינה in diesem Abschnitte (V. 25, 28) lehrt, dass Urtheile über Leben und

¹ Das Verbum ing findet sich nicht in tannaitischen Texten. In der nachtannaitischen Litteratur findet sich das Verbum allein, sowie in der Verbindung יָסָן רָקוּ. Ausser den bei Levy, IV, 453b citirten Beispielen (Chullin 92a, Sabb. 119b) s. noch folgende aus Gen. rabba und Pesikta. לְמָוּ דְמָוָה לו, Gen. r. c. 33 (6); 46 (4). אף משה רְמָוּה לישראל מן התורה, Gen. r. c. 89 (4). אף משה רְמָוּה לישראל מן ebenso 26a (s. Die Ag. d. pal. Am. II, 372, 4, 5). לו על., Gen. r. c. 16 (6) (ib. III, 570, 4). רְמָוֹ לְּתֵּי, Gen. r. c. 19 (8) (ib. II, 360, 3). . . יְמָוּ לְּתָּי, Gen. r. c. 53 (9) (ib. III, 689, 5); Pesikta 15b (ib. I, 434, 3); 39b (ib. I, 435, 2). — Die spätere Bibelexegere wandte den Ausdruck an, um die mystisch-allegorische Auslegung (Abr. Ibn Ezra), oder die typische Auslegung (Zôhar) zu bezeichnen. S. meine Bemerkungen, Revue des Études Juives XXII, 37 ff., Stade's Z. f. ² S. Die Ag. d. Tann. I, 169, 4. 3 Jalkut d. alttest. Wiss. XIII, 301. bietet in der That DIFD statt DIFT; jedoch scheint das nur eine erleichternde Variante zu sein. 4 Vgl. oben, S. 172, המורות, Plural zu אחתה. S. 62, Anm. 4, 5, 6.

Tod durch ein Gericht aus dreissig Mitgliedern (ענדה Zehn) gefällt werden. Sd zu 18,3 (106b 2), von Jehuda b. Ilai überliefert: Symbolik der in Deut. 18, 3 vorgeschriebenen drei Priestergaben 1. Bar. Sanhedrin 104b unt.: Die Ps. 60, 9f. vorkommenden Namen bedeuten gewisse von der kommenden Welt Ausgeschlossene, denen mit den Worten des Psalmes Begnadigung in Aussicht gestellt Koheleth rabba zu 10, 1: Eine Sentenz über die Selbstbeurtheilung, von Akiba angeführt2. — Mit Hinblick auf die Bedeutung des Singulars ולשום in dem Eingangs gebrachten Satze darf man הורשי רשומות als die Ausleger der undeutlichen, den Gedanken nur in Andeutungen enthaltenden Bibelworte erklären, wozu wenigstens ein Theil der unter ihren Namen erhaltenen Aussprüche stimmt. Mit der bekannten Bedeutung des Verbums im Hebräischen und Aramäischen (verzeichnen, bezeichnen) könnte man die hier constatirte Bedeutung so in Zusammenhang bringen, dass man annimmt, שום bedeute etwas, was nicht klar ausgeschrieben, sondern nur durch Zeichen angedeutet ist. -In dieser Bedeutung scheint man מנה auch in Dan. 10, 21 verstanden zu haben. Denn in einer Gemeinde, der Jehuda I, der Patriarch seinen Schüler Levi b. Sisi empfohlen hatte, befragte man diesen unter anderem über die Worte im Danielverse: את הרשום בכתב אמת. Im Sinne der Fragenden liegt in diesen Worten ein Widerspruch: אם אמת למה רשום ואם רשום למה אמת 3: denn bedeutet etwas, was nur durch Zeichen angedeutet ist, während כתב אמת klare und vollständige Schrift bedeutet 4.

צש

וכן הכתוב. Piel שבח, rühmen. Sn zu 7, 18 (15a 15): וכן הכתוב קשבחו בבתי דינים במצרים, die Schrift rühmt den Stamm Jissachar ob der in Aegypten in ihm bestandenen Gerichtscollegien (die

¹ S. ob. S. 62, A. 7. 2 S. Die Ag. d. Tann. I, 282, 3. 3 J. Jebam. 13a 27, Gen. r. c. 81 (2). Ebenso Schir r. zu 1,9, wo die Erläuterung zu Dan. 10, 21 ausserhalb des Rahmens der Erzählung über Leri b. Sisi's Misserfolg gebracht wird. In b. Jebamoth 105a lautet die Frage so: אור שאינו אמת. Diese abweichende Stylisirung der Frage kommt daher, dass der Widerspruch zwischen שור בתב אמת bur und בתב אמת bur und בי שור בתב אמת bur und בי שור בתב של Serklärt Samuel Japhe Aschkenasi (im Commentar ישה משמע כתיבה תמה המתקיימת ורשום : עומור (מתוב (nicht משמע כתיבה תמה המתקיימת ורשום בעלמא (מתוב (nicht בעלמא)).

nämlich in dem Namen ישיבה – s. v. wie ישיבה, Num. 26, 24, angedeutet sind). Von demselben Stamme heisst es Sd zu 33, 18 (147a s): יששכר באהליך מלמד ששבמו של יששכר משתבח בתורה ("er wird gerühmt ob der Thora", denn die Zelte sind die "Zelte der Thora"); dazu der Hinweis auf I Chron. 12, 33.

נגי (s. oben, S. 16f.); ferner opp. לְּבֶּרָת (s. oben, S. 99). — בְּּבְּבָרָת (s. oben (S. 71), Art. יחס (s. oben, S. 99). — לְּבֶּרָת , בְּּבֶּרָת , הַבְּּרָת , הַבְּרָת , הוריץ שְׁבְּרָת . — Die Rechtfertigung biblischer Personen, von denen der Bibeltext Unrühmliches berichtet, durch Chija wird mit den Worten eingeleitet: ר' חייא דרש שלש מקראות לשבח (nämlich Gen. 38, 14; I Sam. 2, 22; ib. 8, 3), j. Sota 16d unt.²

שבר. Vereinzelt steht da der Ausdruck (j. Kidduschin 58b 57) einer Baraitha *Chizkija's* 3: לְּשָׁבֶּר קַל וָחְמֶּר וְחָוֶרְהָּה לַמְּקְרָא. Vielleicht gehört diese Phrase schon der amoräischen Zeit an 4. — אָשְׁבֶּר אָת־הָאוּן, s. oben, S. 3, Anm. 3.

שוה. Kal שָּׁה, gleich sein. S zu 11, 46 (57 b 15 20), Bar. Chullin 27b: באיזו תורה שְּׁוֹהְה בהמה לעוף ועוף לבהמה 5. — Hiphil הַשְּׁהָה, gleich setzen. M zu 12, 49 (18a unten): הַשְּׁה, gleich setzen. M zu 12, 49 (18a unten): בא הכתוב האחת יהיה לאזרח בכל מצות שבתורה בתוב בא Dasselbe Sn zu 9, 14 (18b 23). Baraitha, Baba Kamma 15a, zu Num. 5, 6: השוה הכתוב Bar. ib., zu Exod. 21, 1: השוה הכתוב בעורה שבתורה השוה הכתוב Bar. ib., zu Exod. 21, 29: השוה הכתוב בפרה בכפרה S zu 16, 33 (83a 19): האחת השוה כולם בכפרה בא הכתוב לְּהַשְּׁוֹת ראשון לאחרון ואחרון מורן מורן לאחרון לאחרון לאחרון לאחרון לאחרון לאחרון המתוב לַהַשְּׁוֹת ראשון לאחרון ואחרון לאחרון אורן לאחרון לראשון לראשון לאחרון אורן לאחרון אורן אורן לאחרון לראשון לאחרון אורן לאחרון לאחרו

 ξ יָרָה , gleich. תַּצַּד הַשְּׁוָה . S. oben (S. 163), Art. אַנָה . בּיַר הַשְּׁוָה . S. oben, S. 13.

¹ S. auch oben, S. 155, A. 4 Ende. ² S. Die Ag. d. Tann. II, 527, 1. 3 Dieser Baraitha (j. Kidduschin 58b 44—60 entspricht Sd zu 24, 1 (122a 6—17). Abgesehen von anderen Verschiedenheiten ist zu bemerken, dass für מָלְמֵּד in Bd die Baraitha des Jerusch. מְנִיד hat (s. oben, S. 31). 4 Das wird dadurch bestätigt, dass ein paläst. Amoräer des 4. Jahrhunderts den Grundsatz aus-בסל מדרש שאת דורש ושובר מדרש ראשון אין זה (j. Schebuoth 37d 53 56): כל מדרש שאת דורש ושובר מדרש ראשון שרים. Jedoch kann auch dieser Grundsatz auf tannaitischer Ueberlieferung beruhen. Im bab. Talmud entspricht dem Verbum זְשֶׁל in dieser Bedeutung - eine Deduction brechen, d. i. widerlegen - פָּרָאָ, s. Levy IV, 114 b. Vgl. ⁵ S. auch S zu 1, 14 (8d 4): auch מְבַרָא, תְּבֶר, Widerlegung, Levy IV, 626 a. שלא שׁוה ... שׁלְא שׁוּה ; zu 2,8 (11b 11): שׁלָא שׁוּה... שלא 6 In Sn zu 5, 6 (289): להַשְׁווֹת אשה לאיש לכל חסאות ונוקים שבתורה. 7 Die Bar., Joma 61a hat: הושוו כולן.

לשירה, Lied, Gesang. Eine anonyme Agada zählt in chronologischer Reihenfolge zehn Gesänge auf, die Gott zum Preise angestimmt wurden, M zu 15, 1 (34a unt.), anknüpfend an das Textwort את השרה הואת, mit der Einführung: זהלא עשר שירות הן וכי שירה אות השירה הואת. Es sind folgende Nummern: 1. Der in Jes. 30, 29 erwähnte Hymnus, der in Aegypten in der Nacht der Befreiung angestimmt wurde. 2. Exod. 15, 1–18. 3. Num. 21, 17–18. 4. Deut. 32, 1–43¹. 5. Josua 10, 12. 6. Richter 5. 7. II Sam. 22. 8. Ps. 30 (Salomo's Hymnus bei der Einweihung des Tempels). 9. II Chron. 20, 21². 10. Der in Jes. 42, 10 und 48, 20 vorhergesagte Hymnus der messianischen Zukunft³.

Von der stichischen Form, in welcher gewisse Stücke des Bibeltextes geschrieben werden, heisst es Sd zu 6, 9 (75a 19) Bar. Sabb. 103b: או שבתבה כשירה או שירה שכתבה כיוצא בה.

שכך. שכך. און את-האון. S. oben (S. 3), Art. אוָן.

אַכּוּת, Pl. אָשׁכּוּת, der Name, speciell Gottes Name, im engsten Sinne der eigentliche Name Gottes, das Tetragrammaton (s. oben, S. 85, Art. אָבּוּי,), der auch שַׁכּוּת und שֵׁכּ הַפְּנּיִּע heisst (s. oben, S. 159). Sowie im biblischen Hebraismus für שֵׁ auch יַבָּי gesagt wurde (s. Ps. 30, 5; 97, 12; Hosea 12, 6; Ps. 102, 13) und zuweilen beide Wörter als Synonyma neben einander stehn (s. Exod. 3, 15; Jes. 26, 8; Ps. 135, 13, vgl. Hiob 18, 17) , so wurde in der tannaitischen Schulsprache שֵׁ in der Bed. Gottesname durch הַּשְּׁבָּרָה, das Aussprechen, Erwähnen des Namens בּיִּבְּרָה, das Synonyma neben einander stehn (s. Exod. 3, 15; קּבְּרָה, wertreten. Das ist eine Abkürzung aus הַּשְּבָּרָה, das Aussprechen, Erwähnen des Namens בּיִבְּרָה besonders dort gebraucht wurde, wo es sich um die Niederschrift der Gottesnamen handelt. So heisst es am Schlusse der Anweisung über die ein-

¹ Dieses Stück heisst j. Megilla 74 b 65 (Mas. Sofrim 12, 8): שירת הלויים (auf Grund von Deut. 31, 25).

2 In Tanch. zu Exod. 15, 1 ist als No. 9 Salomo's Hohelied genannt, während No. 8 David zugeschrieben wird. Im Targum zum Hohenliede, das mit der Liste der "Zehn Hymnen" eingeleitet ist (als Paraphrase zum Textworte שיר השירים) ist No. 9 wie in Tanch., als No. 8 ist unsere No. 7 genannt, während als No. 7 I Sam. 2, 1—10 figurirt. Ferner nennt Targ. als No. 1 den als Hymnus Adams verstandenen 92. Psalm.

³ Statt der Verse in Jesaja citirt Tanch. Ps. 98, 1, das Targ. zum Hoh. verweist auf Jes. 30, 29. — Ueber die Liste der Zehn Hymnen bei Saadja s. Harkavy, Responsen der Geonim, S. 30 f.

4 S. Jacob in Stade's Zeitschrift, XVII, 69 f.

5 ספּי שׁ שׁ הַּוֹפֶיר שׁ שׁ הַּנְּיִיר שׁ שׁ Menschen: Jes. 49, 1; Ps. 45, 18; bei Gott: Jes. 12, 4; 26, 13; Exod. 20, 24. In Bezug auf Abgötter: Exod. 23, 13. Vgl. die Passivconstruction: Jer. 11, 19; Ps. 83, 5; s. Jacob a. a. O. S. 76.

wandfreie Schreibung des Bibeltextes: או שכתב בה את האוכרות אהב, Sd zu 6, 9 (75a 19), Sabb. 103b 1. Bar. Menachoth 30b (nach der Version in Sofrim 5, 4): ואין כותבין את האוכרה על מקום הגרר. Bar. Sabbath 116a (vgl. j. Sabb. 15c 53): הן ואוכרותיהן 2. Ib. (Jose b. Chalaftha): קודר את האוכרות שבהן. Ib. (Tarphon): אשרוף אותם ואת מנשה סדד את האוכרות Bar. Sanh. 103b: מנשה סדד את האוכרות שבהן. Megillath Taanith 3 (s. auch b. Rosch, Hasch, 18b): בשלשה בתשרי איתנטילת אדכרתא מן שמרייא (Var. במילת). Hier ist אדכרתא das aram. Aequivalent von האוכרה und beweist, dass man den in Documenten geschriebenen Gottesnamen ebenfalls mit diesem Worte bezeichnete. Wenn die zu dieser Angabe der Meg. Taanith gegebene Erläuterung der Baraitha authentisch ist, bed. hier אדכרתא -den Gottesnamen אל עליזן, der in der Nennung der hasmonäischen Fürsten und Hohepriester in Documenten angewendet wurde (יוחנן כהן גדול לאל עליון). Daraus ergäbe sich, dass mit ursprünglich jede Benennung Gottes, nicht nur das Tetragrammaton gemeint ist. Es scheint aber, dass man schon frühe das Wort speciell zur Bezeichnung des Tetragrammatons anwendete. Dieses wird wohl in den meisten oben angeführten Beispielen gemeint sein. Wenn es jedoch in einem tannaitischen Texte heisst: wer rituell unrein ist, dürfe Bibel und Tradition studiren, aber dabei nicht die Gottesnamen laut aussprechen, und dies so ausgedrückt wird: ובלבד שלא יוכיר אוכרות (j. Berach. 6 c 43), oder nach einer andern Version (b. Berach. 22a): ובלבד שלא יאמר אוכרות שבו, so müssen unterschiedlos alle Gottesnamen gemeint sein. Auch in der nachtannaitischen Zeit findet man bald den weitern, bald den engern Gebrauch des Wortes 5. In der Massora

bedeutet jedoch אוכרא nur den vierbuchstabigen Namen Gottes 1.

bedeutet in manchen Redensarten den einer Bibelstelle zu entnehmenden Grund einer gesetzlichen Bestimmung. Makkoth I, 2 (Meir) שלא השם המביאן לידי מכות מביאן לידי תשלומין; d. h. die zweifache Bestrafung der überführten falschen Zeugen gründet sich auf zwei verschiedene Bibelstellen. De bed. aber hier nicht Lübertr. Schriftstelle" 2. sondern dasselbe was DW (die dem Aramäischen entnommene Nebenform für DD) in der Verbindung בישים. Dem eben citirten Satze folgt Makkoth I, 3 eine andere Halacha Meirs, ähnlichen Inhaltes, in der die beiden Bibelstellen (Exod. 20, 16 und Deut. 19, 19) unmittelbar der Partikel angehängt werden: לוקים שמונים משום לא תענה ברעך עד שקר ומשום ועשיתם לו כאשר ומם. In dieser zusammengesetzten Präposition כאשר, der oben, S. 121, ein besonderer Artikel gewidmet ist, bedeutet ביים den in einer Bibelstelle sich findenden Grund zur Qualificirung einer Gesetzesübertretung. Die Bibelstelle, welche diese Qualificirung enthält, bietet gleichsam den Namen, den Titel, unter welchem die Uebertretung zu bestrafen ist3. Daher wird die Bibelstelle selbst, welche das Verbot enthält, als Dy bezeichnet, wobei dieses Wort die Bed. Grund hat. In den oben, S. 121, citirten Beispielen tritt שמות an die Stelle von לאוין, Verbote. In anderen Redensarten ist die Bed. "Grund" - sei es biblischer, sei es sachlicher Grund - noch deutlicher erkennbar; auch die gleichsam tautologische Verbindung von של mit שות wird nicht gescheut. In einer oft citirten Baraitha (Pesachim 84a und Parall.) weist Jakob die exegetische Begründung einer halachischen These durch Jehuda b. Ilai mit den Worten zurück: לא ... מן השם הוא זה אלא משום.. Jehuda b. Ilai weist die sachliche Begründung einer Halacha zurück, um sie exegetisch zu begründen mit den Worten: לא מן השם הוא זה אלא משום שנאמר. T 293 25 (Sota 1, 6), 618 38 (Negaim 1, 12), Bar. Nedarim 73a. — Eine These Meirs wird von den Gelehrten mit den Worten abgewiesen:

¹ S. Frensdorff, Die Massora magna, Glossar, S. 1.

2 So Levy IV, 569 b, wohl nach Raschi zu Makkoth 4a (אדם מקרא).

3 Vgl. die ähnlichen Anwendungen von בשל שום שום in den zusammengesetzten Partikeln בשל אים אין לשום לישום לי

von אַּנְּבֶּר, die Ausführungen von Nager, Z. d.D. M. G. XXXV, 162 ff. und J. Fürst, ib. XXXVI, 410 ff.

אינו מן השם ארוא (Kerithoth III, 4. — Kerith. IV, 3: דבר שהוא משום אחר אינו מן השם 1. משם אחר ,משני שמות 1. ימשם אחר אחר, משני שמות ישנו שמות 1.

שמע. Kal שמע, hören, verstehen, entnehmen. Dem Grundstocke der alten Terminologie gehört an die den Midrasch der Schule Ismaels kennzeichnende Phrase שוֹמֶע אַנִי oder zusammengezogen שומעני. Sie leitet, an das auszulegende Textwort anknüpfend, eine mögliche Auffassung desselben ein, um die Unhaltbarkeit derselben aus einem anderen Textworte, mit dem Ausdrucke חַלְמוּד לוֹמֵר eingeleitet, zu beweisen. S. folgende Stellen in M: Zu 12, 7 (6a 11); 12, 10 (7a 10); 12, 12 (7b 13); 12, 13 (8a 17); 12, 15 (8b 10); 12, 29 (13b 1); 12, 30 (13b 21); 18, 5 (58a 29); 20, 1 (66a 20); 20, 11 (69 b unt.); 21, 12 (79 b 3). In diesen Beispielen hat die Phrase fragende Bedeutung: "soll ich etwa so verstehen?" Ebenso in der Formulirung, wie sie sich in der oben (S. 112) im Art. מעשה erwähnten, Sätzegruppe (M 1a) öfters findet: שומע שומע אני בשהוא אומר ... בעישופו Wird der mit שומע אני eingeleitete Satz durch eine Frage ergänzt. M zu 12, 2 (3a 15): ... מנין תלמוד לומר... שומעני מנין תלמוד לומר M zu 21. 11 (79a 14): חלמוד לומר ... מקיים ... תלמוד לומר ... Mit שומע אני alternirt das gleichbedeutende יכול S. ausser den oben, S. 72, citirten Beispielen, M zu 13, 8 (21a 1): והגדת לבנך שומע אני מראש חדש תלמור אָתָּה ... לומר ביום ההוא אי ביום ההוא יכול מבעוד יום ת"ל בעבור זה שומע, s. oben (S. 43), Art. הָן.

Wenn der in einem Bibeltexte gefundene Inhalt der Vervollständigung bedürftig ist, wird auf die Nothwendigkeit derselben mit der Formel אָבֶל לֹא שָׁמַעְנוּ hingewiesen, welche bedeutet: jedoch wir haben nicht vernommen, dem Texte nicht entnommen. M zu 12, 2 (3a 22); 12, 14 (8a 23); 19, 10 (63b 26); 19, 15 (64b 7). Auf eine exegetische Deduction Josija's erwidert Jonathan: ועריין, M zu 12, 6 (5b 25), womit er sagen will, dass dem betreffenden Bibeltexte die zu beweisende These nicht zu entnehmen

¹ Der palästinensischen Schulsprache der nachtannaitischen Zeit gehört an die Anwendung des Ausdruckes על שם על, mit der unmittelbar darauf folgenden Bibelstelle, bei exegetischer Begründung einer These. S. j. Berach. 3c s: על שם והנית בו יומם ולילה jib. 6b 17: על שם והנית בו יומם ולילה jib. 6b 17: על שם והנית בו יומם ולילה Pesikta 191a unt.: יתן אל לבו על שום ונשמע Pesikta 177a: על שום והיה במחשך מעשיהם על שום על שום ונשמע jib. 177b: על שום ואל תתהרר לפני מלך 2 In dem Pesach-Rituale (Haggada), in welches dieser Satz aufgenommen ist, ist auch am Anfange desselben יכול an die Stelle von שומע אני getreten; denn dieses war im Midrasch der Schule Akiba's nicht mehr gebräuchlich.

Hiphil השמיע. S. oben, S. 3.

Gleichbedeutend mit שמוע ist

קשְׁמָע, welches Substantiv e ebenfalls in der Formel בְּמִשֶׁמְעוֹ

¹ In der Parallelstelle, Sn zu 9, 2 (17a 12): מסשמע הזה עריין לא שמענו ישמענו ש . . . אבל ב . . . לא שמענו והיכן שמענו ש . . . אבל ב . . . אבל ב . . . לא שמענו והיכן שמענו ש . . . אבל ב c. 78 (10), 92 (5): . . . ולא שמענו . . . ולא שמענו . . . ולא שמענו ; Gen. r. c. 84 (4): ³ Schechter (J. Qu. Review X, 11, Anm. 3) . . . לא שמענו והיכן שמענו vermuthet, das ήχούσατε in Ev. Matth. 5, 21 u. s. w. hänge mit der Bedeutung des Verbums yn in den hier besprochenen Ausdrücken zusammen. Jedoch ist diese Vermuthung grundlos, da es im Evangelium immer nur so heisst: Ἡχούσατε δ דנ בּצְּׁלְבָּלּס, d. h. שְׁנְאָמָר מָה שְׁנָאָמָר; es ist hier also einfach vom Anhören, Vernehmen des Schriftwortes, nicht von dem Verstehen desselben, vom Entnehmen einer aus ihm sich ergebenden These die Rede. 4 Levy (IV, 578a) punktirt ohne Ursache אוסשל. ⁵ S. Die Ag. d. Tann. I, 342, 3. actionis zu וישמען, Deut. 34, 9, steht מְשֶׁמֶע in Sd z. St. (150a 21): אין לך נדול מוה.

לפח Wortsinn des Textes bedeutet. M zu 12, 36 (14b 1), Ismael: וישאילום כמשמעו; 17, 8 (53b 4) 1: רפידים כמשמעו; 21, 10 (78b 20), Josija: יושאילום כמשמעו; Sn zu 10, 10 (19b 27): בתולי הנערה כמשמעו; Sd zu 22, 17 (117b 21): בתולי הנערה כמשמעו 3; Sota VIII, 5, Sd zu 20, 8 (110b unt.), Akiba: בתולי הלבב כמשמעו; Bar. Joma 61a, zu Lev. 16, 20: מובח כמשמעו; ebenso Bar. ib., zu Lev. 16, 33 4; Bar. ib., zu Lev. 16, 33 3; הכהנים כמשמעו 5; Bar. Sota 43 a b, zu Deut. 20, 5, 6, El. b. Jakob: בת כמשמעו במשמעו, בית כמשמעו (Sota 6, 10), in Bezug auf Ezech. 33, 25: ודם תשפכו כמשמעו 33, 25: ודם תשפכו כמשמעו 17 309 10 (Sota 7, 20), in Bezug auf Prov. 24, 27: שמע אני כמשמעו תלמוד Bei Beseitigung des Wortsinnes findet sich die Formel: אנתר משמעו תלמוד , M zu 12, 19 (10b 9). Aehnlich ist die innerhalb der exegetischen Discussion gebrauchte Frage: או אינו אלא ... כמשמעו 73b 1) 7.

¹ Eliezer b. Hyrkanos, gegen Josua b. Chananja, s. Die Ag. d. Tann. I, 151, s. Die Bar. Bechoroth 5b giebt El.'s Meinung so: אירים שמה, der Ort hiess Rephidim, das Wort bedarf also keiner Deutung. ² Vgl. Bar. Kethub. 47b.

³ St. כמשמעו 1. כמשמעו, da dies die ständige Formel ist und das Suffix ז ohne Rücksicht auf Genus und Numerus des Textwortes (das übrigens nicht immer ein Substantiv ist) angewendet wird, mit Beziehung auf das hinzugedachte כתוב oder דבר. 4 S zu beiden Stellen (82a 1; 83 b 18) vermeidet den auch sonst in S nur vereinzelt vorkommenden Ausdruck 1900, indem das Textwort 5 St. כמשמעו 1. כמשמען; s. das in selbst wiederholt wird: מובח זה המובח. Anm. 3 Bemerkte. 8 hat auch hier (83 b 18) das Textwort selbst: הכהנים אילו 6 S. Die Ag. d. Tann. I, 70, 3. Sd zu 20, 6 (110 b 18) und T 308, 24: אין משמע אלא כרם :Bar. j. Sota 22d 62; אין לי במשמע אלא כרם. 7 Hieher ge-אסר auch S zu 11, 29 (52b 7): או מה חולדה כמשמעו אף עכבר כמשמעו für ¹ワワヤワɔ aus Genesis rabba: Cap. 1(5); 31(6); 44(6). — Ueber die Anwendung dieses Ausdruckes bei Menachem b. Sarak s. den Excurs in meiner Schrift: Die hebr.-arab. Sprachvergleichung des Abulwalid, S. 68-71. Der dort 8. 71 erwähnte arab. Ausdruck على مسموعة ist dasselbe was الإثاثاة.

- Dass der Wortsinn des einen Textes zum Abgehen vom Wortsinne des anderen Textes zwingt, wird so ausgedrückt (S zu 11, 2, 48a 2): משמע מוציא מד משמע מוציא מד
- 2. בְּמְשְׁמָע, zumeist in der Formel des Ismael'schen Midrasch: ... במשמע תלמוד לומר ... (כל) אני אף (כל) ... במשמע תלמוד לומר אני אף (כל) ... במשמע תלמוד לומר ... (12, 16 (10 a 7); 12, 20 (11 a 15); 13, 10 (21 b 4 10); 13, 12 (22 a 12) ². Manchmal steht in dieser Formel für pätär für pätär in M 12, 24 (12 a 24); 13, 6 (20 a 26). Zuweilen wird in der Formel das einleitende שומע אני weggelassen; dann lautet sie: ... למשמע אני שומע אני weggelassen; dann lautet sie: ... למשמע אני ארף ארף במשמע במשמע במשמע במשמע וווער במשמע האנשים והגרים במשמע אור במשמע: Sn zu 5, 3 (1 b 12), Akiba: אור ארם ואחר כלים במשמע האנשים והגרים במשמע: במשמע: במשמע: נווער במשמע: s. unt., Art. שנה הַבְּתוּב בְּמָשְׁמָעוֹ III.
- 3. ממשמע אני אקרא את הכלל: (18b4): ממשמע אני אקרא את הכלל. S zu 7, 23 (38d 5): ... ממשמע מוציא. Stat. constr. S zu 10, 7 (46b4), j. Erubin 21b 25: אָמְשְׁמֵע לאו 5. oben (S. 43), Art. ה. M zu 22, 23 (95b unt.), Bar. B. Mezia 113 a, zu Deut. 24, 11: ממשמע (95b unt.), Bar. B. Mezia 113 a, zu Deut. 24, 11: ממשמע ה. S zu 11, 9 (49b3), Bar. Chullin 66b: ... שומע אני יודע אני וודע אני ממשמע שנאמר (99d 1): שומע הוה עריין לא שמענו 5. אני ממשמע שנאמר, s. oben, S. 190, Anm. 16.

שמש. Piel שָׁמֵשׁ, aus dem Aramäischen übernommenes Aequivalent des bibl. שַׁרַת. Die Bedeutung dienen, fungiren, ist auf die

¹ Eine Erweiterung dieser Norm durch Ulla s. Joma 42 b. Sie wird dort auf Num. 19 angewendet: כל הפרשה כולה משמע מוציא מיר משמע ומשמע ממילא. 3 S. auch S. 191, Anm. 6. 4 Diese Formel findet sich einigemal in Gen. r. angewendet: Cap. 36 (6); 60 (5); 80 (10). An der letztern Stelle ist das fragende איני יווע ersetzt. — Raba, der bab. Amora, wendet die Formel an in einer Auslegung zu Exod. 6, 23, Baba Bathra 110a. 5 An beiden Stellen des S ist mit unserer Formel die oben, unter און (S. 43) erwähnte Regel, von der Negation auf die Affirmation zu schliessen und umgekehrt, angewendet.

⁶ Der Plural ภาษุทุพัก findet sich in nachtannaitischen Texten: j. Joma 43a ob., b. Joma 60 b und sonst im babylonischen Talmud. Levy, III, 284 a macht aus diesem Plural ein Abstractum กระทุพุท. Jastrow, Col. 856, hat das Richtige; jedoch unterscheidet er ohne Noth หุกพุท und หุกพุท. 7 S. Levy, IV, 578.

Sprache übertragen worden; man sagt von einem Ausdrucke, der für mehrere Bedeutungen verwendet wird, dass er für mehrere Ausdrücke dient, fungirt. Und so wurde das Verbum שָּמָשׁ, mit verbunden, zum stehenden Terminus für lexikalische Angaben. Sn zu 11, 8 (24b 16): דבר אחר משמש לשלשה לשונות Lev. r. c. 14, Anf., Meir: הלשון הזה משמש שתי לשונות \$\frac{1}{2}\$. Echa r. Prooemien, No. 24 Anf., El. b. Jakob: לשונות \$\frac{1}{2}\$

ענה. I. Kal שנה, etwas zum zweiten Male thun, wiederholen (s. I Kön. 18, 34). Eine Regel Ismaels lautet 4: זו מדה בתורה כל פרשה שנאמרה במקום אחד וחזר ושנאה במקום אחר לא שנאה אלא על בה דבר אחד. So Sn zu 5, 6 (2a 4). In der Form, in welcher diese Regel im babylonischen Talmud (Sota 3 a und Parall.) stets angeführt wird, ist das Passivum (Niphal נשנה) angewendet: כל פרשה שנאמרה ונשנית לא נשנית אלא בשביל דבר שנתחדש בה 5. Vielleicht aus tannaitischer Zeit stammt die Formel, mit der Jochanan aus den drei Abtheilungen der heiligen Schrift drei Verse citirt , die denselben Gedanken enthalten : דבר זה כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים, Megilla 31a. — In einem Gespräche zwischen Jehuda I und Chija sagt Jener zu Diesem (nach dem Berichte im bab. Talmud. Moed Katon 16b): אם סרית לא שנית ואם שנית לא שילשת ואם שילשת לא פירשו לך, d. h. wenn du die Bibel auch dreimal gelesen hättest, so hat man dir nicht den richtigen Sinn des betreffenden Verses (es ist von Prov. 1, 20 die Rede) erklärt. Dieselbe Zurechtweisung lässt der genannte Chija einem jüngern Gelehrten, Jonathan b. Eleazar, zu Theil werden, Berach. 18a9.

M zu 12, 4 (4a 22): שנה עליו הכתוב לפסול, in Bezug auf die Wiederholung von מְּבֶסָה in מָבֶסָה, ebenso M zu 12, 21 (11 b 2) יַּהָּבָּטּוּ

Bacher, Terminologie.

² S. Die Ag. d. Tann. II, 45. ¹ S. oben. S. 126. II, 289, 4. - Vgl. Die Anfänge der hebr. Grammatik, S. 5, Anm. 4; ib. S. 11, die Anwendung unseres Verbums in der Massora. ⁵ S. oben, S. 56, Art. אדר. Tann. I, 250; Hoffmann, Zur Einleitung S. 7. - Aus nachtannaitischer Zeit vgl. den Ausspruch Acha's, Gen. r. c. 60 (8): פרשתו של אליעזר שנים ושלשה דפים הוא אומרה לשונה ferner Jose b. Chanina's Ausspruch, Sanh. 59a (s. Die Ag. d. pal. Am. I, 430, 2): כל מצוה שנאמרה לכני נח ⁷ S. Die Ag. d. pal. Am. 6 Vgl. oben, S. 65, Art. nn. 8 Zu שְׁלְשֵׁהָ und dem im folgenden Beispiel stehenden אַלְשֶׁהָּ s. I, 325, 2. I Kön. 18, 34: שלשו וישלשו. 9 S. Die Ag. d. Tann. II, 255, 4. — Levy, IV, 585 a unt., erklärt den Satz auf ganz sinnwidrige Weise. - Vgl. noch in einem Ausspruche Jehuda b. Ilai's (s. Die Ag. d. Tann. II, 198, 4): הוי מפמם בדברי תורה ושונה ומשלש ומרבע. Sd zu 32, 2 (131 b 27). 10 In verschiedenen Baraithen des bab. Talmuds findet sich dieselbe Norm der halachischen Exegese in dieser

Die 10. der Zweiunddreissig Regeln lautet יָּדֶּכֶּר שָׁהוּא שָׁנוּי: etwas, was im Bibeltexte wiederholt ist, welche Wiederholung zur Deutung benützt wird. Als Beispiele werden citirt: die Wiederholung der Zahlen in Pharao's Traume, Gen. 41; die dreifache Wiederholung von היכל ה' Jer. 7, 4.

III. Piel שְּנָה (geschr. שינה), ändern. Sn zu 15, 18 (31 a 1), Ismael: שינה, d. h. hier heisst es

Form: הכתוב שנה עליי לְעָכֶּב. S. Pesachim 61 a, 78 b (= M 4a); Joma 51 b, Schebuoth 14a (zu Lev. 16, 11); Zebachim 23 b (zu Deut. 18, 7). In der Discussion des bab. Talmuds wird sie so wiedergegeben: ששנה בו הכתוב (= בתנא ביה קרא). Joma 39 b, Jebam. 40 a, Menachoth 19 b.

¹ Allgemeinere Bedeutung hat אָשְׁנָה (Aboth II, 4), שונה (ib. IV, 7); doch ist auch in diesen Beispielen zunächst das Lernen im Kopfe, das Repetiren der dem Gedächtnisse anvertrauten Lehrstücke gemeint. Vgl. Schürer, Gesch. des jüd. Volkes I², 88. ² Anders zu verstehen ist der oben (S. 157) citirte Satz die Bed, etwas zum zweiten Male vortragen.

כי תבאן, während sonst vom Einzuge ins Land gesagt ist: כי מבאן, während sonst vom Einzuge ins Land gesagt ist; oder כי יביאך ה' Der Umstand, dass Num. 19, 17 שַּנָה הכתוב ממשמעו im Sinne von אָינה הכתוב ממשמעו. Der Umstand, dass Num. 19, 17 שַּנָה הכתוב ממשמעו de h. Schrift hat das Wort in einem andern, als seinem gewöhnlichen Sinne gebraucht, Sn zur St. (46a 11) יו. Jehuda I. wendet den Ausdruck an, um das Ungewöhnliche der Textworte אשר לא הבתוב). Lev. 23, 29, zu kennzeichen, Bar. Joma 80a (במשמעו).

אָטָה, Stunde, Zeitpunkt (aus dem Aram. אָשָה, jedoch etymologisch mit dem hebr. Verbum אַעה, blicken zusammenhängend). Eine schon im tannaitischen Midrasch angewendete stehende Phrase ist בְּאוֹתָה שָׁנָה, zu jener Zeit, damals. M zu 18, 2 (57b 20); S zu 9, 24 (44d 11); SO c. 6; 11 Ende; 22 g. E. — Zu erwähnen ist auch: אומר הוא אומר, S zu 9, 23 (44c 15); 9, 24 (44d 10); 10, 2 (45c 5). T 11 10 (Berach. 4, 18). An allen diesen Stellen werden Verse aus Hagiographen und Propheten auf Situationen der mosaischen Zeit angewendet 5.

שקל. Kal שָׁקַל. M zu 18, 1 (57 b 12), in Bezug auf die Textworte "für Moses und für sein Volk Israel": שקל משה כישרא

¹ Ebenso Temura 12b; Sota 16b (ממשמעו). In dieser Baraitha ist Simon b. Jochai als Autor genannt (s. Schwarz, Die herm. Analogie, S. 188).

² In diesem Satze erkenne ich die vollständige Gestalt der Akiba in den Mund gelegten Frage ממים מומים (Sanh. 65b). Dass ממים nicht Dual sondern die unter Einfluss des aram. יום umgestaltete Pluralform ist, habe ich Ag. d. Tann. I, 263, 3 gezeigt; vgl. Monatsschrift, 31. Jhg. (1882), S. 570. ³ Vgl. die im bab. Talm. häufige Frage מאי שנא 4 Das erste Mal לבות עום עום vor יום אומר vor יום הוא אומר (S. die vorige Anmerkung. ⁵ Vgl. SO c. 7: אועל אותו יום הוא אומר (S. de. vorige Anmerkung.)

ישראל כמשה שקל רב כתלמד ותלמד כרב ; d. h. Jethro hielt Moses und Israel für gleichwiegend. — Der Niphal findet sich in der Erläuterung zur 19. der Zweiunddreissig Regeln (s. oben, S. 55): מברר דברי תורה וּמְשַׁקלים — Piel שִׁלָּי, erwägen. מברר דברי תורה וּמְשַׁקלים השניהם כאחד in dem oben, S. 23, Z. 22 citirten Satze. Im Sinne der beiden für Kal und Niphal gebrachten Beispiele findet sich sehr häufig das Part. pass.:

mit כנגר verbunden, gleichwiegend, gleichwerthig. M בעיד שהיום שקול כנגד כל מעשה : 20, 11 (69 b 18), vom Sabbath בראשית. — Zweiunddreissig Regeln, No. 24, von Asael, Il Sam. 2, 30: מניד ששקול היו כנגד כולם M zu 18, 1 (57b 14): מניד ששקול היו יציאת מצרים כנגד כל הנסים וגבורות שעשה הקב"ה לישראל. Zweiunddreissig Regeln, ib., von Jericho, Josua 2, 1: ששכולה נגד כל הארץ בחוסה. - Im Plural, der die verglichenen Dinge zusammenfasst. M zu 12, 1 (lab); in Bezug auf die oben, S. 112, Art. מעשה, Erwähnten: שקולים זה כזה 1. Sn zu 27, 1 (49 b 3), von den Töchtern Zelofchads: כולן שקולות זו כזו Im Midrasch der Schule Akiba's lautet der Ausdruck kurz so: שניהם שקולים, S zu 4. 32 (22a124); zu 19, 3 (86b, 87a); ebenso in der Mischna, Kerithoth Ende 3. Mit שקול in S zu 10, 12 (47a oben), wo von den Söhnen Aharons gesagt wird, dass sie ihm gleichwerthig waren an Ansehen und auch an Ergebung in Gottes Willen (וידם), 10, s): שקולים בו בכבוד ושקולים בו בכמימה. — Wenn zwei Möglichkeiten in der Erklärung einer Bibelstelle in Folge der Unbestimmtheit des Textes sich die Wage halten, so wird das so bezeichnet: הַּרֶבֶר שָׁקוּל. M zu 12, 14 (8a 24) 4; S zu 2, 14 (12d 11); 3, 4 (14a unt.) 5. In einer Controverse zwischen Eliezer b. Hyrkanos und Josua b. Chananja sagt Jener, mit Hinblick auf zwei Bibelstellen, die einander hinsichtlich der Entscheidung über eine aufgeworfene Frage die Wage halten: הדבר עדיין שקול מי מכריע. Darauf bietet Josua b. Ch. die Entscheidung dar, sie mit den Worten einleitend: אני מכריע. T 158 25 (Pesach. 2, 7). Ebenso sagt Akiba in einer Controverse mit Simon b. Nanos: שקול מי מכריע. Darauf S. b. N.: אני אכריע. S zu 23, 30 (101 c 18) 6. — M

¹ Vor או מול הו הוא central (1a 13) auch אומר: S. Anm. 3. 2 Baba Bathra 120a: שקולות היו 3 Die parallele Baraitha, Pesachim 57 b, setzt hinzu: אנאר אומר. 4 Hier ist עריין vorgesetzt. 5 Hier muss nach שקול das Wort שקול ergänzt werden, wie es in S 12d 11 steht. In S zu 4, 21 (21a 10) ist שקול הוא אפשר שיבואו כולן הוא שיבואו כולן 6 In Menachoth IV, 3 fehlt diese Einzelheit.

צע 21, 8 (92 a 15): Jonathan: אין בית דין שקול, ein Gerichtscollegium darf nicht aus einer solchen Anzahl von Mitgliedern bestehen, dass bei Meinungsverschiedenheit die beiden Theile einander die Wage hielten und das Urtheil unentschieden bliebe; d. h. aus keiner geraden Zahl.

ת

bezeichnet in seinem weitesten Sinne die Gesammtheit der jüdischen Lehre, sei es als Grundlage des religiösen Erkennens und Handelns, sei es als Gegenstand des Studiums. Anbetracht der zur heiligen Schrift hinzutretenden Traditionslehre sprach man von zwei Lehren, die Israel gegeben wurden. S. die oben, S. 89, Anm. 2 citirte Stellen aus S und Sd. Mit Hinblick darauf beginnt das Gespräch zwischen Schammai und dem Heiden (Bar. Sabbath 31a) mit der Frage des Letzteren: כמה תורות יש לכם. Die Antwort lautet: שתים תורה שבכתב ותורה שבעל פה Ebenso beginnt das Gespräch zwischen Gamliel II. und dem römischen Kriegsobersten mit der Frage des Letzteren: כמה שתים אחת בכתב ואחת בעל פה G. antwortet: שתים אחת בכתב ואחת בעל Sd zu 33, 10 (145a 9) י. — Mit הזרה wird oft die ganze heilige Schrift gemeint?. So selbstverständlich war diese Bedeutung des Wortes, dass man sich nicht scheute, in demselben Satze הונה in dieser Bedeutung und auch als Namen der ersten Abtheilung der h. Schrift, des Pentateuchs zu gebrauchen. Ein Agadist des 4. Jahrhunderts sagt, vielleicht einen älteren Spruch wiederholend: תורה משולשת תורה נביאים וכתובים 3. In dieser letzteren Bezeichnung der gesammten heiligen Schrift hat הונה seine am nächsten liegende Bedeutung: Pentateuch. Vgl. auch die Nebeneinanderstellung לסת מקרא und מקרא (oben S. 118). Eine specielle Anwendung des Wortes s. noch oben (S. 63), Art. שָׁלָשׁ. — Gleich יוֹסְשׁ wird auch תונה bei Personificirung der h. Schrift angewendet: אמנה אורה, die Thora hat gesagt und dgl. S. oben, Art. אמר, ferner Art. רבר, מָפְנֵי ,לחש ,הוֹאִיל ,דְרַךְ אָרֵץ ,דבר.

קחקלה, Antang. Der Anfang des Wortes (opp. קחקלה, s. oben (S. 129), Art. גתן. — Anfang des Abschnittes (תחלת הענין), opp.

S. Die Ag. d. Tann. I, 81.
 S. Blau, Zur Einl. in die h. Schrift,
 S. 16 f.
 Josua b. Nechemja in Tanch. zu Exod. 19, 1. Anonym Pesikta
 105 a. S. oben, S. 123, Anm. 1.

(סוף הענין), s. oben, S. 140, Art. ענין, — Auch תחלת הפרשה, s. oben (S. 167), Art. קדם, — In einer exegetischen Controverse zwischen Josija und Jonathan behauptet dieser, dass man von dem dreimaligen אלהים in Exod. 21, 7f. das erste אלהים nicht zur Deutung verwenden dürfe, da es als Anfangswort gesagt sei und Anfangsworte — die als den Gegenstand einführend unentbehrlich sind — nicht gedeutet werden: הראשין תחלה ואין דורשין תחלות. M zur St. (92 a 14), j. Sanh. 18a 26, b. Sanh. 3b.

קתחון, das Untere, Folgende. S. oben (S. 140), Art. עליון. הפך, das Wort?. S. oben (S. 129), Art. המך, Ende; Art. הפך (S. 44).

תלה. Kal תַּלָה, anhängen, abhängig machen. M zu 12, 25 (12a 28, 12b unt.): תלה הכתוב לעבודה הואת מביאתן לארץ ולהלן, die h. Schrift macht diesen Cultus von dem Einzuge ins Land abhängig. T 449 21 (Schebuoth 3, 3), Ismael zu Lev. 5, 1: חלה הכתוב תלה הכתוב הכל :(. Sd zu 24, 9 (123a unt.) נשיאות עון במנידין במרים — S zu 25, 10 (107a 9), Jose b. Chalaftha, vom Jobel: אחר שהכתוב תולה אותה לענין תקיעת שופר וכתוב אחר? תולה אותה לענין שלוח עבדים . — Besonders oft wendete man das mit ב verbundene Part. pass. מָלוּי an. S zu 12, 5 (58d 11): אין הדבר תלוי אלא בלידה. S zu 15, 3 (75a 14): מומאתו בזובו תלויה ואינה תלויה בימים. Kidduschin I, 9: מצוה שהיא תלויה בארץ; ib. בארץ מצוה שהיא מצוה שהיא מצוה בארץ. - S zu 19, 2 (86 c): תלויים בה ... (s. oben, S. 12, Z. 5). — Gen. r. c. 71 Apf., Simon b. Jochai: לפי שכל הדברים תלויים ברחל 5. — Mit gleichbedeutend ist das aram. יָלָה in der eigenthümlichen, halbaramäischen Redensart: ועדיין דבר תלי בדלא תלי, Sd zu 32, 43 (140 b 2 3); 33, 1 (142 a 11). Der Sinn dieser Redensart, mit welcher eine Sache als unbestimmt, zweifelhaft bezeichnet wird, ist nicht genau erkennbar.

Der Niphal בְּחָלָה ist angewendet in der 14. der Zweiund-dreissig Regeln: דבר נדול שנחלה בקמן ממנו, ein bedeutender Gegenstand von einem geringeren Gegenstand abhängig gemacht, indem er mit ihm verglichen wird. S. das Weitere oben (S. 3), Art.

¹ S. Die Ag. d. Tann. II, 355.

² Wie der Begriff Kasten zu dem des geschriebenen einzelnen Wortes wurde, s. Die Anfänge der hebr. Grammatik, S. 4 f.

³ In S irrthümlich אותר כתוב באחר.

⁴ Ebenso j. Rosch Hasch. 58 d 62. In b. R. Hasch. 9b stehen dafür die oben, S. 109, Anm. 5 gebrachten Worte.

⁵ S. Die Ag. d. Tann. II, 116, 4. — Zu der Aeusserung Eleazars aus Modiim (M zu 15, 25, 46 a 8): אותלא גרולה אינה תלויה אלא בשין s. Die Ag. d. Tann. I, 205, 4.

ו תלמד I. Zum Piel למר, lehren, gehöriges Substantiv ! das in seiner weitesten Bedeutung das Studium der Lehre bezeichnet, mit dem vollen Ausdrucke: תַּלְמוּד תּוֹרָה (Pea I, 1). Das Wort umfasst das Lehren und Lernen, ist aber aus dem das erstere bezeichnende Verbum hervorgegangen, weil das Lehren die nothwendige Voraussetzung des Lernens ist. Den Ursprung des Wortes aus למד lassen die folgenden Sätze einer Agada Akiba's über König Manasse deutlich erkennen: וכי עלתה על דעתך שחוקיהו לימד תורה לישראל ולמנשה בנו לא לימד² אלא כל תלמוד שלימדו וכל עמל שעמל בו לא הועיל בו אלא ייסורים. Sd zu 6, 5 (73b 32). — הלמוד bed, das Studium als Thätigkeit, sowie das durch das Studium erlangte Wissen. In ersterer Bedeutung sehen wir das Wort in jenen Aussprüchen, in welchen es dem Worte מַעשָה gegenübersteht3. Dieses bed. das der Lehre gemässe Handeln. das Ausüben ihrer Gebote, während הלמוד die theoretische Beschäftigung mit der Lehre, das Studium bezeichnet. Sd zu 11, 13 (79a 34): ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם מגיד הכתוב שהמעשה תלוי בתלמוד ואין התלמוד תלוי במעשה וכן מצינו שענש על התלמוד יותר מן המעשה. Ib. (80a 4 5 17) 4. Das durch Studium erlangte Wissen bed. unser Wort in dem Ausspruche Jehuda b. Ilai's: איזהו רבו] כל שרוב תלמודו ממנו. T 375 24 (B. Mezia 2 Ende), 476, 8 (Hor. 2, 5), j. B. M. 8d 35 5. — Mit מרכש ist gleichbedeutend מרכש, s. oben, S. 103. Statt בית המדרש sagte man auch בית המדרש, s. oben, S. 118. Anm. 1.

ות אות אות II. Aus der speciellen Bedeutung des Verbums אָלְמָּה in welcher es aussagt, dass der Bibeltext etwas lehrt, so namentlich in der Form מְלַמָּה, aber auch in anderen Formen (s. oben, S. 31 f. und S. 95 f.) leitet sich eine besondere Bedeutung des Substantivs אַלְמִּה her, in welcher es zu einem der häufigsten Kunstworte der tannaitischen Bibelexegese geworden ist. Der

¹ Vgl. אַנְרְאוֹ אָבְּרָאוֹ אָבְּרָאוֹ אָבְּרָאוֹ אָבְּרָאוֹ אָבְרָאוֹ אָבְרָאוֹ אָבְרָאוֹ אָבְרָאוֹ אָבְרָאוֹ אָבְרָאוֹ אָבְרָאוֹ אַבּרְאוֹ אַבּרְאוֹ אַבּרְאוֹ אַבּרְאוֹ אַבּרְאוֹ אַבּרְאַ אַבּרְאוֹ אַבּרְאַ אַבּרְאָ אַבּרְאַ אַבּרְאָבּיִי אַבּרְאָבָּיִי אַבְּרְאָבּיִי אַבּרְאָבָּי אַבְּרָאָבְיי אַבּרְאָבָּי אַבּרְאָבָּי אַבּרְאָבָּי אַבְּרְאָבְּיִי אַבְּרְאָבְיי אַבּרְאָבָּי אַבְּרְאָבָּי אַבְּרָאָבְיי אַבּרְאָבָי אַבּרְאָבָי אַבּרְאָבָי אַבּרְאָבָי אַבְּרָאָבְיי אַבְּרְאָבְיי אַבְּרָאָבְיי אַבּרְאָבָי אַבּרְאָבָי אַבּרְאָבָי אַבּרְאָבָי אַבּרְאָבָּי אַבּרְאָבָי אַבּרְאָבָּי אַבּרְאָבְיי אַבּרְיי אַבּרְאָבָי אַבּרְאָבּי אַבּרְאָבָי אַבּרְאָבָּי אַבּרְיי אַבּרְיי אַבְּרְיִין הַלְבִּי אַבְּרְאָבְיי אַבְרְיי אַבְרְיי אַבְרְיי אַבְרְיי אַבְרְיי אַבְרְיי אַבְרְיי אַבְרְיי אַבְיי אַבְרְיי אַבְרְיי אַבְרְיי אַבְרְיי אַבְרְיי אַבְרִין הַלְבַרְי אַבְּרְיי אַבְרְיי אַבּרְי אַבְרְיי אַבְרְיי אַבְרְיי אַבְרְיי אַבְרְיי אַבּרְי אַבּרְיי אַבּרְיי אַבְרְייִי אָבְרְייִי אַבְרְייִי אַבְרְיי אַבּרְיי אַבּיי אַבּיי אַבּיי אַבּרְיי אַבּרְיי אַבּרְיי אַבּיי אַבּרְיי אַבּרְיי אַבּיי אַבּיי אַבּרְיי אַבּיי אַבּרְיי אַבּיי אַבּייי אַבּייי אַבּיי אַבּיי אַבּיי אַבּייי אַבּיי אַבּיי אַבּיי אַבּייי אַבּייי אַבּייי אַבּיי אַבּיי אַבּיי אַבּייי אַבּייי אַבּייי אַבּייי אַבּייי אַבּיי אַבּיי אַבּייי אָבּייי אָבּייי אָבּייי אַבּייי אָבּייי אָבּייי אָבְייי אָבּייי אָבּייי אָבּייי אָבּייי אָבּייי אָבּייי אָבּייי אָבּייי

betreffende Ausdruck. אלמוד לומר leitet das den Gegenstand der Auslegung oder der exegetischen Deduction bildende Textwort ein. Er besagt: es liegt eine Lehre (eine Belehrung) der Schrift in dem. was sie sagt. חלמוד לומר ist etwa soviel wie הבתוב מלפר die Schrift lehrt, indem sie das betreffende Textwort sagt. hat hier genau dieselbe Rolle, wie das biblische לומר in zahllosen Fällen! Am häufigsten wird vermittelst dieses Ausdruckes irgend eine mit יכול oder שומע אני hypothetisch vorgebrachte Schriftauslegung oder sonstige Meinung exegetisch (S. über diese Ausdrücke oben, S. 72 und S. 189). קבין לומר לומר לומר dazu, um die Antwort auf eine mit מבין eingeleitete Frage nach der biblischen Begründung einer These zu ertheilen. (S. oben, S. 106)? - Sehr häufig findet sich die Frage ומה מלמד הכתוב לומר (ומה מלמד הכתוב לומר), was lehrt die Schrift mit diesem Textworte 3. Dieser Frage geht zuweilen die sich unmittelbar dem auszulegenden Texte anschliessende Formel an: שאין תלמוד לומר. Sota V, 4, aus Akiba's Predigt zu Exod. 15, 1: אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הואת לה' לאמר שאיו תלמוד לומר ... לאמר ומה תלמוד לומר לאמר מלמד שהיו ישראל עונין אחריו של משה... M zu 13, 4 (19b 24) 4; ib. Z. 25. SO c. 2 Anf., zu Gen. 28, 9: ... שאין תלמוד לומר אחות נביות ומה תלמוד לומר אחות נביות אלא ... סלמד. Ib. c. 10, zu Deut. 31, 2. Diese Formel soll den Hörer

¹ S. Lev. 14, 35 הניד... לאמר: 1, 16. 20, 15: בשר... לאמר. Vgl. 8d zu 15, 22 (95b unt.): דהניד רורשים לומר: 1, Pea 16c 58 hat dafür: רהשים (שהיו דורשים (שהיו דורשים בשהיו דורשים). Baba Mezia 88a: שהיו אומרין — Anders fasst Geiger, Jüdische Zeitschrift VIII, 179, unseren Ausdruck auf. Er paraphrasirt ihn so: "Das ist eine Lehrerweiterung, eine zu erschliessende Bestimmung, welche es der Schrift nöthig macht, zu sagen". Sachlich ist das ungefähr dasselbe, wie meine Umschreibung; jedoch wird dabei der syntaktischen Stellung des nicht Rechnung getragen.

gleichsam auf die Bedeutsamkeit der vorzutragenden Auslegung gespannt machen, indem sie sagt: Es ist — scheinbar — kein Lehrzweck ersichtlich, weshalb die Schrift dies sagt.

Ausser der Formel חלמוד לומר הולמוד in der angegebenen Bedeutung auch in folgenden Beispielen. Bar. Baba Kamma 104b: מנין תלמוד לומר נוילה ועושק אבידה ופקדון יש תלמוד Bar. Baba המנין הלמוד לומר נוילה ועושק אבידה ופקדון יש תלמוד לומר נוילה ועושק אבידה ופקדון יש תלמוד statt ישתלמו statt ישתלמו אולה auf Grund eines an der citirten Talmudstelle bereits berichtigten und in S merkwürdigerweise wieder auftauchenden Lapsus!, und setzt noch hinzu: מכל מקום Die Worte יש תלמוד שו besagen: auf jeden Fall bieten die verschiedenen Ausdrücke, derer sich die h. Schrift zur Bezeichnung des fremden Eigenthums und seiner unrechtmässigen Aneignung bedient, genügende Grundlage zur Deduction der fraglichen These. — M zu 21, 12 (79b 7): אולמודו בא 15. למר איש ואשה לתלמודו הוא בא ; ebenso Sn zu 5, 5 (2a 11) 2.

III. Die in dem vorhergehenden Artikel behandelten Beispiele bieten das Wort חלמה in einer Bedeutung dar, in der es auf למר mit der heiligen Schrift, dem Textworte als Subject zurückgeht. Es giebt aber noch eine specielle Bedeutung des Wortes, welcher die oben (S. 96) im letzten Absatze des Artikels behandelte Bedeutung von למד zu Grunde liegt. Die exegetische Begründung und Discussion der halachischen Lehrsätze wurde ebenfalls קלמוד genannt, entsprechend der erwähnten Anwendung des Verbums, bei der das Subject der Ausleger, der Schriftgelehrte ist. In dieser Bedeutung wurde אלמור zum Namen einer Disciplin der Traditionswissenschaft, welche mit der als bezeichneten Disciplin (s. oben, S. 104) im Grunde denselben. Inhalt hat. Der Unterschied zwischen ihnen liegt nur darin, dass der "Midrasch" vom biblischen Textworte ausgeht und an dasselbe seine Auslegungen und Erörterungen knüpft, während der _Talmud" von den Halachasätzen ausgeht und dieselben exegetisch begründet und erörtert. Der "Talmud" in diesem engeren Sinne hat die Schriftauslegung, und zwar - da es sich um die Begründung der Halacha handelt - die halachische Schriftauslegung zum hauptsächlichen Inhalte. Und da andererseits dadurch, dass

¹ S. Geiger, Jüd. Zeitschrift VIII, 178. ² Hieher gehört die im bab. Talmud vorkommende Frage ממאי תלמורא, z. B. Sanhedrin 59b, Frage Huna's in Bezug auf eine mit תלמור לומר formulirte exegetische Angabe Rabs.

man die Agada als besondere Disciplin betrachtete, auch unter "Midrasch" speciell die Gesammtheit der halachischen Schriftauslegungen verstanden wurde, ergiebt sich die inhaltliche Identität der beiden, weshalb denn auch in der Nennung der Disciplinen des Traditionsstudiums oft genug אַרָּהָה an Stelle von gesetzt ist. Schon die Tannaiten sprechen vom Talmud, als einer Disciplin der Tradition (s. unten die Beispiele), aber erst in nachtannaitischer Zeit gewann diese Disciplin ihre specielle Bedeutung: als nämlich die recipirte Mischna Jehuda's I. die Grundlage und der hauptsächliche Gegenstand des Studiums wurde. Durch dieses in den Schulen Palästina's und Babyloniens sich forterhaltende Studium entstand der Talmud als Litteraturwerk, in seiner doppelten Gestalt: der Talmud Palästina's, der sogjerusalemische Talmud, und der Talmud xar' ἐξοχήν, der babylonische Talmud.

Aus tannaitischer Zeit seien zu den bereits in den Artikeln הַּלְּהָה , הַּלְּהָה , הַּלְּהָה , הַּלְּהָה , הַּלְּהָה , הַּלְּהַה , הַלְּהָה , הַלְּהָה , הַלְּהָה , הַלְּהָה , הַלְּהָה , הַלְּהַה , הַלְּהַה , הַלְּהַה in der hier constatirten dritten Bedeutung erwähnt. Bar. Baba Mezia 33a unt.: מוה מדה במשנה מדה במקרא מדה ואינה מדה במשנה מדה בין במקרא מדה נדולה מו Ib. הוי רץ למשנה Ib. ונומלין עליה שכר בתלמוד אין לך מדה נדולה מו Letzteren Satz — wird dann berichtet — habe Jehuda I. dem ersteren angefügt, als die Mischna in Folge der dem "Talmud" zugetheilten ersten Range vernachlässigt wurde. Ebendaselbst (33b) wird auch der Wahlspruch Jehuda b. Ilai's, Aboth IV, 13, auf den "Talmud" bezogen: תלמוד עולה זדון הדיר בתלמוד ששננת Damit hängt zusammen, dass Jehuda b. Ilai als wesentlichen Theil der Traditionskunde — der "Mischna" im weitesten Sinne — den "Midrasch" betrachtete, Kidduschin 49a unt. תמה Kal המה, sich wundern. Häufig ist die schon in

¹ S. oben, S. 34, A. 2; S. 35, A. 3. S. ferner den im Art. משנה (S. 122) gebrachten Ausspruch über die drei Theile der Traditionswissenschaft. In Berachoth 22a sagte Jonathan b. Joseph und ebenso Meir: מדיע את המשנה ואינו Statt את המשנה את המשנה משניע את המשנה משניע את המשנה Statt שור של stand hier — wie auch sonst — ursprünglich המשות aber die Münchener Handschrift (s. Rabbinowicz I, 105 f.) hat jedesmal שים. Zu der oben, S. 35, Z. 19 citirten Baraitha aus Berach. 22a (sie steht auch in Moed Katon 15a) sei bemerkt, dass sie im j. Berach. 6c 39 folgenden Wortlaut hat: קורין בתורה ושונין מדרש הלכות והגדות. In Moed Katon 21a lautet die Aufzählung der Disciplinen: בתלמוד בהלכות וכאנדות an erster Stelle und fügen nach noch hinzu ובתלמוד שובאון (woraus die Censur gemacht hat: מובים).

² Eine Variante hat למוד und למוד. Dann würde es sich um Irrthum im Lehren überhaupt handeln. (Vgl. מוּר = תלמוד, oben S. 199, Anm. 4).

Koh. 5, 7 sich findende Phrase אָל תְּחְמָה , wundere dich nicht. M zu 12, 37 (14b 16): ... אל תחמה שהרי כתוב ... M zu 13, 19 (24ab): ... אל תחמה ברבר הזה הרי הוא אומר. In beiden Beispielen wird das Erstaunen über ein angenommenes ausserordentliches Wunder durch den Hinweis auf ein ähnliches, durch die h. Schrift bezeugtes Wunder beschwichtigt. Ebenso Sd zu 32, 1 (131a 24): או ואם ביהושע התמה ביהושע התמה בלים... אף אתה אל תתמה על ... בלים... Sn zu 5, 3 (1b 16). Eine stehende Phrase der halachischen Exegese in S lautet: ... אף אתה אל תתמה על ... ביאר ... ביאר אתה אל תתמה על ... ביאר אתה על עצמך ... Bar. Pesachim 23a, Jose der Galiläer:

Hiphil הַהְמְיָה. M zu 18, 5 (58 a 31); 18, 12 (59 a 8): מתמיה עליו Die h. Schrift will mit der Hervorhebung dessen, dass Jethro, der an die Herrlichkeit der Welt Gewöhnte, in die Wüste zog und dass er, der ehemalige Götzendiener, dem Gotte Israels Opfer darbrachte, Staunen hervorrufen.

תמורה. S. oben, Art. נוטריקון g. Ende (S. 127).

DDA. Kal סְּבָּה (bibl. שְּבָּה), ergreifen, festhalten. M zu 20, 3 (67b 21), Chanina b. Antigonos 2: בוא וראה לשון שתפסה תורה. Ebenso Sd zu 11, 16 (בא statt בא) Mit diesen Wörtern wird die Deutung des Götzennamens שלה (Lev. 18, 21) eingeleitet, wonach derselbe Alles bezeichnet, was der Mensch in abgöttischer Weise als Herrn über sich anerkennt und sei es auch nur ein Stück Holz oder eine Thonscherbe: למולך כל שתמליכנו עליך אפילו אפילו חרם (Sd: מולד כל שימליכוהו עליהם אפילו קיסם אפילו צרור)3. — כל מקום שתפם הכתוב עד סתם הרי הוא :Schebuoth 3, 8): כל בכלל שנים עד שיפרום לך הכתוב אחד. Wo die h. Schrift einfach den Ausdruck עד gebraucht, ohne אחד hinzuzufügen, ist die Aussage zweier Zeugen gemeint. — Auf לשון als Object bezogen, bed. DDA dasselbe, was im biblischen Sprachgebrauch (Gen. 4, 21; Jer. 50, 16, Ez. 27, 29): ein Werkzeug, eine Waffe handhaben, führen. Der Ausdruck ist gleichsam als das Instrument der h. Schrift angesehn 4.

s. Die Ag. d. pal. Am. I, 42, 5.

S. ferner die oben (S. 111), im Art. pyn gebrachte Regel Akiba's.

תקקן. Hiphil התקין. Der oben (S. 130), Art. התקין, gebrachte Ausspruch Simon b. Gamliels lautet in T 110 24 (Sabbath 1, 12): הינוקות מתקינין פרשיותיהן לילי שבת לאור הגר; in j. Sabbath 3b 71: התינוקות מתקינין להן ראש פסוקיהן לאור הגר In diesem Satze ist also התקין ein Synonym zu חוד und bedeutet das Lesen der Thoraabschnitte in ihrer bestimmten Ordnung. Nach der Lesart des j. Talmuds wären nicht die Abschnitte, sondern die Anfänge der Verse gemeint. Jedoch ist wahrscheinlich auch hier שרשיותיהן בו lesen statt מסוקיהן. Der unmittelbar vorhergehende Satz des jer. Talmuds nennt האשי פרשיות; auch hier scheint ראשי פרשיות gelesen werden zu müssen.

In dem oben, S. 35, Anm. 5 citirten Ausspruche wird die Thätigkeit Akiba's in der Feststellung und Redaction der Traditionsdisciplinen mit den Worten התקין מדרש הלכות והגרות bezeichnet. Vgl. dazu T 676 ss (Zabim 1, 7): כשהיה ר' עקיבא מסדר הלכות Synonyma.

מקרא – תרגום, Uebersetzung des biblischen Textes. מקרא – תרגום Text, Uebersetzung, s. ob., S. 118, Anm. 4. — T 128 23 (Sabb. 13, 2) הרגום, ebenso b. Sabb. 115a. In. j. Sabb. 15c 6 der volle Ausdruck: ספר איוב תרגום, das Buch Hiob, in aramäischer Uebersetzung geschrieben. Dieser volle Ausdruck stimmt überein mit der Ausdrucksweise der Baraitha (Sabbath 115b), welche von Bibeltexten spricht, die statt im hebräischen Urtexte in aramäi-

scher Uebersetzung, und von aramäischen Bibeltexten, die statt im aramäischen Urtexte in hebräischer Uebersetzung geschrieben sind: תרנום שכתבו מקרא ומקרא שכתבו תרנום. Mischna, Jadajim IV, 5: תרנום שכתבו עברית ועברית שכתבו תרנום 1. Die aramäischen Texte der heiligen Schrift (Gen. 31, 47, zwei Wörter; Jerem. 10, 11; Daniel 2, 4—7, 28; Ezra 4, 8—6, 18; 7, 12—26) werden ebenfalls nrtin genannt, weil ihre Sprache die der Bibelübersetzung ist. Bar. Sabbath ib.: תרנום שבעורא ושברניאל ושבתורה 1. Dass man mit הקנום בכל לשון הוcht nur die aramäische, sondern jede Bibelübersetzung bezeichnete, ist deutlich zu erkennen, aus Megilla II, 1: היו כתובין בכל לשון לא יצא הונום בכל לשון לא יצא מובין בכל לשון בכל לשון

שברית bezeichnet den sprachlichen Charakter des Bibeltextes, der überwiegend hebräisch ist, weshalb in unserer Halacha אַרָּרָה durch קברית vertreten wird. Die mit der angef. Mischna in Jadajim parallele Baraitha, Megilla 8b unt., hat שכתבו מרגום ותרגום שכתבו מקרא מקרא also in umgekehrter Reihenfolge und מקרא für עברית, wie in der Bar. Sabbath. Offenbar ist מקרא der ursprüngliche Ausdruck; die Mischna setzt der Deutlichkeit halber עברית dafür. Blau, Zur Einleitung S. 75, hält die Baraitha in Megilla 8b mit Unrecht für ein Citat aus der Mischna in Jadajim. Die Hypothese Blaw's, ib., sei dasselbe was כתב עברי und bedeute die althebräische Schrift, ist unhaltbar; sie beruht auf der unbewiesenen Voraussetzung, dass "man die neue - "assyrische" - Schrift ausschliesslich für die hebräische, die heimische hingegen ausschliesslich für die aramäische Sprache anzuwenden befahl", und dass nim Geiste der Gesetzeslehrer Bibel und biblische (= assyrische) Schriftzeichen einerseits, Targum und targumische (= althebräische) Schriftzeichen andererseits zusammenflossen." Die Hypothese beruht ferner auf einer irrigen Interpretation der Worte יכתב עברי, welche in den angeführten Mischnastellen und den beiden Baraithen nach den citirten Worten folgen. Nach Blau wären diese Worte "eine Erläuterung des vorhergehenden מתרנום". Aber schon ein Blick auf die Baraitha in Megilla 8b, wo die Reihenfolge eine umgekehrte ist zeigt die Unmöglichkeit dieser Auffassung; denn dort folgen die Worte אמתב חברי מקרא nach שכתבו מקרא, wären also nach Blaw's Annahme eine Erläuterung des vorhergehenden מקרא. In Wirklichkeit ist mit וכתב עברי ein besonderer Fall angegeben. Die Halacha nennt zuerst die Aenderung des sprachlichen Charakter des Bibeltextes und dann auf kurze, aber ausweichende Weise die des Schriftcharakters. In Bezug auf den letztern wird dann in M. Jadajim und Bar. Megilla 8b auch positiv angegeben: עד שיכתבנו אשורית על העור בדיו. Damit entfällt natürlich auch die neue Erklärung Blau's (S. 79) für מר איוב תרנום ספר איוב הרנום ספר sowie die "gewagte" Erklärung, ובכתב כל לשון (Sabb. 115a) sei = ובכתב כל לשון.

² In der Mischnastelle fehlt ישבתורה. ³ So die Münchener Handschrift und die alten Ausgaben (*Rabbinowics* VII, 257), während die späteren Ausgaben וככל לשון bieten. Auch in dem amoräischen Ausspruche (Sabb. ib., unmittelbar nach der Mischna) ist die ursprüngliche Lesart היו כתובין תרגום בכל dann wurde vor בכל ein 1 eingeschoben oder — in dem gewöhnlichen Tal-

Uebersetzung des Estherbuches, an der zweiten um die aller biblischer Schriften. T 128 22 (Sabbath 13, 1) hat ובכל לשון, was entweder so zu verstehen ist: "und zwar in jeder Sprache", oder — wie im gewöhnlichen Talmudtexte der Baraitha — auf der Annahme beruht, dass הַרְנִּוּם nur aramäische Bibelübersetzung bedeutet 1. — Die aramäische Uebersetzung der drei Abtheilungen der Bibel heisst Megilla 3a: תרנום של נביאים, תרנום של כתובים.

קתוֹרְגְּמָן , תַּרְגְּמָן , Dolmetsch, Uebersetzer, speciell der die Uebersetzung des vorgelesenen Bibeltextes öffentlich Vortragende. Megilla IV, 4: יותר מקר א א יקרא לתרגמן יותר 3. — In der oben, S. 28 erwähnten Bedeutung unseres Wortes s. Sn zu 27, 18 (53b 7): תורגמן ליהושע ib. Z. 10: אורגמן התורגמן התורגמן Sd zu 18, 18 (107b 32): התורגמן את התורגמן.

mudtexte — או. Diese Aenderung beruht auf der Voraussetzung, dass מרגום ausschliesslich aramäische Bibelübersetzung bedeutet.

¹ Von dieser Voraussetzung geht auch Raschi aus, der Megilla 17a die Worte der Mischna הדנום בכל לשון so versteht: "in aramäischer Uebersetzung und natürlich auch in jeder andern Sprache". Blau (S. 84) übersetzt: "aramäisch oder in einer andern Sprache". Jedoch ist kein Grund vorhanden, בכל anders zu verstehen, denn als Bestimmung zu הרנום; und da das Verbum שום auch das Uebersetzen ins Griechische bedeutet (s. oben, S. 204, A. 2), so kann בּוְנָּהַם auch nichtaramäische Uebersetzung bezeichnen. — Es sei noch bemerkt, dass auch Maimūni von derselben Voraussetzung ausgeht, wie Raschi; er giebt die Worte der Mischna, Megilla II, 1 im Mischna Thora, Hilch. Megilla 2, 4 so wieder: היוה כחובה הרנום או בלשון אחרת מלשונות הנוים. Hingegen entspricht den Worten der Bar. Sabbath 115a bei Maimūni, Hilch. Sabbath 23, 26 der Satz: היון בכל לשון בכל לשום בכל לשום בכל לשום בכל לשום בכל בכל לשום בכל בכל בכל לשום ב

² Der von Lowe edirte Mischnatext (66 b 8 10, 130 a 4) hat תרנמן, also און was such die ursprüngliche Form ist, vgl. syrisch גוֹנוֹי גוֹנ. Es ist eine Form, wie פַּלָן und bezeichnet den Beruf. Aber die Form אָפָלָן hatte — wohl unter dem Einflusse des Participiums bylb — die Tendenz, sich in jylb zu verwandeln. Auch aus רָּלְשָׁן wurde דּרָשָׁן. S. dieses und viele andere Beispiele bei Zunz, Die synagogale Poesie des Mittelalters, S. 402. Auf dieselbe Weise entstand die Aussprache מחוֹרָנְסָן. Die Erweiterung dieser Form zu מחוֹרָנָסן fand unter dem Einfluss des Participiums מַּלְרָנָם statt. Man darf also nicht mit Levy (IV, 668b) sagen, dass מתורנמן aus מתורנמן verkürzt sei. Die Schreibung אַרְנָמָן (Siegfried-Strack, Lehrbuch der neuhebr. Sprache, S. 49: אַרְנָמָן) ist unberechtigt. ³ Der Lowe'sche Text (s. vor. Anm.) hat beide Male תרומן, der gewöhnliche Mischnatext (auch der im bab. Talmud, Megilla 23 b f.) beide Male מתורנמן, der im jerus. Talmud das erste Mal מתורנמן, das zweite Mal תורגמן. Meine Mischnahandschrift (Moed mit Maimûni's Commentar) hat das erste Mal תרנמן, das zweite Mal תורגמן. א So, nicht להשיב, muss gelesen

werden (s. Lekach tob z. St., auch Jalkut hat das unrichtige להשיב.). Die Worte sind eine Deutung der Textworte "er soll zum Volke reden". D. h. der Prophet soll selbst zum Volke reden und nicht einen Sprecher hinsetzen, der für ihn vorträgt. אוקים אמורא ist soviel wie das spätere אוקים אמורא.

NACHTRAG.

In den jüngst durch S. Schechter herausgegebenen weiteren Fragmenten des hebräischen Sirach (The Wisdom of Ben Sira... Cambridge 1899) finden sich folgende, im vorstehenden Wörterbuche behandelte neuhebr. Ausdrücke:

בוצא בו , 38, 17; s. oben S. 75. בנית מדרש, 51, 23; s. oben S. 103. על, 5, 10; s. oben S. 133.

Diese Sirach-Stellen sind die ältesten Fundorte für die betreffenden Ausdrücke.

Zu S. 146, Anm. 1. Zu No. 3 vgl. Geiger, Jüdische Zeitschrift IX, 310.

¹ Vgl. Chullin 60 b. ² S. auch oben, S. 164, Anm. 3.

DIE EXEGETISCHE TERMINOLOGIE

DER

JÜDISCHEN TRADITIONSLITERATUR

VON

DR. WILHELM BACHER

ZWEITER (SCHLUSS-)TEIL

DIE BIBEL- UND TRADITIONSEXEGETISCHE TERMINOLOGIE

DER AMORÄER

LEIPZIG

J. C. HINRICHS'SCHE BUCHHANDLUNG

1905

VORWORT.

Die exegetische Terminologie der Amoräer, deren Wörterbuch hier dargeboten wird, geht in dreifacher Beziehung über die im ersten Teile: behandelte Terminologie der Tannaiten hinaus. Sie umfaßt außer der Bibelexegese auch die Traditionsexegese, d. h. die Erläuterung der in der Mischna enthaltenen und sonstigen tannaitischen Traditionssätze, wie sie in beiden Talmuden niedergelegt ist; sie hat außer Palästina auch Babylonien zur Heimat, indem sie aus den im 3., 4. und 5. Jahrhundert tätigen Schulen beider Länder hervorgegangen ist; sie ist endlich zweisprachig, da neben das Hebräische, die fast ausschließliche Schulsprache der tannaitischen Epoche, das Aramäische tritt und ein großer Teil der von den Amoräern verwendeten exegetischen Kunstausdrücke und Formeln dem Aramäisch der palästinensischen und babylonischen Juden angehört. Dieser dreifache Unterschied bestimmt auf sehr deutliche Weise die Verschiedenheit des hier behandelten Stoffes von dem des ersten Teiles. Nichtsdestoweniger fügt sich die Terminologie der Amoräer eng an die der Tannaiten, so daß im Grunde beide Teile meiner Arbeit eine und dieselbe Terminologie zum Gegenstande haben. Nicht nur behält die Bibelexegese der amoräischen Zeit als unmittelbare Fortsetzung der tannaitischen im großen und ganzen die alte Methode der Auslegung und damit auch deren Ausdrucksweise bei, sondern auch die Traditionsexegese schließt sich in ihrem Verfahren und in ihrer Terminologie vielfach der Bibelexegese

¹ Die exegetische Terminologie der jüdischen Traditionsliteratur. Erster Teil: Die bibelexegetische Terminologie der Tannaiten. — Der ursprüngliche Titel lautet: Die älteste Terminologie der jüdischen Schriftauslegung. Ein Wörterbuch der bibelexegetischen Kunstsprache der Tannaiten. Leipzig. J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung. 1899. — Hier zitiere ich diesen ersten Teil als "Tannaitische Terminologie".

an. Die Aufgabe des gegenwärtigen Bandes besteht also zunächst in der Feststellung dessen, inwieweit die tannaitische Terminologie in der Bibelexegese der Amoräer ihre Geltung beibehalten und inwieweit sie sich verändert und bereichert hat: ferner in der Registrierung der neuen, durch die Traditionsexegese geschaffenen, jedoch zum Teile der Bibelexegese entnommenen und auch dort, wo dies nicht der Fall ist, oft auf die tannaitische Schulsprache zurückgehenden Terminologie. Die Bereicherung der exegetischen Terminologie, welche auf der erwähnten geographischen Sonderung der Schulen und auf der Anwendung einer zweiten Sprache beruht, macht sich besonders in der bedeutenden Zahl der neuen Artikel geltend, die dieser Teil gegenüber dem ersten aufweist. Aber eine wesentliche Störung in der Einheit der hier dargestellten Terminologie wird durch diese zweifache Erweiterung des Stoffes nicht bewirkt. Denn die aramäischen Ausdrücke sind oft nur die Übersetzung der längst gebräuchlichen hebräischen; zuweilen allerdings kommt dem aramäischen Ausdrucke die Priorität zu. Und was die Terminologie der babylonischen Schulen betrifft, so hat sie namentlich eine große Anzahl aramäischer Ausdrücke aufzuweisen, die in ihr zuerst auftreten; aber in überwiegendem Maße stimmt sie mit der der palästinensischen Schulen überein, wie das ja bei dem Verhältnisse dieser Schulen zu einander auch nicht anders denkbar ist. Aber zwei Momente verdienen besonders hervorgehoben zu werden: Im babylonischen Talmud findet sich auch bei Aussprüchen palästinensischer Autoritäten die in den babylonischen Schulen übliche Terminologie angewendet: diese Aussprüche wurden also bei ihrer Übernahme durch die babylonischen Schulen gleichsam umgegossen und der neuen Umgebung angepast. Und ferner: Der babylonische Talmud enthält, besonders in den hebräischen Formeln der hier in Frage stehenden Terminologie, manches Element, das weder in den tannaitischen, noch in den palästinensischen nachtannaitischen Texten zu finden ist, dem man aber alten, tannaitischen Ursprung zuerkennen kann.

Chronologisch betrachtet, gehört die im vorliegenden Bande dargebotene Terminologie den drei Jahrhunderten zwischen dem Abschlusse der Mischna und dem des babylonischen Talmuds an; und auch daß die Werke der palästinensischen Midraschliteratur, eine Hauptquelle für die Terminologie der palästinensischen Amoräer, ihrer Schlußredaktion nach einer späteren Zeit

angehören, ändert jenen Tatbestand nicht, da in ihnen die Terminologie keine wesentliche Änderung oder Bereicherung erfuhr. Dies ist besonders aus der Identität der im palästinensischen Talmud und in den älteren Midraschwerken angewendeten Terminologie ersichtlich. Hingegen zeigen die unter der Bezeichnung Tanchuma-Midraschim zusammenfaßbaren Erzeugnisse der agadischen Literatur manche Besonderheiten, auf die ich in den betreffenden Artikeln hinweise und die man als die jüngsten Triebe der amoräischen bibelexegetischen Terminologie betrachten kann. Zu diesen Midraschwerken — in denen auch für die Terminologie das Hebräische wieder an die Stelle des Aramäischen tritt — gehören außer dem Tanchuma (Jelamdenu) zum Pentateuch: Pesikta rabbathi, Deuteronomium rabba, große Teile des Exodus rabba und Numeri rabba, Schocher tob zu den Psalmen.

Eine Vorstellung von dem Verhältnisse der hier dargebotenen Artikel zu denen des ersten Teiles möge durch folgende kleine Statistik gewährt sein. Die amoräische Terminologie ist in fast zweimal so viel Artikeln verarbeitet, als die tannaitische; das Plus ist selbstverständlich zumeist durch die Traditionsexegese hervorgerufen. Von den Artikeln des ersten Teiles kommt etwa ein halbes Hundert in dem zweiten Teile nicht vor. während nahe an zweihundert Artikel aus jenem hier wiederkehren, oft mit neu hinzutretenden Bedeutungen und Formeln. Über achtzig hebräische Artikel sind im zweiten Teile neu, davon etwa sechzig der palästinensischen Literatur angehörig. Hingegen sind dem babylonischen Talmud allein gegen achtzig neue aramäische Artikel entnommen, während die Zahl der sowohl in dem palästinensischen Schrifttum als im babylonischen Talmud vorkommenden neuen aramäischen Artikel etwa vierzig beträgt. Die übrigen aramäischen Artikel des zweiten Teiles - mehr als fünfzig kommen in hebräischer Form auch im tannaitischen Schrifttum vor.

Die Nützlichkeit dieser lexikalischen Bearbeitung der amoräischen Terminologie glaubte ich dadurch fördern zu müssen, daß ich das dem babylonischen Talmud entnommene Material durch kleineren Druck von dem übrigen, ganz aus palästinensischen Quellen geschöpften Material sonderte. Es ist dies zugleich der erste Versuch, die beiden großen Gebiete des Wortschatzes und Sprachgebrauches der talmudisch-midraschischen Literatur systematisch und augenfällig von einander zu scheiden.

folgender Verbindung: . . . אהיי אילימא א . . אלא . . . ("Worauf bezieht sich das? Etwa auf . .? Nein, sondern . . ."). S. Berach. 18a, Sabb. 146b, Baba Kamma 2b unt., Sanh. 79a.

אלם א. S. Art. אלם.

אולפן. S. unt., S. 7 f.

אוקימתא. S. unt., Art. סים.

מילה דאו. מילה אוֹרְייִרְא (מילה דאו: Taanith 66 c 57: תמן מייבלין או' גבי ריש. — Sota 22 a וז: ממילה דאורייא (die Thorarolle). — Schekalim 47 c 10, Jochanan fragt Abahu: מה אור חדתא שמעת ("was hast du für neue Thora—einen neuen Lehrsatz — gehört?"). Er antwortet: Eine alte Tosefta. 1

Im babylonischen Talmud ist ein vielfach gebrauchter Ausdruck: ("von der Thora", d. h. aus der Thora begründet), besonders im Gegensatze zu לאו ("von den Weisen", nicht biblisch begründet). Berach. 46 b oben: לאו ("von den Weisen", nicht biblisch begründet). Berach. 46 b oben: לאו ("von den Weisen", nicht biblisch begründet). Berach. 46 b oben: לאורייתא ("צר בינה 15. 52 b: דאורייתא להו עיקר מדאור יהתא ("צר בינה דמשה Berach. 20 b: ורמי דאורייתא או דרבגן היא ברגן היא ("Pesach. 10 a: האורייתא דרבגן הוא דרבגן היא במשה "Joma 36 b: מורייתא דמשה — Baba Bathra 8 a: עברת אדאורייתא ואדגביאי ואדכתובי (עד דקרי אורייתא נביאי וכתובי דאמר רב הכי לשנא Sauch Art. אי ג' וכתיבי דאמר רב הכי באפר Ende.

אותיות, Buchstabe; Plural: אותיות. Gen. r. c. 12 (10), Jochanan: תופסין הלשון ("alle Buchstaben — Konsonanten — erfassen die Zunge" d. h. bedürfen zu ihrer Aussprache der Zunge. mit Ausnahme des ה).2 — Berach. 10a 50: שלא לערב ראשי אותיות; Gen. r. c. 15 (7): שלא לערב את האותיות ("um die aneinanderstoßenden Buchstaben nicht zu mengen", d. h. nicht zusammenfließen zu lassen, nämlich die beiden מ in מלחם מו .— Anders j. Berach. 4d וו: עירב את האותיות; vgl. Gittin 44b וו: עירב את האותיות. -3 ... - Schir r. 1, 9: אלף בראש אותיות מ"ם באמצע תיו בסופן "das x steht im Alphabet an der Spitze der Buchstaben, n in der Mitte, n am Ende"). Ib. zu 5, 11: יוד שהוא קמן האותיות שבתורה ("das , welches der kleinste der in der heil. Schrift stehenden Buchstaben ist"). - Von Wörtern, die mit denselben Buchstaben geschrieben werden: Schocher tob zu Psalm 9 (§ 17): כאותיות לבן כן אותיות נבל; ib. zu Ps 53 (§ 1): הן הן האותיות (in bezug auf dieselben zwei Wörter). Tanch. B. באברהם הן הן האותיות (zu 2, 5): באברהם הן הן בהבראם. — Die ältere aramäische Formel lautet: הינון אתיא דדין אתוא הדין אתיא אווי; statt אתוי oder das hebr. אותיות. S. Gen. r. c. 9 (12) und die dort von Theodor (S. 73)

Über den Gebrauch von אורייתא in der Massora s. Frensdorff, Die Massora Magna, Anhang S. 1.
 S. Die Ag. der pal. Amor. I, 328, 2.
 S. Levy III, 434 b.

verzeichneten Varianten; ib. c. 68 (12); ib. (13); Echa r. zu 1, 1 (שרתי); Schocher tob zu Ps. 14 (3). — Pesikta rabb. c. 33 (153b): שרוי, Schocher tob zu Ps. 14 (3). — Pesikta rabb. c. 33 (153b): מרחים ("zähle — d. h. berechne nach ihrem Zahlenwerte — die Buchstaben des Wortes אין, II Kön. 17, 13, und du findest: 90"). 1 — Tanch. B. אין בורים מחלוקת באותיותה ("das Wort מחלוקת באותיותה, wird nach seinen Buchstaben gedeutet", indem seine einzelnen Buchstaben auf die mit ihnen beginnenden Wörter hinweisen: מוכה חרם ליקוי קללה תועבה, nimm die Anfangsbuchstaben der Namen der zwölf Stämme. 2 — Pesikta rabb. c. 46 (187a): ומשה והתחילו בראשי אותיות שמו (187a). Moses bezeichnete den Anfang des 92. Psalmes akrostichisch mit seinem Namen (מומור).

אווא ה... למעמיה — N. ging nach seiner Ansicht, d. h. befolgte auch bei dem in Bede stehenden Lehrsatze seine anderwärts zur Geltung kommende Ansicht — ist אודא ebenso angewendet, wie in dem Plural אודא, der dasselbe bedeutet, was אולו (Beza 10 b, 11 a und sonst). Der Singular אווא ist noch bezeugt in Meila 17 b, אווא ששט (Aruch s. v., während die Ausgaben אווא haben). Für die Form dieses Singulars gibt es keine befriedigende Erklärung, da er, wenn ז durch Lautwechsel aus b entstanden wäre, lauten müßte: אוול באור (vgl. אוול יאול (vgl. אוול אווא אוול (vgl. אוול אווא אוול (vgl. אוול אווא אווא אוול (vgl. אוול אוול אווא אוול (vgl. אוול אוול אוול אוול (vgl. אוול אוול אוול אוול אוול אוול אוול (vgl. אוול אוול אוול אוול אוול אוול שברה שווא לאווא das Analogie dienen kann) nie üblich waren. Daß niemals אווא geschrieben und das Wort stets אווא gesprochen wird, wird wohl auf dem ganz anders zu erklärenden אווא (vgl. אווויו למעמיה), s. Sabbath 125 b.

הוהיר S. unt., Art. אַוְהָרָה.

י S. Ag. d. pal. Am. III, 570. ² S. ib. III, 305. ³ S. auch Frensdorff, a. a. O., S. 1b. ⁴ Eine Liste der Stellen gibt Kohuf (I, 51a). Aus denselben seien diejenigen hervorgehoben, in denen R. Jochanan das Subjekt des Satzes ist (מ"ר" 'יותון למ"): Sabbath 61a, Erubin 87b, Kidduschin 80a, Bechoroth 57a, Temura 10a. ⁵ In einer palästinensischen Quelle (Koh. r. zu 3, 6) kömmt das Wort אוויין יייתון vor, hat jedoch im Zusammenhange keinen Sinn (Levy, I, 50b unt., übersetzt: "sie gingen und verurteilten sie"; das ist unmöglich, denn im Satze ist das Subjekt des zweiten Verbums — אווייתון — ein Singular: er verurteilte sie). Offenbar ist אווייתון (ביייתון (בייית (בייתון (בייית (ביית (

maßgebend betrachten). S. Jebam. 119a: אולי רבגן בתר רובא; B. Kamma 46b: בתר מחשבה אוליגן; B. Bathra 26b: בתר מחשבה אוליגן; Makkoth 19b: בתר מחשבה אוליגן, בתר אילן אוליגן; Kethub. 52a: בתר לְמֵּד אוליגן; ר׳ אליעור אויל בתר מעיקרא ר׳ יהושע אויל בתר בסוף: אויל בתר סברא: Gittin 73a: יול בתר סברא.

אָאָס, etwa (wohl aus אממו, "wegen" gekürzt und elliptisch angewendet), eine zur emphatischen Einleitung von Fragen dienende Partikel (z. B. Gittin 33a und sonst: אמו תנא כי רוכלא ליחשב וליוויל, s. unt. Art. אמו תנא כי רוכלא ליחשב וליוויל; s. unt. Art בוירה יום מוב אמו שבת בא Bed. als Präposition, Sabbath 124a: נוירה יום מוב אמו שבת; נוירה יום מוב אמו חדא.

אין אין, איי תימר אין אין (בה האמר האמר, אין אין (בה האמר האמר), Einführung von Einwänden. Schir r. 1, 14 (אשכול); 3, 6; 6, 9; 7, 14; Midr. Sam. c. 13 (7); Ruth r. c. 5 Anf. — Erubin 18c 55, אין אין הימר בוואר Einkleidung eines Dilemma; ebenso Pea 18a 53ff., viermal אין הימר, Midr. Sam. c. 13 (7).

Mit אית (eig. "und wenn du sagst") wird eine abweichende Überlieserung über den Autor eines Ausspruches eingeleitet. Berach. 31 b: עולא ואי בר העינא הימים. Der Ausdruck ist dann elliptisch gemeint: wenn du anders sagst, ist es ein anderer Autor. Gewöhnlich in einem Worte geschrieben: איתימא.

י Ygl. Blau, Steinschneider-Festschrift, S. 22. 2 Aus י על יְרִי שָׁ, indem על יְרִי שָׁ לְּחָל מְעל מְרָבּי אַ פּוֹל אַ מּעל מערה אַ פּרּפּבּילתוּ אַ פּרּפּבּילתוּ מוּבּרּ אַר מעריה הקרא ערותיה הקרא לחוור צע Grunde liegt: "אורחיה הקרא לחוור בכפּילתוּ האמור מפני דבר אחר המתחרש בכפּילתוּ האמור מפני דבר אחר המתחרש בכפּילתוּ בכפּילתוּ האמור פּבּיב עישור שוּבּב בע wiederholen wegen einer anderen, mit der Wiederholung neu hinzukommenden Einzelheit." Vgl. Tann. Term. S. 193 (שנה 1). 4 Vgl. Kohut, I, 66a b.

אַמְתְּי, wann? Dieses Wort steht als elliptischer Fragesatz zwischen zwei Bibelversen, um anzugeben, daß der Inhalt des an erster Stelle angeführten Verses sich bei dem im zweiten Verse berichteten Geschehnisse bewahrheitete. Tanch. B. 8 Ende: אדם (Ps. 36, 7 und Gen. 8, 1); ib. ובהמה תושע ה' אימתי ויוכור אלהים את נה 22: Ps. 45, 4 und Gen. 17, 2. S. auch ib. ישבר 10, zu Gen. 38, 2 und 1: אימתי נשלו מושיעים בהר ציון.

Megilla 21a unt. (zu Deut. 9, 9) אין ישיבה אלא לשון עכבה (Jochanan).

Beispiele für die Formel אין לי אלא ... מנין ... תלמוד לומר: Lev. r. c. 9 Ende, c. 21 Ende, c. 36 g. E.; Schir r. 7, 9; Koh. r. 1, 4; Tanch. B. וישב 16.

Beispiel für die Formel . . אין לך. : Koh. r. 1, 6 Ende. . . אין כתיב כאן ארא . . s. Art. כתב.

אָלְי (aus אִין הִיא, "wenn dies" (scil. der Fall ist), mit nachfolgendem אָהוֹר (oder —חו). Einführung eines einer Bibelstelle entnommenen Einwandes. Berach. לאיני והא בתיב וכל העם רואים את הקולות (ib. 57b: איני והא בתיב ווהא אמר. . Bei Einwänden auf Grund des Ausspruches eines Gelehrten: . . איני והא אמר . . Berach. 19a oben, Erubin 100b. Bei Einwänden auf Grund eines Mischnatzes: איני והתגן , Sabbath 6b.²

אית, es gibt (= h. אַי). Bei Anführung von beweisenden Bibelstellen. Lev. r. c. 22 (6): ואית ליה קריין סגיין. Er, R. Jochanan,

hat — zum Beweise seiner These — viele Bibelstellen; ib. c. 23 (e), in bezug auf einen Ausspruch Bar Kapparas; ib. c. 24 Anf., zu einem Ausspruche Simon b. Jochais. Pes. r. c. 22 Ende (114b): ואית ליה קרייא סנייא (zu einem Ausspruche Pinchas b. Jairs). Echa r. 3, 19: מולה (ליה) (zu einem Ausspruche Chijas). Schir r. 8, 14: ואית ליה חמשה קריין (zu einem Ausspruche Glizchaks). Schir r. 8, 14: מחורי אית לן (משכני): אית לי חורי הורי אית לן (משכני): הורי אית לן הורי אית לי חורי Beha r. 4, 6 dafür: אית לי חורי Belegstelle zu einem Ausspruche Achas). S. auch noch unten, Art. מתוור.

Berach. 4b: אית ביה פותח את ידך, es kömmt in ihm (dem 145. Psalm) der Satz vor (v. 16), daß Gott alles Lebende ernährt. — Joma 30b ob.: ימי אית ליה מברא לא לר'. . האי סברא לא לר'. . האי סברא, erkennt denn B. . . . jene Ansicht an? — Ib. 32a: . . לא לר'. . אית ליה דר'. . ולא לר' . . אית ליה דר'. . ולא לר' . . אית ליה דר'. . פאית ליה ביו אית ביו

እርጎለ, zusammengesetzte Partikel, deren Bestandteile nicht deutlich erkennbar sind. Sie bedeutet: demgemäß, folglich. Pesachim 2ab, mehrere

20 (6) 45-16:34

י Die These selbst steht, ohne biblischen Beleg, B. Kamma 119a (s. Ag. d. pal. Am. I, 227).

iche Lesart: אית ליה סנין קריין (s. Ag. d. pal. Am. I, 551), woraus irrtümlich wurde: אית ליה הרין קרא (s. Ag. d. pal. Am. I, 551), woraus irrtümlich wurde: אית ליה הרין קרא (als ob bloß die eine Bibelstelle gemeint wäre.

3 S. Ag. d. pal. Am. III, 485.

4 Außer den bei Levy (I, 77a) und Kohut (I, 83a) erwähnten Beispielen s. auch Sabbath 123a; וכי מה איכמת ליה לקוץ (I, 87b) aus לש (של (של בי) und אמ, indem אם "das" bedeutet. Nach Jastrow

Male: אור יממא אור יממא אור האפונה. אונה אור יממא הוא folglich — nach den zitierten Bibelversen — bed. אור Tag. Erubin 69 b: אלמא עבורת אלילים ושבת כי הרדי ניבהו, folglich sind die Gebote über den Götzendienst und die über den Sabbat gleichen Ranges.

אלמא בירוא, Alphabet. Von der alphabetischen Form der Klagelieder und der Psalmen. Echa r. 1, 1 Ende: מפני מה נאמרה מנלת סינות אלסא ביתא. Ib. 9, 20 (= i. Sabb. 15c 11, Lev. r. c. 15): אתת (Var. שיירו בה אלפא ביתא (Jehuda I und Ismael b. Jose lasen gemeinschaftlich das Buch der Klagelieder und ließen ein Kapitel desselben übrig. In Echa r. ist der Schluß der ersten vier Kapitel mit den Worten angegeben: סלים אלפא ביתא קרמאה, רביעית . . . תליתאה, . . . רביעית Sch. tob zu Ps. 119 tische Form der nachbiblischen Dichtung wird mit diesem Ausdrucke bezeichnet. Schir r. Einl., Koh. r. 1, 18 Anf.: Wenn ein Dichter (הדין פישנא) ein alphabetisches Gedicht verfaßt, führt er das Alphabet manchmal zu Ende, manchmal aber nicht; jedoch Salomo führte stets das Alphabet zu Ende und fügte noch etwa fünf Buchstaben (Verse) hinzu. Das ist angedeutet in den Worten: ויהי שירו חמשה ואלף (I Kön. 5, 12): der Überschuß (שִׁיוּרוֹ) uber das Alphabet (אלמא ביתא – אלף) war fünf. — In Ruth r. zu 3, 13 und Koh. r. zu 7, 8 heißen die alphabetischen Dichtungen אלפבטרין (בומורים) (בומורים (בי באקם אלפבטרין (בומורים) אלפבטרין (בומורים) genannt.1

In Joma 37 b (S. b. Lakisch im Namen Jannais) bed. אלף בית die für den Elementarunterricht verwendeten Bibeltexte, in denen statt der einzelnen Wörter deren Anfangsbuchstaben geschrieben wurden. Baba Bathra 168 b אלף בית בעלמא (das bloße Alphabet, ohne Sinn).

אוֹלְפְנָא, Lehre, Belehrung. J. Sanh. 20a 8, Horaj. 47a 54 (Simon b. Lakisch): אולפניה דרחמנא, die Lehre Gottes.³ Speziell

meine Lehre in meinem Antlitze leuchtet!

⁽⁷¹ b) ist אַלמא eig. Substantiv: Bekräftigung, woraus die adverbiale Bedeutung sich entwickelt hat (also etwa: kraft dessen). Vielleicht ist das Wort ursprünglich identisch mit der (הַּאָשְּׁאָשְׁ gesprochenen Fragepartikel (warum), in der zum hebräischen אָלָי das aram. א (בּ לַיַי pleonastisch hinzugetreten ist. Die Bedeutung "folglich" beruht auf einer Ellipse. Warum? [Weil] . . . Die verschiedene Aussprache dient der Differenzierung.

י Jalkut zu Koh. ib.: אלמא ביתא. S. Ag. d. Tann. I², 124. Über die Anwendung des Ausdruckes in der Massora s. Frensdorff, a. a. O. S. 1f. Bei Ginsburg (s. The Masorah א, 11 und sonst) steht auch אלף בית (hebr.).

Nach Raschis Erklärung. Es soll damit die Erlaubnis, kleine Rollen mit Textstücken zu Unterrichtszwecken zu verfertigen, eingeschränkt werden. Vgl. Neubauer, Jewish Quarterly Review VII, 362.

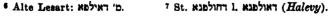
Simon b. Lakisch sagt einmal (Lev. r. c. 19 Anf.): אלמני מה נהיר באמי

bed. אולפן die von Anderen überkommene halachische Belehrung, also halachische Tradition. Der Patriarch Jehuda II fragt in bezug auf Jose aus Maon: אולפן קביל, "und hat er Belehrung empfangen?" Gen. r. c. 80 Anf.1 — Der Halachist Zeïra empfiehlt seinen Schülern die Predigten des Agadisten Levi anzuhören: דלית אפשר דלא מפיק פרשתיה דלא אולפן, denn es ist nicht möglich, daß er seinen Abschnitt zu Ende bringt, ohne irgend eine Belehrung halachischen Inhaltes einzuflechten, Rosch Hasch. 59 b 31. — J. Erubin 21 b 72: מו דעה, opp. מו אולפו ב.² — אולפו ב.⁴ מו אולפו ה.² ... i. Megilla 71 d 6, bedeutet: nicht auf Grund einer traditionellen Belehrung. בר אולפן hieß Jemand, wer den "Talmud", die Erläuterung und Erörterung der tannaitischen Halachasätze sich angeeignet hatte, Lev. r. c. 3 Anf. (Jizchak).3 — Als Levi b. Sisi, der von Jehuda I einer Gemeinde empfohlene Gesetzeslehrer, auf halachische Fragen keine Antwort zu geben wußte. hieß es: דלמא דלית בר אולפו (Gen. r. c. 81 Anf.). — Man unterschied auch רבה דמתניתא vom רבה דאולפנא den Lehrer, dem Jemand die Kenntnis der Mischna (und Baraitha) verdankt und den Lehrer, von dem er die daran geknüpfte Erläuterung, den Talmud, gelernt hat, j. Jebam. 6b 20 (Zeïra). Doch kam es vor, daß man auch die letztere Art der Belehrung vom "Lehrer der Mischna" empfing: אולפן קביל מן רבה דמתניתא (ib. Z. 22).4 — J. Kidd. 61 b 34: אילין תרין אולפנייא, zwei überlieferte Angaben aus dem Leben der Tannaiten.

Im babylonischen Talmud heißt es zuweilen, daß ein Amora die Erläuterung oder nähere Bestimmung eines Halachisten משמיה דאולפנא im Namen traditioneller Belehrung" vortrug. So Chanin b. Ammi, in bezug auf eine Halacha des Amora Samuel (Erubin 67a unten); 6 Chija b. Ammi, in bezug auf eine Halacha des Amora Chija b. Abin (Arachin 28 b).7

DN, Bedingungspartikel. 1. Pesikta 18 a b, zu II Sam. 24, 9: אם מספר למה מפקד ואם מפקד למה מספר למה מספר למה מספר למה מספר angewendet ist, wozu neben ihm der zweite? - Tanch. B. ייסהל 2: אם שמות למה בשם ואם בשם למה שמות למה בשם ואם בשם למה שמות, zu Jes. 40, 26, verglichen mit Ps 147, 4; warum ist an der einen Stelle der eine, an der anderen der andere, und nicht an beiden der gleiche Ausdruck angewendet? — Ib. ייקהל 21, zu Num. 24, 5: אם אהליך למה משכנותיך ואם

¹ In der Parallelstelle j. Sanh. 20d fehlt dieser Passus. Levy (I 40a) übersetzt unrichtig: "er hat seine Lehre traditionell". ² S. Frankel, Mebo 16a: סברא = דעה, נמרא = אולפן 3 S. Ag. d. pal. Am. II, 221. j. Berach. 10c 58: גישבוק אולפנא וניתי לן למתניתה. Ausführlich handelt über diese Stellen Halevy, Dorot Harischonim II, 106 f. ⁵ Vgl. unten Art. אכורא. 6 Alte Lesart: מ' ראילמא

- 2. Schir r. 1, 5, Paraphrase der Worte אם : שחורה אני ונאוה בו בשחורים שהיו שלי כך אני נאוה בנביאים שלי על אחת כמה וכמה . Es ist das die gewöhnliche Formel der Schlußfolgerung des Kal wachomer.
- - 5. אם תאטר s. Art. אמר. אמר.

אפא (aus a und אחר, ב h. מאי, אול מה, למה, איל מה א warum; nur im babylonischen Talmud. In Gen. r. c. 6 (9) ist מאי קרי ליה aus Aboda zara 25a stammender Zusatz (s. ed. Theodor p. 49, Varianten zu Zeile 6).

N. Kal: sagen. Das Subjekt ist entweder die heilige Schrift, beziehungsweise der biblische Schriftsteller, oder der Erklärer und Betrachter des biblischen Textes.

L. Pentateuch. משה אמר, Lev. r. c. 13 g. Ende (zu Lev. 11, 7); אמר משה, Echa r. 1, 20 (zu Deut. 32, 25). Propheten. אמר וכן אמר ישעיה לפגי הקב"ה (Jes. 45, 15), Schir r. 4, 8; ישעיה לפגי הקב"ה Tanch. B. ועל אותו הרור אמר ישעיה, Tanch. B. ועל אותו הרור אמר 12 Ende, 17; שלח והוא שישעיה אמר Schir r. 4, 8; אמר ישעיה, Tanch. B. יתרו 13 Ende, ib. שכך אמר ישעיה (בראשית Tanch. B. בראשית 20; וארא 18 Ende, תמה 6 Ende. ... ירמיה אמר ... ירמיה Echa r. 1, 2 Anf.; וכן ירמיה אומר Echa r. 1, 18; וכן ירמיה אוכן דמרה. Tanch. B. וירא 21. — וכן יחוקאל אומר ; 40; בראשית Tanch. B. כיוצא בו אמר יחוקאל, Exod. r. c. 31 (6). — וכן הושע אומר, Sch. tob zu Ps. 22 (5 Ende). — כן עפניה אמר אומר, ib. zu Ps. 8 (8). — צפניה אמר, Gen. r. c. 41 (5). — אמר וכריה, Lev. r. c. 32 Ende. — אמר הגביא (Hosea), Tanch. B. אמר הגביא אומר (Cha-Cha-Cha) בך הגביא אומר (Chabakkuk), ib. תצוה בני אדם אמרו ספר תהלים . Psalmen. עשרה בני אדם אמרו Schir r. 4, 4; וכן דוד הוא אומר j. Pea 16b 60; הוא שדוד אומר לישראל, Lev. r. c. 30 (3 Anf.); אמר דוד , Tanch. B. בראשית 12 Ende; ib. 33;

S. auch die Art. כננד, תורה, תורה, כתוב.

... אינו אומר אלא ..., bei Urgierung eines Ausdruckes im Texte. Lev. r. c. 14 Ende, zu Hiob 10, 11: אלב אינו אומר אלא המכבני הלבשתני אינו אומר אלא ווה ib. c. 21 Anf., zu Exod. 15, 9: ווה אליך אינו אומר אלא תורישמו ib. c. 21 Anf., zu Exod. 15, 9: ואכוא אליך אינו ib. zu I Sam. 17, 44: אומר אלא תורישמו cd אדם אינו אומר אלא לכה אלי אליך אינו אינו אומר פאן ווחרישמו ib. zu Gen. 6, 12: אומר אלא כל בשר האינו אומר מאן הופיי. Pes. r. c. 12 (50b), zu Exod. 17, 15: אומר מון אלא נמי ib. (51a), zu Exod. 17, 18: הוא אומר כאן אלא נמי ib. c. 33 (152b), zu Jes. בער הוא וואמר באן אלא וינא ib. c. 33 (152b), zu Jes. בשלח, הוא אומר באן אלא וינא ib. הוא אומר באן אלא וינא ib. הוא אומר באן אלא וינא ib. הוא אומר באן הוא וואמר ib. בשלח, הוא אומר באלח, הוא אומר ib. בשלח, הוא אומר ib. בשלח ib. הוא אומר ib. בשלח ib. וואומר ib. בשלח ib. וואומר ib. וואומר ib. c. 30 (3); היה לו לומר ib. 17. בשלח ib. C. 21 (5 Anf.).

Mit שנאמר, der am meisten gebrauchten Formel zur Einführung von Bibelzitaten, wechselt zuweilen bei weiteren Zitaten שנאמר ואברהם זקן בא בימים ab. Lev. r. c. 30 (10): (Gen. 24, 1) שנאמר ואברהם זקן בא בימים (Exol. 29, 32) וכתיב והדרת פני זקן (Exol. 29, 28) אדמעך לא תאחר (Exol. 29, 28) וכתיב כתבואת נרן וכתבואת יקב (Num. 18, 30); Ruth r. 1, 4: (Richt. 3, 19) שנאמר דבר סתר לי (B. V. 20) וכתיב ואהוד בא (Vgl. Echa r. 4, 6: בו ב. . כתיב אבל א נאמר - בראשית . - בראשית .

¹ S. Ag. d. pal. Am. III, 118.

II. Die Einführung von Bibelzitaten in der zweiten Person ("du sagst") kann nicht so verstanden werden, daß damit die heilige Schrift apostrophiert wird, sondern man muß sich vorstellen, daß der Ausleger des Textes sich an den Hörer oder Mitausleger wendet, dem er das Zitat in den Mund legt. In Gen. r. ist das aramäische אָתְּ אָמָר, "du sagst" die besonders häufige / Formel zur Anführung von Bibelstellen. Als Beispiel sei zitiert Gen. r. c. 61 (4): אף על נב דאת אמר ותלך ותתע במדבר באר שבע יהיד מה :.Gen. 21.14). Ferner ib. האמר שנחשד עליה בריה תלמוד לומר אמר אמר. Beispiele aus anderen Midraschwerken: ואת אמר, Schir r. 5, 15 g. Ende; ib. 7, 9 Ende; Ruth r. 2, 3. — כדאת אמר, Esth. r, 2, 15. — אמר אמר Schir r. 1, 10 (s. auch Art. הַדָּה, הָדֶּה, אמר אמר הכא ist zuweilen das Perfektum אַמרָהָּ gesetzt; / also ואת אמרת, Schir r. 2, 5 Ende. Ib. 4, 8, zu II Chron. 32, 25: חמי מלך צדיק ואת אמרת כי נבה לבו (das Partizipium) חמי beweist, daß es hier ursprünglich hieß: וואת אמר). Lev. r. 3, 5 Anf., zu Lev. 1, 17: ואת אמרת והקמיר; Ruth r. 1, 19: ואת אמרת הואת וכי עבודה ורה נעשה משה :Schir r. 1, 10 Anf., zu Exod. 4, 16 נעמר את Anstatt des aram. לאהרן דאת אמרת ואתה תהיה לו לאלהים wird zuweilen das hebräische אתה אומר angewendet. Lev. r. c. 17 (1), zu Ps. 73, 3, verglichen mit Jes. 48, 22: כתיב אין שלום ילרשעים ואתה אומר שלום רשעים; ib. c. 17 (5 Anf.) zu Lev. 14, 34: כשם . אומר ארץ כגען .— Tanch. B. יושב 9, 16: כשם אם אתה אומר :1 קדושים .ib. למה אתה אומר :13 צו .ib. שאתה אומר S. auch Art. rap.

Manchmal ist nicht der Wortlaut des Textes, sondern eine aus ihm sich ergebende These mit "du sagst" zitiert. Ruth r. 2, 6: נערה מואביה היא ואת אמרת מעשיה נאים ונעימים. Tanch. B. נית הולדות 10, zu Gen. אתה אומר בניו של נה צדיקים היו 10, zu Gen. 27, 1sf.: ואף על פי שאתם אומרים שיקר יעקב לא שיקר (hier ist die Zuhörerschaft im Plural angesprochen, wenn man nicht annehmen will, daß es ursprünglich hieß: מאתה אומר.

¹ S. Ag. d. pal. Am. II, 526. ² Die Annahme *Frankels* (Mebo 9a), מאָר, hebr. אָרְאָפֶר sei, ist undurch-führbar.

Eine besonders häufige Verwendung von את אמר bietet die Zitierformel: כמה דאת אמר, s. unten, Art. כמה.

Exod. r. c. 38 Anf. zu Ps. 119, 89: של תאמר בשמים אלא האמר אל האמר אל האמר אל האמר בשמים אל האבן הוא 8, zu Prov. 17, 8: אול האבן האבן אל האמר כן אלא האבן הוא 8, zu Exod. 22, 24: האמר לא האמר בעיני בעליו כל דבר שתלוה אותו לא תהיה לו כנושה (תאמר -) כסף אלא אפילו כל דבר שתלוה אותו לא תהיה לו כנושה).

אמר fragend (sagst du etwa?). Tanch. B. ידור 17, zu Gen. 49, 28: האמר שזה נדול מזה Koh. r. 1, 7 (öfters): תאמר שזה נדול מזה האמר ... לומר ... האמר ... תלמוד ... האמר ... לומר ... האמר ... לומר im Nachsatze, Esth. r. 2, 1 (c. 5 Anf.). ואם האמר Einwände gegen eine gegebene Erklärung ein: Gen. r. c. 8 (1); ib. c. 46 (2); Echa r. 1, 17 Anf. Eine andere Formel hierfür lautet: ... אמר לך אדם אמור לו ביא ... אמר לדם (ביא 15, 76b); Koh. r. 3, 15; Schir r. 1, 14 Ende; Pesikta 25a (= Tanch. B. מיאמרו לך המינים ... אמר להם 30: נשא 30: אם יאמרו לך המינים ... אמרו להם 30: נשא ... אמרו לדם ...

Statt אם תאמר findet sich auch das aramäische Äquivalent dafür: אין תימר שאנו מעידים על עצמנו Schir r. 6, 9 Ende: אין תימר מעידים על עצמנו אין אָי. אין אָי. S. noch oben, S. 4, Art. אָין, אָי.

In Echa r., Einl. zu 2, 1, ist mit die an Deut. 8, 20 ("wie die Völker") angeknüpfte Vergleichung zwischen dem Untergange der Völker und dem Israels eingeführt und das Wort auch bei einigen Gliedern der Vergleichung wiederholt.

In j. Kilajim Anf. (26d) sind die aus Lev. 19, 19 sich ergebenden Erläuterungen des Verbotes der Artenmischung mit ("ich hätte gesagt") eingeleitet, dieselben dann aber als unrichtig verworfen.

Aus den Diskussionen des babylonischen Talmuds seien folgende formelhafte Anwendungen des aramäischen Verbums אמרת בחפה, du sagst. Pesachim 88a (Baba) in bezug auf eine Einzelheit in einer Baraitha; Beza 17b: כהנים קא אמרת שאני כהנים (Aschi); Horajoth 6a unt.: אמרת שאני כהנים קא אמרת שאני כהנים (עם M. Chag. II, 1). Jebam. 11a: והרר אמרת לי את ענינו 11b: . . . ואת אמרת לי אווא את ענינו 26, 7: ואת אמרת לי , שור אווא את ענינו לו שרישות ורך ארץ ("wir sagen" bezieht sich auf die traditionelle Deutung des Ausdruckes, die auch in die Pesach-Haggada aufgenommen ist). 1

¹ S. Lekach tob z. St. ² Levy (I 92h) bringt sie unter der für sie supponierten Wurzel אמא (אמי); ebenso Jastrow, Col. 74. ² Im jerus. Talmud findet sich אמילו הימא, Pea 17c 34; doch muß dort מימר gelesen werden; vgl. ib. 18a 56: ואמילו הימר.

(ich hätte gesagt). — Infin. mit למימרא ד. . ; לימא und למימרא ד. . ; לימא Berach. 18a, 22b; Pesach. 75a, B. Hasch. 21b; למא סלג. — 8. auch Art. אָר (8.4).

S. noch Art. NID.

KFDDDN, Stütze, Anlehnung. Nomen act. zum Aphel von 700 (s. diesen Artikel). Das Verbum bed. die Anlehnung einer traditionellen Satzung an sinen Bibelsatz, der jedoch nicht als biblischer Beleg für die Satzung gelten rann. Ein solcher Bibelsatz wird durch das Nomen als bloße Stütze für die betreffende rabbinische Satzung gekennzeichnet; der Ausdruck bedeutet also ובר לדבר אומים in der tannaitischen Literatur זכר לדבר.2 Die häufigste Formel, mit welcher eine Bibelstelle als "Asmachtha" gekennzeichnet wird, autet: מדרבגן וקרא אסמכתא בעלמא ("die Satzung ist rabbinisch, und die Bibelstelle ist lediglich eine Stütze"). So Berachoth 41 b ob. (in bezug auf die Annahme des bab. Amora Chanan, daß in den einzelnen Wörtern von Deut. 8, 8 lie rituellen Maßbestimmungen für das Minimum der verbotenen Speisen angedeutet seien)3; Moed Katon 3a (zu Lev. 25, 4, in einer Baraitha); Joma 74a zu Lev. 7, 23, in einer Baraitha als Belegvers angeführt); ib. 80 b (zu Lev. 11, 43, rom Amora Papa angewendet); Jebam. 21a (Joseph zu Lev. 18, 30, gedeutet 70n Kahana)4; ib. 52b (Aschi zu Deut. 24, 4, in einer Anwendung Akibas); ib. '2a (zu Gen. 17, 14, in einer Baraitha); Baba Mezia 88 b (zu Deut. 14, 22 f., in iner Baraitha); Chullin 17b (zu I Sam. 14, 34, in einer Deutung des Amora Thieda); ib. 64 b ob. (zu Lev. 11, 41, in einer Baraitha); Nidda 25 a (zu Gen. i. 21, ln einer nichthalachischen Deutung Josua b. Chananjas); ib. 28a (zu len. 38, 28, in einer Anwendung des Amora Huna). — Andere Wendungen der ?ormel: הילכתא נמירי לה וקרא אסמכתא בעלמא הוא "man hat die Satzung als überieferte Halacha gelernt - tradiert -, die Bibelstelle ist lediglich eine Stütze"), Pesachim 81 b (zu Num. 6, 9, in einer Deutung des Amorgania Reser). נינהו וקרא אס' בע' הוא, Sukka 6a (in bezug auf Deut. 8, 8 der Deutung Che sans, wie oben). Bloß אות בעלמא השמכתא בעלמא (בעוד Pesachiu אינון), Pesachiu אינון TAMESENSORY

Diese Maßbestimmungen (שיעורים) werden in Joma 80 a, Barting braig,

Amen Aschis mitgeteilt.

4 In Moed Katon 5a ist diese Deutsing im

עינדנו מררבנן, Taanith 27a ob. (zu Num. 6,22, in einer Deutung Bar Kapparas). — מינדנו מרבנן אחסססא, Chullin 77a (zu Lev. 11, 3, in einer Baraitha). !— Meila 11b heißt es zu einer tannaitischen Deutung von Num. 28, 7: מטרבנן והא קרא קנסיב (vgl. Art. בסט.).

אָרְ מעל פּר כַן — mit unmittelbar nachfolgendem Bibelzitat — gibt an, daß dieses mit Hinblick auf das im Texte Vorhergehende eine überraschende Wendung enthält. Schir r. 5, 4: אף על פי כן דודי שלח ידו מן החור ; ib. 5, 5: אף על פי כן דודי שלח ידו מן החור. Echa r. 3, 3: אף על פי כן דונה בני איש.

אפטרה (auch הַפְּטֵּרָה und אַסְטָּרָא), Nom. act. zu הַפָּטָר, aram. Das Verbum bezeichnet das Vorlesen des Prophetenabschnittes, welches dem Vorlesen der pentateuchischen Perikope folgt und die Vorlesung aus der heiligen Schrift abschließt.2 Mit dem Nomen wird der Prophetenabschnitt selbst bezeichnet. -Das Verbum kommt aber auch in der Bedeutung vor: über Jemanden öffentlich eine Leichenrede halten (אפשר על הספיר על, s. Art. Dieser Bedeutung liegt der Begriff des Abschiednehmens zu Grunde (vgl. הגפמר מן המת, "wer von dem Toten Abschied nimmt", Moed Katon 29a). Das Nomen selbst kommt wohl nicht in der Bed. Abschiedsrede an einen Toten, Leichenrede, aber in der Bedeutung: Abschiedsrede an eine Gemeinde mit dem Danke für die von ihr empfangenen Wohltaten, vor (vgl. wer von dem Lebenden Abschied nimmt", ib.). Die Traditionen über solche Abschiedsreden gebrauchen die Formel: תבר לה אפמרה. . עבר לה אפמרה. d. h. Rabbi N bedient sich der betreffenden Bibelauslegung zu einer Abschiedsrede. So bei der Rede des Amora Jonathan aus Beth Gubrin (in Gen. r. c. 60 (7))3, welche an Gen. 24, 31 anknüpft; bei der Rede des Amora Jannai b. Ismael (Gen. r. c. 69 Ende), die an Richter 1, 15 anknüpft. Als Muster dieser Dankreden, mit denen ein Gelehrter von der Gemeindederen Gastfreundschaft er genossen, Abschied nahm, galten die Reden, mit denen die Schüler Akibas der Gemeinde in Uschs ihren Dank bezeigten. Diese tannaitischen Abschiedsreden sind

im babylonischen Talmud (Berach. 63 b) und in einem palästinensischen Midrasch (Schir r. 2, 5) erhalten. Ein späteres Midraschwerk (Num. r. c. 4, 28 a ed. Wilna) teilt — jedenfalls auf Grund einer älteren Quelle — eine der tannaitischen Abschiedsreden, die Jose b. Chalaftas, ebenfalls mit der Einleitungsformel: ר' יוסי עבר ה', mit. Damit sind auch die übrigen Reden der Schüler Akibas als אפשרה bezeichnet. Der jerusalemische Talmud (Sota 17a 64) enthält auch die "Abschiedsrede" eines Amora des 4. Jahrhunderts, Abba b. Pappai.²

Die Ansicht Maybaums,³ daß wrsprünglich den Epilog der Rede überhaupt bedeutet, ist durch keinen Beweis gestützt und steht mit dem Tatbestande, wie er sich aus den hier angeführten Stellen ergibt, an denen der Ausdruck allein vorkommt, in Widerspruch.

אפים. S. Art. פנים.

KOBK (gew. MOD'M geschrieben), das Umgekehrte, das Gegenteil; als Adverbium angewendet. Sabbath 76a: איתפר, d. h. in der vorhergehenden Kontroverse ist Jochanan statt Simon b. Lakisch und dieser statt jenes zu setzen; Megilla 18b: ביבי מתני איפכא, in bezug auf die Meinungen Rabs und Samuels tradiert der Amora Bebai umgekehrt, indem er Rab zuschreibt, was der Amora Kahana Samuel zugeschrieben hatte, und umgekehrt. - Zebach. 32a: מתני איפכא מתני איפכא, in bezug auf eine halachische Deduktion. Erubin 36b: כי אתי רב יצחק תני אישכא, als Jizchak aus Palästina nach Babylonien kam, tradierte er die Mischna Erubin III, 5 umgekehrt, indem er nämlich die den Nichtjuden betreffende Satzung auf den Gelehrten übertrug, und umgekehrt. Baba Bathra 71a ob.: איפכא מהגיגן לה . — Sabbath 69b unt.: zu zwei von Nachman b. Jakob im Namen Rabba b. Abuhas gelehrten halachischen Deduktionen aus Exod. 31, 16 und Lev. 19, 3 bemerkt Nachman b. Jizchak: אדרבא איםכא מיסתברא, d. h. vielmehr wäre sinngemäß umgekehrt zu deduzieren, indem aus dem einen der beiden Bibelverse sich eher das ergibt, was jener von dem anderen Bibelverse herleitet, und umgekehrt. — Berach. 49b: הא איפכא שמעיגן להו, d. h. wir hören - in einem anderen Mischnasatze - daß es sich hinsichtlich der Kontroverse zwischen Meir und Jehuda gerade umgekehrt verhält. S. auch Berach. 17 b, Joma 14b, Gittin 17b.

S. ferner Art. הפך.

אָפְשְׁר, möglich. Die auf den auffallenden Inhalt einer Bibelstelle oder einer Auslegung sich beziehende Frage: "ist es denn möglich?" findet sich in verschiedenen Formen. Meist מאפשר כן

¹ S. Die Agada der Tannaiten II, 54 f.

² S. Die Agada der pal. Amoräer III, 651.

³ Die ältesten Phasen in der Entwickelung der jüdischen Predigt (Bericht der Lehranstalt für die Wissenschaft des Judenthums, 1901), S. 9. — Das., S. 10 (Anm.) zitiert Maybaum irrtümlich als "Erklärung des Aruch", was Benjamin Mussafia angehört (Kohut I, 262 a, s. Levy I, 140 a).

⁴ Die traditionelle Aussprache ist NOBK; richtiger wohl: NOBK.

Jebam. 61 b unt.: אין רנין אפשר משאי, man folgert nicht Mögliches aus Unmöglichem ¹ (in der Diskussion über die Kontroverse der Schulen Hillels und Schammais in M. Jebam. VI, 6). Es scheint ein tanuaitischer Grundsatz zu sein; vgl. im jer. Talmud (Terumoth c. II Anf., Jochanan im Namen Jannais) למידין אפשר משאי אפשר.

אצל זה אני קורא שדך ואצל זה אני 22: אצל אני קורא שדך ואצל זה אני קורא פעירך, in bezug auf Lev. 19, 9. — Ib. 15a 70: כשהוא בא אצל ליינות הוא בא אומר הוא אומר . . . גדולות (während die Sünde des Blutvergießens mit לשון הרע מה הוא אומר (während die Sünde des Blutvergießens mit גדול gekennzeichnet wird, Gen. 4, 13, heißt es bei der Sünde der Verleumdung, Ps. 12, 4: עדולות בוולות בוולות בעל מה כתיב (wie heißt es beim Baal?), nämlich I Kön. 18, 26.

אָרָהָא, אָרָהָא, Weg; Art (= hebr. קַרָּהָ). Horajoth 5a: אורחיה דקרא הוא ("es ist die Art, die Redeweise der h. Schrift"), in bezug auf פיני הקהל, Lev. 4, 13 (mit Anführung eines Ausdruckes des gewöhnlichen Lebens: (שיני דפלניא). S. auch Joma 80a, Baba Kamma 109b, Kerithoth 3a. — אורהא רמילתא, die Art der Sache", d. h. was in der betreffenden Sache das Gewöhnliche ist, Joma 53 b, Kethub. 62a ob., Nidda 22a. — והאי רקתני אורחא רמילתא קתני, Gittin 29a, zu M. Gittin III, 5, wo es nur deshalb heißt: "und er wurde krank", weil dies in diesem Falle der gewöhnliche Hinderungsfall zu sein pflegt. S. auch Schebuoth 13a. — Um zu sagen, daß eine Einzelheit der Mischna bedeutsam ist und nicht bloß als das gewöhnlich Vorkommende gebracht wird, lautet die Formel: מהנ רהימא אורחא דמילתא קתני קמשמע לן, Erubin 82a, Sukka 10a unt., Chullin 52b. — אורהא רמילתא קתני B. Kamma 48b. — מילתא אנב אורחיה קמשמע לן, Berach. 2a (in der Mischna, Berach, I, 1 wird deshalb die Zeitangabe angewendet: "von dem Zeitpunkte an, in dem die Priester, von dem Zustande der Unreinheit befreit, hineingehen, um wieder ihre Hebe zu essen" und nicht die einfachere Zeitangabe: sobald die Sterne aufgehen, weil mit jener ersten, den Beginn des Abends anzeigenden Zeitangabe nebenher auch die andere stillschweigend mitangegeben ist); s. ferner Sukka 21 b; ib. 41 b; Kidduschin 69 a, Kethub. 65 b, Chullin 83a, Arachin 14a, Sanh. 28a, Zebach. 19a, Nidda 10b. — Vgl. Kethub. 42b: 'אורח ארעא - ואגב אורחיה קא סתם לן תנא כר'. S. unten, Art. ארך ארץ.

¹ "Unmöglich" ist in diesem Falle die Voraussetzung, daß die Schöpfung des Menschen anders als in einem Paare (Mann und Weib) hätte stattfinden können. ² In der tannaitischen Terminologie entspricht: לפר דרכנו למדנו למדנו למדנו. Tann. Term. S. 24 f. Dort ist nachzutragen: Edujoth II, 3:

ורא (ארא), eine Verbalwurzel, deren Grundbedeutung nicht sicher ist.1 Verschiedene Formen derselben kommen in häufig angewendeten Redensarten stehenden Charakters vor, aus welchen sich ergibt, daß das Verbum im Sinne von: zur Sprache bringen, zum Gegenstande der Frage machen, angewendet ist. Vom Peal kommt bloß das mit #P, P verbundene Partizipium vor; in der Frage קארי לה מאי קארי (קא אָרַי = קארי), d. h. wer dies in Rede bringt, dies fragt, wozu tut er das, da doch die Antwort, die auf den erhobenen Einwand gegeben wird, auf der Hand liegt? Jebam, 10 b, 14 a, 72 a, Kethub, 36 a und oft.2 Häufiger ist der Aphel (אַיִירָי), dem stets das Objekt mit der Präposition ם nachfolgt; z. B. Pesachim 6b: איריא במילי במילי - Das Substantiv אירייא ist meist in der überaus oft vorkommenden Frage: אוריא (was für eine Rede! wozu!) zu finden; z. B. מאי איריא, Sabbath 142a ob. Ferner in der Redensart מידי אירייא (ist das etwa eine Rede? läßt sich so etwas sagen?), s. Pesach. 60 b ob.; und in der Redensart איריא (wenn diesetwegen, ist es keine Rede, d.h. das beigebrachte Argument ist nicht stichhaltig), z. B. Sabbath 48a,4

עמא המקועה. erzählen (Ithpael von שעי, im Targum Äquivalent von ספר במא האשקעי. Ein Grundsatz des paläst. Talmuds lautet: כמא האשתעית מתניתא so wie es die heilige Schrift erzählt (dargestellt) hat, erzählte es auch die Mischna. B. Kamma 2a 32, zu M. B. K. I, 1, wo die vier Hauptklassen der Beschädigungen in der Reihenfolge der biblischen Texte (Exod. 21, 28; ib. 33; 22, 3; ib. 4) aufgezählt sind; Sanh. 25c 38, zu M. Sanh. VII, 13 (nach Lev. 19, 31); Berach. 4d 66, zur Ordnung der Benediktionen des Achtzehngebetes (dem der Rang der Mischna zukommt), nach Jes. 56, 7.

Temura 28b: אורחיא רקרא לאשתעויי הכי zu Lev. 1, 10: es ist die Art der Schrift, die einzelnen Gattungen des Kleinviehes aufzuzählen; Joma 74b: וכי אי בנוה משתעי קרא משתעי קרא (עם Prov. 18, 22): אי בנוה משתעי קרא (wenn die Schrift von der Frau selbst spricht; wenn die Schrift — allegorisch — von der Thora spricht). S. auch Pesachim 3b ob.

MIN, Peal: kommen. Wenn zu einem Ausspruche ein anderer, mit ihm übereinstimmender zitiert wird, lautet die Formel:

¹ Jastrow (118 b) stellt die Wurzel mit ירי בונה zusammen: to point, throw. Neuestens erklärt C. Levias (Hebrew Union College Annual, 1904, p. 153), nach dem Vorgange Hai Gaons (Besponsen der Geonim, ed. Harkavy, S. 108), das Wort aus der Wurzel אין (א aus y), die mit syrisch אין "ergreisen" gleichbedeutend wäre. Es wäre also ein ähnlicher Ausdruck wie בוט und DDA; s. diese beiden Artikel.

2 S. die bei Levy I, 164 a und Kohut I, 264 a zitierten Stellen. Vielleicht ist mit Levy (ib.) auch Baba Kamma 30 b statt ביא בו lesen ביא בו בו Dafür spricht auch der Umstand, daß hier das Verbum mit dem Akkusativobjekt (בלל) verbunden ist, während der Aphel die Präposition ב nach sich zieht.

3 Weitere Beispiele bei Levy und Kohut, ib.

4 Weitere Beispiele bei Kohut (I, 71 b f.), der in אירייא eine Verbalform (Ittaphal

י אָתְיא כי הא דאמר הי הא (oder ähnlich) es kommt so wie Rabbi N. gesagt hat. 1 Jer. Pea 15a 67 (אתייא כיי דמר ר יותגן); ib. 15b 23. Gen. r. c. 4 Ende (אתייא כההיא דאמר רב); ib. c. 11 (2) und c. 82 Ende (אתייא כדשמואל); Lev. r. c. 1 (4); ib. 32 (6), Pesikta 27a b; ib. 157b (יאתייא כיי דמר ר' ר' כההיא); Schir r. 2, 1 (האמר ר' ר' אתייא כר' יותגן ולא 27a 2

¹ Als Subjekt kann man מילהא hindenken. 2 Ib. 15 b unt. in einer Baraitha: אריא בקל וחומר מבעל מוס ; hier ist die amoräische Ausdrucksweise in den tannaitischen Text eingedrungen. — S. auch Art. מורה. 3 Vielleicht muß hinzugedacht werden: בנורה שוה; oder es ist nach den beiden Textwörtern hinzuzufügen: לנורה שוה. Vgl. j. Berach. 11a 61, zu Deut. 8,10 und Deut. 32,3: אריא שם שם לנוירה שוה.

Grundlage der Deduktion angegeben. Jebam. 109 b oben: אתיא רדימה (Ps. 34, 15 und Prov. 21, 21); Chullin 140 b: אתיא רגירה (Jer. 16, 11 und Jes. 34, 15). — אתיא יבירה רגירה (קארוי (קאר

אתמהא. S. Art. חמה.

אתמול וישא יעקב רגליו היום :gestern. Koh. r. 9, 11 אתמול ויאסף רגליו אל המשה. gestern galt von Jakob (Gen. 29. 1): er erhob seine Füße, heute (ib. 49, 33): er zog seine Füße ins Bett zurück; zur Deutung der Textworte: nicht verbleibt dem Leichtsußigen die Flinkheit. Dann folgen weitere, ähnliche Deutungen, ebenfalls mit der Formel: . . . והיום . . . Ib. 10. 1 Ende. Deutung des Verses auf die Zeitgenossen des Propheten Elija (I Kön. 18. 26 und 30): אתמול מבאישיו דברים כנגדו ואומרין הבעל ענגו והיום מביעין דברים ואומרים ה' הוא האלהים (in der biblischen Erzählung geschieht beides an einem Tage). - Statt היום wird auch יוסף אתמול ענו בכבל (Ps. 105, 18), jetzt, gesagt. Esther r. 2, 5: (Ps. 105, 18) משה אתמול בורח מפני פרעה ועכשיו משקעו בים ;ועכשיו ויוסף הוא השלים: dann folgen zwei ähnliche Sätze über die große Wendung im Leben Hiobs und Mordechais. Tanch. B. אתמול היה :13 כי תשא מהם עכשיו נתיירא מהם בהם ועכשיו נתיירא מהם. — Auch כשו statt עכשיו. Esther r. ib.: נה אתמול אבנים שחקו מים (Hiob 14, 19) והכא אמר ויהיו בני (Gen. 9, 18) 73.

כל אתר דתימר (Judan): אַתְרָא אָתַר Ort. J. Sanh. 24c 31 (Judan): ערירים יהיו הווין בלא וולד וכל אתר דתימר ערירים ימותו קוברין את בניהם (in bezug auf Lev. 20, 21 und 20, die einzigen Stellen, an denen die beiden Ausdrücke vorkommen). — J. Nazir 55a 11: בכל אתר אמר אפילו לא מעם

Gen. r. c. 54 (5): היא חסירה, zu Gen. 21, 30, wo das Futurum תהיה auf den Brunnen in der Wüste (Num. 21, 17) hinweist, die h. Schrift also an der betreffenden Stelle

י Fraglich ist die Redensart . אָתְאָן ל. Partic. plur. fem., bei einem Subjekt im Singular. Erubin 16b oben: אתאן לרבן שמעון בן נמליאל; B. B. 21a ob.: אתאן לרבי; Chullin 104a ob.: אתאן לרבי (Subjekt ist אתאן לרבי) (Subjekt ist אחאן לרבי). — Vgl. hingegen Kerithoth 26a: כולהון מיחיד לא אתאן.

² In Sabb. 27a hat die Münchener Handschrift לרבות für לאתורי.

selbst "nicht mangelhaft ist", der Hinweisung auf den an sie angeknüpften Gedanken nicht entbehrt.¹

ב

ברו הכתובים דברי בדאי בראי. J. Pea 16a 19: בראי דברו הכתובים דברי בראי. Gen. 18, 13, wo die Außerung Saras in V. 12 um des Friedens willen geändert ist (Chanina b. Chama). Ib. 16a 24, dasselbe in einem Ausspruche Simon b. Gamliels; die Parallelstelle, Lev. r. c. 9, hat לשון בריות.

אַקְּרְאָלָ, Erdichtung, in der Phrase: איז הוא דרב אשי ברותא היא איז, womit gesagt werden soll, daß Aschis Äußerung, da sie nicht stichhaltig ist, nicht ernst gemeint sein konnte, oder: daß sie ohne Grund ihm zugeschrieben wird. So Pesach. 11a, Jebam. 21a, ib. 82a, Baba Mezia 71b, Baba Bathra 145a, Zebach. 100b, Menach. 68a, ib. 95b. Außerdem findet sich die Phrase noch in bezug auf Äußerungen der Amoräer Abahu (Baba Mezia 9a), Papa (Sabbath 27a unt.), Mescharscheja (Gittin 88b), Huna b. Josua (B. B. 101b), Raphram (Kerith. 14a) angewendet. 3

Zebach. 82b (Rabba): בא זה ולימר על זה

II. Vom Ausleger und seinen Zuhörern. Auf die Frage, was לאמר, Gen. 15, 18, bedeuten soll, lautet die Antwort: באנו למחלוקת, worauf die Kontroverse zwischen Agadisten über Abrahams Unschlüssigkeit hinsichtlich der für seine Nachkommen zu wählenden Strafe mitgeteilt wird. Gen. r. c. 44 (21), Pes. r. c. 15 (67 a).4

Joma 61b ob. sagt Jochanan in bezug auf eine halachische Frage: UKI

¹ S. Die Ag. d. pal. Am. III, 589. ² In Lev. r. c. 9 ist Bar Kappara als Autor genannt, und statt בראו ist geschrieben: הואר (בריות (בריות) בין Die Lesung mit הא statt (בריות), welche vom Aruch angenommen und mit האונית erklärt wird (Art. עובר, Kohut II, 166), entsprang dem Wunsche, die unehrerbietige Ausdrucksweise, welche das Wort ברוחא darbietet, zu beseitigen.

⁴ S. Die Ag. d. pal. Am. I, 454, 5; II, 521, 2.

למחלוקת ר' מאיר ור' אלעזר ור' שמעון; Gittin. 7b unt. Zeïra: באנו למחלוקת.

Die Aufforderung בוא וראה, mit welcher besondere Aufmerksamkeit für das Vorzutragende geheischt wird, ist in der Midraschliteratur oft anzutreffen. S. Gen. r. c. 45 (7); 70 (11); 75 (10); 95 (1); 98 (20). — Lev. r. c. 2 (4 Ende); 3 (4 g. E.); 8 (g. E.). — Pesikta 17a, 22a, 114a. Schir r. 5, 14; 7, 14; Echa r. 1, 5 E.; 1, 6 Anf.; Koh. r. 1, 3; Esth. r. 1, 6 Anf.; 1, 8 Anf.; Ruth r. Einl., 1, 18; 2, 12. Tanch. B. בראשית 4, 37, 39; אירא 4, 32, 43; יירא 4; הולדות 13; אמור 3, 16, 22; וישל 12; וישל 3, 16, 22; וישל 13; אמור 13; אמור 13; שמיני 10, 13; וישר 6, 11; יירא 13; שמיני 10, 13; ווער 6, 11; ס. בלק 13; חשר 25; חשר 15; ס. Deut. r. c. 1 (10); 2 (29); 3 (8); 4 (6); 5 (6, 15). Pesikta r. 7a, 90b, 156b, 160b, 168b, 185a, 192b, 193a, 194b. Aus dem jerus. Talmud sei angeführt: Pesachim 30b 45 (Jose b. Abun); Kilajim III Ende, 29a (ebenfalls Jose b. Abun, halachisch).

Aus dem bab. Talmud: Jebam. 63b (Raba).

Vereinzelt ist כוא למד, Sch. tob zu Ps. 52 (3), aus tannaitischer Quelle.

Vgl. auch unten Art. חמי.

בין כך ובין כך . zwischen. Lev. r. c. 24 (2), zu Ps. 56, 2: בין כך ובין כך (ob so oder so, auf jeden Fall).

.. איכא בינייהו. איכא בינייהו, Berach. 18a und oft: "was ist — der Unterschied — zwischen ihnen?", d. h. worin unterscheiden sich die Urheber der einander entgegenstehenden Ansichten, wobei zeigt sich die Verschiedenheit derselben?

בּנְיןְ אָב. Dieser alte Terminus der tannaitischen Bibelexegese wird einigemal in der nachtannaitischen Agada auf sehr charakteristische Weise verwendet. Jer. Sanh. 18a 64 (Eleazar b. Pedath): כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו ובנין אב שבכולם וה' דבר עליו (Die Hauptstelle dafür, daß mit שוחל שוחל der Ewige — die Teilnahme des göttlichen Gerichtshofes an dem Ratschlusse Gottes gemeint sei, ist I Kön. 22, 23). Ebenso Lev. r. c. 24 Anf., Schir r. 1, 9.2 — כל מקום שנאמר אדון עוקר דיורין ומכנים דיורין בנין אב אדון עוקר הארץ (Josua 3, 11), אב שבכולם הנה יד ה' מכת דבר הוא ובנין אב (Samuel b. Nachman). שבכולם הנה יד ה' מכת דבר הוא ובנין אב הובין אב העום הנה יד ה' מכת דבר הוא ובנין אב העום הנה יד ה' מכת דבר הוא ובנין אב העום הנה יד ה' מכת דבר ובנין אב שבכולם הנה יד ה' תנפים (Exod. 9, 3) שבכולם הנה יד ה' תנפים (Bes.), Gen. r. c. 48 g. Anf. (Jonathan). — Zu dem Ausspruche

¹ Vgl. *Grünbaum*, Gesammelte Aufsätze (1901), S. 306. ² S. Die Ag. d. pal. Am. II, 82. ³ Ib. I, 502.

Samuel b. Jizchaks, daß im Buche Koheleth unter Essen und Trinken allegorisch Thorastudium und gute Handlungen zu verstehen seien, bemerkt Jona: יבנין אב שבכולם והוא ילונו בעמלו (Koh. 8, 15), Koh. r. zu 2, 24; 3, 13; 5, 17; 8, 15. Zu 5, 17 heißt es אבכלם, vgl. oben S. 1, Art. אב.

Halachischen Inhaltes ist der von Abahu im Namen Jochanans tradierte Satz j. Orla 62 d 43: . . . בנין אב שבכולם וכל חמאת . . . (Lev. 6, 23).

בעי), Peal: suchen, forschen, fragen (vgl. im bibl. Hebraismus: Jes. 21, 12, Ob. 6). Im palästinensischen Talmud hat das Verbum folgende Bedeutungen 1: 1. einwenden, z. B. שמטון, הי יוחנן בעי 1: 1. einwenden, z. B. Demai 21 c 61; אנא בעיתה, Challa 59a 63. — 2. fragen, bes. wie in einem speziellen Falle zu entscheiden sei, z. B. Demai 22 c 29: הי יונה בעי 1: 22 d 55: עור יומי בעי קומי ר' יושי 3. fragen und zugleich auch die Frage beantworten (untersuchen), z. B. Berach. 2b יומי בעי 1: Kethub. 34b 14: הי יודן בעי 1: Kethub. 34b 14: בר בון בעי

Im babylonischen Talmud ist das Verbum, soweit es fragen bedeutet, nur in der unter Nr. 2 angegebenen Bedeutung zu finden. B. Kamma 33a unt.: בקא מיניה רבא מרכ נחמן. Besonders häufig ist die Anwendung des Verbums in passiver Konstruktion מיבעית בעי ליה, Baba Mezia 102 a, "es wurde durch ihn eine Frage gefragt" (er fragte); איבָעויי איבָעיא לן Arachin 5a, "es wurde durch uns gefragt" (wir fragten). Sehr oft: איבעיא, "es wurde durch sie gefragt" (sie fragten). 3 S. auch Art. DWD. — Andere Anwendung des Verbums (in der Bed.: fordern, erfordern). Sabbath 150 a: שאני התם רבעינן והיה מחניך קרוש (dort ist es verschieden; denn dort fordern wir das in Deut. 23, 15 Vorgeschriebene); Gittin 20a oben: הא בעינא וכתב לה (da fordern wir ja die in dem Worte לה Deut. 24, 3, enthaltene Bedingung). Sanh. 61 a ob.: אָנֶי קרא ("ist eine Bibelstelle erforderlich"). Megilla 15b unt.: כתב מיבעיא ליה, in Esth. 6, 3 wäre statt בתוב erforderlich: בְּתַב; ib. 16 b; מיבעיא ליה, צע אמר אמר, zu אמר, Esth. 9, 25. Sanh. 38b: מאתו מיבעיא ליה, den. 19, 24. — Das Part. Ithpeel sing. fem. findet sich auch in der Formel: לא מיבעיא, "es ist nicht fraglich", s. Sabb. 92 b, 150 a, Erubin 84b, Baba Kamma 54b ob. — . . . אי בעית אימא. Wenn du willst, so sage so . . ., z. B. Berach. 3a ob., 7a, 18b, R. H. 27a. Vgl. oben S. 4, Art. Vg.

לבְּרָם, jedoch, aber. Mit אָּדֶא, hier, verbunden ("aber hier") dient diese Konjunktion zur Einführung einer Bibelstelle, die zu einer anderen, vorher zitierten, einen Gegensatz bildet. Lev. r. c. 6 Anf. (Jizchak), zu Hosea 6, 7 und 11, 9: סתיב והמה כאדם עברו המה כאדם עברו 15. c. 6 (5) dasselbe im Namen des Agadisten Pinchas. — Echa r. Prooem. 5, zu Lev. 17, 13

¹ Nach Frankel, Mebo 9b. ² Das Partic. Ithpeel ist als Subst. angewendet. Vgl. Berach. 2b oben: מובעו לה מיבעיא, sie fragten es als Frage. ³ Vgl. אישהכח להו (Temura 15b), es wurde durch sie vergessen, d. h. sie vergessen.

ברד, verdeutlichen. In der Erzählung, wie Jannai durch einen Gewürzkrämer den klaren Sinn von Ps. 34, 13 erkennt. Seine Schüler fragen ihn: Kanntest du diesen Psalmvers nicht? Er antwortet: הן אלא שבא זה וביררו בידי 5.1 — Schir r. 5, 5: שהיה צריך לברר תלמודו אצל ברוך בן גריה (Jochanan in einem Ausspruche über Esra); ib. 5, 13: חוור ומברר תלמודו (zu I Kön. 11, 29).

মণ্ট্ৰেই, wörtlich: in Frieden; Einführung dessen, was man in der Disputation zugibt, anerkennt. "In Frieden" bed. dann soviel, wie ohne Widerspruch, unbestritten. S. Berach. 5b; ib. 9a ob., Pesach. 50a.

R. Hasch. 4a: מאי קא מבשר להו נביא לישראל, zu Ps. 45, 10. — In der Bed. nicht froher Botschaft gebraucht das Verbum Levi in seiner Verknüpfung von Num. 16, 7 mit Deut. 3, 26 (Sota 13b): ברב בישר ברב בישרוהו. Ib. 10b, zu Gen. 37, 32 und 38, 25: בהכר בישר בהכר בישר בהכר בישרוהו. — S. auch Art.

רוח הקדש S. Art. בת קול

תבת, nach. Wenn ein Bibelvers im Zusammenhange mit dem unmittelbar nachher oder etwas weiter folgenden Verse

¹ In Lev. r. c. 16 fehlt dieses Detail.

² Var. לסבור, לסבור.

gedeutet werden soll, wird dieser vermittels der Frage (סה) בתרה בתריה zitiert. Lev. r. c. 15 (5), zu Lev. 12, 2 und 13, 2; ib. (6), zu Num. 5, 10 und 12; ib. c. 16 (2), zu Ps. 34, 13 und 14; c. 23 Ende (Pes. r. 125a), zu Jes. 33, 15 u. 17; c. 31 (3), zu Gen. 1, 2 u. 3. — Gen. r. c. 16 (5), zu Gen. 6, 2 u. 7. — Pesikta 15b. zu Exod. 30, 10 u. 12; 25a, zu Prov. 11, 1 u. 2; 29b, zu Ps. 9, 7 u. 8; 87a, zu Deut. 10, 21 u. 22; 96b, zu Jes. 58, 13 u. 14; 99b. zu Exod. 23, 19 u. 20; 103b, zu Exod. 18, 27 u. 19, 1; 120b. zu Jer. 9, 11 u. 12; 158a, zu Ps. 51, 19 u. 21; 159b, zu Hosea 14, 1 u. 2. - Schir r. 1, 3, zu Gen. 12, 1 u. 2; ib., zu Jes. 29, 23 u. 24; ib. 2, 13 Ende, zu Ps. 89, 52 u. 53; 1 4, 8 Ende, zu Ps. 20, 7-9 u. 10; 5, 15, zu Lev. 19, 20 ff. u. 23; ib., zu Lev. 19, 23 ff. u. 26. — Midr. Sam. c. 2 (2), zu I Chron. 29, 9 u. 10; Tanch. B. אירא 3, zu Ps. 68, 5 u. 6. — Sch. tob zu Ps. 7 (12), zu Ps. 9, 2 ff. und 8, 1; Ps. 9 (9), zu Mal. 1, 4a und 4b; Ps. 18 (36), zu Ps. 89, 5 u. 6; Ps. 100 Ende, zu Jer. 33, 11a und 11b.2 — Aus dem palästin. Talmud: Berach. 2d 7, zu Gen. 2, 3 u. 4; ib. 2d 64, zu Ps. 19, 15 u. 20, 2; 5 a 30 (Echa r. 1, 16 Ende), zu Jes. 10, 34 u. 11, 1; R. H. 59 c 57, zu Ps. 17, 1 u. 2; Megilla 74c 9, zu Neh. 8, 4 u. 5; Chag. 77c 27, zu Ps. 31, 19 u. 20; Sota 22 c 44, zu Deut. 17, 20 u. 18, 1; Kidd. 65 c s, zu Deut. 11, 16 u. 17; Ab. zara 42 c 58, zu Ps. 146, 5 u. 6. — Bloß וכתיב בתריה: j. Berach. 9b 16, zu Ps. 110, 3 u. 4; Gen. r. c. 34 (8), zu Deut. 18, 10 f. u. 12; ib. (14), zu Gen. 9, 6 u. 7; ib. c. 84 (8), zu Ps. 66, 5 u. 6; Lev. r. c. 5 (4), zu Deut. 12, 19 u. 20; Pesikta 25a, zu Deut. 25, 16 u. 17; ib. 99 b (Tanch. דאה 16), zu Deut. 14, 21 u. 22; Schir r. 1, 10, zu Num. 27, 1 ff. u. 12; Echa r. 3, 49, zu Jes. 60, 22 u. 61, 1; Esth. r. 1, 4 Anf., zu Jes. 45, 1 f. u. 3. Tanch. B. כח 14, zu Dan. 3, 17 u. 18; נשא 25, zu Ps. 85, 9 u. 10.3

In den Tanchuma-Midraschim ist in der Regel das aram. בתריה durch das hebräische Äquivalent ersetzt. Die Formel lautet dann: ימה (מה) כתיב אחריו. Tanch. B. בראשית 1 und 12, zu Ps. 104, 3 und 4; ib. 12, zu Ps. 104, 32 u. 31; ib. 19, zu Gen. 1, 1 u. 2; אירו 3, zu Deut. 10, 17 u. 18; יושלח 21, zu Ps. 123, 3

י In Pes. r. c. 15a (76a) dasselbe, statt בתר: בתר: 2 Zu Ps. 6 (1): ראה מה כ", 31 (9): אחרים מה כ" אחרים זות 3 In Sch. tob zu Ps. 2 (9) ist mit בתריה Jes. 42, 1 nach 52, 13 zitiert. Wahrscheinlich ist בתריה zu streichen.

⁴ S. noch Schir r. zu 1, 2, Acha: מאסריון ודכתריה בנית עולמים נאסרה der mit 3, 6 beginnende Abschnitt bezieht sich auf das Heiligtum; j. B. M. III Anf. (9a 38) in bezug auf die Mischna: אסור דבתרה 5 Hier ist der vorherstehende Vers als nachfolgender zitiert, weil dem Zusammenhange nach V. 31 zwischen 32 u. 33 gehört.

ע. 4; ib. 28, zu Gen. 35, 9 u. 11; וישר 11, zu Dan. 5, 30 u. 6, 1; וינש 10, zu Gen. 37, 36 u. 38, 1; ארא 6, zu II Chr. 6, 42 u. 7, 1; הרומה 6, zu Exod. 25, 3 u. 6; אמור 3, zu Jes. 8, 19 u. 20; במדבר 12, zu Gen. 50, 12 u. 13; אמור 42, zu Num. 20, 29 u. 21, 1; אור 16, zu Exod. 34, 26 u. 27; Exod. r. c. 22 Ende, zu Ps. 24, 4 u. 5; ib. c. 25 Ende, zu Jes. 58, 13 u. 14; ib. c. 31, zu Exod. 22, 26 u. 27; Pesikta r. 1 c. 9 Ende (33 a), zu Ps. 61, 3 u. 5; c. 11 g. E. (46 a), zu Exod. 32, 12 u. 14; c. 12 (51 a), zu Ps. 9, 7 u. 8; c. 13 (54 b), zu Prov. 11, 1 u. 2. — Deut. r. c. 6, zu Deut. 21, 17 und 18: אוריו ב אוריו ש. בחיב אוריו ש. Tanch. B. וירא 3, zu Ps. 10, 16 u. 17.

Die anderen Midraschim haben nur in vereinzelten Beispielen בתריה st. בתריה: Gen. r. c. 1 (5), zu Ps. 31, 19 u. 20; ib. c. 13 (6), zu Ps. 65, 14 und 66, 1; ib. c. 17 (2), zu Gen. 9, 6 u. 7; Pesikta 188b, zu Jes. 4, 6 und 5, 1.

Im babyl. Talmud lautet die ständige Formel: מכתים בתריה. S. Berach. 5a, zu Ps. 149, 5 u. 6; ib. 8a, zu Prov. 8, 34 u. 35; ib. 32a unt., zu Deut. 3, 24 u. 25; Joma 26a, zu Deut. 33, 10 u. 11; Megilla 31a, zu Deut. 10, 17 u. 18, Jes. 57, 15 a u. 15 b, Ps. 68, 5 u. 6; B. Kamma 83b (מעוד כתים בתרים), zu Lev. 24, 18 u. 30.²

1

קנון Art. פְּוֹנאָ בְּי האי גוונא, auf diese Art. Pesach. 84b, B. Mezia 30b. — קנון im Sinne von "zum Beispiel".

אלף לבן, Übertreibung, Hyperbel. Mit diesem Worte kennzeichnet Raba die Angabe der Mischna, Tamid II, 1, der Aschenhaufen auf dem Altare habe zuweilen 300 Kor gefaßt, Chullin 90 b, Tamid 29 a; ebenso die andere Angabe der Mischna (Tamid III, 2), man habe das Opfertier des täglichen Opfers aus einem goldenen Becher getränkt. Ferner wird in der Erläuterung des Ausspruches von Ammi über die biblischen Hyperbeln (s. Art. מולים) der Ausdruck "in den Himmel", Deut. 1, 28, als אמון bezeichnet. In Arachin 11a gibt Nachman b. Jizchak als Mnemonikon den Satz: אמון אות die Mischna (Baraitha) enthält hyperbolische Angaben. S. auch Beza 4a, Erubin 2b. — Im jerus. Talmud findet sich der Ausdruck in einem Ausspruche des babylonischen Amora Samuel (Schekalim 51 b 13) auf die Zahlenangabe in M. Schekalim VIII, 5 angewendet; und ebendas. (Z. 14) ebenfalls im Namen Samuels auf M. Tamid II, 1.

¹ Hier steht אחס st. בתיה, s. S. 24, Anm. 1. ² In der Massora , דבתריה, s. Frensd., S. 3. ³ S. auch unt. S. 28, A. 2. — in der Massora, s. Frensd., ib.

אלו, Körper, Wesen (s. Tann. Term.). Der Ausdruck אורה, wesentliche Bestandteile der Thora, findet sich bei den palästinensischen Amoräern Simon b. Lakisch (Chullin 60b) und Acha (Gen. r. c. 60, § 8) und bei dem babyl. Amora Aschi (Kerithoth 5a). In j. Berach. 3c 30 sagt Abba von den zehn Geboten: הן הן נופה של שמץ, sie bilden den wesentlichen Inhalt der Schema-Abschnitte.

Ganz vereinzelt und rätselhaft ist die Anwendung des Wortes als Überschrift in Lev. r. c. 5 (5), 6 (3), 7 (3), 8 (3), nicht in der im bab. Talmud wahrzunehmenden Bedeutung.²

לוירה) (נוירה) לַּוְרָה (נוירה), Verordnung, Vorschrift. Jer. Terum. VI Anf., 44a 24 (Zeïra): נורת הכתוב הוא ; ebenso j. Sota IV Anf. 19c 25. Pesikta 40b (im Munde Joch. b. Zakkais): בורתו של מלך מלכים הוא ; Schir r. 1, 2 g. Anf. (Jochanan): כך וכך נוירות יש בו ; Gin jedem der zehn Gebote). In Terum. c. IX Anf. (46c 52): (מוירה לנוירה לנוירה לנוירה לנוירה die nicht durch eine weitere Verordnung verschärft werden, nicht als Grundlage einer weiteren Verordnung dienen kann.

Im babylonischen Talmud lautet der letztangeführte Grundsatz so (fragend): היא נופה ווירה ואגן ניקום וגנוור גוירה. Er wird besonders von Raba (Sabbath 11 b oben, Erubin 99 a, Joma 44 b) angewendet, ferner von Abaji (Beza 3 a, Chullin 85 b), Nachman (Jebam. 109 a), Joseph (Chullin 104 a), Safra (Jebam. 51 b). Joseph (Chullin 104 a b) leitet den Grundsatz aus der Mischna Chullin IV, 8

י Tann. Term. S. 11 ist nachzutragen: Horajoth I, 3: הורו בית דין לעקור את המצוה כולה (s. unt. Art. עקר, in der Bar. Hor. 4a entspricht: גלא שיעקר המצוה כולה.)

² Levy I, 314 b sagt mit Unrecht: "in den Midraschim"; denn außer den angeführten Stellen des Lev. r. kommt RDI) in den Midraschim nicht vor.

³ S. ferner: Sabbath 21a, Erubin 4b, Joma 11a, Sukka 6b, Ab. zara 21a, Nidda 67b.

Aus dem bab. Talmud sei erwähnt: הייתי אומר גורה שוה אילו לא נאמר קרא הייתי אומר גורה שוה לא צריך (neben einer ausdrücklichen biblischen Belegstelle bedarf es nicht der Beweisführung durch Wortanalogie), Baba Mezia 61a (vgl. Sanh. 43a). — Ferner: אין גוירה שוה למחצה, Kerith. 22b. S. auch Art. הגא.

In der Bed.: Buchstabendeutung durch Permutation findet sich unser Wort in Jalkut Machiri (ed. Grünhut) zu Prov. 29, 21:6 אחא קורין לסהדא מגון בנ' דאמב"ח שכן דבי ר".

Im bab. Talmud lautet die Formel meist: אות הניממריא. oder kurz בני, oder kurz בני, oder kurz בני, oder kurz בני, Folgende Wörter werden mit Anwendung dieser Formel nach ihrem Zahlenwerte gedeutet: אות (Psalm 68, 21), Berach. 8b; נא (Gen. 19, 20), Sabb. 10b unt.; בהמה (Jer. 9, 9), Sabb. 145b; ל (Jes. 30, 18), Sukka 45b; בכלח (Hiob 5, 26),

Moed Katon 28a; היה (Num. 6, 5), Nazir 5a; ש (Prov. 8, 21), Sanh. 100a; הה (Exod. 30, 31), Menach. 89a, Hor. 11b, Kerith. 5b; הריון (Ruth 4, 13), Nidda 38b.

תַּלְה, aufdecken, kundgeben, offenbaren. Pesikta r. c. 29 (136b): לא גלה הכתוב אם הנביא אמר תרדנה עיני דמעה אם לאו d. h. die Schrift selbst machte es nicht offenbar, ob in Jerem. 14, 17 der Prophet es ist, der spricht, oder nicht (d. h. ob nicht vielmehr Gott es sagt: meine Thränen fließen); aber aus den Worten "Tag und Nacht" (vgl. Jer. 8, 23) ist ersichtlich, daß nicht der Prophet es ist, sondern Gott, bei dem es keinen Unterschied zwischen Tag und Nacht gibt. Ib. c. 31 (145a), zu Dan. 12, 13: משנילה הקב"ה לרניאל את הקץ (Simon b. Lakisch).

Vgl. Kethub. 111a (Levi); שלא יגלו את הקץ.1

אמר. Peal. Dieses aram. Verbum, welches — wie das hebr. ימָר - vollenden bedeutet, hat in Babylonien die Bedeutung "lernen" gewonnen, und zwar wird in erster Reihe das Lernen und Erlernen der Tradition mit ihm bezeichnet. In Palästina entspricht dem babylonischen כמר das Verbum לל (s. diesen Art.), welches in Babylonien ebenfalls als Synonym von 321 gebraucht wurde, während letzteres Verbum in Palästina überhaupt nicht zur Geltung kam.3 Wie עמר zu der Bedeutung lernen gelangte, läßt sich vielleicht durch folgende Erwägung erklären. Das Lernen des nur mündlich gelehrten Traditionsstoffes bestand darin, daß man das Vernommene immer wieder von dem Lehrer zu vernehmen und selbst mündlich zu wiederholen (שנה) trachtete, bis man es vollständig dem Gedächtnisse eingeprägt hatte. War dies erreicht, dann hatte man die Aneignung des Lehrstoffes vollendet. Daher gebrauchte man für das Erlernen und auch für das Lernen des Traditionswissens das Verbum für vollenden. Deutlich ist dieser Zusammenhang der Bed. lernen mit der Grundbedeutung des Verbums aus folgender Erzählung erkennbar (Erubin 54b): Rabbi Perida hatte einen Schüler, dem er den mündlichen Lehrstoff vierhundertmal vorzutragen pflegte, bis er ihn erlernte; einmal wurde die Aufmerksamkeit des Schülers durch etwas abgelenkt, so daß er auch nach vierhundert-

י Passivisch: אתנלה קלונו, Joma 9b (Jochanan u. Eleazar); אתנלה קלונו, Nazir 23b (Jizchak zu Prov. 18, 1). S. auch Art. מרנלי רחמנא גבי כלאי 2 פרנלי רחמנא גבי כלאי 3 Pes. r. 98ai הכרם; ebenso Menach. 4a: אי לאו דאנמריה מי 3 Pes. r. 98ai אי לאו דאנמריה ליה. Offenbar ist אי לאו דאמר ליה. Offenbar ist אי לאו דאמר ליה.

maligem Anhören das Vorgetragene nicht erlernte. מוני ליה ד' מאה . . . ההוה תניו ליה ד' מאה . . . וימני ונמר² יומא חד . . . תנא ליה³ ולא נמר Hier steht dem vielmaligen 4 mündlichen Vortrage von seiten des Lehrers das Anhören bis zur vollkommenen Aneignung von seiten des Schülers gegenüber; diese vollkommene Aneignung, das gänzliche Erlernen, ist sachgemäß durch and bezeichnet.5 Von jemandem lernen. seiner mündlichen Belehrung teilhaftig werden, heißt במר מן oder (halb hebräisch) , מבר מפי , auch גמר מן Chagiga 15b: מר מפומיה, במר מפי, wie lernte B. Meir Thora aus dem Munde Aschers (Elischa b. Abujas)? Erubin 54b: ניון יוסף בר חייא מכולי עלמא נמיר : Chullin 18b: יוסף בר חייא מכולי עלמא נמיר (Joseph b. Chija lernt von aller Welt, d.h. ohne die Verläßlichkeit dessen, von dem er eine Tradition übernimmt, zu prüfen). Joseph, als man ihm diese über ihn in Palästina herrschende Meinung hinterbrachte, protestierte mit den Worten; אנא מכולי עלמא נמירנא? אנא מרב יהודה נמירנא (ib.). Als Safra starb, zerrissen die Gelehrten von Pumbeditha nicht ihre Kleider zum Zeichen der Trauer; denn sie sagten: לא נמרינן מיניה; er war nämlich keines von ihnen Lehrer gewesen (M. Katon 25a). Raba sagte in bezug auf einen von Joseph vernommenen Halachasatz: האלהים אמרה ונמירנא לה מיניה (Erubin 14b); ebenso in bezug auf einen von Jizchak vernommenen Halachasatz (Megilla 10a). Jehuda b. Jechezkel sagte zu Zeïra und anderen Hörern in bezug auf einen entweder von Rab oder Samuel vernommenen Halachasatz: נמירו מינאי הא מילתא (Imperativ). — Auch das mittelbare Lernen von jemandem, dessen Beispiel man befolgt, wird durch נמר מן bezeichnet. Joma 28b: אנן מאברהם ניקום וננמור; Sabbath 92a: ולינמור ממשה; Erubin 54 b: ונינמר ממשה. — Einmal findet sich der Ausdruck גומר, ממר im Namen jemandes lernen, d. h. als dessen Ausspruch den Halachasatz über-ור' אלעזר משום ר' יהושע נמר לה והא משום ר' יהושע בר אלעזר משום ר' יהושע נמר לה והא משום ר' יהושע נמר לה ממל גמר לה, in bezug auf die Mischna (Nazir VII): אמר ר' אלעזר 6 משום ר' יהושע.

Beispiele für גמר, lernen, ohne Angabe des Lehrers und ohne Objekt: Chag. 3a: ממרא למימרא דכי לא משתעי לא נמר ; ib. וניון דלא שמע לא נמר ; Sabbath 31a (Hillel zum Proselyten): ויל נמור. Mit Angabe des Objekts: Berach. 49a (Chisda): אי זכאי נמירנא לשמעתיה (Chisda): ברכת מזונא לא נמירנא לא נמירנא לא נמירנא. Sabbath 21a (Abaji): הוה נמירנא ליה לכוליה תלמורא (Chag. 3a: דהוו נמירנא ליה לכוליה תלמורא (Chag. 3a: מירי הורי אורייתא) נמירי אורייתא (Baba Mezia 84a: גמירי הלכתא וספרא וספרי וכוליה תלמורא (הפג מירי בעתיקתא קשי מחדתא ב- Joma 29a: מורי מורי (הפג ist schwerer altes wieder zu lernen, als neues zu erlernen").

כי הוה נמיר רבי תלת עשרה אפ: bed. lehren. Nedarim 41a: אַנְמֶר bed. lehren. Trubin 15b: מיז מיא שבעה מנהון (vgl. Nidda 24a). Chagiga 13a: בתר דאנמרון אמרון ליה ... Ib.: הוא אנמרך במעשה מרכבה

² In Hs. München und anderen Quellen fehlt יםתני Hs. München מתני. dieses Wort. 3 Hs. München setzt hinzu: ד' מאה וימני. 4 Vierhundert ist eine hyperbolische runde Zahl. Vielleicht ist der Ausdruck elliptisch gemeint, etwa נמר מחלף oder נמר למתני das erfolgreiche Lernen, im Gedächtnisse Behalten, bedeutet, im Gegensatze zum Vergessen, sieht man am Ausspruche Samuels über die Halachasätze, die während der Trauer um Moses vergessen wurden (Temura 15b): ראישתכח להו אוו ונמירן להו הוו נמירי כמשה רבינו . — Vgl. die Erklärung Tanchum Jeruschalmis zu unserm Verbum, in ה י אליעזר ist unmeiner Schrift: Aus dem Wörterbuch T. J.s, S. 102. richtig. Denn nicht Eliezer b. Hyrkanos, sondern Eleazar b. Schammua ist gemeint.

Sowie das tannaitische Äquivalent von כור, nämlich למד, nicht nur das Lernen im eigentlichen Sinne, die Aneignung des Wissensstoffes bezeichnet, sondern auch das Lernen, die Erkenntnis eines Gegenstandes auf Grund eines andern, d. h. die Herleitung des einen von dem andern, so wird auch 301 in dieser letztern Bedeutung angewendet. Berach. 20a ob., Chullin 98b: יולנמד מינה: Pesach. 42b; מכשר וחלב לא נמריגן מסיני : Nidda 42a; מכשר וחלב לא נמריגן מסיני : Erubin 2b; מפתחו של אולם נמר מכרי מהדדי להא מילתא :Kethub. 39 b unt. (Raba) של אולם נמר לינפרה : Sota 44 b unt: לינפרה מקופות הוא דנפרי מהדדי : Zebach. 57a unt: לינפרו כל תנאי מהיכא נמריגן :Gittin 75b; בל תנאי מהיכא מרינא; Baba Bathra 130b unt.: תמרו מינה לא תנמרו מינה. Hervorgehoben seien die Beispiele, in denen es sich um die Deduktion auf Grund der Wortanalogie handelt. Sabb. 27b unt.: ٦٢) נמר העברה העברה מיום , xu Num. 19, 14 und Exod. 40, 19; ib. 96b; אהל אהל ממשכן בתרים, zu Exod. 36,6 und Lev. 25,9; Kidd. 23a: גמר לה לה מאשה, zu Dout. 24, s und Exod. 21,7; Sukka 5 b ob.: מני מני נמד, zu Lev. 16, 14 und Gen. 27, 30; Bechor. 15b: מסר בשעריך מבכור, zu Deut. 15, 22 und 12, 21; Chullin 136b: מר לנר לנר מהתם ב zu Deut. 26, 12 und Lev. 19, 10. — Zebach. 49 b ob.: לא הוא מבר במר מכללו ולא כללו נפר מיניה im Gegensatz zu חבר, s. unt., Art. מבר. מבר. מבר מיניה

Das Partic. plur. masc. ימירי findet sich im babyl. Talmud oft als Einführung von Traditionssätzen verschiedenen Inhaltes; es hat dann dieselbe Bedeutung wie in dem vollen Satze: הילכתא נסירי לה, Sabbath 97a, Pesachim 17b ob., Sukka 6a, Nazir 30b, Baba Kamma 110b.4 Unter den mit dem Worte ומירי eingeleiteten Traditionen finden sich auch halachische Grundsätze, z. B. Berach. 12b (andere Abschnitte, als die von Moses gemachten, dürfen im Bibeltexte nicht gemacht werden); ib. 28a (מעלין בקדש ולא מורידין) 5; Jebam. 46 b (מעלין בקדש ולא המה בלא מבילה); Menach. 62b. Aber der größere Teil ist nichthalachisch. Wir finden unter ihnen Thesen ethischen Inhaltes: Berach. 29a ob. (zitiert von Abaji: מבא לא הוה בישא; Sanh. 45a und Sota 8a (zitiert von Raba) 6; Sota 11a (zitiert von Chisda). Ferner agadische Traditionen zur biblischen Geschichte: Erubin 63 b (zitiert von Jochanan); Ab. zara 9a; ib. 14 b (zitiert von Chisda: Abraham besaß ein Werk über den Götzendienst, welches vierhundert Kapitel umfaßte). Archäologische Angaben: Sukka 5 b (zitiert von Acha b. Jakob, über die Cherubim); Zebachim 54 b (Topographisches über Jerusalem); Menachoth 88a (aus dem Tempel von Jerusalem); Pesach. 52b (zitiert von Jose b. Chanina: über die Tiere und Pflanzen der Provinzen Judäa und Galiläa). Astronomisches: Berach. 58b unt. (zitiert von Samuel). Meteorologisches: Berach. 59a (zitiert

⁵ Ein vielfach angewendeter Grundsatz in der Halacha.
⁶ In Sanh. Rabba (Hs. München Rab).

¹ S. C. Levias, Grammar of the ... Babyl. Talmud, p. 175.

2 S. auch die Bemerkungen von C. Levias über במר, גומר מולה in Hebrew Union College Annual, 1904, p. 151 f.

3 Eigentlich eine Passivform, aber in aktivischem Sinne gebraucht.

4 S. auch Sabbath 28 b: יבור דומרי לה ... נמי נמירי לה ; Berach. 54 b: ממרא לה (eine biblische Legende); ebenso Pesachim 82b (hal. Überlieferung); Sanh. 47a (hal. Überl.); Sabbath 96 b (hal. Überl.); Nazir 63a unt. (hal. Überl.); ib. 4 b unt. (zur bibl. Geschichte). S. auch unten, Art. 700.

von Abaji). Physikalisches: Sabbath 92a. Naturgeschichtliches: Chullin 63a (zitiert von Abaji). Aus der Geisterwelt: Sanhedrin 44a. Eine Erfahrung aus den Verfolgungszeiten: Taan. 19a.

Das Substantiv 기의 (stat. emph. 원기학)! bezeichnet zunächst das Gelernte, den erlernten Wissensstoff. Chullin 103b: איעקר ליה איעקר (Assi hatte das Gelernte vergessen); Sanh. 82 b unt.: אדכריה רב לנמריא (vgl. Pesachim 69a); Menach. 7a: ממריה אסתפיק ; R. Hasch. 14b; אתא קמיה דרב חסרא לאדכורי גמריה (ד"ע נמריה אסתפיק ליה; Sabbath 130 b (Zeïra zu Assi): אגב שימפך רהים לך נמרך. Assi antwortet ib.: יאין אנב שימפי רהים לי נפרי Besonders häufig ist die Redensert אין אנב שימפי רחים לי נפרי jemandem, der einen Lehrsatz als mündliche Überlieferung von seinem Lehrer überkommen hat; so Erubin 38 b (Rab), Taan. 2 b (Abahu), Schebuoth 12 a (Jochanan), Rosch Haschana 4a (Rabba b. Lima, in bezug auf eine Erklärung Rabs zu dem Worte שנל, Neh. 2, 6), Zebach. 18a (Ben Azzai). Im Plural bedeutet die Redensart נמרא גמירי לה dasselbe, was die eben besprochene kürzere Formel נמירי.3 — In Erubin 53a wird gesagt, daß Jochanan in dem Lehrhause Hoschajas wohl die Mitglieder desselben, was ihre geistige Befähigung und ihre Gelehrsamkeit betrifft, kennen gelernt, aber sich selbst dort keinen Wissensstoff angeeignet hat: לב כל אחד ואחד וחכמת כל אחד נמר 4 נמר א. Die spruchartige Phrase מורא נמור זמורתא, welche mehrere Male in Gesprächen zwischen Joseph und Abaji vorkommt (Sabbath 106b, 118a, Erubin 60a, Beza 24a, Ab. zara 32b), ist nicht genügend erklärt worden. Zu erwähnen sind noch die Ausdrücke: אצלי אודניה לנמרא (Chagiga 11 b); נמרא הוה בידיה (Nazir 39a ob.); נמרא הוא דשלתו ליה (Baba Kamma 61 a); וכולהו נמרא (Sabb. 55 a, Baba Bathra 17 a, in bezug auf agadische Überlieferung); Erub. 78a (Rab): נמרא ולא ידענא מאי מעסא; Kethub. 10b: אוה חוי לא מעשה לא הוה שמיע נמרא ... במרא als Quelle für historische Daten findet sich einigemal in Taan. 28 b f.; s. auch ib. 20a; Baba Kamma 82b; Makkoth 23b.

אינורא ("im Namen der Überlieferung")⁶ bedeutet, daß etwas ohne Nennung der Gewährsmänner mit Berufung auf die Tradition vorgetragen wird. Der Ausdruck findet sich bei Aussprüchen der babylonischen Amoräer Abaji (Joma 14b) und Acha b. Raba (Jebam. 86a, Kidduschin 53a) und in einem

¹ Levy. I, 343b, hat unrichtigerweise das Schlagwort אוְהָאָ mit "f." als weibliches Subst. bezeichnet; ebenso Jastrow, 255b. — Dalman, Neuhebr. Wörterbuch (S. 78), hat die richtige Angabe: m. 2 Vgl. Arachin 29a: כמרה נמרה . 3 S. die Beispiele oben S. 30, Anm. 4. 4 Damit ist wiederholt, was Jochanan selbst von sich in dem vorherstehenden Satze sagt: למד – נמרו ולמדתי לב 6 S. auch oben, Art. אולפנה (S. 8).

Berichte über Hillel (Pesachim 115a). Deutlich ist der Sinn des Ausdruckes erkennbar in der halachischen Legende über David, Baba Kamma 61a, wo es am Schlusse heißt: אממיה רומרא, d. h.: er trug die betreffenden Halachasätze ohne Nennung derjenigen vor, denen er ihre Kenntnis verdankte. — Über מברא im Gegensatze zu אסברא. den Art.

In den Ausgaben des babylonischen Talmud steht das Wort #703 (abgekürzt 'Di), an der Spitze der Absätze des Talmudtextes, während das vorhergehende Stück der Mischna das Wort מתגי') מתניתא zur Überschrift hat.1 Diese Anwendung des Wortes "Gemara" als Name der gesamten Erklärung der Mischna, also des Talmud, hat sich zwar im literaturgeschichtlichen und volkstümlichen Sprachgebrauch bis auf den heutigen Tag festgesetzt,2 findet sich aber im Talmud selbst nur ganz vereinzelt. Denn wo es die Ausgaben in der Bedeutung von "Talmud" darbieten, dort ist das Wort zumeist durch die Zensur (von der Baseler Ausgabe an) an die Stelle von תלמוד in den Text gekommen.3 Das einzige Beispiel für den alten Gebrauch des Wortes ממרא in dem Sinne, in welchem es zur Vertretung vom "Talmud" geeignet wurde, ist der unten, im Art. אַבף (Peal), anzuführende Satz (Erubin 32 b): קבעיתו ליה גמי בנמרא, im Munde eines babylonischen Amora der zweiten Hälfte des dritten Jahrhunderts. In diesem Satze bed. אמרא die im Lehrhause fixierte und zum Gegenstande der Lehrüberlieferung gewordene Erläuterung der Mischna, also den autoritativen, aber durch die späteren Diskussionen bis zur Schlußredaktion noch zu erweiternden Talmudtext. Lehrreich für diese Bedeutung des Substantivs ist die Anwendung des Verbums in den Worten eines bab. Amora des 5. Jahrhunderts, Mescharscheja (Horajoth 12a). Dieser sagte seinen Söhnen: כי בעיתו מיעל מינמר ממי רבייכו גרסו מתגיתא ועלן ("wenn ihr zu euerem Lehrer hineingehen wollet, um zu lernen, gehet nur so hinein, nachdem ihr vorher den Text der Mischna repetiert habet"). Hier ist also der Mischnatext das Substrat des Lehrvortrages, während den Inhalt desselben das Verbum נמר bezeichnet. Hierher gehört auch das Epitheton מַרְרָגָא ומדרגא "Tradent und Ordner", mit welchem sich Nachman b. Jizchak, der bekannte babyl. Amora des 4. Jahrhunderts (st. 356), selbst bezeichnet (Pesachim 105b). Dieser Amora ist es, von dem bekannt ist, daß er mnemonische Sätze, diese ältesten äußeren Hilfsmittel der Redaktion des bab. Talmuds, aufgestellt hat.4

¹ Es wäre noch aus den Handschriften festzustellen, inwieweit diese Überschriften alten Ursprunges sind. In dem alten Fragmente des Traktates Kerithoth, das Schechter und Singer herausgegeben haben (Cambridge 1896), fehlen diese Überschriften. Vielmehr steht an der Spitze des Perek die ganze Mischna desselben, während im Talmudtexte selbst die Absätze teils durch die Überschrift 'D'D (= אַרְסִים, Absatz) bezeichnet sind, teils durch das Wort מתנ"י. mit dem das betreffende Stück der Mischna, in gekürzter Form, nochmals dargeboten wird. 2 S. die Beispiele für אים als Bezeichnung des Talmuds und als Äquivalent für תלמוד in meinem Artikel "Gemara" im Hebrew Union College Annual, 1904, S. 26-36. - Nicht dem Sachverhalt entsprechend istdie Angabe bei Grünbaum, Gesammelte Aufsätze, S. 301: מראת nur die Über-3 S. unten, Art. תלמוד. — Zuweilen steht משור. setzung des Wortes "תלמוד". (שתא סדרי an der Stelle des Wortes תלמור. . 4 S. Die Agada der babylonischen Amoräer, S. 134.

In palästinensischen Quellen kommt das Substantiv ומרה של תורה dem Ausdrucke ימרה של תורה של תורה vor, dessen Bedeutung ist: "Vollendung der Thora", d. h. Beendigung des Studiums der Thora, die mit einem Gastmahl zu feiern ist, sowie Salomo ein Gastmahl gab (I Kön. 3, 15), als ihm von Gott die Weisheit zu teil geworden war. Schir r. Einl. und Koh. r. Einl.¹

אבא, Schande, Schmach, Gegensatz von שבה, Ruhm, Lob.2 Pesikta 111b (Abba b. Kahana): אתה מוצא כל מה שכתיב בישראל ובישראל und ברחב כתיב Dann folgen, mit לגנאי כתיב ברחב לשבח eingeleitet, die entsprechenden Bibelstellen, in denen ähnliche Ausdrücke Israels Schmach und Rachabs Lob enthalten: Josua 2, 12 und Jer. 5, 2; 2, 13 und Ezech. 22, 7; 2, 6 und Zeph. 1, 5; 2, 6 und Jer. 2, 27; 2, 13 und Jer. 9, 5.3 — Der Agadist Levi deutete sechs Monate lang die Worte in I Kön. 21, 25 zu Ungunsten Achabs (לגנאי), nachher ebenso lange zu seinen Gunsten (לשבח), j. Sanh. 28 b 17. — Tanch. B. כדורותיו, j. Sanh. 28 b 17. — Tanch. B. כדורותיו 6, 9: יש דורשין לשבח ויש דורשין לנגאי. Ebenso Pes. r. c. 6 (25b), zu I Kön. 7, 51. — Jer. Bikkurim 65c 43: תרין אומרין חד אמר לשבח יחד אי לנגאי (zu Exod. 34, 8); vgl. b. Kidduschin 33b, Tanch, B. 4. — Tanch. B. ויקהל 3, zu den genealogischen Angaben in Exod. 38, 23 einerseits und Lev. 24, 11 andererseits: שבח לו שבח ... לאביו לו גנאי לאביו פוחס 3, zu Num. 25, 11 כל מסום :26 בלק .Tanch. B. פנחס לשבח וומרי לנגאי שנאמר העם לשון גנאי הוא וכל מקום שנאמר ישראל לשון שבח הוא; dann werden als Beispiele für die erste These folgende Stellen zitiert: Num. 11, 1; 21, 5; 14, 11; 11, 10; 14, 1; Exod. 32, 1; Num. 25, 1. — Midr. Sam. c. 1 (7), zu I Sam. 1, 2: הכתוב פותח שבחו ומוכיר גנאו. — Lev. r. c. 2 (6): רבר של ננאי. — Aus der Halacha des jerus. Talmuds: Jebam. c. XII Ende (13a): אית תניי תני חליצה ננאי א' מה לנגאי לשבח ; ib. 4c 47; מה לנגאי לשבח.

, dass. was גנאי. Gen. r. 84 (9), zu Gen. 37, 4: מתוך גנותן של שבמים אתה יודע שבחן.

שלם, Kal: bewirken. J. Erubin 21c 16 (Jochanan), in der

¹ S. Die Agada d. pal. Am. III, 244, 5, wo nachzutragen ist, daß in Koh. r. als Autor nicht Eleazar, sondern Jizchak genannt wird. — Hier sei noch auf das Wort יונר hingewiesen (gekürzt יונר), mit dem Bibelzitate gekürzt werden. Es ist eigentlich eine Anweisung, den angeführten Bibeltext bis zu Ende zu rezitieren (— תומר לקרות 2 In Term. Tann., S. 16 ist nachzutragen: Gen. r. e. 53 (19), Simon b. Jochai; ib. 98 (4), Jehuda I. ³ Eine ähnliche Parallele zwischen Esau und Jethro, Exod. r. c. 27 Anf.: בתובים בעשו לנגשי וכתובים ביתרו לשכח.

Paraphrase von Hoh. 1, 6: . . . מי נום לי להיות נומרה . Gen. r. 80 Ende, als Schluß der Darlegung des Sinnes von Gen. 34, 31: מי נרם ותצא דינה . Ib. c. 52 (2), in der Deutung von Prov. 18, 19 auf Lot: מי נרם לך ומדינים כבריה ארמון. Schir r. 2, 15 Ende (מה נרם לרמינו); Koh. r. 2, 15 (מה נרם להם). Besonders in den Tanchuma-Midraschim ist der Hinweis auf den ursächlichen Zusammenhang innerhalb des ausgelegten Textes vermittels der Frage . י י י vielfach anzutreffen. Tanch. B. הולדות, 21, הולדות, 11 Anf., משפמים 1 Anf., וישב 1 בהר 1 Anf., הולדות, 1 בהר 1 בהר 1 בהר 1 בחלדות, 1 בהר 1 בחלדות, 1 בהר 1 בהר 1 בחלדות, 1 בהר 1 בחלדות, 1 בהר 1 בחלדות, 1 בהר 1 בהר 1 בחלדות, 1 בהר 1 בחלדות, 1 בהר 1 בהר 1 בהר 1 בחלדות, 1 בהר 1 בהר

Sabbath 131a oben (Aschi): .. מי גרם לחצרות. — Pesach. 118b (Jochanan). ... מי גרם לישראל ; Taanith 5b: ... מי גרם לישראל; ib. 9b (Chanina), zu Ps. 33, 3: מי גרם לרביעי. שיתמלאו בר תהומות ; Megilla 29b: ... מי גרם לרביעי. — Aramäisch. Ab. zara 19b: ... מאן קא גרים לה

אָרָכְאָר, in der Bed. "selbst". Die Redensart בְּלְבְּרְמָהְ אָמְרָה indet sich, zumeist im Munde des Amora Jose, mehrere Male im jerus. Talmud: Pea 18d 70 (Mana), Demai 24d 50, Schebiith 38a 40 (Mana), Pesachim c. IX Ende, Kethub. c. III Ende und c. IX Anf.; Gittin 46b 9; Schebuoth c. V Ende, Ab. zara 45a 29. Sie bedeutet: die betreffende Mischna (oder Baraitha) selbst besagt es (hebräisch würde die Redensart so lauten: כל עצמו אין כתוב רעהו אלא בשואל. Vgl. j. B. Kamma 5d 46 (Baraitha): כל עצמו אין כתוב רעהו אלא בשואל (Exod. 22, 13).

DU, Peal, eigentlich: zerreiben, zermalmen, dient zur Bezeichnung der im Hersagen des Lehrstoffes bestehenden Wiederholung desselben. Die Aneignung des vernommenen Lehrstoffes ohne Hilfe schriftlicher Aufzeichnung konnte nur durch stetige Wiederholung desselben gesichert worden. Zur anschaulichen Bezeichnung dieser Tätigkeit des Studierenden bot sich der Begriff des Zermalmens oder Zerstossens der Getreidekörner (vgl. biblisch الات dar. Das Hersagen des Gelernten durch den für sich Studierenden geschah entweder laut oder leise. Taan. 24a oben: יומא חד שמעיה רקא נרים (eines Tages hörte Jose b. Abin, wie Aschi einen halachischen Lehrsatz Samuels hersagte). Erubin 53 b unt.: Beruria, die Gattin Meirs, fand einen Schüler, wie er leise studierte (התוה גרים בלחישה). In der Legende von Davids Tode (Sabbath 30b) heißt es, daß David den ganzen Sabbathtag hindurch הוה יתיב ונרים. In der Legende von Simon b. Jochai und seinem Sohne (Sabbath 33b): sie saßen den ganzen Tag bis an den Hals im Sande und studierten (גרסי). Simon, der Sohn Jehudas I., und Bar Kappara הוו יתבי וקא נדסי (Moed Katon 16a). Von Samuel und Mar Ukba heißt es (M. Kat, 16b): כי הוו יתבי נרסי שמעתא. Es scheint, daß bei gemeinsamem Studium zweier, wie in den angegebenen Fällen, der eine zuhörte, während der andere sprach. — Abaji erzählt (Megilla 29a): מריש הואי נריסגא בניתא ... הואי גריסנא בבי כנישתא. Mescharscheja mahnt seine Söhne, am

על נהיא דמיתו שמעתא ונרס צל בריטיתו שמעתא ונרס בי נריטיתו שמעתא בריטיתו של בהרא דמיא בריטיתו של בהרא בריטיתו בי הוא בריטית בי הוא בריטית בי הוא בריטית בי הוא בריטית בי הוא בי הוא בריטית בי הוא בי בי הוא בירטית ב

Die palästinensische Literatur bietet מו nur in der Angabe: הוו נוס לה, Schocher tob zu Ps. 1 (5), deren Sinn nicht klar ist.²

נדמלוב, Kal: hinwegnehmen. Eine exegetische Norm Jochanans (tradiert von Ammi) lautet: לכופה לטופה לטופה לטופה (j. Sota 20 a s, Nazir 53d 73, Horaj. 46 a 24): man darf — zum Zwecke halachischer Deduktion — den Bestandteil eines am Anfange des Abschnittes stehenden Wortes von dort wegnehmen und ihn am Ende des Abschnittes verwenden.

Im bab. Talmud lautet eine ähnliche Regel: נרעין ומוסימין ודורשין (Joma 48a, Baba Bathra 111 b, Zebach. 25a, Bech. 44b).³ — S. unt., Art. מלא.

٦

¹ Seine andere Mahuung s. oben S. 32. 2 S. hierüber Ag. d. pal. Am. III, 271. — Das in Exod. r. c. 5 (1) zu lesende גרסיגן fehlt in den Parallelstellen: Pesikta 126a, Schir r. 8, 1. 3 S. Die Ag. d. pal. Am. I, 266, 4.

⁴ Vereinzelt ist die Anwendung des blosen הכתוב מדבר in Pes. r. c. 27 (132b und 133a), wo mit dieser Formel zu einer Bibelstelle eine andere, Ähnliches enthaltende zitiert wird; zu Jer. 2, 4: Prov. 23, 22; zu Exod. 20, 16; Ps. 27, 12.

5 Var.: מתחלת המכות הכתוב מדבר

אלח: 14, 15; בהר (14, 15; פיקורע (16) ויקד (14, 15; בהר (14, 15; בהר (14, 15; בהר (15) פיקורע (15) בהר (15) בהר (15) בהר (16) בה

7127. Rede, speziell Gottesrede, in welcher Bedeutung der Begriff auch personifiziert wird. Lev. r. c. 1 (9): המלאך קורא והדיבור מדבר; ib. (5 Ende): מלא למשה; Schir r. 1, 2 g. Anf.: יולא היה הדכור מדבר עם משה :ib. 2, 13: מדבר מדבר עמד וולא היה הדיבור מדבר עמד Von den Offenbarungsworten am Sinai heißt es: Lev. r. c. 1 (11), Schir r. 2, 3 E.: יוצא הדבור היה הדבור יוצא; Schir r. 1, 2 g. Anf.: יוצא מפי הקב"ה (ib. 2, 8 E.: קול הדיבור; ib. 5, 6: שני דבורים שמעו ישראל מפי הק"בה ; ib. 1, 2 g. Anf.: מקול דיבורו הראשון. - Weitere Beispiele für Personifikation des Begriffes דבור, j. Taan. 65d 45, Meg. 72c 52 (aram.): דיבורא אמר ליה; Pes. r. c. 3 (12a): מיד קפץ עליו הדבור (zu Jos. 7, 10). Ib. c. 8 (30b): הדיבר (l. הדיבור (l. הדיבור) (nach Ps. 119, 105). — Ib. c. 10 (40 b): מפי הדבור ,נמנו מפי הדבור ib. c. 13 (54a): מפי הדבור. Statt מפי הדר findet sich in demselben Sinne auch על פי הדבור, j. Sabbath 15 a 36; j. Erubin 22 c 54; Pes. r. c. 3 (11 b).4 — In der Bed.: Wort der h. Schrift Lev. r. c. 12, 2: זה הרבור נאמר (nämlich das in Lev. 10, 3 angeführte Gotteswort).5 — אבק bed. auch: Ausdruck (in lexikalischem Sinne). Prooem. 32 (Jochanan), vom Substantiv דבור זה משמש כ' שוצה ; ib. 5, 20: אמר ירמיה, nämlich vier Ausdrücke für die Verwerfung Israels durch Gott.

קבר. Der Plural דְּבָּרוֹת als Bezeichnung der zehn Gebote des Dekaloges. עשרת הדברות: Schir r. 1, 4; 4, 10 Ende; 4, 13; Echa r. 1, 1 Anf.; Pes. r. 37a; 50b; 117a; Tanch. B. יו"ד דברות: Tanch. B. בראשון של דברות: Tanch. B. בראשון של דברות: ספר משה דברות הראשונות; Schir r. 5, 11 g. E.; חוד האשונות, האשונות, האשונות; Pesikta r. 99a; קול של אחר הדברות הרברות כתיב Tanch. קול של אחר הדברות הרברות כתיב Tanch. קול של אחר הדברות der allgemeinen Bedeutung Offenbarungsworte (als Plural

ילא היה הדבור עם משה 2 S. auch Chagiga לא היה הדבור עם משה 2 S. auch Chagiga 14a (Jonathan): כל דיבור ודיבור שינא מפי הקב"ה 3 S. Die Ag. d. pal. Am. I, 562, 6. 4 S. auch Chullin 5a. 5 Aus Sifrá z. St. (45d).

⁶ Richtiger wäre: האחרונים, הראשונים.

בעו דברות לעולם: Schir r. 4, 4 E, משם יצאו דברות לעולם; Sch. tob zu Ps. 78 (1), ולא הדברות בלבד ולא

בר אורה. Im babylonischen Talmud i ist דבר הזרה ein ständiger Ausdruck für die aus der Thora, der schriftlichen Lehre sich ergebenden Satzung; er wird dann angewendet, wenn angegeben werden soll, daß die traditionelle Lehre eine von dem "Worte der Thora" abweichende Praxis feststellt. So lautet ein oft wiederholter Ausspruch Jochanans über das Besitzrecht des Käufers an dem durch Kauf erworbenen Gegenstande: דבר תורה מעות קונות ומפני מה אמרו קונה נוירה שמא יאמר לו נשרפו חמיך בעלייה (Erubin 81 b, B. M. 46 b, 47 a, Chullin 83a). Von Jochanan stammen auch andere, das דבר תורה den rabbinischen Bestimmungen (דברהם) gegenüberstellende Halachasätze, s. Pesach. 92 a unt. (und Parallelstellen), Kidd. 18a; Baba Mezia 57a, Baba Bathra 114b (im Namen Jehuda b. Simons)2; Zebachim 32b. Auch andere palästinensische Amoräer erscheinen als Urheber solcher Aussprüche, und zwar: Chanina b. Chama, Jebamoth 122b; Josua b. Levi, Nedarim 45a; Chizkija b. Chija, Gittin 53a; Eleazar b. Pedath, Pesachim 91 b. Die meisten solcher Sätze tragen den Namen zweier Schüler Jochanans, welche in Babylonien namentlich seine Ansprüche tradierten: Jizchak (Erubin 4b und Par., Jebam. 113b u. Par.) und Ulla (Kethub. 57b, ib. 102a, Gittin 55a, B. Kamma 8a u. Par.). Von babylonischen Amoräern sind als Urheber hierher gehöriger Aussprüche zu nennen: Adda b. Ahaba (Berach. 20b), Huna (Jebam. 72a), Mescharscheia (Gittin 88b), besonders aber Raba (Berach. 19b, Sabbath 58b unt.3, Kidd. 17b, ib. 73a).

Über דָּבֶר אַחַר, womit eine neue Erklärung desselben Bibeltextes eingeleitet wird, s. die Bemerkung *Maybaums*, Die ältesten Phasen in der Entwickelung der jüd. Predigt, S. 28f.

(דין). Das aramäische Verbum (Peal) wird in derselben Bed. wie das hebräische angewendet (schließen, folgern, herleiten). Pesach. 81 b unt.: ימי מהלכה ; Nazir 35a: בכלל ופרש ; Sanh. 75 b, Chullin 120 b: למידייניה (Hebr.: דנין אפשר מראי אפשר. (Nidda 37 b.)

ידין in der Bed. Schlußfolgerung kommt einigemal im paläst. Midrasch vor. Gen. r. c. 33 (3 Ende) zu Gen. 8, 1: והדין נותן והדין נותן המולים שהכנים עמו בחיבה, die logische Folgerung ergibt es, daß Gott um der zum Opfer bestimmten reinen Tiere willen, die Noah in die Arche gebracht hatte, seiner gedachte. Ganz ähnlich Gen. r. c. 73 (3), zu Gen. 30, 22: הדין נותן שהכניסה צרתה (hier ist nach ביתן בותן ביתוח). בית שהכניסה ביתוח לביתה לקללו ביתוח לביתה, d. h.: eigentlich hätte Boaz Ruth verwünschen sollen ; ebenso, ib., zu Gen. 27, 33:

י Was den pal. Talmud betrifft, s. unten Art. יערה. 2 S. Die Ag. d. pal. Am. III, 605. 3 Hier muß statt יבון gelesen werden אבר (s. Dikd. Sofrim). 4 Diese Form kann nicht Inf. Peal sein, sondern ist Inf Pael (s. Levias, § 510), der die Stelle des Peal vertritt. 5 S. Tann. Term. S. 22, Anm. 2. 6 Ruth r. z. St.: אברין הוא שיקללנה : S. j. B. Kamma 7 c 2 (halach.): אור היה שיקללנו : 7 In Tanchuma z. St.: דאוי היה שיקללנו

— Pes. r. c. 8 (29b), zu Jes. 29, 11, in Beziehung gesetzt zu Exod. 21, 26: אינו ברין שיצאו לחפשי

סוד (סייס), Peal: genau, sorgfältig vorgehen, sei es beim Sprechen, sei es beim Lernen, sei es beim Interpretieren. Das Perfektum findet sich in der ständigen Redensart: נפק דק ואשכח הא דתניא (דתנן), mit welcher berichtet wird, daß jemand genauer nachforschte und einen tannaitischen Lehrsatz fand, der für die Erläuterung des fraglichen Gegenstandes wichtig war; s. Pesach. 19a, Chag. 19a, Jebam. 105a; Kethub. 81b, Makkoth 16a, Chullin 6a, 31b. Sonst wird meist das Part act. דיין angewendet. Joma 83b: דיר מאיר היה דיים בשמא 1; Makkoth 16a unt.: ר' יוחגן דייק הכי; Pesach. 8b: דייק חיצונות; Nidda 45b: מסשנה יתירה קא דייק (יתירה א Eeth. 31 b: דייק מרישא, דייק מרישא; Jebam. 10a: מאי מעמא לא דייקת אסתגיתא מחבית (s. Art, חמר (s. Art, חמר). Von den Judäern wird gesagt (Erubin 53a), דדייקי לישנא, daß sie sorgfältig in der Sprache sind, korrekt sprechen.² Von den Suranern sagt Raba (Gittin 31 b unt.): דרייקי קראי, daß sie die Bibeltexte genau erklären; derselbe sagt von Nathan, dem aus Babylonien stammenden Tannaiten (Gittin 65b): דיים בין פפרוה לפימרוה, er mache einen Unterschied zwischen diesen beiden Imperativformen.3 – Häufig wird das Partic. pass. fem. רֵיקַא (auch קייקא) angewendet , so in der Redensart: ממא d. h. die vorgetragene Meinung erweist sich als genau erwogen, als richtig (Berach. 26a, Sabb. 41b, 53a, 154b, Erubin 63a, Gittin 24b, Ned. 35a, Chullin 119a, Nidda 4b); speziell, wenn eine Bibelstelle die Bichtigkeit der Meinung erhärtet: דייקא נמי (Taan. 6b, Megilla 4a, 6a, Baba Kamma 7a, Sanh. 95b). Oft ist מתניתין das Subjekt zu דייקא. So z. B. מתניתין נמי דייקא (Sabb. 155b, Erubin 43a, 95a, Jebam. 38b, Chullin 141b); דייקא מ' מתניתין (Meila 5a), לא דייקא מת' (Meila 5a), מ' כוותיה ד' (Meila 5a), מתניתין נכריתא נמי דייקא (B. Kamma 75a). In allen diesen Fällen wird von der Mischna (oder Baraitha) ausgesagt, daß sie, genau interpretiert, sich als mit der fraglichen Ansicht übereinstimmend, also derselben als Beweis dienend, erweise. Hierher gehört auch: קראי לא כמר דייקי ולא כמר דייקי (B. Kamma 3b), d. h. die Bibelstellen dienen, genau erklärt, weder dem einen, noch dem andern der genannten Autoren zum Beweise. — Das Substantiv XP17 bed. das Ergebnis der näheren Erwägung; das Wort findet sich entweder in der Verbindung איוקא דמתניתין (Sabb. 37 b, 92 b, Jebam. 39 a, Kethub. 17 b) , oder zu dem Urheber der Erwägung in Beziehung gesetzt, wie דיוקא דרבא (Jeb. 4b), דיוקה דרמי בר חמא (B. Mezia 8a), דיוקא דילך (Meila 16b).

¹ Dem entspricht in der paläst. Quelle (j. R. H. 59a): היה ר' מאיר דורש שמות. ² S. Die Anfänge der hebr. Grammatik, S. 6. ³ S. Levy, IV, 30a.

⁴ Levy, I 384 b f. versteht diese Form irrtümlich als Partic. act. Peal oder als Perf. Pael.

8 S. Tann. Term. S. 24, Anm. 4.

6 Der masoretische Text hat by, nicht bw (s. auch Joma 55a).

7 In Gen. r. c. 82 steht am

PAT, Peal: drängen. Eine eigentümliche, von Raba (Pesach. 59b) angewendete Redensart lautet: אנמשיה לקרא רהוא (והוא (והוא (והוא) אדיה לקרא רהוא (והוא והוא ווהוא) דוחים אנמשיה lasse den Bibelvers, denn er drängt und behauptet sich selbst.¹ Es ist dies in bezug auf den zwischen zwei Bibelstellen gefundenen Widerspruch gesagt, der dadurch beseitigt wurde, daß man den einen Bibelvers auf eine gezwungene, im Wortlaute nicht gelegene Weise interpretierte. Jene Redensart besagt nun, daß der betreffende Bibelvers selbst den Zwang in sich enthält und auf die seinen Inhalt einschränkende Interpretation hindrängt. Die Redensart ist noch angewendet Kidduschin 68a und Nidda 33a (auch hier Raba). — Baba Kamma 43a, 106a: אינויי רחים: שינויי רחים: שינויי רחים: עוניי רחים: עוניי רחים: עוניי רחים: (שור בבלשי) בבלשי) (שור בבלשי) (שור בבלשי) (שור בבלשי) (שור בבלשי) (שור המבשל השות) (שור בשות) (שור בבלשי) (שור בבלשי) (שור המבשל השות) (שור בשות) (שור בבלשי) (שו

(הרהה (הרהה (הרהה (הרהה (הרהה בער Einführung einer dem erklärten Bibeltexte analogen Stelle. S. Gen. r. c. 5 (7); 33 (6); 37 (7); 41 (4); 46 (8); 50 (8); 55 (7). Lev. r. c. 1 (1); 10 (9); 19 (5); 27 (8); 33 (2). Pesikta 7a, 113 b. Schir r. 3, 3 g. Anf.; 6, 9 g. E. Ruth r. 2, 5; 2, 13; 4, 8; 4, 12. Echa r. 1, 2; 1, 3; 1, 13; 3, 25; 3, 49; 4, 22. Koh. r. 1, 12. Esther r. 1, 1; 2, 3. Midr. Sam. c. 8 (5). Die erweiterte Formel lautet: המום, Schir r. 1, 6 g. Anf.; Echa r. Prooem. 34.2

Aramäisch. Peal, ולא דמי, Ruth r. 4, 7 Ende (aus j. Kidd. 59d המיין ליה במיין ליה במיין ליה ורבגן מדמיין ליה ורבגן מדמיין ליה ורבגן מדמיין ליה אור. בא החדין קרייא.

Erubin 51a: היכא היכא מידי דרמי ליה מדמי ליה ילפינן, man leitet Gleiches von Gleichem ab. — מי דמי, ist es denn gleich? Sabbath 12a, Sota 11a. — Sabb. 12a: . . . הא לא רמיא אלא לי. — Berach. 19a: מרמה מילתא למילתא בפרמה. Zebach. 31b: מדמינן ליה

Meinung. Wenn dem Ausspruche eines Autors ein

Schlusse eines Berichtes über die Lösung des Widerspruches zwischen Gen. 35, 19 und I Sam. 10, 2 die Bemerkung des Redakteurs des Gen. r. (oder etwa spätere Glosse): אָרְוּהוֹרְאָּ דְּוֹוֹיִם, d. h. die zuletzt gegebene Lösung sei die richtige. — Über אַרְאָדִיוּ in der Masora s. Frenedorff, S. 3.

י Vgl. den Ausdruck: תחקיגן ומוקמיגן מתניתין אתרי מעמי, Kidduschin 63 b. מרותיה in der Masora, s. Frensdorff, S. 3. In der Parallelstelle (Pesikta 200a): הוקשו זה לזה. S. Die Ag. d. pal. Am. I, 86. In der Masora רמין, s. Frensdorff, S. 4.

dessen Inhalt bekräftigender anderer Ausspruch desselben Autors angefügt wird, geschieht das mit der Formel: . . היא דעתיה דרבי .. דאמר ר. S. j. Pea 16b 48; Gen. r. c. 8 (1); 21 (5); 49 (8); 59 (11); Schir r. 1, 3; 1, 5; 1, 17; 4, 11; Echa r. Procem. 15 Anf.; 56 1, 2 (ככה) g. E.). — . . היא דעתיה דאמר, Gen. r. c. 54 (3). — אד .. דר היא דעתיה דר' .. דאמר ... Esth. r. Einl. g. Anf. — ... דאמר ... דר' ... דעתיה דר' Gen. r. c. 1 (5); 54 (6); Pesikta 173b. — Wenn die Meinungen zweier Autoren einander gegenüberstehen: על דעתיה דר... על יס' ים. . . . דעתיה דר : Gen. r. c. 15 (2); 30 Ende, 31 E., 42 (8); 44 (15); 204 (63 97 (2); Lev. r. c. 5 (5); 7 (3); 34 (1); Schocher tob zu Ps. 1 (2 g. Anf.). בין על דעתיה דר' . . בין על די דרבי . . Gen. r. c. 1 (3); 3 (8). Jer. Berach. 3b ו3: דין כדעתיה ודין כדעתיה; j. Pea 15a 75: 1.583 ר' . . כדעתיה ור' . . כדעתיה לא מן דעתיה הוה אמר ר' : ib. 35 d מן 1 30 יוסי הדא 2.2

קדוק .3 Schir r. Einl.: דקרוקיה של תורה. Ib. 5, 14: תורת .3 ודקרוקים יש :4: הקרוקים יש :5. 7, 4: בתורת כמה מצות ודקדוקים יש :5. 7, 4: בתורת כהנים מצות חוץ מן הכללים ומן הפרטים :(1): במורת כהנים ומן הדקדוקים ומן הדקדוקים.

לימדתך תורה דרך ארץ Die Formel לימדתך תורה לימדתך dient zur Einführung von Lehren nicht in engerem Sinne religiösen Inhaltes, die sich aus dem Bibeltexte ergeben. Gen. r. c. 20 (12); 31 (10, 11); 60 (16); 70 (14); 76 (3). Lev. r. c. 9 (6 Ende); 26 (7); 34 (8). Pesikta 1a, 98b. Schir r. 4, 16 Ende. Ruth r. 1, 12. Es heißt auch so: לימדה תורה ד"א, Schir r. 1, 17; Tanch. B. אמור 4, חקת 35, למדך דרך ארץ . Gen. r. c. 7 (5). ללמדך דרך ארץ , Gen. r. c. 7 (5). דרך ארץ לכריות, Tanch. B. גח 28. — Andere Anwendungen des Ausdruckes in der Schriftauslegung: Lev. r. c. 34 (8): דרך ארץ . . היא; Gen. r. c. 32 (7): . . ברם הכא דרך ארץ; Schir r. 1, 1 g. E.: ומייתי לה ר' יונתן מדרך ארץ, nämlich die chronologische Aufeinanderfolge in der Abfassung der drei salomonischen Schriften bewies er daraus, daß in der Regel die Jugend die Zeit ist, in der man Lieder verfaßt, das Mannesalter die Zeit für Sittensprüche, das Alter die Zeit für Betrachtungen über die Nichtigkeit der Welt. — Tanch. B. בשלח 10, zu Exod. 13, 17: ולא נחם יש לך ללמוד :Pes. r. 100b. כדרך כל הארץ כיצד דרך הארץ. מדרך הארץ. — Tanch. B. מדרך הארץ 54, zu Gen. 32,5, um die Singulare

4 In einem Ausspruche des Tannaiten Jehuda b. Ilai.

י Hebräisch: . . יעל דעת רבי . . על דעת רבי , Schir r. 4, 4 Anf.; על דעת רבנ, ז. — Pesikta r. 174b: אכל ד' אלכטנדרי דרש דעת אחרת. . S. auch Art. אכל ד' אלכטנדרי דרש

² Aus dem bab. Talmud sei erwähnt: מאי דעתך, Sabbath 47 b, Pesach. 48b, Kidd. 65b. S. auch Art. סלפ. ³ S. Tann. Term. S. 23f.; J. Enc. VI, 67.

der Tiernamen zu erklären: דרך ארץ. Hier hat דרך ארץ die Bed. von גכלשון בני אדם

Im babylonischen Talmud findet sich häufig der entsprechende aramäische Ausdruck: אַרָּהָ הְּיָהְ הַּוּ So besonders in der negativen Formel: אָלָאוֹ אַרָּהָא, לאַוּ אַוּרָה אַרָּאָ אַרָּה אַרָּאָ So besonders in der negativen Formel: אָלָאוֹ אַרָּה So besonders in der negativen Formel: אָרָה אַרָּא אַרָּה אַרָּא אָרָה אַרָּא אָרָה אָרָא אָרָה אִרָּא הִיא Sob, Sob, Megilla 16 a, Kethub. 10 b, Sota 21 b, Baba Mezia 71 a, 84 b, 86 b, Baba Bathra 74 b, Ab. zara 10 b, Sanh. 17 a, 82 a, Chullin 88 a, Kerith. 10 b, Tamid. 26 b. — אַרָּה אַרָּא הִיא Sabb. 155 b, Joma 12 a, Sanh. 105 b. — אַרָּה הִיא (בּּבּבּבּרהוֹשׁ אַרָּא אָרָה אַרָּא אָרָה אַרָּא אָרָה אַרָּא אָרָה אַרָּא אָרָה אָרָא אָרָה אַרָּא אָרָה אָרָא אָרָה אַרָּא אָרָה אָרָא אָרָה אַרָּא אָרָה אָרָא אָרָה אַרָּא אָרָה אַרָּא אָרָה אָרָא אָרָה אָרָא אָרָה אַרָּא אָרָה אַרָּא אָרָה אָרָא אָרָה אַרָּא אָרָה אָרָא אָרָה אַרָא אָרָה אַרָא אָרָה אַרָא אָרָא אָרָא אָרָא הַיִּא בּיַּר אָרָא הַרָּא אָרָא הָרָא אָרָא הַרָּא אָרָה אַרָּא הָרָא אָרָא הָרָא הַרָּא אָרָה אָרָא הָרָא הַרָּא הָרָא אָרָא הָרָא הָרָא הָרָא הָרָא הָרָה אָרָא הָרָא הָרָה הָרָא הָרָא הָרָא הָרָא הָרָא הָרָא הָרָא הָרָא הָרָה אָרָה הָרָא הָרָא הָרָה אָרָא הָרָה אָרָא הָרָה אָרָה הָרָא הָרָּה הָרָּה אָרָה הָרָה הַרָּה הָרָה הָרָה הָרָה הַרָּה הָרָה הַרָּה הָרָה הַרָּה הָרָה הָרָה הָרָה הָרָה הָרָה הַרָּה הָרָה הַרָּה הָרָה הַרָּה הָרָה הָרָה הָרָה הָרָה הָרָה הַרָּה הָרָה הָרָה הָרָה הָרָה הָרָה הָרָה הָרָה

77, Kal: den Schrifttext auslegen, erklären.²

- 1. Das Verbum mit dem Gegenstande der Auslegung als Objekt. Pesikta 31 b, 37a: היו מים פנים את התורה מים לדרוש את התורה מים פנים (wenn ihr den Ausdruck לקיחה ה. c. 25 (1): אם ללקיחה אתם דורשים (wenn ihr den Ausdruck לקח, Gen. 5, 24, zur Grundlage der Erklärung nehmet). J. Bikkurim 64a 21: מקרא אחד הן דורשין (s. auch Art. אים המקרא אומר לך דרשני 13: ישב , zu Gen. 37, 20; Pes. r. 35a unt.: אין המקרא אומר אלא דרשני, zu Hoh. 7, 3.
- 2. Das Verbum ohne Objekt. J. Schebiith 35b 34, 36a 16: מה דרשו 9: בראשית 17 Tanch. B. לקרות אתה יודע לדרוש אי אתה יודע לדרוש אי אתה יודע לדרוש אי אתה יודע סה דרשו 9: Tanch. B. גדולי עולם וולי עולם. Hierher gehören die Fälle, in denen biblischen Personen die Auslegung einer Bibelstelle zugeschrieben wird. Lev. r. c. 25 (6): שבה אבינו ודרש ; Tanch. B. יודרש 11: ישב אברהם אבינו ודרש (ib. שלא 16: אלא 16: אלא לישי יושב ודורש כן Ruth r. IV Anf.: כך היה בועו דורש ומדאו לישי יושב ודורש כן וולהון דורשין מטעם אחד (ider Präpos. מון בולהון דורש בן 177a: עמכאן דרש אבנר 29: ושלח 177a: מיכן דרש אברהם (ider Präpos. ב. Pes. r. 177a: בעום בעום בעום (in Exod. r. c. 33 (5): ברוש פינחם בעצמו בורש בעקב (in Tanch. B. בידרש פינחם בעצמו (ider Präpos. במו שהוא דורש ביעקב 15.
- 3. Das Verbum in der Bed.: die Schrifterklärung oder anderes öffentlich vortragen, predigen. Lev. r. c. 15 (3): מעשה בארם היה יושב ודורש בארם. Ib. c. 29 (2): מאיר היה דורש היה יושב ודורש ; ib. c. 5 (1): דרש ר' מאיר (זוי בן סיסי ; ib. c. 25 (7): דרש ר' מאיר (זוי בן סיסי ; ib. לשמוע את הדרשה ברבים (זור לך לך לך לך לך את הדרשה ברבים על הכסא הרא דורש ברבים על הכסא (25a): . . . ועכשו אתה אומר Das ist ein Ein-

¹ Aus dem bab. Talmud: Beza 25a (Rami b. Abba): אמכאן למדה תורה ד"א.

² Mit dem Synonym אחף (s. Deut. 13, 15) verbunden, Koh. r. 7, 23 Ende: בה ודורש וחוקר בה (vom Abschnitte der roten Kuh, Num. 19), ebenso Pes. r. c. 14 (61b); Pesikta 36a nur: הייתי חוקר. ³ Aus dem babylonischen Talmud: דרוש וקבל שכר, Sanh. 51b, 71a.

wurf, der dem Hörer dem Prediger gegenüber in den Mund gelegt ist. Ib. (23 a): לא כשם שדרשת (Nechemja gegen Jehuda). 1

מגלת אסתר ניתנה: J. Megilla 70a 13: מבלת אסתר ניתנה; Lev. r. c. 1 (3): לידרש לא לידרש; Lev. r. c. 1 (3): הימים אלא לידרש אלא לידרש. Schir r. 1, 1 (von den Namen Salomos): הן צריכין להדרש. — Echa r. Prooem. 23, Koh. r. 12, 7: משבעה משבעה ; j. Pea 17a 44 (Eleazar b. Pedath): מרובים הן הדברים הגדרשים מן הכתב מן הדברים מן הפה S. auch Art. מקרא.

Hithpael. Jer. Kethub. 27d 12, 19: מתדרש, מתדרשה.2

Das aramäische Verbum. Peal zu 1. J. Pesach. 34a 35, 39: יתיב ודריש (ב); Gen. r. c. 5 (7): שסוקא יתיב ודריש (ב); Koh. r. 6, 2: איר לא דרש קציר רבנן דרשי j. Pea 18a 58: יתיב ודריש הדין פסוקא (zu Lev. 23, 22). — Zu 2. יחאת דריש j. Joma 40a 40, 45; j. Pesach. 35a 28ff.: יוסי הגלילי דרש j. Pea 21a 54: יתיב דריש J - יוסי הגלילי דרש J - יתיב דריש J - יתיב יתיב דריש J - יתיב דריש יחיב יותיב יתיב יותיב יו

Zu 1. Pesach. 22b: אתים את לא דריש כל; Nazir 65b: דריש כל; Nazir 65b: אתים רבגן לא דריש אתים הואיל ואיתעביד לי ניסא בהאי קרא דרשינא; Berach. 58a unt.: איים רבגן לא דרשי אתים ("weil mir durch diese Bibelstelle ein Wunder geschehen ist, will ich sie auslegen"). Chullin 142a: אילמלא דרשיה אחר להאי קרא (Kidd. 20a, Arachin 30b: דרשיגהו רב נחמן Arachin 30b: הני קראי איכא למדרשינה לקולא ואיכא למ' לחומרא.

Zu 2. מאי דְּרָשׁ ; Sabbath 87a, Taan. 22a. Plural, מאי דְּרָשׁ : Erubin 63a, Taan. 30b, Meg. 14a, Nidda 57a. Pesach. 18a: דרשי הכא הכא הכא הכא הכא הרא הכא הכא הרא הכא הכא הרא הכא הכא הרא בו Pesach. 24b, 77b, Bechor. 6b, Chullin 118b: דרשי הכי . Jebam. 94b: אפר מרוש ביה מרנגיתא וררש ביה חספא Außerung Rabs über die in der Mischna, Jebam. X, 3 mitgeteilte Deutung Eleazar b. Matthias zu Lev. 21, 7: er hätte eine wertvolle Deutung geben können und gab eine wertlose. — Mit der Präpos. ביה ביה , Nazir 38a; אול הרש ביה , Erubin 16b, Sukka 27b, Makkoth 4b, Chullin 91b, Temura 21b; אוררש ביה , Megilla 11a. — Sanh. 106b: הרשע כמה למדרש (עמר למדרש למדרש (תדרוש ביה , in bezug auf die in der Mischna Sanlı. XI, 1 genannten biblischen Personen.

Zu 3. Beza 28a unt.: ררשיגן משמץ; ib. תדרשון משמאי.

Das Substantiv דְּלָשׁ (st. emph. לרְלְשׁא bed. sowohl die Tätigkeit der Schriftauslegung als deren Ergebnis. Jebam. 54b: איידי דכוליה קרא לדרשא אתא , nachdem der ganze Bibelvers dazu bestimmt ist,

¹ Im bab. Talmud sehr häufig; z. B. bei den agadischen Vorträgen Rabas, s. Die Agada der bab. Amoräer. S. 47f. ² Die entsprechende aramäische Form (מַּרְּרִישׁ) findet sich in einer exegetischen Regel Rabas, Berach. 60a, 63a (s. unten, Art. מוֹן). S. Die Ag. d. bab. Am. 132. ³ מוֹן ה״א להר״ת כּ (j. Maaser scheni 56a 42, j. Pea 20b 57, j. Sabb. 9b 76) bed.: die Gelehrten machten in der Wortauslegung keinen Unterschied zwischen ה und ה

⁴ Auch mit ה statt א geschrieben. *Levy* I 429 ab macht ein weibliches Hauptwort (= hebr. קּיִשְׁה daraus. Das von ihm selbst gebrachte Beispiel אחרינא hätte ihm das Richtige zeigen können.

Aus den palästinensischen Quellen ist nur die bereits S. 41 unt. angeführte Stelle aus Tanch. B. לך לך 10 Ende zu erwähnen, wo das hebräische Wort דרשה öffentlicher Vortrag, Predigt bedeutet. In dieser Bed. wurde das weibliche Substantiv im Späthebräischen allgemein gebräuchlich und ist noch heute der gewöhnliche hebr. Ausdruck für Predigt. Mit dem nur im bab. Talmud vorkommenden aramäischen Substantiv hat das Wort jedoch keinen Zusammenhang. In Koh. r. 2, 6 muß statt הדרשות.

קריה; Schriftausleger, Prediger. J. Sota 16d 48: קרושא דרושא; Lev. r. c. 9 (9): לגבי דרושא. Als hebr. Subst. erscheint das Wort im Plural Gen. r. c. 5 (4): דרשים שהיו דורשים בייש מן הדרושים שהיו דורשים. Plural zu דרשים, dem aram. Äquivalent von דרשיא, welches Wort übrigens dasselbe bedeutet, was דרש "Uber das dritte Wort, welches aus דרש Bezeichnung des Schriftauslegers oder Predigers gebildet wurde, דרש, s. Tann. Term. S. 27.

ה

הַּבְּא", Übertreibung, Hyperbel. Nach tannatischem Vorbilde gebraucht der pal. Amora Ammi diesen Ausdruck zur Bezeich-

ه درارر

¹ S. jedoch j. Jebam. 8d 3, wo דרשא, im Sinne von Schrift-deutung.
2 So zwei Handschriften bei Theodor (p. 34). Die Ausgaben haben: הא מה דאיתמר S. Taun. Term. S. 27.
3 In Koh. r. 7, 2: הא מה דאיתמר S. oben S. 11, Anm. 2.

nung der Hyperbel in Pentateuch (Deut. 1, 28), Propheten (I Kön. 1, 40) und Mischna (Tamid II, 2). Chullin 90b, Tamid 29a.

תְּבְּמִית, zusichern. Zur Bezeichnung der göttlichen Zusagen, Verheißungen angewendet. שהבמיחן הק"בה, j. Sabbath 10d 12 (— j. Erub. 29c 23). הבמיחני הק"בה, Tanch. לך לך לך לך לך (במיחני הק"בה (tannaitisch), Lev. r. c. 17 (6); בזאת שהבמחתני (zu Ps. 27, 3), Lev. r. c. 17 (1). לא שכחת ההבמחה שהבמחתנו (zu Ps. 26, 44), Esth. r. 4, 17. והיכן הוא הבמחת הנביאים שהבמחתני (zu Jes. 60, 19), Pes. r. c. 8 (29b). אבל האלהים שהבמיח חי וקיים (zu Ps. 42, 2), Pes. r. c. 1 Anf. (2b).

הְבֶּּיִ Als Beispiel für . . לְּבְּי in der nachtannaitischen Agada sei zitiert j. Schebiith 35c 28f., die Deutung von Joel 2, 22 durch Jona (j. Berach. 3a 57 ist Baraitha); Gen. r. c. 20 (4), Hoschaja.

אגדתא, das aram. Äquivalent für הגרה. J. Sabb. 15c unt: . . . הרושה . . . הרושה. J. Jebam. 5c unt: רבנן

יהא שמיה רבא :Sota 49a: כי דריש להו רב להני קראי באגדתא ... Sota 49a: האגרתא ... Chullin 60b: באגדתך. Baba Mezia 116a, B. Bathra 52a: מפרא מפרא :Sanh. 57b: בספר אנדתא ... בספר אנדתא ... מסרר, שמעתא ... מסרר שני רב ... S. auch die Art.

Die Redensart אָבֶּעְ עֵנְּמְדְּ (eig.: lasse dich selbst hingelangen, d. h.: nimm an) wird in den halachischen Erläuterungen des jer. Talmud angewendet, um eine Einwendung einzuleiten, mit der auf die Möglichkeit eines speziellen Falles hingewiesen wird. Gewöhnlich geht der Redensart die Einführung עם voran (s. d. Art.). Pea 17d 5, Demai 26b 52; Kilajim 27d 58, Terum. 40d 5; ib. 46b 17; Maaser scheni 53c 4; 54d 22; Sabb. 13b 32; 16c 33;

¹ S. Tann. Term. S. 29, und oben S. 25, Art. Mn13. ² S. Tann. Term. S. 33 f.; Ag. d. Tann. I², Anhang, S. 459—481. ³ S. oben, S. 8.

Pesach. 33a 21, 43; Joma 44b 1; Schekalim 49a 71; Beza 60a 26; Megilla 73c 42; Chag. 78c 53; Kethub. 33a 28, 43; Nazir 56b 17; Baba Kamma 4a 73.

Im agadischen Midrasch findet sich der Ausdruck einmal in Pesikta r. c. 17 (87b). — S. auch unt. Art. ND.

Zu הגיעוך, j. Berach. 5a unt. Erub. 22d 35 s. Art. סחוור.

אקה. Pronomen demonstr. sing. fem. Besonders hervorzuheben ist die Formel דכתיב [richtiger הוא (abgekürzt ההדד), mit welcher in den agadischen Vorträgen der Procemientext an den Perikopaltext geknüpft wird. Mit den Worten "dies ist es, was geschrieben steht", wird gesagt, daß das in dem einen Texte Enthaltene auch in dem andern sich findet. Besondere Beispiele aus Gen. r.1, Lev. r., Pesikta usw. anzuführen ist unnötig. Die Formel wird auch sonst angewendet, wo zu einem Bibelverse ein anderer analogen Inhaltes angeführt, oder irgend ein Gedanke oder eine Ansicht oder Erklärung durch Hinweis auf einen Bibelvers bekräftigt wird; s. j. Pea 16a 46; j. Sabbath 16a 35; R. Hasch. 59a 22; Sanh. 29d 23; Pesikta r. 89a; 99b. In Pes. r. steht, wie auch sonst vielfach, כתוב st. ד)כתיב 69a, 120a, 147a.² Die Formel lautet auch הרא היא, j. Berach. 14a letzte Z.; besonders oft in Gen. r. (abgekürzt: ה"ה), z. B. c. 56 (2), ed. Theodor p. 57, Z. 9.3

ist die Formel, mit welcher eine הרא אַמְרָה (- הוא אַמְרָה) aus einer Bibelstelle sich ergebende These an den Bibeltext ge-S. Gen. r. c. 48 (12), 78 (8), j. Sabbath 10d 13ff. knüpft wird. Vgl. auch folgende Stellen des jerus. Talmuds, an denen es sich nicht um Bibeltexte handelt: Pea 17a 18, Kilajim 27d 37, Pesach. 32 a 65. — Mit אמר אמר wird, wie mit der zu Anfang dieses Artikels erwähnten Formel ein Bibelvers an einen andern, ihm inhaltlich analogen Bibelvers geknüpft: Schir r. 4, 4; 5, 14; Echa r. 1, 1 (העיר g. E.). Zuweilen אמר האת מה הדא מה הדא מה: Schir r. 5, 14; 8, 5 Anf.; 8, 14; Echa r. Procem. 34; Esth. r. 1, 6 Ende. Vgl. aus den halachischen Erläuterungen des jerus. Talmuds: Demai 22d ואמר st. אמר א אמרת). Hierher gehört: הדא הוא האמר שמואל הנביא, Schir r. 4, 5; הדא הדא דאמר ליה, Schir r. 4, 11; הדא הוא דאמרין ברייתא, Schir r. 9, 1; הדא היא דתימא, Ruth r. Einl. Anf. — . . . אבל (ברם) הדא דתימר. . . אבל

³ S.die Varianten bei Theodor. 4 S. oben S. 11.

bed.: Dies kannst du nur in einem bestimmten Falle sagen, aber nicht in anderen Fällen, s. j. Berach. 2h 40; Pea 15h 22; 16h 10; 18d 23, 26; Demai 22d 5; Koh. r. l. 2: 728 7367 1292 12771 8771 . . . 270 1718 1222. — 8771 32 7791, Lev. r. c. 20 (19 Ani.; Tanch. B. Tes 7.

Fig. Substantiv unbekannter Herkunft, welches ausschließlich mit den Präpositionen 2 oder 7 verbunden vorkommt, und zwar als Adverbium der Art und Weise. Hier verdienen folgende Fälle der Anwendung von Bur Erwähnung, in denen dieses Wort bedeutet: explicite, ausdrücklich; und zwar ist entweder von Bibeltexten oder von tannsitischen Lehrsätzen die Bede. Sabbath 27 b: ... Bur 87 mg 200 Burg 200 Burg 22, 11 f.). d. h. bei den Schaufiden steht es susdrücklich geschrieben, daß sie nicht aus gemischtem Gewebe verfertigt werden dürfen; es bedarf also keiner anderweitigen Daduktionen hierfür. S. ferner Jebam. 3a ob., Baba Kamma 197 b ob.; Berach. 41b ob.; 1998 20 2000 D Burg (s. oben, Art. Burgus); Kidduschin 5b: Burg Kurut Burg; B. Mezia 95a 6: 200 Burg Burg; 200 Burg; 200

nämlich der eigentliche Text, der am Schlusse einer Reihe analoger Bibelstellen angeführt wird. Lev. r. c. 19 (5 g. E.). Echa r. 4, 22 Ende; Koh. r. 12, 14 Anf. Ohne das Substantiv. bloß pur: Lev. r. c. 24 (6 Ende); c. 25 (2); Echa r. 1, 10; 3, 49; 4, 11.

— S. auch wp pur p., Pesikta 23b, 35b, 46b, 158a; wp pur, Koh. r. 7, 23 g. E.; wp pur p., j. Berach. 8d 21; Lev. r. c. 7 (2); Koh. r. 10, 16. — S. noch unten, Art. vo.

י Das מים ist emphatisch (vgl. ביית, Edujoth V, 6). 2 S. Tans. Term. 8. 37 f. In einem hebr. Satze gebraucht Raba das Wort, Berach. 22b, zu Prov. 28, 9: מעול משתמלל משלונו היענה. — In der Midraschliteratur findet sich die Konjunktion in einem Satze Josua b. Levis, Schir r. Einl.: איי שיים מערשו מכל פון מיים מושים מושום.

Wort des betreffenden Begründungssatzes, zur Bezeichnung des Metives geworden, welches bei der Entscheidung einer Frage für maligebend erachtet wird. Pesachim 46 b: 'bum pruss sh, 'bum pruss; Pesach. 38a: pruss 'bum un pruss sh 'bum un.

17. Imperativ Kal des Verbums 777, sein, mit Anwendung der aramäischen Schreibung (mit ') statt der hebräischen (तात). Das zum selbständigen Terminus gewordene Wörtchen steht am Schlusse einer exegetischen Erörterung und weist darauf hin, daß der Text, der dieser zu Grunde liegt, hiermit sein richtiges Verständnis gewonnen hat. So z.B. heißt es (Pesikta 57ab) am Schlusse der ersten drei Absätze der Pesikta zu Num. 28. 2ff. jedesmal: To TENN AND ENVIR DN WIL um zu sagen, daß der Psalmvers 50. 12. der erste Procemiumtext dieser Pesikta. durch die im Vorstehenden gegebenen Erläuterungen verständlich geworden ist. Dieses Ti ist gekürzt aus Tim ("sage"), welche volle Formel sich in derselben Anwendung im Tanchuma, aber auch sonst vorfindet. S. Tanch. B. merc 281; ib. 37; 70 2; ib. 4; ib. 10; 23; Schir r. 7. 2 (Procemium zu Num. 29, 35); Koh. r. 2. 2 (Procemium zu Lev. 16. 1, s. Pesikta 168 bf.); ib. 5, 15 (Procemium zu Lev. 23, 10, s. Pesikta 69a). — Mit Tow vo kann aber auch am Schluß des Procemiums auf den durch die Erläuterung des Procemientextes verständlich gewordenen Perikopentext hingewiesen werden. S. Tanch. B. מיל לך 11; לה לד 18: דו אומר 18: דו אומר אל תרא אברם: ib. 29: דור אוסר אשר סבן צרך בדך — Die Formel The findet sich auch dort angewendet, we auf irgend eine These, als aus dem angeführten Bibeltexte sich ergebend, hingewiesen wird. S. Tanch. B. השארם 12 (בראש מלאכים): ib. 13; Pesikta r. 120b. Z. 1; Exod. r. c. 14 (2). - Ferner wird mit Tim in emphatischer Weise die Beantwortung einer unmittelbar vorhergehenden, zur Erläuterung des Textes gehörigen Frage eingeleitet. S. Tanch. B. 1727 23 Ende; Pesikta 70b (ובאיוו וכות זכו שראל לדש את ארץ כגען הוי אופר בזכות פפות עיפר); ib. 186a; Schir r. 5. 1; ib. 8. 1. — Die abgekürzte Formel W kommt viel öfter vor, und zwar in allen Arten der Anwendung, in welchen TH W sich findet. Also L Am Schlusse des Procemiums zum Hinweis auf den Procemientext: Lev. r. c. 14 (2); ib. (3): ib. (9): c. 24 (3); c. 26 (4); Pesikta 73b. Schir r. Einl.

(Procemium des Pinchas b. Jair); Echa r. 1, 9; Koh. r. 1, 3 (Procem. zu Lev. 23, 10); Esth. r. Einl. (Procem. des Chama b. Chanina); 1, 9 Anf.; Tanch. B. נה 16, לך לך ל, 4, יירא 29, 50, וירא 9, נשא ,31, 29 במדבר ,10, דשמיני ,1 ויקהל ,11 וארא ,9 וישב ,10 וישלח 30, 31; Pes. r. 18a; Exod. r. c. 16 Ende, c. 18 (5); c. 25 (8); c. 27 (7). — 2. Am Schlusse des Procemiums zum Hinweise auf den Perikopentext, oder sonst am Schlusse der Erläuterung eines Bibeltextes zum Hinweise auf diesen. Lev. r. c. 16 (1); 31 (4); Pesikta 65 a. Schir r. 1, 4 (משכני); 7, 2; Koh. r. 1, 4; 1, 15; 1, 16; 3, 2; Deut. r. c. 5 Anf.; Tanch. B. בראשית 5; ib. 7; ויחי 7, וישלח 5, 3; Exod. r. c. 23 (4); Sch. tob zu Ps. 36 (7); 62 (1); 109 (4). - 3. Zum Hinweise einer im Vorhergehenden nachgewiesenen oder aus dem Texte sich ergebenden These. Gen. r. c. 4 (4); 20 (5); 62 (2); 74 (6); Pesikta 111 b; Schir r. 4, 4; Echa r. Procem. N. 18; Koh. r. 9, 16; Tanch. B. הם 20, שמות 5; Pes. r. 54a, Z. 11. — 4. Emphatische Beantwortung einer Frage: Gen. r. c. 4 (7). -In Schir r. 1. 4 (משכני Anf.) wird auf Hosea 4, 6 so hingewiesen: . . . הוי מה שנאמר ותשכח

Der hier nachgewiesene Gebrauch des Imperativs הוי ובנו בול sich schon in der tannaitischen Halacha nachweisen. S. Tosefta Nidda I, 6 (641, 38): הוי לא אמרו Baraitha Gittin 5a unt.: הוי לא הוערכו בלומר ... S. auch Art. הרי.

הור) הור (הורי). Verbum von ungewisser Grundbedeutung. Es ist stets mit der Präposition ב verbunden und bezeichnet das Aufwerfen von Fragen und Einwendungen in der halachischen Diskussion. Jebam. 17a: יחיב רב המנונא וקא הוי בשמעתיה (אפיה דרב עולא וקא הוי בשמעתיה הוי בא נולא וקא הוי בשמעתיה (אפרו בא אווי בא 17a unt., 101a: הוי בה רב אחאי הוי בה רב אחאי הוי בה רב אחאי. Besonders

¹ Nur die Londoner Hdschr. hat אוה statt אוה (s. ed. Theodor, S. 109, Z. 2); vgl. j. Schebuoth 38c 27. ² Hierher gehören auch die von Levy I, 458a, Z. 8 ff. zitierten Stellen des jerus. Talmuds. Levy erkennt in dem Worte nicht den Imperativ. Kohut (III, 192b unt.) identifiziert das Wort sogar mit "אה, verkündigen, beweisen". ³ Raschi umschreibt im Komm. zu dieser Stelle אומור מעותה מווי אומר באומר מעותה מווי אומר באומר.

häufig ist אויינן בה, wir warfen dabei die Frage auf, wobei als Redende die ungenannten Träger der Diskussionen des Talmuds, die Mitglieder des Lehrhauses, zu denken sind. S. Sabbath 6 b unt., 71 a, 99 b unt.; Joma 74 a ob., 79 b; Sukka 33 a; Megilla 22 a ob.; Jebam. 29 b; Kidd. 49 a ob.; Gittin 60 b; Schebuoth 22 b; Ab. sara 35 a, 52 b; Nidda 6 b ob. — Als Substantiv zu dieser Bed. des Verbums הווח findet sich der Ausdruck הווח דרב ושמואל (Berach. 20 a und Parallelstellen), von Jehuda b. Jecheskel auf die Erörterungen und Fragen seiner Lehrer Rab und Samuel angewendet; und אחיית ראביי ורבא und Samuel angewendet; und אחיית ראביי ורבא und Samuel angewendet; und Raba's umfassende Wissen Jochanan b. Zakkai's (Sukka 28 a, B. Bathra 134 a).

Im paläst. Talmud findet sich unser Verbum nur vereinzelt: Taanith Anf. (63 c 60), Chija b. Merija sagt zu Mana: הכי ההרי הויה אבוך הוי בה Das Substantiv, Maaseroth 49 d ז: יונה אבוך הוי בה שנות הויה דר מנא (wo aber statt הוויה דר מנא שלונא על הוויה דר מנא מוויה: הדא בוויה.).

הוא מוכיח על עצמו: Demai 24d 10: הוכיח על עצמו. J. Terumoth Anf. (40a): מעשה שלו 24d 10: סוכיח על עצמו. J. Terumoth Anf. (40a): מעשה שלו 35a 26: J. Schebiith 35a 26: על מחשבתו מוכחת עליז (vgl. Maaseroth 51b 25); j. Schebiith 35a 26: בהמתו מוכחת עליז בהבר בהמתו מוכחת עליז, "beweisend für die Sache", d. h. für die vorherstehende These, ist Gen. 13, 12. Tanch. B. חקת 42 E.: שוותו נביא 11. והפסוקים מוכיחים ש 11. והפסוקים מוכיחים ש 20): מאותו נביא 20): בראש Sie hatte nämlich ihr Argument gegen ihn aus Jesaia (51, 6) genommen; er antwortet ihr aus Jes. 66, 22.

— S. auch Art. המכו אני משיבן ה.

Beispiele für das Passivum (הוכח j. Orla 62a 49: הוכח האיסור. Aus dem Hebräischen übernommenes aramäisches Partic. pass. ist: משום, Jebam. 4a; מוכחא מילתא, Berach. 50a.

קאלה, hinzutun. In der Regel Jose b. Zimra's über אלה מוסיף על (Tanch. B. שמות 3 und Parall.) heißt es: ואלה מוסיף על d. h. wenn ein Abschnitt mit הראשונים beginnt, tritt der Inhalt des neuen Abschnittes zu dem Vorhergehenden hinzu, ist mit ihm in eine Reihe gestellt.

Eine Regel des bab. Talmuds lautet: אייין מוסיף על ענין ראשון, Pesach. 5a (zu Lev. 23, 39); Jebam. 9a (zu Num. 15, 27); Kidd. 14b (zu Lev. 25, 47); Baba Kamma 107b, Baba Mezia 95a (zu Exod. 22, 13); Schebuoth 10a (zu Lev. 16, 10); Zebach. 48a, Kerith. 22b (zu Lev. 5, 17); Chullin 78a (zu Lev. 22, 28). — An einigen der angeführten Stellen ist die Regel noch ergänzt durch die Wortet

Nach Buber z. St. gehört dieser Ausdruck nicht dem Texte des Tanchuma an, sondern ist Zusatz aus Num. r. c. 19 (20). Tatsächlich ist eine solche Anwendung des Plurals D'PDD in der älteren Midraschliteratur ohne Beispiel.
 S. Die Ag. d. pal. Am. I, 110, 1; 112, 4.

Bacher, Terminologie II.

הוהד, warnen, ermahnen. In den Homilien über pentateuchische Abschnitte, die Gesetze enthalten, schließt das Procemium vielfach mit den den betreffenden Bibeltext einleitenden Worten: לפיכך משה מוהיר! את ישראל? ואומר להם: So besonders in Lev. r. Zu Lev. 14, 2: c. 16 (1); ib. (2); ib. (4); zu Lev. 14, 32: c. 17 (1); ib. (2); ib. (3); ib. (5); zu Lev. 15, 2: c. 18 (1); ib. (2); ib. (3), s. auch Koh. r. 12, 7; zu Lev. 17, 3: c. 22 (6); zu Lev. 23, 10: c. 28 (3); ib. (4); zu Lev. 24, 40: c. 30 (1); ib. (2); ib. (3); ib. (7); ib. (12); zu Lev. 25, 14: c. 33 (1); ib. (8); ib. (4); ib. (5); zu Lev. 25, 35: c. 34 (1); ib. (2); ib. (3); ib. (4); ib. (5); ib. (6); zu Lev. 27, 2: c. 37. — Ferner in der Pesikta. Zu Deut. 14, 22: 97a, 97b, 98a, 98b, 99a; zu Lev. 23, 40: 180b, 181b, 185a (s. auch Schir r. 2, 3 Anf.). - Pesikta rabb. Zu Lev. 23, 10: 91b, 92a; zu Num. 29, 35: 201b. — Tanchuma. Zu Lev. 17, 2: אודרי 15; Deut. 14, 22: ראה 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15. — Schir r. Zu Exod. 23, 17: 7, 2. — In Tanch. B. ואתחנן Addit. 2 heißt es zur Einführung von Deut. 31, 29: לפיכך משה מוהיר בהם; in Tanch. B. לפיכך אמר להם משה הוהרו שלא תלוו .5, zu Exod. 22, 24: משפמים ברבית. In Esth. r. 3, 4 legt der Agadist Levi dem Mordechai einen Hinweis auf Deut. 27, 14 in den Mund: משה רבינו הוהיר לנו לפיכך מוהיר לאהרון :B, zu Lev. 10, 9: שמיני אהרון לפיכך ist nicht Moses, sondern Gott als Subjekt zu denken; ebenso in Schir r. 3, 7, zu Num. 6, 23: לפיכך מוהיר את בני אהרון ואומר להם; ib. 5, 16, zu Lev. 11, 43: מוהיר להם לישראל ואומר להם (Tanch: שמיני 13, zu Lev. 11, 2: לכך הוהירן; ib. בהר 2, zu Lev. 25, 2: לפיכך הוהירן ... על ... Gott ist auch ausdrücklich als Subjekt zu דלהיר genannt. Tanch. שמיני 12 Anf., zu Lev. 11, 2: הקדוש ברוך הוא הזהיר ישראל; ib. אמור 1 (als Paraphrase von Ps. 12, 7): אמור 1 מהק"כה מזהיר את ישראל בשביל קדושתן ומהרתן In Tanch. B. יישראל בשביל קדושתן ומהרתן 25 sagen König Chanuns Leute (II Sam. 10, 3) zu ihm, mit Beziehung auf Deut. 23, 4: אל תאמן כדוד למה שהק"כה מוהירו בשבילנו. S. auch noch Tanch. נאף כאן הוא מוהיר על הגרות 1, zu Num. 8, 2: הגרות על הגרות; Exod. r. c. 31 Anf., zu Exod. 22, 24: לכך הוא מוהיר על העני; ib. c. 31 (4): לכד מוהיר להם. — Gott als redend eingeführt. Tanch. איכר מוהיר להם Deut. 10, 18: לפיכך אני מוהירך עליו; Deut. r. c. 5 (8), zu Deut. 17, 14:

¹ Auch היה משה מוהיר. 2 Auch לישראל. Diese zwei Worte können auch wegbleiben. 4 הזהיר אמר. הַּוְּהַרוּ

Das Verbum in der aram. Aphel-Form und Gott als Subjekt. Baba Mezia 51a, zu Lev. 25, 17: אימא לא אזהריה רחמנא בלא חונו ; Jebam. 105b, zu Gen. 17,7; לבי (vgl. Sanh. 59b); Baba Kamma 33a, zu Exod. 21, 35: לבי להי רחמנא; ib. 112a, zu Lev. 25, 36: דינא קמוהר ליה רחמנא. — 8. auch Art. ענש.

אוהרה ללשון הרע מנין : אוהרה. אוהרה ללשון הרע מנין : אוהרה. אוהרה ללשון הרע מנין : אוהרה. אוהרה ללשון הרע מנין : אוהרה ללשון הרע מנין : אוהרה למשה למעלה והראוי למעלה למשה למעלה והראוי למעלה למשה למעלה והראוי למעלה למשה באלא יושיב את הראוי למעלה והראוי למעלה והראוי למעלה באל : — In Exod. r. c. 30 (17), zu Exod. 21, 18f. ist aus einer tannaitischen Quelle zitiert: . . . אוהרות כתובות כאן . Dies bedeutet nicht Verbote, sondern die Warnungen gegen den Streit, dessen traurige Folgen in diesen Versen so deutlich vor Augen geführt werden (ebendas:: הוהיר אלהים).

In aramäischer Form: אההרתית מהכא, Sanh. 56a, Makkoth 21a öfters. — אההרת עשה ist ein Verbot, das in die Form eines Gebotes gekleidet ist, z. B. Deut. 10, 20; im Gegensatz zu אוהרת לא תעשה, z. Temura 4a, Sanh. 56a. (Später verstand man unter אוהרות die Zusammenstellungen der 613 Gebote und Verbote in poetischer Form.)

קראָן, wie? Tanch. B. איאן 14 zu Gen. 29, 31 wird gefragt: היאך, d. h. wie ist es möglich, wie kam es, daß Lea "die Gehaßte" genannt wird. Pes. r. c. 1 (2a) bed. die Frage היאן: Wie ist es möglich, daß sie am Sabbath und am Neumond kommen, wann der Neumond auf einen Sabbath fällt? Vgl. j. Berach. 7 c 15 f. 2 S. auch Art. כתוב.

הְיינוּ , das ist es.³ Bei Anführung eines bestätigenden Bibeltextes: היינו דכתיב, Gen. r. c. 49 (10); 54 (4); Lev. r. c. 20 (1); Tanch. B. ארא 29; Exod. r. c. 1 (22). — היינו דכתים. Tanch. B. ארא 8;

miff it

Beispiel für das Passivum aus b. Bechor. 4b (Nachman b. Jizchak):
 בשלוש מקומות הווהרו על הבכורות
 Im bab. Talmud entspricht die Frage: היכי דמי
 z. B. Nedar. 10b, Chullin 88a.
 Zusammengezogen aus היכי, s. Levias, § 125.

Exod. r. c. 1 (20 Ende, 22, 28). היינו הוא דכתיב, Esth. r. 1, 22. היינו הוא דאמר, Echa r. Prooem. 24.

קּרָּדְ, wie. Bei Anführung von Bibelstellen in Gen. r. sehr oft: המ"דא אמר (gekürzt המ"דא הדר אמר), s. c. 1 (1); c. 17 (4); j. Berach. 2c 70; Schir r. 1, 8; 2, 2; Midr. Sam. c. 2 (7); 5 (8). — דהר העמר העמר, j. Berach. 8d און המר האמר המר המר, הרך כמא דאת אמר המר, ib. c. 22 Anf. (110b): הרד דכתב. הדר הכמא האת המר המר.

הַלְּכָן, wo? Auf die Frage: . . הֵלכן wird in Schir r. 5. 2 Anf. geantwortet: מן הדין קרייא דכתיב; in Tanch. B. תולדות 18: הוף in Pes. r. 70a: שנאמר על אשנה. Vgl. auch Pes. r. 49b: . . . והיכן צוה: ib. 83a: . . והיכן צוה.

Erubin 51a, in bezug auf M. Erubin IV, 5: הני אלפים אמה היכן. Antwort דתניא, Baraitha zu Exod. 16, 29.

הלא הוא הוא הלא הוא ("ist es nicht das, was geschrieben steht?") findet sich besonders in den drei Midraschwerken: Echa r. (1, 9 E.; 1, 10; 1, 16 öfters; 1, 17; 2, 2 öfters; 2, 9; 3, 44; 3, 64; 4, 6; 4, 11 E.; 4, 12), Koheleth r. (3, 14; 4, 9; 5, 2; 7, 19; 9, 4; 12, 7) und Esther r. (2, 5; 3, 12; 3, 15; 4, 7; 4, 15; 5, 3 ff.). הלא כתיב Echa r. Procem. 24. — Bei Einwänden auf Grund einer Bibelstelle

C45-

י Vgl. j. Erubin 21c 2: מה האת אמר חוך מה von einer Halacha; ib. 19b 40: בימה התימר להלן eine vorhergehende Stelle.

הלכה, Halacha, normierte Satzung des mündlichen Religionsgesetzes. Um die Anwendung des Wortes zu beleuchten, seien die verschiedenen Verbindungen vorgeführt, in denen es vorkommt. Ruth r. Par. IV Anf.: וביאר את ההלכה, er erläuterte die Halacha; ib.: על שיבמל הלכה זו, jeder der diese H. für ungültig erklärt; ib. (j. Sanh. 20c ו3, Midr. Sam. c. 20): אין הלכה מתבררת אלא בשלשה, die Satzung wird nur durch drei Personen, die sie bestätigen, evident gemacht. Schir r. 7, 5 (Deutung der Worte וו הלכה שיוצאת מבית שער ומרווחת לרבים: (שער בת רבים, die H., die aus dem Torgemache (der Torhalle, wo die Beratungen stattfinden) hervorgeht und sich in der Öffentlichkeit verbreitet.2 Sanh. 20c ו2: הלכה נצרכה לו, er bedurfte einer Halacha, d. h. er bedurfte der Belehrung über eine Satzung. Lev. r. c. 25 Anf.: נקראת הלכה על שמו. die H. wurde nach ihm benannt, in seinem Namen gelehrt. Ib. c. 13 Anf.: נתעלמה ממנו הלכה. die H. hatte sich ihm verborgen (er hatte sie vergessen); Ruth r. 2, 5: נתעלמה סדר s. Art. סדר הלכה הלכה שנתעלמה מעיניך. s. Art. סדר. Ruth r. Absch. V Anf.: לדורות הלכה הלכה הלכה 3; j. Sanh. 20c 14: ער שאני מקיים הלכה לרבים .. Ruth r., Absch. IV Anf.: שתקבע הלכה bis ich die Satzung für die Öffentlichkeit feststelle. 4 Koh. r. 7, 2: מו שואלין הלכות לפני מפתו של מת. man stellt angesichts der Totenbahre keine Fragen über Halachisches.⁵ Ib. 7. 7 (Baraitha). Als על ששואלין אותו הלכה ממשנתו :Weisenjünger ist zu betrachten

מאיר פנים בהלכה ... Ruth r. 2, 1: מאיר פנים, der leuchtenden Antlitzes ist (oder: Anderer Antlitz leuchten macht) bei der Beschäftigung mit der Halacha; Koh. r. 1,9 dasselbe (zur Erklärung des Namens Meir). 1 Schir r. 8, 14: שני חברים שהיו עסוקים כדבר תלמידי חבמים שמדיינים: Koh. r. 2. 8: מדלכה ונכבשיו זה לזה בהלכדי מהלכה, die miteinander in der Halacha disputieren. Exod. r. c. בעמק als Deutung des Wortes, עומקה של הלכה, מבין בהלכה in Jos. 8, 9 (בעם) und 13, b. Megilla 3b, Erubin 63b, Sanh. 44b (Jochanan). כך היתה הלכה בידם (s. Art. הסכים); j. Jebam. 8a 56 (Josua b. Levi): הלכה שהיא רופפת בבית דין im Sinne von: theoretische Satzung, als Gegensatz zu אנברא, aram. עוברא Praxis: j. Beza 61 b 10: היה דורש להן להלכה ואינון סברין לעובדא; i. Moed Katon 82d 50: להלכה איתאמרת דילמא למעשה; j. Sanh. 22 b 22: כאן להלכה כאן למעשה. — Im Gegensatze zur biblischen Satzung, i. Kethub. 24 d 75: תורה לדבר כאן להלכה כאן לדבר תורה - 1m Gegensatze zum Brauche, j. Baba Mezia 11b 41: המנהג מבמל את ההלכה . Beispiele für הלכה למשה מסיני: j. Sukka 54b 39 (Jochanan); Schir r. 6, 4 (s. Art. הסכים); Koh. r. 1, 10 und 5, 8 (die Parallelstellen im j. Talmud, Pea 17a, Megilla 74d, Chagiga 76d. und in Lev. r. c. 22 Anf.: נאמר למשה מסיני). — Zum Plural als Name einer der Disziplinen der Traditionswissenschaft s. Art. מקרא.

¹ Anders b. Erubin 13b (Bar.): שהיה מאיר עיני חכמים בהלכה בהלכה 2 S. Ag. d. pal. Am. I, 365, 6. בולכה בהלכה בהלכה Hithpael. Ebenso sind die anderen bei Lety (I, 397b) gebrachten Beispiele für dieses Partizipium als Hithpael zu lesen. Einen Piel gibt es von רין im Hebr. nicht. 4 Vgl. j. Chagiga 78a 15 (tannaitisch): שלא כהלכה . . . שלא כהלכה . . . שלא כהלכה j. Demai 23 d :; s. Frankel, Mebo, S. 15b. 5 Ib. auch tannaitische Beispiele für den Ausdruck; s. auch Sanh. 5b, Chagiga 16b, Nazir 29b. 6 Lety (III, 470a) liest irrtümlich zb chron zund übersetzt infolgedessen unrichtig. 7 S. die Deutung Babs zu Zach. 8, 10 (Chagiga 10a): ארבר הלכה לרבר מקרא (Chagiga 10a):

mit der angegeben wird, daß die Meinung eines Autors gegenüber der abweichenden Meinung als gesetzlich maßgebend zu betrachten ist, lautet:
מרכת כרבן מליאל : S. Berach. 8b: הלכה כרבן נחליאל : ib. 9a und oft: הלכה כתותו הלכה למעשה ib. 9a und oft: הלכה כתותו — Mit השים; Erubin 81b: הלכה כתותו הלכה כתותו — Mit הלכה כתותו — Mit הלכה כתותו — Mit הלכה כתותו — Mit הלכה למעשה Jochanan, nach der Mitteilung seines Schülers Assi, ausdrücklich an, daß eine von ihm als gültige Halacha bezeichnete Lehrmeinung auch in der Praxis zu befolgen sei (Baba Bathra 180a). Der Ausdruck הלכה למעשה הלכה למעשה הלכה למעשה מסיני it (s. Sanhedrin 11a), findet sich noch Berach. 24a, Sabbath 54a, Beza 29b, Ab. zara 74a. — Beispiele für הלכה למעשה מסיני im babylonischen Talmud: Sabbath 28b, 62b, 79b, Erubin 4a, Chagiga 3b, Moed Katon 3b, Joma 80a, Sukka 6a, 34a, 44a, Taanith 3a, Nazir 37b, 56b, Aboda zara 86b, Zebachim 112a, Menachoth 35ab, Nidda 45a, 72b. — In Baba Bathra 12b sagt Aschi, zum Beweise dafür, daß den Gelehrten prophetischer Geist zuteil geworden: מרע ראמר נברא רבא מרלתא ומתאמרה הלכה למשה מסיני כוותיה:

Plural. Sanhedrin 106 b: מאות הלכות מסוקות (vgl. im nächsten Artikel den aramäischen Singular: הילכתא מסיקתא; in der Parallelstelle, Chagiga 15 b, fehlt das Epitheton מלי תלים של הלכות. — Baba Mezia 112b, Schebuoth 45a (Samuel): תלי תלים של הלכות.

Die aramäische Wortform הַּלְכַתָא) ist im babylonischen Talmud vielfach angewendet. למאי הילכתא כתביה רחמנא, "behuß welcher Satzung hat es Gott — in der Thora — geschrieben?" Chagiga 17a, M. Katon 23a, R. Hasch. 4b, Baba Kamma 5b, B. Mezia 32a, Chullin 118a. — Jebam. 4b: למאי הילכתא כתביה הכא. -- Pesach. 64a: חמאי הילכתא שלנינהו רחמנא, Sabbath 7a, 34b, 82 b. — Bei Gegenüberstellung der überlieferten Satzung und des biblischen Textes. Sukka 28 b: והשתא דאמרת סוכה הלכתא קרא למה לי; Nazir 25b, Temura 18a: למה לי קרא הילכתא נמירי לה Menach. 92b, Bechor. 16a: איצטריך קרא ואיצ' הילכתא נינהו הני קראי נינהו הני קראי נינהו א Moed Katon 3b, Nidda 72b: הילכתא נינהו הני קראי נינהו הילכתא נמירי לה Bloß לר' עקיבא קראי לר' אלעזר בן עוריה הילכתא, Sukka 5b, 34a, Chullin 72 a.4 — Von Satzungen, die einander widerstreiten: אהילכתא אהילכתא Sabbath 24 b, M. K. 19 b, Kethub. 13 a, Kidd. 59 b, Baba Bathra 119 b; ה" אה" לא קשיא, Bechoroth 11a; 'כי היכי לא תקשי ה' אה', Jebam. 87a. — Ausdrücke zur Feststellung der gültigen Halacha. והלכתא כרבה, Berach. 12 b; . . . אוהלכתא, Berach. 38b, Pesach. 121b; מית הילכתא כי הא מתניתא, Berach. 23b, 25a; ולית ה' מכל הני שמעתתא, Berach. 48a, Sabb. 142b. Fragen: הילכתא כמאן, Sabbath 127a; ה' כוותך או ה' כוותן או כוותיהו ,Erubin 90b; ה' כוותן או ה' כוותן או ה' ברב, B. Bathra 65a, 142b. — הכי הילכתא, Frage Kehana's und Assi's an Rab, Sabbath 45 a. — הילכתא, Frage Raba's an Nachman, nachdem ihm dieser die Frage nach dem Wortlaute eines Mischnasatzes nicht zu beantworten wußte, Sabbath 45a. הכי הילכתא affirmativ Jebam. 88 b, 91 a. — . . לכתא ל הילכתא, nähere Angabe dessen, worauf sich die Halacha bezieht, Erubin 4b, Sukka 6b. — Zeira zu Jirmija (R. H. 13a, Sota 16b): לא תפיק נפשך לבר מהילכתא, begieb dich — in deinen Fragen — nicht außerhalb der Grenzen der Halacha. — הילכתא למשיחא, eine Satzung, die keine aktuelle Bedeutung, sondern die messianische Zeit im Auge hat, Sanh. 51 b, Zebach. 45a. — Eine große, wichtige Halacha heißt ה" רבתי, Sabbath 12a (Joseph), oder הילכתא נברותא, Sukka 38 b (Raba); Plural: הילכתא נברותא, Berach. 31 a

י Vgl. M. Schebiith IX, 5: ההלכה כרבריז "Dreihundert Halachoth" in einer tannaitischen Quelle, Sanh. 68a. 3 Vgl. Sifra zu Lev. 7, 12 (Tann. Term., S. 42, Anm. 4). 4 S. auch oben, S. 30.

(Hamnuna); eine abgeschlossene, endgültig entschiedene H., κτρ'ου 'π, Baba Kamma 102 a, Ab. zara 7a. — S. auch Art. Dyn, Ende.

אהני נורה שהה העני נורה אההי קרא. Aphel: nützen. אהני נורה שהה אהני נורה שה , es nützt die Deduktion durch Wortanglogie, und es nützt die unmittelbare Herleitung derselben These aus einem Schrifttexte (jede nach einer anderen Richtung): Gittin 49 a, Baba Kamma 6 b, Sanh. 51 b. אווני מסרא ואהני מסורה. Zebach. 37 b, 38 a. ¹

י 'אַדּק, Pron. demonstr. plur. fem. Eine stehende Formel für die Beschränkung einer Aussage auf einen Teil des in Rede stehenden Gebietes lautet: הגי מילי הי אבל ל..., wörtlich: diese Worte? gelten für.., aber für.. (in der tannaitischen Terminologie entspricht: ... במה דברים אמורים.). S. Berach. 15a; Erubin 76b, Pesach. 51a. — מנא הני מילי, s. Art. מָנָאָן.

תְּמְכָה לְמִם: (שַרתי), umkehren (transitiv). Echa r. 1, 1 (מַלְתוּ): הַמְּכָּה לְמִם (Imper.), d. h. kehre das Wort (מְּמָם) um, und du erhältst סְּמָל Götzenbild (das die Strafe bezeichnende Wort enthält auch die Angabe der Sünde). Lev. r. c. 35 Anf.: אולא שהן הפוכות אלא שהן הפוכות ולא עוד אלא שהן הפוכות. tev. r. c. 35 Anf.: אלא עוד אלא שהן הפוכות לישון הפוכות, ז'ל שון הפוכות לישון הפוכות לישון הפוכות לישון הפוכות betes. — Über לשון הפוך אלא ניין הפוכות, 54b 28 s. Tann. Term. S. 44. Anm. 1.

יתל הני st eine unrichtige Leseart. 2 Vgl. die Phrase: יכל הני אמרה, Nazir 23 a. 3 S. Tann. Term. S. 132. 4 Sch. tob z. St.:

אתה המכמת וכתבת בתורתך. 5 Eine längere von Jona tradierte Auslegnug des
Amora Abba zu Deut. 4, 32, die aber tannaitischen Ursprunges zu sein scheint.

תוניה, "Darlegung הצעה של משנה, "Darlegung — d. h. Text — der Mischna", und zwar ausschließlich in Botschaften Abins, in denen der Ausdruck — in Aussprüchen der palästinensischen Autoren Jose b. Chanina und Jochanan — angewendet wird, Sanhedrin 51a, Chullin 101b; ib. 49b.¹

בליש, zwei Dinge miteinander vergleichen, sie in einer bestimmten Hinsicht einander gleichstellen.² 1. Das Subjekt ist die h. Schrift, die zwei Gegenstände entweder dadurch, daß sie sie nebeneinander stellt, oder daß sie bei beiden analoge Ausdrücke gebraucht, einander gleichstellt. J. Berach. 2c 11: סקיש יניאתו לכיאתו, in bezug auf Lev. 22, 7, verglichen mit Gen. 19, 23; ib. 10a 8: הקיש תורה למצוה, auf Grund von Exod. 24, 12; j. Demai 24d 46: הקיש אחוזה לעברים, auf Grund von Lev. 25, 46; j. Rosch Haschana Anf. (56a 49. 61), auf Grund von II Chron. 3, 2; j. Megilla 70 d 68, auf Grund von Esther 9, 27; i. Rosch Hasch, 58 b 52: דער עולם אבירי עולם, zu I Sam. 12, 6 und 11. Gen. r. c. 20 (9): הקיש נאולה לפרנסה ופרנסה לנאולה, durch das Nebeneinander von Ps 136, 24 und 25. Tanch. B. וירא 37: הקיש עיבורה auf Grund von Gen. 21, 2. — Mit לידתה, verbunden. Tanch. B. יותי 13: שהרי הָקִּישָה כנגד שבם בנימין, zu Daniel 7, 5 verglichen mit Gen. 49, 27.

Das Passivum. Pesikta r. 198b: הו לחכמים לחכמים ד' מקראות הוקשו לחכמים (s. oben Art. רמה). — b. Rosch Haschana 4b (Jona, der pal. Amora): הוקשו כל המועדים כולם זה לזה

Aramäische Formen. Der Aphel entspricht dem Hiphil, der Ittaphal dem Hophal. 1. Sabbath 83b: אקשה רחמנא; Nidda 35a ebenso; Meïla 17a: אף כי אולקושי בו הויה ליציאה; Kidd. 5b: מקיש נמי הויה ליציאה; Bechoroth 16a unt.: אלאקושי נמי קושיגן לולב לאתרונ. — Sabbath 83b: יחומרא לקולא מקשיגן לולב לאתרונ. Sukka 31a: לאנעים: Jebam. 104a: האיל ואיתקש לתלמוד לתלמוד הפבר למאי הילכתא איתקש לתלמוד (Pesach. 22b: למאי הילכתא איתקש (Pesach. 22b: לשעירי הרגלים).

¹ S. Die Ag. der pal. Am. III, 399f. — Das Verbum findet sich Berachoth 22a in einer tannaitischen Kontroverse: מציע את המשנה ואינו מציע את המרכום:
הפגיע את המשנה ואינו מציע הא הפרוש: lesen, da der Ausdruck, bei Annahme des weiblichen Substantivs, lauten müßte: המעתה של משנה.

² Charakteristisch ist der Ausdruck התמו לכתמו in Schir r. 1, 10: Moses stellte sich mit Aharon in eine Beihe, erhob sich nicht über ihn (zu Exod. 4, 29).

³ S. oben S. 46, Anm. 2 E.

4 In b. Bechoroth 53 b a sagt Raba in einer halachischen Exegese zu Deut. 14, 22: אמר קרא שנה שנה לשנה הקשתיו ולא לרבר
אמר Hier ist als der Redende in אחר wohl nicht der Ausleger, sondern die h. Schrift zu denken.

הקיש) הקיש, הקיש), Nomen actionis zu הַּקִּישׁ. Zebach. 49b und Parallelstellen: דבר הלמד בהקיש חוזר ומלמד בהקיש (in Zebach. 57a tannaitisch). — Kerith. 22b: אין היקש למחצה. — Zebach. 48a: אין היקש למחצה מר מבר הקיש עדיף ומר מבר גוירה שוה עדיף. — Zebach. 48a: אין היקש למאי אתי אתי Nedar. 3a: לא צריך הקישא. אריך הקישא. צריך הקישא.

קֹרֵי, siehe. Mit oder ohne ו führt diese Partikel Einwände ein, die aus Bibelstellen genommen sind. Schir r. 8, 1: זהרי נאמר וי דרי נאמר בווי לי דרי נאמר בווי לי דרי כתיב אור בווי לי דרי מוני כתיב בווי לי דרי כתיב בווי לי דרי כתיב בווי לי דרי אנו מוצאים בלי במדבר לי דרי אנו מוצאים בלי במדבר לי דרי אנו מוצאים בלי במדבר במדבר במדבר במדבר במדבר במדבר במדבר במדבר במדבר שני לי שני שני שני לי שני לי שני לי שני לי דרי במדבר מני לי דרי במדבר מני לי במדבר מני לי דרי במדבר במדבר מני לי דרי במדבר במדבר

Beispiele für die Verwendung von ההרי zur Einführung von Einwänden s. Pesach. 22a, 23a, 69b.

מה שהשלים בנביא, beendigen. Mit der Formel השלים מה שהשלים בנביא, beendiger Procemien der Pesikta rabbathi auf die prophetische Perikope hingewiesen. Es sind folgende Pesikta's, deren halachisch eingeleitetes Procemium mit einem solchen Hinweise schließt: 1 (1b), 4 (19a), 11 (42a) 2, 13 (54a), 41 (172b). Statt שהשלים in folgenden Pesikta's: 6 (23a), 44 (82b). Was die anderen Abschnitte betrifft, s. Art. עלין. Der Ausdruck "beendigen" bezeichnet die Haphtara, mit welcher die Vorlesung aus der heil Schrift beendigt wird. An אַשְּלֶּחָהָא, Überlieferung, die massoretische Bezeichnung der prophetischen Schriften, ist wohl bei unserem Ausdrucke nicht zu denken.

התחדל, anfangen. Als adverbiales Hilfszeitwort, mit welchem das andere Zeitwort im Partizipium, seltener im Infinitiv mit ל, verbunden wird, erscheint החדל besonders in den Tanchuma-Midraschim und bildet eine stilistische Eigentümlichkeit derselben. In den anderen Midraschim ist diese Ausdrucksweise fast gar nicht anzutreffen.³ Jedoch enthält der paläst. Talmud einige

י הרי הוא אומר in Gen. r. c. 6 (1) ist späterer Zusatz, s. ed. Theodor p. 40, Z. 2. ² Hier הנביא st. בנביא אומר. ³ Nur Midr. Samuel c. 18 (2) kann ich anführen: וירב Paraphrase von זירב I Sam. 15, 5.

Beispiele derselben (zumeist tannaitischer Herkunft). Sanhedrin 29a 61: התחיל דור אומר שירה: Pesach. 33a 14 התחיל דור אומר שירה: Joma 41a פיים : התחיל מבעבע ; ib. 23b או; ה' מפיים : ה' מפיים ; ib. 23b או; ה' מפיים : ה' מפ Schebiith 37c 25, 32: מפשים ה; Kethub. 29d 28, aus Tos. Keth. IV, 6: התחילה קובלת; Kidd. 65c e, Sanh. 23d ווי שואל; Chagiga 77 כ 59: התחיל לקלם (viell. בתחיל לקלם — Die Midraschwerke, in denen diese Anwendung von התחיל, und zwar in bei weitem überwiegendem Maße in Verbindung mit dem Partizipium, als entschiedene sprachliche Eigentümlichkeit vorkommt, sind folgende: Tanch, B. zu den ersten vier Büchern, Deuteron, rabba, Exodus rabba, Pesikta rabbathi, Schocher tob. Unter den Beispielen dieser Ausdrucksweise sind besonders diejenigen hervorzuheben. in denen die Äußerungen der redenden Personen — zum Teile dem Bibeltexte entnommene — mit התחיל אומר oder התחיל בווח ("er begann zu schreien") eingeführt werden. Letzteres kommt besonders in Exod. r. vor: c. 5 (14); 18 (1), zu Exod. 10, 24; ib., zu Exod. 11, 4; 19 (6); 20 (1); ib. (5); ib. (9), zu 12, 31; ib., zu 13, 17; ib. (19); 30 (11), zu Ps. 143, 2; 31 (12), zu Hiob 23, 3. Statt מוש steht auch צושל: c. 10 (5), zu 8, 4; 21 (5); 43 (7). Beispiele für התחיל אומר aus Exod. r.: c. 8 (1), zu Ps. 24, 7; 18 (2), zu Ps. 119, 62; 20 (1), zu 7, 16. Zur Charakteristik der Redeweise seien die Fälle der Anwendung derselben aus Pes. r. angeführt, wo ausnahmslos das zweite Verbum im Partizipium steht. התחיל ה' אומר לו (ib.); ה' מקרב (ib.); ה' משיבו (ilb.); ה' אומר לו (12a); מבקש (ib.); מברכן (ib.); מברכן (12b); מבקש (14a); ה' תובע (30b); ה' שואל (28a); התחילו מרגמים אותו (30b); ה' צווח (37b); ה' מפייסו (41a); מיצר (48a); ה' מיצר (54b); ה' אומר (57a); ה' משליכים (ib.); ה' משיח (105b) ה' מרבר (89a) ה' מניים חיילותיו (128a); אומרים (ib.); ה" פותח (129b); ה" אומרים (128a) תובעת (144a); מדבר (150b); ה' מצדיק (151a); מדבר (153a); ה' מאשרם (161b); התחילו מסלסים (176b); מתנה עמר ה' מחנה עמר ומשבחם (185b); ה' מקלם (186a); ה' מקלם (187b). — In Tanchuma B. ist die Redeweise mit dem zweiten Verbum im Infinitiv (mit sehr häufig anzutreffen; z.B. heißt es öfter התחיל לומר, als ה' אומר. Aber auch hier ist die Verbindung von הוא mit dem Partizipium des zweiten Verbums die bei weitem häufigere Form.

י Vgl. den entsprechenden aram. Ausdruck: הוחילו בוכים (בביון), j. Joma 39d 19, und die bei *Levy* IV, 611b angeführten Stellen: j. Demai 21d 73, j. Terum. 46a 34 (nicht 45a).

הְתְּּם, dort. Hinweis auf eine andere, als die in Rede stehende Bibelstelle. S. die Art. כאו und אב.

1

וודאי), in Wirklichkeit. Einem biblischen Ausdrucke nachgesetzt, bed. אדא, daß der Ausdruck in wörtlicher Bedeutung zu verstehen sei. Gen. r. 16 (2), zu Gen. 2, 11: הוהב וודאי; ib. 45 (9), zu Gen. 16, 12: "ו פרא אדם ; ib. 87 (7), zu Gen. 39, 11: "ו לעשות מלאכתו ו' ; Pesikta 27a, zu Deut. 25, 18: 'סראך; ib. 123b, zu Ruth 2, 11: ואביר ואמר : Lev. r. 34 (8), Ruth r. 2, 14, zu Ruth 2, 14: בצד הקוצרים ו', Tanch. B. בחקותי 7, mit Beziehung auf Gen. 22, 12: אשר לא צויתי את אברהם לשחום את בנו ודאי; Lev. r. c. 20 (10), zu Exod. 24, 11: אכילה וודאי; Koh. r. 7, 1 g. E., zu I Sam. 25, 1: מיתה ו' Pes. r. c. 3 (12a), zu Gen. 48, 14: "שכל ו" . — Zuweilen — besonders, wo der Ausdruck ein ganzer Satz ist - geht ידאי voran. Lev. r. c. 12 (5), zu Prov. 31, 1: ודאי אמו מוכיחתו; Schir r. 2, 5 g. E., zu I Sam. 15, 6: מסץ 4, zu Dan. 2, 2: Tanch. B. מסץ 4, zu Dan. 2, 2: ודאי מכשפים; ib. שמיני 7, zu Prov. 23, 32: וראי מכשפים. In Tanch. B. Ende ist einem von Jerusalem entzückten Kaufmanne, mit Hinblick auf Ps. 48, 7, der Ausruf in den Mund gelegt: 17 1717 היא משוש כל הארץ. Pes. r. c. 19 Anf. (94a) sagen die Weisen, mit Hinblick auf Ezech. 30, 21: ודאי כל מי ששולח ידו בפקדונו של חברו ראוי שתישבר זרוען. S. auch noch Pes. r. c. 25 (128a) in bezug auf die erste der drei Stellen in denen das Verbot, das Zicklein in der Milch seiner Mutter zu kochen vorkommt (Exod. 23, 19): ו.הראשון ודאי לאיסור בשר בחלב.

Mit der Präpos. ב vermehrt.² Gen. r. c. 55 (6), zu Gen. 22, 1: עלית בודאי (tannaitisch); ib. 98 (4), zu Gen. 49, 4: עלית בודאי (tann.); Lev. r. c. 2 (3), zur Deutung von כי , Jerem. 31, 19: כי , בוודאי דבורי בו Pes. r. c. 28 (136b), zu Ezech. 36, 20: דבורי בו ; ib. c. 34 (158b): בודאי זה מלך המשיח ; ib. 192b, zu Prov. • 21, 27: מוראי על הרשעים אמרה תורה .3

קדוי, Bekenntnis. In einer speziellen Bedeutung ist das Wort in j. R. H. 59c 29 angewendet. Die zehn Erinnerungsverse im Neujahrsgebet (זכרונות) sind כננד עשרה ודויים שאמר ישעיה רחצו הזכו sind ובוי שאמר ישעיה רחצו הזכו . Es sind also die zehn in Jes. 1, 16 f. enthaltenen

¹ Ans dem babyl. Talmud. Chagiga 3a, Aschi's Bemerkung zu Deut. 31, 12: בוראי כך התניתי עמו (tann.): 2 S. j. Kethub. 29d 30 (tann.): בוראי כך התניתי עמו וואי 3 in der Massora, s. Frensdorff, S. 4.

Ermahnungen zur Umkehr¹, welche als Sündenbekenntnisse betrachtet werden können.

הַלא S. Art. הַלא.

Zusammengesetzte Fragepartikel, deren Verwendung aus folgenden Beispielen ersichtlich ist. Die kürzeste Form der mit 'D' eingeleiteten Erörterung ist die, bei welcher der Frage (mit יוכי) unmittelbar die mit אלא eingeführte Antwort folgt. Gen. r. c. 9 (7): . . אלא . . זכי יצר הרע מוב מאוד (ib. (9): ib. (9): וכי ניהגם מובה מאוד . . אלא. Schir r. Einl.: . . אלא. S. auch Gen. r. c. 100 (9); Lev. r. c. 19 (5); 25 (6); Echa r. 3, 6; Ruth r. 3, 3; 3, 16; Tanch. B. בהר 5.2 — Zuweilen enthält die Antwort eine mit מלמדן oder ללמדך eingeleitete These, die sich aus dem den Gegenstand der Frage bildenden Texte ergibt. Lev. r. c. 20 (10) zu Num. 3. 4: שהיה סשה אלא מלמד שהיה לפגי ה' מתו אלא מלמד שהיה סשה. S. auch Lev. r. c. 26 (7); Schir r. 4, 8; Ruth r. 1, 1 Ende; Koh. r. 3, 11 g. E. — Die Frage kann so formuliert sein, daß mit דאת oder ähnlich der auffallende Ausdruck im Texte, der die Frage veranlast, hervorgehoben wird. Echa r. 4, 1, zu II Chr. 35, 24: . . אלא וכי בכמה סברות נקבר דאת אמר בקברות אבותיו אלא. S. auch ib. Prooem. 23, zu II Chr. 24, 20; ib. Prooem. 8 Anf. (שאתה אומר). zu Jer. 9, 18; Lev. r. c. 20 (10), zu Exod. 24, 11; ib. c. 3 (6), zu Ps 133, 2; ib. c. 1 (4), zu Gen. 14, 15 (דכתיב). — Die Frage wird durch Anführung eines anderen biblischen Textes unterstützt. Lev. r. c. 18 (3), zu Deut. 5, 20: . . אלא והכתיב אלא למעלה והכתיב אלא (Dan. 2, 22) ונהורא עמה שרא. S. ib. c. 30, (13), zu Lev. 24, 2; Schir r. 1, 2; ib. 8, 6; Tanch. בהעלותד 27, zu Num. 11, 16, aus Exod. 24, 9; Tanch. B. מה 19 E.; Esther r. 6, 1; Pes. r. 117a. Die Begründung der Frage kann auch ohne Anführung eines andern Textes geschehen, indem mit והלא der dem Wortlaute des ausgelegten Textes widersprechende Tatbestand konstatiert wird. Tanch. B. S. auch Tanch. B. ייחי 16; Lev. r. c. 1, 1; ib. 29 (6); ib. 34 (8).

Sabbath 4a (Aschi) . . . אלא . . . וכי אומרים.

איר אור אור. Die Formel אָלָא עוד אָלָא ("nicht allein, sondern auch") wird einem Bibeltexte vorausgeschickt, dessen Inhalt als Steigerung des im vorhergehenden Bibeltexte Enthaltenen verstanden werden soll. Lev. r. c. 4 (3), zu Prov. 19, 2: ולא עוד אלא

ברגלים חומא . . . Oder es wird sonst eine Steigerung durch diese Formel bezeichnet. Ib. c. 28 (3), zu Lev. 23, 10: אין לי אלא של שעורים S. noch Lev. r. c. 2 (6 E.); 3 (6); 8 (4 E.); 18 (2). Außer Lev. r. s. Schir r. Einl. öfters, ib. 2, 4; Ruth r. 3, 7; Echa r. 1, 1 (שרתי); Esth. r. 1, 22; 3, 9. Tanch. B. חצוה; 27; וירא; פרים

1

חד. Der am Anfange des Artikels הַרָּא erwähnten aramäischen Formel הדא הוא דכתיב entspricht die hebräische Formel: וה הוא ,והו) זה עם Verknüpfung des Procemientextes mit dem Perikopentexte findet sie sich oft in Lev. r., in der Pesikta, besonders aber im Tanchuma. Lev. r. c. 2 (1), zur Verknüpfung von Jerem. 31, 19 mit Lev. 1, 2; ib. c. 4 (1); 5 (1); 7 (1); 8 (2); 9 (1); 10 (1, 4); 11 (5); 18 (3); 19 (1, 5); 21 (5). — Pesikta 1 b, 29 b, 76 a; 76 b, 105 a; 105 b; 176 a, 186 b; 188 b. — Tanch. B. בראשית 4, 5, 13, 15, 22, 23, 28, 34, 35, 36, 37, 38 usw. In Gen. r. steht diese hebr. Formel nur zweimal: c. 53 (1) und 95 (2).2 Beispiele aus den andern Midraschwerken: Schir r. Einleitung; Ruth r. Einl., ib. III. Abschn. Anf., IV. Abschn. Anf.; Koh. r. Einl.; Esther r. 3, 1.3 Deut. r. c. 3 (9); 5 (2, 3); Pes. r. 16 a, 21 b usw.; Exod. r. c. 19 (1); 20 (1). In Exod. r. finden sich Beispiele für die gleichartige Verwendung der aramäischen und der hebräischen Formel, indem mit dem Perikopentexte zwei Bibeltexte verbunden werden: c. 15 (4), zu Exod. 12, 1, verknüpft mit Micha 6, 4 und Ps. 43, 3: החדש הזה לכם הה"ר ואשלח לפניך את .. משה אורך: c. 30 (24), Exod. 21, 1, verknüpft mit Jes. 56, 1 und Prov. 24, 23: ואלה המשפטים הה"ד שמרו ... משפת הכתוב. In diesen beiden Fällen findet eine Verknüpfung von Texten aus den drei Teilen der heiligen Schrift statt. 4 S. auch Exod. r. c. 29 (9) zu 20, 2, verbunden mit

¹ Eine ganze Folge solcher mit Bibelstellen begründeter Steigerungen, unter Anwendung der Formel אלא עוד אלא s. im Ausspruche des Agadisten Jizchak, Megilla 6b.

2 Nach Maybaums (S. 17, Anm. 4) richtiger Annahme, wonach vor אמר הכחוב אפר הכחוב אותר הכחוב אותר הכחוב באותר פוחד באיז וה אין אין באותר הכחוב באיז וה האיש באותר באיז וה השמר הכחוב באיז (Ps. 92, 8). Sonst beginnen mit dieser Formel nur die anonymen Procemien. In Wirklichkeit hat jeder Prediger zur homiletischen Verknüpfung der beiden Bibelverse die eine oder andere Formel angewendet. S. Maybaum, S. 16, Anm. 1.

Amos 3, 8 und Jerem. 10, 7: וזהו הה"ד אריה שאנ. הה"ד אלהיך הה"ד אריה שאנ. Eine durchgängige Anwendung findet die Formel הכתוב im Midrasch zu den Psalmen, sowie in Agadath Bereschith.

In der Pesikta findet sich häufig die Formel: ה... דכתיב... הבחיב. שנה bei Deutung des Textwortes mit Heranziehung eines anderen Bibeltextes. S. die Auslegung von Jes. 2, 9 im Procemium Jochanans (p. 11b): השמה דכתיב בהון הישראל דכתיב בהון האיש משה (Ezech. 34, 31) וישמל איש זה משה דכתיב ביה והאיש משה (Ezech. 34, 31) אתם (Num. 12, 3) וישמל איש זה משה דכתיב ביה והאיש משה (Ezech. 34, 31) אתם (S. noch Pesikta 55b, 78b, 166a, 168a, 168b, 184a, 185b. Statt דכתיב steht einmal (78b)

ראלו. Mit הַשְּׁלְּאָר האלו leiten die Amoräer eine These ein, welche sieh aus dem Inhalte des in Rede stehenden tannaitischen Halachasatzes ergibt. S. Berach. 20b (Rabina); Sabbath 103b (Chisda); Pesachim 19b (Aschi); ib. 38b (Simon b. Lakisch); ib. 114b oben (S. b. Lakisch); Beza 30a (Kahana); Rosch Hasch. 22a (Manasse); ib. 28a (Rabba); Kethub. 11b (Schescheth); Nazir 46b (Adda b. Ahaba); B. Mezia 91a (Mari b. Kahana); B. Bathra 23a ob. (Tobi b. Nathan); ib. 63a (S. b. Lakisch); ib. 169b (Rafram); Chullin 12b (Raba). — Aramäisch lautet die Formel הַּהְטָּבְּּ אַרְאָ, s. Baba Mezia 60a (Eleazar); Bechoroth 45b (Jose b. Abin).

אָדָּ, paaren, miteinander in Zusammenhang bringen. Tanch. B. וידי 13: וישה זיווג שבמו של לוי כנגד מלכות יון (Javan ist das dritte der vier Weltreiche, und der Stamm Levi, dem die Hasmonäer entstammten, ist der dritte unter den Stämmen). Ib. זיווג מדי ויווג מדי (Medien ist der Bär, Dan. 7, 5; Benjamin der Wolf, Gen. 49, 27).

Hithpael: sich zu einem Paare verknüpfen lassen. Exod. r. c. 15 (7), zu האותיות מודווגין חוץ מב' אותיות הללו (in der Buchstabenkombination der Methode א"מ ב"ה bleibt in der ersten Hälfte des Alphabetes der Buchstabe ה, in der zweiten chne Paar).²

אמר, Piel: einen Psalm (מומור) dichten. Sch. tob zu Ps. 5 (1): אמר דוד הואיל וכן אני מומר על שתיהן.

יו In B. Kamma 35 b ist אתר אומרת (Chija b. Abba) späterer Zusatz; s. Dikd. Sofr. z. St. 2 Über און און זו der Massora s. Frensdorff, S. 4.

חבה, Genosse: die zweite Vershälfte im Verhältnisse zur ersten. J. Pea 17a 61, zu Koh. 1, 10: משיבו חברו ואומר לו; dafür hat Lev. r. c. 22 (1): חברו משיב עליו, Koh. r. z. St.: והרי חברו מוכיח יעליז -- Der folgende Vers. Lev. r. c. 15 (2), zu Jes. 8, 19f.: ... ותברו ... וחברו אליכם ... וחברו ... In der Aufzählung der Bibelverse, bei deren Erläuterung Jehuda I zu weinen pflegte², werden die Verse durch das aram. הַּבְרֵיה ("sein Genosse") miteinander verknüpft, Lev. r. c. 27 (7), fünfmal.3

רודש. Piel (שודש): etwas Neues bringen, vortragen. Schir r. 6. 4: שמא נביא אחד עמד וחידש את ההלכה (in einer Außerung Moses' zu Num. 7, 3). Ruth r. 2, 4: אין נביא רשאי לחדש דבר עוד מעתה. - Passivum: נתחדשה הלכה, Ruth r. 2, 5; 4, 1; 4, 5; j. Jebam. 9 c. Sabbath 135ab: נתנה תורה ונתחרשה הלכה (in bezug auf eine an Lev. 12. 3

anknüpfende Halacha).

אודים, Nom. act. zum Vorigen. J. Nazir Ende, Sanh. 27a 44. zu Exod. 21, 19 (Simon b. Lakisch): חידוש מקרא הוא שיתן (die Bestimmung, daß das Versäumnis dem Beschädigten zu ersetzen sei, ist etwas "Neues im Schrifttexte", d.h. etwas, was nicht begründet ist). J. Pea 16c מורי הוא בחידושו die Qualität der in der 11. der Dreizehn Regeln Ismaels als דָבר חַדש bezeichneten neuen Folgerung aus einem Schrifttexte. J. Terum. 44c 21, zu Deut. 22, 19: (l. לחידושו יצא המוציא שם רע דבר שהוא יוצא בחידושו אין למרין ממנו (vgl. j. Kethub. 27a 22); j. Sota 18c 55, zu Num. 5, 12: סומה לחירושה יצאת ודבר שהוא יוצא לחירושו אין למידין ממנו. S. noch j. Pesach. 31d 71, Nazir 51c 6.

חירוש הוא שחירשה ,Kethub. 34b, 35b, 38a; חירוש הוא שחירשה חירוש תורה בנויר. Nedarim 4a; שאני מוציא שם רע דחידוש הוא .Kethub. 45a; Sanh. 27a; משום רהוה :Temura 13b; Chullin 108a: מד בחלב חידוש הוא דבר הבא לידון בדבר החדש ואין בו אלא חירושו. Cbullin 98b: תרוש הוא ומתדוש לא נמריגן.

חדח, Pael (= שהח). Kethub. 45a: לא חדית ר', חדיש.

אווו (יווי), Peal: sehen. Die Redensart . , יווין אי ("wir wollen sehen ob") wird angewendet, wo es sich darum handelt, einen zur Entscheidung vorliegenden Fall genauer zu untersuchen und dann zu entscheiden: Gittin 77 b (Joseph);

יניד עליו רעו In Gen. r. c. 16 (2) wird der Bibelsatz יניד עליו רעו (Hiob 36, 33) in dem Sinne von בדלח מוכית שליו angewendet: daß בדלח (Gen. 2, 12) ein Edelstein ist, beweist "der Genosse des Wortes", das danebenstehende שהם. S. Die Ag. d. pal. Am. III, 68. 2 S. Die Ag. d. Tann. II, 467; Ag. d. pal. Am. III, 569.

י Vgl. הרא מכלל חבירתה, unten, Art, כלל .- S. auch Frensdorff, S. 5.

Baba Kamma 117b (Aschi); Baba Mezia 104b (Aschi); Chullin 48b unten. -ניחדי אנן ("lasset uns sehen") wird angewendet, wo man eine theoretische Frage näher besieht und Genaueres über sie feststellt. S. Berach. 27 a (Chisda), Sukka 12a (Jirmeja); Gittin 44b (Joseph); Kidduschin 53b (Jirmeja); B. Kamma 51b (Aschi); Arachin 29b (Joseph). — Berach. 49b (Nachman), in bezug auf eine durch Nachman im Namen Samuels überlieferte Satzung: מיניה דמר שמואל לא שמיע לי אלא נחדי אגן. Baba Mezia 8b, Abaji sagt seinem Lehrer Joseph, in bezug auf einen Ausspruch Samuels: זימנין סניאין אמרת לן נהזי אנן ולא אמרת לן מאי חוית שמיה דרב יהודה. -- Mit מאי חוית (dem Äquivalent des hebräischen מה, s. Art, 787) wird gefragt, was denn eine Meinung oder Annahme veranlaßt hat, da es doch freistand, eine andere Meinung oder Annahme auszusprechen. WD חדת דסמכית אהא סמוך אהא (warum stützest du dich gerade auf diesen Bibeltext, stütze dich auf jenen), Megilla 17b. Dasselbe in bezug auf halachische Lehrmeinungen Jebam. 83 b. Ib. 94 a, in bezug auf einander gegenüberstehende Zeugenpaare: מאי חזית דסמכית אהני סמוך אהני. Kidduschin 20 s, in bezug auf Bibelstellen, die man in erleichterndem und in erschwerendem Sinne auslegen kann: מאי חוית מאי חזית דמדמית ליה לסוף הסדש נדמייה :Baba Mezia 55a, דרשינהו לסולא נדרשינהו לחומרא מאי הזית דקנסינן ליה ללוקה ניקנסיה למוכר .Arachin 30a: לתחלת הקדש. Temura 12b, s. Art. MPNT. S. auch Art. 7DJ. Angeführt sei noch die Antwort Raba's, als ihn jemand fragte, ob er seinen Nebenmenschen töten dürfe, da ihm das mit der Drohung befohlen wurde, daß er sonst selbst getötet würde: Laß dich töten und töte nicht, מאי הזית דרמא דידך סומק מפי דלמא דמא ההאי נכרא סומק מפי הדדך סומק מפי Hier ist nach מאי חזית das Wort למימר hinzuzudenken.

אור (wir haben die ganze h. Schrift durchgenommen und nicht gefunden, daß...) findet sich an folgenden Stellen: j. Taanith 68a 70, Megilla 74b 43,/Pesikta 140b (Chanina b. Papa zu Jes. 51, 16, der einzigen Stelle, wo Israel als Zion bezeichnet wird); j. Ab. zara 39a 64 (zu Jes. 7,6)2; Gen. r. c. 78 (14), Abahu zu Gen. 33, 143; ib. c. 85 (7), zu Gen. 38, 14; ib. 100 (6), Sam. b. Nachman zu Gen. 50, 10; Lev. r. c. 23 (10), Simon b. Lakisch zu Ri. 4, 18; Pesikta 4a, Tanch. B. פקודי 8, Jizchak zu Hoh. 3, 11; Pesikta 34b, Koh. r. 7, 23, Pes. r. 60a, Sam. b. Nachman zu I Kön. 5, 124; Koh. r. 7, 1 g. E., zu Josua 24, 30; Pes. r. 82b, Bar Kappara zu Jes. 8, 6.

Samuel wendet die Redensart zu anderem Zwecke an, Jebam. 108a, wo מיזרתי aue חיזרגו der אחיזרגו korrumpiert ist.

תְּיִילָא, Kraft, in der Bed. Argument. הייליה דר מן הרא, Kraft, in der Bed. Argument. הייליה דר מון הרא, j. Erubin 23 c 45; ebenso Maaseroth 49 b 22, Pesach. 29 a 30, Kidduschin 66a 2, Sanh. 22 d 41. Pesach. 32a ו3: ר' יוסה נסיב חייליה

חלף, Pael. חורנא מחלף (der andere tradiert umgekehrt),

Bacher, Terminologie II.

of be

¹ Die richtige Lesart ist יחונא, nicht הוינא. ² S. Ag. d. pal. Amor. III, 524, 6. ³ Vgl. Tanch. B. חורנה 7 und die dort von Buber angeführten Parallelstellen. ⁴ In Schir r. 1, 1:.. יחורנו על כל ספר משלי.

in der Überlieferung eines Ausspruches Samuels durch Huna und Jehuda, j. Sabbath 7b 63. — ואית דמחלפין (manche tradieren umgekehrt), in bezug auf eine Halacha Rabs, j. Sabbath 10c 51; dasselbe, j. Moed Katon 83c 53, in bezug auf die Deutung von Deut. 34, 8 durch Simon b. Lakisch; ואית דמחלפין לה, Pesikta 46a, in bezug auf die Deutung von Deut. 33, 8 durch denselben. — Challa 59b 69 (zu einer Kontroverse zwischen Jochanan und Simon b. Lakisch): הוא בר אבא מחליף שמועתא (ebenso): הוא מחליף שוועתא (Gen. c. 20 (10), zur Erklärung von quy und קרדר 6, 16.

Hiphil, vom Tausch der Buchstaben. Schir r. 5, 11, eine Reihe von Beispielen für Blasphemien, die in biblischen Texten durch Vertauschung von Buchstaben entstehen: אם תחליף הייש , im Worte אחר, Exod. 34, 14; אם תחליף חית לה"א, בדל"ח, Lev. 22, 2; dass. in יחכיתי, Jes. 8, 17 usw.

Hithpael. Sch. tob zu Ps. 90 (13), in einer kombinierten Deutung des Zahlenwertes des Wortes בראשית מתחלף עם מ' דאת"בש הרי ארבעים ל' דאל"בם הרי שלשים י' מתחלף עם מ' דאת"בש הרי ארבעים.

B. Kamma 57b, B. Mezia 80b: רכה בר אבוה ותני, in bezug auf eine halachische Kontroverse zwischen zwei Tannaiten, die Rabba b. Abuha mit Vertauschung der Autornamen tradierte. — Ithpael Erubin 75b (Joseph): מריה ראברה"ם רבים ברבי איחלף לי.

S. auch noch Art. שַׁמָּה.²

ממר (ממח), sehen. Im palästinensischen Talmud ist (ממר) ממים in derselben Bedeutung angewendet, wie im babylonischen מאי ווים in derselben Bedeutung angewendet, wie im babylonischen מאי ווים (s. oben S. 65). Die mit dieser Formel beginnende Frage ist in der Regel durch שם eingeleitet. S. Berach. 2c 65; Schebiith VIII Anf. (37 d, Abun b. Chija); Maaser. 49 d 69 (Judan); Bikkurim 64d 7³; Erubin 22 b 59 (Jose); Pesach. 31d 25 (Jirmeja); ib. 35a 55; Gittin 50 b 39; Sanh. 20a 6; Schebuoth 33a 31 (Zeïra); ib. Z. 54; Nidda 49a 54. — Der Imperativ findet sich im pal. Talmud besonders in der Verbindung מון (oder אחא, אמא soviel ist, wie hebr. בוא וראה (מון און וואה), was soviel ist, wie hebr. בוא וראה (מון און במון לבם 37); Demai Anf. (21 c 41); Pea 17d 55; Schebiith 33b 12; ib. Z. 70; Challa 58a 9; Erubin 24c 12; ib. 25a 14; Pesach. 23c 30; ib. 34d 32; R. Hasch. 59a 11; Taan. 64c 72; Megilla 70a 45; Nazir

י Jalkut z. St. (I, 32): ואית דמחלמין; s. auch Gen. r. c. 18 (1). 2 Über s. Tann. Term. S. 59, Anm. 6, wo nachzutragen ist als Beispiel für die Redensart יחילוף. Jebam. XIV, 3; ferner Bar. Sukka 29a (הרברים: איז חילוף), Baba Kamma 66b. — Zur massoretischen Terminologie s. Frensdorff, S. 5. 3 Daraus Midr. Sam. c. 23 (13); Sch. tob zu Ps. 26 (7).

57d 21; Schebuoth 36b 24.1 — חמי מה כתיב, siehe was geschrieben steht, j. Sanh. c. II Ende (20d); Schir. r. 1,6 g. Anf.: תא חמי מה אמר ... מה כתיב תמן חמין מה אמר ... מה כתיב תמן חמין מה אמר ... את חמי אמר אמרץ, s. oben S. 11.

חמר, Pael: erschweren, mit größerer Strenge entscheiden. J. Schekalim 50 c 54, Ab. zara 41 d 70: Als Rab nach Babylonien kam, sah er, daß man es dort mit einer Satzung leicht nahm, da erschwerte er sie; וחמר עליהון מקילין וחמר עליהון, j. Moed Katon 82 c 42: המר זין דו מיקל לה חמר ; j. Nedarim 37 c 15 (c. II Ende): המיתך מיקל וחמרית עליך; j. Sabbath 12 d 5, Pesach. 36 b 2: ההיא מחמרה על נרמה 22 a 4: המרה על נרמה.

Aphel. Sanh. 51a: אחמיר בהו רחמנא, in bezug auf die Priester hat Gott die Satzungen erschwert; Ab. zara 49a: אחמורי מחמרי; Nidda 66a: היכא היכא Nidda 66a: לא ליחמר ולא ליקל: Jebam. 88a: לא א'

קמור את הקלה (בנו), schwer, opp. קל באר בארה את הקלה היי אמרת את הקלה באר באר באר באר באר באר באר האמורה את החמורה אמור את החמורה mit diesen Worten leitet der Agadist Levi eine Bemerkung zu Exod. 1, 18 ein, in der er die Rettung der Neugeborenen durch die Hebammen noch wunderbarer erscheinen läßt, als das in einem vorhergehenden Ausspruche der Fall ist.

— Koh. r. 1, 4 Anf., zu Deut. 32, 39: מי שאומר את החמורה הוא אומר מורה וכל שכן מחצתי ואני ארפא שהיא את הקלה אני אמית ואחיה הרי חמורה וכל שכן מחצתי ואני ארפא שהיא .

קְמִיר (ב hebr. תְּמוֹר (הַמוּר. Schebuoth משום דחמירה, vom dritten Gebote des Dekalogs. Chullin וווי משומר מאיסורא (משות דחמיר: Sanh. מויר מבנתא מאיסורא. Sanh. מויר בחמירי. מאר מאיסורא מאיסורא מאיסורא.

חסר, Piel: verringern (scil. ein Wort um einen Buchstaben). Pesikta 95 b, Exod. r. c. 31 g. E.: חָּקרוּ הבתוב ו"וּין, näm-lich עפרוּן, Gen. 23, 16, sonst mit ו (עפרוּן), hier ohne ו geschrieben ; in Gen. r. c. 58 (7) dafür: חַּקרַהוּ התורה ו"ו

Pael. Die Formel והכי קחני מחַקרָא והכי שוּה besagt, daß die Mischna in ihrem Wortlaute ergänzt werden muß, um einen vollständigen Sinn zu ergeben: sie ist verringert (defekt) und eigentlich lautet sie so (dann folgt der ergänzte Mischnatext). S. Berach. 15b, 41a, Sabbath 21a, Beza 24a, Nazir 11a, Bechoroth 39a.

קסר, mangelhaft. וישב לא חסר, המקרא כלום, Tanch. B. וישב 17; einleitende Bemerkung zur Deutung des Wortes לו, Gen. 38, 18, welches die Andeutung enthält: שילדה מלכים כיוצא בו; denn auch ohne לו wäre, wenn diese Andeutung nicht beabsichtigt wäre, der Text nicht mangelhaft. — Lev. r. c. 23 (11): כלום המקרא חסר, Ruth r. 3, 13: כלום קריא חסר, vor einer Deutung

⁴ In Gen. r. c. 87 (5): ילא שבק קריא כלום.

des Wortes לאלהים. — Tanch. B. ואפילו במקומה אינה מרה כלום, zu Num. 7, 1.1 Diese letztere lautet aramäisch: מו אתרה לא חסרה כלום א. c. 54, einleitende Bemerkung der Gelehrten von Caesarea zu einer Deutung der Worte אלה הדברים. Exod. 35, 12, mit der gesagt werden soll, daß das Wort אלה allein, ohne Heranziehung von הדברים, zu dieser Deutung genügt. — In massoretischen Bemerkungen zur Schreibung einzelner Wörter des Bibeltextes bed. הסר die defekte Schreibung, im Gegensatz zu מלא Doch findet sich auch מָלָא st. מָלָא: j. Kethub. 27d פּז: נער חסר כתיב בפרשה zu Deut. 23, 13-29; ib. Z. 68; גער האת שלמה התיב בפרשה, nämlich V. 19. — Beispiele: Schir r. 2, 15, Exod. r. 22 (1), zu Hoh. 2, 15: חסר תנינא מלא תנינא קרמאה פרמאה מלא מלא : Tanch. B. כל תולדות שבתורה חסרין חוץ משנים שהן מלאין :18 בראשית, nämlich Gen. 2, 4 und Ruth 4, 18; vgl. Gen. r. c. 12 (6): מפני מה אינון . . חסרין, in der Regel Eleazar b. Pedaths zu Jes. 23, 5, Gen. r. c. 61 Ende und Par. - Pesikta 48b, zu Gen. 18, 1: ישב כתיב חסר ו"יו - Tanch. B. בירח 17, zu I Kön. 6, 38: בירח מבול הסר מי ist aus מבול gekürzt. — In arithmetischer Anwendung ist חסר das Gegenteil von יתיר. Schir r. 4, 4: או חסיר. יתיר, in der Regel Chizkija b. Chija's über das כי vor runden Zahlen; s. auch Ruth r. 1, 5, wo die Regel angewendet ist. J. Rosch Hasch. 46a 40: בכלל חסרים ובפרם יתרים.5

חשב, Piel: berechnen, zusammenzählen. J. Chagiga 79 d 47, Huna bemerkt zu der Angabe eines älteren Autors, daß in den Schriften der drei nachexilischen Propheten der Gottesname 93 mal vorkommt: חשבתים ואינן אלא פ"ג.

Pael. Megilla 10 b unt.: השיב היי rrechnete aus; Baba Bathra 118 b unt.: קרא (Wie rechnete die h. Schrift, wenn in Josua 17, 5 von zehn Anteilen Manasse's gesprochen wird?); Chullin 42 b unt.: חשבינהו בחד (er rechnete die zwei als eines); Nazir 21a und sonst: הנא כי רוכלא ליחשב וליויל (soll etwa der Tanna, wie ein Krämer, der seine Ware herzählt, verfahren?).

קשבון, Summe, Zahl. J. R. Hasch. 56b 40, Midr. Sam. c. 26 (5), zu II Sam. 5, 5 im Verhältnis zu I Kön. 2, 42: חשבון מרובה בולע לחשבון ממועם. Gen. r. c. 39 (7), zur Chronologie von Gen. 11, 32: לענין החשבון מוא לענין החשבון 20 (vom Namen ארבום): מוא לוברם, die Summe seiner Buchstaben beträgt 243.

¹ S. Ag. d. pal. Am. I, 302, 2.
2 S. ib. II, 122, 2.
3 Die Massora zu dieser Stelle bemerkt jedoch, daß b'', b'' stets defekt geschrieben werde mit Ausnahme zweier Stellen: Richter 15, 4 und Echa 4, 18; zu den beiden letzten Stellen lautet die Massora: ''D' '2, zweimal plene.
4 S. Die Ag. d. pal. Am. II, 87, 2.
5 S. auch Frensdorff, S. 5.

Sch. tob zu Ps. 90 (13), vom großen ב des Wortes בית: בראשית שהיא נדולה כשני ביתין מצמרפה לחשבון ארבעה.

Nedarim 32a unt.: אליעור) דחושבניה הכי הוי 318, Gen. 14, 14); ib. zu Gen. 26, 5, אליעור מאה ושבעין ותרין (ib. 32b: השמן בחושבניה תלת מאה מאה (מאה ; ib. 32b: השמן הושרעי ותרין וארבעא.

התם, schließen, opp. חתם (s. diesen Art.). Koh. r. 3, 14: שני ספרים שכתב שלמה לא חתמן אלא ביראה (31, 30) und Koheleth (12, 13). Lev. r. c. 4 g. Ende: מאה ועשרים: — Pesikta 116a (Eleazar b. Pedath): כל הגביאים פתחו בדברי תוכחות וחתמו בדברי נחמות. Vgl. j. Berach. 8d 28 f.; unten, Art. סכר

סיים, s. Art. סיים.

2

4, 17; 7, 12; 8, 17 Anf.; Pes. r. 76 a, 121 a. — אמאי מעמא Pesikta 27a; Koh. r. 1, 12 g. E. — מה מעמא. Jer. Berach. 14c 28; 14d 2, 5; Pea 16 a 11; 21 b 2; Kilajim 32 b 6; Scheb. 35 c 84; Terum. 32 d 18; Sabb. 3a 40, 42; Sukka 54c 20, 22; R. H. 57a 43; Taan. 64a 14; Pesikta 13b; Lev. r. c. 7 (3); Koh. r. 9, 9 Anf. — מתה מעמא J. Berach. 14a 32; Pea 16a 9. — מאי מעם ... Lev. r. c. 29 (3). — ומאי מעם. Gen. r. c. 89 Anf., Pesikta 121a. — מאי מעמיה. Gen. r. c. 22 (6); 24 (5); 24 (7); 27 Ende; 28 (4); 46 (2 E.); 64 (4); 65 (2); 68 (11). — מה מעמיה. Gen. r. c. 20 (10); 49 (1); Pes. r. 118b (st. מעמיה l. מעמיה מעמיה . Gen. r. c. 98 (10), Midr. Sam. c. 1 (1, 2); 2 (10); 5 (4); Pes. r. 76a. In allen bisher aufgezählten Beispielen folgt nach der Frage unmittelbar die betreffende Bibelstelle, ohne weitere Einführung, und die Bibelstelle genügt zuweilen für sich, um die gesuchte biblische Begründung darzubieten. Oder aber ihr wird, was meistens der Fall ist, die Auslegung beigefügt, durch welche die Begründung der vorhergegangenen These in ihr enthalten ist. Seltener sind die Fälle, in denen dem Bibelverse, mit dem auf die Frage geantwortet wird, die Ein-לה מעמיה (Pesikta 25a; מה מעם כתיב, Pesikta 25a; מה דכתיב, Gen. r. c. 6 (6).² דכתיב, Esther 1, 12. — מ"ם, Pesikta 48b, 49a, 49b, 64b; Lev. r. c. 22 (9); 22 (10); Ruth r. 1, 1; Koh. r. 1, 9.3 In Lev. r. c. 16 (8) wird nach der Mitteilung eines Ausspruches des Amora Acha gefragt: מאי מעמא; die Antwort ist mit אחא דאמר כי eingeleitet. Es ist noch zu bemerken, daß die verschiedenen Variationen der Frage מה מעם nicht immer als ursprünglich angesehen werden dürfen; denn man muß annehmen, daß in vielen Fällen der Text eine der Willkür des Abschreibers zu verdankende Auflösung der Abbreviatur "D darbietet. — Ein besonderer Fall der Anwendung der Frageformel liegt vor in Gen. r. c. 1 (2) 4, wo dieselbe so viel bedeutet, wie מפני מה und einen Fragesatz einleitet; ebenso Gen. r. c. 26 (2). Vgl. auch j. Berach. 4b letzte Zeile: מה מעם אמרי. Die Antwort in diesen Fällen wird nicht mit einem Bibelverse erteilt. -

י Das Suffix in מעמיה bezieht sich auf den Urheber des Ausspruches, nach dessen biblischer Grundlage mit dieser und den folgenden Formeln (in denen משמים angewendet ist) gefragt wird. Die Frage wird dann nicht durch den Urheber des Ausspruches, sondern durch den Redakteur des Midraschwerkes oder dessen Quelle gestellt. Es läßt sich freilich auch annehmen, daß das Suffix sich auf den Ausspruch (רבור) bezieht, also מעמי של רבר ≃ מעמיה 2 S. die Varianten bei Theodor, S. 47, Z. 3.

³ S. auch Gen· r. c. 8 (1), dazu die Varianten bei Theodor, S. 56, Z. 9.

⁴ Ed. Theodor, S. 4, Z. 12.

Zuweilen wird in der Frage der Urheber des Ausspruches genannt, nach dessen biblischer Begründung gefragt wird.1 Besonders häufig ist das im paläst. Talmud der Fall. Die Formel lautet dann . . . דר' (מעמיה) מעמא (מאי) פה : Demai 25b 62; Scheb. 39a 51; Terum. 40c 25; 42d 68; 44d 45, 49; Sabb. 11d 22; Pesach. 34c 29.2 In Pesikta r. ist die Formel hebräisch so wiedergegeben (4a, 56a): ... מה מעמו של רי.. In gleicher Verbindung findet sich der Ausdruck auch dort, wo nicht gefragt, sondern angegeben wird, womit die These eines Autors begründet wurde. Pesikta 10a (Levi): מעמיה דר' חמא בר חנינא; Gen. r. c. 7 (3): מעמיה דר' אבהו; ferner Gen. r. c. 41 Ende; 60 (5); Pes. 3b, 142a; aus dem jerus. Talmud: Berach. 4b 70; Pea 20a 59; Demai 24d 45; Kil. 28d 21; 31 c 60; Challa 57 b 69; 58 b 35; Sabb. 9d 40; 17a 68. J. Berach. 2d 20: חד אמר מעמיה דרבי וחרינא אמר מעמיה דר' נתו (vgl. Echa r. 2, 18).3 Schir r. 1, 2 ישקני) E.): מעמון דרבנן דכתיב; ib. 6, 4 g. E.: מעמון דרבנן דכתיב; Koh. r. 9, 12: מעמון דרבנן.

Für den Agadisten Tanchuma ist charakteristisch die Phrase: אנא אמרית (אמינא, אימא) מעמא, womit er die biblische Begründung für die Aussprüche früherer Autoren einleitet; s. Gen. r. c. 1 g. Ende; ib. c. 4 (3); ib. c. 3 (6) = j. Berach. 12 c 14; j. Berach. 5a 12 (= Echa r. 1, 16); j. Berach. 12d 43; Lev. r. c. 21 (2); ib. c. 36 Anf. 4 Außerdem wird diese Formel einmal durch Zeïra angewendet (j. Berach. 3a 70) und einmal durch Samuel, der einen Ausspruch Rabs biblisch begründet (ib. 3d 24; 7a 56).

Andere Anwendungen des Ausdruckes מָשָׁט. J. Beza 62 b 23:
. . אותר אומר משעם אל; Sch. tob zu Ps. 18 (11): אחר ר' יהודה אומר משעם הוה אלא. In diesen Beispielen bed. מעם den biblischen Grund, die Belegstelle; ebenso j. Schebiith 38 b 10, 13: בעי למיקם על הדין מעמא ; ib. 39 c 27: אמר מעמא על דב יהודה ואמר מעמא. Viell. gehört hierher מעם, j. Nedarim c. 9 Ende (s. unt. Art. סף), Midr. Sam. c. 25 (1).

In der Bed.: sachlicher Grund findet sich מעם in folgenden Ausdrücken: מעם אחר קנולן מורים ממעם j. R. Hasch. 58b 25.5 מעם אחר j. R. Hasch. j. Exod. r. c. 30 (3). Exod. r. c. 30 (3). Gen. r. c. 1 (15), Lev. r. c. 36 (1): אילו מביאין מעם לדבריהן וא' מ' j. — Tanch. חקר j4 Anf.: מ' ל' j5. — Tanch. חקר j4 Anf.: מ' ל'

¹ S. S. 70, Anm. 1. 2 In j. Pea 17 b 74 wird auf die Frage nicht mit einer Bibelstelle geantwortet; ebenso 16 c 49, 72; Demai 24 a 42. 3 S. auch j. Demai 26 b 31: לא כשעמיה רהרין שעמיה רהרין (nicht biblische Begründung); j. Pesach. 34 c 28: מעמא הון תנייה 4 S. Die Ag. der pal. Am. III, 480. 5 Vgl. Schir r. 6, 9 g. Anf.: דורשין משעם אחר. 6 Vgl. b. Sabbath 83 a unt. (Rab): אולא נתגלה שעמה של משנה וו

דמילתא , zur Erklärung von שירו, I Kön. 5, 12 angewendet 2, Schir. r. 1, 1 g. Ende; אמר מעמא, j. Schebiith 37a ואיתמר מעמא, ib. 37b 54; Maaser scheni 55a 8.

Beachtung verdient, daß im Tanchuma der Terminus מעס fast gar nicht vorkommt. Was Tanch. B. בראשית 26 Anf. zu lesen ist (. • ז מעמיהו די,), stammt aus bab. Jebamoth 61 b.

י Vgl. מעמו של דבר, Gen. r. c. 39 (9), tannaitisch. 2 Das Suffix in שירו bezieht sich nach dieser Erklärung auf das vorhergehende שיר.

תחרם. Der Hiphil הְּמְרִיחָ kommt in charakteristischer Anwendung im Tanchuma vor, in einer Entschuldigungsformel, mit welcher der Redner — beziehungsweise der Redakteur des Midraschwerkes — darauf hinweist, daß noch vieles über den Gegenstand zu sagen wäre, er aber abkürze, um durch Länge nicht lästig zu fallen (nicht den Hörer zu ermüden). Tanch. בפניכם (die Schilderung der Vorsündflutler auf Grund von Hiob 24); ib. והרבה 15: המריח בפניכם הענין הרבה 15: אמור (Rettung Lots durch die zwei Engel); ib. שימין הרבה יש למקרא הוה אלא בשביל שלא להמריח בפניכם (zu Ps. 36, 7); ib. חקת 16 Anf.: שימין הרבה יש במקרא אלא שלא להמריח בפני (zu Ps. 36, 7); ib. חקת 16 בפנינו נפתח ענין צורכנו

Eine oft vorkommende stehende Ausdrucksweise lautet: מילתא הקל (die heilige Schrift nimmt sich die Mühe, etwas, was durch Schlußfolgerung hergeleitet werden könnte, ausdrücklich zu schreiben). S. Pesach. 77 b, Joma 43 a, Jebam. 22 b, Sota 29 a, Kidd. 4 b, Baba Mezia 94 b, Zebach. 103 b, Chullin 118 b.

ראר, als Adv. gebrauchtes Substantiv, in der Bed. "richtig" (Targum Onk. übersetzt damit: בוב, Exod. 10, 24; מוב, Gen. 40, 16; Deut. 13, 15). Im jerus. Talmud wird das Wort sehr häufig

٩

der umständlichen Ausdrucksweise Esau's in Gen. 27, 31, im Vergleich zu der Jakobs in V. 19. — Vgl. auch noch b. Megilla 22a: לא מַמְרַח ציבורא (nach der richtigen Lesart); j. Berach. 3c 35: שלא להמריח על הצבור.

¹ Die entsprechende Antwort beginnt mit משום. S. auch Berach. 49a:
... מאי מעמא לא משום. ² Zu pp in der Massora s. Frensdorff, S. 6f.

In Tanch. B. חולרות. 15 heißt es: היאך הוא ספית בפירתא, zur Kennzeichnung der umständlichen Ausdrucksweise Essu's in Gen. 27 21. im Vergleich zu der

gebraucht, sei es in Verbindung mit einem Verbum, sei es selbständig. Pea 18b 43: יאות אמר ר' יודה; Demai 21c 62: יאות אמר הוה; Berach. 7a 58: מקשי; אילו הוה כתיב . . . הוה יאות; Sota 22a 8: יואות שהוא כן; Berach. 2d 42: יואות שהוא כן; ebenso Demai 25d 34. S. auch die Art. ידע, אילו.

ק"ר, Hand. Die Redeweise אמר (נאמר) על ידי mit folgendem Namen zur Angabe des Autors einer zitierten Bibelstelle indet sich besonders in Verbindung mit dem Begriffe des "heiligen Geistes", s. Art. רוח הקדש. Andere Beispiele. Lev. r. c. 31 g. E.: זה אומר לה על ידי יחוקאל; Pesikta r. 134c: זה שאמר הכתוב על ידי יחוקאל; Sch. tob zu Ps. 29 (1): זה שאמר הכתוב על ידי אום: ib. 24 (1): זה שאמר הכתוב על ידי אום: S. auch ib. zu Ps. 1 (6) über die Autoren der Psalmen.

קיב, sofort. Dieser Ausdruck dient dazu, um die Darstellung, namentlich bei Erweiterung des biblischen Berichtes, lebhafter zu gestalten, besonders um ein neues Moment einzuleiten. Zumeist geht מיד unmittelbar dem betreffenden Bibeltexte voran. Gen. r. c. 34 (9), zu Gen. 8, 20 b, nach der Paraphrase der ersten Vershälfte: . . מיד ויקה מכל . . Ib. c. 55 (4), zu Gen. 22, 1: מיד והאלהים מסה את אברהם. Manchmal wird dem סיד noch eine Einführungsformel angefügt. Pesikta 175a (= Lev. r. c. 21 g. Anf.), zu Ps. 140, 9: מיד מה בור אל תתן ה' מאויי רשע; Echa r. zu 2, 1: מיד מה כתיב ויחלו האנשים. Weitere Beispiele für die erstere Art: Schir r. 1, 1, zu I Kön. 1, 15; ib. zur selben Stelle; ib. 1, 13, zu Jos. 5, 3; ib. 2. 14, zu Exod. 2, 24; ib. 3, 6 zu Gen. 32, 26. Lev. r. c. 13 (1), zu Lev. 10, 16; ib. c. 26 Ende, zu I Sam. 17, 38. Exod. r. c. 1 Anf., zu Gen. 21, 9. Ruth r. 1, 5, zu Hiob 2, 8. Koh. r. 5, 6, zu Jes. 38, 2; ib. 9, 18, zu II Sam. 20, 20. Tanch. B. ייצא 1, zu Gen. 28, 7; ib. שמות 13, zu Exod. 3, 4. — מיד wird auch innerhalb der Paraphrase des Bibeltextes, also ohne Sätze des letzteren selbst einzuleiten, angewendet. Tanch. B. לך לך 7, zu II Sam. 10, 6: מיד שלח לארם נהרים והשכיר; ib. 17, zu Gen. 14, 17: מיד יצא מלך סדום לקראתו; ib. וירא 42, zu Gen. 22, ו: סדום לקראתו.

אדע, wissen, erkennen. Im paläst. Talmud wird der aus einem tannaitischen Lehrsatze angeführte Beweis für eine halachische These sehr oft mit den Worten eingeleitet: הדע לך² שהוא כן הדע לך² שהוא כן. S. Demai 25b 65; Kilajim 30d 53, 31c 22; Terum. 46b 5; Maaser scheni 53c 52, 54a 48; Sabbath 4a 35;

י Die Redeweise entspricht dem biblischen . . דְּבֵּר בְּיֵך, Lev. 10, 11 und oft.

² Vgl. Hiob 6, 27: אתה דע לך

Pesach. 28a 76. In Maaser scheni 53c 8 wird mit תרע לד שהוא מברין אמרין auf einen babyl. Amorasatz als Argument hingewiesen. Auch wo das Argument nicht einem Traditionssatze, sondern einem sachlichen Grunde entnommen ist, wird diese Formel angewendet; j. Pesach. 31a 41: . . יתדע לך שהוא כן שהרי; ib. 31a 38: תרע [לר] שהוא כן שהרי. Zur Verstärkung wird das Adverbium יאות ערע לך שהוא כן שכבר vorgesetzt; Sukka 54b 66: . . . יויאות תדע לך שהוא כן Jebam. 9a 68: . . ויאות תדע לך שהוא כן שבכולן כתיב. — Im agadischen Midrasch wird die Formel in verschiedenen Variationen angewendet. Am häufigsten: (selten תרע לך שהוא כן (כך. So in Lev. r. c. 1 (1, 4, 5), refrainartig am Schlusse dreier Procemien, mit Hinüberleitung auf den Perikopentext; ähnlich Lev. r. c. 19 (3) 1; 22, 2; 32, 5 שהיה). Ebenso am Schlusse von Procemien: Tanch. B. מנחס ; 21; נשא 7; נירא 1; Exod. r. c. 25 (3); Sch. tob. zu Ps. 3 (1); 30 (4). Andere Beispiele für diese Formel: Schir r. 1, 4; 2, 14 E.; 4, 7; 4, 13 g. E.; 7, 8 g. E.; Midr. Sam. c. 5 (2); Tanch. B. חדע לך שכן 12 Anf. — תרע לך שכן נשכך (od. שכך). Am Schlusse von Procemien: Tanch. B. בראשית 33; אירא 9, 16; sonst: Lev. r. c. 27 (5); Tanch. B. נה 12; בראשית 12; אורא 18; תולדות 3; Echa r. 1, 1 (העיר Anf.); Sch. tob zu Ps. 92 (2). Ohne das emphatische 7, am Schlusse des Procemiums, Tanch. מור 12: תדע שהוא כן; sonst: ib. וירא 15 (ת' שכן הוא); Lev. r. c. 14 (3). Ohne הוא, bloß תדע לך שכן: Gen. r. c. 23 (2); 71 (2), 81 (2); Exod. r. c. 42 (6); Koh. r. 3, 15. Ferner findet sich: תרע לך שכן .. אמר ר. אמר ה. Schir r. 3, 7; . . . שכן למדתי מ. Pes. r. 152a. Häufig ist die Beweisführung einer These in folgender Form: .. שהרי (mit ש, auch שהרי, wird das Argument eingeleitet) 2; s. j. Berach. 3b 56; Tanch. B. 71 2; Gen. r. c. 72 (2); 100 (9). Lev. r. c. 4 (3); Exod. r. c. 22 g. E.; Tanch. שלח 28; שלח Add. 19; Deut. r. c. 9 (3). Ohne ש, bloß תדע לך, als die Argumentation einleitende Formel findet sich besonders in den Tanchuma-Midraschim: Tanch. B. בהר 20 Anf.; אמור 23 Anf.; בהר 4; Exod. r. c. 3 (8); 21 (4); 38 (5); Deut. r. c. 1 (1); 1 (10); 1 (11); 2 (29); 4 (6); 5 (3); 5 (10); 9 (1 g. E.); Pes. r. 7b. Ebenso ותרע לך: Exod. r. c. 40 (3); Pes. r. 54b. תרע שהרי: Tanch. B. מקץ 14 g. E.; Esth. r. 4, 2. Bloß חדע Tanch. בהעלותך 28 g. E.; Koh. r. 3, 2 (תדע דהא כתיב). Noch folgende Variationen seien erwähnt: תדע

¹ In der Parall. Schir r. 5. 11 steht nach כן ההכר חסבה. ² In einigen der Beispiele, z. B. den ersten zwei, steht vor dem Argument auch die zu beweisende These als Objekt zu התע לך.

לך וראה לד, Tanch. מנין תדע לן ש מכאן תדע לו וb. מנין תרע כן 4; ... מנין תרע כו . . ממה ש. . תרע ש. . . . ממה ש. Schir r. 3, 10 E. - Formelhaft sind Angaben des Nichtwissens, wie eine Bibelstelle zu erklären sei, um ihre Erklärung einzuleiten. Gen. r. c. 98 (19): . . תלמוד לומר . . איני יודע מי . . תלמוד לומר Exod. r. c. 7 g. E.: איני יודע . אלא ללמדך: Sch. tob zu Ps. 25 (6): איני יודע מקרא וה מה הוא . . מלמד . . כשהוא כתיב (Gen. r. c. 2 (5): אבל איני יודע אבל אין אנו יודעים איזה . . כשאטר . . . דכתיב . . הוי אבל אין אנו יודעים איזה . . כשאטר אנו יודעים; Gen. r. c. 68 (9): או הכתיב . . . מו מה דכתיב . . . מו (s. ähnlich ib. c. 51 (9); 64 Ende; Lev. r. c. 12 g. Anf.; Tanch. B. וישב 1; Pesikta r. 104b); Tanch. B. בא 17 Anf.: . . אין אנו יודעים אלא. Jer. Pea 15 c 4: ארא אמר . . כשהוא אומר . . כשהוא אין אנו יודעין . ש. Aramäisch, Schir r. 4. 7: ולית אנו ידעין מאו דאמר דא ומאו כתיב . . וכתיב . . ואין אתה : 20 וישלח . . . דאמר דא ורע . . . אלא — Hierher gehört ferner: . . . אלא . . שלא מלמד ש. . Lev. r. c. 8 Anf.; . . אלא מלמד ש. . , וכי אין אנו יודעים ש Tanch. B. מקץ 6 Anf. 1 – רצונד לידע, ib. 6; Exod. r. c. 15 (6); Sch. tob zu Ps. 7 (14).

Beispiele für das aus der Schule Ismaels bezeugte להודיעך im nachtannaitischen Midrasch: jer. Berachoth 5a 1; Bikkurim 63 d 68. Gen. r. c. 62 (5); 63 (9); 72 (2); 89 (6). Tanch. B. בראשית 26; חולדות 19; בהעלותך 2, 28; חולדות 13, 19, 30; סגרוס 3. Exod. r. c. 21 (4), Pesikta r. 45a, 50b, 150b. Sch. tob zu Ps. 5 (7), 45 (4), 79 (5). Bloß להודיע 15: Pesikta 85 b; Pes. r. 160b; Tanch. וכי אין הכתוב 20; אמור 5. — Koh. r. 2, 8 g. Anf.: וכי אין הכתוב 20; אמור 20; א

Beispiele für . . קרע די. Berach. 46 b; Sota 40 a; Kidduschin 27 b; Chullin 96 a. הרע דיתה: Berach. 17 b. יתרע דיתה: Berach. 15 a, Erubin 70 a. . . יתרע שיוה: Berach. 15 a, Erubin 70 a. . . יתרע שורי וואל מותרע שורי וואל מותרע שורי וואל וואל שורי וואל מותרע שורי וואל (der Autor des Mischnasatzes). Erubin 72 b: להוריעך כהן רבית שמא: Chullin 82 b: להוריעך כהן ררבנן רבנן רבנן בית שמא:

יתד. Piel יחָד. Echa r. 2, 1 g. E.: יחד. אין הקרוש ברוך הוא מיחר. Gott zeichnete das Böse (das Strafgericht) nicht damit aus, daß er seinen Namen dabei genannt hätte; gefolgert aus Ez. 9, 5, wo nach אמר die Nennung Gottes fehlt.³ — Lev. r. c. 12 (1): חבבו הכתוב לאהרון ויחר אליו הדבור בפני עצמו עצמו Lev. 18, 8.

¹ Vgl. פי מודיק, j. Sabbath 4a 33 (= Beza 62a 5). In der Parallelstelle b. Beza 24b: בידוק הכתוב ² Vgl. j. Schebuoth 35a 55 (tannaitisch): ידוק הכתוב ³ Dieser Ausspruch Eleazar b. Pedaths ist Ag. d. pal. Am. II, 73 nachzutragen.

Nithpael. Lev. r. c. 12 (2): ונתייחד אליו, zu Lev. 18, 8; ib. c. 13 (1): אונתייחד הדבור אליהם, zu Lev. 10, 12.

סחר. Piel, סְּחָ: die Abstammung einer Person angeben, sie nach ihrer Familienbeziehung erwähnen. Tanch. B. בחוב מיחסם הקב"ה, zu Gen. 9, 18. Midr. Sam. c. 1 (5): סרוב מיחסם הקב"ה, zu I Sam. 1, 1. — Pesikta r. c. 7 g. E. (28 b): אהרון משה ואהרון אצל משה ואהרון בצו באסל. 6, 14 ff. Pesikta 115b: התחיל מייחסו, zu Num. 25, 11.1 Ib. zu Exod. 6, 14 ff. Pesikta 115b: התחיל מייחסו, zu Num. 25, 11.1 Ib. מהרוב ליחסו אוריך הכתוב ליחסו בצו בצו אורין הכתוב ליחסו בשה באה הכתוב לייחס תולדותיו של 25, 12. Schir r. 4, 7: שמות ראה הכתוב לייחס בספר 25, 12. Schir r. 4, 7: שמות וואלה שמות בשה בהמה בו במה בו נעוף שאינן כלום נתייחסו נח ובניו אינן דין שיתייחסו ומר להתייחס אצל משה (קוף שאינן כלום נתייחסו נח ובניו אינן דין שיתייחסו וכר להתייחס אצל משה (קוף שאינן כלום נתייחסו נח ובניו אינן דין שיתייחסו וכר להתייחס אצל משה (קוף במה 1, 18 נו באסל. 6, 14 ff. Exod. 6, 14 ff.

In der Bedeutung "aufzählen" steht הַחַי in folgendem Satze (Ruth r. Absch. I Ende): לא ייחס הכתוב את ממונם לא, nämlich Ruth 1, 1, wo die h. Schrift den Besitz des auswandernden Elimelech nicht erwähnt, während in Esra 2, 66 f. der Viehstand der ins heilige Land Einziehenden aufgezählt wird. — Eine spezielle Bedeutung hat חובים מול שני משה אור (Ps. 90 (6), wo mit Beziehung auf den Ausdruck תפלה למשה (Ps. 90, 1) gesagt ist: אותה מוצא הרבה צדיקים נתפללו לפני הקב"ה ולא בא הכתוב לייחס אלא הרבה גביאים והרבה צדיקים נתפללו לפני הקב"ה ולא בא הכתוב לייחס אלא הרבה נביאים והרבה צדיקים נתפללו לפני הקב"ה ולא בא הכתוב לייחס אלא הרבה צדיקים נתפללו לפני הקב"ה ולא בא הכתוב לייחס אלא הרבה צדיקים נתפללו לפני הקב"ה ולא בא הכתוב לייחס אלא הרבה צדיקים והרבה צדיקים נתפללו לפני הקב"ה ולא בא הכתוב לייחס אלא הרבה צדיקים נתפללו לפני הקב"ה ולא בא הכתוב לייחס אלא הרבה צדיקים נתפללו לפני הקב"ה ולא בא הכתוב לייחס אלא הרבה צדיקים נתפללו לפני הקב"ה ולא בא הכתוב לייחס אלא הרבה צדיקים נתפללו לפני הקב"ה ולא בא הכתוב לייחס אלא הרבה צדיקים בתפללו לפני הקב"ה ולא בא הכתוב לייחס אלא הרבה צדיקים בתפללו לפני הקב"ה ולא בא הכתוב לייחס אלא הרבה צדיקים בתפללו לפני הקב"ה ולא בא הכתוב לייחס אלא הרבה צדיקים בתפללו לפני הקב"ה ולא בא הכתוב לייחס אלא הרבה צדיקים בתפללו לפני הרבה צדיקים בתוב לייחס אלא הרבה צדיקים בתפללו לפנים בתפללו לייחס הרבה בתוב לייחס הרבה צדיקים בתוב לייחס הרבה בתוב בתוב לייחס הרבה בתוב הרבה בתוב הרבה בתוב לייחס הרבה בתוב הרבה בתוב

ביהוסים. פחרים sind die Substantive zu diesem Verbum. Tanch. B. תולדות 23: שלשלת היחסים 33: שלשלת היחסים die anderen Stellen, in denen der betreffende Ausspruch Josua b. Levi's vorkommt 4, haben שי יוחסין 5, Sukka 55 d 47; Gen. r. c. 82 (11); Schir r. 5, 5. — מסר יוחסין Pesach. 62 b, bed. traditionelle Erklärungen zum biblischen B. der Chronik.

Das aramäische Verbum im Pael. Jebam. 62a: ייחסינהו בשמייהי, in bezug auf II Kön. 20, 12; Megilla 12b: ליחוסי קאתי ליחסיה אי ליחוסי אי ליחוסי אי ליחוסי צא zu Esther 2, 5.

יכול. Beispiele für den Terminus כול, der eine hypothetische Auffassung des Bibeltextes einleitet, mit darauffolgendem

¹ Sanh. 82 b: מיתטו בא הכתוב מיתטו 2 S. auch Sabbath 55 b: מהכתוב קיתטו, zu I Sam. 14, 3. ³ Eine spezielle Bedeutung hat das Verbum auch in b. Megilla 17a ob.: סבי לייתס בהן שנותיו של יעקב (Die Lebensjahre Ismaels sind erwähnt, Gen. 25, 17, um durch sie die Lebensjahre Jakobs berechnen zu können.)

⁴ S. Ag. d. pal. Am. I, 144, 6.

(od. בּבַּיכוֹל). Beispiele der Anwendung dieses Ausdruckes, mit dem eine der Ehrfurcht vor Gott widerstreitende oder sonstwie kühne Außerung gemildert werden soll. Jerusalem. Talmud: Berach. 9d 75 (S. b. Lakisch); R. H. 57b 19; Taanith 68d 26 (Simon b. Lakisch); Sanh. 27 c 58 (Abahu); ib. 28b 68 (Eleazar); Schebuoth 33c 19 (Abahu). — Gen. r. c. 12 (1), tann.; 75 (1). — Lev. r. c. 23 (6), Abin; 30 (13), Simon b. Pazzi; 31 (6). - Pesikta 15b; 29a (Abba b. Kahana); 102b (tann.); 113b (Acha); 151a (Sam. b. Nachman); 164a (Issachar aus Kefar Mandi); 166b (Jehuda b. Simon); ib. (Levi b. Parta); 171 a. — Schir r. 1, 4 g. Anf. (Acha); 4, 4 g. E.; 4, 8 (Simon b. Jannai); 5, 2 g. E. (Jannai); ib. (Levi). — Echa r. Procem. 2 (Jochanan); ib. (Simon b. Lakisch); Procem. 15 (S. b. Lak.); Procem. 34 (Acha); 1, 6 (Jeh. b. Simon); 1, 16 (Levi); 2, 3 (Jeh. b. Simon), 3, 31. — Koh. r. 2, 12 (Jizchak b. Marion). — Esther r. 3, 6. — Tanchuma B. בראשית 11 (S. b. Lak.); ib. 36; הז 4 (Acha b. Chanina); ib. 17 g. E.; לך לך לך לן 10 (Berechja); ib. 28; שמיני 2; שמיני 3 g. Anf.: משפטים 3 g. Anf.: 3; ib. 5; אחרי 3; ib. 18 (Abahu); מצורע 24; בחקותי 2; מדרע 3; ib. 5; אחרי שלח ; ib. 10; ib. 14; נשא 6 (Jizchak); במדבר 2 Anf.; שלח Addit. 11; Dans 2. — Deuter. r. c. 1 (2), Jeh. b. Simon; 3 (15), Simon; 7 (10); 7 Ende (tann.). — Pesikta rabb. 5b (Josija); 20a (Abba); 32b; 77a; 106a; 110a (tann.); 136a; 136b; 175a; 187b; 196 b. — Exodus r, c. 15 (12 Anf.), tann.; 18 (1); 18 (7); 21 (1), Levi; 21 (2); 23 (1), Abahu; 23 (8), Jochanan; 25 (8); 29 (9), tann.; 30 (24); 33 (6); 36 (4); 42 (5), Abin; 43 (1), Chama b. Chanina. — Schocher tob, zu Ps. 10 (5 Ende); 12 (2), Jose b. Chanina (ebenso 52, 2); 12 (3), Judan; 18 (29 E.), Chama; 20 (3); 52 (6); 76 (3), Berechja; 86 (7), Jizchak; 97 (2), Samuel b. Nachman.

سز

Im babylonischen Talmud findet sich sowohl כביכול, als die längere Entschuldigungsformel fast nur in tannaitischen Sätzen oder in Aussprüchen palästinischer Autoren. Beispiele für das erstere: Chagiga 13b (anonyme Agada zur Ausgleichung zwischen Daniel 7, 10 und Hiob 25, 3); Joma 3b (tannaitisch); Sota 35 a und Parallelst. (Chanina b. Papa); Baba Kamma 79b (tannaitisch); Sanhedrin 97a unt. (tannaitisch). Die volle Formel אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאמרו כביכול findet sich in Aussprüchen von Josua b. Levi (Erubin 22a), Jochanan (B. Hasch. 17b, ohne בביכול Baba Bathra 10a); Eleazar (Berachoth 32a); Abahu (Megilla 21a).

רל, Peal: lernen (- hebr. למד). Im jerus. Talmud lautet eine häufig angewendete Formel der halachischen Erörterungen: הדא ילפא מן ההיא ילפא מן הדא ("dieses lernt von jenem, und jenes lernt von diesem"). Es ist damit gesagt, daß zwei miteinander in Beziehung gebrachte Satzungen in bezug auf einzelne Bestimmungen einander ergänzen, indem für die eine Satzung die Norm der anderen geltend gemacht wird. S. Pea 17c 36: Demai 24a 59; Maaser. 51a 3; Sabbath 4d 71; Pesach. 27c 35; Sukka 53a 8; Kethub. 33a 67; B. B. 13c 12; Nidda 50c 14. S. auch Kidd. 60 b 64: ההיא ילפה מן הדא. — In der Regel aber ist nicht der Gegenstand der Deduktion das Subjekt zum Verbum ילף, wie in der erwähnten Formel, sondern der Interpret der Halacha. der Forscher ist es, von dem mit ילף ausgesagt wird, daß er das eine vom anderen "lernt", d. h. Bestimmungen des einen für das andere ableitet. S. j. Maaser scheni 52 c 62: ר' יודה יליף כל רבנן ילפין לה ; j. Erubin 18b 20 (zu M. Erubin I, 1): רבנן ילפין לה מפתחו של היכל ור' יודה יליף לה מפתח האולם; j. Sukka 51 d 74: חד נילף פיאת ; j. Pea 15a 51; יליף לה מן הארון וחורנא יליף לה מן הענלות עומריז מפיאת סמה (vgl. ib. 19c 24). — Deduktion einer These aus einer Bibelstelle bed. ילף in j. Sanh. אם מתוך את יליף לה in j. Sanh. 19 c 6: אם מתוך את יליף Ebenso, Sch. tob zu Ps. 18, 18: ורבגן ילפי לה מהכא. Außer diesem letztern Beispiele findet sich ילף nirgends im palästinensischen Midrasch angewendet.

¹ Nach der richtigen Lesung, s. Ag. d. pal. Am. II, 56, 1. ² S. Dikd. Sofrim zu Erubin 54 b (V, 217), wo zu ללינמרו die alte Leseart ילילפו verzeichnet ist; zu אליף: וגינמר ³ Hier ist ילף in der zu Anfang des Art. angegebenen

Erubin 2b oben: לילף מיניה; לילפו מפתח שער החצר לאומר מיניה; לרומו מיניה; לרומו מורר לא ילפינן; לאו מכרת לא ילפינן; ומי ילפינן קרשים מהרדי לאומר מלאו ילפינן לאו מכרת לא ילפינן (זה מהרדי אור בי לא ילפינן בי א אילף בי א אילף בי א אילף בי אומר בי לא ווא אומר בי לא ממח בי ליף בי לאומר בי לא ממח בי ליף בי לאומר בי לאומר

קלה, schön. Als Adverbium gebraucht in folgenden Ausdrücken. הרי יפה אמר הכתוב, Anfang eines Procemiums zu Num. 4, 13, aus II Kön. 14, 27 (Tanch. במדבר 31). — Pes. r. 152a: הוי אמר ישעיה Schluß einer Erläuterung zu Jes. 51, 14; ib.: הוי Schluß einer Homilie zu Gen. 21, 1, welche vom Satze Eleazar b. Pedaths über יוה ausgeht. S. auch Lev. r. c. 28 (1): יפה אמר שלמה b. Levi's über die Rettung des Buches Koheleth; Gen. r. c. 25 (6): יפה השיבן.

אין, hinausgehen. Beispiele für das emphatische צא וּרָאָה bietet bloß Gen. r. c. 9 (8) und c. 15 (7).3 — . . נא ולמד מו . Tanch. B. צא ולמר מאבימלך 13: ויקרא, nämlich aus Richter 9, 53; ib. שלח 15: . . ברים 2: דברים aus Josua 4, 20; ib. צא ולמד 2: צא ולמד מיוסף, aus Gen. 45, 3. Midr. Sam. c. 28 (5), Gottes Wort an David: צא ולמד מיהושע רבך, aus Jos. 10. Exod. r. c. 23 (3): צא ממרה, aus Exod. 15, 25. Sch. tob zu Ps. 1 (22): אולמד ממרה aus Num. 22, 18.4 Hierher gehört auch j. Erubin 22c 27 (wo aber nicht auf einen Bibeltext hingewiesen wird): DN ... אין אתה יודע ... צא ולמד מן... Ferner sei die im pal. Talmud öfters vorkommende Redensart erwähnt: נצא בחוץ ונלמר; sie wird von zusammen studierenden Gelehrten gebraucht, die irgend einen Traditionssatz nicht kennen und mit jener Redensart den Willen ausdrücken, die Lücke in ihrem Wissen zu ergänzen. Es wird dann stets berichtet, sie wären wirklich hinausgegangen und hätten gehört (מסקון ושמעון), wie jemand den betreffenden Satz vortrug. S. Schebiith 33d 61 (Abba und Hela in Tyrus, Jona); Terum. 43 c 68, Sukka 53a 70 (Judan b. Pazzi und Aibo b. Nagri, Chizkija); Sabbath 5a 74 (Bar Kappara und Chija). S. noch Aboda

Bed. angewendet: das Subjekt sind die Gegenstände der Deduktion; etwas weiter heißt es im selben Sinne: ונינמור (ונינמור).

י S. Die Ag. der pal. Am. II, 82, 1. ² Frensdorff, S. 6: מלהה ישהי א השרות mehrmals in der Massora parva vor, um anzuzeigen, daß die Form, wie sie im Texte steht, die richtigere ist." ³ J. Pea 20c 21: או ולאה מה הצבור גוהג (Aram. j. Sabb. 8 a 61: ישום). Dem entspricht im bab. Talmud (Erubin 14b): 4 או ולמד ממשה א נות הבי Lev. r. c. 1 Ende, stammt aus Tanna dibe Elijahu. ⁵ Vgl. Schir. r. 4, 11 Ende (zweimal).

zara Ende 45 b 60; Horajoth 46 d 22.1 — Hierher gehört noch die spöttisch gemeinte Redensart: צא וקדא, gehe hinaus und beschäftige dich mit dem Bibeltexte, in der Botschaft Jannai's an Chanina, j. Kilajim 42 d 30, j. Sabb. 10 c 43 (vgl. auch j. Kethub. 29 d 1).

Im bab. Talmud (Berach. 30b, Jebam. 40a, Keth. 56a) lautet die Redensart: פוק קראך לברא

לפוצא בון, desgleichen. Beispiele aus dem nachtannaitischen Midrasch. Echa r. Prooemien 15: מפרעה ומסיסרא וכיוצא בהן; מפרעה ומסיסרא וכיוצא בהן; Schir r. 4, 2 Ende, Tanch. B. בראשית 19, וישלח 11, וישל 11: מצורע בדבר אתה 11: מצורע 11, וישל 20, וישלח 11: אומר בדבר אתה והוא. Ib. אומר (Var.: יש בפסוקין כיוצא בדבר 19: וירא (Var.: אומר המחולה), nämlich Wiederholung des Nomens anstatt des Pronominalsuffixes in Gen. 19, 24; als ähnlich wird zitiert I Kön. 1, 33.

ושובו של מקרא הוא (Tanch. B. בראשית.) bed. das Wort: "Verdeutlichung" des Bibeltextes. Als solche gilt das Wörtchen את vor den beiden Objekten in Gen. 1, 1; diese werden, so läßt der Midraschautor 3 R. Ismael sagen, durch das Wörtchen als Objekte gekennzeichnet. — Das Verbum איים kommt in der Bed. ordnen, beruhigen vor, s. Levy II, 270.

ב

קאן, hier (an der in Rede stehenden Bibelstelle). Lev. r. c. 29 Ende (= j. R. H. 59 c 61), zu Num. 29, 2: בכל מוספין כתיב (ברא אלהים : 3 ברא שית ברא ברא

יתירה, Scholien zum Jeruschalmi (אהבת ציון וירושלמי), Traktat Sabbath (Wilna 1903), S. 37.

2 S. darüber Die Agada der pal. Amor. I, 5, Anm. 7; Ratner ib. S. 102.

3 Nach der Version in Gen. r. c. 1 (14) gibt diese Antwort, jedoch anders ausgedrückt, Akiba. S. Ag. d. Tann. I, 62 (I², 57).

4 In den Ausgaben fehlt das Wort אין.

5 S. auch Frensdorff, S. 6.

אין כתיב כאן אין כתיב כאן ומתחלה אין כתיב כאן אלא בראשית (zu Gen. 1, 1) יושלה (בע Gen. 34, 1, vgl. mit 30, 16): אין הצא ואף און וועד מה כתיב בלאה ותצא ואף (בע Gen. 34, 1, vgl. mit 30, 16): מא כתיב בלאה ותצא וועד ואף בא (בע Gen. 3, 24, vgl. mit II Kön. 19, 15): באמר כאן כרובים ונאמר בסנחריב יושב הכרובים מה כ' האמור כאן? חרופים אף כאן ח' ונ' שתי יצאות כתיב (בע Gen. 27, 80): תולדות (בע Gen. 38, 16, vgl. mit Num. 22, 23): שכאן כתוב בתיב התם ותם האתון - ." אליה וכתיב התם ותם האתון ."

(auch מְלָּבֶּוֹ), von hier, daher. Die kürzeste Formel zur Verknüpfung einer These mit einem Schrifttexte, aus dem sie sich ergibt, lautet שמאן ("von hier ergibt sich, daß . . . "). S. j. Berach. 4b 65; 7b 71; Pea 18a 46. Gen. r. c. 3 (7); 5 (7); 18 (4); 19 (5); 51 (3); 52 (8); 60 (6); 76 (2); 88 (5). — Pesikta 6 b; 21b; 42a; 65a; 141a. — Lev. r. c. 9 (9); 20 (10); 30 (3). — Schir r. 1, 1; 1, 9; 1, 12 E.; 3, 7; 5, 16 g. E. — Ruth r. 2, 14 g. E.; 3, 3; 4, 2. — Koh. r. 3, 11 Anf.; 3, 14. — מכאן אמרו: Gen. r. c. 65 (10). — Pesikta 23a; 124ab. — Schir r. 4.4 g. E. — Ruth r. Parascha II g. Anf. — מכאן אמרו רבותינו: Tanch. B. וישב 17 g. Anf. — Den Tanchuma-Midraschim eigentümlich ist מכאן אתה למד יש: Tanch. B. בראשת 13; וירא 22; ib. 24 E.; ib. 42 E.; יצא 19 Anf.; וישב 10; ויבשלח 12; בהעלותך 11; וישב 11; בהעלותך 23 E.; שלח 12 E.; בלק 14; ib. 29. — Exod. r. c. 1 (1); 1 (30); 1 (32); 3 (12); 4 (2); 5 Ende; 10 Ende; 21 (10); 26 Ende; 31 (8). - Sch. tob zu Ps. 9 (7); 18 (15 g. E.); 44 (1 Anf.); 51 (2). Vgl. auch Tanch. B. מכאן אתה מחשב ; ib. 15: מכאן אתה מחשב.

מְבָּאן וּלְהַבָּא bed.: "in der Zukunft", wenn in der Auslegung das Futurum des Verbums urgiert wird. So Lev. r. c. 9 (6) zu Lev. 7, 11 (יקריבו) (יקריבו) ; Schir r. 3, 6, zu Exod. 15, 16 (תמול).

Baba Bathra 69 b oben, zu Gen. 28, 17: מכאן למצרים מן התורה (dieser Vers enthält die biblische Grundlage für die Gesetze von den Anrainern).

כביכול. S. oben S. 78.

קבר, schon, bereits. Beispiele für הלא כבר נאמר s. unter הָלא s. unter הָלא (S. 53). — כבר כתיב: Gen. r. c. 35 (3); 39 (11); 48 (16); 68 (5).

אמרי לה כדי ... נמב S. Art. כדי ... וממרי לה כדי ... ממר Angabe der Urheberschaft eines Satzes stehend (z.B. אמר רבא ואמרי לה כדי), bed. wahrscheinlich: Andere lehren den Satz ohne solche Angabe ("wie er ist" גְּרָהָיא). S. Joma 44a, 72b, Meg. 2b, Jebam. 90a, B. M. 2a, Menach. 55b, Chullin 73a.

¹ Zu אין כתיב כאן s. unt., S. 92. ² Hier muß es heißen: סלהלן оder החם המונה '" im Munde Jochanans s. B. Ratmer, Scholien zu j. Sabbath 4 c 61 (S. 32). ⁴ Der massoretische Text: יקריב, findet sich auch in Handschriften.

בחש, Hiphil. Tanch. צו 7 (zu Ezech. 33, 11, vgl. mit I Sam. 2, 25): שני פסוקים מכחישין זה את זה :

ביצר. Fragepartikel: wie? Pesikta 7b (wieso entsprechen die sechs Gebote für den König den sechs Stufen des Königsthrones?); 76a; 122a. Lev. r. c. 5 (1). In diesen Beispielen vertritt die Fragepartikel einen ganzen Fragesatz. Ebenso die erweiterte Form der Partikel, הא כיצד Pesikta 64ab; Schir r. 1, 14 g. Anf.; Esth. r. 1, 5 Ende. Im jerus. Talmud lautet diese erweiterte Form: באיזה צד הא באיזה צל (S. 94).

קרל, die Gesamtheit, das Allgemeine, das Ganze, opp. קרל, das Besondere, die Einzelheit. Gen. r. c. 18 (1), zu Ezech. 28, 13: כלל ופרם הכל מוספת לפרם הכל בכלל (ide Anwendung der Regel geschieht so, daß die am Anfange stehende Bezeichnung der Gesamtheit der Edelsteine (כל אבן .) die Zahl (10) der dann einzeln genannten um eins vermehrt. Exod. r. c. 9 (11): Diese 6. der 13 Regeln Ismaels wird von Jose b. Abin in seiner Auslegung von Exod. 7, 19 angewendet. Gen. r. c. 60 (15):

י Vielleicht ist zu ergänzen: אחד. 2 S. Ag. d. pal. Am. I, 379.
— Aramäisch, j. Jebam. 6 c 23: מפרטא היא יליף לה מכללא והכא הוא יליף לה

³ Die 8. Regel Ismaels wird in Sch. tob zu Ps. 1 (14) zitiert und auf Jos. 19, 51 (אלקור הכהן) angewendet. — Babina zitiert eine zur 6. Regel Ismaels gehörige Regel der Palästinenser (בראמרי במערבא): בל מקום שאתה מוצא שני כללות (כראמרי במערבא). Chullin 66b unt; vgl.

J. Terum. 40c 35 (Jona): רות בללד דבי (die von Rabbi in der Mischna aufgestellten allgemeinen Regeln sind nicht von allgemeiner Geltung); ebenso j. Jebam. 10a 42, 56, 59; 12d 53, 59.

Bechoroth 15b unt.: מלה של בדר אולה, B. Mez. 109b ob.; אבינה בלים אוד בלים בלים (Gittin 85a. — Perach. 52b: דים אוד ביקו Fragend: איז אלידי, Pesach. 97a. Jebam. 21b, Temura Sa. — איז איז ארידי, ein Verbot, das sich aus dem Inhalte eines Gebotes ergibt, Jebam. 54 b und oft. -אורא מכלל תבירתה שיתבר: Erubia 20a und soest: הכל היו בכלל der eine Ausspruch ist als aus dem Inhalte des andern sich ergebend gesagt worden. - Three street, s. Art. 5772. - Eine oft gebrauchte Formel ist ... 7 1/201; sie bedeutet: aus dem Textworte oder dem Halachasatze ergiebt sich, daß . . ,; s. Berach. 60a ob.; Sabb. 149b (צע Jes. 14, ז: אל אושרה דער אינות השלא ל ינה ינה: אוסים); Moed Katon 16b (zu II Sam. 23, ו היה יצה). בערל היה ארצים בכלל weilen geht der Pormel der entsprechende Vordersatz, die Grundlage der Polgerung, voraus. Pesach. 102b: .. זכלל .. ייבול הייבוד Joma 37a: .. ייבול הייבוד שלייבור .. ייבוד אוריבוד אוריבוד וויבוד וויבוד אוריבוד וויבוד ו ... אבלל ב... אבלל בי... Hazir 44a, Chullin 103a b. -- Hebr. Plural מכלל בי.. Nazir 38b: אל שבכללית, ein biblisches Verbot, wie Num. 6, 4, das mehrere Einzelverbote zusammenfaßt. S. auch Pesach. 41 b. Erubin 27 a: אין לפורין כון הכללות ein Grundsatz Jochanans in bezug auf die allgemeinen Thesen der Mischna (vgl. ib. 29a, Kidduschin 34a). — Aram. Plural ליתנוט. Erubia 46b, 56a: ליתנוט להני כללי, jene allgemeinen Thesen gelten nicht; Jebam. 10a: אית ליה לרבי דני בללי . Kethub. 60 a, Rammi b. Jechezkel sagt: כללי. אדר משכיה ושסאל ist das Verbum zu כללי ופרשי – 2.(כְּלֶל, s. Erubin 27b, Sukka 50 b, Kidduschin 21 b, Nazir 34 b, Sota 16 a b, B. Kamma 64 a, Sanh, 45 b,

Bechor. 51a, Zebach. 44a, B. K. 64b, Scheb. 5a. — Die Regel eines paläst. Amora (Ilai, Hela) in Banh. 113a lautet: אלם מקום משמה מדע בעל בעשה מדע בעל בעשה מון דגן אווע בכלל ופרש בעל ופרש. — Plur. בעלים, s. Art. בעלים, (S. 40).

¹ Geht zurück auf das tannaititche . . TOKOW 1750 (Tann. Term. S. 82).

² S. Gen. r. c. 83 (2). In der Erzählung über Jehuda I und Chija beriehtet Jose b. Abin: כל אותן לי יום שהיה רבי חייא נוף מרכנו אליף לרב בר אחתו לי יום שהיה רבי חייא נוף מרכנו אלין דארייתא הלכתא הבלאי בכלאי הארייתא הלכתא הבכלאי.

Behebuoth 4 b, 37 b, Kerith. 21 a. — Bechoroth 5 a, zu Exodus 38: הדילמצ כללי קא השיב בכברי פרסי לא קא השיב בכברי פרסי לא קא השיב שום (die Gesamtsummen und die Einzelzahlen). Ib. בארטא אומא אומא אומא השים אומא המא באר בא רבא באר

, in der Richtung nach, in bezug auf. Gen. r. c. 12 (7): הדבר אמור (Var. למעלן), zu dem Ausspruche einer Baraitha, die von Gott etwas aussagt, ohne ihn zu nennen. — Sch. tob zu Ps. 102 (1): לפי התפלה לעני ; ib.: התפלה לעני; ib. (2): אמרו דוד ; ib. (2): הדורות אמרו

Baba Bathra 16a, zu Hiob 9, 24 (Abaji): אורב איזב אלא כלפי לייז. — Die häufige Redensart לייז לייז drückt Erstaunen aus: nach welcher Richtung geht dieser Ausspruch! S. Sabb. 127a, Pesachim 5b u. o.

(od. אָבָּטָה). Eine zur Einführung von beweisenden Bibelstellen besonders oft angewendete Formel lautet: כמה דאת אמר ("gleich dem was du sagst", s. Art. TON), abgekürzt so geschrieben: ממדא. Beispiele aus dem jerus. Talmud: Berach. 10a 2; Schebiith 35 c 24; Sabb. 4c 20; 8b 57; Joma 44 b 65; Sukka 53b 19; Taan. 69b 23, 26; Chagiga 77c 21. — Pesikta 52a, 65a, 68a, 85a, 99b, 117b, 124b, 129b, 132a, 135a, 172a. Lev. r. c. 10 (5); 31 (3); 34 (15). Schir r. 1, 4. Echa r. Procem. 8, 16, 24; 1, 2; 1, 3; 1, 7; 2, 2; 3, 9; 3, 37; 5, 21. — Tanch. B. KST 17; NOW 7; 17; ראה 14. Pes. r. 49a, 170a, 186a, 186b. — Halb hebraisiert (TOW st. TOW): Pes. r. 87b, 88b. Exod. r. c. 27 Anf. Sch. tob zu Ps. 2 (צ); 8 (8). — Seltener ist רמה דתיסר: j. Pea 19a 45; Kilajim 31 c 57; Sabb. 8b 55; M. Katon 80 d 19; Sanh. 27 d 52. Lev. r. c. 1 (3); 1 (13); 10 (6). Schir r. 1, 15 Ende. Oder כמה **27775: j. Berach. 5b 61; Lev. r. c. 3 (1); 5 (1); 6 (3). Schir r. 1, 1 (1200 Ende). Ruth r. 1, 2; 2, 14. Exod. r. c. 1 (34 g. E.); 4 (1); 13 (1); 45 (5). — Vgl. noch כמה שנאפר, Tanch. B. נה 12; ארא ib. ארא 8.

Im jerus. Talmud kommt die Formel auch bei Anführung von Traditionssätzen vor. במא האת אמר, j. Sabbath 8b 55; אמר אמר תמן , Kilajim 28d 15. כמה דתימר . Sabbath 6c 52. המאד עמר , Pea 20 c 2.

Diese Präposition gibt an, worauf, zumeist: auf welche Personen sich eine Bibelstelle bezieht. In den Tanchuma-

Midraschim pflegt das Procemium mit der Frage zu beginnen: המקרא הוה S. Tanch. B. נת 23 Anf., zu Ps. 59, 13: המקרא הוה כננד מי אמר דוד המקרא הוה :4ntwort רואנ ואדיתוםל. S. ferner Tanch. A. וינש 4; Pes. 30a, 95a, 134b. 140b, 158a, 160a, 161a, 199a; Tanch. ברכה 5. Echa r. Procem. 24; Gen. r. c. 93 (7); Gen. r. שמה חרשה, zu Gen. 49, 8, wo in bezug auf Hiob 15, 18 (Eliphaz) gefragt wird: כננד מי אמר איוב המ' הוה. Die Antwort auf diese Fragen wendet natürlich ebenfalls die Präposition כנגד an. Ohne einleitende Frage beginnt ein Procemium in Pes. r. (47a) mit dem Texte aus Hiob 12, 13 so: איוב אמר הפסוק הוה כנגד כל חבריו. — Die Beispiele für דַבָּר s. oben S. 36. — Andere Beispiele, zumeist ohne Verbum. Gen. r. c. 37 (2), zu Ps. 7, 1: בנגד בימה של רשע אמר ; ib. c. 64 (8), die Namen der Brunnen in Gen. 26 entsprechen den fünf Büchern des Pentateuchs: עשק כנגד ספר בראשת usw.; ib. c. 94 (2), die vier wichtigsten Stämme Israels entsprechen den vier Weltreichen: והב כנגד מלכות בבל :6 תרומה usw.; Tanch. B. חרומה 6: והב כנגד usw.; ib. אמר דוד כנגד מעשה הענל :3 כי תשא. Sch. tob zu Ps. 4 (1): כל מה שאמר דוד כנגדו וכנגד כל ישראל אמר. — Besonders wird mit angegeben, daß eine Zahl auf bedeutsame Weise derselben anderwärts sich findenden Zahl entspricht. Die zwei Tafeln (Exod. 31, 18) sind כנגד חתן וכלה, ferner כנגד חתן וכלה, ferner כנגד העולם הוה והעולם הבא Canch. B. כנגד ארבע מלכיות in Hoh. 7, 1 שובי ארבע מלכיות בנגד ארבע מלכיות ו (Gen. r. c. 66 g. Auf.). — Die vier Becher des Pesachabend-Ritus sind כנגד ד' נאולות שנאמרו במצרים (nämlich in Exod. 6, 6f.); oder כנגד ארבעה כוסות שנאמר כאן (Gen. 40, 11, 13); oder כנגד ארבע כנגד ד' כוסות של תרעלה שהקב"ה משקה את אומות העולם oder; מלכיות (nämlich: Jer. 25, 15; Ps. 75, 9; ib. 11, 6; Jes. 51, 22) 4, Gen. r. c. 88. - Andere Beispiele, nach den Zahlen geordnet. Vier: Schir r. 2, 7. — Fünf: Gen. r. c. 3 (5); Gen. r. c. 64 (8); Lev. r. c. 4 (7); Schir r. 1, 14; Pes. r. 108a. — Sechs: Pesikta 7a; Gen. r. c. 12 (6); Schir r. 6, 4. — Sieben: Koh. r. Einl.; Tanch. בלם 16. — Acht: Pesikta 128a. — Zehn: Gen. r. c. 53 (7); ib. 58 (8); ib. 60 (6); Schir r. 4, 10. — Elf: Pesikta 198 a. — Dreizehn: Tanch. B. הרומה 4. — Achtzehn: Lev. r. 1, 8. — Vierzig: Tanch. B. הרומה 17. — Achtundvierzig: Schir r. 4, 15.

¹ Nach ממר steht der Name des biblischen Autors. Die Frage lautet auch so: הוא . .; oder, ohne Nennung des Autors: . . . נאמר . . .

² S. Die Ag. d. pal. Am. III, 684. ³ Vgl. Tanch. B. בראשית 26.

⁴ S. Die Ag. d. pal. Am. I, 185.

Joma 76a. Chisda fragt zu M. Joma VIII, 1: הני חמשה עינויין כננר מ: Antwort: הני חמשה עינויין שבתורה (nämlich Num. 29, 7; Lev. 23, 27; ib. V. 32; ib. 16, 29; ib. V. 31). — Megilla 21 b. Beantwortung der Fragen (zu Mischna Megilla III, 1): הני כננר מי ; הני שלשה כננר מי. — Arachin 13b: הני כננר מי.

die Gemeinde Israels, eine in der Agada beliebte Personifikation der Gesamtheit Israels. Besonders häufige Gelegenheit zur Anwendung dieser Personifikation bot die Auslegung des Hohenliedes dar, indem einzelne Verse desselben der Gemeinde Israels in den Mund gelegt und demgemäß paraphrasiert werden. Die einleitende Formel lautet: אמרה כנסת ישראל מבני הקב"ה, aber zuweilen fallen die Schlußworte der Formel weg. vor allem natürlich dort, wo Israel seine Rede nicht an Gott richtet. In Schir r. findet sich die so eingeleitete Paraphrase bei folgenden Versen 1: 1, 4; 1, 5 (vgl. Exod. r. c. 23 g. E.); 1, 6 (Israel spricht zu den Propheten)²; 1, 6 Ende; 1, 13: 2, 1 (s. auch Sch. tob zu Ps. 1, 20); 2, 43; 2, 5 (s. auch Pesikta 46a); 2, 9; 3, 1; 5, 2 (s. auch Tanch. B. תולדות 18, Pes. r. 70a); 5, 4. In Schir r. findet sich noch zu folgenden Versen die Personifikation des sprechenden Israel: 2, 1 (כ"י משיבה לאומות העולם); 6, 1 (כ"י משיבה לאומות העולם); 6, 12 (כ"י אומרת לאומות העולם).4 Außerdem ist zu erwähnen Schir r. 6, 9: י"ז כ"ו ב"ו (vgl. Tanch. קדושים 12). Zum Hohenliede in anderen Midraschwerken: Tanch. B. יתרו 14, zu 5, 10 (אמרה כ"י); ib. הק"בה מקלם כ"י 9: ים (im Hohenliede); Sch. tob zu Ps. 23 (1), zu 2, 16 אמרה כ"י לפני הק"בה; ib. zu Ps. 18 (11), zu 5, 2: בכנסת ישראל שבבבל; Pes. r. 160a, zu 8, 9; ib. 35b, zu 7, s. - Neben dem Hohenliede sind es besonders die Psalmen, deren einzelne Verse als Worte der Gemeinde Israels paraphrasiert werden. Im Schocher tob sind mit אמרה כנסת ישראל לפני הק"בה eingeleitet die Paraphrasen zu 4, 2 (§ 1); 9, 5 (7); 10, 3 (4); 13, 2 (2); 35, 1 (1); 61, 5 (2); 71, 2 (2); 88, 1 f. (1); 116, 1 (1) 5; mit אמרה die Paraphrasen zu 3, 6 (7); 30, 7 (6); 49, 6 (3); 68, 29 (15). Außerdem seien aus Sch. tob hervorgehoben die Auslegungen zu 68, 14 (8): לצבא רב לכ"י; 68, 12 (6): הרי כ"י שנמשלת ליונה; 7, 1 (14): משה ואהרון מתפללין בשביל :99 Ende; כוש זו כ"ז (6) כוש זו כ"ז ב"ז; 118, 23 (21): מדבר בכ"ז. In anderen Midraschwerken werden folgende Psalmverse mit Anwendung der erwähnten Formel als

¹ Bei manchen Versen, wo mehrere Deutungen mitgeteilt werden, mehrere Male.

² S. auch Pes. r. 134b.

³ In erster Reihe stehen die beiden Paraphrasen der Tannaiten Jehuda und Meïr.

⁴ S. auch das Gleichnis zu Hoh. 6, 12, Exod. r. c. 15 (10). Hier sei noch erwähnt das Gleichnis zu Hoh.

⁵ Hier ist das Wort ADDD ausgefallen.

Rede Israels paraphrasiert: 10, 14 (Esther r. 1, 9); 30, 18 (ib. 6, 11; Dialog); 42, 5 (Echa r. Procem. 24; ib. 1, 17); 73, 25 (Deut. r. c. 2) g. Ende); 77, 6 (Tanch. B. כי תשא 14, Exod. r. c. 45 g. Anf.); 77, 7 (Pesikta 119b); 140, 6 (Esth. r. 3, 2). S. auch Pes. r. 161a, zu Ps. 36, 10: כנגד כ"י מדבר . — Aus anderen biblischen Büchern finden sich folgende Verse mit Anwendung jener Formel paraphrasiert: Deut. 26, 15 (Tanch. No. 15); Jesaja 49, 14 (Pesikta 132a); Jerem. 15, 17 (Pesikta 119b, Echa r. Procem. 3); ib. 20, 7 (Pes. r. 107a); Hiob 30, 15 (Echa r. 2, 1); Echa 1, 12 (Echa r.: לאומות 3, 1 (Echa r.) 3, 12 (Tanch, געבים 1); 3, 19 (Echa r.); 5, 21 (Echa r.: Dialog). Ferner wird die Personifikation Israels als bei folgenden Bibelstellen angewendet. Exod. 25, 3f. (Exod. r. c. 49); Deut. 33, 29 (Tanch. אדרי 18); Jes. 43, 14 (Pes. r. 141a); ib. 60, 1 (Pes. r. 162a); ib. 61, 10 (Pes. r. 164a); Hosea 11, 1 (Pes. r. 129a); Habak. 3, 17 (Tanch. B. וידא 31); Zach. 4, 2 (Pes. r. 29b). — Aus Genesis rabba kann nur ein tannaitisches Beispiel für die Verwendung des Begriffes כנסת ישראל angeführt werden: Kap. 11 (8), Gott sagt dem Sabbath: כנסת ישראל היא בן זונך, und im Anschluß daran die Paraphrase zu Exod. 20, 8: זכרו קלם .S. auch Art הדבר שאמרתי לשבת כנסת ישראל היא בן זוגך.

Im babylonischen Talmud ist es namentlich die von Palästina her stark beeinflußte Agada Raba's, in welcher die Personifikation Israels als אבסת ישראל häufig vorkommt. So in den Auslegungen Raba's zum Hohenliede 7, 12 (Erubin 21b); 7, 14 (ib.); 8, 10 (Pesachim 87a). Ferner zu Ps. 116, 1 (Pesachim 118b); Esther 2, 5 (Megilla 12b). Außer Raba sind im bab. Talmud nur palästinensische Autoren als Urheber von Agadasätzen genannt, in denen unser Ausdruck angewendet ist; und zwar: Chanina b. Papa, zu Prov. 28, 24 (Sanh. 102a); Berechja zu Hos. 6, 3 (Taan. 4a); Dimi zu Hoh. 1, 2 (Ab. zara 35a); derselbe zu Gen. 49, 12 (Kethub. 111b). Auch die Paraphrase zu Ps. 16, 2 in Menach. 53a ist paläst. Ursprunges. Jedoch war es ein agadischer Gemeinplatz der babylonischen Schulen: אול ליונה מחילה die Gemeinde Israel gleicht der Taube; s. Berach. 53b (wo der Satz mit Ps. 68, 14 begründet wird), Sabbath 49a (ebenso), Sanhedrin 95a (ebenso), Gittin 45a.

לפל, doppelter Ausdruck (nämlich das zweimalige הנך יפה in Hoh. 1, 15); opp. לשון פשום (das einmalige תנוה, ib. V. 16), Schir r. z. St., Tanch. B. תנוה 1. —

¹ In Lev. r. findet sich der Ausdruck nicht, ebensowenig in Koh. r. und Ruth r. — Statt אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה heißt es öfters zur Einleitung der Paraphrase: אמרה בנסת ישראל לפני הקב"ה. S. Lev. r. c. 21 (4), zu Ps. 27, 3; Echa r. Procem. N. 13, zu Prov. 25, 19; ib. 2, 1 (zu Echa 2, 1); ib. 5, 1 (zu Echa 5, 1); Koh. r. 8, 4 (Dialog auf Grund mehrerer Bibelstellen); Sch. tob zu Ps. 9 (6), zu Ps. 9, 4; Tanch. B. חלרות 24, zu Ps. 80, 6; ib. התעלותן 9, zu Ps. 43, 3; ib. 19 Ende, zu Jes. 62, 10 (Dialog).

² S. Die Agada der babyl. Am., S. 130.

שיר כפול, in demselben Sinne, Schir r. 1, 1, zur Erklärung des Titels שיר השירים angewendet. — לשון כפול in Gen. r. c. 84 (10), zu Gen. 37, 8, bedeutet die Ausdrücke משל תמשול, מלך תמלך. — Der Ausdruck נבואות כפולות bezeichnet die Eigenart der prophetischen Reden Jesaia's (im zweiten Teile), in der Wiederholung einzelner Wörter, wie נחמו (40, 1) und dgl. (51, 9, 12, 17); opp. נבואות משומות. Pesikta 126a, Lev. r. c. 10 Anf. Von derselben Eigenart der Reden Jesaja's heißt es anderwärts (Tanch. וכל הנחמות שאמר ישעיה כפלים הם : mit Anführung des Ausdruckes בפלים in Jes. 40, 2. Dieser letztere Ausdruck wird auch zur Kennzeichnung der Reden Channa's und der bei ihr angewendeten Worte (I Sam. 1, 10: תבכה הבכה, ib. V. 6 וכעסתה כעם; V. 11: תדר נדר, ותדר בכפלים; עשה חנה בכפלים; C. 11: כעם Midr. Sam. c. 1 (9). Eine Gruppe von Bibelstellen, in denen je zwei synonyme Ausdrücke tautologisch nebeneinander angewendet sind, ist in folgender Regel zusammengefaßt (Midr. Sam. zu I Sam. 12, 2, c. 14): ידר מחמשה דברים שהן מכופלין וקנת ושבתי, עדי ושהדי (Hiob 16, 19), משפטי ודיני (Ps. 9, 5), פרא ערוד (Hiob 16, 19), (ib. 40, 18) עצמיו גרמיו. Ebenso Sch. tob zu Ps. 9 (7), doch mit der Variante: סומור כפול ... דברים הכפולים במקרא heißt der 92. Psalm, weil er zur Überschrift die Doppelbezeichnung מומור שיר hat. Sch. tob zu Ps. 92 (1). [In Tanna dibe Elija r. c. 4 (p. 19 ed. Friedmann) wird eine Liste von parallelen (doppelten) Abschnitten des Pentateuchs mit den Worten eingeleitet: לקיים כל תורה שהם כפולים בכל מקום, und mit den Worten geschlossen: הא למדת לדברי תורה שהן כפולין ב' מ'. Die Liste enthält folgende Beispiele: Die beiden Dekaloge (Exod. 20, Deut. 5); die Rechtssatzungen (נויסיו); das Gesetz vom hebr. Sklaven (Exod. 21, 2ff.; Deut. 15, 12 ff.); das Verbot von den gemischten Arten (Lev. 19, 14, Deut. 22, eff.); die Zeichen der unreinen Tiere (Lev. 11, Deut. 14); die Opfergesetze (Lev., Num.), die Bundesschließung (Exod., Deut.).]

רכרי בראם הברמל ואני נותרת: verkündigen, ausrufen, proklamieren. J. Pea 16a 51 (zu I Kön. 18, 22): ואליהו מבריז בראש הברמל ואני נותרת: (in Tanch. הקר 7 Ende: הברמל ואומר (in Tanch. הקר 7 Ende: לבדי בהר הברמל ואומר (קול התור בהר הברמל ואומר קול התור בהרור בהרור ואומר מה נאוו 2, 12 (als Paraphrase der Worte התור ביותרי ביותרים ביותרי ביותרים ביותרים ביותרי ביותרים ביות

¹ Das Deuteronomium wird in dieser Liste stets אוכחות genannt.

על כרחך איתמר. Zwang. J. Terum. 40 c 29: על כרחך איתמר (ob du willst, oder nicht, es ist so gesagt worden). — Lev. r. c. 1 (ו): הא על

רדן. Peal. Die Bedensart כרוך וחגי bed.: wende die Sätze der Mischna um: Sabbath 34 b, B. Kamma 59 a, Baba Mezia 89 a, Menachoth 87 a.

לרע, Hiphil: entscheiden, den Ausschlag geben. J. Sabbath 4a 57: זר עקיבא בא להכריע על דברי בית הלל ; j. R. H. 50d 25: זכן זור עקיבא בא להכריע על דברי תלמהרו; j. R. H. 50d 25: זכרי תלמהרו ו; j. R. H. 50d 25: זכרי תלמהרו ו; j. R. H. 50d 25: סריע על דברי תלמהרו וויי סריע על דברי תלמהרו (eine Bibelstelle. welche in einer Kontroverse zwischen zwei Tannaiten den Ausschlag gab zu Gunsten der Meinung des einen von ihnen).

אכת אנכי בצרה בתורתו בתורתו בתורתו בעודה וועד אנכי בצרה בתורתו בתורתו בתורתו בתורתו בתורתו בעודה וועד אנכי בצרה בתורתו בתורתו בתורתו בתורתו בעודה וועד בעודה בתורתו בתורתו בתורתו בעודה בעודה בעודה בתורתו בתורתו בעודה בעודה

Hiphil, הְּכְּתִּיב: schreiben lassen. Von Gott ausgesagt: Ruth r. 2, 14 (dreimal, in bezug auf zwei pentateuchische Stellen und auf einen Vers in Ruth): אילו היה מכתיב עליו: Tanch. B. אילו היה ה. כ. 22 (כבר הכתבתי לך בתורה: Tanch. B. תולדות 8: הכתבתי בתורה: ib. 19 (in bezug auf Hosea 14, 6): אני הכתבתי עליך שאתה עניו הצים Moses: אני הכתבתי עליך שאתה עניו Ib. c. 10, Gott spricht zu Israel am Meere (in bezug auf Amos 9, 2f.): ראו מה הכתבתי בתורת? Ib. c. 20 (1), in bezug auf Ps. 146, 7: הכתבתי לנו בתורתך: Echa r. 5, 1: אני הכתבתי עלים הכתבתי בתורתך.

¹ Ein Vers aus Ps. 91, als von Gott in der Thora geschrieben angeführt. Aber es scheint, daß die Worte צמר בצרה nur den Gedanken ausdrücken, den man auch im Pentateuch gefunden hat, daß nämlich an Israels Not auch Gott Teil habe. S. Die Ag. d. Tann. I, 288, 2; II, 99, 1; Ag. d. pal. Amor. II, 112, 9.

² In Koh. r. 12, 10 sind die Textworte מספר הישר so paraphrasiert: חושר בר הכתבתיהו על ספר הישר, mit Hinweisung auf zwei Jesaja-Verse.

ausgesagt. Lev. r. c. 24 g. E., c. 26 (3): מרשות הכתיב לנו משה ב פרשות הכתיב לנו משה; s. auch Gen. r. c. 90 (2), Pesikta 175ab, Lev. r. c. 21 (2 Ende).

Niphal, נְכְתַּב, Passivum. Pes. r. 64a: שמענו במשה שנכתבה (I Sam. 10, 25) מורה לשמו (Maleachi 3, 22) תורה לשמו (Ruth 1, 8: (מנלה 10, 10).

בתוב, das aram. Aquivalent von בתוב (part. pass.), ist, wie schon in der tannaitischen Literatur, der häufige Terminus zur Einführung biblischer Zitate ("es ist geschrieben"). Vor allem ist hervorzuheben die Anwendung des Wortes כתיב an der Spitze von Procemien zur Einführung des Procemientextes dort, wo der Urheber der betreffenden Deutung nicht genannt ist. Beispiele hierfür bietet in besonders großer Anzahl Gen. r.1, ferner Pesikta (1b, 3a, 3b, 42a, 57a, 69a, 99a, 147a, 196b) und Tanch. B. zur Genesis (בראשית 1, בראשית 8, ib. 25, תולדות 13, ib. 19, וידא 5, ib. 22). Aber auch sonst wird eine Schriftauslegung, wenn sie für sich, ohne Zusammenhang mit etwas Vorhergehendem, mitgeteilt ist, mit כתיב eingeleitet; s. j. Pea 15c 34; ib. 15d 12; ib. Z. 15; ib. 16c 11; j. R. H. I Anf. Vgl. auch Gen. r. c. 61 (7): die den Nachkommen Ismaels in den Mund gelegte Deutung der Worte in Deut. 21, 17. — Die verschiedenen Variationen, welche bei der Anwendung von כתיב vorkommen, zeigen folgende Beispiele: כבר כתיב, Echa r. 1, 16.2 — כבר כתיב, s. oben Art. ... בר ברובר. ... בריבר. Lev. r. c. 2 (2); כתיב בהון, Echa r, 5, 9; ... בתיב ... פרוב ... בתיב .. r. 1, 9; · · · כתיב · · · אבל ב · · · אין כתיב ; בזה כ' · · · ובזה כ' · · · אבל ב · · · אין כתיב ; unten Art. מה sehr häufig; vgl. auch Art. זה Ende. — סדכתיב, Gen. r. c. 7 (3); Pes. 47b, 49a, 50a, 62a, 68a; Lev. r. c. 16 (1); Schir r. 1, 4 Anf. — . . . כההוא דכ' ב . . . Koh. r. 1, 11; Esth. r. 1, 12. — מדכתיב, Schir r. 1, 2. — מכיון דכ', j. Sota 17d 31. — מכיון שכ', j. Pea 20a 25. — בגין דכ', j. Sota 22b 32; j. Sanh. 24d 9. — לפום דכ', j. Sanh. 20d 17. — לפום דכ Tanch. B. יתרו 5. — את"פי שכתיב בתורה, Tanch. שכן כתיב – 5 Anf. – שכן כתיב, Tanch. אחרי 13; שכך כ' Tanch. B. אילו היה כתיב — 13. פנחם 14, פנחם אילו היה כתיב ib. יוצא 22. — Fragend. והכתיב (auch והא כתיב): j. Berach. 10d, ib. 13d; Kilajim 31 c 68; Erubin 21 a 67; Pesach. 30 c 51; Gen.

Maybaum, Die ältesten Phasen, S. 17, zählt in Gen. r. 59 Beispiele für diese Anwendung von כתיב בתורה.
 * Vgl. Sanh. 81a ob. (tann.): אבא כך כתיב

r. c. 8 (1); 12 (4); 15 (2); 16 (3); 18 (5); 20 (6); 22 (5); 29 (3); 42 (1); und sonst in allen Midraschwerken. — ולא כתיב, j. Berach. 5c; ib. 6d. לא כן כתיב, Pesikta 98 b, Echa r. 1, 1 (לא כתיב g. E.); ולא כן כתיב, j. Berach. 4a, Ruth r. 3, 3. כן כתיב על Tanch. B. אמור לא כך כי ולא כתיב א 16: . . . ולא כתיב . . . ולא כתיב.

Eine der wichtigsten und überaus zahlreich angewendeten Formeln der agadischen Schriftauslegung lautet: אין כתיב כאן... .. אלא. Sie wird dort angewendet, wo ein Wort oder eine Wendung des Bibeltextes, anstatt dessen auch ein anderes Wort oder eine andere Wendung hätte stehen können, die Grundlage der Deutung bildet. Beispiele aus dem jerus. Talmud: Berach. 2d 39; ib. 5c 19; ib. 6a 3; ib. 12d 67; ib. 13a 1; Pea 15b 49, 53; ib. 16a 22; ib. 16b 45, 57; Sabbath 5b 12; Schekalim 49b 5; Sukka 54 c 14; ib. 55 c 26; Taanith 65 b 45, 47. Eine kleine Statistik über die Anwendung unserer Formel in den einzelnen Midraschwerken wird nicht ohne Interesse sein. In Gen. r. findet sie sich an ungefähr 50 Stellen, in Lev. r. 25 mal, in Pesikta 20 mal, in Schir r. etwa 25 mal, ebenso oft in Echa r., in Koh. r. 6 mal, in Esth. r. 4 mal, in Ruth r. 2 mal. Was die Tanchuma-Midraschim betrifft, so steht die Formel in Tanch. B. zu Genesis und Exodus etwa 30 mal 1, während sie im Tanch. zu Leviticus und Numeri nur sehr spärlich (etwa 7 mal), zu Deuteron. gar nicht vorkommt; ebenso fehlt sie in Deut. r. In Pes. r. (wo meist כתיב statt כתיב steht, s. unten) steht sie fast 20 mal; aber in Exod. r. nur 2 mal. in Sch. tob ein einziges Mal, zu Ps. 6 (5). Hie und da fehlt das Wörtchen מאן aus der Formel (. . אין כתיב אלא . .), was aber Versehen der Abschreiber sein kann (Lev. r. c. 9 Anf., Schir r. 3, 9). Einigemal folgt nach der Formel der Terminus מלמד, der die aus dem Textworte sich ergebende exegetische Folgerung zieht. S. Pesikta 15a (zu I Kön. 13, 2): זעצמות ירבעם אין כתיכ כאן אלא ועצמות אדם מלמד שחלק כבוד למלכות; ib. 52a (zu Deut. 4, 34): גוי מקרב עם ועם מקרב נוי אין כתיב כאן אלא נוי מקרב גוי מלמד שהיו אלו ערלים ואלו ערלים.

Eine besondere Art der Verwendung des Wörtchens ist noch hervorzuheben: indem es dem Textworte nachgestellt wird, betont es die Schreibung des Textwortes, welche auch eine andere Lesung als Grundlage der Deutung ermöglicht, als die gewöhnliche, massoretisch überlieferte. Hierher gehören auch alle Fälle, in denen die als Kethib bezeichnete Form des Textwortes von

¹ Statt אין steht אין in Tanch. B. בראשית 7 Ende, צו 9.

dem Ausleger dem Kere vorgezogen wird Beispiele aus dem jerus. Talmud; Berach. 11 c 23 (zu Ps. 68, 27): במקהלת כתיב (also als Singular erklärbar); ib. 13b 56 (zu Koh. 9, 4): יבחר כתיב; Taan. 68b וארת כתיב (Zu Gen. 1, 14): מארת כתיב (Sing.). Aus der Pesikta: 4b (zu Jes. 51, 4): לאמי כ' (לאָמָי); 6a (zu Num. 7, 1): כלת כ' (בּלָת (L. כָּלָת (עם (zu II Sam. 1, 16): 'בסק כ' (Plural); 39a (zu Zach. 14, 6): כו (als Verbum zu lesen); 48b (zu Gen. 18, 1): ישב כ'ו (Perf.); 65a (zu Prov. 31, 18): בליל כ' (Anspielung auf ליל, Exod. 12, 42); 73a (zu Ezech. 31, 15): בהובלתי כ'; 87a (zu Ps. 25, 1): שלשום כ' ; 102a, 105a (zu Prov. 22, 20): שלשום כ' ; 124a (zu Ruth 2, 12): שלמה כ' (d. h. Salomo). — Aus Gen. r.: Kap. 1 (3), ebenso 3 (8) zu Jes. 44, 24: מי אתי כ' ; 7 (4), zu Gen. 1, 21: התנינם כ' (Singul.); 8 (12), zu Gen. 1, 28: וכבשה כ' (Sing.); 18 (2), zu Gen. 2, 22: 'ויבן כ' (l. ויבן); 19 (9), zu Gen. 3, 9: איכה כ' (l. איכה); 34 (9), zu Gen. 8, 20: ויבן כ' (l. ניבן); ib. (10), ebenso j. Berach. 6d 15, zu Gen. 8, 21; 'בעריו כ' (etwa מנעריו בע lesen); 35 (2), zu Gen. 9, 12: לדרת כ' (doppelt defekt); 36 (4), zu Gen. 9, 21: ההלה כ' (ה-); 50 (3), zu Gen. 19, 1: 'שב כ' (Perf.); 84 (6), zu Gen. 37, 24: ויקחהו כ' (Sing.). Andere Beispiele bieten Lev. r., Schir r., Echa r., Ruth r., Koh. r., Esth. r., Tanch., Pes. r.

In einigen wenigen Fällen findet sich כתיב bei der Angabe, daß ein Bibelzitat in einem bestimmten biblischen Buche geschrieben steht. Koh. r. 2, s: שכתיב בישעיה; Echa r. 2, 4 und 4, 11: דכתיב בשלמה; Koh. r. 5, 10: שכ בדור (ein Koheleth-Vers); Tanch. קרח Add. 4 Ende: שכ בדור (aus dem 119. Psalm); Tanch. B. וכתיב באותו מומור 3: וירא

Die Pesikta rabbathi bietet die Eigentümlichkeit dar, daß statt כתכ sehr oft, vielleicht in überwiegendem Maße, כתכ geschrieben ist. Dieses kann zwar hie und da als hebr. Perf.: ספרב gelesen werden; aber die Identität des Wortes mit dem כתיב der anderen Quellen ist zumeist unbezweifelbar. Jedoch läßt sich nicht beurteilen, ob in dieser abweichenden Schreibung des Wortes Nachlässigkeit der Abschreiber oder eine ursprüngliche orthographische Besonderheit dieses Midraschwerkes vorliegt.4

Das hebr. Partic. pass. קחוב findet sich besonders in der Formel אותו שכתוב בו (und ähnlich). S. Gen. r. c. 1 (4), 4 (4), 45 (9), 48 (8); Tanch. B. וישב 13 E. Andere Beispiele bieten

¹ Mit dem Zusatze: אסר ו"יו (2 S. Die Ag. d. pal. Am. I, 52.

³ Hier hat אל תקרי מקרי (s. unten Art, אסף); oder sollte eine Lesart mit п existiert haben?

⁴ בווס in der Massora, s. Frensdorff, S. 6.

Lev. r., Schir r., Echa r. Sonst hat כתיב auch im hebr. Kontexte sein hebr. Äquivalent fast ganz verdrängt.

in der Bed. Bibel (= הכתוב) findet sich nur einmal, und zwar im Munde Hamans, der in der zu Esther 6, 10 gedichteten Erzählung die Worte in Deut. 33, 29 mit der Einführung zitiert: מה דאמר כתבא (Esther r. z. St.), nach einer anderen Quelle (Lev. r. c. 28 Ende): מה דאמר כתבכון.

אמר הכתוב. Gen. r. c. 44 (11); 51 (11); Tanch. B. 7; מקץ 7; 10 (als Einleitung des Abschn.); אודע 8; Pes. r. 147b (also

¹ S. auch oben Art. איייי. 2 S. auch oben, S. 55. Unrichtige Lesung: הרתי (fem.). 4 Beispiel des Plurals, Schir r. 3, 3: וכתובים הללו הכיון ששמעו הלוי. 5 Zur Ergänzung der alphabetischen Liste in Tann. Term. S. 90 ff.: חידש הכי (ער שיודיעך הכ'), Scheb. 35c 55 (ער שיודיעך הכ'), Baba Kamma 6 b 54; כלל הכ' (57 b unt.); Sifrê zu Num. 18, 11 (87 b 16); עצרו הכ', Sifrê zu Num. 29, 35 (57 b unt.); ארצה הכ' (125a 23); הכ' משכח 3, Sifrê zu Lev. 10, 3 (46 b 7).

Einl.). — הוא שהכ' אומר, Pes. r. 132a; הוא שהכ' אומר Pesikta 21a, Tanch. הוא שהני אומר אומר 11. — S. auch Art. זה.

תנתו הכ' - מנה הכ' - מנח הכ' - פנח הכ' ביר הב' ביר הכ' ביר הב' ביר הב'

Der Plural הכתובים im Sinne des Singulars findet sich Lev. r. c. 2 (6): אף הכתובים חלקו כבוד לישראל. S. auch Art. פרסם.

5

אמר. Mehrere mit der Negationspartikel beginnende Formeln s. in den Artikeln פוף (I E.); אמר (E.); חטר. — Pesikta 50 b, zu Hoh. 2, ווי אמר אמר ולא היא ענייה ולא היא עניה ולא היא שמרה bedeuten nicht dasselbe"); Pes. r. 74a, Schir r. 2, 10 dass. — Schir r. 2, 11: ולא הוא הנשם ולא הוא המתיו (fragend).

לאון, biblisches Verbot. Plural: לאון, J. Sabbath 9 d וז: שני לאון, j. Terum. 44 d און לא לכריתות; j. Sabb. 12a 74, j. Joma 44 d און מצטרף: דבר שהוא בא משני לאון מצטרף.

Makkoth 15a: א רמי לאויה ללאו דחסימה ("sein Verbot gleicht nicht dem Verbote in Deut. 25, 4"); Pesachim 41b: לא מייחר לאויה לאויה ("es ist kein besonderes Verbot dafür da"). הבא מכלל עשה לעבור בכללות; לאו הבא מכלל עשה ב. כלל ... הפעני לאוין, s. oben Art. לעבור הציי לאוין, Jebam. 49a 1. — Aram. Plural: יחרי Temura 4b; לאוי דאותו ואת בנו (die Verbote in Lev. 22, 26 ff.), Chullin 80b; לאוי נוכראי (fremde, d. i. zu einem andern Gebiete gehörige Verbote), ib.

Hier steht הכתוב für Gott, der die Strafe verhängte. 2 Über לאשה באק לעשה s. Tann. Term. S. 129, Anm. 1. Zum Verbum או ist dort nachzutragen: Zebach. 114 b, Chullin 80 b, הכתוב נתקו לעשה (im Munde eines Amora).

-- . ולהלן . . ולהלן . . ולכאן . . . Gen. c. 89 (5); . . ולהלן . . ולהלן, Pesikta 60b, Tanch. B. יירא 20; . . וכאן . . וכאן, Pes. r. 122 a. — . . להלן כתוב .. וכאן, Lev. r. c. 32 (5); . . וכאן כתיב . . וכאן, Schir r. 4, 12; Esth. r. 3, 4; ib. 3, 6. ... ולהלן כתיב ... ולהלן כתיב, Lev. r. c. 10 (6). - באו כתיב . . . וכאן כתיב Tanch. קרח 5 E. - Statt כאן findet sich oft הכא. Außer den oben unter Art. הכא zitierten Beispielen s. noch: . . אבל הכא . . . להלן כתיב, Ruth r. 3, g. Ende. — להלן להלן כתיב . . ברם הכא כתיב . . ברם הכא . . . להלן כתיב . . ברם הכא 115 b. — . . ולהלן הוא אומר הכא את אמר, Lev. r. c. 20 (10). . . ברם הכא , Gen. r. c. 70 (11). — Ohne Gegensatz: מה כתיב להלן, Schir r. Einl.; ולהלן הוא אומר, Schir r. 4, 4; Koh. r. 7, 27 Anf.; Tanch. ברם להלן א 4. -- . . אמור Sch. tob zu Ps. 28 (4). - ולהלו כתיב, Sch. tob zu Ps. 53 (2). - . . ולהלו כתיב Tanch. B. ויתי 16 Anf.

רְּדְּהַ, allein, für sich. Makkoth 11a (in bezug auf יְדְהַּר, Ps. 47, 4): דבר לחוד ידבר לחוד.

לחש, Kal: zuflüstern. Die tannaitische Phrase לחשל, Kal: zuflüstern. Die tannaitische Phrase לחשל, גואם לחשל ביו לשלא (in Erubin 91a die Redensart anwendet: מי לחשך בין עירבו לשלא עירבו (in bezug auf eine von Rab gemachte Unterscheidung).

(מידא (aus ליידא). Im jer. Talmud wird öfters nach dem Zwecke eines Bibelsatzes mit den Worten gefragt: וליידא (oder ליידא); s. Kilajim 31 b 60, Sabbath 9 d 43, Pesach. 40 d 41 (hier: מילהא), Sota 16 c 51. — Ohne Beziehung auf Bibelstellen: Erubin 17 d 24: וליידא מילה אמרה; Kidduschin 66 c 1:

לכך לאמר deshalb. In der Verbindung לכך לאמר, לכך לאמר, לכך לאמר, לכך לאמר deshalb. In der Verbindung לכך למח לכך למח Bibelstellen. Pesikta 1b, 2b, 5a, 22a, 81b, 83b, 172a, 186b. Lev. r. c. 1 (1). Tanch. B. הו 16, דל לך לך 19, ארא 24, ib. 40, ארה 3, ib. 4, ib. 5, שלח Addit. 8. — Schir r. 4, 7; Echa r. 1, 3 Anf.; 4, 17; 4, 19. — אכר אמר אמר בין, Pesikta 156b. — לכך אמר ר. 29a.

¹ Andere Beispiele s. bei *Levy* II, 492b. ² Zu Tann. Term. S. 94 ist noch anzuführen: Sota 48b.

biblische Persönlichkeit beantwortet. In den Tanchuma-Midraschim lautet die Frage auch so: מנין (ומנין) אתה למד, Tanch. B. ענורע 10. אינש 6. Pesikta r. 51b; Sch. tob zu Ps. 62 (5). Oder: מהיכו אתה למד Tanch. צו 16, Exod. r. c. 42 (3). Andere hierher gehörige Formeln. J. Sabb. 4d 54: שתה למר שש משש (zu Exod. 26, 1 und 28, 39). — אתה למד ... ט, j. Kilajim 28c 7; Gen. r. c. 53 (11): Tanch, צ 2; Pes. r. 52b. — הבם בתורה ואתה למד Pesikta 105a. — . . . למד ש אתה למד ש., Sch. tob zu Ps. 73 (3). — הא למדת. Gen. r. c. 38 (6), 75 (8); Tanch. B. למדת 12 E. — זיש לך למוד. Tanch. B. ואין אתה למד מכאן יש לך מנין ללמוד :23 תולדות. Pes. r. 40a; . . . למוד מ . . למוד מ, Lev. r. c. 10 (5); ואם אין לך ללמוד מכאן למוד ממקום אחר, Exod. r. c. 9 (1 E.). — למד מ. . דכתיב, Pesikta 57a; למד ממה דכתיב, Pes. r. 80a. — An diese Beispiele der Verwendung des Zeitwortes in der 2. Pers. der Einzahl reihen sich die in der 1. Person der Mehrzahl. 1 הדי למדע (ז', j. Kidd. 58c 18; הא למדע (Gen. r. c. 53 (13), 68 (5); למדע .. ברים מ., Tanch. B. ואנו למדים אותה מ., ישלח, Gen. r. c. 80 (7), Lev. r. c. 24 g. E.; מנין אנו לומדין, Schir r. Einl. g. Anf. — מה לי ללמד ממקום אחר גלמד ממקום אחר גלמד ממקומו, Pesikta 6b, 7a; Tanch. B. וישלח 20 E. — In der 3. Person der Mehrzahl. מנין . . למדו , j. Sota 18b , j. Kidd. 60d 32; ממי למדו , Tanch. B. גדת, יוכולם מ . . למדו . . . אלא מ . . . למדו , j. Jebam. 6b 69; . . אלא מ . . . אלא . j. Pea 20a 64; מן . . למדו , j. Sabb. 4d 53. — Sonstige Beispiele. . . ם כי , j. Baba Mezia 10b 16; ממי למד משה , Tanch. B. כי רשא 6; . . מרש למדם למדם ל. . Koh. r. 5, 4. — J. Orla I Anf.: יוםי mit dem למד דבר מסופו . . . ר' יונה למד דבר מסופו Schrifttext als Subjekt bietet der nachtannaitische Midrasch kein Beispiel; nur die Anwendung der 12. der Zweiunddreißig Regeln \ in Gen. r. c. 20 (5) gehört hierher: בא ללמד על . . ונמצא למד . ממנו

Piel, לְמֵּר. Tanch. B. בראש' 2 (die Matrone zu Jose b. Chalaftha): שמלמרין דבר מתוך . Schir r. 4, 4 (Levi): שמלמרין דבר מתוך . J. Aboda zara 41 b 60 (Akiba, ib. Z. 67: Jochanan): מני בר עליהם בי . בר עליהם בי . בר וה folgenden Formeln ist das Subjekt zu אין עשה אין עשה בי . בר מפרשה gezogen wird. אין עשה (Subj. לימדה על כל הפרשה j. Kilajim 31 b 53;

¹ Zu Tann. Term. S. 95 ist nachzutragen: ער שאנו למדים מן למדנו , Negaim X, 1; למדנו . . לא למרנו , Akiba in der Bar. Chullin 49a. ² Zu Tann. Term. S. 96 ist nachzutragen: Sanh. XI, 2: לימדתי וכך לימדתי וכך לימדו חברי ; Esth. r. 2, 5 Anf.: של ר' עקיבא בידו ; Bar. Nazir 52b: בא ר' אלעזר המודעי ולימד .— Die Frage אלמד בו steht auch Negaim XI, 8.

Die exegetische Folgerungsformel . . שלמד ש hat im nachtannaitischen Midrasch die andere Formel (שניד ש) ganz verdrängt. 1 Besonders häufig findet sie sich in Gen. r.: c. 3 (4). ib. (7), 6 (2), 12 (4), 14 (4), 14 (8, 10), 16 (4), 23 (13), 26 (2), 32 (7), 36 (6), 38 (9), 44 (21), 45 (5), 50 (6), 53 (6, 11, 13), 56 (10) 58 (6, 7), 63 (5, 6, 13), 64 (6, 9), 65 (23), 68 (10), 69 (7), 71 (6), 72 (4), 73 (11), 14 (16), 78 (4), 85 (7), 86 (3), 91 (8, 9), 92 (4, 8), 94 (4), 98 (2, 7, 13). S. ferner j. Pea 16a 50; 16b 13; Sota 22b 65. Pes. 9a, 9b, 33b, 34b, 38b, 55a, 61b, 84a, 85b, 94b, 95a, 107b, 151a, 153a, 154b, 173a, 173b, 174b, 177b 198b, 199b, 200a. Lev. r. c. 1 (11), 7 (1), 8 (4), 13 (5), 18 (1), 24 (6), 26 (7), 29 (2), 29 (10), 37 Ende. — Schir r. 1, 6; 1, 12; 2, 8; 3, 11 E.; 4, 7; 6, 4; 6, 11; 7, 5. Ruth r. 2, 13; 3, 15; 4, 12. Echa r. 3, 3. Koh. r. 7, 2; 7, 28; 9, 11. Esth. r. 2, 5; 2, 17; 6, 12. Tanch. B. יירא 34; ib. 37; ib. 41; שמות 4; ib. 17; בא 17; בלק ; 22 שלח ; 2 אחרי ; 1 אחרי 1; מסעי 3. Pesikta r. 135a, 161a, 164.

י Über לימדה תורה דרך ארץ s. oben, S. 40; über תלמוד לומר unten, Art. תלמוד

אף אני לומר, Joma 58 b; אף אני לומר, Erubin 46 b. Eine Kette von Deduktionen durch Wortanalogie 2 von Chisda (Erubin 51a) lautet: מנימה ונימה היו מקום ממקום ומקום ביי מרו מיסור (Pesach. 7b): מציאה ממציאה ומציאה מחיפוש וחיפוש וחיפוש היו היו מרו יסרו מיסור מיסור מיסור מיסור מיסור מיסור מיסור מוסור ביי הוו ביי ביי מרו מיסור מיסור מוסור ביי הוו ביי ביי הוו היו היו מרו מוסור ביי הוו היו מוסור משה הבנו לא למרנו עד שבא יחוקאל בן בווי ולמרנו (Sanh. 83b, zu Ez. 44, 9): ברו זה מתורת משה רבנו לא למרנו עד שבא יחוקאל בן בווי ולמרנו ביי הוו מוסור ביי מוסור ביי

¹ Die Beispiele für ש מניד s. oben S. 44. aus j. Sabb. 4d 54 zitierte ähnliche Kette. Amoräer, S. 70.

<sup>S. die oben, S. 97, Z. 5
S. Die Agada der babyl.</sup>

die Deduktion). — Mit dem Schrifttexte als Subjekte. Zur Begel לָמֶר מְן הַּלְּמֵר (Tann. Term. S. 95, Anm. 3) s. Temura 21 b (Jochanan): כל התורה כולה למרין למר מדין למר מון הלמר (נבתר לְמֵר אוליגן : בתר מְלַמֵּר אוליגן .— Makkoth 19 b: בתר לְמַר אוליגן: בתר מְלַמֵּר האוליגן. — Moed Katon 12a: הַקַּמַר און למרות זו מזו .— S. auch oben, S. 58, Art.

Beispiele für . . ש מלמד ש im bab. Talmud: Berach. 32a (öfters), Erubin 21a, Megilla 12a.

Die Formel יֵלְמְדְנוּ רְבְנוּ ("unser Meister belehre uns"), mit welcher in den Targum-Midraschim die an der Spitze der Homilien stehenden halachischen Fragen eingeleitet werden 1, scheint aus den babulonischen Schulen zu stammen, obwohl sie natürlich in letzter Reihe tannaitischen Ursprunges ist. Die Aufforderung: mit welcher Tarphon von seinen Schülern angesprochen wird (Sifrê zu Num. 18, 18), findet sich auch in der Mech. zu Deut. 15, 20 (p. 11, ed. Hoffmann) bei Jose Gelili. Baraitha (Pesachim 48b) leitet Akiba eine an Gamliel gerichtete Frage mit den Worten ein: ילמדנו רבינו. Aber im babylonischen Talmud ist eine große Anzahl von Botschaften überliefert, die an einzelne Gelehrte gerichtet werden und die mit der Formel eingeleitet sind. Die älteste dieser Überlieferungen bezieht sich auf eine Anfrage, welche der Vater Samuels an den Patriarchen Jehuda I schickte (Pesachim 103a): שלח ליה אבוה דשמואל לרבי ילמדינו רבינו סדר הבדלות היאך. Eine ganze Reihe solcher Botschaften wurde an Samuel gesendet; die Fragenden sind: das Lehrhaus Rabs² (Gittin 66b, 98a, Baba Bathra 152b, Schebuoth 46a, Sanh. 24b); die Einwohner von Akra di-Agma (B. B. 127a); Joseph b. Menaschia aus Dewil (Gittin 81a). Eine größere Anzahl von Botschaften mit unserer Formel hat Nachman b. Jakob zum Adressaten (Kethub. 106b, Baba Bathra 46b, Sanh. 8a, ib. 24b, durchaus von Nachman b. Chisda). Andere Adressaten in den betreffenden Überlieferungen sind: Rab (B. B. 155b: von Giddel b. Menaschja); Nachman b. Chisda (B. B. 36b: von den Einwohnern von Pum-Nahara); Rabba b. Nachman (Jebam. 25a: von Rabba b. Huna); Joseph (Sabbath 123a, Jebam. 76 a: von Raba b. Rabba); Raba (B. B. 139 a: von Abuha b. Geniba); Pappai (Jebam. 21 b: von Mescharscheia aus Tusinja). Joel Müller 4 hat mit Recht angenommen, daß wenigstens ein

S. Die Ag. d. pal. Am. III, 493, 506 f.
 S. darüber Halevy, Dorot Harischonim II, 409.
 Durchaus babylonische Amoräer, auch die Fragesteller sind Babylonier.
 Briefe und Responsen in der vorgeonäischen jüdischen Literatur (Bericht der Lehranstalt für die Wiss. des Judenthums, Berlin 1886), S. 10; in der Anm. 50 (S. 28) ist nur ein Teil der hier zuerst

Teil dieser Botschaften schriftlich war und unsere Formel die Einleitungsformel des die Frage darlegenden Briefes war. — Aus dem mündlichen Verkehre der babylonischen Gelehrten sei erwähnt: לימדתנו רבינו (Gittin 46b: Abba zu Huna); ebenso Chullin 30b (Zeïra zu Jizchak b. Samuel b. Martha).

המה. Fragepartikel: warum. Aus den Fällen der Anwendung dieser Fragepartikel verdienen einzelne Arten hervorgehoben zu werden. Zunächst die Fälle, wo mit dem bloßen למה nach dem Grunde einer Behauptung oder These gefragt und die Antwort mit einer Bibelstelle ohne jede Zitierformel gegeben wird. S. Lev. r. c. 17 (1), zu Ps. 73, 3: למה ?כי קנאתי בהוללים. Schir r. 3, 5 Ende, zu Jes. 43, 4: למה ?נואלנו ה' צבאות שמו . S. ferner Lev. r. c. 13 (5), zu Jerem. 5, 6; Echa r. Procem. 24, zu Jes. 22, 5; ib. 3, 30, zu Koh. 12, 14; Koh. r. 4, 17, z. St.; ib. 7, 2, zu Koh. 7, 4; Esth. r. Einl. Anf., zu Deut. 28, 67; Tanch. B. ייסהל 8, zu Exod. 15, 23. In den meisten dieser Beispiele dient unser למה der Konjunktion des Grundes 'D, die der Schrifttext enthält, als Unterlage. Noch deutlicher erscheint die Funktion des למה, wo die Auslegung der betreffenden Bibelstelle sich darauf beschränkt. den einen Teil des Textes als Begründung des andern zu erkennen. S. Gen. r. c. 1 (3), zu Ps. 86, 10; Tanch. B. בראש 13, zu Hiob 23, 8f. und 10; ib. מד 23, zu Ps. 5, 11; ib. אישב 7, zu Gen. Andere Wendung, Pesikta 172 bf., zu Ps. 78, 63: למה למה Zumeist wird die Frage למה Zumeist wird die Frage. emphatisch zu וכל (כל) כך למה erweitert. S. j. Berach. 13d 2, zu Jes. 57, 16; Gen. r. c. 30 (2), zu Hiob 24, 18; Lev. r. c. 29 (4), zu Ps. 89, 163; Schir r. 1, 4 (משכני), zu Echa 4, 10 (ebenso Echa r. z. St.); Echa r. Procem. 5, zu Ezech. 24, 8 (ebenso Koh. r. 1, 10 und 10, 6); ib., zu Ezech. 24, 11; 1, 11, zu Jes. 29, 14. Koh. r. 3, 14, zu Gen. 1, 9; ib. 3, 18 z. St. Tanch. B. משב 16 E., zu Gen. 39, 3. Aber auf die Frage כל כך למה wird vielfach nicht mit einem Schrifttexte, sondern mit der Angabe eines sachlichen Grundes geantwortet. S. Pesikta 172b (= Lev. r. c. 20); Lev. r. c. 3 (5); 15 (3); 32 (6): Schir r. 2, 9; Echa r. Prooem. 25; ib. 4, 2; Koh. r. 1, 15. Tanch. B. נורא 11; אירא 6; בהר 8; צו 10; שמיני 12; בהר 8; 22; Exod. r. c. 32 (2); Pes. r. 148b. Andere Erweiterungen

zusammengestellten Daten erwähnt. Lerner im Jahrbuch der Jüd.-Liter. Gesellschaft (Frankfurt a. M. 1903), S. 206f. kennt weder Halevy noch Müller.

1 S. noch Chullin 55b (Assi zu Jochanan).

2 Lev. r. c. 20 (10) hat Direct st. 2 Hier geht in der Antwort dem Bibeltexte dessen Erläuterung voran.

der Frage למה, die sich fast nur in Tanch. B. zu Genesis und Exodus finden, sind: כן (ולמה) למה (ולמה) מז; ib. 37; ימקן 11; מקץ 33; ib. 37; יחרו 11; פראש 39; ויחר 11; וארא 11; Pes. r. 2b). — Aus Schir r. sei folgende dilemmatische Formel angeführt, welche bei der Erklärung von zwei nebeneinander stehenden und einander scheinbar ausschließenden Ausdrücken des Bibeltextes angewendet ist: 2, 14 g. Anf., zu Dan. 3, 16, אין למלכא אין למלכא מדבר ואין נ' למה מ' 3, 3 g. Anf., zu Jes. 21, 1, מרה מדבר ואין נ' למה מי סרבר למה ים.

תה כתיב למסה 2: פנחס, Hinweis auf Num. 28, 1f., von 27, 15f. aus.²

(auch למעלן), oben. Nur in den Tanchuma-Midraschim: Hinweis auf eine frühere - meist unmittelbar vorhergehende — Bibelstelle. מה כתיב למעלה: Tanch. B. וירא 32: Hinweis auf Gen. 20, 18, von 21, 1 aus; Exod. r. c. 18 (7 Anf.): Hinweis auf Exod. 12, 23, jedoch unbestimmt, von welchem Bibeltexte aus: ib. 45 (6): Exod. 33, 19, von V. 23; ib. c. 48 g. E.: auf Exod. 35, 29, von V. 30; Pes. r. 25b: I Kön. 7, 50, von V. 51; Deut. r. c. 4 (10 Anf.): Deut. 12, 19, von V. 20. — מה כתיב למעלן. Pes. r. 192a: Lev. 22, 25, von V. 27. — מה כתבי למעלה Pes. r. 127b, Beginn eines Abschnittes über Deut. 14, 22, mit Hinweis auf V. 21; Pes. r. 176a, ebenso, über Gen. 21, 1, mit Hinweis auf הזורבנה של סדום (Gen. 19). — למעלה כתיב . . . ואח"כ הוא אומר. Exod. r. c. 42 (2): Exod. 32, 7 u. 9. — כחיב למעלה, Deut. r. c. 6 (4): Deut. 21, 10 ff., von 22, 6. — דכתיב למעלה: Tanch. B. ויצא 1: Gen. 28, 8f., von V. 10. — לפי שכי למעלה. Tanch. B. חיי שרה 3: Gen. 23, 2, von 24. 1. — שכן כתיב למעלה, Exod. r. c. 27 (6): Exod. 17, 14, von 18, 1. על מה – Pes. r. 29 b: Zeph. 1, 10 f., von V. 12. – מה שכתב למעלה שכתוב למעלה הימנה, Exod. r. c. 30 (3): Gen. 25, 13ff., von V. 19. — מה כתיב למעלה מן הפרשה, Exod. r. c. 30 (3): Exod. 18, 26, von 21, 1; Pes. r. 189b: Lev. 15, von 16, 1. — אטר דוד למעלה מן הפרשה, Sch. tob zu Ps. 70 (1): Ps. 69, 32. — שתי פסוקים שתי שמר שני פסוקים פעמים למעלה. Sch. tob zu Ps. 107 (2): Ps. 106, 47 f. — S. noch Art. ray.

... לְפִי שׁכתוב, weil. ... ברם הכא , Gen. r. c. 79 (5): Beziehung zwischen Gen. 32, 23 (צולע) und 33, 18 (שלם). — לפי

¹ Den König durften sie nicht mit seinen Namen ansprechen. 2 מממה 2 und מממה in der Massora, s. Frensdorff, S. 6. 3 Einmal, Tanch. הוה 16 g. E., מה כתיב למעלה — In Sch. tob zu Ps. 90 (2) wird mit ססר במה עסר עסר של ססר עסר במה און במה 2, 12 auf V. 24 hingewiesen, was entweder Gedächtnissehler oder Lapsus für מיכ לממה 32, 12 ist. 4 S. oben S. 93,

ுகு .. அதை தொ. உ வ அர் : தொ. டி 1 mai கா ம். உ ங் Parker Gan, 14. ; mat 25. 2; 南、北新 E. Gan. 经 I mai 26. 4 - プランング 野 Gua こと 図 D. 疑 m. Edu こ L: 下す Ant. -- Tanch. & 1987 5 m. Hill. 2 is und Pa 32 is a 22 デース ファイン TON MTV: A T Ende (in Denn 独立 n. Pa. 经 ii): ייי שיאל אוטים, איטים איטים יי לפען שיאל אוטים. – Mis . . פי פי Angiomen die mesmanischen Schinladere der Homitien, deren nomanthich lan, e viele Beingiele bierer. Kan I imr dem Zemet/s and Tanna file Driahm, realists, andministed an ine Ampartiche the die des Prophetes miel gewordenes göttlicher (Montarungen, leigendermalien fach Jen 40. 5): 115. 27520 Et יי מכינה מכלה לביד אין החודים שבל לפחד לבש ומכלה לביד א אין. Nach diesem audithetischen Mehema sind auch die anderen messianischen Schlutstates gehildet. H. Lev. r. c. 12 Ende (Gott in den Mund gelegt). e. 14 V., 16 V., 25 V., 32 R., 33 R. — Solche Homilienschlüsse finden with with Ruth r. Abachn, III Ende: Koh. r. 1. 4 E. (aus Imv. r. c. 25 E.; 4, 1 (aus Lev. r. c. 32 E.): Esth. r. Abschn. II Vaula (auch lav. r. c. 9, & 6, innerhalb der Homilie). In Gen. 7. n. 14 (n) steht ein solcher messianischer Schlußsatz inmitten underer Auslegungen. Im Tanchuma ist diese Form des messiaverändert. אלי ש... של verändert. Val. dan aus Lev. r. c. 12 zitierten Satz mit Tanch. B. 73 21 Knde. H. auch או אם 28 Ende; לך לך 5 E. usw.; סרושים 14.

למיקף, denhalh. Außer den im vorhergehenden Artikel gehrachten Beispielen mind noch folgende erwähnenswert. Gen. r. מל ידי ש. לפיכף ... לפיכף אל ידי ש. לפיכף ... לפי

Nprache, Ausdruck, Ausdrucksweise. Die aus der tannattischen Terminologie bekannte Formel, um die lexikalische Redoutung eines biblischen Wortes festzustellen, lautet vielfach

80: . . . אין לשון . . . אלא לשון . . S. j. Sota 23 a 17, Erkl. von ייספוי, Deut. 20, 8; Lev. r. c. 1 (3), zu 'T' I Chron. 4, 18; ib. c. 33 (6), zu לבלה, Ez. 23, 43; Schir r. 4, 4, תשורי, Echa r. 1, 1, איכה. Tanch. B. הלעימני, 4, הלעימני, Gen. 25, 30. Die vollere Formel, mit Betonung dessen, daß es sich um die Bedeutung des Wortes an der Textstelle handelt, lautet (Lev. r. c. 7 Anf.): אין לשון . . הכתוב . . . להשמידו (zu להשמידו, Deut. 9, 20). Oder (ib. c. 35): ואין . . אעזבך אלא לשון . . האמורה כאן אלא לשון (zu אעזבך, Gen. 28, 15). Andere Variationen s. Lev. r. c. 17 (3), zu יסטר, I Sam. 17, 40; Exod. r. c. 45 g. E, zu D, Exod. 33, 20. Im Tanchuma ist besonders häufig dieses Schema (דאין הלשון הזה ונעשה :11,4): ואין הלשון הזה ונעשה הלשון הוה לשון עבודה ורה. Gewöhnlich aber fehlt nach הלשון das Textwort; s. וינש 45 E., מקץ 8; וינש 16. בא 16. כי 10. כי שלח 14, 16; שלח 9, המור 20, בחקתי 5, 6; שלח Addit. 15. S. auch Pes. r. 105b, 173b. Ein anderes Schema im Tanchuma lautet שלח , zu Gen. 1, 24): . . אין לשון תוצא אלא : s. noch שלח , 13, שלח Addit. 3. Oder, häufiger, so (ירא) 16, zu Gen. 18, 23): אין וינש אלא ל' תפלה. S. noch ישלח 23, 24; שמות 11, 18; צו 14; במדבר 2, סמעי, 5, סרח 7. — Die kürzere Formel beschränkt sich darauf, dem erklärenden Ausdrucke das Wort לשון vorzustellen. Echa r. Procem. 32 (zu גאקתם, Exod. 2, 24): הוא , s. noch Echa r. 1, 18; Pes. r. 37a. - Hierher gehört: לשון זה, Lev. r. c. 8 (1), von verschiedenen Bibelstellen, au denen das Wort in bedeutsamer Weise angewendet ist.

Die "Ausdrucksweise der Thora" ist der "Ausdrucksweise der Menschen" entgegengestellt in der strittigen Norm über die beim Geloben gebrauchten Ausdrücke. Nach dem einen: הילכו התורה בי אחר לשון בני אדם, nach dem andern: הילכו Nedarim 39 c 33, Erubin 20 d 27). Ein solcher "Ausdruck der Thora", der in der gewöhnlichen Redeweise nicht mehr üblich, ist שירוש für Wein (j. Nedarim 40 b 75); s. auch j. Nedarim 40 c 36, 40 d 25, 29.2 Eine andere halachische Unterscheidung zwischen 40 d 25, 29.2 Eine andere halachische Unterscheidung zwischen und שון בני אדם שון בני אדם לשון תורה Sprache der Thora heißt es Deut. r. c. 1 (1), daß sie die Zunge löse: שון נבוה מתור את הלשון .3 — Die Anwendung des Wortes שור אות mit Hinblick auf Hiob 9, 7, als לשון נבוה Sprache

¹ Tanch. B. ימהו הלשון הוה ואל שדי קשה הוא .3: Hier muß vor משה ergänzt werden: לשון . 2 S. b. Joma 76 b, Nedarim 30 b und sonst: בנדרים הַלַּךְ אחר לשון בני ארם .3 Jochanan unterscheidet לשון הנמים מיט לשון הנמים (b. Aboda zara 58 b, Chullin 137 b), s. Ag. d. pal. Am. I, 264. In einer Bemerkung Jochanans, Chullin 85a, heißt es: שנאו בלשון הכמים.

des Höchsten) bezeichnet, j. Nedar. 37a, 4, Nazir 51a 64. — Die Anwendung des Ausdruckes מוא im Gesetze über die Opfer (Lev. 1, 2) ist ein Ausfluß der göttlichen Liebe: לשון חבה ולשון רעות לשון רעות אחה ולשון רעות לשון רעות אחה ולשון רעות (Lev. r. c. 2 (8). — Die klangliche Übereinstimmung zwischen den Ausdrücken für Mann und Weib (Gen. 2, 23) wird so gekennzeichnet: הלשון הזה נופל על הלשון הזה נופל על הלשון הזה נופל על הלשון הזה נופל על הלשון הוה בושל ער הלשון הוה בושל שפור (Pen. r. c. 18 (4). Moses wählt deshalb das Kupfer, um daraus die Schlange zu verfertigen (Num. 21, 8), weil נושל בוושל שונות על הלשון נופל על הלשון געור לשונות של שבות (Pen. r. c. 31 (8). — Über לשונות על הלשון געור לשונות של שבות (Pen. 1, 4 (בואה 1, 3). Anf.); עשר לשונות על החונות געור לשונות נקראת נבואה (Pen. r. c. 44, Schir r. 3, 3.1

Die grammatischen Termini zur Bezeichnung von Zahl und Geschlecht sind auch im nachtannaitischen Midrasch zu finden. לשון יחיד, Tanch. B. לשון רבים, Addit. 5 (zu Deut. 5, 6)2; לשון רבים, לשון וכר לשון נכר לשון נכר לשון נכר לשון נכר לשון נכר לשון וכר פרשון וכר 1,5, Pes. r. 56b. — Ruth r. 3, 15: היה מדבר עמה בלשון וכר :

Wenn zu einem tannaitischen Lehrsatze eine abweichende Tradition geboten wird, ist im jerus. Talmud öfters der Ausdruck מַפְּייס (vorhergeht der Name des Tradenten) angewendet. S. Maaseroth 48 d 15, Orla 61 a 18, Kethub. 36 a 51, Kidd. 65 b 65, Schebuoth 37 a 54. Wenn der Tradent nicht genannt ist, heißt es: אית דמסקן לישנא, s. Berach. 6 a 5, Schekalim 48 d 18, Moed Kat. 83 c 23. Desselben Ausdruckes bedient sich Tanchuma, um Varianten zum Texte älterer Agadasätze anzugeben. 3

¹ S. Ag. d. pal. Am. I, 264. Pes. r. 106a, 106b: בלשון יחידי

³ S. Ag. d. pal. Am. III, 485, 5. — לישן in der Massora, s. Frensdorff, S. 6f.
4 S. auch oben S. 103, Anm. 2, 3. 5 Chullin 55 b, 77a, 122 b, 134a, Pesachim 84a (überall Jochanan): הער אני שונה אותה Hier bed. הריד אני שונה אותה ל. S. Die Ag. der pal. Am. I, 375, 2.

rühmlicher Ausdruck, bedeutet dezente oder euphemistische Ausdrucksweise. Dieser Terminus findet sich zur Kennzeichnung von biblischen oder nichtbiblischen Redeweisen angewendet, gewöhnlich mit dem Verbum 202 verbunden (מ' מ' הוא דנקם oder ל' מ' נקמ). In einer Kontroverse zwischen Rab und Samuel zu Num. 11, 5 erklärt der Eine אכלה als Euphemismus, im Sinne von אכלה. Prov. 30, 20. Auf solche Weise wird als Euphemismus bezeichnet גומתרה, Num. 5,13 (Jebam. 11 b); ferner die betreffenden, mit דגל gebildeten Ausdrücke in II Sam. 19, 25, I Sam. 24, 4, Richter 3, 24, ib. 4, 27 (Jebam. 103 a). In der Erklärung von Mischnastellen ist der Terminus angewendet: Ketub. 13 a, ib. 65 b, Gittin 76 b, ib. 80b, Baba Mezia 91a, Sanh. 54a, Temura 30a. Daß in M. Pesachim I, 1 אור für ליל steht, ist ebenfalls לישנא מעליא (Pesachim 3a), ebenso daß man beim Rezitieren der Worte von Jesaja 45, 7 הכל sagt statt דע (Berach. 11b). — Mit לישנא קלילא ("erleichterter Ausdruck") kennzeichnet Rab die Anwendung von זב statt מייב in M. B. Kamma I, 1 (B. Kamma 6b). Daß in M. Baba Mezia I, 1 das Erblicken des Gegenstandes durch den Finder als "Finden" bezeichnet wird, ist die "Ausdrucksweise der Welt" (תנא לישנא דעלמא נקט).1 — Mit לישנא קמא und לישנא בתרא werden verschiedene Versionen einer Tradition voneinander unterschieden; s. Berach. 60a, Pesach. 45a, Taan. 30a, Chullin 98 b, Bechor. 36 b. -- Sabb. 57a: להיאך לישנא ובין הך לישנא בין הר פאר ; Berach. 43a: להיאך לישנא היאך לישנא . . ולהיאך לישנא ; Pesach. 79 b: כתרי לישני ; Chullin 109 b: כלישנא קמא דרכ. - Als Überschrift einer anderen Version erscheint innerhalb des Talmudtextes die Angabe לישנא אחרינא; s. Nazir 9b, B. Kamma 59a unt., Chullin 119b unt., Temura 5a, 6b, 9b, 11a, 11b, 30b, Nidda 29a, 38a. — Kidduschin 2b: לישנא ראורייתא, opp. לישנא דרבגן.

2

אמאי דכתיב, was. Die Frageformel מאי דכתיב, womit nach dem Sinne einer Bibelstelle gefragt wird, kommt in der palästinischen Literatur nur sporadisch vor. S. Gen. r. c. 49 (8), Frage Simlai's an Jonathan; Sch. tob zu Ps. 4 (3 Ende) hat איז דכתיב, während in der Parallelstelle, Echa r. 3, 43, dafür steht: מהו דין דכי. Selten ist auch das bloße איז mit darauffolgendem Texte, Pesikta 65b (zu Hiob 1, 14): איז הבקר היו הורשות ביום הראשון; ib. 183b (Lev. 23, 5): מאי ביום הראשון; Gen. r. c. 6 (9): מאי ביום הראשון (1, 34): האוכל אשר יאכל S. auch unt. Art. מאי מעמא פלון מכל האוכל אשר יאכל שלפר s. oben, S. 70.

Im babyl. Talmud ist אי רכתיב häufig zu finden. Die in Erubin 21 b mit der Einführung איז (Raba predigte) gebrachten Schriftauslegungen beginnen mit dieser Formel. S. auch Berach. 8a, 10b, 15b, 32b; Sabb. 30a, 119a,

¹ Raschi gibt משון בני אדם mit י mit משון בני איפופר. 2 Grünbaum, Ges. Aufsätze, S. 30 b, übersetzt das so: "Was soll es bedeuten, daß es heißt". Richtiger ist zu übersetzen: Was bedeutet das, was geschrieben steht? S. Art. אמה

Ab. zara 55a. — Andere mit אית לפיםר האים beginnende, stehende Fragen. למימר ("was kannst du sagen"), Pesachim 84b¹ — למימר ("was kannst du sagen"), Pesachim 84b¹ — איכא למימר ("was kann man sagen"), Pesach. 85a. — אמי הוי עלה בינייהו 3a, Chullin 28b. — או מאי לאו ("etwa nicht"), Nidda 5a. — או אווי ("was ist damit"), Erubin 3a, Chullin 28b. — או מאי לאו ("etwa nicht"), Nidda 5a. — או שנא ("was ist der Unterschied"), gewöhnlich wiederholt gesetzt: . . . או שנא עומא שנא וואר שנא וואר

אחר. S. oben, Art. אחר (S. 4), und den folgenden Artikel.

(מינו), eig. "aus der Mitte", mit folgendem Relativpronomen (מינו ביי קוֹם), das aramäische Äquivalent des hebr. Ausdruckes . . בָּי קוֹם, formelhafte Konjunktion, mit der eine Folgerung eingeleitet wird. Der jerus. Talmud hat dafür: בְּשִּׁחָר בְּי. . S. Frankel, Mebo Hajeruschalmi, S. 11b; Levy, I, 307b.

תודה, Maß, Regel, Verfahrungsweise. Charakteristisch für den jerus. Talmud ist der Ausdruck מְּדָת הָּדְּין in der Bedeutung: Zivilrecht, Vermögensrecht (entsprechend dem דיני ממונות der Mischna und des bab. Talmuds). S. Frankel, Mebô, S. 11a, wo folgende Stellen zitiert werden: Berach. 5a 67, Schebiith 38d 54, 39 c unt., Maaseroth 49 c d, Maaser scheni 53 c s, Nedarim 40 b 47. Außerdem ist noch anzuführen: Pea 19a 13. Schebiith 34d 3. Gittin 44b 46, 46c 54, Sanh. 23a 21. In bezug auf M. Demai VI, 2 sagt Jochanan (tradiert von Hela): תפשה מירת הדין בחוכר מן הגוי ולא תפשה בחוכר מישראל (Demai 25b 25, vgl. ib. Z. 30ff.). Der Ausdruck מדת הדין enthält an sich keinen Hinweis auf das Vermögensrecht, sondern hat denselben erst im Sprachgebrauche der palästinensischen Schulen erhalten. Einmal ist dem Ausdrucke die nähere Bestimmung hinzugefügt, B. Kamma c. V Anf. (4d): זאת אומרת שלא הילכו במדת הדין בממון אחר הרוב 2; und ebend.: במקום אחר הילכו במדת הדין בממון אחר הרוב.3 Die eigentliche Bedeutung des Ausdruckes ist ersichtlich, wo er das strenge Verfahren mit dem Rechte bezeichnet, im Gegensatze zu dem Verfahren des Erbarmens (der Milde); s. j. B. Kamma 6c4: pn תמן למדת הדין בו הרא במדת הרחמים; j. Schebiith Ende: תמן למדת הדין (in bezug auf die Außerung Rabs: הוא ומה דרב נהיג למדת חסידות wenn ich meinen Hausleuten befehle, jemandem ein Geschenk zu geben, nehme ich mein Wort nicht mehr zurück).4 - Die Phrase

¹ S. auch Koh. r. 1, 2 Ende; j. Schekalim 51 b 53.
² In b. B. Kamma 46b entspricht dieser These: מכמונא לא אוליגן בתר רוכא Nach Frankel 11 b, Levy (III 27b) ist pod erklärende Glosse. In j. Kethub. c. II Anf. (26a) ist der erstere Satz zweimal, der andere einmal gebracht, stets mit אול statt מכת הדין statt statt במין הדין statt אול אול הדין הדין statt מדרת הדין statt מדרת הדין שנו כאן 130 b: מדת חסידות שנו כאן.

נמצאת מדת הדין לוקה (j. Baba Kamma 4a 73, Jose b. Abun) gehört nicht hierher; sie beruht auf einer Phrase tannaitischen Ursprunges: ממר הדין לוקה (Simon b. Jochai, Tos. Jebamoth IX, 3; j. Jebam. 8b 6), in der דו dieselbe Bedeutung hat, wie in einer anderen, aus der Schule Ismaels bezeugten Phrase (Schebuoth 14a, Joma 43b): (Var. בהא מדת הדין נוהנת (נותנת הדין נוהנת (קיה קיה לפרה), hartes, strenges Verfahren (Gottes), ist ein Ausdruck, den Jehuda b. Simon in der Erklärung von Jes. 43, 16f. anwendet (Schir r. 2, 15). Mit מדה מדה ("Maß für Maß") ist angegeben, daß in Jes. 47, 1 Babel die entsprechende Strafe für die in Echa 2, 10 erzählte Demütigung Zions angekündigt wird (Schir r. 3, 4). — Von den neun Aufforderungen zur Besserung in Jes. 1, 16f. heißt es in Pesikta r. 169a: ממר מתב כמן כננד תשעה ימים שבין ר"ה ליום הכפודים.

קררש (Hela): כל מדרש ומדרש כענינו (j. Jebam. 7 c 34 dafür: כל מדרש בענינו). In bezug auf die im Bibeltexte selbst (Gen. 5, 29) gegebene Auslegung des Namens לא המדרש הוא השם ולא השם הוא לא המדרש הוא השם ולא השם ולא השם הוא לא המדרש הוא השם ולא השם הוא במדרש בענינו. Ein Ungenannter sagt Hoschaja, indem er ihm eine Auslegung zu Gen. 32, 14 mitteilt: אומר לך מיבו² של מדרש וכשתהא Tanch. B, וושלח לו אוור אותו משמי אומר לך מיבו² של מדרשות הן 11. — Pl. J. Nazir 56b 9: מדרשות אמינא (Gen. r. c. 71 (9): מדרשות אמינא בע den Namen in I Chr. 8, 27 "gibt es Auslegungen". S. auch unt. Art. מתוור במור הוור 16, in der allegorischen Auslegung von Gen. 27, 28: מדרשות שלו המדרשם (hier kann das Wort jedoch in der unter 2. anzugebenden Bedeutung gemeint sein).3

2. Die Disziplin der Schriftauslegung, der Midrasch. S. unten Art. מקרא.

מה כתיב (מקה, was. Die Frage בהר ist in verschiedenen, unter den Artikeln מה כתיב, למעלה לממה ושא. gebrachten Formeln anzutreffen. Für sich steht die Frage oft im Tanchuma, und zwar: Entweder, um einen Belegvers zu einer vorhergehenden These oder Angabe nachdrucksvoll einzuleiten; s. Tanch. B. לך לוווים לולה: (Gen. 14, 15): מה כתיב ויחלק עליהם לילה: s. ferner ib. בראשית 11 (Gen. 14, 15): יחרו 28, ויחלו 12, וירא 15, וירא 1

¹ S. Levy III, 27a. 2 scheint hier so viel zu bedeuten, wie אמגס, "den besten, vortrefflichsten Midrasch". In dem weiteren Verlauf der Erzählung sagt Hoschaja in bezug auf die gehörte Auslegung: זה הוא הרבר המוכ.

³ In Bechoroth 43b interpretiert Baba den Satz der Mischna (Bechor. VII, 2) או הוא מררש או גבן ה' ב' so: זה גבן האמור בתורה (zu Lev. 21, 20).

Ende. Oder um inmitten des Satzes einen bedeutsamen Bibelvers auf emphatische Weise anzuführen; s. Tanch. B. ישלח 6 (Gen. 32. 8): וכיון ששמע יעקב כן מה כתיב ויירא יעקב מאר; s. ferner ib. ושב 12, שמת 2 Anf., 12 (vorher מֵיֵד). Oder ferner, um nach dem Sinne eines Textes zu fragen (fast dasselbe was מהו דין דכתיב oder ähnlich), s. ימה כתיב ויקח לו יעקב (Gen. 30, 37): מה כתיב ויקח לו יעקב; s. ferner יתרו 14, 18, וארא 12, בא 16, יתרו 10 Ende, 14, הרומה 3. — Erweitert durch die Angabe der Gelegenheit, bei welcher der betreffende Text geschrieben steht, lautet die Frage: מה כתיב בהם מה כתיב כאן , Tanch. B. בראשית 21, zu Gen. 7, 23; מה כתיב כאן באברהם, ib. יירא 15, zu Gen. 18, 2; באברהם, Schir r. 1, 5 עד שלא חמאו ישראל מה כתיב (שחורה), zu II Kön. 6, 30; עד שלא חמאו ישראל מה כתיב, Schir r. 3. 8. zu Ps. 68. 13. S. auch Pesikta 24a, 45b, 126a. — In j. Sanh. מה כתיב מהלכות לא תהלכות :19 b 38, 45 heißt es zu Neh. 12, 31: מה כתיב מהלכות ("Was steht geschrieben? Etwa מהלכות? Nein! Vielmehr מהלכות"). Weitere Beispiele für מה כתיב: Pesikta 87a, 105a, 105b, 106a; Echa r. 1, 13 g. E.; Lev. r. c. 26 (7). Mit vorgesetzter Konjunktion (ומה כתיב): Tanch. ויצא 15 Anf.

Vergleichungssätze, deren beide Glieder mit שם und אף eingeleitet sind, finden sich besonders an den in den Artikeln אכ und ילהלן zitierten Stellen, wo zwei Bibelstellen miteinander in Parallele gebracht werden. S. ferner Gen. r. c. 52 (2), Pesikta 88a, 107a; Schir r. 1, 1; Echa r. Prooem. 2; Esth. r. 2, 5; Pes. r. 78b. Statt אף steht im zweiten Gliede der Vergleichung auch כר S. Pes. 73b, Lev. r. c. 36 (2), Schir r. 1, 2 (שחורה); 1, 13; 1, 15; 6, 6 (Anf.), wo אף mit בוש abwechselt.

... מה לי... מה לי dem einen und dem anderen? Gar keiner. S. Sabbath 106a (Aschi): מה לי לתקן מילה מה מה לי בישול ממנין: Jebam. 6 b (Schescheth); לי לתקן כלי לתקן כלי להמליה מה לי בישול פתילה מה לי בישול ממנין: Ghullin 35b.

¹ In Ed. Theodor fehlt hier יהן.

Koh. r. 5, 10 Anf.; מהו דרויב, Ruth r. Anf. — מהו דרויב, Tanch. סהו דרויב, Pesikta r. 57b. — In den Tanchuma-Midraschim findet sich die dem auszulegenden Texte nachgesetzte Frage: (od. מהו כך (כן. S. Tanch. B. מהו 10; Exod. r. c. 19 (1); Pesikta r. 6b; ib. 38b. Auf ihre kürzeste Form gebracht, lautet die dem Texte vorgesetzte Frageformel: מהו S. j. Berach. 7b 5; R. H. 57b 64; Taan. 68c 45. Gen. r. c. 56 (9), 67 (2); Lev. r. c. 12 (1); Pesikta 4a, 9a, 12b, 13a, 139a, 165u, 167a, 175b, 179a, 196b; Schir r. 2, 16; 3, 1 Anf.; Tanch. B. מהו ברושם 2 Anf., חושים 6 Anf. — In den halachischen Diskussionen des jerus. Talmuds findet sich oft die Frage: מהו כדון S. s. j. Terum. 44a 71, Sabb. 14c 46 (מהוא). Statt מהו בעום Sukka 51 d 67, Chagiga 79a 53; oder מהו במשפא.

אָרָהָ, geklärt, klar, deutlich. Das Aktivum findet sich in Gen. r. c. 98 (9), zu Gen. 49, 11, wo es vom Messias heißt: שהוא מחוור להן דברי תורה. Das Participium Passivi ist im jerus. Talmud häufig zu finden. המחוור שככולן, Maaseroth 49 d 45; המחוור שככולן, ib. 50 c ופן מחוור . . . מחוור הוא . . . Erubin 21 a unt.; אין . אין לך מחוור מכולם אלא . ib.; . . אין לך מחוור מכולם אלא, Challa 58 c 27; אינו מחוור . . . אין מחוור . . . Erubin 26a 41. אינו מחוור, Maaser scheni 53 b 32, Sabbath 9d 15, Pesach. 36 b 41, Joma 45 a 29, Sukka 55a 45; מחוורת, Sabbath 11d 18, Ab. zara 43a 61. Die Bedeutung unseres Ausdruckes ist am besten ersichtlich aus dem Ausspruche Jannai's von den drei halachischen Schriftdeutungen, die besonders deutlich aus dem Wortlaute des Textes sich ergeben: זה אחד מני מדרשות (od. מדרשות, j. Terum. 40 d 34 (Challa 37 c 62), zu Deut. 14, 29; ib. 41 c 72, zu Num. 18, 12; ib. 45 b 19, zu Deut. 26, 3.2 — J. Nazir 53d 40: אין שחימת עוף מחוורת מדבר תורה; Erubin 21a unt. (Hoschaja): הגיעוך סוף תחומי שבת שאינן מחוורין מדבר תורה; ebenso ib. 22d 36, Berach. 5a unt. (Jochanan): הגיעוך מורים מדבר תורה שאינם מחוורים מדבר תורה.3 — J. Pesach. 28c 31: מנין שהוא מחוור בעשה :Joma 44d 40: שאין לא תעשה שלו מחוור;

¹ S. Levy II, 295 b, Dalman, S. 88. 2 Im Tanchuma משטמים g. Ende heißt es in einem anonymen Ausspruche zu Exod. 23, 20: זה אחר מן המקראות. Zu dieser Auslegung der Worte המחורות שבית המקרש שלמטן מכוון כנגור ביה"ם שלמעלן. Zu dieser Auslegung der Worte אשר הכיגותי s. Die Ag. d. Tannaiten II, 99, Anm. 5. 3 Nach der bei Levy II, 26 a gebrachten und von Rainer, Scholien zu Jer. Berachoth. S. 57, nicht berücksichtigten Leseart. — Der Ausdruck הניעוך מוף Sätzen bedeutet: Man hat dich an das Ende — den letzten Erforschungsgrad — der betreffenden Satzung gelangen [und erkennen] lassen, daß sie sich nicht deutlich aus dem Bibeltexte ergibt.

ebenso Taanith 64c 56. — Die aramäische Form des Wortes findet sich in dem Ausspruche Jochanans, j. Berach. 4c 38: כל כל (ebenso j. Erubin 26a 34, Pes. r. 122b). S. Art. סמך. — In Gen. r. c. 27 (1) sagt Jehuda b. Simon in bezug auf eine These, die Judan mit einem Verse aus Daniel bewiesen hatte: אית לן קרייא אותרן דמחוור יתיר מן דין. על דמב מן כולהון. Vgl. Esth. r. 1, 1: אית לן חד דמב מן כולהון.

Im bab. Talmud findet sich die aramäische Form unseres Wortes in der ständigen Formel, mit der zuweilen eine Diskussion abgeschlossen wird, indem man angibt, welche der geäußerten Meinungen richtig (eig. klar, evident) ist. Gewöhnlich lautet die Formel: . . אלא מחוור 8. Pesach. 36a, 78b, 100a, Jebam. 111b, 119a, Ketub. 94b, Makkoth 2b, Chullin 117. Oder, wo es sich um Erledigung von Einwänden handelt: אלא מחוורתא כרשנינן מעיקרא, s. Pesach. 55b, 73b, R. H. 4a, Jebam. 76a, Gittin 42a, Horaj. 8b.

כד הוו ממו ר' .Peal: hingelangen. Esther r. 2, 6: ממי), יונתן ורבנן להאי פסוקא, wenn sie in der Lektüre des Estherbuches zu diesem Verse gelangten (hebr. הַנִּישַ, s. Art. סַּבּּרָשַ). — Schir r. 4. 16: וכד הוה ממי גבי שלמים. als die h. Schrift zu dem Gesetze von den Friedensopfern gelangte (in Lev. 7, 11). - Bei Angaben über die Urheberschaft eines Ausspruches findet sich im jerus. Talmud häufig der Ausdruck בה בשם (וממו ,ממי (וממו ,ממי (וממו sagt ist, daß ein Tradent bei der Überlieferung des Ausspruches in der Angabe der Traditionskette bis zu dem genannten Autor gelangte, während ein anderer Tradent sie nicht bis zu demselben hinaufführte. Berachoth 7c 45: ר' פינחם ור' סימון ר' אבא בר ומינא ממו בה כשם ר' אבדימי דמן חיפא, d. h. der Satz, den Pinchas im Namen Simons tradierte, führte Abba b. Zemina auf Abdimi aus Chaifa zurück. S. andere Beispiele: Berach. 8b 41, ib. 11c 55, Pea 16 c 49, Challa 57 c 74, Bikkurim 64 a 36; Sabbath 7 b 53, 16 a 49, Erubin 22d 21, Schekalim 50a 63, Taan. 64a 39, Megilla 74b 25, Chagiga 76d 5; Jebam. 9c 1, 12c 30, 13a 13, Nedarim 42b 24, Kidduschin 66b 21; Baba Bathra 14a 24. — Chagiga 79b 2 heißt es nach der Traditionskette "Zeïra—Assi—Jochanan—Jannai": ולא ידעין אין ממי בה בשם רבי, d. h. man weil nicht, ob nicht als eigentlicher Urheber des Ausspruches Jehuda I genannt war, von dem ihn Jannai überkommen hatte. Kilajim 31a 43 lautet eine Autorangabe so: ר' יוסי אמר לה מתם ר' חנינא ממי בה בשם רבי שמואל בר יצחק; s. Ahnliches Jebam. 5c 4; ib. 12d 61.2

י S. die Parallelstellen (in denen מחוור teilweise durch andere Ausdrücke ersetzt ist) Ag. d. pal. Am. III, 191, 4. Nachzutragen ist dort: Koh. r. 2, 21.

An den Parallelstellen ist der Ausdruck ממי בה bis zur Unkenntlichkeit entstellt: in Jebam. 14a 40 zu בתוכה וה Sota 19c 62 zu.

מי אמר הפסוק, wer. Echa r. 1, 17 Anf., zu Jerem. 8, 23; מי אמר הפסוק; ib. 1, 18, zu diesem Verse: הזה בפסוק הזר שמרו בי . — Tanch. B. בה 2, zu Prov. 3, 18: מי הוא זה זה נח 12, zu Prov. 29, 11: מי הוא זה וה (מי הוא זה זה וה וה פרעה th. אהרן מי הוא זה וה בועו (מי הוא זה בועו 1, zu Koh. 8, 5: (l. מי היה זה בועו (בואלו) 8, zu Lev. 25, 25, 25 בהר מי היה זה בועו (בואלו)

Als Fragepartikel (etwa?) mit כתיב verbunden. Jer. Pesach. 33b 43, zu Exod. 12, 9: מי כתיב לא אל כתיב Koh. r. 4, 12 E.: ומי כתיב לא לעולם ינתק לא במהרה ינתק כתיב לא לעולם ינתק לא במהרה ינתק כתיב I Kön. 13, 2; Esth. r. 1, 1, zu Ezra 4, 21.

Berach. 3b, zu Richter 7, 19: מי כתיב שבתיכונות שבתיכונות התיכונה כתיב (ib. 12a, zu Mal. 2, 5: שמי כתיב בשמי מפני שמי כתיב (ib. 54a, zu Ps. 107, 32: מי כתיב בקהל (gebachim 64b (Raba), zu Lev. 5, 9: מי כתיב ימצו ימצה כתיב (cure tags). S. oben S. 74.

י Diese ist die einzige Stelle, welche Levy (III, 377 b) für unsere Redensart anführt, und zwar unter במי לשט, למי, da er שט als Partic. des Aphel erklärt. Ihm folgt Kohut V, 333 b, der ebenfalls nur diese einzige Stelle erklärt. Auch Jastrow (Kol. 757 a) zitiert diese einzige Stelle des babylonischen Talmuds und keine einzige des Jeruschalmi; aber er bringt das Wort mit richtiger Erklärung unter שט.

2 Das ist die richtige Leseart, s. Dikd. Sofrim. XIV, 59.

Das ist die richtige, von einer Handschrift (Dikd. Sofrim XIV, 122) bezeugte Leseart. Denn auf die Unterscheidung von אָסָיָר (oder יַמְיָּהְיּ) und יְמָיָּהְ kann sich der Ausdruck החיב, der nur den Buchstabentext angeht, nicht beziehen. Die weitere Erklärung Raba's: אַסְיּר besagt, daß das Textwort ימנה (Niphal) das von selbst erfolgende Ausdrücken des Blutes bezeichne.

Lev. r. c. 31 (7); Tanch. B. יודא 6, Pes. r. 14b; Sch. tob zu Ps. 1 (17), 1 (19), 99 (4). In Koh. r. 3, 2 g. E. ist Akiba Folgendes in den Mund gelegt: אלא מקרא אין לי המעשה אין לי המעשה אין לי המעשה אלא מקרא. In Pesikta finden sich folgende Variationen: יוש מקרא מלא 3b; אים מלא הוא 167a; יש לך מקרא מלא 6b und 192a. — אסוק מלא דוא דואר. זולדות A. תולדות 12. .

In massoretischem Sinne bed. מלא die volle Schreibung des Wortes mit dem Vokalbuchstaben. S. außer den im Art. הסר הסר הסר הסר אושר שלא לפה מלא (Pesikta 160b): חודף קולה מלא j. Sukka 52a 21: מכות מלא Sch. tob zu Ps. 80 (3): מלא ולכה מלא הוא הוא לוב המלא בין לוב המלא הוא לוב המלא בין לוב המ

Nazir 42b: מקרא מלא דבר הכתוב (zu Num. 6, 7).

Joma 38b: מנא הא מילתא מנברא רבא (Jebam. 21b: מנא הא מילתא מנברא רבא (שמיע לי Jebam. 35a, 56a, Sota 6a, B. Bathra 53b: שמיע לי הא מילתא אמר לן רב ששת (לימא מר מילתא המר לן רב ששת ; ib. 7a: אנהריגהו לעיינין ממתניתין ; to. 7a: האנדתא ראנדתא ראנדתא (לימא מר מילתא מר מילתא מילתא היא מילתא היא (פולאו) (פולאו) איז מילתא היא מילתא היא (es ist nichts, es ist unrichtig), Sabbath 140b, Pesach. 20b, B. Hasch. 13a, Kethub. 33a, Gittin 23a, Zebach. 94a, Chullin 132b. — 8. auch Art. מילי, הני, s. Art. מילי, s. Art. מילי, הני

תְּלְיצָה. In der Einleitung zu Schir r. werden vier Möglichkeiten über das Verhältnis zwischen Vater und Sohn aufgestellt; die These lautet: את מוצא צדיק מוליד צדיק רשע מוליד רשע צ' מוליד ומוליד צ'. Dann folgt die Bemerkung: ר ר' מוליד צ'. וכולהון יש להם מקרא. In der Ausführung jedoch ist מליצה חער beim zweiten Satze der These (רשע מוליד רשע) berücksichtigt. Die Bibelstelle ist Num. 32, 14, das משל der in I Sam. 24, 15

1. Bar. 2 K

4. 4. 1

¹ Das Verbum hat nicht מליהון, sondern רבנן zum Subjekt, ebenso wie von אמר in der Singularform der Redensart nicht מילתיה das Subjekt ist.

erwähnte alte Spruch, die מליצה ein aramäisches Sprichwort. Bei den anderen drei Sätzen wird als משל stets ein aramäisches Sprichwort gebracht, ähnlich dem bei dem einen Satze als מליצה gebrachten. Da der Ausdruck מליצה in solcher Anwendung nirgends vorkommt, muß es unentschieden bleiben, wieso es an der zitierten Midraschstelle in solchem Zusammenhange, offenbar als Synonym zu משל (vgl. Prov. 1, 6, Habak. 2, 6), verwertet wurde. Im Jalkut zu I Sam. 24 (§ 134 Anf.) steht eine andere Version des Ganzen, mit gänzlicher Beseitigung der מליצה als dritten Argumentes; beim zweiten Satze figuriert das in Schir r. als מליצה herangezogene aram. Sprichwort ebenfalls als

שְּׁשְׁם, Wirklichkeit; als Adverbium angewendet: wirklich, tatsächlich. In den halachischen Erläuterungen des jerus. Talmuds: Pea 20 a 12 (בישני ממש); Schebiith 39 d 10 (שמולין ממש); Nazir 52 b 20 (לממן ממש); Sanh. 20 a 10 (לממן ממש). — Gen. r. c. 33 (6), zu I Kön. 17, 6 (עורבים ממש); Schir r. Einl. zu I Kön. 3, 16 (וונות ממש).

מנלן, מנא, S. folg. S., Art. רְאָנָא.

תנה, Kal: zählen, rechnen. Schir r. 4, 4 (zu I Chr. 5, 18): ולא מנאן הכתוב זולא מנאן הכתוב זולא מנהן הכתוב מונה לבנו (Objekt zu מונה לבנו: מונה לבנו).

Berach. 24 b, zu Num. 31, 50 (Schescheth): למה מנה הכתוב תכשימים שבחוץ (Sabbath 64 b, dasselbe, nur beginnt die Frage mit מפגים. — Bechor. 4b, zu Num. 3, 46 (Abaji): מנה הכתוב עודפים באדם ולא מנה עודפים באדם ולא

^{&#}x27; Als Quelle ist im Jalkut "Pesikta rabbathi" angegeben. Bacher, Terminologie II.

Im bab. Talmud kommt מְנְיְנָאָ nicht im Sinne von Zahlenwert vor, sondern bedeutet: "Zahl, Zahlenangabe". Kidduschin 3a: מכינא רסיםא und אינ und אווי ווא רסיםא und מבינא רסיםא מעל מו מנינא רבישה על על מו מנינא למנינא (בע B. K. I, 1); ib.: מניינא למה לי (בע Bar. B. K. 4b); Kerith. 2b oben: מניינא למה לי (בע Ker. I, 1); Sota 44b: ו'ו למניינא למה לי (das 1 von שומטיך) Deut. 21, 2 in der Deutung Jehuda's, M. Sota IX, 1).

י Im bab. Talmud. Berach. 45a (pal. Amora): .. שנאמר .. שנאמר .. שנאמר .. שנאמר .. שנאמר .. שנאמר .. פונין ש .. שנאמר .. שנאמר .. ברוים .. דכתים .. פונין ל .. ש .. שנאמר .. ברוים .. דכתים .. דכתים .. ברוים .. דכתים .. ברוים ב.. ברוים

כשם שקיבלתי בלחישה ברא בראשת. Tanch. באם שקיבלתי בלחישה 10: בראשה Die Parallelstelle, Gen. r. c. 3 (4), hat dafür: בלחישה בלי כך אמרתיה לך בלי . Keine der anderen Parallelstellen der betreffenden Erzählung wendet die Verba בשם שחלאך המות מסר לו . (Das Verbum מסר מסר מסר מסר לו . (Das Verbum מסר בה שמעריה בלי בער המות מסר לו . was aber aus b. Sabbath 89a übernommen ist.) — Das aram. Verbum vom Lehren des Gottesnamens: j. Joma 40d unt.: ואנא מסר ליה לך .

- Chagiga 13a: מסרינן ראשי פרקים.

תשורת. Auch in der amoräischen Literatur wird mit diesem Ausdrucke nur eine ins Gebiet der Agada gehörige Überlieferung bezeichnet. Außer den bereits in Tann. Term. S. 107, Anm. 2 und 3 zitierten Beispielen seien noch folgende erwähnt. J. Sanh. 30 b 67: שמרת בידי מאבי אבא מסרת בידי מאבי אבא (an den Parallelstellen, j. Berach. 13 d 50, Schir r. 2, 5: אבי אבי מבית מיוסף (בדע מיוסף וש. Exod. r. c. 3 (8): מסורת בידם מיוסף ib.: שבידם מיוסף ib. 5 (13): מסורת עלתה בידם מן הגולה היא בידם מו Schir r. 1, 12: מסורת בידם מיעקב (Auffassung der spätern Zeit, von geschriebenen Traditionen). Koh. r. 3, 18: ישלח בידם ביד ביד ביד ביד ביד ביד מסורת אגדה ביד 16.5 — Nachtannaitische Beispiele für המורת ביד 108, Anm. 2.

מעם. Piel, פּאָפּ: ausschließen (in exegetischem Sinne), opp. בְּהָה J. Pea 16 c $_{14}$, Kilajim $_{31}$ b $_{33}$: ברם הכחב ברם הכתוב הכתוב $_{14}$, Sukka $_{14}$ a $_{10}$ c, $_{15}$ bukka $_{15}$ bukka $_{16}$ bukka

Zumeist aramäisch (Pael). Kidduschin 14 b unt.: מיעם רחמנא (Temura 21 a: דרחמנא מעמיה; Bechor. 6a: משה ; נימא מעמינהו משה; Kidd. 14a: ארסעמיה קרא ; Jebam. 61a: מאי קא ממעם ליה; Pesach. 95a: מאי קא ממעם ליה; Sabbath 25a unt.: לא

angeführt bei Marx), wohl aus tannaitischer Quelle: דורשי אגדות אומרים מסורת

היא בידן שכאותו פרק שיצא יוסף מבית האסורים מת יצחק.

¹ Zu Tann. Term. S. 106 erg.: Bech. 26 b: מכרך הכתוב אלא לחכמים; s. auch Chagiga 18a. ² S. Ag. d. pal. Amor. I, 120, s. ³ So die urspr. Lesart; aus מסורת שעושל in den Ausgaben מסורת. ⁴ Aus dem babyl. Talmud. Megilla 10 b (pal. Am.): דבר זה מסורת בידינו מאנשי כנסת הנדולה; ib., Joma 21a, B. B. 99a (Levi): דבר זה מס' ב' מאבותינו (Sota 34 b (Jizchak): ebenso. ⁵ Weitere Beispiele aus tannaitischen Texten: j. R. Haschana 58 b 39: דרו מאבותיו מאבותיו האבותיו מאבותיו בידיו מאבותיו בידיו מאבותיו בידיו מאבותיו האבותיו בידיו מאבותיו בידיו בידיו מאבותיו בידיו בידיו מאבותיו בידיו ביד

ממעימנא; Sabbath 6 b, 131a, Erub. 4a, Pesach. 76 b, Joma 74a: למיעושי מאי; Berach. 9a: למיעושי לילה אחר הוא דאתי; Bechor. 23 b: לא צריך קרא למיעושיה.

מיעום אחר אוים, Nom. act. zu מיעים. Das Wort wird einigemal angewendet, um den ausschließenden Charakter gewisser biblischer Partikeln anzuzeigen. Gen. r. c. 32 Ende: אך מיעום אוֹן; ib. 59 (10), 64 (10), Ruth r. 1, 5: מיעום און פיעום און און פיעום הוא 3: Pesikta 66 a, Lev. r. c. 24 g. E.: ארן לשון מיעום הוא 3: גוח 3: Lev. r. c. 17 (4): מיעום אחר רק מיעום לרבות מיעום אחר. Pea 19d so, Schebiith 37d 55, R. H. 56a 58; בכל אחר את מר מ' אחר מ' לרבות וכא את מר מ' אחר מ' לרבות אחר. (45c).

Baba Bathra 14a: אין מיעום אחר מיעום אלא לרבות. — Aram. Chullin 84a, 117ab: ריבויי; Sanh. 45b: ריבויי; ebenso Erubin 27b, Kidduschin 21b, Nazir 34b, Sota 16b, Scheb. 4b, Bechor. 51a.¹

מְעַלְה oder מְעַלְה S. Art. מְעַלְה. — Lev. r. c. 32 (3), als Antwort Berechja's auf die zu Lev. 24, 10 (ויצא) aufgeworfene Frage von wo ging er aus: ממלו מעלן יצא, d. h. von dem vorhergehenden Abschnitte (Lev. 24, 5-9), dessen Bestimmungen er verspottete. — לרברי של מעלה, s. Art. ארברי של מעלה.

בתכה מעשים כתב משה בתורה: (22 Anf.): מעשה בתב משים בתב מעשים. Gemeint sind die Einzelheiten des Schöpfungswerkes, mit denen der 104. Psalm das erste Kapitel der Genesis ergänzt. — S. auch Art. סתר.

בירים. Fragen nach dem sachlichen Grunde des im Bibeltexte Enthaltenen sind zuweilen mit ממני מה ("weshalb") eingeleitet. Gen. r. c. 95 (4), zu Gen. 47, 2: מפני מה אמר הכתוב מפני מה למדך die Antwort ist mit מפני מה מפני מה כתיב כן ללמדך die Antwort ist mit מפני מה כתיב כן ללמדך. — Pes. r. 60 b, zu Lev. 14, 4: שפני מה מצורע ממהר בנבוה שבנבוהים ובנמוך שבנמוכים: b. 65a, zu Num. 19, 2: מפני מה כל הקרבנות באים זכרים וזו באה נקבה: Gen. r. c. 12 (6): הארץ תחת כל השמים ישרהו מפני מה ואורו על כנפות. d. h. in Hiob 37, s gibt die zweite Vershälfte den Grund des in der ersten Vershälfte Gesagten an. Vgl. oben, Art. הארץ.

¹ S. auch Frensdorff, S. 7.

Die tannaitische Frageformel ממני מה אמרה מוה wendet in einem oft gebrachten Ausspruche Rabba b. Nachmani an; s. Baba Kamma 107a (und Parall.), in bezug auf die aus Exod. 22, 8 sich ergebende Rechtsnorm. Nach dem Grunde einer nichtbiblischen Satzung fragt Samuel (B. Mezia 12a) mit den Worten: ממני מה אמר: S. auch die mit ממני מה אמר: ממני מה אמר: S. auch die mit ממני מה אמר. S. auch die mit ממני מה אמר. 2b unt., und die Chisda's, B. H. 26a.

אַלָּה מוצא ist im nachtannaitischen Midrasch sehr häufig angewendet; zumeist wird damit eine Erweiterung des biblischen Erzählungsstoffes, oft aber auch eine agadische These eingeleitet. Die Beispiele aus Gen. r. und Pesikta sind bereits Tann. Term. S. 114, Anm. 2 angeführt. Weitere Beispiele für מוצא (אתה (אתה Lev. r. c. 1 (5, 13); Schir r. 1, 1; 3, 11; 4, 12; Echa r. Procem. 5, 6, 9, 15, 23, 25, 29, 31; 1, 5; 1, 19; 1, 21; 1, 22; 2, 5; 3, 1; Koh. r. 3, 15; 3, 16; 7, 23; 8, 1; 12, 7; Midr. Sam. c. 9 (7). Tanch. B. בראשית 25, הז 17, 26, לד 13, הולדות 19, ויחי 10, שמות 14, וארא 18, משפטים 1, הולדות 6, מסעי ,8 כי תשא 10, פקודי ,10 מסעי 12, מסעי 10; Pesikta r. 12b, 13a, 23b, 32a. Exod. r. c. 2 (6), 4 (2), 5 (8),, 16 (2), 17 (1), 50 (1); Deut. r. c. 2 (10), 2 (31). Sch. tob zu Ps. 1 (2), 1 (3), 1 (5), 8 (1), 14 (6), 18 (2, 4), 20 (2), 23 (2), 24 (10), 27 (5), 72 (1), 75 (4). Beispiele für אתה מוצא : Lev. r. c. 26 (9); Ruth r. 1, 7; Echa r. 1, 2 Anf.; Koh. r. 5, 2; 5, 6. Tanch. B. בראשית 30, וירא 6, 9, 30, 43, אחרי (10, מצורע 12, חויי שרה 6, 8; מקץ 12, ווצא 7, אחרי 14, ואתחנן ;5 פנחם 13, בהעלותך ,9 במדבר ;7 בחקתי ,6 אמור Addit. 2. Exod. r. c. 9 (1), 27 (3), 46 (4), 50 (3); Pes. r. 2a, 94b; Sch. tob zu Ps. 4 (13), 34 (1), 58 (2). — אכן אתה מוצא Tanch. B. יירא 7, וכן אתה מוצא — 16, ויצא 9, סנחם 7. Pes. r. 18b. — ויצא שכתוב, Pes. r. 132b. — . . וכן אתה מוצא . . . וכן אתה בא Exod. r. c. 45 (3). — אתה מוצא שאמר הכתוב Exod. r. c. 18 (3). — אתה ... מוצא כי, Tanch. B. אין אתה מוצא איז אלא אווי אלא 1.Tanch. B. וכן תמצא – 21. ביצא 16; vgl. ib. ויצא 21. – אוכן תמצא, Sch. tob zu Ps. 1 (3 Ende).

.. שיקנו ש. 2 Lev. r. c. 22 (6), 26 (1); Schir r. 1, 2 (ישקנו ש. E.); Echa r. 1, 9; Koh. r. 7, 2; 9, 12; Pes. r. 125b. — מצינו כ oder מצינו ב Tr; Schir r. 4, 7; Koh. r. 7, 1; Tanch. B. מצינו Ps. 8 (2), 22 (27). — הרי מצאנו הרי מצאנו ש. Tanch. B. תולדות Ps. 1 (14). — היכן מצינו ש. Pesikta 46b; Gen. r. c. 21 (2); 80 (8, 10). — וכן מצינו ש. Gen. r. c. 20 (5). — וכן מצינו ש. (15). Gen. r. c. 20 (5). — ולא מצאנו חשבון זה מן ה. (22). — אנו מוצאן זה מן ה. (22). — לא מצאנו חשבון זה מן ה. (22). — לא מצאנו חשבון זה מן ה. (22). — לא מצאנו חשבון זה מן ה. (22). — אנו מוצאן

¹ Zu Tann. Term. S. 113 ergänze: Bar. B. Kamma 68a (Akiba). ² Selten ឃុំង២.

התורה, j. R. Hasch. 56a 53. — התורה ומוצאין שכתוב, Echa r. 3, 21. — S. auch Art. חור חור.

מה מצאנו, als erstes Glied eines Analogieschlusses, j. Berach. 7c s2, Taan. 76c so.

Der Niphal נמצאת mit darauf folgendem Partizipium, zur Einführung des aus dem Texte oder der Auslegung sich Ergebenden. הומי אומר, j. Berach. 2b 16; Pesach. 31 c 75; Sota 21d 49; Pes. r. 48a, 58b; vgl. Schir r. 1, 1. — אם אתה אומר, Pes. r. 153b, 181a. — אם אתה אומר , Tanch. הרי נמצינו למרים — כן נמצאת מינעו אם אחרה אומר – כן נמצאת מינעו למרים – כן נמצאת מינעו אומר, Sch. tob zu Ps. 1 (14 E.). — אם אחרה אומר, Schir r. 1, 1. — Ohne darauf folgendes Partizipium. Gen. r. c. 38 (14): ממצא מיופה בנין בית שלמה מבנין בית המקדש.

א מצית אמרת (,du bist nicht imstande zu sagen"), Jebam. 71 a, Bech. 54 b, Temura 12b; מי מצית אמרת, R. Hasch. 13 a, Chullin 89 b. — Erubin 92 b, 93 a (Frage in halach. Diskussion): ולא מצינו .— Niphal. אם תמצא (תמצי) לומר, Sabbath 24 a, 71 b, Gittin 82 b; כשתמצא לומר, Erubin 90 b.1

מה מדינו, als Benennung des Analogieschlusses. Jebam. 7b, Nedar. 4b, Temura 12b.

Ort, Stelle der heil. Schrift. Besonders häufig sind die allgemeinen, mit בכל מקום (od. כל מקום) beginnenden Thesen. בכל מקום שאתה מוצא פתחון פה למינין אתה מוצא :Gen. r. c. 8 (9): תשובה בצדה. S. ferner die Regel Jizchaks, Gen. r. c. 38 (7); die Simlai's, Lev. r. c. 23 (9); die Regel über אדם, Sch. tob zu Ps. 9 (16): . . כל מקום שתמצא; die Regel Jochanans über "König Salomo" im Hohenliede, Schir r. 1, 1 E.; die Levi's über אין, Echa r. 1, 2 und 1, 17; die Regel Levi's über עיר und עיר, Ruth r. I, Absch. E.; die Regel desselben über ה, ib. 1, 12. S. ferner Lev. r. c. 2 (2), 24 (2), 26 (8). Tanch. B. כי תשא 5, וישב 5, וישב 13, שלח 5. — Gen. r. c. 52 (2), zu Gen. 21, 12: בכל מקום בכל מקום . וכאן : Schir r. 5, 1 (öfters): ... וכאל מקום . בכל מקום ... וכן הוא אומר במקום :ib. 33: ובמקום אחר כתיב 19: יכן הוא אומר במקום אחר (Pes. r. 169a: ממקום אחר – ובמקום אחר הוא אומר, s. Art. למד, – ממקומך אתה למד בראשית. Tanch. B. בראשית 19. S. auch Art. הסר; Art. סיע.

¹ S. hierüber Tann. Term. S. 115, Anm. 2.

תקומות, Schir r. 4, 10 Anf. — אנו מוצאין במקומות, Pes. r. 39a.

מקרא. 1. Die einzelne Bibelstelle. Wenn bei halachischen Kontroversen angegeben wird, daß die Urheber der einander entgegenstehenden Ansichten von derselben Bibelstelle ausgingen. indem sie sie verschieden auslegten, lautet die Formel: שניהם (דורשין) מקרא אחד דרשו (דורשין), s. j. Pea 19c 63 (Mana); Terum. 46b 31 (Jochanan); Joma 42d 65 (Joch.), 43a 60 (Joch.), Chag. 76a 85 (= Jebam. 9a 28). Sanh. 19b 47. — Bikkurim 64a 21: וכולהון מקרא אחד הן דורשין. Vgl. Tanch. B. בראש 2 E.: אחד הן דורשין. — Gen. r. c. 34 (10): שהשוה דעתו לדעת המקרא, in bezug auf Hiob 10, 12. — המקרא הוה s. Art. כנגד בקרא קרא, Echa Procem. 33. – מלא איש, s. oben Art. מליצה. – מליצה, s. Art. מלא. — Plural. Gen. r. c. 15 (2): יוסי מקראות ול שני מקראות ור יוסי auch Art. מתוד המסראות 5: סרה - Sch. tob zu Ps. 9 (14): חמש המקראות הקשון (richtiger וה אחד מן המשוח ib. zu Ps. 91, § 8 Ende).1

2. Die heil. Schrift als Ganzes. Im Gegensatze zur Tradition.² Tanch. B. הרי זה מן המשנה מן המקרא מנין; ib. 33, dasselbe ohne המקרא. Ib. זה ל dasselbe, aber התורה st. המקרא. Tanch. A. הרי מן המשנה מן התורה מנין.

¹ S. Die Agada der pal. Am. II, 111, 6. ² In Tann. Term. S. 117 ist irrtümlich als Quelle der Worte: אלא ממקרא ולא ממשנה אלא מדרך ארץ Sanh. 91b angegeben, anstatt Koh. r. 5, 10.

מערה הלכות ואגדות. Deut. r. c. 8 (3): משנה הלכות הגדות. בקרא חלמוד הלכות הגדות. Deut. r. c. 8 (3): חגדות הלכות הלכות הערא .— Ohne מקרא השרא. — Ohne מקרא תלמוד הלכות הגדות .— Ohne הלכות ומדרש .— Ohne הלכות ומדרש .— Ohne הלכות ומדרשות (מדרש בעלי משנה הלכות ומדרשות (מדרש המשנה והנאון בעלי משנה תלמוד והנאון בעלי משנה תלמוד והנאון: 46 (1); 47 (7); המשנה והתלמוד והנאון: 46 (1); 47 (7); המשנה והתלמוד והנאון: 17 (10) בעלי משנה תלמוד הגדות הוספות . Pea 17a 62: האנדה הלכות הגדות הוספות שריים (מדרים בעלי מדרים וא אגדתו או מדרים (מדרים בעלי מדרים בעלי מדרים בעלי מדרים (מדרים בעלי מדרים בעלי הגדות הגדות הלמוד בעלים בעלי מדרים בעלי מדרים בעלי מדרים בעלי מדרים בעלים ב

2. Chagiga 10a: מדבר הלכה לדבר מקרא. Pesach. 57b: ... אמיניתן. פרא מתניתן, עם מדבר הלכה לדבר מקרא נמי לא קרא נמי לא קרא נמי לא קרא; vgl. Kerithoth Ende. — משנה משנה משנה, חלמוד פרא, Berach. 5a, 11b, Baba Mezia 33a, Sabbath 120a, Erubin 21b², Kidduschin 30a, Sanhedrin 24a, Aboda zara 19b.

Niphal. Schir r. 1, 7: כנשים הנביאים למה נמשלו הנביאים למה נמשלו הנביאים ולמה נמשלו ישראל כאנוזים ib. 8, 5: ולמה נמשל כתפוח. Echa r. Procem. 23 (zu Koh. 12, 7): ישראל כמוחנות (Koh. r. z. St.: נמשלה נמשלה נמשלה הפלה כמקוה במקוה (דברי תורה כמקוה נמשלה הפלה כמקוה במקוה במקוח במ

¹ Was die Stellen in B. Bathra 8a und Chagiga 14a betrifft, s. Ag. d. Tann. I², 487; zu Sota 44a ib. S. 482. ² In Raba's Deutung zu Hoh. 7, 13: כמה מובה ב' משנה ב' משנה ב' Vgl. b. Jebam. 63b: שהתורה נמשלה בה

מְשֵׁל, Gleichnis. Als Akkusativ des eigenen Verbums: ה יש ... Koh. r. 5, 10. יהודה הנשיא היה מושלו משל למה הדבר דומה ל Midrasch Hagadol zu Gen. 6, 13 (Kol. 146, ed. Schechter), wohl aus Jelamdenu; ebenso ib. zu Gen. 6, 14 (Kol. 147). — Schir r. 1, 1; 4, 4: . . לה"ד ל משל לה"ד ל. In der Regel werden die Gleichnisse, die auch in der nachtannaitischen Bibelexegese eine große ein- משל למה הדבר דומה ל... Stelle einnehmen, mit der Formel geleitet. wobei ששל eine Art Überschrift ist, in Wirklichkeit aber als Abkürzung eines den bisher angeführten Ausdrücken ähnlichen Satzes zu betrachten ist. Zumeist fällt auch die Formel למה שפל weg, und nach der Überschrift משל folgt sogleich der Beginn des Gleichnisses (ממלך) und dgl.), wobei das למלך, womit das Gleichnis beginnt, von dem fehlenden דומה abhängt.2 — In Tanch. B. וירא 29 leitet Meascha seine Erklärung der Fabel Jothams (Richter 9, 8-15) als historische Allegorie mit den Worten ein: מדבר לדבר ממשל :- Schir r. 1, 1 משל הם הדברים מה שאמר יותם אל יהי המשל הזה קל בעיניך :ib.: אל יהי המשל הזה קל שעל ידי המשל הוה אדם יכול לעמוד בדברי תורה. — Die Bed. "Sprichwort" hat משל in folgenden Beispielen. Echa r. Procem. 24: אדו המשל אומר :5 מטות .— Tanch. B. משל ההדיום (הדיום .od) אומר :Addit. 4 ואתחנן .5, ib. וישב S. auch oben Art. מליצה.

י Daß dies wirklich משלו (Imper.) zu lesen ist, wie ich Tann. Term. S. 122, Anm. 1 vermutet habe, wird dadurch bestätigt, daß es in der Mechiltha zu Deuteronomium (Neue Collectaneen, ed. Hoffmann, S. 10) einmal so geschrieben ist: שמלו (das 1 bezeichnet das kurze Kamez).

2 Auch wenn vorher die Angabe über den Urheber des Gleichnisses steht (מור . . 'ק'), ist שמלו בי selbständige Überschrift. Ziegler, in seinem vortrefflichen Werke über die Königsgleichnisse des Midrasch (Breslau 1903), hat das Versehen begangen, in solchen Fällen שמר als Objekt zu שמר בי betrachten; und so heißt es z. B. S. 49: "Rabbi Levi sagte ein Gleichnis: Gleich einem Könige . . .". . An den paläst. Parallelstellen, j. Sota 20 d ob., Gen. r. c. 57 Ende, fehlt der Schlußsats:

yoppo. 8. unt. Art. you.

3

Nithpael #2353 (und Hithpael): prophezeien; einen prophetischen Abschnitt oder ein prophetisches Buch verfassen. Echa r. 1, 1 Anf.: שלשה נתנבאו בלשון איכה משה ישעיה וירמיה (zu Deut. 1, 12; Jes. 1, 21; Echa 1, 1); Pes. r. 184b; יוכן ישעיה מתנבא Tanch שמיני 9 Anf: וונדבן שמע ירמיה מתנבא שבית המסדש חרב: Exod. r. c. 21 (9), zu Jes. 14, 13: עד שלא נולד נבוכדנצד נתנבא מה ראה ופורש מה עתיד לחשוב בלבו (Tanch. B. ישעיה ופורש מה עתיד לחשוב בלבו עובריה שלא נתנבא אלא על אדום; Gen. r. c. 2 (1), zu Jerem. 4, 23: כל :(Echa r. 1, 2 אוכרה) אוכרה; Echa r. 1, 2 ורפאו ישעיה ורפאו על ישראל הקדים ישעיה ורפאו (vgl. Koh. r. 12. ז): Echa r. Prooem. 1 Ende (aramäisch): דא ענתותאה אתי שני דברים נתנבא . — Lev. r. c. 15 (2), zu Jes. 8, 19f.: שני דברים נתנבא משר (vgl. Lev. r. c. 6); ib. c. 19 (5), zu II Chron. 15, 3: ומי נתנבא בסוף נבואתו של ישעיה נתנבא :Pes. r. 14a, zu Jes. 66, 1: הססוק הזה רכיםי מנשה Pes. r. 151a, von Jesaja: שוכה להתגבאות יותר מכל הנביאים ולא עוד אלא שנתגבא נחמות הרבה שכן אתה מוצא את ישעיה שנתנבא נבואות הרכה :.ib: יותר מכל הנביאים יותר מכל הגב'; Lev. r. c. 15 (2): יותר מכל הגב' In bezug auf die hagiographischen Bücher. Pesikta 34b: לא י מצאתי שנתנבא שלמה אלא קרוב לשמונה מאות פסוקים; ib. 98b, Tanch. עד עכשיו חוזר איוב ומתנבא כמה נבואות (Frage zu Hiob 31, 40b); Sch. tob zu Ps. 3 g. Ende: (בתנבא =) חמש קימות ניבא beginnenden Sätze in קומה beginnenden Sätze in den Psalmen: 3, 8; 7, 7; 9, 20; 10, 12; 17, 13). — Prophetische

¹ S. Ag. d. pal. Am. I, 501, 2.

Andeutungen der Zukunft. Schir r. 2, s, zu Exod. 15, 22: מלמד מלמד שנתנבאה ש. . 10: .. שנתנבאו על עצמן: "Ruth r. 2, 10: .. שנתנבאו על עצמן

לבראָה, Prophezeiung, prophetischer Abschnitt.² Außer den im vorigen Artikel gebrachten Beispielen s. Schir r. 1:2: [דברי סופרים] דברי חוברי חובה (המרים מדברי חובה ונבואה; Sch. tob zu Ps. 3 (7), als Deutung der Worte Psalm 3, 6: חמורים מדברי מן הנבואה ואישנה מרוח הקדש 8 Ende (zu Obadja 18): ישלח. S. auch Art. B. חמה כתוב בנבואתו אומה (בע Obadja 18): המה כתוב בנבואתו הער הומה לשון אומה (עסף אומה אומה בואתו בענמן בענמן בענמן und dem nachfolgenden Namen beginnen): שאלו לנבואה חומא מה עונשו בענמן דברי קנתורין נתלה נבואתן בענמן שאלו לנבואה חומא מה עונשו (ebenso Ab. di R. N., II. Version c. 37, S. 48; die I. Version c. 30, S. 102 hat מובואה דומה העדה הומה מובואה וומר בענמן (נבואה הומה מובואה).

Baba Bathra 12a: בתי היכן (Megilla 14a (Rab): נימלה נכואה מן הנביאים (Amram zu Mirjam). — Aramäisch. B. Bathra 14b: דכתיב נבואתיך.

כל מקום ששמו ושם אבי: Megilla 15a (Ulla): בנכיאות בירוע שהוא נביא בן נכיא. Megilla 15a (Ulla): מפני מה זכה עובריה לנכיאור. Sanh. 39 b (Jizchak): מפני מה זכה עובריה לנכיאות. Sanh. 39 b (Jizchak): מפני מה זכה עובריה לנביאות בירוע שהוא נביא בן נביא. In herabsetzendem Sinne heißt es von Traditionssätzen, für die kein Grund angegeben wird: דבריהם כדברי נביאות, Bechoroth 45a (Jochanan); ebenso Erubin 60 b (Idi in bezug auf einen Halachasatz Josua b. Levi's): אין אלו דברי נביאות desselbe Baba Bathra 12a (Joseph, der babylonische, oder Assi, der paläst. Amora, in bezug auf einen Halachasatz des Symmachos, eines Schülers Meirs).4

לנון, die melodiöse Betonung, mit der die Bibel gelesen wird. Schir r. 4, 11 (Levi): גנינה, den הקורא מקרא בעינונו ובנינונו, den Namen der Tonzeichen in der spätern grammatischen Literatur.)

אברה. Kal: führen; intr.: sich führen, gewohnt sein. Zu der intransitiven Bed. des Verbums gehört die häufige Redensart בנוהג שבעולם, wörtlich: nach dem, was in der Welt (unter den Menschen) gewöhnlich (üblich) ist. S. Gen. r. c. 1 (1), 1 (3), 1 (5), 5 (7), 7 (3); Lev. r. c. 1 (1), 1 (6), 3 (2), 14 (2), 14 (3), 23 (4), 24 (1); Schir r. 2, 2; 7, 3; Koh. r. 1, 3; 5, 6; 7, 27; 7, 28; 8, 1; Tanch. B. הרומה 1, הרומה Add. 12. Die Londoner Handschrift des Gen. r. hat an den angeführten Stellen — mit Ausnahme der ersten —

¹ Aus dem bab. Talmud. Megilla 14a: שהיתה מתנכאה כשהיא אחות אהרון (Rab zu Exod. 15, 20); Baba Bathra 14b (von Hosea): שהיה תחלה לארבעה נביאים ² Das Wort kommt auch in tannaitischen Texten vor; doch ist es in Tann. Term. S. 124 nicht berücksichtigt. ³ S. Die Ag. d. pal. Am. I, 264, 1. ⁴ Die gew. Lesart יוסי (also der Tannait Jose b. Chalaftha) ist entschieden unrichtig. Eine Handschrift hat יאסי אוסי (s. Dikd. Sofrim XI, 54).

י בנוהנ העולם i; dann bed. die Redensart: nach dem, wie die Welt sich führt (zu tun gewohnt ist). Dies entspricht der tannaitischen Redensart: עולם כמנהנו נוהנ (Bar. Aboda zara 54b; die Tosefta Ab. zara c. 7 hat dafür: עולם שינהנו כמנהנו (חנה את העולם שינהנו כמנהנו und der aram. Redensart im babyl. Talmud (s. Erubin 14b): מאי עמא דבר (נוהנ ב דְבָּר). In Tanch. יו 19 findet sich der mit unserer Redensart gleichbedeutende Ausdruck: דרך ארץ).

אסריקון, votapixóv, Kurzschrift, Schnellschrift, nach Art der notarii, der Tachygraphen. Tanch. B. לשון נוטריקון הוא 12: אידוי, nämlich 1770 (Gen. 49, 4), welches Wort aus Anfangsbuchstaben von drei Wörtern erklärt wird; ib. בשלח 15, ebenso in bezug auf נחית (Ps. 77, 51); ib. יתרו 15, in bezug auf אגכי (Exod. 20, 2). Tanch. B. וארא 8 (vgl. תוריע 10, Exod. r. c. 5 Anf., c. 8 Ende), auf dem Stabe Moses' עשר מכות הקוק עליו בנומריקון דצ"ך עד"ש באח"ב (mit den Anfangsbuchstaben ihrer Namen).3 Sch. tob zu Ps. 5 (5): מהו פרשו :Exod. r. c. 42 (4), zu Hiob 26, 9: מהו פרשו נומריקון. Die indirekte Ausdrucksweise, deren sich Salomo in Prov. 24, 21, nach der Auffassung eines Agadisten, bediente, um das Bekenntnis Gottes zu fordern, bezeichnet dieser Agadist als לשון נופריקון (Deut. r. c. 2 g. E.). - Ein Mischnawort (ענקוקלות) Orla I, 8) erklärt ein paläst. Amora so, daß er annimmt, es sei und aus der Kürzung dreier Wörter entstanden. S. auch noch Tann. Term. S. 126, Anm. 10.

לניתא. Talmud werden mit diesem Worte Fragen eingeleitet, in denen einem klaren Falle ein dem Zweifel unterliegender Fall gegenübergestellt wird. Kilajim 28c פּבּי הוה הויים מותרין מותריין מותריים מות

¹ S. Ed. Theodor S. 3.

2 S. oben S. 8, Anm. 3.

3 In der Pesach-Haggada heißt es von diesen Anfangsbuchstaben der ägyptischen Plage: מיהוה היה נותן בהם סימנים

4 S. Die Ag. d. pal. Am. III, 124, 1.

3 In der Pesach-Haggada heißt es von diesen Anfangsbuchstaben der ägyptischen Plage: מיהוה היה נותן בהם סימנים

4 S. Die Ag. d. pal. Am. III, 124, 1.

5 MITTI

ist nicht, wie Levy und Jastrow angeben, die männliche Form des Adjektivum, sondern Femininum. Das ist besonders aus der Verwendung des Wortes im bab. Talmud ersichtlich, wo als Subjekt zu and erscheint, ferner aus p. ein Fem., ihm entgegengesetzt ist. — S. auch unt. Art. חייה.

Im bab. Talmud ist אוז in demselben Sinne angewendet, aber mit vorausgehendem Subjekt: dem mit יש בע einem Worte (אניהא) verbundenen Pron. dem. Berach. 31 b: . . . אלא למין דאמר . . . אלא למין; ib. 29a: . . . אלא לה ולבמוף מאי קא ניהא ליה ולבמוף מאי קא ניהא ליה ולבמוף מאי קא באט האר Sabbath 132a: משיא ליה פשיא ליה שף.

201, Peal: nehmen. In der Erläuterung der Mischna (oder Baraitha) wird das Verbum im Sinne von "aufnehmen" (nämlich: in den Text der Mischna) angewendet. B. Kamma 48b: איידי רנסיב רישא שמרו נסיב סיפא נמי ואני אשמרנן; ib. 52b: איידי דנסיב ושא כסהו כראוי גסיב סיפא גמי לא כסהו; Meila 7b: משום דנסיב רישא מועלין נסיב סיפא אין מועלין. Nedarim 72a: אי רישא דווקא נסיב סיפא אין מועלין סיפא דווקא נסיב ר' משום ס'. Wenn in einem Mischnatexte stillschweigend die Meinungen von zwei Tannaiten zum Ausdrucke gebracht sind, so drückt der Amora Joseph diesen Tatbestand so aus: חבי היא ונסיב לה אליבא רתנאי, d. h. die Mischna ist hier durch Rabbi (Jehuda I) so redigiert worden, daß er der Meinung beider Tannaiten Baum gewährte. S. Rosch Hasch. 7 b, Megilla 10 a, Schebuoth 4a, Horaj. 12b, Chullin 84a, 104a. — Bechor. 5b: אנמים מפר פנסיב in der Mischna fand die auf dem wiederholten ממר חמור in Exod. 13, 13 und 34.20 beruhende Deduktion Aufnahme). — Eine stehende Formel ist: מדי נסבת wenn angegeben werden soll, daß der Urheber der Mischna (oder Baraitha) etwas in den Text aufgenommen hat, was eigentlich überflüssig ist, aber auch nicht genau genommen werden darf. 1 R. H. 5a, Zebach. 99 b (Chisda): 1700 כרי נמבה, mit bezug die Nennung des Pesach-Opfers in der Baraitha R. H. 4a (Tos. Arachin III, 17); Kidduschin ליפא כדי נסבה נסבה S. auch Sota 19b, B. Mezia 27b, Zebach. 98a (= Menach. 83a, Chullin 22a). — Der bab. Amora Chisda, der in R. H. 5a unsere Formel anwendet, bedient sich im jerus. Talmud, Megilla 73 b 52 (angeführt Berach. 4d 37, Terum. 40 c 27), eines anderen, sonst überhaupt nicht vorkommenden Ausdruckes, um dasselbe zu sagen, was in den angeführten Beispielen mit הוא gemeint ist. Auf die Frage nämlich, weshalb unter denen, die die Megilla nicht vorlesen dürfen, in M. Megilla II, 4 auch der Taubstumme genannt sei, während doch von diesem hier überhaupt nicht die Rede sein könne, antwortet Chisda: באשנרת לשון היא מתניתם.2 Er will damit sagen, daß in der Mischna der "geläufige Ausdruck", d. h. die stets vorkommende Gruppe חרש שומה beibehalten ist, ohne daß man daran dachte, daß sie so hier nicht am Platze ist.3 - Noch ist zu erwähnen der Ausdruck: ונסבין הברייא למימר (die Genossen, die Mitglieder des Lehrhauses, nehmen an), Chullin 14a, 15a, 82a, Kerith. 25a. — S. auch 4.תלפוד .Art.

S. Margulies in der Zeitschrift Bivista Israelitica I (1904), 4f.
 בולב א in der Massora, s. Frensdorff, S. 9; Die Aufänge der hebr. Grammatik, S. 11.

לְּעִימָה, Melodie, speziell die melodiöse Betonung, mit der die Bibel gelesen wird. Schir r. 8, 14: בשעה שישראל קורין את שמע

Megilla 32 a (Jochanan): הקורא בלא נעימה.

PD1, Peal: herauskommen, sich ergeben. Im jerus. Talmud lautet eine ständige Formel, mit der nach dem praktischen Unterschiede zwischen zwei verschiedenen Versionen desselben Satzes gefragt wird: (מון מון ב') (od. pu) מה נפיק (מון ב') (od. pu); s. Pea 15a 56, 17 c 68, Demai 22a 68, Schebiith 34c 45, 36a 47, Terum. 42b 35, 42d 56, 43d 45, Maaser scheni 54d 13, Challa 60a 16, Orla 60a 57, Sabbath 5a 10, Erubin 18c 62, Pesach. 29a 17. Seltener אסריניהון מון ב', s. Demai 22c 30, Maaser scheni 52d 49. Kürzer lautet die Formel so: מה ביניהון 28d 64, Terum. 49b 14, Maaser scheni 53b 60, Bikkurim 64b 47, R. Hasch. 56b 30, Beza 62d s.¹ Alle diese Beispiele sind in den ersten zwei Ordnungen des jerus. Talmuds zu finden. In den übrigen Teilen ist die Formel fast gar nicht anzutreffen. Nur in Harajoth 48a 15 heißt es, mit einer kleinen Änderung: מה מפקה מביניהון. — S. auch noch Art. מה מפקה מביניהון.

משל DDJ, aus etwas (einer Bibelstelle) hervorgehen, sich ergeben, sich folgern lassen. Berach. 9a: נר' אלעזר בן עזריה מלא תותירו עד הבקר נפקא (die Meinung E. b. A.'s ergibt sich aus den Worten in Exod. 12, 10); Chullin 139b: מכי יקרא נמקא (aus Deut. 22, 6); Sota 3b: אקסא רקרא נפרא (aus der zweiten Hälfte von Lev. 25, 46); Arachin 2b: מחד קרא נפקי. Mit Beziehung auf den Urheber der betreffenden Deduktion, Berach. 13a: מפקא ליה מדברים הדברים (Deut. 6, 6); Sabbath 131 b: . . ימקא ליה מושמחתם לפני ה' (Lev. 23, 40); Chullin 21 b: נפקא ליה מלכלב תשליכון אותו (Exod. 22, 30); Babbath 27a: מלכלב תשליכון אותו 11, 32); Kerith. 3a: . . רבנן דנפקא להון מן. — Sukka 56a: אים מהתם (dain folgt die Bibelstelle: Lev. 7,9); Jebam. 62b: מהתם נפקא? מהתם נפקא? ebenso Nidda 41 a. -- Kidduschin 41 b: איא היא בר אבא א"ר יוחנן נפקא. -- Berach. Sa, 3b: . . . ותיפוק ליה מדר' יהושע בן קרחא; ib. 14b: בי קרחא; Sabbath 128b: ותיפוק ליה משום סחימה; s. auch Sabbath 70a unt. — Chullin 60b, in bezug auf Deut. 2, 23: מינה נפקא לן מינה ("was ergibt sich uns aus diesem Bibelverse?"); ib. zu Gen. 47, 21, in demselben Sinne: מאי נפקא מינה. — Pesach. 53a, in bezug auf einen Ausspruch Simon b. Gamliels: מינה לבכורים usw. -- Der Ausdruck מענה ("es ergibt sich daraus") ist als einheitlicher Terminus, gleichsam als Substantiv angewendet in der Formel למאי נפקא מינה, mit der nach dem praktischen Zwecke einer scheinbar unnötigen oder bedeutungslosen Bemerkung gefragt wird. So stellt (Berach. 20 b) Rabina an Baba die Frage, ob die von der Mischna gelehrte Verpflichtung der Frauen, das Tischgebet zu sprechen, biblisch oder rabbinisch sei. Daran knüpft sich die weitere Frage: למאי נפקא מינה, die Antwort lautet: die Frage Rabina's habe insofern Bedeutung, als von ihrer Entscheidung abhängt, ob durch das von einer Frau gesprochene Tisch-

¹ Im bab. Talmud: מאי בינייהו, s. oben S. 21.

gebet auch andere ihrer Pflicht entledigt werden. S. auch Berach. Sa, 47a, Sabb. 39a.

עמה בפשף. Der Ausdruck מה בפשף ("was ist dein Wille" zu sagen, was immer du sagen mögest, in jedem Falle) findet sich einigemale in den halachischen Diskussionen des jerus. Talmuds. S. Berach. 2b ימה נפשך אם הייה האר בשך אם הייה ולא בשך אם הייה ולא בשך בשרות; ib. 11d e7 (das Dilemma ohne die Konjunktion אם; Kilajim 29b 41; 29c (ohne אם); Sabbath 15b 19; Chagiga 78c 15. — In den weiteren Ordnungen scheint der Ausdruck weniger angewendet zu sein (s. Hor. 46b 5); Jebam. 13d e1 heißt es: וכי יש מה נפשך בעריות. — In der agadischen Literatur hat bloß Gen. r. den Ausdruck; s. c. 3 (9). In c. 74 (6) ist er, sowie im letzten der aus dem jer. Talmud zitierten Beispiele, als Substantiv angewendet: ממה נפשך בערות; dazu ist als erklärende Glosse gestellt:

Makkoth 21a: מת נפשך אי נמיר נורה שוה . . אי לא נמיר נ"ש; Chullin 101a: מה נפשך אי נמיר נורה חל על איסור; s. auch ib. 129b. — Sabbath 35b, 36a ob., Erubin 10a, Chullin 29a: ממה נפשך.

בריה חלת בריה חלת בריה חלת והשמע Peal: nehmen, halten, behalten. Jebam. 21 a: חלנים רב בידיה חלת בריה חלת בעוד מעוד בידיה שני הוא שני

ישוא Jum jer. Talmud wird אמים לישוא ganz anders gebraucht. S. oben S. 104.

² Ebenso in Schir r. 1, 4 גנילה). Anf.), in dem Satze über die zehn Ausdrücke, mit denen man die Freude bezeichnet: אית רספקין תרועה ומעיילין דיצה. — שית המפקין תרועה ומעיילין דיצה in der Massora, s. Frensdorff, S. 8.
³ Vgl. den Ausdruck: גרייה, Schebuoth 38a.

Joseph tradierten Ausspruch Jochanans, Chullin 73 b unt. Einmal (Chullin 121 b) bedient sich Eleazar b. Pedath desselben Ausdruckes in bezug auf eine Meinung Jochanans. S. auch. Art. כלל. — Ähnlicher Bedeutung mit בוט in folgenden Beispielen. Megilla 4b in bezug auf die Mischna Megilla I, 1: מאי שנא רישא ומאי שנא 1 שמונה :Erabin 80b; דנקים סידורא דירתי ומאי שנא 1 שמונה עשר דנקם, in bezug auf eine Zahlenbestimmung Samuels; Sanh. 65a: אנשר דנקם בעל אוב דנקש. -- S. auch Art. מרכא und Art. סרכא -- Jebam. 42b wird erzählt, Abahu habe sich auf die Schultern seines gelehrten Famulus Nachum gestützt und im Gehen von ihm Halachasätze prinzipiellen Inhaltes gehört und angenommen: מנקים ואויל הלכתא מיניה, Jebam. 42b. In demselben Sinne ist das Verbum angewendet in der stehenden Formel נקימיגן (wir haben es überkommen, wir halten es), deren sich besonders Abaji bedient, wenn er anonym tradierte halachische Grundsätze oder sonstige Halachasätze anführt; s. Berach. 45 b, Moed Katon 12a, Gittin 32b, ib. 44b, ib. 48b, 59b, Sota 38a, Makkoth 11b, Arachin 11 b, Nidda 37 a. Außer Abaji bedienen sich dieser Einführungsformel noch die babylonischen Amoräer: Chisda (Sota 38a), Nachman (Erubin 5a, Gittin 45b), Joseph (Gittin 58b, Chullin 53a), Ulla (Berach. 58a) und der pal. Amora Jose b. Chanina (Gittin 44b).

בלשון נקי , rein. — Im jerus. Talmud, M. Katon 80d 47: ברא הרא מתניתא איז; d. h. der Ausdruck על מניה in einer zu M. Moed Katon I, 4 gehörigen Bar. ist euphemistische Bezeichnung eines anderen Körperteiles. Kethub. 30b 66: דברים אסורים [כ]לשון נקי in M. Kethub. V, 13 ist eine euphemistische Bezeichnung des ehelichen Verkehres. — Dieser schon in der Mischna (Nidda VI, 13: שוברי חכמים כלשון נקייה) auf Euphemismen der Tradition angewendete Ausdruck ist in der nachtannaitischen Agada auch auf Euphemismen der heiligen Schrift angewendet. Lev. r. c. 12 Anf., Esther r. Abschn. V Anf., zu Prov. 23, 31 (בכים — ככום); לשון נקי הוא :(בכים — ככום 3 Anf., zu Roh. 5, 5: בלשון נקי לך אסור לישראל לכו איש לאהלו :5. 27: המרה לך התורה לד התורה 5, 27: לכשו בלשון נקי לך אסור לישראל לכו איש לאהלו :5, 27: אסר הקב"ה למשה בלשון נקי לך אסור לישראל לכו איש לאהלו :5, 27: אסר הקב"ה למשה בלשון נקי לך אסור לישראל לכו איש לאהלו :5, 27:

Im babyl. Talmud lautet der entsprechende Ausdruck: לישנא מעליא (s. oben S. 104 f.); nur in Pesach. 3 b findet sich לשון נקייה, in bezug auf die Umschreibung von אשר איננה מהורה, Gen. 7, 8.

נתן, Kal, geben. Die Formel des tannaitischen Midrasch für die gegenseitige Ergänzung zweier Bibelstellen, findet sich einigemale in Gen. r.: מנין ליתן את האמור כאן להלן ואת האמור להלן. Die Antwort, welche auf ein an beiden Bibelstellen vorkommendes Wort hinweist, lautet: ת"ל . . . לנוירה שוה S. c. 14 Ende und c. 32 E., zu Gen. 2, 7 und 7, 22 (gemeinsames Wort:

¹ In den Ausgaben fehlt dieses Wort.

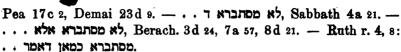

רחים; c. 27 (3) und c. 49 (5), zu Gen. 6, 5 und 18, 20 (gem. W.: רכה); c. 41 (2), zu Gen. 12, 17 und 20, 18 (gem. W.: על דבר).

סבר ר' יהושע כן לוי Peal: meinen. J. Demai 25b 2: סבר ר' יהושע כן לוי zur Einführung der Meinung J. b. L.'s, aus der seine Entscheidung in einer an ihn gerichteten Frage floß; Scheb. 36c 53: סבר ר' אימי zur Begründung eines Einwandes: Terumoth 44c 41: סבר נתו בר הושעיה, Begründung eines Halachasatzes. — Terum. 42d 67: סכר היאך סבר רבי . . . כר' ירמיה :Jebam. 11 a 23: היאך סבר רבי . . . כר' ירמיה; אין יסבור 36a פור (אפילו יסבור כבית הלל ; Sabbath 5a 43: אין יסבור כר יוחגן . — Joma 40c 36: מסבור סבר ר' יודה ; Pea 17a 70: בין סבר כין לא סבר; Moed Katon 82a 42: כין לא סבר, Pea 18d 73, Demai 21d 61, 22c 2, 25a 62; Joma 43cd, Megilla 70a 33. — סכרין מימר, Berach. 9 b 4, Pea 15 b 31, Pesach. 30 a 13. — Sabbath 8c 2: . . . מימר סברין מימר . . . וחכמים סברין מימר לא כן סכרינן סימר Sabbath 4 d s, 11 d 53, 57, Pesach. 37 a 52. — הוינן סברין ממר, Demai 26b 76, Kilajim 30d 59 (hier fehlt מימר), Sabbath 6c 37, 66, ib. 16d 36, Jebam. 14b 52. — Gittin 46d 66: הוון יתבין סברין מימר. An allen diesen Stellen bez. סבר מימר (wörtlich: er meinte zu sagen, er sprach seine Meinung aus) die aus eigenem Nachdenken geschöpfte Meinung. 1 In Bikkurim 65 a 42 berichtet Zeïra, ein das Darbringen der Erstlinge betreffender Halachasatz werde von den babylonischen Gelehrten als Ergebnis ihrer eigenen Meinung, von den palästinensischen Gelehrten als von der Tradition überkommen gelehrt: רבנן דתמן סברין ורבנן דהכא אמרין. In Pesach. 33 d 40 wird in bezug auf einen Halachasatz der Mischna (Pesachim VI Ende) berichtet, man habe ihn schließlich gemäß einer, der zuerst ausgesprochenen Meinung entgegengesetzten מברין מימר פמור פסול פתרין לה פמור כשר :Meinung interpretiert (vgl. ib. Z. 40). — Aus der Midraschliteratur kann angeführt werden Schir r. 1, 1 (in bezug auf die Autorschaft des 30. Psalmes): רבנן סברין מימר דוד אמרו; Ruth r. 3, 10: רבנן סברין מימר דוד אמרו אחים היו

Vom Ithpael ist das Partizipium fem. sing. als stehender Terminus angewendet: . . . מסתברא durch Nachdenken ergibt sich, daß . . ., also: es ist anzunehmen daß . .; s. Berach. 3d 64,

¹ S. auch *Frankel*, Mebo 14a. Bacher, Terminologie II.

Das hebr. Partizipium אַכָּה (aktivisch) ist in der Formel מבור ("du meinst") aus dem tannaitischen Midrasch in den nachtannaitischen übergegangen und kommt so nicht selten vor. Es wird damit eine für irrig zu erklärende Meinung eingeleitet. Gen. r. c. 16 (2), über die Bed. von בדולח, Gen. 2, 12; c. 65 (20) und 73 (5), zu II Chron. 13, 20 (כוה אתה סבור); ebenso c. 80 (8), zu Gen. 34, 13; c. 74 (10), zu Gen. 31, 36; Lev. r. c. 33 (5), zu II Chron. 13, 20, את סבור לומר (dasselbe Ruth r. 4, 8 (.. שור סבור שור). Tanch. שמות 20, zu Exod. 4, 13 (. . שמות סבור שמא .). ב Eine Erweiterung der kurzen Formel zeigt Tanchuma B. לך לך לך 26 Anf., zu Gen. 6, 9, verglichen mit 17, 1: מי שהוא קורא סבור שהיה נח גדול מאברהם ואינו כן Ebenso אינו בע Jes. 46, 10: מאברהם ואינו כן יה סבור שמא ... מי :ib. בשלח 13 Ende, zu Ezech. 1, 24: מי . . ששומע . . סבור שמא . Exod. r. c. 9 Anf., zu Jes. 46, 10: כל .. שמא וה סבוד שמא ... Gen. r. c. 37 (2), zu Gen. 10, 6: .. ש בורים ש. ב. S. noch j. Nazir 56 b 38 (Jochanan): הייתי סבור.

Noch eine andere hebräische Form des Verbums findet sich in Schir r. 1, 1: עד שלא עמד לא היה אדם יכול להשכיל דבר תורה וכיון אורה שלא עמד לא היה אדם יכול להשכיל דבר תורה שעמד ש התחילו הכל סוברין תורה Hier hat מבר die Bedeutung: verstehen, mit eigenem Nachdenken begreifen. Ebenso Koh. r. 8, 17, in der Paraphrase von Deut. 1, 17: הייתי סוברו ושמעתיו

Aphel. Im jerus. Talmud findet sich öfters אמררי ("er ließ es mich verstehen", er belehrte mich); s. Erubin 23a 33: אמר בא 3d בא ; ib. 23d 20: אמרי ר שמואל ; ib. 26a 44: אמר אמרי רב המנונא על דער אמרי רב המנונא . Vgl. Echa r. 1, 1 (רבתי , in der Erzählung von einem Schüler Jochanans): מיסבר ליה ולא סבר.

Berach. 9a: .. יור' עקיבא מבר .. ור' עקיבא מבר , in bezug auf eine Kontroverse der beiden Tannaiten, welche auf ihre abweichende Meinung über den Sinn des Wortes וווח in Exod. 12,11 zurückgeführt wird. Kidduschin 18b oben: ר' אליעזר סבר יש אם למקרא ור"ע סבר יש אם למסורת .. Sabbath 87b, Jebam. 72b: .. יומר סבר יש אם למקרא ור"ע סבר יש אם למסורת ; Chullin 102a: .. ומר סבר .. ומר סבר .. ורבנן סברי .. ורבנן סברי הואי סבר לה כרבי יהושע .. Berach. 3b: שור לעולם קסבר לה כרבי יהושע .. Berach. 3a: .. יאליעזר סברי .. ורבנן סבר ר' יוחנן בן נורי מיסבר קסבר .. או דילמא קסבר האי קסבר ר' יוחנן בן נורי מיסבר קסבר .. או דילמא קסבר ... שור ("meinst du etwa!"); s. auch Berach. 2b unt. — Megilla 2b unt.

מתכבא ("meinst du es so", ist es möglich, daß du es so meinst?); Berach. 38a. Sabbath 101a, Kerith. 18b: ואת לא תסברא ("meinst du denn nicht so?"). — Taan. 4a: סכרוה, man hat — im Lehrhause — den Mischnasatz so verstanden; s. auch B. Bathra 2a unt., 3a ob., Chullin 4b, Nidda 46b. - Sabbath 148b: .. ולא היא. מינה . . ולא היא (sie entnahmen daraus die Meinung . ., aber es ist nicht so); s. auch M. Katon 18a, B. Bathra 65a. — Berach. 24b: לא סבירא לי, "das ist nicht meine Meinung", es erscheint mir nicht richtig. Sehr oft wird eine Ansicht von einem Gelehrten mit dem Ausdrucke לא שמיע לי abgewiesen und dazu die Erläuterung gestellt: כלומר לא סבירא, s. Erubin 102b und die dort am Rande verzeichneten Stellen. — Berach. 4a: ממאן סבירא להו , nach wessen Meinung richten sie sich; Sabbath 31 b: כמאן סבירא ליה. — Pesach. 32 b, Sukka 7 b, Jebam. 51 b, Kidd. 62 b, Sota 30 a, B. Kamma 93 b, B. Mezia 113 b, 118 b, B. Bathra 78b, Sanh, 4a: כולהו סבירא להו ("alle sind der Meinung"). — Erubin 10a: סבר רב אחי קסיה דרב יוסף לסיסר (A. äußerte vor J. die Meinung); vgl. ib. 29 b. Sabbath 38b: רב יוסף למימר; ebenso ib. 42a. Chagiga 7a oben (Jochanan, hebr.): יוסי תני לה ולא סבר לה ... Nidda 46b: ר' יוסי תני לה ולא סבר לה, d. h. Jose b. Chalaftha hat die betreffende Schriftauslegung zwar - im Seder Olam - tradiert, aber nicht als richtig anerkannt; Erubin 38 b : רבי תני לה ולא סבר לה רבנן תנייה בתלתא יומי וסברה בתלתא ירחי :Jebam. 72b. ירחי וסברו לה ולא סברו לה, er erlernte ihn (den Text des tannaitischen Midrasch zum Leviticus) in drei Tagen und beschäftigte sich drei Monate lang damit, um das Erlernte zu verstehen. - Sabbath 63a: לינמר אינש והדר ליסבר, man soll erst lernen (die Traditionssätze gedächtnismäßig sich aneignen) und dann verstehen (das Gelernte nachdenkend su begreifen suchen); vgl. Sanh. 68a: מכרה והדר נמרה והדר נמרה מר' אליעזר ולא סברה והדר נמרה יהושע ואסברה ניהליח.

Aphel. Moed Katon 18a: אבריה (R. Jakob zu B. Jirmeja b. Tachlifa', indem er ihm die Erläuterung eines Mischnasatzes mitteilt; ebenso Baba Bathra 60b, Ab. zara 42b, Zebach. 34a, 63a, 77b, 80a, Menach. 8b, Sanh. 81b²); Sabbath 60b (Jochanan zu Simon b. Abba); Taanith 18a (Chija zu Bali); Erubin 7b (Schescheth zu Samuel b. Abba); Zebach. 118b (Simon b. Eljakim zu Eleazar); Menach. 26b (Jehuda b. Jechezkel zu Babba b. Jizchak). — B. Mezia 33a: האמבריה יה יה שמברה לי Baba berichtet über zwei, ihm von Bar Ahina zuteil gewordenen Belehrungen: בר אווינא אמברה לי Kidduschin 9b (51a), Sota 39b; s. auch Erubin 56b, B. Mezia 74b. — Nidda 42a: אשברית ניחלית: לבריה אמברית ניחלית: לבריה מסבר ליה לבריה אמברית ביחלים: (er erläuterte seinem Sohne eine Schriftauslegung Chizkija's). — Erubin 21b: . . . ואמברית . . . 140, Art. ומיכו

Ithpael. R. Hasch. 31b unt.: מסתבר מעמיה מילתא ("er sagte etwas, und der von ihm dafür gegebene Grund wurde für richtig befunden"); B. Bathra 125b (Raba): לא הוה מסתברא להו: Taan. 7a unt.: לא הוה מסתברא להו: Pesach. 71a: מכתברא ; Berach. 36b, Sabb. 109b, Kidd. 53a: בותיה דרי מסתברא ; M. Kat. 2b: מסתברא ; מכתברא ;

סְבֶּרְא ,סְבֶּר, Substantiv zum Verbum סְבָּר, סְבָּר, סְבָּר, Substantiv zum Verbum סְבָּר, סִבְּר, סִבְּר, סִבְּר מִשׁי דהוה לי תמן סבירתיה ib. Z. 24 (stat. emph.): כל ההוא כל ההוא (über alles was dem Nachdenken

י So nach der Münchener Handschrift, s. Dikd. Sofrim z. St. בי Hier: לך in der Massora, s. Frensdorff, S. 9.

schwer fiel, habe ich dort nachgedacht). Gittin 50 a 56: אמר ר כון סברא (Jose b. Abun trug es als Ergebnis des eigenen Nachdenkens vor); darauf sagte Mana: רבר איתמר, das ist bereits als rezipierte Schulmeinung ausgesprochen worden. — Berach. 13 c 46, darnach Schoch. tob zu Ps. 18 (12): היא סברה דמילתא (darnach Schoch. tob zu Ps. 18 (12): דוא סברה דמילתא (das ist die aus dem Nachdenken sich ergebende Ursache; entgegengesetzt ist: אבל כך עקרו של דבר, aber die Wurzel, die wahre Ursache ist).

Berach, 52a: מאן שמעת ליה ראית ליה האי סברא. Ab. zara 45b: האי סברא מנא ליה cebenso Jebam. 9a. — Pesach. 25 b: מגלו מברא הוא: Jebam. 54 b; האי מברא היא. -- Kethub. 2b: סברא דנפשיה קאמר -- Berach. 49b: התם בסברא פליני. -- Besonders häufig ist אכרא neben מרא angewendet; die Bedeutung der beiden Wörter ergibt sich aus der ihrer Verba. Von den beiden älteren Schülern Rabe, Assi und Kahana heißt es Sanh. 36b: דלנמריה דרב הוו צריכי ולקבריה דרב לא צריכי. In Erubin 18a, Sota 20a wird über Meirs Studium erzählt: אחא לקמיה דר ישמעאל ונמר גמרא הדר אתא לקמיה דר' עקיבא וסבר סברא. Abaji sagt in bezug auf eine halachische Überlieferung (Joma 33a): מרא נמירנא מברא לא ידענא. — Gittin 6b (Abaji): מילתא דתליא בסברא . . . הא נסרא היא ונסרא לא שמיע ליה. Erubin 60a (Abaji's Frage an Joseph): או הוא מברא דו מרא דו יעחק נמרא או vgl. die an Aschi gerichtete Frage (Jebam. 25 b, B. Bathra 77a): איז מברא או מברא Pesach. 94a: איזה מברא וחדא סברא. Über das Studium Raba's und Rami b. Chama's bei Chisda wird erzählt (Sukka 29a): מרהמי בנמרא בהדי הדרי והדר מעייני בסברא. S. noch die beiden Aussprüche Abaji's und Raba's, Erubin 53c (אוברא ... למרא ... למרא ...). — מברא neben מדר s. Art. קרא.

Zeit zur Bezeichnung der die Redaktion des babylonischen Talmuds endgültig abschließenden Schulhäupter der babylonischen Akademieen (im 6. Jahrhundert) verwendet wurde (die Saboräer), findet sich zweimal im palästinensischen Talmud. Einmal gebraucht es der bab. Amora Samuel (Sabbath 6a se), indem er die Ausgleichung zwischen zwei einander widersprechenden Halachasätzen mit den Worten einleitet: אליף ולא שימש ביי עביד הדין סבורא דלא. Er will damit sagen, daß wer nicht gelernt hat? wie diese Halachasätze zu verstehen sind, und sich die Kenntnis davon nicht durch den Verkehr mit Gelehrten erworben, durch bloßes Nachdenken und Klügeln den Widerspruch nicht lösen kann. Ein anderes Mal ist es Hela, ein pal. Amora des 4. Jahrhunderts, der das Wort gebraucht. Er sagt dem Chananja, der als "Genosse der Gelehrten" bekannt ist, er möge die der seinigen

entgegengesetzte Meinung, die Chaggai im Namen Zeïra's lehrte, annehmen, denn Chaggai sei ein Mann der nachdenke, also urteilsfähig und verläßlich (Kidduschin 63 d 48, 52): קבל לחניי דחניי אינשא

סדר. Piel, סדר: ordnen. Nur das Partizipium wird aus dem Kal gebildet (סוֹדָר). Von der die Redaktion der Mischna betreffenden Tätigkeit heißt es in bezug auf M. Megilla I, 1 und Esther 9, 28: מי שסידר את המשנה סמכה למקרא (j. Megilla 70b 24; בעל משנה שהוא סודר הלכה :(1): Pesach. 30d 41). — Lev. r. c. 22 (in Koh. r. 5. 8 ist עודר zu עודר korrumpiert): Ruth r. 1. ו (in der Deutung von Gen. 49, 12): את ההלכה 12 Ruth r. 1, 16: ברום הלכות לה הלכות נרים, Sch. tob zu Ps. 55 (1): שהוא מסדר את ההלכות (s. unt., S. 136). — Vom Gebete.² Sch. tob zu Ps. 30 (2): ארבעה הם שסידרו תפלה (Jirmeja, Jirm. 32, 16; Habakkuk, 3. 1; David, Ps. 17, 1; Moses, Ps. 90. 1); ib. מדר תפלה usw.; Pesikta r. 6b (von Salomo, in bezug auf I Kön. 8): כמה תפלות סדר (I Kön, 8); שכן שלמה סידר בתפלתו 3: במדבר (I Kön, 8); Sch. tob zu Ps. 22 (24), in bezug auf den Esther in den Mund gelegten 22. Psalm: מורר עליה תפלה; ib. zu Ps. 55 (4): היו סודרין עליו תפלה (sie beteten für ihn); ib.: היו סודרין עליו (Jakob und Lea beteten für Rachel)3; Pes. r. 130b, in der Paraphrase von Jer. 37, 20: סודר אני תפלתי לפניך; Midr. Sam. c. 4 (4), zu I Sam. 2, 1: התחיל סודר ; ib. zu Esra 10, 1: התחיל דברים. — Von den Psalmen. Sch. tob zu Ps. 22 (14): דתחיל סודר עליה מומור (s. oben); ib. zu Ps. 100 (2): עליה מומור לתודה -4.4 ---Lev. r. c. 32 (2), Koh. r. 1, 13, zu Ezech. 22: כ"ד המאות סידר סדרן הכתוב . . Ab. di R. N. c. 37 (p. 112 ed. Schechter): סדרן הכתוב אחד אחד, von der Aufeinanderfolge der Reden Hiobs und seiner Freunde.

סֵדֶר, Ordnung. J. Joma 44b 2: Beim öffentlichen Vorlesen

aus der Thora dürfen keine Abschnitte übersprungen werden כדי שישמעו ישראל תורה על סדר; ib. 44b 32 (Jose b. Chanina). in bezug auf Lev. 16, 28: חוץ מזה כתובה על סדר הוץ auf Lev. 16, 28: ib. Z. 33. zur Widerlegung des vorhergehenden Satzes (Jose): עוד היא אמורה על סדר: Megilla 73a 26: עוד היא אמורה על סדר, in bezug auf die ihrem Inhalte noch chronologische Aufeinanderfolge der Psalmen 104ff.² Sch. tob zu Ps. 3 (2) als Deutung des Wortes ערכה. Hiob 28, 13: ערכה על הסדר -3. Hiob 28, אינתנו פרשיותיה של תורה על הסדר -3. tob zu Ps. 116 (2), als Deutung der Worte גוביםי אסרא. V. 2: שאני יום (die Abschnitte über die Festopfer, Num. 28f., aus denen an den betreffenden Festtagen vorgelesen wird). - Die beim Gottesdienste an Sabbathen vorgelesene Perikope heißt סַרַר (aram. סָרָרָא). Lev. r. 3 (6): Chanina b. Acha kam einmal als Fremder in eine Synagoge und fand Lev. 2, 3 als Anfang der Perikope (אשכח הריז פסוסא ראש סדרא: in Esther r. 1, 9 dafür: ראש הסדר).4 — In der Legende von Nakkai. dem Schulmeister von Migdal-Zabbaaja heißt es (j. Maaser scheni 56a 14, Echa r. 3, 9), daß er an jedem Freitage nach Jerusalem hinaufzog und die am Sabbath zu lesende Perikone durchlas (erläuterte), (סשם סדריה (סדרוי), הוה סלים ופשים סדריה (s. Art, סשם). Tanch. B. מינחס 3 Anf.: על תחלת הסדר (gemeint ist Num. 25, 10f., der Anfang der Perikope). In der Massora bed. אסדר. Plur. סדרים, die Sabbath-Perikopen im dreijährigen (oder 31/2-jährigen) Zyklus. S. Mass. Sofrim XVI, 10: סע"ה סדרים. - Auch die alten Abschnitte der prophetischen und hagiographischen Bücher hießen 330. Der Midrasch Koh. r. hat Abteilungen, die als סידרא חליתאה und סידרא תליתאה bezeichnet werden und den Abteilungen des Koheleth-Buches selbst entsprechen. - J. Joma 44b 3, Megilla 75b 58: סדרו של יום, die Perikope des Versöhnungstages (Lev. 16 und 23, 24-32); Megilla 75a 47: של יום 6, die Perikope des Purimfestes (Exod. 17, 8-16).7 — J. Pesach. 30d 1 (aram.): עד יפני סדרא, Taan. 64c 27: עד יפני סדרא; in Pes. r. עד : ib.: עד ששלמו סדרים : ib.: עד

שלמים שולמים. ib. (als Deutung der Worte אלא סדרים שולמים. Gemeint ist die Gebetsordnung des Sabbathausganges. — Tanch. B. יידי 16: זידי 16: איל סדרו של עולם הוא מהלך, von der Zwölfzahl der Stämme, welche in der "Ordnung der Welt" begründet sei; denn der Tag hat 12 Stunden, die Nacht ebenso, das Jahr hat 12 Monate, die Zahl der Sternbilder des Tierkreises ist zwölf. Ib. שניתי סדרו של עולם 24: שניתי סדרו של עולם; Gott spricht: Ich habe die Ordnung der Welt (die Naturordnung) verändert; denn nach der Vorschrift (Exod. 34, 20) wird das Erstgeborene des Esels durch ein Lamm gelöst, in Ägypten aber wurde ein Lamm (Israel, Jer. 50, 17) durch die Erstgeborenen des Esels (Ägyptens, Ezech. 23, 20) gelöst (Num. 8 17).1

אקדס. In dem mehrfach vorkommenden Ausdrucke אידרא bedeutet pod nicht "eig. zu lesen aufhören" (Levy IV 79a, Jastrow 1200a), der ganze Ausdruck bedeutet auch nicht speziell die Haphtara lesen (Levy ib., Jastrow 959a); sondern der nur in Babylonien gebrauchte Ausdruck ist gleichbedeutend mit dem palästinensischen איף oder kurz משם (s. diesen Artikel) und bedeutet, genau übersetzt: den biblischen Abschnitt in Verse zerteilen, versweise lesen; das S. 133 aus Megilla 18 b erwähnte איוס אורד מסדר enthält die Elemente des Ausdruckes in umgekehrter Beihe (die Bibelverse der Ordnung nach lesen). Es scheint, daß man den Ausdruck besonders auf das Lesen der hagiographischen Bücher anwendete. Aboda zara 19a wird erzählt, daß Levi b. Sisi und Simon der Sohn Jehuda's I vor dem letzteren saßen und die Psalmen lasen: יתבי קמיה דרבי ופסקי סידרא. Wahrscheinlich stand hier ursprünglich noch die Angabe: תהלים. In einer anderen Erzählung, in welcher ebenfalls Simon der Sohn Jehuda's I vor seinem Vater sitzt und die Psalmen liest, heißt es ausdrücklich (Baba Bathra 164 b): יתיב קמיה וקא שמיק סידרא בספר תהלים. — In Nahardea herrschte der Brauch, daß man am Sabbath beim Nachmittagsgottesdienste Abschnitte aus den Hagiographen las (Sabbath 116b): ובנהרדעא מסקי סידרא בכתובים במנחתא רשבתא. Die übliche Annahme, daß es eine Art Haphtara-Vorlesung war, die sich an die peutateuchische Perikope anschloß, findet im Texte dieser Angabe selbst keine Begründung. Wenn in Joma 87ab erzählt wird: סירא קמיה דרבי, ist nicht ersichtlich, aus welchem biblischen Buche Rab vor Jehuda I las. 2 Sabbath 152a: ברב כהגא הוה פסים סיררא קמיה דרב; wie dort der Zusammenhang lehrt, las Kahana bei Rab das Buch Koheleth vor. Daß auch das Vorlesen aus den prophetischen Büchern durch unseren Ausdruck bezeichnet wurde, zeigt das in Moed Katon 16b Erzählte: שורא בר

¹ Die chronologische "Ordnung der Welt", die geschichtliche Aufeinanderfolge der Begebenheiten, bed. סדר עולם in dem bekannten tannaitischen Werke. Zu סדרי מועדות (Festkalender), j. Erubin 21 c 25, vgl. Mechiltha zu Deuteron. 16, ו (Hildesheimer-Jubelschrift, hebr. T. S. 13): כהנים מסני סדרם בני מקומות מזכיר פרשת מועדות (Ridesheimer-Jubelschrift, hebr. T. S. 13). בהנים מסני סדרם בני מקומות מקרא של גביאים או של כתובים Paschi erklärte: בהנים מסני סדרם בעודו משני מדוונים או של כתובים בא Paschi erklärte: אמנים מסני מדוונים משני מדוונים משני מדוונים משני מדוונים משני מדוונים משני מדוונים משני מדוונים או של כתובים betätigten Annahme aus, daß mit dem Ausdrucke nur das Lesen nichtpentateuchischer Bibelstücke gemeint ist.

אוביה הוה קפסיק סידוא קמיה רוב יהודה, wo von II Sam. 23 die Rede ist. Die letztere Stelle zeigt auch, daß bei dieser Lektüre der biblischen Bücher sich an die Vers nach Vers geschehende Lesung des Textes auch die Besprechung exegetischer Fragen knüpfte.

Für קרף im bab. Talmud sei der Grundsatz (Baba Kamma 102a) erwähnt: אין סדר למשנה, "es gibt keine Aufeinanderfolge für die Mischna", sodaß man aus dem Nacheinander der Mischnasätze etwas folgern könnte; doch gilt — wie dort gesagt wird — dieser Grundsatz nicht innerhalb eines Mischnatraktates, sondern in bezug auf Stellen verschiedener Traktate.¹ — אום als Bezeichnung der sechs Teile (Ordnungen) der Mischna s. Sabbath 31a, Megilla 29b. — Die Naturordnung (vgl. vor. S. של עולם) heißt Sabbath 53b (Rab, Abaji):

סְּדְרָן), Bezeichnung des Kenners der Halacha, der die Mischnasätze in ihrer Reihenfolge innehat und vortragen kann. In Sch. tob zu Ps. 87 (5) ist סדרן מב חברון חבר חברות הלכות בים מדרן מביים הלכות בים מדרן מונית בים חברון מונית בים מדרן מונית בים מדרן מונית בים מדרן מונית בים מדרן אונית בים מביר את ההלכות בים בים מבירון שהוא מסדר את ההלכות בים בים מבירון מונית מסדר את ההלכות Substantiv verstanden: Ordner der Halachasätze. S. auch die Baraitha, Horajoth 48 c 7: המודרן קודם למילמלון.

אָן דְּנָסָ. S. oben, S. 32, Art. מרנא.

אניאD. 8. Art, אחשמש.

עמר שלמה על סודה של תורה : TID, Geheimnis. Schir r. 1, 1: עמר שלמה על סודה של . Vgl. S. 146, Art. סָתָר.

¹ Anderes bed. סדר משנה in der Baraitha Erubin 54b. ² Das ist die richtige Lesung; Jalkut: המדרן הזה S. Buber s. St. ³ S. auch unt., Art. אבר. ⁴ Viell. muß hier gelesen werden סום (scil. של שבעת ימי (המלואים).

דתורה (des Buches Exodus); Tanch. B. וויא 4, ib. איי 15: איי אומצעיתה בין החלתה הוויא בין 15: איי 16: איי 15: איי 15:

Sukka 52b, zu II Sam. 12, 4: אורח ולבסוף קראו אורח ולבסוף קראו הלך ולבסוף קראו הום נמי כתיבא שריפה לבסוף (Pesach. 75a, zu Lev. 4, 12: שריפה לבסוף התם נמי כתיבא שריפה לבסוף אידי בי בי בתיבא שויפה שריפה לבסוף (Pesach. 75a, zu Lev. 4, 12: שריפה סיפא סיפא שריפה שריפה

Anfang und Schluß eines Mischnasatzes heißen יסיפא und אסיס; für den jerus. Talmud s. Levy III 517b.

בים, schließen, opp. החם (beginnen). Das Verbum vertritt im babylonischen Talmud, auch in tannaitischen Texten und in Aussprüchen palästinensischer Autoren, das in der tannaitischen Literatur und in Palästina übliche בין מצינו ברברי הראשונים שהיו חותמין את (Baraitha): אבן מצינו ברברי שהח וברברי שהח וברברי שהח וברברי שהח וברברי נחמות; dafür hat die Baraitha des bab. Talmuds, Berach. 31a: שמיים (und ebenso Tos. Berach. 3, 21).5 — Berach. 10a (Regel Jochanans, belegt mit Ps. 1 und 2, die als ein einziger Psalm betrachtet werden): בל פרשה שהיתה חביבה על רוד פתוח בה באשרי ומיים בה באשרי .55a (Chag. 27a, Menach. 97a), Frage zu Ezech. 41, 22: מתח במובח ומיים בשולחן

¹ Hierher gehört auch die Bemerkung Ammi's (im Namen Simon b. Lakischs) zu einer Baraitha, Gen. r. c. 47 (10). ² S. auch *Frensdorff*, S. 9, 11.

³ S. Tann. Term. S. 65. 4 S. oben S. 69. 5 Die Tosefta schließt sich auch sonst sprachlich dem bab. Talmud an. — Auch die Bar. Baba Kamma 22b (vgl. ib. 60b) hat: נומים בנוקי ממונו ומיים בנוקי ממונו ומיים בנוקי ממונו ומיים בנוקי נומו (zu Exod. 22, 15); ebenso Bar. B. K. 2b (zu Exod. 21, 28, 35):

[•] Vgl. Art. Dn⊓, das zweite Beispiel. 7 Als Subjekt der Verba ⊓nb und bn⊓

Zebach. 43b, zu Lev. 7, 21 (צותר אולל ונכרתה אולל ומרות הכתוב בלשון נקבה ולשון זכר באמצע הואיל ופתח הכתוב בלשון נקבה ולשון ובר באמצע בו הוא בתרי ומיים בחליל ומסיים באבוב. — In bezug auf Mischnasätze. B. Kamma 27a: תחם בחבית ומיים בחבות בחבית ומיים בחבות בחבית ומיים בחבות בחבית ומיים ברחבות השבית המיים ברחבות השבית המיים ברחבות השבית המיים בה בחבית המיים בה בחבית המיים בה בחבית ומיים בה בחבית בחבית

In der Bed. "genau bezeichnen" (s. Levy III, 489b) ist unser Verbum angewendet in dem Ausdrucke לא מסייםי קראי, "die beiden Bibelstellen sind nicht bezeichnet", d. h. es ist nicht erkennbar, welche der beiden in ihnen zu findenden Bedeutungen der einen, welche der anderen gehört; B. Mezia 31a und 32b, in bezug auf Exod. 23, 5 und Deut. 22, 4. Genau so wird der Ausdruck לא מסים angewendet, um zu sagen, daß nicht erkennbar ist, welchem der Urheber zweier entgegengesetzter Meinungen die als den Grund ihrer Kontroverse erkannte unterscheidende Ansicht zuzuschreiben ist; s. Sabbath 24 b, 26 a, Erubin 13a. Mit אמר דר' . . הוא דאמר wird angegeben, daß in einer Tradition über die Äußerungen zweier Autoren durch einen anderswoher bekannten Ausspruch des einen von ihnen die Zugehörigkeit der beiden Äußerungen genau bestimmbar ist. S. Sabbath 31b: תסתיים דר' אלעור בר שמעון דאמר . . . דאמר ר' יוחגן משום . . אוים דר' חייא הוא ; Sabbath 78a, Joma 4b, Gittin 5b, Temura 4a. — Nachman (b. Jakob) sagt einen Amora (Ena der Alte), der einer von jenem gelehrten agadischen Überlieferung eine andere entgegensetzte: מיני ומינך תסתיים שמעתא, durch mich und dich wird die fortan zu lehrende Überlieferung bestimmt, indem jene beiden einander scheinbar widersprechenden Überlieferungen miteinander kombiniert werden, Megilla 14b unt. Dasselbe sagt Nachman demselben Amora in bezug auf die Ausgleichung eines Mischnasatzes mit einer Baraitha, Pesachim 88 a. S. auch Ab. zara 16 b.

In palästinensischen Texten habe ich bloß zwei Beispiele für מים in den angegebenen Bedeutungen gefunden. Lev. r. c. 9 Ende, zu Num. 29, 39: ממים בשלמים (in der Aufzählung der Opferarten stehen am Schlusse die Friedensopfer). — Schir r. 1, 11 Ende (in der Auslegung Jehuda's, des Sohnes Chija's des Babyloniers, zu Hoh. 1, 10–11) 5: ממלה ממימא ומלה ממימא. Höchst wahrscheinlich

ist הכתוב zu denken (s. das folgende Beispiel und S. 137, Anm. 5); als Objekt: את הדברים, s. das erste Beispiel dieses Artikels.

¹ Hier ist als Subjekt zu denken: אוְהַ. 2 S. auch Baba Bathra 125b (El. b. Pedath): דבר זה נתחת בנדולים ונתחת בקשנים 3 Partic. pass. Pael (— hebr. אוֹרָים). 4 So nach der berechtigten Lesung, a. Agada der pal. Am. V, 7, Am. 2. 5 S. Die Ag. d. pal. Am. I, 52.

ist statt מלה zu lesen: מגלה und das Hohelied ist als in sich abgeschlossene Rolle bezeichnet. Nach dem im Eingange dieses Artikels angegebenen Sachverhältnis ist ar. מסיימא (— hebr. התומה) das babyl. Synonym zum pal. התומה.

סימן מסר הקב"ה לאברהם :12 לך לך לד. Zeichen. Tanch. B. סימן שכל מה שאירע לו אירע לבניו; in den Begebenheiten seines Lebens, in erster Reihe in den Worten von Gen. 12, 2f. gab Gott Abraham Zeichen für die künftigen Geschicke seiner Kinder (Israels). Gen. r. c. 48 (7), zu Gen. 18, 1: אתה סימן לבניך; Lev. r. c. 29 Anf.: סימן היה לישראל : Tanch. B. סימן היה לישראל (nämlich der Ausdruck TDD, Gen. 50, 24, angedeutet in Exod. 4, 81). — סימן לנאולה האחרונה und סימן לנאולה ראשונה (נאולה האחרונה und (nämlich אנכי, Exod. 3, 12, vgl. Gen. 47, 4, und Mal. 3, 23). — Tanch. B. יוצא 7: סלם d. h. das Wort סלם (Gen. 28, 12) ist ein Zeichen für den סיני, da beide Wörter ihrem Zahlenwerte (130) nach gleich sind. — Tanch. קרח 5: אע"ם שלא פרסמן הכתוב נותן את סימניהן, mit den Worten in Num. 16, 2 gibt die h. Schrift Zeichen an, an denen die Anhänger Korachs als die in Num. 1. 16 f. mit gleichen Worten gekennzeichneten Stammfürsten zu erkennen sind. — Koh. r. 12, 9, Sch. tob zu Ps. 9 (2): שלשה סימנים סימנתי לך וסיימתי לך בקברו של משה. nämlich die drei topographischen Einzelheiten in Deut. 34, 6.2 — Midr. Sam. c. 19 (7): ר' שמואל בר נחמן הוה עביד לאילין פסוקיא סימנין, d. h.: S. b. N. machte Zeichen für die Psalmverse 118, 21-29, um anzugeben, wie die einzelnen dieser Verse durch David, Jischai, die Brüder Davids (אחזי), Samuel und Alle (מלם) gesprochen wurden; die Zeichen lauten: די"אש איש"ך כשרך. In dem die Messiaszeit betreffenden Ausspruche zu Ezech. 39, 9 (j. Schebiith 35 c 31, Lev. r. c. 31 Anf.) ist als "Zeichen" (סימנא) für die Vorhersagung, die der Ausspruch enthält, ein Sprüchwort angegeben. - S. auch j. Kilaiim 30c 37.

Für אדה לדבר האה לדבר (Beweis für die Sache) hat einmal die Baraitha des babyl. Talmuds: סימן לדבר s. Megilla 31 b, Nedarim 40 a, verglichen mit Tos. Aboda zara c. I Ende. Diesen Ausdruck bietet der bab. Talmud auch sonst in tannaitischen Sätzen; s. Berach. 2 b (= Tos. Berach. I, 1); ib. 3 b; ib. 31 a (Ps. 10, 17 ist "Zeichen" für die These Abba Sauls, daß der Betende sein Herz auf Gott zu richten habe; Tos. Berach. III, 5 in anderem Sinne .— Arachin 13 a: מימנא בעלמא:

¹ S. Blaw, Zur Einl. in die h. Schrift, S. 38, Anm. 3. ² S. b. Sota 18 b: מימן בתוך סיטן כוער (dem entspricht im Sch. tob a. a. O.: מימני סימנים. ³ S. das Targum z. St. (Monatsschrift, Jhg. 1872, S. 415). — S. ferner oben S. 124, Anm. 3. ⁴ S. Tann. Term. S. 179. ⁵ S. Ag. d. Tann. II, 368.

Ein Ausspruch Chisda's 1 lautet (Erubin 54b): איז התורה נפנית אלא בסיפנים. die Kenntnis der Thora? wird nur durch Zeichen erworben; er begründet das mit einer Auslegung der Worte שימה במיהם (Deut. 31, 19), indem er statt שִּימָה liest: הְּיָּכֶיּ, "bezeichne sie", d. h. mache ihr Zeichen. 4 Dieselbe Mahnung, das Erlernen der Thora durch "Zeichen" zu erleichtern, fand man in dem Nebeneinander der Buchstaben 'ס' מימנים עשה [בתורה] Sabbath 104a. In der Auslegung von Kohel. 12, 9 deutete Baba (Erubin 21b) die Worte: "er lehrte das Volk die Erkenntnis" so: דאגמרה בסימני ואסברה בדרמי לח d. h. er erleichterte die gedächtnismäßige Erlernung der Thora durch Zeichen und das Verständnis der Thora durch Analogien. Unter "Zeichen" sind natürlich nicht geschriebene Zeichen zu verstehen, sondern mnemonische Hilfsmittel für das Studium, wie deren der babylonische Talmud in großer Anzahl darbietet. Diese Mnemonika — zu denen man auch die mnemonischen Sätze der Massora rechnen darf — werden im bab. Talmud mit dem Worte ימימגר (סימניק) eingeleitet. Sie bildeten einen wichtigen Faktor in der Redaktion des Talmuds. Nachman b. Jizchak ist derjenige Amora, in dessen Namen sich viele dieser Mnemonika finden (Sabbath 66a, Jebam. 21a, Kethub. 6a, Chullin 106a, Arachin 11a, Nidda 45b; s. noch Berach. 44b, Joma 28b, 29a, 42a, Sukka 55a, Taan. 9b, 10a, Jebam. 10a, Keth. 72b, B. Bathra 147a, Ab. zara 39a, Zebach. 119b, Menach. 86a, Chullin 46a, 62b). Eine große Menge anderer Mnemonika, welche die Reihenfolge der Bestandteile des Talmudtextes sichern sollen, sind mit der Überschrift po allenthalben im bab. Talmud zu finden. - Den Judäern wird - im Gegensatze zu den Galiläern - nachgerühmt (Erubin 53a), daß sie nicht nur auf die Korrektheit der Sprache achteten, sondern auch "Zeichen festsetzten" (ומנחי להו סימנין) und deshalb im Besitze der Thorakenntnis blieben. Dieser Ausdruck (ממנח בהו סימנא) findet sich auch bei der Angabe über die Zeichen, welche zwei babyl. Amoräer für die in einer Baraitha genannten, von den Leviten an den Tagen des Laubhüttenfestes gesungenen Psalmen feststellte (Sukka 55a). S. auch Kethub. 54a: אב כהנא רב אסי מתני איפכא ומנח בה סימנא :ab. 77a: סימנא בה סימנא . . . ומנח בה סימנא . .

סיים, Piel סָּיֵּע (Pael סֵיֵּע), geschr. סיים: helfen, unterstützen. Im jerus. Talmud wird häufig zur Ansicht eines Tannaiten oder

¹ Nach einer Version "im Namen Jehudas" (J. b. Jechezkel). ist hier im weitesten Sinne verstanden. 3 So liest eine Quelle (bei Rabbinowicz V, 219) für וסימנה. Vgl. סימנתי סימנתי an der oben zitierten Stelle Koh. r. 12, 9. 4 Ebendas. wird berichtet, Abahu habe die Mahnung, für die Thora Zeichen festzustellen, in Jerem. 31 ,20 (סימנים = ציונים) angedeutet ⁵ Das ist die ursprüngliche Lesung, s. Rabbinowicz V 77f. בעמים ist erklärende Glosse zu סימני (od. סימנין). Die Übers. Levy's III, 512a wird 6 Über מימן (Bar. Sabb. 115 b unt.) s. Die Andadurch hinfällig. fänge der hebr. Grammatik, S. 26, Anm. 1. ⁷ S. oben S. 32. — Jakob Brüll, Die Mnemonotechnik des Talmuds (זורש לציון, Wien 1864), S. 21; N. Brüll, Jahrbücher II, 62 ff. ⁸ Spuren der Mnemonika im jerus. Talmud 9 S. Rabbin. V, 201. 10 S. auch Frensdorff. s. Beth-Talmud I, 111. 11 Aus tannaitischen Texten ist zu Tann. Term. 131 f. nachzutragen: Bar. Nazir 52b: ועוד מקרא מסייעו; Sanh. 91b (Jehuda I): דבר זה לימדני אנטונינוס ומקרא מסייעו.

Amoräers eine dieselbe unterstützende Bibelstelle mit den Worten eingeführt: קרייה(א) מסיים לרי; s. Pesachim 34c 33, Schekalim 49c 38. 39. 41 (- Sota 22c 1. 2. 5); Sukka 55d 35; Taan. 68b 31; Megilla 72 c 8; Nazir 51 d 21; Baba Bathra 14a 16; Sanh. 25 c 45, 30 c 59; Ab. zara 39b 71; Horaj. 46a 70. Einigemal heißt es so: **T .. מסיעא לרי, s. Demai 24d 48; Megilla 72c 2; Gittin 46b 11. Bei Anführung von Beweisstellen aus der Mischna: מתניתא מסייעא לרי, s. Berach. 4c 4, 7c 5; Pea 17d 65, 20a 35; לישן מתניתא מסעייא . . לר אית מתניתא מסייעא לדין ואית מ' מס' לדין; s. Pea 19b 36. 51; אית מתניתא מסייעא לדין B. Mezia 9d 55: Jebam. 10b 56: . . מטייע לרי . . S. auch Berach. 4c 50: . . ארא מסעיא. Im agadischen Midrasch findet sich die Formel mehrfach angewendet. . . הרא (דא הא) מסעייא ל Gen. r. c. 1 (15) 1, 20 (8), 21 (7), 22 (5), 24 (7), 26 (2), 33 (5, 8), 34 (9); Lev. r. c. 9 (6); Schir r. 4, 16; 7, 8; Ruth r. 4, 5; Echa r. 1, 16 (מעשה בדואג בן יוסף); Koh. r. 3, 2. - אף קרייא מסייע ל. Lev. r. c. 9 (6); אף הדין קריא מס' ל', Schir r. 4, 16; ל Exod. r. c. 28 Ende. קרייא מסייע, Midr. Sam. c. 5 (1); המקרא מסייע, ib.; . . יקרא מסייע לו לר', Sch. tob zu Ps. 99 (1); מקרא לד, ib. zu Ps. 9 (12); את מסייע את, Pes. r. 17a; והכתוב מסייע .. לר. Sch. tob zu Ps. 31 (4). — Echa r. Procem. 21: ואית לן ממקום שהמקרא מסייעי ליה. — Gen. r. c. 1 (15): ממקום שהמקרא לבית שמי משם דבית הלל מסלקין אותן; ebenso Lev. r. c. 36 (1).

ימסת 49 a (Chieda): מסיעני; B. Mexia 48 a: לית ליה קרא מסייעי ליה קרא קרא (Chieda): מסי מי דרי יהודה דקמסיעי ליה לה לדם: Jebam. 47 a: מסתבר מעמיה דרי מאיר דקמסיעי ליה קרא מסימי ליה לדיש לקיש (Gittin 48 a: דרי יהודה בקרא ומהגיתא מסיעי ליה לריש לקיש (ebenso B. Kamma 22 b. — אוני רי חייא לסיועי לריב"ל (Sabb. 146 b, Chullin 4a, Temura 14 b; הניא דמסיע ליה לרי. לימא (לימא – Berach. 27 a, 48 a, Sabb. 10 b, Joma 22 b. — לימא (בריב"ל (Erubin 80 a, Pesach. 15 b, Gittin 29 a, Sanh. 71 b.

ארזיים, Unterstützung (Beweis), Substantiv zu unserem Verbum. Baba Mezia 48 a: אינבתא ולא מיינתא אל, d. h. weder Widerlegung, noch Unterstützung (in bezug auf Lev. 5, 13).

МДО. S. Art. 110.

PDD, Peal: aufsteigen. Die Redensart vom aufsteigenden Gedanken (vgl. Dan. 2, 22: יודער סליקן (ידעיר), mit welcher meist eine vorübergehende Meinung, ein Einfall bezeichnet wird, findet sich in doppelter Form. Die seltenere Form lautet: אינערן מעימער וויינער מעימער אינער וויינער מעימער וויינער מעימער וויינער מעימער וויינער מעימער וויינער על וויינער על מעימער וויינער מעימער וויינער וויינער מעימער וויינער וויינער מעימער וויינער וויינע

¹ So bei *Theodor*, S. 13; die Ausgaben: אדעתין ² אדעתין אף דין קרא מסייע לי (= hebr. עלה) ist der Lesung אדעתא vorzuziehen. ³ Vgl. Art. אלה

בחיב.; Berach. 15b: . לא סלקא דעתך: Berach. 40a: מלקא דעתן: Berach. 40a: מלקא דעתן: Berach. 13b: סלקא דעתן: (fragend).

Aboda zara 19a: אים סילם, "das Buch war zu Ende", sie hatten die Lektüre des Psalmbuches beendet.

למסי, Pael (eig. blenden), in der Tradierung der tannaitischen Lehrsätze etwas, was für unnötig oder unrichtig oder einer anderen Überlieferung widersprechend erkannt wurde, beseitigen, es nicht wieder tradieren. — Temura 14a (Joseph): אווי אווים מכונים מווית נסכים מווית ומסי מווית מסים אווית מס

700. Kal. L. In der Bedeutung: anlehnen, in die Nähe von etwas stellen. J. Joma 38b 16: למה סמד הכתוב מיתת מרים לפרשת לפה ספר הכתוב מיתת :Num. 20, 1 neben Num. 19); ib. Z. 18 פרה למה ספד :(Deut. 10, 6)2; Exod. r. c. 16 (2): למה מומה (Num. 6 neben 5, 11-31).3 -- Hiphil. וספני מה הסמיך פרשה זו :Gen. r. c. 85 (2), in bezug anf Gen. 38: זו למה נסמכה פרשת חלה לפרשת ע"ז :(Niphal. Lev. r. c. 15 (e) למה נסמכה פרשת חלה לפרשת ע"ז : zu Num. 15, 17-21, neben 15, 22ff.; Tanch. למה נסמבה 2: למה ערשת פללות, zu Deut. 29, 9ff., nach Deut. 28; Lev. r. c. 24 (6): מפני מה נסמכה פ' עריות לפ' קדושים, zu Lev. 20, neben Lev. 19. — Tanch. חקת 37: מלכך נסמכה אסיפת אהרון אחר פרשת מלך אדום zu Num. 20, 22 ff.; ib. סנחם 7: זו לכך נסמכה ברשת מדין לפרשה זו 7: עלכך נסמכה ברשת מדין Num. 27, 1ff.; Koh. r. 3, 2 (zu Prov. 30, 16): למה נספוך שאול אצל רחם. — Partizipium pass. Exod. r. c. 16 (2): שתי סרשיות סמוכות. Sch. tob zu Ps. 71 (1): של מעלה . — In der Regel Jose b. Zimra's 6 über אָתָר und אָתָר (Gen. r. c. 44, Esth. r. 2, 1): אחר סמוך אחרי מופלג — Das aram. Partiz. pass.: דססיך 77, Gen. r. c. 20 (9), Pesikta 25a, Sch. tob zu Ps. 91 (5).

II. In der Bedeutung: stützen, anlehnen, und zwar die Satzung auf (an) den Schrifttext. J. Gittin 46c 41: יספרא למקרא; die in M. Gittin V, 1 stehende erste Satzung beruht wohl

¹ S. b. Moed Katon 28 a (מלמה נסמכה).

Tanch. אחרי 10; nur מנו 10; nur מלמה נמנו 28 a אמרי מה 10; nur מו מוני מה אחרי מחרי מו 3 Nach der Bar. Berach. 63 a und sonst (. מלמה נממכה 4 S. Tanch. B. מנחבה לירינה לירינה לירינה לירינה מו 11 Ende: מנחבה של 12 אונים 112.

* So muß gelesen werden für מנחבה 4 S. Die Ag. d. pal. Am. I, 112.

auf einen sachlichen Grunde, wird aber auch durch Anlehnung an Exod. 22, 4 bekräftigt. 1 Jebam. 12c 9: עד שלא סמכודא . . . עד ממכו להם מסרא: Kethub. 29d 72: משממכוהו למסרא. S. auch S. 133. Art. 770 Anf. — Schebith 39c 48 (von der Institution des Prosbol): סמכוהו לדבר (Chagiga 76 b 30: דו סמך לה לדבר מנה 2: Chagiga 76 b תורה (j. Pea 15a 73 fehlt לה). — Der Tanchuma-Midrasch enthält einige Beispiele für die Anwendung des Verbums 700, jedoch in teilweise anderer Bedeutung. B. יירא 40, in bezug auf einen alten Midrasch, wonach in Jerem. 19. 5 die Worte אניתי sich auf die Opferung der Tochter Jephtha's und לא דברתי auf die des סמכו דבור למלך מואב. Ib. 16 (in bezug nuf die Institution des Fastens am Montag und Donnerstag): ומנין סמכו הדורות שיהו מתענין ומנין : במדבר (in bezug auf die Sabbathgrenze): ומנין . . חורה מדברי חורה (Num. 35, 5); ib. 21 (zu einer Halacha Simon b. Gamliels, Sabbath 135a): וכמה סמכה דעתו של רבן שמעון מסמכין (Num. 18, 16). — Piel (Pael) נמליאל לדבר תורה, s. Art. מחוור, S. 110.

I. Berach. 10a: נומכה מרשת אבשלום לפרשת נוג ומנוג (Ps. 3 und 2). Die exegetische Methode, die nebeneinanderstehenden Abschnitte und Verse aus einander zu erklären, wird mit dem Ausdrucke ממוכין) ממוכים bezeichnet, und Eleazar b. Pedath findet sie in Ps. 111, 8 angedeutet (Berach. 10a, Jebam. 4a). Berach. 10a (Abahu zu den Judenchristen): אתון דלא דרשתון ממוכין ... און דלא דרשת ממוכין בכל התורה במשנה תורה דריש אמילו מאן: (Berach. 21b (Joseph): אחור הויה שמלו מאילו מאן: (Berach. 21b (Joseph): אחור הויה דריש שמלו ממוך ליה tin הני ממוכין (ib. יבל התורה במשנה תורה דריש auf den benachbarten Schrifttext hingewiesen; s. Berach. 63a: Num. 5, 12 nach V. 10; Sabb. 68b: Num. 15, 30 nach V. 29; Pesach. 20b: Lev. 11, 34 nach V. 33; ib. 71a: Exod. 23, 19 nach V. 18; Sukka 40b: Lev. 25, 14 nach V. 13; Megilla 17b: Lev. 19, 33 nach V. 32; Jebam. 4a: Deut. 25, 5 nach V. 4; Kidd. 30a: Deut. 4, 10 nach V. 9. — Berach. 21b: לוממיך ליה והאי לרסמיך ליה בער לרסמים ליביד ליה בער לרסמים ליביד ליחיד ליביד ל

¹ B. Gittin 49 b: מכאן מה שכתוב בתורה 2 S. j. Terum. 89 c 47 (zu Deut. 15, 1): מכאן סמכו לפרוובול שהוא מן התורה 3133, diesem Tann. Term. S. 133, Anm. 7 als tannaitisch zitierten Satze sind noch folgende Baraitha's des bab. Talmuds an die Seite zu stellen: Chullin 106a (zu Lev. 15, 11): מכאן סמכו של בית רבי שמבמלין: Megilla 8a (zu einer Halacha): מכאן סמכו של בית רבי שמבמלין. תוכור תורה ובאין לשמוע מקרא מגלה

עד סופיה דסיפרא קלף. J. Berach. 8a ידי דסיפרא קלי, Gen. r. c. 64 (7): עד סיפיה דסיפרא (עד סיפיה דסיפרא הדין כתיב K הרין כתיב ידי דסיפרא הדין כתיב יגוני

אָלְרָD. In der Erörterung von Terum. VII, 2 (Sanh. 51b) und eines dazu gehörigen Ausspruches des Tannaiten Eliezer b. Hyrkanos heißt es zuletzt: איז (מין של h. der Tannait hat einem dem Schrifttexte "sich anschließenden" Ausdruck gewählt, obwohl er das zu Sagende anders präziser ausgedrückt hätte.

Did. Piel: einen Schriftvers mit Umkehrung der Wortstellung des Satzes (durch angenommene Inversion) erklären. J. R. Hasch. 58b 11, zu Ps. 144, 14: קרא מסרם הדין מסרם הדין בן לקיש מסרם הדין אווא (Ruth r. 1, 2 מסרם קרא ; Gen. r. c. 33 (1), zu Ps. 36, 7: . . . ד מסרם קרא (tannaitisch; Tanchuma מסרם קרא 7: מסרם את המקרא ודרשהו 2; Lev. r. c. 22 (6), zu Jes. 66, 3: ר"ש בן לקיש הוה מסרם קרייא; Koh. r. 9, 10 z. St.: ר בון מסרס הדין קרייא ; Tanch. ראה 8, zu Ps. 37, 3: ס" קרייא . — Tanch. B. ישלח 5 (Berechja), zu Hiob 30, וורשהו ודרשהו ; ebenso Sch. tob zu Ps. 18, 4 (Judan). - In j. Nazir 56b 58 wird die Formel מסרם קרייא angewendet, um das in einem Halachasatze vorkommende Wort מקבר durch Transposition der Buchstaben (ברקב) zu erklären. — In einer aus unbekannter Quelle geschöpften Deutung des Wortes (Gen. 49, 10) mit to w (auf Grund von Jes. 18, 7) wird (im Jalkut Machiri zu Jesaja, S. 106) diese Notarikon-Deutung mit der Formel eingeleitet: סרם את המקרא ודרשהו. — Gen. r. c. 70 (4): מסורסת היא הפרשה, d. h. in Genesis 28, 10ff. gehört inhaltlich V. 28 vor V. 15.3

סתם, Kal: unbestimmt lassen, opp. שרש. Tanch. קרש 5, zu Num. 16, 2: שמתמן הכתוב ולא פירש שמותן (ebenso Pesach. 37c נלמוד סתום מן המפורש (ebenso Pesach. 37c 15. 18; Schekalim 47b 55. 61), in der Beantwortug einer halachischen Frage. 4 — Midr. Sam. c. 20 (2): ילמדו סתומין מן המפורשין, zu

¹ S. auch Frensdorff, S. 9f.

² Die anderen Parallelstellen s. Ag. d. Tann. II, 358.

³ S. Die Ag. d. pal. Am. II, 119, 4.

⁴ Zu Tann. Term.

I Sam. 17, 7, behufs Bestimmung des Gewichtes der Rüstung Goliaths. — Ruth r. II. Abschn. Anf.: דברים הללו סתומין כאן אומות במקום אחר במקום אחר, zu I Chr. 4, 23. — Esth. r. 3, 14 (Levi): אומות העולם נבואתן סתומה .. אבל ישראל נבואתן מפורשת. - S. auch Art. עשה u. Art. סתם. — סתם. Substantiv, als Adverbium dem damit als unbestimmt bezeichneten Gegenstande nachgesetzt. J. Nedarim 40d 49 (im Namen der babyl. Gelehrten): יום זה . . יום סתם; Schir r. 1, 1 Ende: . . במלך שלמה . . במלך שלמה . .; Esther r. 1, 9 Ende: . . במלך אחשורש . . במלך כתם . .; Ruth r. 1, 22: סתם. — Aramäisch. Im jerus. Talmud wird zuweilen angegeben, daß, was an der einen Mischnastelle ohne Nennung des Autors "unbestimmt" vorkommt, an einer anderen mit Nennung des Autors (des "Einzelnen") gebracht wird, und umgekehrt; s. Terumoth 44a 43: 'כס דתמן ודית' דתמן כס בסתמא דהכא כסתמא דהכא הכא; s. ferner Schebiith 38b 40, Sabbath 16b 50 (Jochanan), Beza 62b 60 (hier כסתמא st. כסתמא).

DAD, Peal: einen Mischnasatz ohne Nennung des Autors lassen Jebam. 28 a: לא סתם לן תנא כר' יוסי הגלילי; Beza 2a: סתם לן תנא כר' יוסי הגלילי; תנא :Pael. Nedarim 23b. תנא .— Pael. Nedarim 23b. תנא קא מסתים לה סתומי (der Urheber der Mischna läßt es unbestimmt, sagt es nicht ausdrücklich). Partiz. pass. Megilla 3a: מילי רמיפרשן (opp. מילי רמיפרשן), Stellen in den prophetischen Büchern, deren Sion unbestimmt, verhüllt ist, wie z. B. Zach. 12, 11. — DAD, NDAD. Jebam. 96b: Wenn ein Schüler Lehrsätze vorträgt, ohne den Urheber zu nennen, weiß dennoch jeder, daß was er vorträgt, von seinem Lehrer herrührt (Jakob b. Idi zu Jochanan): יהושע יושב ודורש מתם והכל יורעין שתורתו של משה היא אף ר' אלעזר תלמידך יושב ודורש סתם והכל יודעין כי שלך מתם משנה ... היא, was in der Mischna anonym gelehrt wird, Sabb. 112b, 148b, Chullin 43a; סתם מתניתין, Sanh. 86a; סתם ואחר כך סתם, Jebam. 42b; סתמא לך אות, Jebam. 64 b; תרי סתמי, Jebam. 101 b, Kidd. 54 b. — Menach. 6 b (zu עפר שרפה איקרי עפר סתמא (וקמץ משום 2, 2, 2, 2, 2, 19מץ משום בתיב עפר שרפה איקרי עפר סתמא - Chullin מום ביינו שרפה איקרי עפר סתמא לא אקרי, Asche (אמר) heißt wohl שרמה (Num. 19, 17), aber nicht einfach אקרי ohne nähere Bestimmung. Ib. 140a (die unreinen Vögel): צפרי שמיא איקרו מתם לא איקרו (nach Dan. 4, 9). Ib. 117a (das Fett am Schwanze, nach Lev. 3, 9): "דלבו האליה איקראי חלב סתמא לא איקי. Temura 9a (nach Jona 4, 11): בהמה פתה שער החצר :המה סתם לא אקרי בדום ברשות Erubin 2b (nach Exod. 38, 15): פתה שער החצר בית חורף ובית קיץ אקרי (nach Amos 3, 15): בית חורף ובית קיץ אקרי בית סתמא לא אקרי בלולה מתם . Menach. 8b (nach Lev. 7, 10): מתם בלולה בשמן איקרי בלולה לא איקרי. Tb. 37a (nach Gen. 48, 17): איקרי יד סתמא לא איקרי. — In bezug auf ein Mischnawort. Berach. 41 a: גובלות מתמא — Mit dem Epitheton קֿתִימָהָאָה neben dem Namen eines Tannaiten wird angegeben, daß der in Rede stehende

S. 137 sei aus tannaitischen Texten des bab. Talmuds nachgetragen: ילמור סתום p, Horaj. 6 b, Temura 16 a.

י S. noch Tanch. A. הוא 3 Anf.: שבעל פה בתורה שבעל פר י זמונות ופתומות ופרשום בתורה שבעל פר י 3 Anf.: י צפונות ופתומון י

Bacher, Terminologie II

Mischnasatz, obwohl anonym, notorisch von dem genannten Tannaiten herrührt. So ייסנדום בר יוסי ס', Megilla 2a, Bechoroth 30a; ייסנדום בר יוסי ס', Megilla 26a, Kethub. 101b; ייסי בר יחודה ס', Erubin 88b, Bechor. 51b; ייסי בר יחודה ס', Bechor. 51b.

מגלה להם סתרי :(כי מובים): Geheimnis.¹ Schir r. 1, 2 (כי מובים): מנלה להם סתרי (כי מובים): עורה למי שנעלמו ממנו (בי מובים למי שנעלמו ממנו :(בר. תורה מתרי תורה).

Chagiga 11a (Aschi): מתרי עריות. — Rab beruft sich einige Male auf Halachasätze, die er in einer Geheimrolle in der Schule seines Oheims Chija verzeichnet fand: מצאתי מגלת מתרים בדבי ר' חייא וכתוב בה, Sabbath 6a, 96b, B. Mezia 92a.

אחס, Kal: eig. einreißen, dann: widerstreiten, widersprechen. Die ständige Formel מעשה לכתור bedeutet: eine Begebenheit (ein Vorfall), um zu widerstreiten! Sie wird angewendet, wenn aus einem in der tannaitischen Überlieferung berichteten Falle sich das Gegenteil der dazu gehörigen Halacha ergibt. S. Berach. 16 b, Pesach. 75a, Beza 24a, Sukka 26 b, 28 b, Nedarim 48a, Nazir 11a, Gittin 66a, Baba Mezia 86a, 102 b, Ab. zara 65 b, Arachin 19a.

¥

עבר, Peal: tun. Im jerus. Talmud lautet eine ständige Formel: היך עביףא ("wie geschieht das?") womit gefragt wird, auf welche Weise ein halachischer Lehrsatz in der Praxis zu betätigen sei. S. Pea 15b 11, 38, 17b 4, 17d 60, 19c 67; Demai 23d 65, 24c 66; Kilajim 27d 8, 8, 28a 62, 30a 14, 32c 52; Schebiith 34c 71, 37c 28, 31; Terum. 43b 12; Orla 61b 49, 62b 61. — Gen. r. c. 34 (9): יוסי בר חנינא, was macht J. b. Ch. mit dem von seinem Gegner als Argument zitierten Bibelverse; vgl. Schir r. 4, 16; Lev. r. c. 9 (6): את עבר לוו Schir r. 5chir r. Einl.: את עבר לוו

12, 10ff. wird Sukka 52a gefragt: האי הספירא מאי (was hat die Totenklage hier zu tun?). S. auch Art. חחלה.

עד כדון אוד כדון bis hierher) wird im jerus. Talmud eine Frage eingeleitet, die, von dem in einer Tradition Gegebenen ausgehend, das in derselben nicht Gegebene ergründen will. S. Frankel, Mebō 72a. In bezug auf einen Bibeltext, Kilajim 27d 21 (zu Lev. 19, 19): . . . עור כדון לית כתיב אלא בהמתך.

קריף, vorzüglicher, werter. Berach. 41a: מריף, מין חביב עדיף, מין שבעה עדיף, מין מרים 33a: מערכה גדולה עדיפא (מערכה נדולה עדיפא ib. 85b: דידי עדיפא מכולהו (מריבה בעדיפא מכולה: Megilla 7a: מילתא דעדיפא מכולה:

קיר, Kal: unterstützen, im Sinne von סָיַע (s. diesen Art.). Tanch. B. המקרא עוזר לבית הלל

איין), Pael (עיין): nachdenken, überlegen, studieren, besonders vom Studium der tannaitischen oder sonstiger Traditionssätze. Jebam. 83b: ועיין בה ולא ... אשכח אלא. Ib. 61b: מוק עיין בה... נפק עיין בה; Baba Mezia 18b, 20b, Baba Bathra 172b, Gittin 27a: . . . מוס די בחל הוא פוס עיין בהל , . . מוס עיין בהל . . . מוס עיין בהל Bathra 172b, Gittin 27a: . . . מוס די מוס מיין בהל רב יוסף וקא מעיין בה : B. Kamma 62a, B. Mezia 77b: יתב רב אשי וקא מעיין ביה: – Sukka פעייני בסברא: מעייני בסברא (s. oben S. 182); ib. 28b: הא במינרס הא בעיוני. — Sabbath 88a: רמעייני באנדתא זייה לרבא דקא מינא דחוייה לובא ההוא מינא ib. 89a: רמעייני באנדתא. Das Studium der Agada aus Agadaschriften ist bezeugt durch das Beispiel von Jochanan und Simon b. Lakisch, von denen gesagt ist: מעייני בספרא שבתא (Gittin 60 a, Temura 14 b). — Chagiga 11 a: אי מסתפל לך מילתא כננעים עיין בקראי ואי מ' לך מ' באהילות עיין במתגיתין (für die Vorschriften über den Aussatz sind viele Schrifttexte da, für die über Unreinheit im "Zelte" wenig Schrifttexte). — Aboda zara 4 a: ולא מעייניגן, ib.: ילא own Bibelstudium. — Sabbath כי מעיינת ביה ברוד לא משכחת ביה בר : 56a (Bab, auf Grund von I Kön. 15, 5): כי מראוריה. — Ab. zara 9a (in bezug auf eine chronologische Angabe zu Gen. 12, s): מעיינת ביה מהנפש אשר עשו בחרן עד מתן תורה ארבע מאה וארבעים ותמניא שנין הוו .— Berach, אוין בברכת מוונא קא אמר לך (Chija sagt das seinem Neffen Bab, als sie Tischgäste Jehuda's I. waren und dieser Rab aufforderte, die Hände zu waschen; damit habe er ihm, so belehrt ihn Chija, den Wink gegeben, er möge das Tischgebet, das er zu sprechen haben werde, überdenken, sich im Geiste darauf vorbereiten).

In palästinensischen Texten ist das Verbum nicht anzutreffen. In einem Ausspruche Jochanans (Berach. 32b, 55a) ist es auf das Gebet angewendet: כל המארץ בתפלתו ומעיון בה סוף בא לידי

י S. auch Frankel, Mebō 11b. ² In den Ausgaben fehlt in B. M. 20b das בה.

באב לב. Als Substantiv (מיון תפלה) steht dieser Ausdruck in einem Ausspruche Jizchaks, des Schülers Jochanans (Berach. 55 b, R. H. 16 b), aber auch in einem Ausspruche Rabs (B. Bathra 164 b). Die Bedeutung des Ausdruckes ist nicht sicher; wenigstens in den Aussprüchen Jochanans und Jizchaks kann er besagen: das zuversichtliche Harren (Ausblicken) auf die Erfüllung des Gebetes. — In der Bedeutung "hineinblicken" findet sich das Verbum in Tanch. zu Exod. 34, 27 (§ 34): אלוון עוניו :לעיון לערון איניו :לעיון שניו :לעיון איניו :לעיון שניו :לעיון :לע

Chullin 84a (Raba zu Jakob dem Min): איך אמר מדי ("deinetwegen", um deine falsche Argumentation als nichtig zu erweisen, sagt die Schrift, nämlich Deut. 12, 24).

עלה על דעתך, Kal, in der [Redensart: עלה על דעתך, in den Sinn kommen (s. Art. סלף). Nur die Frageformel: וכי תעלה על דעתך (בש לבי מעלה על דעתך). Nur die Frageformel: שמרה (בש הש סלף) ist aus späteren Midraschwerken zu verzeichnen: Tanch. A. שמרה (ד Pes. r. 97a; Exod. r. c. 1 (1), 33 Ende, 35 (1); Sch. tob zu Ps. 1 (8). — Hiphil in der Verbindung mit שילי: etwas jemandem anrechnen. "על הבתוב כאלו העלה (מעלה) עליו: j. Pea 16b 15; Lev. r. c. 8 Ende, 22 (6), 25 Ende, 34 (13); Schir r. 5, 15; Exod. r. c. 1 (17). — העלה עליהן הכתוב ברוך הוא מעלה ד. בהעלה עליהם הכתוב ברוך הוא מעלה: Echa r. 4, 10. Anstatt der h. Schrift ist Gott als Subjekt genannt:

Die Quelle dieser Midraschstelle (j. Berach. 4 b, Schekal. 47a, Moed Kat. 83a) hat hierfür: וכי עלת על לב דור. — Ein tannaitisches Beispiel der Frage s. oben S. 61, Anm. 2.

עליו אין, Pesikta 158a; מעלה עליו הקב'ה, Sch. tob. zu Ps. 1 (17); הוא אליו, Tanch. B. מעלה עליו השלין, בירא Tanch. B. וירא 16. — Mit unbestimmtem Subjekte. מעלה עליו, Lev. r. c. 22 (6); Schir r. 7, s. — Gott selbst als redend eingeführt. מעלה אני עליכם, Pes. 48a, 155a; Lev. r. c. 29 Ende, 35 (7); Schir r. 6, 4; Exod. r. c. 25 Ende; Sch. tob zu Ps. 1 (17). — מעלה אני עליך אני מעלה עליכם, ואני מעלה עליכם, Pes. 101a; Tanch. אני מעלה עליכם, לפור אני מעלה עליך, Pes. 18a 2s; Gen. r. c. 56 (7); אני מעלה עליך, גימטריא. Lev. r. c. 34 (13). — S. auch die Art. מְנָיָן, גימטריא.

Berach. 6a (Aschi): . . . מעלה עליו הכתוב ; s. auch die Aussprüche Jochanans, Berach. 15a, Sota 12a.

ן (עְלְיוֹן, das Obere, Vorhergehende; opp. אין התחתון מתחתון, s. oben Art. הוסיף. — Kerith. 22b: אין למדין עליון מתחתון. Hor. 8a (zu Lev. 4): וילמד אין מעליון. S. auch Art. משמע.

נגין, Gegenstand, Inhalt des Bibeltextes, eines Bibelabschnittes; der Bibelabschnitt selbst. בענק שנאמר, Hinweis auf eine analoge, die Auslegung des in Rede stehenden Textes bekräftigende oder verdeutlichende Bibelstelle. Gen. r. c. 56 (10), 63 (4); Schir r. 4, 4. — Tanch. B. בראשות 40, הו 9, 10, אורא 8, 25; Exod. r. c. 8 (2); Deut. r. c. 9 (3); Pes. r. 47a, 52a, 169a, 197a; Sch. tob zu Ps. 8 (2). — Koh. r. 7, 1 g. E.: אין הדברים אמורים אלא לענק נבל (der Tod Samuels wird in I Sam. 25, 1 nur in Beziehung auf Nabal berichtet, der trotz der allgemeinen Trauer Gastmähler veranstaltete). Pesikta 94b, Tanch. ראה 16, zu dem dreimal (Exod. 23, 19; 34, 28; Deut. 14, 21) stehenden Verbote, das Böcklein in der Milch seiner Mutter zu kochen: אחד לענינו ואחד לענין תורה וא' לע' מעשרות. J. Kilajim 31b 61, zu Lev. 25, 2: ליידא וכי מה ענין ... י.מילה כתיב ושבתה הארץ שכת לה' לעניין לא תעשה שבו הה לוה, Lev. r. c. 5 (4), zu Deut. 12, 19 und 20; 15 (6), zu Lev. 12, 2f. und 13, 2ff.; ib., zu Num. 5, 10 und 12. Schir r. 1, 10, zu Num. 27, 1 ff. und V. 12 ff.; ib. 5, 15, zu Lev. 19, 20 f. und 28. Koh. r. 5, 10, zu Prov. 30, 16 (שאול und und עצר – 12, אצל – 10, צו מה ענין וה אצל

77, Lev. r. c. 15 (5), zu Lev. 12, 2 ff. und 13, 2 ff.; Exod. r. c. 20 (2), zu Exod. 17, 7 und 8; c. 30 (2), zu Exod. 20, 26 und 21, 1; Sch. tob zu Ps. 99 Ende: וכי מה ענין שמואל אצל משה ואהרון (zu Ps. 99, 6). — מה (ומה) ענין וה לוה Exod. r. c. 31 (8), zu Exod. 22, 26 und 27; Tanch. מה ענין זה אצל 3, zu Jerem. 17, 11 und 12. — מה ענין זה אצל חה. Pes. r. 151b, zu Jes. 51, 12 und 13.1 — הפסים הענין, j. Bikkurim 64 d 16; Sanh. 27a 14.

J. Rosch Haschana 56c 3, zu Deut. 12. 5f.: אם אינו עניו בעשה תנהו ענין כלא תעשה; Megilla 73c s6, zu einem Halachasatze: אם אינו ענין ללילה תניהו (ענין) ליום. Gen. r. c. 15 (7), Pesikta 142b: דבר למד בענינו (daß der Baum der Erkenntnis, mit dessen Frucht das erste Menschenpaar sündigte, der Feigenbaum war, ist daraus zu entnehmen, daß im Zusammenhange damit der Feigenbaum - Gen. 3, 7 - genannt wird, dessen Blätter die Blöße der Schuldbewußten deckten).

יוני ביין וייי

ענינו של יום, die Festtagsperikope, s. oben Art. סדר. — רבי Tanch. B. לך לד (in der Erzählung von Eliezer b. Hyrkanos): מה כתיב ... באיזה ענין היה דורש בזה הענין ויהי בימי ... באיזה ענין היה דורש למעלה מן הענין (was steht im vorhergehenden Abschnitte geschrieben).² Gen. r. c. 39 (7), Hinweis von Gen. 12, 1 auf den vorhergehenden Vers 11, 32; c. 75 (10), von Gen. 32, 4 auf V. 3; c. 85 (1), von Gen. 38, 1 auf 37, 36. Lev. r. c. 1 (7), von Lev. 1, 1 auf Exod. 40 (das mehrfach wiederholte כאשר צוה ה' את משה) 3; c. 3 (4), von Lev. 2, 1 auf 1, 16; c. 15 (5), von Lev. 13, 2 auf 12, 2 ff.; c. 21 (7), von Lev. 16, 3 auf V. 24; c. 29 (5), auch Pes. 152b, von Lev. 23, 24 auf V. 22. Pesikta 15b, von Exod. 30, 12 auf V. 10; 99a, von Deut. 14, 22 auf V. 21; 106a, von Exod. 19, 1 auf Kap. 185; 148b, von Jes. 61, 10 auf V. 9; 159b, von Hosea 14, 2 auf V. 1. Viel häufiger ist diese in der Regel die Homilie (oder das Procemium) einleitende Formel in den Tanchuma-Midraschim.6 S. Tanch. B. לך לך לך 24; אלך לד 24; אלך לד 39; וורא 16; וורא 20, 36; חיי שרה *2 Ende, 9; חולדות 15; וישלח 19, 24; וישלח 7, 20, *26; שרה 4, 13, 17, 21; משפמים (3 בא 19; וארא 15; אות 17; שמות 17; וינש (8 מקץ 19; או 19; משפמים (19 משפמים 19; או 19;

¹ Zu Tann. Term. S. 141 sei nachgetragen der Plural. Bar. j. Sabbath 13 c ss: מנינות הרבה מן התורה; Tos. Sabb. 14, s, b. Sabbath 115 b: יש מתורה 'שבתורה' 2 S. oben Art. מעלה מן הענין. — Gen. r. c. 62 (a): וכתיב למעלה.

³ Hier ist hinzugefügt: פרשת משכן. 4 Also innerhalb desselben Abschnittes.

⁵ Hier ist hinzugefügt: סרשת יתרו. 6 Von hier ab wird bloß die Stelle angegeben. Die Stellen in Tanch. B., in denen die Formel nicht den Absatz eröffnet, sind mit Sternchen bezeichnet.

*5; אמור (15; מוקהל 15; צו 21; אמור (15; מצורע 15; מוקהל 21; אמור (15; אמור (16; אמור (16; אור (16; א

Ausschließlich den Tanchuma-Midraschim mit halachischen מנין? ממה שקרינו Introduktionen eigentümlich ist die Formel מנין (שלראו oder בעניו) 3. mit welcher der Prediger am Schluß des Procemiums auf den Perikopentext hinleitet und die Zuhörer an den verlesenen Pentateuchabschnitt erinnert. S. Tanch. B. בראי 3, 12, 21, 26, 33; גח 1, 7, 13, 18, 22; לך לך 1, 6: וירא 1, 14, 16; תולדות 12; וישא 9; וישה 8; Tanch. A. לך לך 8; וישלח 5; סישב 5. Deut. r. 4 c: 1 (1), 1 (10), 1 (15), 1 (21); 2 (1), 2 (10), 2 (18); 3 (1); 4 (1); 5 (1), 5 (8), 5 (12); 10 (1); 11 (1). Pesikta r. 5a, 15a, 26 b, 32 a, 40 b, 47 a, 56 b, 57 a, 94 a, 126 b, 136 b, 144 b, 165 b, 166 b, 175b, 179a, 189a, 192a. — Statt שקרינו) hat diese Formel zuweilen: (שכתוב) שכתיב (שכתוב). Tanch. B. יצא 16; חקת 3; Deut. r. c. 7 (1); Pes. r. 142b. — מה כתיב בסוף הענין (s. Art. סוף, — Pes. r. 10a: לענין שאנו צריכים. — Pes. r. 27a: שביל נדול הוא אלא נבוא לענין (Selbstmahnung des Predigers, nicht vom eigentlichen Gegenstande abzuschweifen); ib. 150b: נבא לענין. — Exod. r. c. 30 (20): וכל אותו בפרשה הוו . — Tanch. וכן כל ענין שכתוב בפרשה הענין; dieselbe Abkürzungsformel ib. חקת 5, חקת 34, עקב 6; Tanch. A. איצא 12. — Aramäisch. Gen. r. c. 8 (1), nach Anführung von Ps. 148, 1: ירבגן ולא יעבור ז'; ib. c. 16 g. E.: ורבגן מתרץ לה בכל עניינא, d. h. die Gelehrten legten ihrer Deduktion der noachidischen Gebote auch andere Verse des Abschnittes zu Grunde. Lev. r. c. 34 (11), nach Anführung von Ps. 109, 6-18: וכוליה ענינא דמומורא. — Koh. r. 2, 14 (als Deutung des Wortes עד שהחכם בראשו של ענין הוא יודע מה שיש בסופו :(בראשו.

 ¹ Hier geht noch voran: אמר הקב"ה קיימו מה שכתיב למעלה מן הענין.
 ² Hier ist hinzugefügt: פרשת המרגלים.
 ³ kann auch fehlen.
 ⁴ Statt שקרינו
 ⁵ So die Londoner Hdschr. (ed. *Theodor*, S. 56); zwei Handschriften bloß: 'נונ', die Ausgaben: 'נומר כל הפרשה כולה.

Namen Rabs auf Num. 9, 1, vgl. mit 1, 1, angewendeten Ausspruche: מין מוקדם לא אמרן אלא בחרי ענייני אבל בחד עניינא מאי דמוקדם מוקדם ומאי בחוחר מאוחר לא אמרן אלא בחרי ענייני אבל בחד עניינא מעניינא (מענייניה). — Joma 63b (Raba): התם מעניינא (מענייניה) דקרא התם מעניינא (מענייניה), zur Ausgleichung des Widerspruches zwischen den Deutungen des Wortes 'חבר 17, 4 und ib. 22, 27. S. auch Kidduschin 9a (Raba), Makkoth 8a, Arachin 30b (Raba), Sota 45a (Rab): אביינה דקרא והכא מע' עניינא בקרא והכא מע' עניינא בקרא והכא מע' עניינא דקדשים. — Kerithoth 4a: דקרא מווארץ המסיק הענין: Meila 19b: דבהמה עניינא המסיק הענין המסיק הענין דינא תנן בצא שווור ארץ המסיק הענין הענין בעניג אוור 19 שווור 19. ארץ המסיק הענין בעניג אוור 25a: עניינא המסיק הענין בעני המסיק הענין בעני המסיק הענין בעני המסיק הענין בעני אוור 19, 19; Chullin 122a (Rab): ענינה המסיק הענין דינא בערי 11, 29. 8. auch Kidduschin 36a oben.².

ענש, Kal: strafen. Lev. r. c. 33 (5), in bezug auf II Chr. 13, 20: ענשו הכתוב (Gott bestrafte ihn).

לגש, Strafe. J. Kidduschin 65c 5: מהו עונשו של דבר; mit dieser Frage wird Jerem. 3, s mit V. 2 in Zusammenhang gesetzt.

Kerithoth 3b: א ענש אלא אם כן הוהיר; (Subj. ist הכתוב 15).

עסק, Kal: sich beschäftigen (mit dem Studium). Tev. r. c. 15 (4): רבי ור' ישמעאל ברבי יוסי היו יושבים ועוסקים במנלת קינות ערב ו15 (4): רבי ור' ישמעאל ברבי יוסי היו יושבים ועוסקים במנלת קינות ערב בשבת בשבת בשבת בשבת ה' . Ib. (Ismael b. Jose, in bezug auf Echa 4, 20): האלו לא היינו עסוקין בענין רוח אפינו משיח ה' . Exod. r. c. 19 (2), in der Paraphrase von Ps. 119, 80: ישולם כשאני ib.: הרע להציץ בי אלא עשה לבי אחד :ib.: ישוסק בחקיך לא יהא רשות ליצר הרע להציץ בי שלא עשה לבי אחד . Nithpael. J. Chag. 77 b 42: ישבו למה נתעסקו בדברי תורה לכתוב לכתוב יחוסיהן הכתוב לכתוב יחוסיהן

ארמm. J. Sanh. 28 b 36: (Josua 6, 26) אוי בהן בהן עסיקין בהן אייא ואשכרוון עסיקין בהן יתבין ועסקין בהרין קרייא ועסקין בהרין פרייא. Pesikta 143a: (Jer. 3, 17) איי בהרין בהרין פרייא בהרין ועסקין בהרין הוו עסיקין בהרין בהרין (Deut. 28, 49) אשכרונון דהוו עסיקין באורייתא בפסוקא (in j. Sukka 55b 20 dafür: . . אשכרוון עסיקין באורייתא בפסוקא ואשכרויה דהוה עסיק בהרין פסוקא (Jev. r. c. 10 Ende; (Jer. 3, 17) איי בהרין עסיקין ברידון געסוק אגן ברידן.

In Pesikta 116a heißt es in bezug auf Jes. 66, 23: בנויים, d. h. dieser Bibelvers beschäftigt sich mit (spricht von) den Heiden.

Pesach. 50 b (Rab): בתורה ובמצות אדם בתורה לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות. — Vom aramäischen Verbum ist das Partizipium in dem ständigen Ausdrucke ב.. עסקיגן) (wir beschäftigen uns mit..; wir haben mit...zu tun) gebräuchlich. Berach. 46a: הכא באיסקופת מבוי (Rabbath 9a: הכא בברכת פועלים עסיקיגן (Chullin 90a: מכלל דרישא דלית בה אפרוח עם' ; ib. 98a: מכלל דרישא דלית בה אפרוח עם'; ib. 98a:

י S, Tann. Term., S. 167. 2 S. auch Frensdorff, S. 10. 3 Vgl. Aboth IV, 10: הוי ממעם בעסק ועסוק בתורה האבער אנחנו – א עסיקינן – hebr. עסוקים אנחנו – hebr. עסיקינן – hebr. עסיקינן

118a: מכלל דרישא בששניהם מלוחין עסקינן. Besonders häufig ist die Frage: במאי אַסקינן, s. Sabb. 30a, 51b, Pesach. 80a, Joma 52b, B. Mezia 12b.

DDY, Substantiv zum Vorigen. Den Tanchuma-Midraschim eigentümlich ist die Frage: ... של ... (עם (עם (was hat ... hier zu tun, was bedeutet . .?). Tanchuma B. בראש 16 (in bezug auf den Buchstaben ה in בהבראם, Gen. 2, 4): ומה עסקו של ה"י כאן: מה עסקו של מים : 4: מה עסקו של מים (zur Sündflut); צו 2 (zu Lev. 6, 2): מה מה עסקו של אהרון כאו: Addit. 10a (zu Jerem. 3, 19): מה עסקו של מה עיסקו של בן . . . מה עסקו של בן . . . פה עיסקו של בן . . . פה עיסקו של בן ישל חמים הללו; 45a (zu Hosea 2, 1): חול הזה עסקו של חול הזה; 43a (zu בא (zu Ps. 32, 9): מה עסקו (בא 47b) (בע Ps. 32, 9): מה עסקו מום של שופר : 171b (vom Schofar des Neujahres): של סום. — Andere Beispiele für dieses Substantiv in den Tanchuma-Midraschim. Tanch. B. יתרו 16: Gott erschien Israel לפי כל עסק יעקב שאיתר כל כך בכל העסק :17 תולדות ib. יעקב שאיתר כל כך בכל zu (Gen. 27); ib. ישלה 8 (Eliphas, der Freund Hiobs, in bezug auf seinen Vater Esau): אין לי עסק עמו ; ib. אין היה 21: אם יהיה אדם יש לו עסק אצל מלכות :2 תבוא ib. אדם יש לו עסק אצל מלכות. - Ib. מסץ 6: כיון שהניע לפניו עסקן של בנות צלפחד.2

Der Plural des Wortes mit vorgesetztem לע bed.: in Angelegenheit, in Sachen. Pes. r. 11b (zu Gen. 48, 7): התחיל אומר עמקי רחל S. auch Art. עמקי רחל.

Berach. 10 b (Levi), Paraphrase von אל הקיר (Jes. 38, 2): אָל עַסְלִי הַקִּיר (Jes. 38, 2): על עַסְלִי נָר הוהרתי אתכם (in der Predigt eines Galiläers): על עַסְלִי נָר הוהרתי אתכם (תשית ה׳ א׳ עסקי נָת הוהרתי אתכם (Toma 22 b (Mani), Paraphrase von בנחל (I Sam. 15, 5): על עַסְלִי נחל (I Sam. 15, 5): במתר (I Sam. 25, 20): על עַסְלִי רִם הבא מן הסתרים על עַסִלִי רִם הבא מן הסתרים אַל עַסְלִי רִם הבא מן הסתרים.

עקס, Piel: krümmen, einen Umweg machen, indem man etwas nicht direkt nennt. Lev. r. c. 26 (1), zu Genesis 7, 8 (מצינו שעיקם הקב"ה ה' אותיות ולא הוציא דבר (הממאה st. איננה מפיו ; ib., zu Gen. 7, 2 (אשר לא מהורה הוא) אשר אור של אינות שתים ושלש תיבות בתורה כדי שלא להוציא דבר של מומאה st. אחר עיקם שתים ושלש תיבות בתורה כדי שלא להוציא דבר של מומאה .

עקר, Kal: entwurzeln, ausreißen. J. Gittin 45c 31: דבריהן אם אומר את כן (tannaitisch): אם אומר את כן

י Vgl. j. Joma 45 b 14: מין כלב שומה הדרין כלב שומה. בהונה מחדים ומדי ' In einer tannaititischen Agada, Deut. r. c. 2 (7): מין לך עי במלכות עסק בכהונה אין לך עסק בכהונה ואין לך עסק בנסתרות. Vgl. den bekannten Satz aus Ben Sira: אין לך עסק בנסתרות מין Zum ersten Satz s. Pesachim 3.a (מיקם הכתוב), zum zweiten Gen. r. c. 32 (4), Pesikta 30 b. Andere Parallelstellen: Pes. r. 57 b (מצינו שעיקם התורה) (מצינו שעיקם התורה) (מצינו בעיקם התורה). Vgl. Die Ag. d. pal. Am. I, 134, 1.

Jebam. 89 b: וכי בית דין מתנין לעקור דבר מן התורה. — Das Ithpeel des aram. Verbums, Jebam. 11 b (von der gänzlichen Beseitigung des buchstäblichen Sinnes des Bibeltextes durch die Auslegung): כיון ראיתעקר.

עיקר קראי: (diese Bibeltexte sind im Grunde hinsichtlich der Schlachtopfer geschrieben). — Chullin 118b: מַנִיקרא כי כתיבא יד אהכנסה כתיבא מעיקרא בי כתיבא מעיקרא כי כתיבא יד אהכנסה כתיבא Joma 22b, in bezug auf I Sam. 11, 8, verglichen mit 15, 4: מעיקרא מאי מביר ויפקרם בבוק ולבסוף כתיב ויפקרם בשלאים: Megilla 16b, zu Esra 2, 2, verglichen mit Nech. 7, 7. — Kethub. 52b: מעיקרא מאי מבר ולבסוף מאי חבר ולבסוף מאי דרוש ולבסוף מאי דרוש האוא לבסוף מביר משמע: Sota 13a: מעיקרא מאי בעוקרא מאי רוש ולבסוף אי דרוש ולבסוף מעיקרא משמע: Ochullin 141a, zu Deut. 22, 7: שלח מעיקרא מאי מבר מפולאים: Iesenden Verbotes, sondern als selbständiges Gebot zu betrachten, "von Anfang an gemeint"). Joma 36b, in bezug auf das in Lev. 23, 22 nach einem Verbote (לא תלקט) stehende Gebot: מעיקרא משמע: 1.

ערב, Piel: vermengen. S. Art. אות.

קרק, Kal: ordnen. Das Part. Pass. יודף in Verbindung mit אלמור bed. ein geordnetes, d.h. stets bereites, nicht erst durch besondere Forschung zu erlangendes Wissen. In einer tannaitischen Erzählung (Meïla 17a) sagt Matthia b. Charasch in bezug auf eine halachisch-exegetische Einzelheit, die Simon b. Jochai von Eleazar b. Jose überkommen hatte: אלעור ביו של ר' אלעור ערוך הוא בפיו של ר' אלעור ערוך הוא בפיו של ר' אלעור ערוך הוא בפיו של ר' עקיבא כמור ערוך הוא בפיו של ר' עקיבא .3 S. ferner Zebachim 19a (Ammi): הוא ביינו ebenso Beza 34b (Nachman).5

עשה, Kal: tun. Dem Tanchuma-Midrasch eigentümlich ist die Frage . . מה עשה, mit der die Erzählung in der Paraphrase des biblischen Berichtes lebhafter gestaltet wird. So besonders מה עשה הקב"ה ("was tat Gott"), s. Tanch. B. מה עשה יוסף בראשית 11; s. auch במדבר 6. — Ib. מה עשה דור 13; וינש 8: יונש פור אור 15.

בּלֶל, s. oben Art. בְּלֶל. 2 So im En Jakob. Die späteren Ausgaben haben ימוד statt מוד א. 3 S. Dikd. Sofrim XV, 164. 4 An dieser Stelle blieb תלמור auch in den späteren Ausgaben. 5 S. Dikd. Sofrim z. St.

עשה und עשה לא תַּעְשָּה, Gebot und Verbot. Beispiele aus dem jerus. Talmud. Sabbath 9b so: אין עשה מלמד על לא תעשה; Bik-kurim 64a 40, Kidduschin 66b 24: (מובר) שבא שבה שבא (עובר) בעשה ולא תעשה בא: Berach. 3d letzte Zeile: מנח עשה, לאו. S. Art. אל.

D

אנם, Kal: herabsetzen, verunglimpfen. J. Schebith 36b 38, Kidduschin 61c 68 (Midr. Sam. c. 15, Koh. r. 1, 4), zu Neh. 8, 17, in bezug auf Josua b. Nun und Nechemia (oder Esra): סנם הכתוב בדיקי בשעתו — Koh. r. 1, 4 zu Num. 36, 1: סנמן הכתוב — Jebamoth 13a 48, zu Deut. 25, 9: על ידי שפנם בנו אימול פנמו סובר אחד מן התורה יבוא וימול פנמו

אנם, Substantiv zum Vorigen. Außer dem letzten Beispiele des vorhergehenden Artikels s. Tanch. B. יהדי, eine anonyme Kontroverse zu Gen. 49, 3: חד אמר לפנס וחד אמר לשנה.

Im bab. Talmud sind die beiden Ausdrücke אים שום מוסף auf den Geschmacksinn angewendet; zur Bezeichnung dessen, was gut schmeckt, sagt man נותן מעם לשנם; dessen, was schlecht schmeckt: נותן מעם לשנם. S. Pesachim 44 b, Ab, zara 67 b.

אָרָים (Nom. act. zu פַּיָּם, einem aus ποιήτης gebildeten Verbum), Dichtung, Fiktion. Gen. r. c. 85 (2), daß nach Daniel 4, mit

י In Kidduschin בשביל פלוני. 2 Koh. r.: בכבודו של צדיק. 3 Gleichbedeutend mit dem tannaitischen אָנָאי, s. oben S. 33.

Ubergehung Ewil Merodachs, des unmittelbaren Nachfolgers Nebukadnessars, in Kap. 5 von Belschazzar erzählt wird, geschieht, שלא יאמרו דברי פיומין הן כדי שדעו הכל שאמרו ברוח הקדש. — Der Dichter heillt אמרה, a. oben S. 7, Art. אלפא ביתא s. ferner Lev. r. o. 30 g. Anf., Schir r. 3, e, als eines der rühmenden Epitheta des Tannaiten Eleasar b. Simeon: מימר, פיימס,

כל (zu Num. 16, 8—11): כל Piel: überreden. Tanch. חקד 15 (zu Num. 16, 8—11): כל הוא הוא הואלה פיים משה לקרח ואין אתה מוצא שהשיבו דבר — Hithpael: sich überreden, überzeugen lassen. Pes. r. 144b: ואם אין אתה למד vielleicht aber muß mit Friedmann gelesen werden: להתפינם.

אלג. Peal: teilen. Das Partic, pass. (צלים) wird entweder auf eine abweichende, widerstreitende Überlieferung, oder auf die Urheber der einander widerstreitenden Meinungen angewendet. l. J. Berach, 9e 40; אוני ושליז או חבר השליג s. unt. Art. רסש. — Kilajim 32 א 18, 20, 22, 24, 28: ברניתא פלינא על רב Schir r. 1, 1: דר מתניתא . . ושמעתא אמרה . . ושמעתא אמרה . . ושמעתא אמרה . . (über das Nacheinander der salomonischen Schriften). Ruth r. א ז: מילחיה דר דעינא פלינא : II. Schir r. 1. 1: . . ד . . ד . . ד . . ד אמר דבר אחד ר' יום בן חלפתא פלינ אולורידאון: Gen. r. c. 15 (7): שליני בה חדי אפוראי : Chir r. 4. 16: אפוראין פליני Wenn von den Meinungen zweier Autoren gezeigt wird, daß sie einander uicht widerstreiten, lautet die Formel hierfür: (דלש פלינו) איני שלינו: s. Gen. r. c. 22 (5), 34 (9); Schir r. 1, 16; Koh. r. 4, 3; Echa r. 1, 16 (2022); Pes. r. 62a, 76a, 202a - Ithpeel Pea שתפלבון ד" וד שמעון בן :ib. Z נאיתפלנון חוקיה וד יודען :136 7 wph. Vgl. Gen. r. c. 15 (7), 21 (7), 22 (3), 34 (9), 91 (3). — Koh. r. 7. 19: על אילין רבישה אל (über die ersten fünf der als Vertasser der Psalmen genannten Personen gibt es keinen Streit). DESC. S. oben, S. 143.

^{&#}x27;S. Die Ag. d. pal. Am. III. 294. 2 S. uns. Ark uns. 2 Habr.
pity, vgi. die Bespiele bei Lery II. 65a. 4 Schir r. 1, 2: punt in important in important in in inches pity. 2 Habr. pity.
a. Levy II. 65a.

Menach. 27b (Antwort: בשלונתא ד... בהאי קמיםלני, בהאי קמיםלני Berach. 22b; ... בשלונתא ד... Berach. 22b; ... בשלונתא ד... Berach. 22b; ... בשלונתא ד... בשלונתא בשלוני

תלמ, Peal: entgehen. Eine Redensart des jerus. Talmuds lautet: חדא מתרתי לא פלמת (פלמה) לכון ("eins von zweien entgeht euch nicht"), ihr unterliegt einem Dilemma; s. Berach. 6a 38 (—Nazir 56a 15).

לְּפֵלְ (von פְּלְפֵּל, Pfeffer), scharf disputieren. Sch. tob zu Ps. 1 (16): הדורה היא ומשובחת שמועתן של ר' יותגן ור"ש בן לקיש שהן יותפלפלין בה יושבין ומפלפלין בה.

Baba Mezia 85b (Simon b. Lakisch, als er das Grab Chija's nicht finden konnte): שמא חם ושלום לא פלפלתי בתורה כמותו Sabbath 31a (in einer Paraphrase Baba's zu Jes. 33, 6, dem Worte הכמת entsprechend) מלפלת בחכמה.

אָלְפּאל, Nom. act. zum Vorigen. J. Terum. 42d 40 (S. b. Lakisch): אַמילפול הברייא שמעית דא

Temura 14a (Abahu in bezug auf die nach dem Tode Moses vergessenen Halachasätze): מתוך מלחולו אף על פי כן החזירן עתניאל בן קנו מתוך (Chullin 110a: דוף אף על פי כן החזירן עתניאל בן קנו מתוך (Chullin 110a: הייא הייא הייא הוא בול הי הייא הייא בולפוליה דרב היסדא Leibe ממרלפוליה דרב היסדא (Chanina b. Chama): wenn die Thora vergessen werden sollte, מהדרגא לה מפלפולי,

בנה. Zum tannaitischen Terminus מופנה (was im Texte entbehrlich und darum den Zwecken der Interpretation offen gelassen ist) gehört die Aphel-Form des Verbums. S. Nidda 23 a ob.: אפנייה רחמנא; ib. 22b (zu Gen. 1, 27 und 2, 7): "אפנייה מופנה אפניים מופנה (מופרי למה לית וייצר לאפניי מופנה); Babbath 64a: למה ליה וייצר לאפניים.

י S. Tann. Term. S 60 (מלפון 18. במר בי 19. ביין (פוּב scharf, Megilla 7a: אושר און אויין (פוּב scharf, Megilla 7a: אושר און אויין פוּב scharfsinnige; אויין און אויין, der Scharfsinn. S. Levy II, 114. לפוּל פוּל פוּל פוּל פוּל החלטייים: B. Bathra 145b: אבעל פּלפוּל באר און, בעל פּלפוּל החלטייים: B. Bathra 145b: אבעל פּלפוּל פּל פּלפוּל באר פּלפוּל באר פּלפוּל פּל פּלפוּל פּל פּלפוּל פּל פּלפוּל פּל פּלפוּל פּל פּלפוּל פּלפוּל פּל פּלפוּל פּלפוּל פּלפוּל פּל פּלפוּל פּלפוּל פּל פּלפוּל פּל פּלפוּל פּלפוּל פּלפוּל פּל פּל פּלפוּל פּלפוּל פּל פּלפוּל פּל פּלפוּל פּלפוּל פּל פּליפוּל פּלפוּל פּל פּלפוּל פּלפוּל פּל פּלפוּל פּלפוּל פּל פּליפוּל פּלפוּל פּל פּלפוּל פּל פּלפוּל פּל פּלפוּל פּליפוּל פּליים פּליפוּל פּליפוּל פּליפוּלי פּליפוּל פּליפוּל פּליפוּליפוּל פּליפוּל פּליפוּליים פּליפוּל פּליפוּל פּליפוּליים פּליפוּליים פּליפוּליים פּייים פּיייים פּייים פּייים פּייים פּייים פּייים פּייים פּייים פּייים פּייים פּיי

Josephs, Amalek, einen Enkel Esaus, bekämpfte, Exod. 17, 9): "ז תנחומא כי רבי אומר כאן חמש פנים.

מנים D. Chagiga 78d 24 (in der Erzählung von den Schülern Akiba's, die in Liebe voneinander schieden, indem sie Jes. 5, 1 auslegten): דר יוחנן הוה דריש שתין בריש עשרים וארבע אפין.

Nedarim 41a: תלת עשרי אפי הילכתא. — Berach. 4b (vom 119. Psalm, in dem jeder Buchstabe achtmal im Versanfange steht): ראתיא בתמניא אפי.

ססל, Kal: für unbrauchbar erklären; diffamieren. Im ersten Teile der S. 49, im Art. הוסיף, erwähnten Regel: כל מקום שנאמר אלה פוסל את הראשונים, erwähnten Regel: כל מקום שנאמר, angewendet auf Gen. 2, 4 und 6, 9; s. Gen. r. c. 12 (3), 30 (3), Tanch. B. שמות 3, משפטים 2, Exod. r. c. 1 g. Anf.; c. 30 g. Anf., Ruth r. 4, 18.

אָנָין אווירן, s. oben Art. אָנָין, s. oben Art. אָנָין, s. 150. — Aram. Aphel: einen Vers zerteilen. J. Chagiga 78a 48 (in bezug auf I Chron. 29, 21, Simon b. Lakisch): . . . הדין פסוקא . . . מאן דמפסיק ליה . . . מאן דקרי כוליה.

PIDD, Bibelvers. Wenn in einem Bibelverse mehrere Dinge enthalten (oder durch Auslegung gefunden) sind, wird folgende Formel angewendet (gewöhnlich sind es drei Dinge): אחדר S. j. Berach. 11 d 2; Taan. 65 b 41; 68 a 65, 74; Megilla 74 b 46; Sanh. 28 c 9; Lev. r. c. 35 Ende; Koh. r. 5, 10 Anf.; Pes. r. 200 a — ושלשתן נאמרו בפסוף אחד Gen. r. c. 44 (12), in Lev. r. c. 13 g. E.: אחדר ושלשתם כתובים: Ruth r. 4, 7; משה כתב שלשתן ברש ר. בסי אחדר שלשתן דרש ר. בסי אחדר ...

¹ Zum Ausdrucke מכינא מרופא מססקא (Menach. 74 a, Baba Bathra 111 b) s. Die Ag. d. pal. Am., S. 132.

מפסוק אחד ובולם בם' אחד : Deut. r. c. 2 (25): כולן בם אחד . — Drei Tradenten im Namen Levi's, שלשתן אמרו פסוק אחד, Esth. r. 1, 1 Ende. — J. Erubin 26c 30: אין סורין פסוק על ונבי מכה בשם י: Lev. r. c. 16 (2): ... לו ספר תהלים הראה לו פסוק... Tanch. במדבר 10 Ende: ומדלג מהלכה להלכה ומפסוס לפסוס. — Lev. r. c. 25 (2), zu Deut. 33, 18 (לפיכך נקרא הפסוק על שמו : ולובלון אמר). — Pesikta 107a: 'זה שאמר הפ' (Tanch. לפי שהפ' אומר 9: לפי Gen. r. c. 56 (5): . . בהר אלא ב אין הפסוק מדבר שאין Tanch. בהר 1 Anf.: הפסוק הוה מדבר בהרבה בני אדם (Prov. 28, 22); ib. תוריע 10 Anf. (zu Habakkuk 1, 7): . . . הפסוק הראשון ובפרעה מדבר באדם הוה מדבר באדם הראשון ובבני אדם: Deut. r. c. 4 (7), zu Ps. 31, 8: ובבני אדם Tanch. סכוק זה פתח הוא לסינים (zu Jos. 24, 19): סכוק זה פתח הוא לסינים; Gen. r. c. 41 (7), zu Gen. 13, 10: הוה לשון ערוה הוא בל הם' הם . — Exod. r. c. 6 (1), zu Koh. 2, 12: הפסוס הזה נאמר על שלמה ועל משה Sch. tob zu Ps. 55 (4), zu V. 19: מסוק זה על רחל נאמר ; ib. zu Ps. 86 (8), zu V. 17: הוה הפסוק האמר ביעקב באמר - Pes. r. 30b (zu Ps. 119, 105): הה הם אמר הם . - Ruth r. 2. 4 (zu Lev. 27, 44): die Männer der großen Versammlung היו מצמערים על הפסוק .— Echa r. 1, 16 (zu Ps. 68, 23): האיר הקב"ה את עיניהם בפסוק הזה . — Gen. r. c. 4 (2), 8 (8), 49 (1): הוה מגיע לפסוק הוה ; Schir r. 3, 8: מתחיל קורא והולך עד שהגיע לפי הוה; j. Moed Kat 83b 46, Ruth r. Einl. (in der Paraphrase zu Jerem. 36, 23): כיון שהגיע לפסוק החמישי (nämlich Echa 1, 5). — Besonders in den Tanchuma-Midraschim wird häufig angegeben, wer einen bestimmten Vers (zumeist aus den Hagiographen) gesagt hat, welcher biblischen Person er in den Mund zu legen ist; zuweilen ist die Form der Frage angewendet. Tanch. B. חולדות 13 (zu Hiob 29, 19): מי אמר הפסוק מי . . . דוד אמרו (zu Ps. 55, 19): מי . . . דוד אמרו . . . בשעה: ib. 23 (zu Ps. 142, 6), ebenso; ארא 6 (zu Ps. 24, 7): מי . . אליהוא אמרו (zu Hiob 37, 1): אחרי מי . . . אליהוא אמרו ; תרומה 7 (zu Mal. 1, 2): אמרו מלאכי אמרו הפסוק הזה מי אמרו - Tanch. תוריע (zu Hiob 29, 2): הזה איוב אמרו ;הפ" המר אמור 28 (zu Ps. 35, 10): דוד אמר הם' :Pes. r. 196a (zu Ps. 119, 62): 'פה אמר הוד הפ' הוה הה; Exod. r. c. 8 Anf. (zu Ps. 24, 7): הוה אמר הם אמר הם Sch. tob zu Ps. 6 (9), zu V. 7: ראה דמר הפי עליו; Tanch. דוד עצמו אמר הפי (zu Dan. 9, 7): הוה מישאל ועוריא אמרו הם' הוה . — Echa r. 1, 17 מי אמר הפסוק הוה מי שאין לפניו לא אכילה : מי אמר הפסוק ולא שינה; ib. Prooem. 2 g. E. (zu Hosea 7, 18): ולא שינה מי את הפסוק הוה - Exod. r. c. 17 (4), zu Hiob 31, 14: מי

יאמר ליה מה אמרת עלוי אמר פסוק פלן בתר פלן : S. Koh. r. 10, s: אמר ליה

Aram. אָסוף, S. Art. עסף, סוף, דרש. — Echa r. 1, 16, in der Erzählung von Mirjam bath Tanchum und ihren sieben Märtyrersöhnen: הוציא החמישי ואמר גם הוא מסוקיה.

Plural. Echa r. 3, 1 (vom 3. Kap. der Klagelieder): דהוא מסוקים ib. 3, 19, s. S. 6, Art. אית. — Gen. r. c. 36 (8), vgl. j. Megilla 74d 49, zu Neh. 8, 8: יובינו במקרא אלו ראשי הפסוקים (die Versanfänge). 3

Megilla 12b, zu Esther 1, 14 (Levi): סרל מסוק זה על שום קרבנות נאמר . Berach. 41a und Par., zu Deut. 8, 8: מכל השסוק כולו לשיעורין נאמר. B. Bathra 8a, zu Hosea 8, 10 (יתנו), Ulla: השכים ונפל השיטה. — Berach. 57b: השכים ונפל לתוך פיו הרי זו נבואה קמנה (wem beim Aufstehen des Morgens ein Bibelvers in den Mund kommt, dem kann das als eine kleine Prophetie gelten"). — Plur. Megilla 3a, Nedar. 37b, zu Neh. 8, 8: שום שכל אלו השסוקים.

בל פסוקא דלא פסקיה משה רבינו אנו לא Aram. Taanith 27b, Megilla 22a: ל (außer der überlieferten — auf Moses zurückgehenden — Versabteilung darf kein Vers abgeteilt werden). Kidd. 30a (zu Exod. 19, 9): במערבא פסקי ליה כמימריה דהאי פסוקא .— Schebuoth 16b: כמימריה דהאי פסוקא.— Berach. 5a: דרחמי הרחמי, z. B. Psalm 31, 6. — Taanith 9a. Jochanan fragt den Sohn Simon b. Lakischs (ein Schulkind): אימא לי פסוקיך ; er gibt als Antwort: Deut. 14, 22. Ein anderes Mal (ib.) richtet Jochanan dieselbe Aufforderung an den Knaben und erhält zur Antwort: Prov. 19, 3.6 - Von Jochanan wird erzählt (Chullin 95 b), daß er Samuels, des babylonischen Schulhauptes, Tod dadurch erfuhr, daß er ein Schulkind fragte: לי פסוקיך und zur Antwort erhielt: I Sam. 28, 3. Auch der bab. Amora Schescheth bekam einen bedeutsamen Wink, als ihm ein Schulkind auf die Frage nach seinem Bibelverse II Sam. 2, 21 rezitierte (Gittin 68a). In der Erzählung über Elischa b. Abuja (Asher) und seinen Schüler Meïr (Chagiga 15ab) gehen sie — in dreizehn Synagogen von Schule zu Schule, und in jeder Schule rezitiert das von Acher nach seinem Verse befragte Kind irgend einen Bibelvers, der auf die Unsühnbarkeit der Schuld Achers hinweist, und zwar sind es folgende Verse: Jes. 48, 22; Jer. 2, 22; ib. 4, 30; Ps. 50, 16. Die übrigen Verse sind nicht mitgeteilt, aber es heißt: כולהו פסקו ליה כי האי גווגא

Außerhalb des babyl. Talmud findet sich der Ausdruck nur in der Sage über Mordechai und Haman (Esther r. 3, 7). Mordechai holt drei aus der Schule kommende Kinder ein und

⁴ Ebenso Berach. 12b: רבינו פסקינן. כל פרשה רפסקה משה רבינו פסקינן. 5 In der Münchener Handschrift: פסוקי דרחמי. 6 S. Dikd. Sofrim z. St.

⁷ Die Erzählung hat rein babylonischen Charakter, ist aber einer echten Baraitha angehängt.

befragt das erste: ססוק לי ססוקין. Er erhält zur Antwort Prov. 3, 25. Das zweite Kind gibt dann ungefragt seinen Vers an (Jes. 8, 10) mit den Worten: אני קריתי היום ובזה הפסוק עסדתי מבית הספר seinen Vers an: Jes. לאני קריתי היום ובזה הפסוק עסדתי מבית הספר Seinen Vers an: Jes. 46, 4. Mordechai freut sich über diese Bibelverse als Heilsbotschaften (בשורות מובות שבשרוני) angesichts des von Haman drohenden Unheils. Aus der Antwort des zweiten Kindes kann man entnehmen, daß die Schulkinder den letzten Vers, den sie an dem betreffenden Tage in der Schule gelesen hatten, ihren Vers nannten.

אָרֶסְאָ, Entscheidung. Kethub. 76 b, Nedar. 36 b, 39 a, 102 b: מאי מסס .—
• B. Bathra 130 a: דרינא אדור אסס.

קְּפֶּסְיּף (?) Trennung, Trennungszeichen (Pesik, ספּף). Exod. r. c. 2 g. E. (zu den vier analogen Stellen: Gen. 22, 11; ib. 46, 2; I Sam. 3, 10; Exod. 3, 4): אתה מוצא באברהם אברהם יש בו פסק יעקב (משה משה אין בו פסף 1, יעקב יש בו פסק שמואל שמואל יש בו פסק אבל משה משה אין בו פסף.

Plural. Megilla 3a, zu Neh. 8, 8: מיכונ במקרא אלו מסקי מעמים, die Trennung der sinngemäßen Teile eines Bibelverses; vgl. Nedarim 37 b: מיסוק מעמים.

אסרס, Kal: einzeln hervorheben, spezifizieren. Tanch. B. ועד כאן פרט לך הכתוב 20 (in bezug auf I Chron. 3, 10—24): אונד כאן פרט לך הכתוב Pes. r. 58a (zu Lev. 11, 4—8): ושורם כל אחד ואחד בפני עצמו ; ib. 32a (in bezug auf die Psalmverse, in denen die einzelnen Körperteile Gottes Lob verkünden): וחוור ופורט.

כל מקום שנאמר לא .12 (Abahu), in bezug auf Deut. 14, 21: לא מקום שנאמר כל מקום שנאמר אימור הנאה במשמע ער שיפרוט לך הכתוב כררך שפרט יאכל ... אחד אימור אכילה ואחד אימור הנאה במשמע ער שיפרוט לך הכתוב כררך שפרט הכל היו בכלל (Deut. 24, 4) אחרי אשר הוממאה (Deut. 24, 4)

י Vereinzelt ist בכל המסקות. Tanch. פי תזריע, wofür in dem Tanch. der früheren Ausgaben steht: בכל הפרשיות. In j. Orla 62d 16, wo Abahu den Ausspruch im Namen Eleazars lehrt, lautet er so: ... את תופס שנאסר לא תאכל... את תופס איסור הנייה כאיסור אכילה עד שיבוא הכתוב ויפרש לך כשם שפירש לך באבר מן את תופס איסור הנייה כאיסור אכילה עד שירש לך באבר מן החי Dann die Frage: מה פירש לך באבר מן החי בנבלה.

כשפרם לך הכתוב (Num. 5, 13) גבי אשת ישראל והיא לא נתפשה אסורה הא נתפשה מותרת כשפרם לך הכתוב (הומא קיימא קיימא

קרביב, Peal: einwenden (eig.: zerbröckeln, zerreiben). Nedarim 51 a, in der Erzählung über Jehuda I und Bar Kappara; dieser fragt den Patriarchen, was in Lev. 20, 13 הועבה של הועבה בו של הועבה פושבי bedeute, erhebt aber gegen alle Erklärungsversuche desselben Einwände: בכל ראמר ליה רבי רהכין הוא תועבה פרכה בר קפרא בה — Eine ständig mit dem Namen R. Achai's verknüpfte Anwendung des Wortes bietet das oft zu findende של הועבה של הועבה, Kethub. 47 a, Kidd. 13 a, Scheb. 41 b, Zebach. 102 b, Bechor. 6 a, Chullin 65 b, Nidda 33 a. — Sota 30 a: כופרכיגן (Chul. 115 b: פרכיגן; Arach. 18 a: מאיכא למיפרן; Kerith. 5 a: מאיכא למיפרן. — Häufig ist die Anwendung des Infinitivs in der Formel: איכא למיפרן; s. Berach. 21 a, 35 a, Sabbath 28 a, 64 a, Sota 30 a, B. Kamma 5 b.

(פירכא) (פורכא), Einwand. Pesach. 68b, Chullin 85a: אית ליה פירכא; Kerith. 4a: אית ליהו פ' לבר מ. 13b: Megilla 7a, Menach. 66a: אית להו פ' לבר מ. 130b: שניקרא דריגא. וחזיתו ביה פ' Chullin 114a: מעיקרא דריגא. דריגא פירכא. Wozu suchst du Einwände.

שרבם, pflegen, versehen, versorgen. Ganz eigentümlich ist die übertragene Bedeutung dieses Verbums in Exod. r. c. 44 Anf., wo der Kompilator des Midraschwerkes dem Redner, der die Parallelen zwischen Israel und dem Weinstocke vortragen will, die Vorschrift erteilt: . . במוך החמות השמרנם כל אותן הדעות האמורות בו ; bloß die eine am Schlusse zu bietende Parallele ist angegeben, die anderen (s. Lev. r. c. 36, Midr. Sam. c. 16) sind der Kürze wegen ausgelassen. — So findet sich der Ausdruck nur noch in Pes. rabbathi. Das erste Prooemium des ersten Abschnittes (1b), mit dem Texte Ps. 42, 2 wird nur begonnen, um für das Übrige auf einen andern Abschnitt zu verweisen:

Ferner: מבנילה פֿירש (לך) בנבילה. Antwort: Deut. 14, 21. Diese Lesung (מָּרָשׁ statt מַרָשׁ) scheint die ursprüngliche zu sein.

ואתה l. זאת l. האתו.

5. Abschnitte, im Procemium mit dem Texte Hoh. 3, 11: ומפרנסו מים הוא אומר בשיר השירים. S. auch oben Art. פים. 1

DDD. kundtun, offenkundig machen. Pesikta 24a (vgl. Pes. r. 48b), zu Gen. 35, 8: הכתובים לא פירסמו מיתתה אלא מן הצד; Gen. r. c. 76 (7), tann.: לא פירסמו הכתוב. Schir r. 4, 12 zu Lev. 24, 11: ופרסמה הכתוב (dasselbe Tanch. בלק 25); Tanch. B. ויקהל 11, zu Ezra 10, 15: פירסמו - Gen. r. c. 65 (1), Lev. r. c. 13 E.: zu Deut. 14, 8 und Ps. 80, 14 (חויר als Typus Roms): מכל הגביאים לא מירסמוה אלא שנים משה ואסף; Schir r. 4, 11 Anf. zu Hoh. 4, 11 (wo die Prophetinnen Israels gemeint sind): ובא שלמה ופירסמו. Ib.. zu Zach. 14, 5 ("alle Heiligen" sind die Propheten, deren prophetische Reden unbekannt geblieben sind): לעתיד לבוא הקב"ה וכבר :Lev. r. c. 32 Anf., zu Lev. 25, 14: וכבר והוא מפרסמן על ידי משה; Tanch. B. ויקהל 11, zu Exod. 37, 1: והוא מפרסמו ולא פרסמתי לבאי עולם: (Gott spricht): בכל פעס. Tanch. B. וירא מה היה האילן שאכל ממנו אדם הראשון; ib. ארא 5, Paraphrase zu Exod. 6, 3: לא פרסמתי להם אם מפורש הוא. — Nithpael. Schir r. 4, 11, Ruth r. 1, 1: ולמה לא נתפרסמה נבואתן; Tanch. ויקהל 4, Exod. r. c. 48: ומכולם לא נתפרסם אלא בצלאל.

פרק. Pael: eine Schwierigkeit lösen, einen Einwand beheben, widerlegen. Sabbath 33b, Pinchas b. Jair löste jede Schwierigkeit, die Simon b. Jochai aufwarf, mit zwölf Lösungen (runde Zahl): הוה מקשי ר"ש בן יותי קושיא הוה מקשי ליה ר' פינחס בן יאיר תריסר פירוקי בר בר בי יאיר תריסר פירוקי בר אליה כ"ד קשייתא ומפריקנא ליה כ"ד פירוקי. Wenn der die Frage aufwerfende auch die Lösung gibt, heißt es: הלה מותיב והוא מפרק בי הוא מפרק בי הוא מותיב והוא מפרק בי הוא מפרק ליה פורקי קושיא.

- Ithpael. B. Kamma 66b: הלא איפרקה וליה בי הוא מפרק בי הוא איפרקה.

אַרְרּקְא. Nom. act. zum Vorigen. Außer den im vorigen Artikel gebrachten Beispielen (für den Plural) s. B. Kamma 117a: אמר להו האי קושיא והאי קושיא האי בירוקא ובפירוקא בירוקא והאי פירוקא והאי פירוקא בירוקא והאי פירוקא בירוקא דרבי פליני: Jebam. 79b: לר' וירא ובפירוקא דרבא פירכא הוא (Raba's Lösung des von Joseph erhobenen Einwandes ist in bezug auf R. Eliesers Ausspruch selbst ein Einwand).

¹ Eine ähnliche Verwendung des Verbums ist schon tannaitisch bezeugt. S. die Baraitha B. Bathra 14a: פירנסתה ארון לארכו צא ופרנס ארון לרחבו.

² Esther r. 1, 9 (Ausspruch des Tannaiten Josua b. Karcha): מה ראה הכתוב מה ראה מה למרסם סעודתה של ושתי למרסם סעודתה של ושתי למחם (נימה) (נימה) נימא An den letzten zwei Stellen steht נרמה).

Ausdruck: ראשי פרקים, j. Sukka 54a 7.1 — Schocher tob zu Ps. 1 (17): סל מי שהוא קורא שני פרקים שהרית ושני פרקים ערבית קיים ולילה כל מי שהוא קורא שני פרקים שהרית ושני פרקים ולילה. In diesem den Namen des Tannaiten Bar Kappara tragenden Ausspruche wird — nach den Verhältnissen der nachtalmudischen Zeit — vom Lesen der Mischnaabschnitte gesprochen. Im Talmud, Menachoth 99 a, heißt es in der entsprechenden These Ammi's: אפילו לא שנה אדם אלא פרקי אחדות ופרק אחד ערבית פרקיה, s. unt., S. 171.

እርገው, der öffentliche Lehrvortrag für das ungelehrte Publikum. Chullin 15a. Wenn Rab lehrte, lehrte er in einer gewissen halachischen Frage nach der Ansicht Meirs, aber im öffentlichen Lehrvortrage trug er die Ansicht Jehuda b. Ilai's vor: רריש בפירקא דריש כר' יהודה משום עמי הארץ .— Pesachim 50a: כבר רבא למירושה בפירקא; s. auch Nedarim 23 b unt.; Taan. 26 b: ררשינן לה בפירקא; אליה משמך :Sanh. 102b מר בר רב אשי כי הוה דרישנא ליה משמד (Sanh. 102b מר בר רב אשי כי בפירקא (Aschi). Von Jochanan: גפן דרשה בפירקא, Joma 84 a, Ab. zara 28 a. Die öffentlichen Lehrvorträge der einzelnen Amoräer werden so bezeichnet: מירקיה דרב, B. Mezia 64a; פירקיה דרב יהודה, Sabbath 148a; ebenso die der Amoräer Huna (Jebam. 64b), Chisda (Kidd. 25a), Schescheth (Erubin 65b), Nachman b. Jakob (Jebam. 66b), Raba (Erubin 44b), Abaji (Rosch Hasch. 24b), Pinchas b. Ammi (Pesachim 100a). - Jochanan berichtet, Sanh. 38b, wie der öffentliche Lehrvortrag Meirs beschaffen war: מיה דריש תילתא שמעתא הוה דריש ר' מאיר בפירקיה הוה דריש ר' מאיר בפירקיה מתלית אנדתא ותילתא מתלי . S. auch noch Chagiga 5b: מילתא אנדתא ותילתא מתלי . — Berach. 28b: לא אתא לפירקא; Joma 78a: פוכולהון רבנן אתו לפירקא; Berach. 30a: נפקו לפירקא; Sabbath 56b (Joseph): חוי יתיבנא בפירקא; Berach. 6b: אנרא דפירקא ריהמא. — Plural. Erubin 36b: מותיב פירקי, ein Gelehrter, der öffentliche Lehrvorträge hält (eig. "sitzen läßt", da das Publikum saß); Kethub. 62a: בני פירקי, die regelmäßigen Hörer der Lehrvorträge.

י Vgl. b. Chagiga 13a (von den Abschnitten der Geheimlehre): אבל מוסרין . לו ראשי פרקים . לו ראשי פרקים . לו ראשי פרקים . לו ראשי פרקים . 2 S. Berach. 27b ob., Abdan (אבר אבין אושר שנה היו המרחץ וישן אברן המרחץ וישן המרחץ וישן המרחץ וישן . — Chagiga 9b: אינו רוסה שונה לי פרקו מאה מעמים לשונה פרקו מאה ואחר . — Chagiga 9b: אינו רוסה שונה פרקו מאה ואחר . 3 Auch hier ist nach der richtigen Lesart vorher zu ergänzen: מרקו מאה וארו (D. S. I, 65). 4 Ab. zara 14b, Chisda sagt in bezug auf die 5 Kapitel des Mischnatraktates Ab. zara: נסירי במרי הון ואנן חמשה תנן בירי מאה פרקי הוון ואנן חמשה תנן Werk über den Götzendienst, daß aus 400 Kapiteln bestand (400 als runde Zahl s. B. B. 14a). 8 Vgl. בר בי רב . Mitglied (Jünger) des Lehrhauses.

Piel. I. Wenn das Subjekt die Bibel oder der biblische Autor (bez. Gott) ist, bed. das Verbum: deutlich, bestimmt aussprechen. Besonders findet es sich so bei Zitaten aus den Hagiographen und den Propheten, durch welche andere Bibelstellen verdeutlicht werden oder irgend ein Gedanke deutlich ausgedrückt wird. Aus den Psalmen: Schir r. 1, 14 (= Koh. r. 4, 6), zu Lev. 16, 13 (וכסה), erklärt durch Ps. 85, 8 (כסית): הכסוי הוה אין אנו יודעין מה הוא עד שבא דוד ופירשו; Pesikta 157b, zu Ps. 69, 14: ובא דוד ופירש. Koh. r. 6, 12 (כצל עובר), zu Ps. 144, 4 (כצל עובר): בא דוד ופירש; Deut. r. c. 2 (26): Ps. 106, 44, zu Deut. 4, 30: 'דוד כ' ואותן; ib. c. 7 (5): Ps. 121, 6, zu Deut. 28, 6; Pes. r. 144a, Ps. 137, 1: מפרשה; Sch. tob zu Ps. 119 (1): מפרשה (Ps. 18, 24). - Aus den salomonischen Schriften: i. B. Mezia c. V Ende (10d). Sch. tob zur St.: Prov. 24, 11 (ומטים), zu Ps. 15, 5 (ימום), בא שלמה ופירש: ebenso Pesikta 147a, 194a, Schir r. z. St., Pes. r. 202b: Hoh. 1, 4 (כו צופותה בקן zeigt, daß בו Ps. 118, 24, sich auf Gott und nicht auf den Tag bezieht); Schir r. 4, 10; 4, 11; Koh. r. 7, 1; Sch. tob zu Ps. 19 (16): Hoh. 2, 3 (חמרתי), zu Ps. 19, 11 (הגחמרים); Koh. r. 1, 2 Anf.: Koh. 1, 2 zu Ps. 144, 4 (או) דוד אמר דבר אחד ולא ושלמה ופירשו ופירשו שלמה בנו (פירשו ופירשו שלמה בנו); Deut. r. c. 9 Ende: Hoh. 8, 6 מפרשה); Deut. r. c. 1 (9): Prov. 24, 25 (מפרשה). - Aus Hiob. Tanch. B. מעשה דור המבול פרשו איוב (Hiob 24, 2ff.); Deut. r. c. 9 g. Ende: Hiob 30, 25 (לפיכך א' מפרשה). Gen. r. c. 26 (ז): אלו לא בא איוב לעולם אלא לפרש לנו מעשה המבול דיו :ib. אלו לא בא אליהוא אלא לפרש לנו מעשה ירידת הנשמים דיו (Hiob 37). — Die Propheten. Sch. tob zu Ps. 107 (1); Jes. 35, 10 (כן ישעיה) מפרש); Gen. r. c. 37 (2), Simon b. Lakisch sagt zu Gen. 10, 6: (Ezech. 30, 5) היינו סבורים שנתבלעה משפחתו של פום בא יחוקאל ופירש; דמת בא מיכה המורשתי ופסק — ופרש .1 (- l. ברכה - ברכה בא מיכה המורשתי ופסק הדבר wofür Pesikta 200b: עד שבא מיכה המורשתי ופירשה. — Tanch. כי תשא 20 Ende: Jes. 40, 10 (שכן הנביא מפרש ואומר); Sch. tob zu Ps. 80 (6); Jes. 21, 1 (למה לא סירש הנביא). — Sch. tob zu Ps. 90 (10): Ps. 90, 2: אין אנו יודעים אם הקב"ה מעונו של עולם או העולם . . מעונו של מקום עד שבא משה ופירש ה' מעונו. Pes. r. 197b: Exod. 11, 4 (vgl. mit V. 1, wo keine Zeitangabe steht): הלך משה ופירש משלו . — Tanch. לא פירש הקב"ה שכר מצות שבתורה :Pes. r. 167a, zu Gen. 2, 17: שלא פירש לו אם יום משלו אם יום משלו. — Midr. Samuel c. 25 (2), zu II Sam. 1: מפני מה לא פירשו כתובים אלא שלא פרשו בהר הנלבוע; Tanch. B. אלא שלא פרשו בהר הנלבוע

¹ Nachtrag zu Tann. Term. S. 155; Sd 83b 36; שלמה ופירש.

הכתובים הכתוב. — Das hinzudenkende Subjekt ist י הכתובים in folgenden Sätzen: j. R. Hasch. 56a 52: כל מקום שנאמר שָּנִים בחדש פירש; Kilajim 26d 50 (zu Deut. 22, 11): פירש בבנדים; Gen. r. c. 1 (6): Gen. 1, 1, verdeutlicht in Jes. 40, 22: . . ולא פירש איכן פירש להלן . .

Nithpael. Tanch. B. תולדות 19, zu I Kön. 19, 18 (nach Richter 6, 36 f.): נתפרשו בימי נדעון 19, ואלו הן אותן שנתפרשו 23: ואלו הן ואלו הן ואלו הן ואלו הן ואלו הואלו הן ואלו בימי נדעון (Hiob 2, 11); Lev. r. c. 6 (6): שמו שמו ונתפרש שמו ונתפרש לא "Schir r. 2, 3: אע"ם שנתנה תורה בהר סיני לא ביא שנתפרשה להם באוהל מועד שנתפרשה להם באוהל מועד.

מתם. S. Art. מתם. Fernere Beispiele. Schir r. 4, 12: מהמ מה מפורש בואלה שמות (Exodus 25, 3 ff.); ib.: מה שמפורש בוחזקאל (Ez. 16, 10 ff.). — Ruth r. 1, 1 Ende: מפורש בפני עצמו; ib. zu Ps. 103 (5): גר אחד ואחד מפורש על ידי דוד (5): ib. zu Ps. 103 (5): מן הפסוקין לך לך לך לך בחוא מפורש על ידי יחזקאל (זור א מפורש על ידי יחזקאל ib. אור ווירא ווירא ib. במפורשין המפורשין ווירא ib. ווירא המפורשין המפורשין.

angehört; aber Abin tat es. — Gen. r. c. 29 (4), in bezug auf eine Kontroverse zu Gen. 6, 8 zwischen Jochanan, Simon b. Lakisch und den Gelehrten: רבי הונא ורבי פינחם לא מפרשין רבי חנין; ebenso Gen. r. c. 31 (11) in bezug auf eine Kontroverse zu Gen. 6, 16 zwischen Abba b. Kahana und Levi. 1

Den Ithpael von פרש s. unten, Art. תוב.

I, Erubin 21a, zu Ps. 119, 96, Hiob 11, 9, Ezech. 2. 10, Zach. 5, 2: זה אמרו דור ולא פירשו אמרו איוב ולא פירשו אמרו יחזקאל ולא פירשו עד שבא זכריה זה אמרו דור ולא פירשו אמרו איוב ולא פירשו אמרו ופירשו; Baba Bathra 10b zu Ps. 112, 9 (Abahu): בן עירו ופירשו. Baba Mezia 47b משיכה מפורשת מן התורה :(מיר, 15, 14, דיר) משיכה מפורשת מן התורה :(מיר, 15, 14, בשיכה מפורשת מן התורה :(מיר, 15, 14, דאורייתא מיפרשא מילתא דגביאי איכא מילי דמפרשן ואיכא מילי דמסתמן: (a. oben Art. נותם); Berach. 12b, zu Num. 13, 37—41: הני תלת מפרשן (drei Dinge sind deutlich ausgesprochen in diesem Abschnitte: die Verpflichtung der Geboteübung, V. 39, die Schaufäden, V. 38, der Auszug aus Ägypten, V. 41).

¹ S. Die Ag. d. pal. Amor. II, 840, 1. ² S. ib. I, 556, 1. ³ S. Dikd. Sofrim z. St. Eine Hdschr. hat: דבריך, die Ausgaben: רבי פריש.

purn ביים שרפום נמי מילי דתינוקת שרפת נמי מילי דתינוקת שרפת נמי מילי דתינוקת שרפת נמי מילי התינוקת (ib. und 3a noch andere Beispiele); Nazir 2a.

II B. Erklärung von Traditionssätzen durch Amoräer. Chullin 96 a: שני נדולי הדור לא פידשו את הדבר 3b: שני נדולי הדור לא פידשו את הדבר Bechor. 22a: שינו נדולי הדור לא פידשו את הדבר (s. Āhalāches) מי אתא רבין פידשה משמיה דר' יותנן: ib.: שמעתי היאן לי לפידש: Sabbath 130b (Abajī): סיוש 41 b unt.); B. Bathra 56a: מידש ר' מידעו משמיה דר שווא רבה בר אבוה ופידשה; Baba Bathra 153a: האי מילהא ממרה די ויוא ולא פידשה עד ואוא רב הונא מכופר פידשה בי אוא רב הונא מכופר פידשה בי אוא רב הונא מכופר פידשה בי אוא מילהא מילהא מון; Bota 19a: אוליהא מילהא 19a: עוד מסעיתיה דרב 56 b: לפרושי לורב: ib. 106 a: אורים לארצי דמפרשי הכי אלפרושי הני ib. 106 a: אורים לארצי מפרשי הכי אורים אורים אורים אורים אורים אורים אורים בי אורים אורים

Mit der Formel .. דרי מישרשה ליה מיניה דר gibt ein Amora an, daß er irgend einen Lehrsatz, der dann im Wortlaute folgt, von dessen Urheber selbst ausdrücklich vernommen habe. Die Formel bedeutet: Mir wurde der Ausspruch deutlich ausgesprochen (משרשה oder משרשה) von seiten N.'s. Gewöhnlich wird diese Art der Anführung angewendet, wo es gilt, eine ungenaue oder unrichtige Form, in der der betreffende Lehrsatz tradiert wurde, zu berichtigen. Mit dieser Formel werden tradiert Aussprüche der palästinensischen Amorãer: Josua b. Levi, durch Jizchak b. Nachmani (Berach. 34 b. Chullin 45 a), Jochanan, durch Abahu (Kethub. 54 b, Gittin 87a), Jakob (Erubin 80a, R. Kamma 94 b), Simon b. Abba (Gittin 78 b); Jose b. Chanina, durch Abahu (Sabb. 94b, Baba Mezia 105a); Chija b. Abba, durch Jirmeja (Megilla 4a). Ferner Aussprüche der babylonischen Amoraer: Samuel, durch Mar Ukba (Erubin 81 a, Baba Kamma 112b), Anan (Erubin 95a, Moed Katon 18a, Kethub. 54a, 89a, Baba Mezia 51b, B. Bathra 38b, Chullin 38a); Jehuda b. Jechezkel, durch seinen Sohn Jizchak (Erubin 80 b, 97a), Zeira (Jebam. 78b), Jakob (Menachoth 29a); Huna, durch Zeīra (Menach. 29a); Jirmeja b. Abba, durch Zeīra (Taanith 12b); Nachman b. Jakob, durch Joseph b. Manjomi (Kethub. 100 b), Abaji, durch Jemar b. Schelemja (B. Bathra 63a).

TIL Erklärung der Bibeltexte. Jebam. 21a: בל התורה נמי מירש ורבון; Sabbath 55b: מיספרש ביה קרא ביה קרא (nämlich II Sam. 17, 25); Erubin 54a, Joseph zu Raba: setze dich nicht eher, יהני קראי (nämlich Num. 21, 19 f.); Nedarim 52a, Jehuda I zu Bar Kappara: את (erkläre du es, nämlich השוחה, Lev. 20, 13); Ab. zara 19a: בי ואכר (zu Ps. 1, 2): Zebach. 43b כל קרא רלא מפרש לה ועיר בר אבריסיני וכל מתניתא דלא מפרש לה ועירי לא מפרש לה ועירי בא בריסיני וכל מתניתא דלא מפרש לה ועירי לא מפרש לה ועירי ואסר.

ערוש, Nom. act. בי פרוש. Zu I gehörig. Schir r. 1. 7 (zweimal): איכן פרוש של דבר 22 II. gehörig: j. Baba Bathra 14c בי (aram.): בברם הבא פירוש לינון פירושא: Demai 25d 47: בברוש שמעתנה מן ר יודען 55d 47: בפירוש שמעתנה מן ר יודען 55d 47: בפירוש שמעתנה מן ר יודען 55d 47: בפירוש פלינין בא 25d 47: בפירוש פלינין בא 25d 47: בפירוש פלינין בא 19b 44: בפירוש פלינין בא 25d 25d 47: בפירוש פלינין בא 19b 44: בפירוש פלינין פראש 25d 47: בפירוש פלינין פראשונה 19b 44: בפירוש פלינין פראשונה בא 25d 47: בפירוש פלינין פראשונה 19b 44: בפירוש פלינין פראשונה 19b 44: בפירוש פלינין פראשונה 19b 44: בפירוש פראשונה 19b

י S. auch Pesach. 70b: ציקו ונפרש ביקו ונפרש 2 S. Die Ag. d. pal. Am. III, 600, 3. S. Die Ag. d. bab. Amor., S. 64. S. Die Ag. d. pal. Am. III, 382, 7. — Vgl. Ab. di R. N., II. Version, c. 29 Ende (ed. Schechter, S. 62): אות פירושו של דבר 3 S. Frankel, Mebo 14b.

Bibeltextes) kaum nachweisen. Man kann einigermaßen hierher rechnen die folgenden, freilich aus späterer Zeit stammenden Sätze. Tanch. אמור 29 Ende (zu Lev. 23, 40, in einer Deutung von Prov. 30, 24): ומי פירש לנו בפירוש שארבעה מינין הללו שהן Sch. tob zu Ps. 9 (3), von den biblischen Geboten: ומגלה להן מעמן ופרושן...

I. Schebuoth 3b, 21a (Raba zu Exod. 20,7): בפירוש ריבתה תורה שבועת שקר בפירוש ריבתה תורה בשכועת שוא Makkoth 13 b (Abahu, zu Deut. 25, 3): בפירוש ריבתה תורה אויבי כריתות למלקות; s. ferner Kethub. 32 b, 35 a, Temura 3 b. — II. B. Bathra 121a: רב אסי בר נתן נמר לה להאי מתניתא ולא ידע ליה לפירושה; Megilla 27a: האי בּפַרוֹשׁ מרכנן דשמע למילתא ולא ידע פירושה. — בּפַרוּשׁ, ausdrücklich. Sabbath 59 b, 146 b: בפירוש אמרת לן משמיה דרב auch Pesach, 13a unt.; Beza 6a: בפירוש אמר לי מר .— אמר איתמר אלא מכללא איתמר, Berach. 9a, 11b, Erub. 94a, Keth. 80 b. B. Kamma 20 b. Baba Bathra 40 b. 126 a. Chullin 94 a. 95 a.2 Die Formel bed., daß der betreffende Ausspruch nicht ausdrücklich so, wie er eben vorgetragen wurde, aus dem Munde seines Urhebers stammte, sondern aus dem Inhalte eines anderen Ausspruches desselben Autors erschlossen ist. In demselben Sinne wird der Tradent eines Ausspruches gefragt: בפירוש שמיע לך או מכללא שמיע לך. s. Sabbath 39 b, 40a, Erubin 46a, Jebam. 60 b, Gittin 39 b. Die בפירוש שמיע לי מניה :Vgl. auch Zebach. 110a אנא בפירוש שמיע לי מניה דרב - III, (Aramäisch). Joma 10a: פירושא דהאי דלא ידע פירושי דלא ידע פירושא דהאי ארק); Aboda zara 4a: פירושא דהאי dorher gehört auch einigermaßen in der Erzählung von Hillel und dem Proselyten, Sabbath 31a: זו היא כל התורה לא נאמר פירושן מדברי תורה אלא מדברי לא נאמר פירושן מדברי תורה אלא מדברי לא נאמר פירושן סופרים.

י In der ältern Version des Ausspruches (d. Ag. d. pal. Am. II, 479, 6) in j. Pea 15d fehlt dieser Satz. — In Schir r. 3, 11 ist מירושו (l. שרוש (פירושו ווווער)) eine in den Text geratene Glosse, die in den parallelen Midraschstellen (Pesikta 30a, Pes. r. 73b) fehlt.

2 S. das ganze Verzeichnis der Stellen am Margo in Berach. 9a.

3 Dieser Passus scheint jedoch später Zusatz zu sein, s. D. S. z. St.

4 Vgl. die im Ismaelschen Midrasch oft zu findende Frage: ממרה מרשה (s. Tann. Term., S. 160).

כל התורה כולה רע"ה! פרשיות :5 קרח Tanch. של תורה שהן חרווות זו בזו ש בה. S. ferner Lev. r. c. 19 (3); 25 (8); Schir r. 5, 11; 5, 13; 6, 7; Pes. r. 58b. — Exod. r. c. 30 (5): משובחת משובחת (in bezug auf Exod. 21-24, und die in diesem großen Abschnitte, der Perikope, enthaltenen kleineren Abschnitte). — Gen. r. c. 96 (1), Tanch. B. 1771 1 (zu Gen. 47, 28): צריך אדם לשנות במל הפרשיות בריך. באדם הפרשיות במל הפרשיות בריך אדם לשנות במל הפרשיות את פרשותיז. — Prophetische Abschnitte. J. Kidduschin 58c 23 (zu Maleachi 1, 6): . . . וכאן כתיב . . . נכל הפרשה כתיב; Echa r. Prooem. 34 Anf. (zu Jer. 39f.): הפרשה בסוף הפרשה. Pes. r. 146 b: פרשת מלך המשיח (Jesaja 49, 8–13); ib. פרשת מלך המשיח (Jes. 49, 14 ff.); ib. 166 b (I Sam. 1): סרשת חנה. — Hagiographische Abschnitte. Schocher tob zu Ps. 83 (3): זעשרה אומות נאמרו בפרשה זו (Ps. 83, 7-10). — Als Benennung nichtbiblischer Abschnitte. J. צ מאות פרשיות היה ר' אליעור דורש בפר' (tannaitisch): נ' מאות פרשיות היה ר' אליעור מכשפק: ib. מכשפק.2

ארמmäisch. J. Sabbath 3a 29: יליף שמע פרשתיה מן בר בריה; יליף שמע פרשתיה מן בר בריה; ib. 29 (R. H. 59b 31): אי אפשר אי אפשר וb. 29 (R. H. 59b 31); אי אפשר אי אפשר דלא אולפן; Nedarim 40d 43: עד דניחסל פרשתיה דלא אולפן.
— Taan. 67a 63: אילין תרתין פרשיתא (diese zwei Psalmen).

Megilla 4 a, als volkstümliche Redeweise angeführt: אעכור פרשתא דא האתניה (ich will diesen Abschnitt durchgehen und ihn wiederholen). — Berach. 8 b: פרשיתא רכלה, die Perikopen des Kalla-Monates. 3 — In Moed Katon 9a ist in der Angabe תנו מרשת גורום vielleicht nicht, wie Raschi erklärt, der Mischnatraktat gemeint, sondern der Midrasch zu dem biblischen Abschnitte von den Gelübden.

¹ L. מרשית, s. Buber z. St. ² Die entsprechende Tradition in b. Sanh. 68a hat הלכות הלכות הלכות הלכות S. darüber Jehuda b. Basillai's Sefer Ha-Ittim, ed. Schor, p. 245—248. ⁴ Num. r. c. 18 hebr.: מאי היה יושב ופושם ב-1.

Galiläer חד ומן הוון יתבין ופשטין. — In der Legende von Josua b. Levi und dem Propheten Elija: המנין פשטין (aus dem Folgenden ist ersichtlich, daß hier der Gegenstand des gemeinsamen Studiums nicht nur die Bibel war). Ebenso Schir r. 6, 2: Akiba und seine Schüler (nach anderen: Josua b. Chanania und seine Schüler) הוו נהיניו יתבין פשמיו תחות חדא תאנה. Vom Studium der Tradition ist auch an folgenden Stellen des jerus. Talmuds die Rede. Berach. 6c 44: פיים בריה בריה עם ר' נחמיה בר אבא בשם עם ר' נחמיה בליליא; Beza 63 a 53: ר' ירמיה הוה פשט עם בריה דר' אימי; Erubin 25 c 66: וימנין סנין פשטית עם ר' יעקב בר בון. Weitere Beispiele למיש אייז vom Bibelstudium. Lev. r. c. 19 (1): ריש לקיש הוה משים קראי (erwähnt sind dabei Prov. 31, 15 und Echa 2, 19): Schir r. 5, 14: פשט סדריה ;כי יוחגן כד הוה פשט פרייא, s. oben, Art. סדר, S. 135. — Mit '> verbunden bed. wwb jemanden in Bibelauslegung belehren. Chanina b. Chama sagt in bezug auf seinen Schüler Jochanan, j. Baba Mezia c. II Ende (8d): ונאנדתא פשמית ליה פשם ר' אלעור לחברייא :Pesachim 36d 70 חוץ ממשלי וסהלת (eine Auslegung zu Gen. 6, 19), dasselbe Megilla 72 b 40 und Sota 23 d 30. - In Gen. r. c. 18 (5) wird eine Kontroverse zwischen R. Meir und den andern Gelehrten tradiert. Den Einwand Meirs aus Gen. 3, 24 widerlegen sie durch Auslegung dieses Verses; diese ist mit den Worten וששמון ליה eingeleitet (in zwei Versionen: die eine von Jochanan, die andere von Levi). Gen. r. c. 93 (6): משם in der Erzählung von Juda's Auftreten vor Joseph: er legte ihnen selbst den Sinn des von ihm gebrauchten Wörtchens (Gen. 44, 18) aus. — J. Sanh. 20 d 18: סשמון יציאה מיציאה (in bezug auf eine auf der Analogie zwischen ותצא, Gen. 34, 1 und ותצא. Gen. 30, 16 beruhende Auslegung),2

Das Verbum findet sich einigemale auch hebräisch angewendet. J. Sabbath 15c 10, Echa r. 4, 20: היו יושבין ופושטין במגלת במגלת בינו (Exod. r. c. 47 (5)), zu Exod. 34, 28 (von Moses): יו לבין עצמו לומר תורה ביום ופושט אותה בלילה בינו לבין עצמו בהן עצמו ביו Tanch. A. עד שתפשוט אותה בינך ובין עצמך בהן יתרו. — Sch. tob zu Ps. 1 (17): במי שהוא רניל לפשוט בהן ... J. Maaseroth 48d 45: מזרו ופשטו לו

פְּשִׁמָא, פְּשִׁים, (Part. pass.) dargelegt, nicht zweifelhaft, einfach, zumeist mit der Präposition ל verbunden. ששם הוא לן, j. Joma

י Vgl. Echa r. 1,5, in der Erzählung von Zadok: דאכיל חד נמווו ומשים עלוהי מאה פרקין באנמר (im bab. Talmud) משה פרקין.

³ S. auch S. 170, Anm. 4.

פַּפוּל, opp. בָּפוּל, s. oben, S. 88f.

... לשם ל... jemandem eine Frage beantworten, einen Zweifel lösen. Gittin 25a: . . . וקא פשים ליה . . . קא בעי מיניה . . . קא פשים ליה . . Jebam. 15b: קא בעו מיניה .. להו: Sabb. 140a: מיבעיא בעי לי מרב הונא ופשם לי; Zebach. 96b: מר כי בעינא ים מכרא מיניה פשם לי מסברא: ib. ממתניתא מיניה פשם לי מסברא מיניה בשים לי מסברא: Sabb. 97a: הא מילתא איבעיא ליה לרב חסרא וּפְשְׁמָה ניהליה רב המנונא; Taan. 21a, Kethub. 69b: . . . ולא פשיטנא : Menach. 91b אי איכא דשאיל לי . . ולא פשיטנא ליה. . בדק לן רבא .. ליה מסתניתין; Chullin 133a, ebenso; Berach. 25b, Jebam. 57a: יולא פשים ליה; Kidd. 25a: דבשים ליה מן הרא ולא פשם לן; Nedarim 57b: הרא ולא פשם לן; B. Kamma 60 b: משטו ליה מאי דמשטו ליה Ohne einen anderen Fragesteller, wenn jemand die von ihm selbst aufgeworfene Frage beantwortet. Chullin 5b: הדר פשים לנסשיה; Megilla 3b: בעיה הדר משטה, s. auch Joma 47b, Kidduschin 9b, 48a. — In der Bedeutung "eine Frage lösen" findet sich unser Verbum innerhalb der talmudischen Diskussion auch in der 2. Pers. sing. Sabbath 3b: יתפשום דרב ביבי (Chullin 103b: . . מ הותפשום דרב אלעזר (Chullin 103b: . . . ביבי (ותיפשום ליה מ Kethub. 96 b: תפשום ליה מסתניתין. Ähnlich in der 3. Pers. Sabbath 28 b: וליפשום ... מינה ד. ... Ab. zara 72a: ... מהה ופשמיה מהא ; Berach. 2b: מינה ד. מברייתא. — In der Bedeutung: deduzieren. Baba Mezia 20 b (Amram fragt Rabba): איכורא ממטונא היכי ששים מר איכורא ממטונא , hier bed. משם dasselbe was sonst ילף, s. Berach. 19 b: איסורא מממונא לא ילפיגן; Kethub. 40 b, 46 b; ממונא מאיסורא לא ילפיגן. -- Pesachim 86 b: יתיב רב כהנא קא פשים ליה מיפשם; hier bed. das Verbum: etwas, als keinem Zweifel unterworfen, einfach vortragen; vgl. Chullin 98a: מכר משים לה מששם. — Zuweilen wird das Verbum vermittelst der Präposition ב der Gegenstand angefügt, zu dessen Gebiete die betreffende Erläuterung gehört.

י In Lev. r. c. 11 (6), Pes. r. 63b steht משים f. משים. 2 Challa 59b 54 : אין מילך, l. אין מישמא לך. 3 S. Die Ag. d. pal. Am. II, 495, 2.

Menach. 26 b unt.: כי פשים רבי אלעזר במנחות בעי הכי; Nidda 84 b: כי פשים ר"ש בן

Ithpeel. Berach. 51 a: הואיל והראשונים איבעיא להו ולא איפשים להו; Sabbath 4 b: בתר בעייא איפשיםא ממתניתין; Berach. 25 b: בעייא איפשיםא ממתניתין.

משטיה וקרא (aram.), der einfache Sinn des Bibeltextes. Die Frage (מדמיה וקרא בחוים בחוים findet sich: Arachin 8b, zu Ps. 36, 7, wo Jehuda b. Jecheskel sie beantwortet; Chullin 133a, zu Prov. 25, 20 (Frage Abaji's an Dimi); Erubin 23b, zu Exod. 27, 18 (beantwortet von Abaji); Kethub. 111b, zu Gen. 49, 12 (beantwortet durch eine von Dimi aus Palästina gebrachte Auslegung); Kidduschin 80b, zu Deut. 13, 7 (beantwortet von Abaji); Chullin 6a, zu Prov. 28, 2 (anonym). An allen diesen Stellen ist die Frage durch eine als קרש – nicht ganz dem Wortsinne entsprechende Auslegung — betrachtete Deutung des betreffenden Bibeltextes veranlaßt.³ Beide Ausdrücke wendet Abaji in seinem Gespräche mit Joseph, Sanh. 100b, über das Buch Ben-Sira's auf einen Text dieses Buches an: . . . אי מדרשא היה לומרי לא אתיא נזירה (Nachman b. Jizchak): — Севасh. 119a (Nachman b. Jizchak):

באין פוני pist gleichbedeutend mit dem Vorigen. Dieses hebr. Substantiv findet sich nur in dem berühmten Ausspruche: אין מקרא יוצא מירי פשומו. Denseben wendet, Jebam. 11 b, Jehuda b. Jecheskel in einer Frage halachischer Exegese an. Raba sagt, ib. 24 a, in bezug auf die tannaitische Auslegung von Deut. 25,6 mit Hilfe von Gen. 48,6: אוף מורי משומו הכא Endlich zitiert diesen Grundsatz Mar bar Rabina in einem Gespräche mit Kahana, Sabbath 63 a, worauf der letztere eingesteht, niemals von diesem Grundsatze, der die unveräußerliche Geltung des geraden Sinnes betont, gehört zu haben.4

Piel: deuten. Pesikta 198b, am Schlusse der Deutung

¹ Vereinzelt ist die Anwendung des Verbums in dem Satze אשם נרם ותנא Horajoth 13b.
² S. Beza 4b: אסי ספוקי מספקא ליה.
³ Übrigens ist die als איז היי אמי שמיה דקרא bezeichnete Auslegung keineswegs das, was die spätere Auffassung als Peschat betrachtete, sondern zumeist homiletischer Natur.

⁴ S. Die Ag. d. bab. Am., S. 145.

der Moses zugeschriebenen 11 Psalmen 90—100 auf die 11 Stämme (ohne Simon), die aber nur für sechs Stämme ausgeführt ist, sagt Josua b. Levi: עד כאן שמעתי מכאן ואילך צא ופשר לעצמך. Das Verbum (im Aram. vom Traumdeuten angewendet, s. Dan. 5, 12, b. Berach. 56a) ist gleichbedeutend mit סתר.

סתח, Kal: beginnen (opp. חתם, Pesikta 116a: כל הנביאים פתחו בדברי נחמות וחתמו בדברי נחמות Sch. tob zu Ps. 4 (12) hat dafür: כל הנביאים פתחו בחובות וסיימו בנחמות (s. oben Art. סיים). Als Objekt in diesem und in den nun folgenden Beispielen ist דבריהם zu denken. Tanch. B. יודי 17 zu Deut. 33, 1. verglichen mit Gen. 49, 28: ישתה בוואת הברכה מהיכן שפסק יעקב; ib. משה להן משה יעקב פתח להן משה; ib. (zu Deut. 33, 29, vgl. mit Ps. 1, 1): ובמה חתם משה באשריך. . ראה דוד פתח באשרי. Pesikta 31a, Lev. r. c. 26 (1), zu Lev. 11, 4ff.: ממאה ממאה בסימני בחמה להחף (indem zuerst die Zeichen der Reinheit genannt werden). Lev. r. c. 9 Ende, zu Jes. 52, 7: נדול שלום כשמלך דמשיח אינו פותח אלא בשלום; Tanch. B. תולדות 13 (zu Gen. 27, 28): לד מותח לד; ib. יתרו 16 (zu Exod. 20, 2), Gott spricht zum Buchstaben Alef: שלח; ib. שלח; ib. שלח; 18 (zu Num. 13, 29): בשלח בשלח ; Tanch. A. בשלח Anf.: ולמה פתח הכתוב בלשון הוה .— In der Bedeutung: die Rede eröffnen. beginnen, ist das Verbum מתח besonders in den Angaben über die Urheber der Procemien zu finden. Wenn der Autor eines Procemiums bakannt ist, wird dieses mit der Formel eingeleitet: ר' . . מתח So beginnt Gen. r. c. 1 mit der Angabe ר' . . מתח Auch in dieser Formel kann man ohne weiteres als Objekt hinzudenken: דבריו ("er begann seine Rede"). Die volle Formel setzt noch das Verbum אמר hinzu. Dann heißt es, wie im Eingange von Ruth r., ר' יותנן פתח ואמר. — S. auch Echa r. 3, 16, in der Erzählung von Chanina b. Teradjons Leichenrede über seinen Sohn: פתח ואמר; ib. 1, 9 (ebenfalls bei einer Leichenrede): עאל ופתח ואמר. Ib. Procemien N. 24, wo die einzelnen

י In Sch. tob zu Ps. 90 (3) steht אתה חושה (Var. . . מתה חושה) statt: אף אתה חושה עמה. 2 Vgl. ib., in bezug auf Genesis 49, 1, verglichen mit Gen. 28, 1: אף אף ביו משם התחיל Hier ist also התחיל das Äquivalent für התח, womit — wenn es noch des Beweises bedürfte — die Bedeutung "beginnen" für החם erwiesen ist. (Das Ganze nach Deut. r. c. 11 Anf.). Daß ברים als Objekt zu ergänzen ist, zeigt auch der Ausdruck בו החם רברין החם, Ps. 119, 130. 3 Gen. r. c. 32 (4): הלהם לחתוח לפתחה לפתחה

Reden, mit denen die Stammväter Gott um Erbarmen für Israel anflehen, so beginnen: פתת אברהם לפני הקב"ה ואמר, פתח אברהם, פתחו כולם ובכו וקוננו :zum Schlusse פתח משה ואמר ,פתח יעקב ואמר ... בקינות. Dann noch weiter bei den Klageliedern, die Moses allein anstimmt י: פתח משה ואמר. und מ' תוב פ' מ' וא' Tanch. התב פ' מ' ואי ער שפתח משה ואמר מקרא זה. Esther r. 3, 9, von den Schulkindern, deren jedes seinen Bibelvers rezitiert 2: פתח השלישי ואמר. Tanch. שלח 19, als Einführung der Worte Kalebs in Num. 13, 30: מתח ואמר; ebenso Tanch. קרח 22, als Einführung der Worte Moses' in Num. 16, 28; Pes. r. 99b, als Einführung der Worte Gottes in Exod. 20, 2; ib. 98a, als Einführung der Worte der Dienstesengel in Ps. 8, 10. In diesen Beispielen entspricht der Ausdruck פתח ואמר dem biblischen ענה ואמר (ויען . . ויאמר). — Wie es scheint, verstand man in späterer Zeit das Verbum התם so, daß man es als Abkürzung aus מתה פיו betrachtet. Deshalb findet sich in Pesikta r. auch der volle Ausdruck; 199b (zu Ps. 92, von Adam angestimmt): • • מיד פתח אדם פיו בשבחו של מומור ובית לאמו :ib. 129a; ib. פתח פיו ואמר לה ib. 129b; ib. 129b; התחיל פותח פיו וארר את יומו (zu Jer. 20, 14). Dieses letzte Beispiel weist auf das biblische Vorbild dieser Ausdrucksweise hin, Hiob 3, 1: אחרי כן פתח איוב את פיהו ויקלל את יומו. Die h. Schrift enthält auch andere Beispiele für מתח פה in der Bedeutung: seine Rede beginnen, zu reden anfangen; s. Hiob 33, 2; Dan. 10, 16; Ps. 78, 2. Man könnte darum vermuten, daß von Anfang an מתח, wenn es "die Rede beginnen" bedeutet, auf מתח en nicht, wie oben angenommen wurde, auf בתח דברין zurückgeht. Dennoch halte ich das letztere für das Richtige's und führe als biblische Analogie an: אפתח .. חירתי, "ich beginne meinen Rätselspruch" (Ps. 49, 5). Außer den aus Pes. r. gebrachten Beispielen für מתח פה kann noch zitiert werden Lev. r. c. 23 (4): ואחד מהם פותח פיו ומברך. ... J. Maaser scheni 56c unten: . . אבוא בה פוי פתח בה dies bedeutet: J. b. P. nahm, als er über Deut. 26, 13 predigte, als Text des Procemiums: Psalm 71, 16.4 Ebenso Exod r. c. 29 (4):

י S. Die Ag. d. pal. Amor. I, 523. 2 S. oben, S. 160 f. 3 Ich gehe dabei besonders davon aus, daß das korrelative מתח, die Rede schließen, ohne Zweisel דברים Objekte hat. Übrigens kennt schon die Mischna Schekalim V, I, nach der Tann. Term., S. 162, Anm. 6 erwähnten, palästinensischen Lesart den Ausdruck: Dazu ist noch anzuführen aus Ab. di R. Nathan c. 6 (aus Joch. b. Zakkai's Schule): מתח ודרש ib.: 4 S. Die Ag. Chagiga 14 b (ebenfalls aus Joch. b. Z.'s Schule): 4 S. Die Ag. d. pal. Am. III, 203, 4.

.. עמי בו שמעה עמי, d. h. A. b. Ch. nahm zum Texte des Procemiums, wenn er über den Dekalog predigte, Ps. 50, 7. Vgl. Tanch. B. מתח בה ר' תנחומא 6: מתח בה ר' תנחומא. In der Erzählung von Elischa b. Abuja (Acher) und Meir, j. Chagiga 77 b. wird Meir dreimal (Z. 27, 32, 52) von seinem Lehrer gefragt. was er über einen Bibelvers, den er ihm als Text seiner Predigt genannt hatte, vorgetragen habe; die Frage ist so formuliert: ממה מתחת ביה als Synonym für דרש angewendet ist. Vielleicht ist anzunehmen, daß aus aus korrumpiert ist (s. Art. מה פתרתיה: allerdings müßte es dann heißen: מתרתיה. — Deshalb ist die Annahme wahrscheinlicher, daß and, weil es den Beginn des Vortrags anzeigt, auch den homiletischen Vortrag überhaupt bezeichnen kann. In dieser Bedeutung heißt es auch Deut. r. c. 10 Anf.: אם הטית אונד לתורה כשתבוא לפתוח בדברי תורה הכל משתתקים לפניך. Wenn über Leichenreden berichtet wird. hat zuweilen אסמר על die Bedeutung des häufigern אסמר על (s. oben S. 155). Schon in einem tannaitischen Texte. Sanhedrin 68a. Ab. di R. N. c. 25 (die Totenklage Akiba's über seinen Lehrer Eliezer b. Hyrkanos, aus I Kön. 2, 12): מתח עליו בשורה ואמר. Aramäisch in Echa r. 1, 9 (aram.): בעי למיעל ומיפתח עלוי. Doch findet sich שתח על auch im Sinne von מתח על; s. Lev. r. c. 3 (6), in der oben (S. 134) zitierten Erzählung über Chanina b. Acha. der in einer Synagoge Lev. 2, 3 als Anfangsvers der Perikope fand und darüber predigen sollte. Es wird gefragt: מה פתח עלה; Antwort: Ps. 17, 14, Die Parallelstelle Esther r. 1, 9 bloß: nnon.

Das Substantiv zu תחם in der Bed. "den Vortrag einleiten", also die Bezeichnung des homiletischen Prooemiums, ist תחַם (מרמת. פְּתִיקָא) oder פְּתִיקְהָ (מרמת. פְּתִיקָא). 1. Pesikta r. 175b (Bemerkung des Redaktors): רבנן מתח את הפתח ביו ביום בנו ביום בלו ביום בלות (פּריקון פיתחא להאי קרא ביום כלות (פּריקון פיתחא להאי קרא להאי קרא להאי ביום כלות (בנן עבדון ביום בלון בעברון ביום בלון (בעברון ביום בלון פתיחה לויהי ביום בלות לפרא דפופים). Echa r., Überschrift und Schluß des ersten', die Prooemien enthaltenden Teiles ישריקה דְּתַּבְּיִמֵּי

תְּחָם (aram. הַּהְּם), beginnen, opp. סְיָם, s. oben, S. 137. Außer den dort angeführten Beispielen seien noch folgende zitiert. Menach. 61 b (Raba): הואיל בריעבד לא (Bota 19 b; מתח ביה קרא ; Sota 19 b; מתח בו הכתוב תחלה .— Berach. 2a: מתח בערבית והדר תני בשחרית , Nedarim 2b; מתח קרא

י In der Einleitung zu Esther r. steht in der Reihe der Procemien einigemal יחחים für החים 2 S. Die Ag. d. pal. Am. III, 499, 7. Viell. ursprünglich: אחוים. In der Ed. princeps, s. Bubers Ausgabe des Echa r., S. 3 der Einleitung.

בכינייין: Berach. 46a: פותה בהון. - Mit אמר verbunden. 1 Berach. 55b (in einem Berichte über die Unterhaltung von Gelehrten, von denen jeder etwas vortragen soll, was den anderen unbekannt ist): פתח חד מינייהו ואמר ; פתח אידך ואמר Ebenso Erubin 64a, Gittin 57a. — Berach, 58a: שילא ואמר (er rezitiert bei einer wichtigen Gelegenheit I. Chron. 29, 11); Sabbath 30a: מתח ואמר (König Salomo rezitiert Ps. 24, 7); Chullin 60a: חחה שר העולם ואמר (Ps. 104, 31). — Chagiga 26a: מתח הד ואמר (in einer gelehrten Unterredung), ebenso Jebam. 105b. In dem Berlcht über die Trauer- und Trostsprüche, die Jehuda b. Nachmani in einem Trauerhause vortrug, Kethub. 8 b, wird jeder Spruch mit מתח ואמר eingeführt. Als Einführung eines agadischen Vortrages steht מתה ואמר in Menach. 53a. — Chullin 54a: מיד פתח ריש לקיש ואמר . — B. Bathra 12b: פתח הוא ותנא ודרש. — Berach. 58a: כי אתא מלכא פתח רב ששת ומברך ליה. — Baba Kamma 60b: פתח למימר שמעתתא; ib. מתח למימר אנדתא. — Pesachim 117a heißt es vom Lehrvortrage Raba's, daß er vor dem Beginne desselben etwas Erheiterndes sprach und. nachdem er so die Zuhörer in eine gute Stimmung gebracht hatte, den eigentlichen Vortrag begann: מקמי דפתח להו לרבגן אמר מילתא דבדיחותא . . . ולבסוף יתיב ותא ופתח בשמעתא והתה בשמעתא. In Sota 2a wird berichtet, mit welchem Agadasatze Simon b. Lakisch den Vortrag über Sota? begann: בי הוה פתח ריש לקיש בסומה אמר הכי. Megilla 13a, vom Vortrage b. Pazzi's über das Buch der Chronik: תוח פר הוח מיהוד bei Trauersprüchen; s. zahlreiche Beispiele in מתח עליה. - 3.ברברי הימים אמר הכי Moed Katon 25 ab; ferner Chag. 15b (פתה עליה ההוא ספרנא); Nedarim 66b.

Zum Schlusse dieses Artikels sei nur kurz die durchaus unhaltbare Meinung Grünhut's (לקומים, I. Band, S. 22) erwähnt, daß in der Formel יים עותר und auch sonst das Verbum מתר als Synonym von עום בעור betrachten sei. — Übrigens hatte schon

י In dem tann. Berichte über die Tannaiten, welche den trauernden Ismael zu trösten kommen (M. Katon 28b), spricht zuerst Ismael selbst (סתוז ואמר); die Trostsprüche der andern werden mit פנענה. ואמר ingeleitet. ² Nach Raschi ist der biblische Abschnitt über die der Untreue verdächtige Frau (Numeri 5) gemeint. Vielleicht aber ist der Mischnatraktat Sota zu verstehen.

³ S. auch Sanhedrin 102b: ... I TIDD, wir wollen den Vortrag beginnen mit ... 4 S. Die Ag. d. bab. Amor., S. 119.

Leopold Löw (Gesammelte Schriften V. 71) in 1772. im 119. Psalm (V. 180) und in der Mischna Schekalim V. 1. den Sinn des "Anslegens". "Erklärens" gefunden.

775. Peal: deuten. Es ist das hebräische Verbum. mit dem das Deuten der Träume bezeichnet wird und dem im Aramitischen 185 entspricht. Im Aram, kommt 1818 in der anvegebenen Bedeutung nur selten vor: hingegen gebrauchten es die palästinensischen Amoräer als zewöhnlichen Ansdruck, mit dem das Deuten des Bibeltextes oder das Deuten der Mischnasätze bezeichnet wurde. J. Terum. 42b 33 (zu Exod. 22, 28): Eppel au דר לה בכיעור או השוק לא האחר מוער לה בכיעור זה Kidduschin 59e יו בה בקיים חדין חבייה הוף לשבותך .. פתר לה בהענק : (zn Dent, 15, 17): s. auch Schebith 36 b 58: Challa 57d 38 (21 Num. 15, 21); 72 mind for prop imp; Baha Mezia 12b is (m. Dent. 24. 25): First התיפתר הנום כרא כא תבוש עליו השמש לא תרעת עלוי שימשא ובושניו איני שימשעי יולין שמעל לה לא או אוויים Am hamigsten ist die Formel: Sota 17a 7, wo die Deutungen Chija b. Abba's und Josua b. Levi's 2 an 1 Sam. 2, 25 mitgeteilt werden: To be ken i fin i מבועל וד יהושם בר ליי פחור סדידו באשות (Beide deuten den Vers auf die Sande der ehelichen Untreue). S. auch Kethub. 30b 10. wo eine tannaitische Auslegung zu Exod. 21, 10 so eingeführt wird: יף אליעור בן יעקב פוזר לי. In Gen. r. findet sich die Formel nur selten; c. 2 (3, 4), zu Gen. 1, 2 f.: ר יהודה בר סימון פ' ק בדורות ד רבנן פתרין ק' במלכחת; 38 (1), zu Ps. 59, 12: דבנן פתרין ק ר עוריה פ' ... מ ס בדור הפלנה ; 39 (6), zu Ps. 45, 8: ר עוריה פ' יף: 99 (s), zu Gen. 43, 18: ד'י בן לוי פ' ק בנליות; 99 (1), zu Ps. 68, 17 (tann.): סי בשבטים קי בשבטים בהרים ,ר' עקיבא פ' קי בשבטים. Viel häufiger ist die Formel in der Pesikta anzutreffen. So beginnt die Pesikta Schekalim (10b) mit einer homiletischen Kontroverse zu Ps. 3. 8: ורבנן ואחיתוםל . . . ורבנן פתרין קי באוטות העולם. S. ferner die Kontroverse zu Ps. 75, 8 (12ah), die (vier) verschiedenen Deutungen zu Deut. 14, 22 (95a-96a), die zu Ps. 45, 18 (125ab); zu Echa 1, 21 (138a); zu Ps. 27, 1 (174b-175b); zu Ps. 102, 18 (180bf.). S. ferner 83a, 132a, 139a, 152a, 176a. Auch in Lev. r., neben der Pesikta dem reinsten Typus des Perikopen-Midrasch, ist unsere Formel

^{1 &#}x27;Wy p bed, hier desselbe was im bab. Talmud: WP2, "mit Mübe". Es ist eine gekünstelte Deutung.

2 So das palist. Targum.

3 Diese Stelle ist in Ag. d. pal. Am. I, 175 und II, 188 nachmutragen.

fortwährend angewendet; s. c. 3 (1), 4 (1), 6 (4, 5), 8 (1 Kontroverse), 10 (1, 2, 3 Kontr.), 11 (1-4), 16 (5 Kontr.), 19 (2, 3), ib. (4), 21 (1-4), ib. (5, 6), 23 (1-5), 29 (4), 30 (3). Außerdem sind es die Midraschwerke Schir r. und Koh. r., für welche die Formel בתר קרייא ב charakteristisch ist. S. Schir r. 1, 3; 1, 6; 1, 7; 1, 11; 1, 13; 1, 14; 2, 2; 2, 14; 3, 6; 3, 7; 3, 9; 3, 10; 4, 4; 5, 11; 6, 4; 6, 8; 6, 9; 8, 8. — Koh. r. 1, 13; 3, 8; 3, 10; 3, 16; 4, 1; 4, 2; 4, 6; 5, 5; 5, 7; 7, 14; 9, 7; 10, 14; 11, 1; 11, 2; 11, 6; 12, 7; 12, 14. Unsere Formel findet sich ferner: Ruth r. 1, 1; 1, 2; 1, 8; 4, 7. Echa r. 1, 19; 1, 21; 4, 15. Esther r. Anfang. Midr. Sam. c. 5 (11). — Außer der Formel . . פתר קרייא ב . . י ist das Verbum פתר in den genannten Midraschwerken auch in anderen Wendungen zu finden. Lev. r. c. 4 (3), zu Prov. 19, 2: ד' יוחנן פ' ק' לענין שבת ib. c. 1 (5): פתר פתר פרא (dann folgt der auszulegende Text), vgl. Gen. r. 38 (4); Schir r. 1, 7: . . וי ברכיה פתר לה בקרייה הדין (nämlich er deutete Hoh. 1, 7 auf Num. 27, 16); Gen. r. c. 16 Ende: רבנן פתרין כל עניינא; Schir r. 1, 4: מתר ליה לשבח . . . יה; ib. 2, 14: . . בתרין סרייה על דעתיה דר' מאיר ב . . יור' . . ib.: אף אנא . ניפתריניה על דעתהון דרבנו ב.

Die Tanchuma-Midraschim wenden פחר חובל מור חובל בי המר קרא ב' במר פוזבל וואר ב' ממר קרא ב' במר פוזבל וואר ב' משנה מונגל מור ב' משנה מונגל מונג

Im palästinensischen Talmud wird mit auch die Auslegung der Traditionssätze (der Mischna) bezeichnet. Sabbath

9en + For (4) H 1. 157

(3) 2. 5.

9a 9: תני מתניתו ופתר לה: Pea 21a 6, 8: ר' יונה פתר מתניתא . . ו ר' יותגן פתר מתניתא . . ר' אלעזר פ': Demai 31 b 62: ר' יותגן פתר מתניתא . . ים; Scheb. 35d 71, 36a 2: מ' . . ר' יוסה פתר מתניתא. Häufig ist die Formel: . . פתר לה מחר לה מחר לה s. Pea 18c 7, 21a 44; Demai 21c 41, 24d 18, 25b 64, 68, 25c 7, 25d 11, 26 b 60; Kilajim 27 b 54, 71, 28 a 20; Schebiith 35 b 67, 36 d 73, 38 a 66; Terum. 40c 12, 44c 48, Maaseroth 49 b 10; Maaser scheni 53c 12, 42, biith 36 d 65, Sabbath 6c 30. — לה פתר (פתיר) Berach. 5d 19: Kilajim 27a 72, 31 b 40; Schebiith 37c 67; Sabbath 3a 60. - Besonders charakteristisch für den jerus. Talmud ist die Formel .. מיפתר oder bloß תיפתר ("du erklärst"), mit der die Beantwortung von Einwänden, die Lösung von Schwierigkeiten eingeleitet wird. 1 S. Berach, 2a 40, 11a 52; Pea 17d 7, 43, 18b 4, 56, 18c8, 18d 59, 19d 12; Demai 22c 19, 25, 23c48, 24a 2, 25c 15; Kilajim 27 c 35, 28 c 21, 36, 28 d 6, 52, 29 b 42, 30 b 48, 57, 59, 63, 30 c 11, 30d 74; Scheb. 36a 8, 37a 22, 39a 49, 39b 41; Terum. 41b 32, 34, 42a 60, 42c 64, 42d 73, 43b 55, 44c 41, 45b 1, 46a 57, 46b 4; Maaser, 50c 67, 51b 25; Maaser scheni 53c 3, 54b 43, 55a 25, 45; Challa 57 c 47, 58 a 35, 46, 58 d 33, 59 c 3; Orla 61 a 6, 61 c 12, 61 d 67, 62c 27; Bikkurim 64a 6, 65b 5. — Andere Formen des Verbums. אפילו תיפתריניה, Maaser scheni 55a 46; אין תיפתריניה, ib. 54c 12; אין ניפתרינה, Terum. 44d 11.

Im bab. Talmud findet sich אתר (in der Bed.: die Mischna erklären) nur in der Redensart: פתריתו בה כולי האי, Kethub. 107b (Jochanan), Erubin 32b (hier auch: אינהו נמי הכי קא פתרי בה). — Das Substantiv findet sich Jebam. 57a (Hoschaja, in bezug auf Jochanan): ארכוע מינאי מילתא דלית לה פתרא.

י S. Frankel, Mebô 13a. ² So muß für יש gelesen werden. Raschi hat: אָרְוּים פֿתרי Vielleicht aber ist מתורי (Partic. plur.), womit Raschi's קּתְרֵי פּוּמוֹרָי gleichbedeutend wäre.

על, Seite. מן הַפּדּר von der Seite, d. h. nebenbei, gelegentlich, s. Art. ברר שהוא חומר משני צדרין. — Plural. J. Pea 19c 6: דבר שהוא חומר משני צדרין — Aboda zara 44a 33 (Abun b. Chija), zu Deut. 12, 3: חקל משני צדרין לכל אחת ואחת ואחת לכל אחת ואחת (also jedes der Verba ist "nach mehreren Seiten gesagt", d. h. auch auf die anderen genannten Gegenstände des Götzenkultus anwendbar). — Pea 18c 4 (zu einem Mischnasatze): מתר לה לבדרין, dasselbe Maaser scheni 56c 30 (ה' fehlt), Kidduschin 62b s; Bikkurim 64d 34. — S. auch Horaj. 47c 20: אפילו כן לצדרין.

Jebain 20b oben (Raba) לצרדין קתני, d. h. in der Baraitha: איסור מצוה ואיסור בשתה שליה d. h. in der Baraitha: איסור מצוה חלץ לה נפטרה צרתה bezieht sich בא עליה או חלץ לה נפטרה צרתה und חלץ לה חנד auf איסור קרושה unr auf חלץ לה Baba Bathra 14a oben.

- עות, Peal (Kal). 1. rufen, nennen (hebr. אָדָּה). Besonders bei lexikalischen Angaben über den Sprachgebrauch einzelner Gegenden oder über Fremdwörter gebräuchlich. J. Kilajim 27a 17: לפום כן צווחין ליה בלשון יוני מילפפון וני מילפפון; Echa r. Prooem. 31: לשון יוני מילפפון הוא צווחין לתרנגולתא Echa r. Prooem. 31: בערביא צווחין לתרנגולתא Echa r. 2, 15 (5): הוא צווחין לשמותא מוריא שכויא; s. auch ib. c. 30 (3), Echa r. 2, 13, Ruth r. 2, 14. Lev. r. c. 15 (3): אית אתרין דצווחין לשערא שימפא s. auch Schir r. 8, 5 Ende, Echa r. 2, 1 Anf., Esth. r. 1, 6 Ende. Schir r. 7, 3 Anf.: באתרין דקריין וצווחין לוהרה סהרא באתרין בווחין לוהרה סהרא ... באתרין בווחין לוהרה סהרא ... באתרין בווחין למאתים מאתן הינון צווחין לוהרה סהרא ... באתרין צווחין למאתים מאתן s. auch j. Sabb. 11 d 31. Sonstige lexikalische Angaben. Koh. r. 3, 2 Anf.: הייתא ודיקה לה זויקה לה זויקה בצוח לה זויקה בצוח לה זויקה בצוח לה זויקה בצוחים בצוח לה זויקה בצוח לה זויקה

¹ S. Frankels Komm. zu dieser Stelle (75a): לכל צררין, Frankel bemerkt daselbst, daß der Ausdruck im babyl. Talmud eine andere Bedeutung habe. ² S. auch die bei Levy, Targ. Wörterb. II, 317b, angeführten Stellen aus dem Targum zur Chronik. ³ S. Die Ag. d. pal. Amor. I, 540.

חמצרים צווחין ווי ... In der Legende über Jirmeja (Pesikta 131 b), ohne Beziehung auf einen Bibeltext: התחיל צווח ואומר; ib.: וצווחו J. Sukka J4 מצרים עליהן העורה J5. Sukka J4 מצרים עליהן העורה J5.

In den Tanchuma-Midraschim wird das Verbum 713 (hebräisch) in emphatischer Weise angewendet, wenn ein Bibelsatz in der agadischen Paraphrase des Bibeltextes oder sonst als Ausruf einer biblischen Persönlichkeit eingeführt wird. Moses.3 Tanch. חקת 29 (zu Num. 20, 10): צווח עליהם. — David. Pes. r. 143 b (zu Ps. 10, 1): דוד צווח; 146a (Ps. 69, 3): התחיל צווח; Sch. tob zu Ps. 52 (5): ורוד צווח ואמר; ib. zu Ps. 2 (2): ורוד צווח ואמר. — Salomo. Tanch. B. תולדות 9 (Prov. 26, 23): שלמה צווח; ebenso ויקרא 8 (Koh. 3, 16); אחרי 1 (Koh. 9, 2); ib. דברים Addit. 2 (Prov. 27, 6): . . ואומר שלמה ואומר; Exod. r. c. 33 (5), Prov. 21, 29: שלמה צווח ; Pes. r. 58b (Koh. 7, 23): אין הפרשה זו צווח .— Jesaja. Tanch. B. ישעיה צווח לפני הקב"ה: (Jes. 26, 19): ישעיה צווח לפני הקב"ה; Tanch. A. יחי 6 (Jes. 26, 20): והנביא צווח. — Jirmeja. Pes. r. 133 b (Jer. 4. (Jer. 2. 4): היה חוור וצווח (Jer. 2. 4): היה חוור וצווח לחיים; Tanch. B. לפיכך הנביא צווח ואומר (Jer. 15, 9): לחיים. — Micha. Tanch. A. כי תשא 22 (Micha 7, 18): הגביא צווה. — Zephanja. Exod. r. c. 41 g. E. (Zeph. 3, 7); הנכיא צווה . — Zuweilen ist es Gott selbst, dem der Ausruf vermittels dieses Verbums zugeschrieben wird. Tanch. שלח Add. 3 (Jes. 5, 4): יהתחיל הקב"ה צווח in Num. 14, 11 und die vier עד אנה in Ps. 13, 2f.): אמר הקב"ה שתי צווחות צווחתי מפניכם סופכם לצווח ארבע בשיעבוד מלכיות. Im Schocher tob ist zur Milderung der Ausdrucksweise כביכול (s. oben S. 78) hinzugefügt, zu Ps. 12 (2), zu Ps. 94, 16: מי יקום הרע מי הרע מספרי לשון הרע מספרי לשון הרע מי יקום .. לי . zu Ps. 52 (2) dasselbe (vor צווח steht auch: הקב"ה). — Tanch. A. בראשית 1 Ende: והתורה צווחת (Prov. 8, 34). — Mit רוח als Subjekt ist מוח auch in den älteren Midraschwerken zu finden, s. unt., Art. רוח הקדש.

¹ S. j. Demai 25d 47: עני שהיה צווח ואומר 2 Vgl. b. Pesach. 57a.
3 Schon Pesikta 21b (zu Exod. 17, 2): מכן משה צווח ואומר 15. 4 So schon Pesikta 21b, zu Exod. 17, 7.

exegese. J. Pea 20a, letzte Z.: למי נצרכה; ebenso Orla II Anf. (61d), Sabbath 12b 9. — Pea 19a ומדת הדין נצרכה; Joma ל . . נצרכה :44d 4:

Aram. Ithpeel. Koh. r. 12, 11: לא אצמריך הדא קרייא למימר. — Schebith IX Anf. (38a): אצרכת לחברייא (es war den Mitgliedern des Lehrhauses zweifelhaft, was einige der in der Mischna erwähnten Wörter bedeuten); Berach. 11b 41: אצרכת לי; Demai מה אצטריכת :Schebuoth 48d 44: מן דאצרכת ליה חזר ומשטה; Schebuoth 48d ליה חזר ופשמה.

Niphal. Chullin 77b: . . אלא נצרכה אלא . — Ithpeel. Pesach. 23a: לפומאה ולמהרה לא אצטריך קרא כי אצטריך קרא לאיסור ולהתיר; Sabbath 106a: מדאצטריך קרא . . ל . ib. 114a: . . אצטריך קרא לאשמועינן: Baba Bathra 110b: אנטריך קרא לאשמועינן, Berach. 9a: אצמריך למיכתב ליה; Jebam. 77a, zu Exod. 12, 43 und 48: ואיצמריך אצמריך דאי כתב רחמגא . . ואי :Chullin 117a למיכתב ערל ואצמריך למיכתב כל בן נכר ב' ר' ,: Berach. 36a: אצטריך סלקא דעתך אמינא . . . אמריך סלקא דעתך אמינא.

עָרִידְ, genötigt, nötig. לפיכך צריך הכתוב לומר, Gen. r. c. 68 (5), Pesikta 190b, 191ab, 193a; Pesikta r. 201a: חוה שצ' הכתוב לומר; Gen. r. c. 91 (6), fragend: צריך המקרא לומר. — Tanch. B. תולדות 16, zu Gen. 27, 27: היה צריך לומר ראה ריח בגדי בני; Deut. r. c. 9 (1), zu Deut. 31, 14: מת הנה אתה הנה למשה למשה למשה הנה אתה מת Tanch. B. בראשית 4, zu Exod. 19, 19: לא היה צריך לומר אלא ידבר ומשה יעננו; auch ib. ידבר ומשה יעננו (11 בשלח 23, במדבר 11, במדבר 12, אשא 32; Exod. r. c. 4 g. E.; Pes. r. 174b; Sch. tob zu Ps. 90 (8). — . . אלא כן לומר כן אלא . Pes. r. 146b; איה צריד אלא אומר ואינו אומר Pes. r. 24a, 30a. — לומר ואינו אומר אלא אלא, Lev. r. c. 32 (6); Schir r. 4, 8.1 — Tanch. לא 11: לא ה הצריך :18 קרח .— Tanch. היה צריך לכתוב את התורה אלאלמקרא לומר ... למקרא לומר, es ist unnötig zu erwähnen, im Sinne von "geschweige erst". Lev. r. c. 2 (8): ואין צריך לומר ע' לשון שבאדם צריך Schir r. 1, 1, zu Prov. 25, 6: אל תעמוד אין צריך לומר תדבר אין צריך לומר שלא תדבר; ib. 4, 3 (זאין צריך לומר מבעד לצמתך), in den verschiedenen Deutungen dieses Verses wiederholt). -Pes. r. 47a: הרי צריך (es bedarf der Erklärung, s. unter גְּרִיכָא). — Plural. Tanch. חקת 52: שמה שוה לזה שמה לזה שמה צריכין וה לזה שמה שוה היכן נועל זה פותח; als Beispiel ist angeführt Num. 21, 21, aus Deut. 2, 26 zu ergänzen ("Israel schickte", "ich schickte"). — Ib. ברכה 3: ועדיין צריכין אנו לומר.

Aram. אָרִידָ, fem. אָרִיכָא. . . אָרִיקא) למימר פַרייא), לא הוה צריך קרא Gen. r. c. 25 (2), 30 (4), 33 (7), 49 (1), 70 (1), 85 (2); Schir r. 6, 2; / 31 (6)

י Wahrscheinlich muß in diesen beiden Beispielen gelesen werden . . הזה.. למימר, und sie gehören unter גָּרִידְ.

6, 11; Echa r. Prooem. 15; ib. 25; 4, 11; Koh. r. 1, 4; 2, 1; Ruth r. 3, 15. — יבר מימר לדבית רבי ודבית רבי צריכין למת (Mischna und Baraitha bedürfen einander, ergänzen sich gegenseitig). — Berach. 4d 12: ארצך צריכה תפארתך צריכה ("zweifelhaft"); s. auch Kilajim 27a 21; Ruth r. Abschn. V Anf.: עד כדון היא צריכא ("es ist noch immer fraglich", dem Zweifel unterworfen). In der letztern Bedeutung ist צריכא מא לפפח (s. oben, S. 171 f.). Die beiden Ausdrücke werden oft zusammen gebraucht. Erubin 19b 25: התם להן פשימא להן וכא פיריכא להן פשימא ליה וכא פיריכא ליה וכא פירי ליה ווון פשימא ליה ווון ווונן פשימא וווין פשימא אורן אורן אורן פשימא וווין פשימא וווין פשימא וווין פשימא ליה וווין ווונן פשימא וווין פשימא וווין פשימא וווין פשימא ליה וווין פשימא ליה ווווין פשימא וווין פשימא וווין פשימא ליה וווין פשימא וווין פשימא וווין פשימא וווין פשימא ליה וווין פשימא ליה וווין פשימא ווויין פשימא ווויין פייין פייין פייין בר הוויין פייין פייי

Gittin 48a: למה לי דכתב ; Bechor. 44a (zu Lev. 21, 18, 20): למה לי דכתב קרא קרא ; Bechor. 44a (zu Lev. 21, 18, 20): למה לי דכתב החבול בעינו צריכי דאי כתב רחמנא ... וחמנא איש עור דק תבלל בעינו צריכי דאי כתב רחמנא. Joma 70 b (am Schlusse einer Darlegung): וצריכא דאי ... הוה אמינא ; ebenso 21a, Sabbath 29 b. — Mit שמא zusammen ist im bab. Talmud צריכה angewendet, wenn in der Mischnaexegese mit jenem gesagt wird, daß die betreffende These selbstverständlich sei, also nicht hätte besonders gelehrt werden müssen. Die Antwort lautet: א צריכא לא נרכא לא נובר בא beinder selbstverständlich, vielmehr ist sie nötig, um für einen bestimmten Fall, bei dem anders hätte entschieden werden können, Belehrung zu bieten. Beispiele für diese Formel ששימא לא נצרכה אלא בריכא, s. Berach. 47 b, Sabb. 127 b, 128 a, Erubin 31 b. In Berach. 63 b heißt es in der Erläuterung eines Ausspruches Abaji's: ... בריכא ששימא לא נצרכה אלא בריכה אלא בריכא בריכה אלא בריכה בריכה בריכה אלא בריכה בריכה בריכה אלא בריכה אלא בריכה ברי

לְּרֶדְּ, Substantiv zum Vorigen: Notwendigkeit. J. Pea 16 c 26, 29 (zu Deut. 24, 21): כרם ברם שהא אומר (שיאמר) ברם ברך הוא שהא אומר (שיאמר) ברם ברל שה בורך הוא בורך לומר לך שה ; ib. 56 (11): מה צורך היה לשבועה ; Lev. r. c. 29 (9), zu Gen. 22, 16: מה צורך היה לשבועה ; Tanch. מה צורך לחור להוכר כאן 31, 30: שהל בורך לחור להוכר כאן 4, zu Exod. 31, 30:

ארמח. צורכא אלא: Berachoth 5b 75, zu Hoh. 6, 2: לא צורכא אלא לורכא דילא וירד עכו 5 געו Jona 1, 3: דודי ירד לננו ;לא צורכא דילא וירד עכו 1,3: Sukka 55a 67, zu Jona 1, 3: דודי ירד לננו ;לא צורכא דילא וירד עכו ... Pea 16d 60: מה מה: בשם ר' נתן 18b 70: ... לא צ' אלא כהדא דתני בשם ר' נתן צורכא ל... הוי צ' מתני הכא וצ' מתני תמן 28d 28: צורכא ל... Schebith 35a 19: הרין צורכא מיתני. Terum. 4l b 41 (zu M. Terum. II, 1): הוי צ' מיתני עינול וצ' מ' אנודה וצ' מ' ערימה: s. auch Challa 59d 42.

¹ S. Frankel, Mebô 12b. ² Vgl. Halevy, Doroth Harischonim II, 123.

P

קבְּלָה, die Überlieferung der Propheten, wie sie in den nichtpentateuchischen, speziell den prophetischen Büchern der heiligen Schrift enthalten ist. Die Beispiele hierfür sind Tann. Term. S. 166, Anm. 1 zusammengestellt. — S. noch Pes. r. 192a (zu Koh. 3, 15): או היא שנאמרה בקבלה על ידי שלמה

Die Beispiele aus dem babyl. Talmud s. ebendaselbst. — In Berach. 62 a ist קבלה eine allerdings auch von Baschi angenommene (er erklärt: מסורת ומנהג) unrichtige Lesart für קיבלא), Gegenmittel, Geheimmittel.²

yɔp, Peal: etwas zum festen Bestandteil des Lehrvortrages über die Mischna machen, es rezipieren, dem "Talmud" einverleiben. Erubin 32b: Drei Amoräer erörtern in Gegenwart Nachman b. Jakobs einen Mischnasatz; als

¹ Tannaitisch: Sifrā zu Lev. 10, 1 (45 c) und Parallelstellen (s. Ag. d. Tann. I², 102): כך מקובלני מרבותי (Eliezer b. Hyrkanos); Sch. tob zu Ps. 1, 3 (§ 19), ebenso (Eleazar b. Arach).

² S. Dikd. Sofrim I, 359; Aruch ed. Kohut VII, 58 b; Levy IV, 238 b.

³ Zu Tann. Term. S. 167 ergänze: מבע הלכה (Eleazar b. Arach).

⁴ S. Dikd. Sofrim I, 359; Aruch ed. Kohut VII, 58 b; Levy IV, 238 b.

⁵ Zu Tann. Term. S. 167 ergänze: מבע הלכה (Eleazar b. Hyrkanos); Sch. tob zu Ps. 1, 3 (§ 19), ebenso (Eleazar b. Arach).

Nachman das Resultat ihrer Erörterung billigt und bemerkt, daß Samuel die Mischna ebenso erklärt habe, fragen sie ihn: מכור לה [נמי] בנמרא בעיתו לה [נמי]. Er bejaht die Frage. – Rosch Haschana 31b unt. Im Anschlusse an die tannaitische Tradition über die Chronologie des Lebens Jochanans b. Zakkai's wird von seinen Schülerjahren gesagt (in der Terminologie der babyl. Schulen): חלמיר הביה בשמיה – Bechoroth 36 b. Jirmeja b. Abba, einer der älteren Schüler Rabs, sagt in bezug auf eine von Jehuda b. Jecheskel im Namen Rabs tradierte Halacha: מנא ליה ליהורה הא אנא Jecheskel im Namen Rabs tradierte Halacha: מנא ליה ליהורה הא אנא Jecheskel im Namen Rabs tradierte Halacha: בריריה (Woher hat das Jehuda? Ich habe es, als ich Giddul [= Giddel] den betreffenden Mischnasatz lehrte, rezipiert; Giddel rezipierte es, als er Jehuda belehrte).

קדם, Kal: vorhergehen, zuvorkommen. Koh. r. 5, 10: זרמר, הכתוב, in bezug auf einen durch Schlußfolgerung begründeten Gedanken, der aber schon in einem Bibelworte ausgesprochen ist; ib. 10, 7: אלא עוד שקרמו הכתוב. — Hiphil. Echa r. 2, 16; ib. 3, 46, von der Stelle des D und y im Akrostich der alphabetischen Klagelieder: הקדים פ״ה לעי״ן.

Aphel. R. H. 12a: אירי רחביבא ליה אקרמה, der Bedaktor der Mischna setzt die ihm besonders werte Einzelheit früher; ebenso Jebam. 30a, 32a. — Sanh. 49 b (zu Lev. 16, 4: מתשום ראקרמיה קרא. — Bechoroth 26 b (in bezug auf die exegetische Verbindung der Einzelheiten in Exod. 22, 28 mit denen im folgenden Verse): ממתברא רמקרם ורמאחר לרמאחר.

Das biblische Verbum (in II Chron. 35, 25 bei Jirmeja's Klageliedern angewendet) wird von den Agadisten namentlich am Schlusse der Prooemien zu Echa gebraucht, in der ständigen Formel: התחיל ירמיה מקונן עליהם איכה ישבה בדר ; s. den Schluß der Prooemien 2, 5, 6, 8, 9, 12, 13, 14, 22, 26, 30—33. In N. 1 nur יקונן עליהם קונן יומיהו in N. 4 (wo der Prophet selbst spricht): יקונן עליהם היה ירמיה מקינן יומיהו in N. 23: יועל זה היה מקונן יומיהו s. ferner Echa r. 1, 16 אור בא מקונן עליכם :27 הוה ירמיה בא מקונן עליכם :27 בראשית ברואנ) בעליה בא בא התחיל עליו הקרוש ברוך הוא S. ferner Echa r. 3, 22 בראשית התחיל עליו הקרוש ברוך הוא Klage-Interjektion betrachtet): מקונן הן האדם התחיל עליו הקרוש ברוך הוא

קים (סוף), Peal: stehen. Mit על verbunden dasselbe, was hebr. א עמד על (s. oben, S. 149): verstehen, ergründen. Schebiith 38b 10, 13: ארא אתא — Gen. r. c. 4 g. E.: הוא אתא — Gen. r. c. 4 g. E.: אוא אתא הוא אווא ; יוקם עליה שולה in diesen Worten leitet der Agadist Levi die Psalmworte (104, 3) ein, in denen die h. Schrift selbst angibt, daß die Himmel aus Wasser erschaffen sind. — Eine in den halachischen

¹ Diese Stelle zitiert *Scherira* in seinem Sendschreiben (ed. *Neubauer* p. 23 f.). Auf Grund derselben bedient er sich auch des Ausdruckes למקבעינה in seiner Darstellung der Redaktion des babylonischen Talmuds.

Erörterungen des jerus. Talmuds sehr häufige Formel lautet: מה נוי סיימיו (worauf stehen wir), womit gefragt wird, auf welchen speziellen Fall sich der betreffende Lehrsatz bezieht; in der Antwort, nach Abweisung einer unrichtigen Annahme, heißt es meist: ... אלא כי גן קיימין ב.. S. Pea 16b 30, 16c 5, 17b 70, 19a 39, 20a 28; Demai 21 c 68 (ohne die Frage), 22 a 46, 22 b 3, 23 c 46, 25 d 58, 26a 63, 26b 9, 26c 39; Kilajim 27b 39, 28a 26, 30a 38, 31c 31; Schebiith 36d 44, 37d 75; Maaseroth 50c 30, 51b 42; Maaser scheni 53d 6; Orla 61 c 9; Sabbath 3a 6. Dieselbe Formel wird auch bei der Erklärung von Bibelstellen angewendet. Schebiith 33 a 46, zu Exod. 34, 21 b; Maaser scheni 53 b 42 (Taan. 64 c 57), zu Deut. 26, 14; Pesachim 27 a 49, zu Exod. 12, 17; Joma 42 c 5, zu II Chron. 1, 13; Rosch Hasch. 56c 2, zu Deut. 12, 6; Nedarim 41 d 33, zu Num. 30, 7. — Im Pael (bez. Piel) bed. das Verbum: bestätigen, betätigen, aufrechterhalten. Die betreffenden Redewendungen der tannaitischen Terminologie sind auch bei den Amoräern im Gebrauche. J. Pea 20c 33, zu M. Pea VII, 7: והא ר' עקיבא מקיים תרי קראי; Baba Mezia 12a 73: קראי ; Gen. r. c. 91 (3): וקיימת הדין קרייא; Echa r. 1, 16 (מעשה בשני בני צדוק): בתיב. — Pesikta 72 b (Deut. 33, 29): . . למקיימא לכון. — למקיים אתה מקיים. Gen. r. c. 20 (5) ², Pesikta 143a; מה (ומה) אני מקיים, Pea 16b 4; Gen. r. c. 48 (8), 70 (4); Lev. r. c. 35 g. E.; Pes. r. 87b; Sch. tob zu Ps. 22 (19). — Schekalim 50a 47: . . . מה מקיים ה; s. auch oben מה מקיים Anf.; Gen. r. c. 42 (6), 71 (9); Schir r. 7, 5. — מה מקיים . . . קריא דין . . . קרייא (הדין ק') Schir r. 4, 16. — (ד' הדין ק') .. 77, Lev. r. c. 9 (6), Schir r. 1, 9; 1, 11; Echa r. Prooem. 5; 2, 19. — Berach. 2d 40: מה מקיים רבי מעמא דר' נתן; s. auch Pea 19 b 31, Sabb. 11 c 23, Erubin 22 b 36, Joma 45 c 35. — Lev. r. c. 19 (Josua b. Levi, indem er die Ansichten zweier Tannaiten zu Ezech. 19, 9 ausgleicht): אני מקיים דברי שניהם; s. auch Schir r. 4, 4 Ende (Pinchas), Esther r. 1, 5 (Pinchas). — היאך אתה מקיים, Tanch. קרח Add. 4; היאך אני מקיים שני הכתובים, Pes. r. 6b; מצאת מקיים, Tanch. ib., Exod. r. c. 47 (8). Recht häufig ist die alte tannaitische Formel: לקיים מה שנאמר; s. j. Berach. 9a 40: Gen. r. c. 42 (7); Pesikta 113b, 123a, 143a; Lev. r. c. 4 (1), 5 (1), 5 (3), 35 (10), 77 (2); Schir r. 1, 2; 3, 6; 4, 4; 5, 14; 7, 2; 7, 5; 7, 9; Echa r., Prooem. 23, 34 E.; 1, 1 (העיר E.); ib. רבתי E.); 1, 16; ib. (מעשה במרים בת תג'); 2, 15; 4, 2; 4, 8; 4, 9; 4, 14; 4, 22; Koh. r. 8, 4;

¹ Pea 16 b 30: אָדוֹ, Schebiith 39 a 46 und sonst: אָדּג. ² Als Objekt zu מקים folgt hier und in den folgenden Beispielen der betreffende Bibeltext.

12, 7; Midr. Sam. c. 21 (4); Tanch. B. מקץ, 28, מקץ 13, בא 19, הצוה 6, אויקרא 4, במדבר 5,8, נשא 10, בהעלותך 18, הוקרא Addit. 8; Exod. r. c. 1 (5), 1 (16), 15 (10), 30 (11), 31 (4), 47 (5); Deut. r. c. 2 (25), 11 (4); Pes. r. 130a, 134b; Sch. tob zu Ps. 18 (32). — Zum Schlusse sei noch erwähnt der Satz eines pal. Amora (j. Berach. 3 c 7): מכל המקיים שבע ביום הללתיך כאלו קיים והגית בו יומם ולילה (Ps. 119, 164, Jos. 1, 8).

Nithpael (Hithpael). Pesikta 51 a. Von der Jahreswoche der Ankunft des Messias: . . יחמטרו בוו בתקיים בתקיים להם המקרא (Amos 4, 7); Echa r. Prooem. 25 Anf.: המקרא המקרא המקרא להם המקרא ופלים בהם נפרית ומלח : ib. 34 E. (Deut. 29, 22): שנת ומלח בהם נתקיים בנו הפסוק הזה (Eev. r. c. 10 (3): מתקיים עליהם המקרא שכתוב : Schir r. 2, 13: שנאמר שנאמר : Schir r. 2, 13: מתקיים מה שנאמר

Besonders häufig ist im babyl. Talmud die apokopierte Form des Part. Peal: קאים (= קאים (Berach. 2a)). Der erste Satz des babylonischen Talmuds (Berach. 2a) lautet: תנא היכא קאי ("wo steht der Mischnaautor", das heißt, worauf bezieht sich die Frage des ersten Mischnasatzes, von wann an man das Schema lese?). Die Antwort lautet: תנא אקרא, "er steht auf dem Bibelverse" Deut. 6, 7, bezieht sich auf diesen); vgl. Taan. 2a. - Pesach. 96a unt.: אמאי קאי ("worauf steht er"), in derselben Bedeutung. - Erubin 105a unt. (in bezug auf den in Frage stehenden Mischnasatz): אין שמעון היכא קאי; Antwort (Hinweis auf einen andern Mischnasatz): התם קאי בצמר ופשתים. Sabbath 27b (zu Deut. 22, 11): קאי בצמר ופשתים מרבה צמר ופשתים. Sabbath 123a: מיבה צמר ופשתים. — Pesach. 81a: יוםי קאי כוותך. — Partic. pass. masc. קים. Sabbath 85a ob.: וקים להו (den Gelehrten steht es fest), R. Hasch. 13a dasselbe. Häufiger ist die Anwendung der Femininform: קיימא לן; besonders in der Formel: קיימא לן. Hor. 3b ob.: בכל התורה כולה קיימא לן רובו ככולו (in der ganzen Thora steht uns fest - ist es ein festes Axiom bei uns - daß die Mehrheit der Gesamtheit gleich ist); Sabbath 24b: וקיימא לן הלכה כרבא; Pesachim 2a: והא קיימא לן דער צאת הכוכבים ממא הוא . — יממא הוקים. — die apokopierte Form des Imperf. (= מיקום, es bleibt) ist die Formel, mit der angegeben wird, daß eine Frage unbeantwortet bleibt. Z. B. Berach. 42b, Chullin 46a.

Pael (Piel). Berach. 59a (Abaji): אנאמה מהים לקיים מה שנאמר. — Jebam. 64b: דקיים לנון רב ספרא דקיים מה Baba Bathra 88a: בנפשאי החכמה תחיה בעליה (Koh. 7, 12) ודובר אמת בלבבו Baba Bathra 88a: אנא לא שמיעא לי (Ps. 15, 2) ודובר אמת בלבבו — Gittin 7a oben (Aschi): אנא לא שמיעא לי Tebachim 19a ob. — Ithpael (Nithpael). Zebachim 19a ob. (Amemar zu Huna b. Nathan, den König Jezdegerd ausgezeichnet hatte): איקיים אומניך (Jes. 49, 23) והיו מלכים אומניך הוה מיקיים (Ps. 37, 19) והיו מלכים אומניך ... — Taanith 5a: התקיים מקרא זה בעת רעה

Aphel. Sanhedrin 44a, Abaji fragt Dimi, worauf man in Palästina Prov. 25, 8 beziehe: היכי מוקי במערבא במאי מוקמיתו ליה. — Sabbath 71b unt.: היכי מוקי. — Pesachim 90a oben (Abaji, zu einem Satze der Mischna):

¹ Schir r. 2, 13: מחקיים בה מה שנאמר ² In der Verkürzung אָּבָּ, (aus מְּאַם) ist diese verkürzte Wortform, dem Partizipium des Verbums enklitisch vorgesetzt, ein ständiges Element der Konjugation geworden.

... אי לאו ראוקמיה ר' אושעיה לההוא ב.. הוה מוקמיגא ליה לההוא ב: Bechor. 32a: איי לאו ראוקמיה ר' שמעון כר' עקיבא; B. Bathra 72a: אוקמוה רבנן אראורייתא; Joma 29a: מוקים לה כר' בנימין בר יפת. — Eine ständige Formel ist die Frage: במאי (wobei läßt du den betreffenden Lehrsatz bestehen, worauf beziehst du ihn, wie fassest du ihn auf). S. Berach. 37b, Sabbath 50b, 58b, Erubin 97b, Nedarim 19a.

מתניתא מינה קיומא : Bestätigung. J. Chagiga 79 b 2: קייְמָא, ומינה מתניתא מינה וליה (s. Art. חברא). — Über קיום im jerus. Talmud s. Frankel, Mebô 15a.

קלל, Hiphil; erleichtern. J. Baba Kamma c. IX Anf. (6d 26): חמר. — Aphel. S. oben, S. 67, Art. חמר.

Aphel. S. Art. חמר. Kidduschin 20a (zu Deut. 15, 16): מראקיל רחמנא לנביה סף, opp. S. oben, S. 67, Art. חמור.

סל וחסר. Im agadischen Midrasch wird die Schlußfolgerung vom Leichten aufs Schwere namentlich als wirkungsvoller meist messianischer - Schluß des Procemiums oder der ganzen Homilie, aber auch in anderen Fällen, angewendet. Die Formel lautet: והרי דברים קל ותומר ומה אם על אחת כמה וכמה. S. Pesikta 10a (Schluß der I. Pesikta), 124a (Schluß des Procemiums); 126b (Procem.); 147a (Procem.); 196b (Procem.); Gen. r. c. 65 (20), 73 (5), 82 (14); Lev. r. c. 3 (5), 26 (7), 31 (2), 33 (5), 34 (8); Schir r. Einl., 1, 4 (נגילה); 4, 4; Ruth r. 4, 6; Tanch. אמור 4; Pes. r. 80a. Statt והלא steht והלא: Lev. r. c. 16 (7); Tanch. B. והרי דברים קל 6. — Ohne die einführenden Worte מצורע, 13, והרי מה (ומה) אם על אחת כמה :mit der Formel וחומר וכמה, findet sich die Schluufolgerung Gen. r. c. 60 (7); Schir r. 1, 14 Ende; Tanch. B. מרבר ; 31, 33. — Im jerus. Talmud findet sich die Formel: ומה אם . . . לא כל שכן; s. Pea 15d 20; Sukka 56 b 42, 44. — Andere Anwendungen des Terminus קל והומר. Gen. r. c. 53 (11) zu Gen. 21, 10: עם בני אפילו שאינו יצחק עם יצחק אפילו שאינו בני קל וחומר עם בני עם יצחק; Schir r. 4, 4, zu Gen. 7, 19; קל וחומר (Exod. r. c. 25 (8): קל וחומר לנמוכים כל ההרים הגבוהים קל בנן עדן. — Schlußfolgerungen, die den biblischen Personen in den Mund gelegt werden. Lev. r. c. 13 (1), zu Lev. 10, 19: מיר דרש דרש משה מקל :Pesikta 106a, zu Exod. 18, 27 אהרן קל וחומר למשה יחומר; Tanch. B. לך לך 27 zu Gen. 17, 11 (tann.): יחומר Zu dem Tann. Term. S. 128 (Art. נשאו קל וחומר) erwähnten Ausdrucke: נשאו קל

¹ An den Parallelstellen, Gen. r. c. 46 (4), Lev. r. c. 25 (6), wendet Abraham nicht die Schlußfolgerung, sondern die Analogie (Gezera schawa) an; s. Ag. d.

Tann. II, 512.

sind nachzutragen zwei Beispiele, ebenfalls tannaitischen Ursprunges, in b. Sabbath 31 a (נשא ק"ו בעצמו), ib. 87a (Moses).

Piel: lobpreisen, rühmen. Ein besonders in den Tanchuma-Midraschim zur Kennzeichnung des rühmenden Inhaltes von Bibelsätzen üblicher Ausdruck. Das Subjekt des Verbums kann ebenso Gott, wie der Mensch sein: Gott rühmt Israel, oder einzelne Menschen rühmen Gott. Zuweilen wird die Rühmung eines Menschen ebenfalls mit diesem Verbum bezeichnet. Selten ist die h. Schrift das Subiekt. Im Hohenliede ist das Lob, welches die Liebenden einander spenden, als das gegenseitige Rühmen Israels durch Gott und Gottes durch Israel aufgefalt. בכל השירים או הוא מקלמן או הן מקלמין אותו Schir r. 1, 1 Ende: בכל ברם הכא הן מקלסין אותו והוא (Beispiele Exod. 15, 2; Deut. 32, 13) מקלםן הוא מקלסן הגך יפה רעיתי והן מקלסין אותו הגך יפה דודי (s. Hoh. 1 ופּה). Ib. 5, וּהַ Ende: . . . היא סילסתו והוא סילסה . S. auch die oben, Art. כפל Anfang, angeführte Stelle. — Am häufigsten werden Sätze aus den Psalmen als Lobpreisungen Gottes durch David bezeichnet. Auf das ganze Psalmbuch bezüglich, heißt es Tanch. מה שכלם :22, am Schlusse des Ausspruches über Dan. 4, 34: מה רוד בכל ספרו. Schir r. Einleit. (zu Ps. 127, 2 und I Kön. 8, 12): באו ושלמה קילם באו Tanch. B. בראשית 22 (in der Paraphrase von Ps. 104, 1): מקלם אני לפניך על פלאים שעשית בעולם; ib. 32 (Ps. 40, 6): מקלם ; ib. וירא 23 (Ps. 148, 1): מקלם דור מקלם; ib. 46 E. (Ps. 18, 3): מקלם; ib. תולדות 7 E. (Ps. 45, 17), ib. 11 (Ps. 110, 3), ודוד מקלם (Ps. 146, 7): בינה (Ps. 110, 3), ודוד מקלם (Ps. 146, 7): בינה (Ps. 110, 3), ודוד מקלם zu Ps. 103, 1: הוכי מה ראה דוד להיות מקלם בנפשו להקב"ה. — Sch. tob zu Ps. 18 (2): לא הניח דוד אבר שלא קילם בו להקב"ה קילסו בראשו; s. auch Sch. tob zu Ps. 103 (1, 2), 104 (2). — Salomo. Tanch. B. וירא 12 E. (Koh. 9, 18 auf die kluge Frau in II. Sam. 20, 22 bezogen): עליה מקלם שלמה . — Abraham. Ib. 4 g. E. (zu Ps. 18, 36): התחיל אברהם לקלם להקב"ה. — Moses. Ruth r. 1, 11 (zu Deut. 10, 14, in der Paraphrase von Deut. 31, 14): בהן קלסתיך. — Mordechai. Lev. r. c. 28 E., Esther r. 6, 10 (zu Ps. 30, 2): התחיל מקלם להקב"ה. — Die Männer der großen Versammlung. Tanch. B. שמות 1 (zu Neh. 9, 5): ראה היאך אנשי כה"ג מקלסין

¹ Über den Ursprung des Verbums s. Büchler, W. Z. f. K. d. Morg., XVII, 165 ff. — I.öw bei Krauss, Lehnwörter II, 548, hält die Ableitung von καλῶς — von Brockelmann für das syrische علم geboten — für richtig. Ich erinnere an die alte Lobpreisung des Altars (Sukka 45a): ממר לך מוכח (ב κάλλος σοι). Auch die ersten oben angeführten Beispiele aus Schir r. beweißen, daß man in Dbp zunächst das Lob der Schönheit verstand.

להקב"ה. — Israel (Num. 21, 17): לכך קילסו עליה. — Israel und die Völker. Ib. יתרו 6 (zu Ps. 138, 4): וכשהקב"ה עשה נסים לישראל הם מקלסים אותו ואו"ה מקלסים אותו - Gott rühmt — im Hohenliede — Israel. Ib. תצוה 1 (zum Hohenliede): ראה מה הקב"ה ראה שבח שהקב"ה :(Hoh. 4, 11) פי תשא :ib כי תשא 9 (Hoh. 4, 11) מקלם כנסת ישראל; Exod. r. c. 41 (2), Gott spricht zu Abraham (in bezug auf Gen. 14, 23 und Hoh. 4, 3, חום: הום אני מקלם את בניך. — Israel wird gerühmt: Durch Moses, Tanch. אחרי 18 (Deut. 33, 29): באותה שעה (Schir r. 4, 4: משה מקלם כנסת ישראל סמלסו משה מחלט Durch Salomo, Pes. r. 160b (Prov. 31, 10): לפיכך היה שלמה מקלם את כגסת ישראל. — Jakob rühmt in seinem Segen (Gen. 49): Jehuda, Tanch. B. 12; Reuben, ib. 11 E. — Die Kinder Chets (Gen. 23, 6) rühmen Abraham, Koh. r. 4, 13. — Pes. r. 2a, zu Jes. 60, 8: מקלסן (die Wolken). — Tanch. B. יירא 12. Die kluge Frau spricht Joab an (II Sam. 20, 17), in bezug auf II Sam. 23, 8: אתה הוא חכם שהכתוב מקלסך; Koh. r. 5, 19, von Elkana (I Sam. 1, 3): לכך הכתוב מקלסו.

Vom Lobe, das man einem Gelehrten ob seiner Aussprüche spendet. J. Baba Bathra Ende (17d); zu dem, was in der letzten Mischna des Traktates Ismael über Ben Nannos sagt, bemerkt Jochanan: אף על פי שקילם ר ישמעאל את בן נגם על מדרשו קילסו אבל אינה כבן נגם אף על פי שקילם ר ישמעאל את בן נגם על (kürzer dasselbe b. Baba Bathra 176a); j. Sota 20a unt., zu M. Sota V, 2: יהושע את ר' יהושע את ר' יהושע את ר' קסרין אמרין למדרשו קילסו עקיבא הדא אמרה הלכה כיוצא בו רבנן דקסרין אמרין למדרשו קילסו שהיה שומע מעם 15 3am. 1, 24: שהיה שומע מעם 15 3r. Sota 18b 22, Kidd. 64b 2, Baba Bathra 17a איכלס ליה בר ינאי מקלס ליה: Jannai lobte Jochanan mit Worten aus Jes. 46, 6 und Prov. 3, 21. — Ithpael. Schebiith 37c 37, Sanh. 21a 75: איקלס ר' כא בר ובדא 15 בר ובדא 15 איקלס ר' כא בר ובדא 15 בר ובדא 15

Gittin 9a (Nachman): אף על פי שקילם ר' יוסי את ר' שמעון הלכה כר' מאיז: ib. 20a(77a): נפק לוי דרשה משמיה דרבי ולא קלמוה משמיה דרבים וקלמוה. — Jebam. 92b (S. b. Lakisch zu Jochanan): אי לאו דקלסך נכרא רבא.

קלוס, Lobpreisung, besonders die Gottes durch die Menschen. J. R. Hasch. 59 c 27: Die zehn Bibelverse, in denen im Neujahrsgebete Gottes Herrschaft gepriesen wird, כנגד עשרה קילוסין שאמר (im 150. Psalm); Tanch. B. שמות 1: שמות מקלוסו בי"ה כל מי שהוא מקלוסו 150. Psalm); Tanch. B. שמות מקלוסו (im 150. Psalm); Tanch. B. ווא יותר מקילוסו הרב"ה לכל הקלוסין שקילסו אותר לכל הקלוסין שקילסו אותך; ib. zu Ps. 78 (21), zu Ps. 145, 21:

¹ S. auch Lev. r. c. 30 (7), von dem Anstimmen der Hallelpsalmen: נופלס למב"ה. 2 Vgl. den passivisch gebrauchten Hithpael מתקלס, j. Chagiga 76 c 45.

משקילם דוד להקב"ה בכל מיני קילומין מהו אומר בסוף תהלת ה' ידבר פי משקילם דוד להקב"ה לחלומו של הקב"ה (ib. zu Ps. 88 (1), Deutung des Wortes אמר הקב"ה לדוד קלם אותי היאך שאתה מבקש ואני מוחל לך :מחלת אמר הקב"ה לדוד קלם אותי היאך שאתה מבקש ואני מוחל לך :מחלה משורר בקילום :19, 2: Dev. r. c. 5 Ende, zu Ps. 19, 2: בקילום; ib. c. 14 (1), Gen. r. c. 8 (1), zu Ps. 148, 11: אף קילוסו לא בא אלא בא אלא בוו Ps. 148, 11: ארונה באחרונה — Das kumulierte Lob der Hebammen in Exod. 1, 17 heißt: מרוך קילום בתוך קילום בתוך קילום בתוך קילום בתוך קילום לפא עליום לאין קילוסייא בתר כל אילין קילוסייא (S. Kilajim 31b 40, Jebam. 2c 71, Kidd. 64b 5 (in Sota 18b 36: בתר כל אילין פסוקי קילוסייא).

(מנמר קנמר), vom griechischen xévtpov (Stachel, Spitze) stammendes Verbum (hebr. und aram.) in der Bedeutung: sticheln, spitze Bemerkungen machen, tadeln. Als Gegensatz von סָלֹם (סָלֹם), j. Maaser scheni 53a 9 (über eine halachische Bemerkung des Amora Chaggai): אמרה קומי ר' אבינא וקלמיה קומי ר' ירמיה וקנתריה. In den Berichten über den Verkehr der Gelehrten findet sich das Wort schon aus tannaitischer Zeit bezeugt. J. Pesachim 33a 37 (von Hillel und den Bene Bathyra): התחיל מקנתרו בדברים (ebenso b. Pesachim 66a: מקנתרו); Sifra zu Deut. § 1 (Gamliel II und Akiba). — Aus den Kreisen der palästinensischen Amoräer. Schir r. 8, 9 (Jochanan und die babylonischen Jünger): כד הוה חמו להון הוה מקנתר להון; Maaseroth 51a 9: והוה ר" ועירא מקנתר לאילין דאגדתא; Joma 38d 24 (Megilla 72a 73, Hor. 47d 39): יוםי כר הוה בעי למקנתרה לר' אליעור בר רבי יוםי 1. Nedarim 40 d פו (Kidd. 64 c 11): למה הוא מקנחר להון. — In der Bibelauslegung wird der in solcher Weise tadelnde Inhalt einzelner Stellen mit unserem Verbum gekennzeichnet. Schir r. 1, 12 (Jes. 50, 2): זה הוא שמקנתרן על ידי ישעיהו; Lev. r. c. 5 (5), zu Jes. 22, 16: הוא וכל אשר עשה) ib. c. 19 (6), zu II Kön. 24, 5 (שהנביא מקנתרו ואומר): הוא מקנתר עליו ואומר Pesikta 133b, zu Echa 4, 5: הוא ישהנביא מקנטרן ואומר להם; ib. 140a, zu Jes. 51, 13, ebenso; Echa r. 1, 13, zu Jes. 47, 2: הוא שהנביא מקנתרה ואומר לה ; Koh. r. 1, 10, zu Jes. 48, 16: הוא שהנביא מקנתרן ואומר להם. Lev. r. c. 36 (3), zu Jes. 7, 3: כיון שהנביא בא לקנתרו - Sota 16d 74 (Keth. 35 c 75), zu I Sam. 2, 29: דו מקנתר לון .— Pesikta 198a (Deut. 1 und 33): לפי שהוא מקנטרן ראשו של ספר . . . הוא חוזר ומברכן בסופו: Tanch. B. יחי 11, zu Gen. 49, 3: כיון שנכנסו התחיל מקנתרן; Pes. r. 28a (von

¹ S. Die Ag. d. pal. Am., III, 236, Anm. 5. ² In der Parallelstelle, j. Sanb. 27 d 31 steht irrtümlich לקנמרו) לקנמרו)

לפר Segenssprüchen Jakobs): שבירך את השכמים האחרונים וקינתר את קינתר את השכמים האחרונים וקינתר (vgl. Schir r. 4, 7, Gen. r. c. 98). — Sch. tob, zu Ps. 90 (2): ארבעה הם שסידרו תפלה וקינמרו דברים לפני (Jehuda b. Simon).

קְנְתּוּרְין (auch mit ש), Substantiv zum Vorigen. 3 Koh. r. 1, 1: שלשה נביאים על ידי שהיתה נבואתן דברי קנתורין נתלית נבואתן שלשה נביאים על ידי שהיתה נבואתן דברי קנתורין נתלית נבואתן (nämlich Amos 1, 1, Jirm. 1, 1, Koh. 1, 1). Pesikta 107b: על ידי שהיה ישעיה [בן] אחיו של מלך היה אומר לישראל דברים (דברי קנמורין (ברי קנמורין הווין :ib.: שמעו דברי קנמורין קנמורין; ib.: קנמורים . Jer. Berach. 4b 24: (קנמורים).

אָר, Kal: lesen, speziell die heilige Schrift lesen; aus ihr zitieren. Gen. r. c. 87 (6), in der Erzählung von Jose b. Chalaftha und der Matrone: . התחיל קורא לפניה מעשה (er begann ihr vorzulesen). • Esther r. 1, 13: המקרא המקרא לפניו המקרא . — Gen. r. c. 82 (4): מקרא קראו. — Echa r. Prooem. 11. Gegenüberstellung von Versen des Pentateuchs und Versen des ersten Kapitels der אלו זכיתם הייתם קוראים בתורה ... הייתם קוראים בתורה אלו .. ועכשיו שלא זכיתם הרי אתם קוראים; vgl. ib. 23. — Pes. r. 43a, zu II Sam. 23, 39, vgl. mit I Chr. 11: לך קרא בדברי הימים ואתה מוצא עוד - אותם עוד - Tanch. B. קראו 7: קראו סוף הפסוק 7: קראו Pes. r. 192a: אתה לוצה אין אתה רוצה שאין אתה לוצה שורא מה היאד אתה קוירא; Pea 19a 22 (zu Lev. 19, 9): אתה קוירא שרך ואצל זה אני קורא אני קורא קצרך. — Nach קרא על, auf Jemanden einen Bibeltext anwenden, folgt entweder noch das Objekt (מסוק, מקרא) oder bloß der betreffende Text selbst. Gen. r. c. 33 (6): וקרא עליהם המקרא הוה; ib. 32 (10): ק'ע' המקרא הוה; ib. 81 (2): הוה; ebenso Koh. r. Anf., Ruth r. V. Abschn. Anf. — הוה הפסוק הזה , Lev. r. c. 5 (4); Echa r. 4, 2; Koh. r. 5, 8. זק' עליו פסוק זה, j. Horaj. 48a 61, 69; Koh. r. 4, 17. הפי הזה Lev. r. c. 5 (4), Pesikta 174a. הפי מות על עצמו הם הפי הוה , Koh. r. 1, 5. הוה הפי הוה וקרא על עצמו הפי הוה , Keth. 26 d בהה הוה הם הוה (עליו), Echa r. 1, 16, Pes. r. 82 b. — עליז, j. Berach. 13 a 43, Pea 20 b 6, Pesikta 90 b, Echa r. 1, 5. וסרא עליו Pes. 80b. וסראו עליו, Gen. r. c. 81 (2), Koh. r. 1, 5; וקראו עליהן, Gen. r. c. 1 (11). וקראתי עליז, Pesikta 59b, Koh. r. 11, 1; אני קורא עליו, Tanch. B. יוחי, Pea 18a 62; אני קורא עליו, Pea 18a 62; אני קורא עליהם, Schebiith 33 d 4. וקראת על עצמה, Schir r. 5, 12; וקראת על

¹ L. ברברים בבררים בבררים 2 S. Die Ag. d. pal. Am. III, 213, 3. 3 Der Singular findet sich im Sifre zu Deut. 1, 18: 118 בידוע שאין שם קנתור 4 Zu Tann. Term. S. 174 nachzutragen: M. Joma I, 6 (vom Hohenpriester): אם רגיל לקרות מורא ואם לאו קורין לפניו ובמה קורין לפניו באיוב ובעורא וברברי הימים 7: סקורא לעצמו הפסוק 7: סקורי אוריה קורא לעצמו הפסוק 7: סקורי אוריה קורא לעצמו הפסוק 7: סקורי 118 בידור אוריה קורא לעצמו הפסוק 2 היה הפסוק 2 היה קורא לעצמו הפסוק 2 היה הפסוק 2 היה קורא לעצמו הפסוק 2 היה בידוע 2 היה היה קורא לעצמו הפסוק 2 היה קורא לעצמו הפסוק 2 היה בידוע 2 היה 2 היה בידוע 2 היה 2 הי

Beispiele für das aramäische Verbum. Koh. r. 1, 13 (Schir r. באן דקרא מבאות ייתי (נויל) לנבי דתני מבאות באות באות ייתי (נויל) ייתי לגבי. — Gen. r. 8 (9): סרון מה דבתריה. — J. Sanh. 22 c 59 (Deut. 13, 15 und 17, 4): . . . ודרשת אלא ודרשת לא תהא קרא ואויל אלא .. דהוגד לד. .. ווקרא עליה (עלוי), j. Berach. 3a 30; Lev. r. c. 9 (3), 15 (5); Pes. 38a; Koh. r. 7, 11; 10, 19; הוה קרי עליה, Pes. r. 124a; קרי עליהון, Gen. r. c. 25 (3), 64 (2); Pesikta 118a, 177a; Schir r. 1, e E.; Ruth r. Abschn. I g. E.; אהוו קרן עליהון, Echa r. 4, 1; וקרון עליהון, Koh. r. 11, 1; (עלוי), וקרון עליהון, j. Pea 20a 65; Schir r. 6, 12; Echa r. 1, 1; Koh. r. 7, 11; 11, 1; אנששה זקרא אנששה, Koh. r. 2, 17; אנסיה, Schebiith 33 b 27. — Echa r. 3, 9: וקרו עליה הדין קרייא; Schir r. 4, 4: יקרא עלוי תלתא עלוי הדין פרייא. — Bei Wortdeutungen, welche auf einer veränderten Vokalaussprache oder sonstigen Anderung des Textes beruhen. Gen. r. c. 39 (11), zu ברכה, Gen. 12, 2: קרי ביה בְּרֵיכָה; ib. c. 45 (9) zu כל בו, Gen. 16, 12: סרי ביה לפני מלאכים : Koh. r. Anf., zu Prov. 22, 29: סרי ביה לפני יתיצב; Esth. r. 8, 15, zu Exod. 17, 14: יתיצב, Die gewöhnliche Formel ist: . . אל תקרי (auch hebr.: . . אל תקרא .. אלא); s. Gen. r. c. 2 (3), 19 (8); Lev. r. c. 15 (5), 18 (3); Pesikta 80b, 197a, 201a; Schir r. 1, 5; 4, 5; Esth. r. 2, 5; Tanch. B. מקץ 13. Die vollere hebr. Formel lautet; . אל תהי קורא כן אלא: Gen. r. c. 91 (6), Lev. r. c. 30 (2), Pes. 179b; Tanch. מצורע 4 E.; 21; Deut. r. c. 11 (2 E.); Pes. r. 18a, 28a, 32b, 35a. — Pes. r. 29b, zu אחפש (Zeph. 1, 12): לא תהא קורא סמך אלא שין; ib. 186a, zu גשוי (Ps. 32, 1), dasselbe; ib. 159a (zu Jes. 57, 19): אל אחי ד'. — Beispiele für Kerê und Kethib. Gen. r. c. 34 (8), zu Gen. 8, 17: הוצא כתיב היצא קרי; Ruth r. 3, 5:

İ

¹ Hier ist aus 13 geworden 13.

אלי קרי ולא כתיב; Pes. r. 9a (zu Koh. 12, 11): אנו קורץ מסמרות אנו קורץ משמרות.

Erubin 54 a (eine Belehrung Samuels für seinen Schüler Jehuda b. Jecheskel über das laute und deutliche Sprechen beim Studieren der Bibel und der Tradition): בתח פומך קרי פתח פומך תני. — Eine sprichwörtliche Redensart lautete (Hor. 4a, Sanh. 33b): איל קרי בי רב הוא (von solchen elementaren Kenntnissen, die in der Kinderschule für Bibelunterricht angeeignet werden können). -Jebam. 121b (bei Gelegenheit eines Vorfalles, bei dem Rab auf Samuel die Worte in Prov. 12, 21, dieser auf jenen die in Prov. 11, 14 b anwendete): יקרי קרי עליה ורב ... קרי רב עליה דשמואל (Pesach. 52b, Sukka 26b; קרי עליה קסף כת. 1 — In tadelnder Absicht zitiert der Exilarch Jerem. 4, 22 b (Erubin 26 a): פרי עליה ריש גלותא; Keth. 10b; קרי רבי עליהן: — Chullin 59b; פרי עליה ריש גלותא B. Mezia 84b. In B. Bathra 12b ist mit קרי רב אחא אנפשיה ein alter Spruch - kein Bibeltext - eingeleitet. - Mit ביה (lies darüber, in Bezug auf es) wird ein Wort des Textes als für den betreffenden Fall anwendbar und deutbar hervorgehoben. Chagiga 3a (zu Deut, 31, 12)): קרי ביה למען ילמדו אפרי דיה למען ילמדו און אפרי א פרי ביה למען ילמדו (Num. 6, 5): קרי ביה לא יעבור; Sanh. 59a (Gen. 9, 4); Pesach. 52b (Lev. 25, 7); Keth. 38 b (Exod. 22, 15). - Dieselbe Bed. hat קרינא ביה (ich lese darüber), welche Formel dem Textworte nachgesetzt wird. Jebam. 40a (Deut. 16, 3): מקרב אחיך קרינא ביה; Kidd. 76a (Deut 17, 15): מקרב אחיך קרינא ביה; Bechor. 12b (Lev. 25, 6): מי קרינא. Hierher gehören auch folgende Redeweisen: מי קרינא ביה, Temura 12a; דקרינא ביה, Pesach. 31b; דלא קרינא ביה, B. Bathra 145b; מי כל היכא (Pesach. 36a; סריגן ביה . . . דקריגן ביה , Pesach. 79a, 95b; כל היכא ... לא ... בסרינא ביה ... סרינא ביה ... וכל היכא דלא סרינא ביה .. לא ... לא ... לא ... נאכן (lies hier), Jebam. 22 b.2 — Ins Gebiet des Kerê und Kethib gehört: Pesach. 26b (zu Deut. 21, 2): (עבר (עבר (עבר) נקבר); Erubin 52b (Jes. 58, 13): רגליך קריגן; Kerith. 3a (zu Lev. 20, 13): קרי ביה ישכיב.3

Ithpeel, in der Bed. genannt werden. Arachin 11 a (von den Worten der Lehre, in Bezug auf Ps. 19, 9 und Deut. 28, 47): משמחי לב איקרו מוב [לבב] לא איקרו. S. auch oben, S. 145, Art. מתם

קרא, קרא, לפקרא, die h. Schrift (= hebr. מָקרא, קרא, קרא, קרא, die h. Schrift (= hebr. מְקרא, קרא, קרא, אמר קרא; Kidduschin 58d 58: סרייא אמר. — קרייא, דיון קרייא, הדין קרייא. — קרייא אמר. — קרייא אמר. — אמר קרייא, Megilla 72b 30, Echa r. Prooem. 16 Ende. —

י In anderer Anwendung steht der Ausdruck in Berach. 44a: קרא עליה שער B. Kamma 94b: אקרי כאן. 3 S. Tann. Term. S. 176, Anm. 2.

Nedarim 41 a 16 (zu Ruth 2, 23, in Bezug auf M. Nedarim VIII, 4): אימרין אילין קרייה בדרום הוא . — Plural, Gen. c. 62 (2) אימרין אילין קרייה. S. auch oben S. 5f., Art. אית.

אמר קרא, Berach. 13a, Sabbath 25a, Pesach. 38a, Taan. 12a, Keth. 37a (ungemein häufig). — עליך אמר קרא, Berach. 47a, Erubin 31b, Beza 13b. — היכי קאמר קרא, Joma 52a; משום דאמר קרא, Jebam. 42a; ארכי קאמר קרא, Joma 26 b, Berach. 2a, Nazir 18a. — גכתוב (ליכתוב), Megilla 8b, B. Kamma 38a; כתביה קרא, Sabbath 26b, B. Bathra 118a. — לישתוק קרא מיניה, Megilla 8b, Sota 2b, Zebach. 10a. — Arachin 32b (in Bezug auf Neh. 8, 17): אדינו דקא סרשני פרא פילויה דיהושע .— Kethub. 65a (zu I. Sam. 1,9: שַׁלויה דיהושע !): סרשני פרא וכי אתא בדיבוריה. — Sabbath 20a: הוא דאתא ל... הוא כי אתא לי Pesach. 23b: אתא תוב קרא ל... הוא דאתא ,... קרא ל... הוא דאתא ,... הוא דאתא קרא אחרינא כתיב. — למה ליה קרא ור'. . . למה ליה קרא אחרינא כתיב. Chullin 102a; אחרינא Pesach. 97a. — בהאי קרא קמיפלני, Pesach. 62a; R. Hasch. 18a. — מהאי קרא ממרה, Baba Bathra 89 b (von jenem Bibelverse ausgehend, auf ihn sich stützend, sagte er es). — Bechoroth 51 b (Papa): קרא לקרא (bedarf es eines Bibeltextes, um einen andern Bibeltext zu bekräftigen?). -- Menachoth 46b unt.: ולאו מקמיה אלא מקרא. — Mit der Formel (קרא) מאי קראה (was ist der Bibeltext dazu !") wird die biblische Begründung einer These eingeleitet. S. Berach. 29 b (Zeïra begründet einen Satz Jochanans); Sabbath 32a, Sukka 45a, Keth. 61a, Gittin 88 a, B. Mezia 110 b, B. Bathra 100 b, Menach. 21 b. — Plural. Joma 70 b: והא קראי כתיבי; Gittin 82b: אלא משום דכתיבי דראי; B. Bathra 111b; והא ומי כתיבי (לאו הכי כתיבי † בי בראי ל הבי (לאו הכי כתיבי הבי בי Ab. zara 5a: והני תרי ק' למה לי, ebenso B. Mezia 31 b; Joma 60a: למה לי..... ההני תלתא ק׳ למה לי... Sabbath 69b, 84b, Jebam. 8b, Kidd. 20b, Menach. 84b; תלתא ק' כתיבי Jebam. 74b, Sota 29a; חסשה ק' כתיבי, Joma 71b, 81a. — Bechor. 9b: היינו הכא בקראי פליני .— Bota Sa: הכא בקראי פליני. — Berach, 7 a: Josua b. Levi hatte einen Ketzer zum Nachbarn, der ihn viel mit Bibelversen quälte, מצער ליה מוכא בסראי.

Oft stehen איף und איב einander gegenüber: die Begründung einer Ansicht durch einen Bibeltext und die durch selbständige Erwägung. Wo beide Arten der Begründung dargeboten werden können, heißt es: אי בעית אימא סברא אי בעית אימא סברא אי בעית אימא סברא אי בעית אימא סברא אי אי בעית אימא סברא פון אי בעית אימא סברא פון אי בעית אימא סברא היא אי בעית אימא סברא היא אי בעית אימא סברא היא הא בעית אימא סברא היא לימי מון שומדי היא פון מברא פון א פון איני היא בסברא פון א מברא פון איני היא בסברא פון א מברא פון א פון א מברא פון א פון א מברא פון

קשם, Piel: schmücken, zierlich machen. Pes. r. 166a. Sch. tob zu Ps. 81 (2): ואף אסף קישם את דבריז (indem er in Ps. 81, 2 "Jakob" sagt, nicht Israel).

קשא, קשא, Peal: schwer, unverständlich sein. Partic. fem. sing. אָשָׁאָם, Sabb. 5a 42 (innerhalb eines hebr. Textes): יוקשיא

¹ Oder statt מתחודה; s. Die Ag. d. pal. Am. III, 711, 2. ² Die Ausgaben: מתחברא. Zur richtigen Lesung s. Rabbinowicz VII, 175.

על דבר קפרא (es ist eine Schwierigkeit, ein Einwand gegen die Ansicht B. K.'s). - Pael, wp, eine Schwierigkeit hervorheben; etwas schwer finden; einen Einwand erheben. Taan. 67 c 36: מה דקשי ר' בא קשי יאות מה דקשי ר' יונה לא קשי יאות; Berach. 2 c 2 (Mana berichtet): קשיתה קומי דר' חוקיה; Ned. 40d letzte Zeile: לא כבר קשונתה (קשיתה = קשינתה (l. לעור קומי ר' יוחנו; Terum. ל' בא בר ממל קיימה: Maaser scheni 56a 5; אימה ר' בא בר ממל קיימה; עד דאת מקשי לה ב... קשייתה ל... Joma 38 d בי.. קשייתה ל... לה על דר יהודה קשיתה על דרבנן Jebam. 4d 61: אין את בעי מקשיא בי זעירא This den vorletzten zwei Beispielen. Aus den vorletzten zwei Beispielen ist ersichtlich, daß מקשי als Partizipium des Pael (מַקשׁי) zu lesen ist; doch ist man gewohnt, diese besonders häufige Form unseres Verbums als Aphel (מקשי) zu lesen. Und es ist nicht ausgeschlossen, daß von vornherein beide Stammformen nebeneinander üblich waren, wie auch schon im biblischen Sprachgebrauche Piel und Hiphil nebeneinander gebraucht werden (Gen. 35, 16 und 17). Gen. r. c. 10 (8): יוחנן מקשי; Schir r. 1, 2 (בי מובים Anf.): אלו ... יאות :Pea 16 c 38 יר' הונא בעי ור' חמא בר עוקבא מקשר הוית מקשי - Wenn vom gemeinsamen Studium zweier oder mehrerer Gelehrter und den dabei aufgeworfenen Fragen berichtet wird, heißt es zuweilen: (ומקשין) אוון יתבין מקשין; s. Pea 15a 32 (Jizchak und Ammi); Kilajim 28c 19 (dieselben); Gen. r. c. 46 (7). 4 Statt ומתקשין heißt es auch ומתקשין (Ithpael), Gen. r. c. 62 (5): Chama b. Ukba und die Gelehrten; Lev. r. c. 29 g. E.: Jochanan und Simon b. Lakisch. Als Beispiel des Ithpael sei noch erwähnt Sota 22d 25 (Tanchuma): איתקשיית קומי ד' פינחס. — Ins Hebräische übertragen: גתקשה, Pes. r. 78a.

J. 5.7.2 (1

י Terum. 43c 37: אלא בעיתון למיקשיה איקשון על ברא . In diesem Satze faßt Dalman (Grammatik des jüd.-pal. Aram. S. 289) den Infinitiv als Pael, den Imperativ als Aphel auf; richtiger wird wohl sein, beide Formen als Ithpael zu erklären (aus אין בעית מקשיא). S. noch Gen. r. c. 10 (8): אין בעית מקשיא עלה בייה (8chebit 1550, 1. 2 Über die Redensart: על הרה קשיה (8chebith 35b 8, Joma 38b 8, 39d 65) s. Frankel, Mebô 15b. — Hierher gehört (hebr.) Jochanans Bericht, Jebam. 4d 4: 4 Zu dieser Stelle s. Ag. d. pal. Am. III, 745, 1.

אמי קושיא, Schwierigkeit, Einwand. מאי קושיא, Menach. 95b; מהאי קושיא, Gittin 20b; מהאי קושיא, Sanh. 76a. S. auch Art. אוס (S. 163). Die suffigierte Form מהאי קושיה, Chullin 3b, beweist, daß איים, auch als Maskulinum gebraucht wurde. Doch ist es in der Regel Femininum, und auch der Plural ist weiblich: אושייתא, Hor. 13b, Joma 3b.

٦

ראה, Kal: sehen. An die Stelle der Phrase כוא וראה (s. oben S. 21 und S. 66) ist in den Tanchuma-Midraschim zumeist das einfache קאה getreten. Aus älteren Texten ist zu erwähnen: ראה מה כתיב, Gen. r. c. 15 E., Lev. r. c. 2 (6); j. Sabb. 16 b 5: ראה עד היכן הקלו; Sanh. 18c 35 (Jonathan b. Eleazar): ראה לשון בן הנפח שלימדנו בן הנפח. In den Tanchuma-Midraschim ist דראה מה כתיב als emphatische Einführung eines zu deutenden Bibelverses sehr oft zu finden. S. Tanch. B. בראשית 3 (zweimal), 22, 33; דו 18; 13; בשלח ; 14, 10; שמות ; 14 וישב ; 14, 12; וירא 11, 10, 14; חולדות ; 13, 13; שפסים 4 (zweimal), 8 (zweimal), 10; מערה 5; איקרא 6 (zweimal), 8, 13 (zweimal); אחרי 6; אחרי 13, 17; קרושים 4; במדבר 31; בהעלתך 7; 2; תנא 4; Tanch. A. תרומה 4; — Pes. r. 3 17a, 27b, 132b, 136b. 156a, Exod. r. c. 6 Ende, 21 (5), 25 (8), 30 (13), 31 (13, 14), 36 (3), 42 (6), 43 (3), Sch. tob 4 zu Ps. 7 (14), 11 (3), 22 (5), 68 (5), 72 (1). 91 (6), 106 (1), 114 (6). Zu Ps. 4 (5): בוא וראה מה כתיב. — Tanch. B. דור 1: שמות האמר (zu Amos 6, 1); אמוני 1: דאה מה אמר (zu Amos 6, 1); dass. חולדות 15 (auf Esau bezogen, Gen. 27, 31). — Ib. וירא 3

¹ Aus dem jerus. Talmud verzeichnen Levy (1V, 277 b) und Jastrow (1345 a) nur Sabbath 17 b 37 (Pesach. 33 d 14): מקשי מקשי לה ר' ינאי ² Vielfach mit der Angabe, worüber es geschrieben steht. ³ Hier st. איס meist מתר (s. oben S. 93), einmal (132 b): שכתר 4 S. S. 24, Anm. 2.

(zu Deut. 10, 17): ראה מבה וכמה שבח ראה. Andere Beispiele für היאר. ib. איירא 1, 12, 1, 10, שמיני 7, שמיני 7; Exod. r. c. 21 (1), 27 (3), Sch. tob zu Ps. 52 (2). — Tanch. B. היי שרה 6 (zu Gen. 24, 2): איי שרה היי מחבבין את המילה וb. אייר באה היי מחבבין את המילה: ib. אייר אורי 9; שמות 1, 17 אחרי 17, אור Add. 1. — ראה וb. ווירא 12, 16, אור 15, ווירא 17, שמיני 7, שמיני 7, שמיני 10, ווירא 15, בשלח 15, ווירא 10, ווירא איוה וb. zu Ps. 9 E, ראה איוה איוה באן אור מור 10 (3). — היכן אור 10 בשלח 15, ווירא 10, ווירא 10 בראשית 10 באה מור באן אמר הקב"ה 15, באשית 15 באשית 15 באשית 15 באשית 15 באשית 15 באם 16 באם 17 בשלח 19 בחפר 19 באשית 19 בראשית 19 בחפר 19 באם 19

Der Ausdruck מָה רָאָה, womit nach dem Grunde einer damit als auffällig gekennzeichneten Tatsache oder Angabe oder Ausserung gefragt wird, ist namentlich in den Tanchuma-Midraschim in vielfacher Anwendung zu finden. Vor allem werden Einzelheiten der biblischen Geschichtserzählung oder andere, biblische Personen betreffende Beobachtungen mit dieser Formel zum Gegenstande der Auslegung gemacht. Gen. r. c. 63 (13), zu Gen. 25, 31: מה ראה אבינו יעקב שנתן נפשו על הבכורה. Beispiele, in denen nach מה כאה die betreffende biblische Person genannt ist. Jakob: Tanch. B. פשלח 12. — Moses: Ib. שלח 9, 1, Deut. r. c. 2 (29). — Bileam: Pes. r. 165b, Sch. tob zu zu Ps. 81 (1). — David: Lev. r. c. 4 (8); Sch. tob zu Ps. 17 (2), 18 (3). — Salomo: Tanch. נשא 16; Deut. r. c. 5 (1), Pes. r. 58b. — Jesaja: Pesikta 149a. — Jirmeja: Exod. r. c. 36 (1). — Obadja: Tanch. B. משלח 8. — Esther: Gen. r. c. 58 (3). — Memuchan: Esth. r. 1, 16. — Israel (מה ראו ישראל): Pes. r. 135a, Exod. r. c. 23 (4). — Ohne Nennung der Personen. Gen. r. c. 98 (19): ומה ראה למשלו (Jakob, in seinem Segen); Tanch, בלק 29, zu Num. 25, 6: מה ראה לעשות כן :ib. 12, zu Num. 22, 25f.: מה ראה לעשות כן S. ferner ib. לך לך לד, ויחי 12, שמיני 9, שמיני 18. — מה ראה לומר ib. יירא 11, ויגש 10, אחרי 11. — Einigemale ist Gott als Subjekt genannt, oder - was dieselbe Bedeutung hat - die heilige מה ראה הקב"ה לפרוע :(Zu Num. 21, 6) מה ראה הקב"ה לפרוע מהם בנחשים: ib. פנחם (zu Num. 25, 10): מהם בנחשים מה ראה; Exod. r. c. 9 (3), zu Jer. 46, 22: מה ראה מה שלכות לנחש מלכות לנחש. Gen. r. c. 62 (5), zu Gen. 25, 18: מה מה : ib. c. 82 (15), zu Gen. 36, 24: מה הכתוב לייחם שניו של רשע כאן מה ראה הכ' :Schir r. 4, 7 וראה הכתוב לכתוב ענה ענה תרי זמני הכתוב בספר שמות. Als Subjekt von מה ist zu ergänzen הכתוב (oder הקב"ה) in folgenden Beispielen: מה ראה להוכיר, Exod. r. c.

ל3 (8, 9), 44 (8), 48, (3); ראה לומר (מה ראה ל, דמר לעשות שור ראש לקרבנות (בע. 27 (8), בע Lev. 22, 27: מה ראה לעשות שור ראש לקרבנות (דמר ל, דמר ל, דמר להקיש שמירת שבת למקדש (בע. 26, 2): שרשת ל, דמר להקיש שמירת שבת למקדש (בע. 26, 2): באה ליכתב ל, דמר באה ליכתב אחר (בע. 27, 12): חקר (בע. 21, 17); ib. פנות באה ליכתב אחר (בע. 27, 12): פרשת נחלות מה ראה ליכתב אחר (בע. 27, 12): פרשת נחלות מה ראה ליכתב ל (בע. 27, 12): בראה באון לא מה ראה (בע. 27, 12): באון לא מה ראה (בע. 27, 13): באון לא מה באון לא מה לא מה באון לא מה באון לא מה באון לא מה לא מה לכתב לשמו של ירמיה (בהות להאות בל להיות בל האותיות מכל האותיות בבוה מכל האותיות בבוה מכל האותיות

Baba Bathra 123a (Frage Chelbos an Samuel b. Nachman): מה ראה ליוסף נעקב שנשל בכורה מראובן ונתנה ליוסף. Kethub. 107b (Jochanan in bezug auf einen Ismael b. Elischa betreffenden Bericht): — בוכי מה ראה ר' ישמעאל שלא פסף לה מזונות: — Eine ständige Formel der halachischen Diskussion ist ישה, womit gefragt wird, warum in zwei analogen Fällen nicht gleichmässig geurteilt wird. Die Antwort auf diese — als Abkürzung eines vollen Fragesatzes zu betrachtende — Frage gibt eine sachliche Distinktion der beiden Fälle, die mit dem Worte Beginnt. S. Sabbath 25a, Beza 13b, Jebam. 20a, 20a b, 23a, 70b, 71a, Kidd. 5a, 16a. Ohne מסתברא Jebam. 59a, 60b, Bechor. 53b. Das aram. Aequivalent unserer Formel, מאי הוית, s. oben S. 65.4

¹ Tanch. B. בראשית 33: ... להקיש (Var. ראה) של ומה ראה bezieht sich auf M. Edujoth II, 10. 2 S. Tann. Term. S. 179. Dort sind nachzutragen die Baraitha's in b. Beza 21 b, Zebach. 84a. 3 J. Berach. 5a 2 hat dafür: ... ממני מה התקינו. S. auch sogleich Anm. 4. 4 Zu Tann. Term. S. 177 f. sind folgende Beispiele nachzutragen. Hor. 6b: אומה משה לעשות 15 לישות 15 אומה המשה לעשות 15 אומה 15 א

קאד, geeignet (Esth. 2, 9), wie es eigentlich sein sollte. Gen. r. c. 91 (5), zu Gen. 41, 56 (דעל פני הארץ): ראוי המקרא לומר (על פני הארץ); Tanch. שופטים 8, zu Ps. 97, 7 (המתהללים): ראוי למקרא (אמר הבוטחים): 8, to Ps. 97, 7 (ומר הבוטחים): 8, 8, 8, 97,

אין פרשת, Beweis. Lev. r. c. 14 g. E. (zu Ez. 37, s): אין פרשת ראיה; ib. c. 37 Anf. (zur Auffassung Meirs von Koh. 5, 4, aus Ps. 76, 12): ושלמו (בררו לה' ושלמו

Jebam. 48a (zur Erklärung von יעשתה, Deut. 21, 12, aus II Sam. 19, 25): . . וראיה לרברי ר' אליעור ומפיבושת בן שאול. 1.

אלא, Anfang. S. Art. אום,

רבה, Piel: einbeziehen, hinzufügen, opp. מָעָמ. Außer den oben S. 115f. zitierten Beispielen s. j. Maaser scheni 52c 71 (zu Num. 18, 18): מה מקיים ר"י בן לוי יהיה לך ריבה לו הוייה אחרת; dasselbe Kidd. 63a 5. — Demai 25a 64 (zu Num. 18, 28): בו אתם לרבות. Pesikta 80b (zu Prov. 16, 6): שלוחכם נם אויביו ישלים אתו לרבות. — S, auch Art. תורה. תורה.

קבר, Pael, das aram. Aequivalent von רְבֵּר (s. Pesachim 75a). Zumeist heißt es von einem Bibeltexte, bei dessen Auslegung die Methode des "Einbeziehens" angewendet wird, רְבֵּי רְחִמנָא ; ב. Pesach. 75a, Joma 24a, 41b, 62b, Jebam. 20a, 56a, Chullin 113b, Bechor. 53b; Nazir 54a: רחמנא רבייה. Anstatt Gottes ist zuweilen die heilige Schrift genannt. Nidda 25a: רבי בה קרא ; Zebach. 34a: היכי מרבי קרא (צימרבי קרא ביל הילי מרבי קרא ביל מילי: Jebach. 34a: אמו שליחות מיד איתרבי כל מילי: Gittin 21a (in bezug auf Deut. 24, 1): מושלח ושלחה איתרבי הואיל ואיתרבו איתרבו איתרבו (צימרבאי מווים: Sanh. 57 מושלח ושלחה איתרבי הואיל ואיתרבו איתרבו איתרבו (צימרבאי מווים: Sanh. 57 מושלח ושלחה איתרבי הואיל ואיתרבו איתרבו איתרבו (צימרבי ביל מילי: Arachin 17b).

רְבּוּי, Nom. act. zum Vorigen. Gen. r. c. 60 (8): מרבוי המקרא. — Esth. r. 1, 9: אין גם אלא רבוי

Aramäisch. Baba Kamma 104b: ריבוייא דקראי; Joma 24a: צריכא קרא; Joma 24a: אצמריך קרא לריבוייא; Sabbath 108a: אצמריך קרא לריבוייא; Chullin 90b: 'לר' לר' בוויא.—Plural מעום, s. oben S. 116, Art.

תאי רבותא (בותא המילתא Corzug, etwas Besonderes. Joma 22b: אמי רבותא מאי (בותא המאי רבותא במאי רבותא Aboda zara 44a (zu I Kön. 1, 5): מאי רבותא, was war an den "fünfzig Männern, die vor ihm liefen", Besonderes? — Jebam. 45a (in bezug auf eine Aufzählung von Autoritäten fragt Joseph): בבותא למחשב גברי; ebenso

מים חנוכה; Megilla 15b: אמרו שוימנה את המתר שוימנה בימים חנוכה בשל ושתי: Megilla 15b: אמרו שוימנה את המתר שוימנה את המתר של ושתי: — Esther 1,9 (Josua b. Karcha): אמרו לו מון השתי: — M. Edujoth VI, 8: אמרו למון המים ומה ראיתם שלא: — Megilla 17b, in der Baraitha über die Aufeinanderfolge der Benediktionen des Achtzehngebetes, sind die Fragen durchaus so formuliert: ומו ביולה: בעו מון ביולה בעות ביולה: בעות ביולה ביולם
B. Bathra 36 b Nachman b. Jizchak. — Sabbath 147b: רישא רבותא סמשמע לו לן לי ק' לן; ebenso B. Mezia 95b, Sanh. 76b.

להת הקדש, der heilige Geist. I. In der Prophetie und in den prophetischen Schriften. Lev. r. c. 15 (2), als Deutung von Hiob 28, 25a (Acha): אפילו רוח הקדש ששורה על חנביאים אינה שורה אלא במשקל; Sanh. 28b 68: אלא במשקל; Lev. r. c. 1 (3). als Deutung von אבי נביאים (I Chron. 4, 18) auf Moses: אבי נביאים שכבתי מן הנבואה ואישנה מרוח :(Sch. tob zu Ps. 3 (7) שסוכים ברוה"ק הקדש. — Pes. r. 158a (Jes. 61, 9): יזו היא שנאמרה ברוה"ק על ידי ישעיה: Pes. r. 162b (Jer. 31, 13): ישעיה על ידי ירמיה: / ib. 128b: ירמיה הנביא היה מתנבא עליה ברוה"ק. II. In den Hagiographen. 1. Die Psalmen Davids. אמר רוה"ק ע"י דוד, Tanch. B. $^\prime$ נח $^\prime$ פר דוד ברוה"ס (Ps. 2, 11); Pes. r. 175b (Ps. 119, 89). אמר דוד ברוה"ס, Schir r. 2, 1 Ende (Ps. 23, 4); והוא שצפה דוד ברוה"ק ואמר Lev. r. c. 5 (5), Ps. 11, 2. דו דו דו אמר רוה"ק על ידי דור , Tanch. B. אמר הוה"ק על ידי דור 28 E. (Ps. 2, 11); Pes. r. 175b (Ps. 119, 89). — אמר הכתוב ברוה"ק ע"י בני קרח, Echa r. Prooem. 24 (Ps. 42, 5). - Sch. tob zu Ps. 24 (1 Ende): כשהיה מבקש שתשרה עליו רוה"ק היה תובעה מומור לדוד כל מקום שנאמר מומור לדוד :ib. (3): דוכשהיה באה מעצמה לדוד מומור היה מנגן ואתר כך היתה שורה עליו רוה"ק לדוד מומור היתה שורה עליו רוה"ק ואח"ב היה מנגן — 2. Die salomonischen Schriften. Schir r. 1. 1. מיד שרתה עליו רוה"ק ואמר שלשה ספרים הללו משלי וסהלת ושיר השירים; ebenso Koh. r. 1, 1. — Die Proverbien. Gen. r. c. 75 (8): אדהו שלמה ברוה"ק ע"י שלמה (10, 6); ebenso Pes. r. 23a (22, 29), 26b (29, 23), 198 b (12, 14). Koh. r. Anf.: ע"י ברוה"ק ע"י ישראל (22, 29). — Das Hohelied. Pes. r. 160a: זהו /שנאמר ברוה"ק ע"י שלמה (8, 9); 42a: שנאמר ברוה"ק ע"י שלמה (6, 11); Tanch. ורוה"ק אומרת ע"י שלמה 13 E.: במדבר (6, 4). — Koheleth. אים אל Gen. r. c. 93 (ז): שלמה ברוה"ק ע"י שלמה (7, 19). — 3. Hiob. אלשת רעי איוב הלכו לבית האבל ושרתה עליהם רוה"ק : Koh. r. 7, 2: Tanch. B. ויכה — אליפו בוה"ק : ib. יורא 38: — יוכה — אליפו והו שנאמר :2 (שמה חדשה) Gen. r. Anhang (שמה חדשה עליו רוה"ק עליו רוה"ק ע"י איוב (15 ומ) Pes r. 149b: זהו שאמר רוה"ק ע"י איוב והו שאמר רוה"ק ע"י איוב (15, 18); Pes. r. 149b: ברוה"ק ע"י איוב (29, 17); Lev. r. c. 14 (2): אם ברוה"ק אמרו (36, 3). 1 ---√ 4. Die Klagelieder. Pes. r. 140 b: עוה שנאמר ברוה"ק
 (2, 13).² III. Bibeltexte vom heiligen Geist gesprochen. 1. ורות הקרש

¹ Zu Exod: 2, 4: ברוה"ק נאמר j. Sota 17 b 63; Exod. r. c. 1 (22) dafür (nach b. Sota 11 a, s. unten): כל הפסוק הזה על שם רוה"ק נאמר. Das ist die genauere Ausdrucksweise; denn diese Angabe gehört unter die Rubrik VII.

² Zum Buche Daniel s. oben S. 155, Art. 212.

אומרת oder ähnlich (אמר, אמר להם, אמר ליה אומר). Gen. 34, 13b. Gen. r. c. 80 (8); 37, 11 b, ib. 84 (12); 37, 20 b, Tanch. B. ששר 13; Deut. 34, 10, Deut. r. c. 11 g. E. — I Sam. 12, 5 (עד), Koh. r. 10, 16. — Joel 4, 19, Exod. r. c. 15 (17). — Psalm 109, 17, Tanch. B. חולדות 4; Prov. 11, 31, ib. בראש 3; 16, 1, ib. וירא 46; Hiob 16, 2, ib. איז 19; 41, 3, Pesikta 75b; Koheleth 8, 2, ib. דו 15; 10, 7, ib. ישב 15. — 2. ואומרת (manchmal ist וושב 10, 7, hinzugefügt). 1 Richter 5, 31, Tanch. B. משפטים 3. — Jes. 19, 12, Tanch. A. מסקץ 3; ib. 57, 20, Tanch. B. וירא 24; Jer. 19, 5, ib. בחקתי 7; 22, 10, Gen. r. c. 63 (11); 23, 24, ib. בשלח 24; Mal. 1, 11, ib. אחרי 14. — Psalm, 76, 6, Exod. r. c. 33 (5); 119, 165, Gen. r. c. 92 E. — Prov. 5, 23, Exod. r. c. 36 (3); 21, 23, Tanch. מצורת 4 (מצווחת); 23, 29 ff., Tanch. שמיני 7; 24, 10, ib. וישלח 6; 26, 25, ib. תולדות 8; 27, 10, ib. יירא 25; 29, 25, ib. — Koheleth 3, 16, Lev. r. c. 4 (1), Koh. r. z. St.; 4, 2, Tanch. B. אורא 6, Exod. r. c. 8 (1); 5, 5, Tanch. מצורע 2; 8, 4, Exod. r. c. 32 (8). — Hohelied 7, 12, Schir r. z. St. — Hiob 11, 20, Exod. r. c. 15 (15); 41, 3, Tanch. אמור 10. — Klagelieder 1, 9, Echa r. z. St.; 1, 16, Echa r. z. St. (öfters); 3, 37, Tanch. A. חולדות 5; 3, 59, Echa r. z. St. — 3. משיבתו , השיבו (auch משיבתו , השיבתו). Gen. 27, 33, Schir r. 4, 11; Ps. 118, 23, Sch. tob. z. St. (öfters); Ps. 133, 1, Lev. r. c. 3, 6; Klagel. 2, 20, Echa r. 1, 16 (מעשה ברואנ). — 4. Verschiedene Ausdrücke. Exod. r. c. 1 (12), zu Exod. 1, 12: רוה"ק מבשרתן 2; Gen. r. c. 75 (8), zu Ps. 91, 5: מבשרתן; j. Sanh. 27 b 33, zu Num. 25, 13: אמרה רוה"ק ואמרה; Lev. r. c. 6 (1), zu Prov. 24, 28: הדא רוה"ס סנינוריא היא מלמדת זכות לכאן . . . אומרת לישמאל אל תהי עד חנם ברעך ואח"כ אומ' להקב"ה אל תאמר dasselbe Deut. r. c. 3 (11). — Koh. r. 7, 27 (אמרה): זה רוה"ק נצנצה בו (בה, בהם) .5 — 5. פעמים משיח בלשון זכר ופעמים משיח בלשון נקבה רוח הקדש, es erstrahlte in ihm der heilige Geist. Gen. r. c. 84 (19), zu Gen. 37, 33; ib. c. 85 (9) zu Gen. 38, 18; ib. c. 91 (7), zu Gen. 42, 11; Schir r. 1, 12, zu Gen. 48, 21; Midr. Sam. c. 3 (6), zu I Sam. 1, 28. — Hierher gehört auch Gen. r. c. 85 (12) 4: '22 מקומות הופיעה רוח הקדש, zu Gen. 38, 26, I Sam. 12, 5, I Kön. 3, 27. — An allen Stellen werden gewisse Worte des Textes so erklärt, daß sie durch Eingebung des heiligen Geistes in den Mund der handelnden Personen kamen. - IV. Der heilige Geist in den

¹ S. oben S. 182. 2 Aus b. Sota 11a (S. b. Lakisch). 3 In der Traditionsliteraturist, wie die obigen Beispiele zeigen, אור הקדש meist Femininum, aber oft genug Maskulinum. 4 Auch b. Makkoth 23b (Eleazar b. Pedath).

Handlungen und Ausserungen der biblischen Personen. 1 Abraham (Gen. 18, 25) spricht: . . צופה אני ברוה"ק. Tanch. B. יירא 12 Anf. — Isaak. Gen. r. c. 75 (8): . . דאה ברוה"ק . — Jakob. Tanch. B. פסקץ 9 (Gen. 42, 1): צופה אני ברוה"ק ib. צופה 4 (Gen. 28, 11): שרתה עליו רוה"ק על יעקב; Pes. r. 11a (Gen. 48, 2): אמר כשאבא לברכם תשרה עלי רוה"ק; Gen. r. c. 98 (3), zu Gen. 49, 2: וכינסן ברוה"ק. — Moses. J. Horai. 48c 5: יעל ידי שצפה ברוה"ק: Exod. r. c. 1 (28): הרוה"ם: ib. c. 52 (5): בארתה עליו רוה"ם בארוה"ם: ib. c. 52 (5): שרתה עליו רוה"ם בתחלה פותר חלומות היה חור להיות קוסם :5 בלק Bileam. Tanch. יוחור לרוה"ם; ib. 11: לא היה ראוי לרוה"ם אלא בלילה; ib. 16: קראו וה"ק אמר לו ; ib. 17: בלעם נוקק לרוה"ק . — Pinechas. Lev. r. c. 1 (11): בשעה שהיתה רוה"ק שורה עליו. — Josua. J. Sanh. 23b 45: מכה ברוה"ק. — Rachab. Ruth r. 1, 1 g. E. (zu Jos. 2, 16): מכאן ששרתה עליה רוה"ק. — Simson. Lev. r. 8 (2), zu Richter 13, 25: בשעה שהיתה רוה"ס שורה עליו :ib: בשעה שהיתה רוה"ס לנשנש בשמשין. ... David. Sch. tob zu Ps. 83 (3): דור ברוה"ק - Abigail. — Abigail. Koh. r. 3, 21 (I Sam. 25, 29): שאמרה אביניל לדוד ברוה"ק Salomo. Koh. r. 7, 23, Tanch. מסה ברוה"ק ברוה"ל. — Israel am Meere (Exod. 15, 1): שרתה עליהם רוה"ק . — V. Bei nachbiblischen Personen. Gamliel II. Ab. zara 40 a 58: ביוון ר"ג ברוח הקרש; Akiba, Lev. r. c. 21 (8): צפה ברוה"ק: Simon b. Jochai. Schebiith 38 d 37, Koh. r. 10, 8: צפה ברוה"ל. — VI. Von dem Versagen, dem Sichzurückziehen des heiligen Geistes. נסתלקה רוה"ק, Gen. r. c. 91 (6); Schir r. 6, 4; Koh. r. 12, 7; Tanch. B. ויצא 4; ib. בלק 17; Pes. r. 12a; Sch. tob zu Ps. 40 (2). — מיד סילק הקב"ה ממנו רוה"ק, Pes. r. 12a (zu I Kön. 12, 28, Jarobeam); Tanch. למה סילק 1: למה נרם להורו לסלק ממנו :(Gen. r. c. 65 (4): הקב"ה רוה"ק מאומות העולם פנחם נמלה ממנו :(Esau dem Isaak). — Gen. r. c. 60 (3): פנחם רוה"ק (Lev. r. c. 37 Ende, Koh. r. 10, 15: בסתלקה). — Tanch. B. מקץ 6: נגנו רוה"ק מיעקב ובניו. — Ruth r. Einl., zu I Sam. 3, 1: הרעיבן הקב"ה מרוה ק – VII. Bibelstellen, die auf den heiligen Geist bezogen werden. Gen. 16, 2: לפול שרי לפול רוח הקדש. Gen. r. c. 45 (2). — Gen. 48, 14: דיו של יעסב לרוה"ס Pes. r. 12a. — Exod. 2, 4, s. oben S. 202, Anm. 1. — Jos. 1, 8: ואין תשכיל אלא רוה"ק, Lev. r. c. 35 (7). — Hos. 11, 3: רוה"ק, Pes. r. 12a. — Ps. 42, 2: מתי אבא ואראה ברוה"ק, Pes. r. 1b. — Koh. 2, 7: אובני בית היה לי זה רוה"ק, Koh. r. z. St. — Koh. 12, 7: והרוח זה רוה"ק, Echa r. Prooem. 23 Ende, Koh. r. z. St. —

 $^{^1}$ S. Tanch. A. יותי 14 (vgl. unten, S. 205, Z. 8): כל מה שהיו הצריקים 2 S. b. Erubin 64 b.

ו Chr. 28, 19: עלי השכיל מלמד שניתנה ברוה"ס: i. Sanh. 29a 65: מנלה שמסר שמואל לדוד אחיתפל אמרה ברוה"ק . — VIII. Verschiedene Aussagen über den heiligen Geist. Sukka 55a 68: יונה בו אמתי מעולי רגלים היה ונכנס לשמחת בית שואבה ושרת עליו רוה"ה ללמדד שאין רוה"ה שורה אלא על לב שמח. — Gen. r. c. 70 (8), in der allegorischen Deutung von Gen. 29, 2 auf Jerusalem: שמשם היו שואבים רוה"ק (s. auch Ruth r. 2, 9, Pes. r. 1b). — Tanch. B. יחדי 13 (in bezug auf den Segen Jakobs und den Moses'): כל מה שצדיקים עושים ברוה"ק עושים. — Exod. r. c. 32 (1), Paraphrase von Ps. 82, 6f. (Gottes Ansprachen an Israel): לשעבר הייתם משתמשים על ידי רוה"ס עכשיו אין אתם משתמשים אלא על ידי מלאך (nach Exod. 23, 20). — Echa r. 3, 50: לנאולה סמינו רוה"ק סמוך לנאולה, nämlich Jes. 32, 15; ib. 61, 1; Echa 3, 50. — Midrasch Sam. c. 1 (6), Ruth r. 2, 1 (Samuels Söhne): כשנשתנו למעשים מובים זכו לרוה"ק. — Lev. r. c. 35 (7), nach Jes. 1, 8 (s. oben): הלמד על מנת לעשות זוכה להקביל רוה"ק. — Exod. r. c. 5 (29), zu Exod. 5, 14, verknüpft mit Num. 11, 16: לפיכך זכו לרוה"ק. — In Tanch. ואתחנן 6 wird das Aufhören des göttlichen Zornes über Mose (Deut. 3, 26) so umschrieben: מיד נתקררה רוח הקדש. — In Pes. r. (12a) ist auf eine sonst nicht vorkommende Weise der heilige Geist personifiziert, indem Gott מיד אמר הקב"ה לרוה"ק הגלי במהרה והכנסי ביעקב :zu ihm spricht שיברכם (zu Gen. 48).

Im babylonischen Talmud ist der Ausdruck שְלֶּלְהְ (die Gottesgegenwart) vielfach in demselben Sinne angewendet, in welchem die palästinensischen Quellen הוח הקדש haben. Der oben (unter IV) gebrachte Ausspruch zu Bichter 13, 25 lautet in Sota 9b: שמיותה שכינה מקשקשת לפניו כווג die Deutung von Exod. 2, 4 (oben 8. 202, Anm. 1) ist mit den Worten eingeleitet: שמיות מול על

שכינה נאמר שכינה (in bezug auf eine prophetische Verkündigung Amos'). Dem Ausdrucke דרוח לרוח לרוח הקדש in j. Sota Ende (vgl. Schir r. 8, 16) entspricht in Sota 48 b: ראוי שתשרה עליו שכינה (vgl. Sukka 28a, Moed Katon 25a). Dem אין במחלקה רוה (s. oben N. VI) entspricht im bab. Talmud der Ausdruck שישראל משראל (s. Berach. 5b, 27b, Sabbath 33a, Megilla 15b, Sanh. 107a); Joma 22b: גורם לשכינה שרסחלקה בע der oben unter N. VIII an erster Stelle gebrachten These vgl. Sabbath 30b: אין שכינה שורה של מצוה של מצוה של מצוה ברבר שמחה של מצוה ברבר שמחה של מצוה במקופף, nannte Acha, ein paläst. Amora, שריה קור בר שמחה של מצוח babyl. Talmud wird vor p"חו auch שכינה שורה und dadurch eines der fünf Dinge verdrängt 1.

Im Zusammenhange mit רוח הקרש verdient auch בת סול hier erwähnt zu werden. Denn oft genug wird, was nach der obigen Zusammenstellung als Ausruf des "heiligen Geistes" gelten könnte. der "Himmelsstimme" zugeschrieben. Die Kundgebung des heiligen Geistes wird eben als Himmelsstimme hörbar. In dem oben am Schlusse von III erwähnten Ausspruche aus Gen. r. c. 85 (12) heißt es in bezug auf I Sam. 12, 5: יצתה בת קול ואמרה עד , und in bezug auf I Kön. 3, 27: בת קול צווחת ואומרת היא אמו ודאי. In Sch. tob zu Ps. 72 (2) ist auch für Gen. 38, 26 gesagt: יצאה בת בסול ואמרה ממני - Folgende Bibelverse werden als Ruf eines Bath-Kol gedeutet. Jesaja 35, 3, als ermutigender Ruf an die Generation, der die traurige Prophezeiung von II. Chron. 15, 3 zuteil wurde, Lev. r. c. 19 (5): דתה בת קול ואמרה. — Jes. 45, 4. als Tröstung der die Klage von Ps. 42, 4 Anstimmenden, Lev. r. ib. — Jer. 3, 22, an König Jojachin und seine Mitexulanten. Lev. r. c. 19 Ende. — Jer. 3, 22 und Maleachi 3, 7, an die Sünder. So vernimmt es — in der Legende — Elischa b. Abuja, Koh. r. 7, 8, Ruth r. 3, 13: ואומרת (Ruth r. מפוצ') ושמעתי בת קול מצפצפת ... שובו בנים שובבים שובו אלי ואשובה אליכם (in j. Chagiga 77 b 60: ושמעתי בת קול יוצאת . . . ואומרת שובו בנים). - Zach. 11, 17. Ruf an Bar Kochba, als er im Jähzorne Eleazar den Modiiten tötete, Echa r. 2, 1. — Ps. 105, 15, Einsprache gegen die Einbeziehung König Salomos unter die des Anteiles an der kommenden Welt für verlustig Erklärten. Schir r. Anf., Tanch. מצורע 1. - Ps. 113, 9 ("die Mutter der Kinder freut sich"), als sich Mirjam bath Tanchum nach dem Märtyrertode ihrer sieben Söhne vom

י S. Die Ag. d. pal. Am. III, 112. In der Bar. Joma 78b sind ebenfalls Schechina und heil. Geist nebeneinander genannt: כל כהן שמרבר ברוח הקדש ושירה עליו ישורה עליו (nach der richtigen Lesung); die beiden Attribute bilden eine Einheit.

2 S. Tanch. B. יושב 17: וישב אותה שעה יצתה בת קול ואמרה לו תאמר 17: ממני הרה שלא תשרף.

Dache herabstürzte und sich an ihr Jerem. 15, 9 erfüllte. — Koh. 7, 16, Mahnung an den überfromm sein wollenden Saul, I Sam. 15, 3, Midr. Sam. c. 18 (2), Koh. r. z. St. 1 — Koh. 9, 7, ein auf vielfache Weise als Ruf des Bath-Kol verwendeter Vers, Koh. r. z. St., Lev. r. c. 20 Anf., Tanch. אשר Addit. 17. — Anwendung des Bath-Kol in der Erklärung von Bibelstellen. Exod. 24, 6, s. Lev. r. c. 6 (5): הדרים ואומרת עד כאן חצי הדרים ואומרת כל מי :24, 6, s. Lev. r. c. 6 (5): שמעל עם אל יבוא וימול שכרו עתידה בת קול שתהא מפוצצת בראשי ההרים ואומרת כל מי :28 Ende, 29 E.). — Deut. 26, 16 (היום הזה) בכל יום היתה בת קול ואומרת תשנה לשנה הבאה כיום :(היום הזה) בכל יום היתה בת קול יוצאה ומפוצצת ואומרת עתיד לעמוד ושמו שמואל בכל יום היתה בת קול יוצאה ומפוצצת ואומרת עתיד לעמוד ושמו שמואל בכל יום היתה בת קול יוצאה ומפוצצת ואומרת עתיד לעמוד ושמו שמואל בכל יום היתה בת קול יוצאה ומפוצצת ואומרת עתיד לעמוד ושמו שמואל בכל יום היתה בת קול יוצאה כ. 3 (4).

Die von einem Schulkinde vernommenen Worte משמאל (I Sam. 28, 3) galten Jochanan und Simon b. Lakisch als Bath-Kol, das ihnen den Tod ihres babylonischen Kollegen Samuel verkündete, j. Sabbath 8a 703. Die Berechtigung des Glaubens an die Bedeutung solcher unversehens gehörter Äußerungen entnimmt nach b. Megilla 32a Jochanan, nach j. Sabb. 8c 5 Eleazar b. Pedath, aus Jesaja 30, 21. — Der "geringe Rest" (der Prophetie) in Jes. 1, 9 ist das Bath-Kol, Schir r. 8, 10.

צמהה בת קול: (תחלקו): אומרה בת קול: (Rab), zu II Sam. 19, 30 (וקחלקו): יצתה בת קול: בתה התלקו את המלכות בתה בת ירבעם וירבעם בחיר היודעם בתה ב"ק ואמרה בק מונדעם בתור בעלים מונדעם בעלים וואמרה בא בר נצא בר נצא (Bam. 19, 31): שעשה מריבה עם בעליו יצתה בת קול ואמרה נצא בר נצא בר נצא בר נצא בר נצא בר נצא בר נצא (Bam. 19, 31): בעלים וואמרה בעלים וואמרה בלים וואמרה בלים וואמרה בלים וואמרה בלים וואמרה בהונים כלו מונים בהם ווייבעה ב"ק ואמרה הראשונים כלו מוני כלים וואתם שונים בהם ב"ק ואמרה הראשונים כלו מוני בלים וואתם שונים בהם "צתה ב"ק וואמרה הראשונים כלו מוני בלים וואתם שונים בהם "צתה ב"ק וואמרה הראשונים בלו מונים בהם "צתה ב"ק וואמרה הראשונים בלו מונים בהם ב"לים וואמרה בד"ק וואמרה בראשונים בלו מונים בהם ב"לים וואמרה ב"ל וואמרה ב"לים ווואמרה ב"לים וואמרה ב"ל וואמרה ב"לים וואמרה ב"לים וואמרה ב"לים וואמרה ב"לים וואמרה ב"ל וואמרה ב"לים ווא

קְּדְ, Geheimnis (s. Daniel 2, 18, 29). J. Aboda zara 41d 9, Deutung von Prov. 27, 26 durch Samuel b. Nachman (er liest בשעה שתלמידים קמנים כבוש לפניהם דברי תורה הגדילו נֵלֶה להם רו: (כְּבוּשׁים בשעה שתלמידים קמנים כבוש לפניהם דברי תורה הנדילו נֵלֶה להני אדם .— Deut. r. g. Ende (Moses spricht): תורה.

Sanh. 70 b, Deutung von רוונים, Prov. 31, 4: מי שכל רוי עולם גלויים לו

ក្សាក្កា, der Barmherzige, d. i. Gott, eine im babylonischen Talmud allgemeine, offenbar dem volkstümlichen Sprachgebrauche entnommene Bezeichnung Gottes, die besonders in den halachischen Diskussionen angewendet wird, wo etwas vom Bibeltexte ausgesagt werden soll. Anstatt der Bibel ist dann

¹ S. auch b. Joma 22b. ² Hier bed. ² P. no.: Echo, Widerhall. ³ S. oben S. 160, Art. pidd. ⁴ Aus dem palästinensischen Talmud wird bei Levy (IV, 440) und Jastrow (1468b) nur j. Pea 15c 51 (= Kidduschin 61b 35) angeführt; dort ist מודר החמוא in dem Ausrufe Zeiras, eines babylonischen Gelehrten, enthalten (s. Die Ag. d. Pal. Am. III, 2, 1). Ich kann nur noch ein

Gott selbst genannt, dessen Wort in ihr enthalten ist. Am häufigsten heißt es bei Anführungen des Bibeltextes oder Hinweisen auf denselben: אמר רחמנא oder כתב רחמנא. Beispiele. 'אמר ר', Berachoth 11a; ואמר ר', Pesach. 90 b; דאמר החמנא, Ber. 35a; 'ר אמר, Sabb. 84b; דר' אמר, Sabb. 128a, Pesach. 23a; אמר ה' Babb. 153b, Pesach. 12a, Jebam. 31b; הכי קאמר ר', Pesach. 59a; הכי קאמר ר', Joma 72a, Chag. 10b; מרקאמר ליה ר' ליחוקאל (Ezech. 24, 17); Rosch Hasch. 13a (Lev. 13, 10): כתב רחמנא -- , קצירכם אמר ר' ולא ק' נכרי, Pesachim 61b; Menach. 41a: , כתב ר' דכתב ר' באורייתא, Chullin 130a; אי כתב ר' דכתב ר' באורייתא, Pesach. 26b; 'ראי כתב ר', ib. 77a, Chullin 82b; למה לי דכתב ר', B. Mezia 27a; ריכתוב ר' ולישתוק , Sabb. 131 b; ליכתוב ר' ולישתוק , Baba Kamma 10b; היכי ניכתוב ניכתוב ר', Joma 81a1. - Beispiele für אמר in Verbindung mit anderen Verben. אמר רחמנא, Sabb. 106a, Pesach. 2b; 'אפקריה ר', Joma 52b, Jebam. 98a; 'אקשיה, Pesach. 70a; 'לוקשה, Sabb. 82b; לי ר', Sabb. 27a, Pesach. 75a (s. auch oben 8. 28; דחיה , Pesach. 94 a; 'ליה ר' , Keth. 47 a, Baba Mezia 10b, 92 a; חס ר' עליה, B. Kamma 110a, Sabbath 132a; מיעם ר' פיחס הוא דחס ר' עליו, Pesach. 92b; מיעם ר', Sota 46a, Pesach. 59a; דר' פטריה, Keth. 42b, Sanh. 82b; סלגינהו ר' מהדרי, Pesach. 64a; ר' הוא דקנסיה, B. Kamma 15a; משום דקנסיה, Gittin 77a; ר' הוא דקנסיה, Saph. 73b; רי המא עליה; Sukka 5b; דר׳ רמא עליה; Chag. 27 a; רבייה, Sabb. 108a; דר׳ רמא עליה. Jeb. 107b, Keth. 82b; שרא ר' Pesach. 2b; ר' שרייה, Joma 7a; ור' שוייה מצוה, Sukka 53b. - An diesen Stellen ist nicht immer unmittelbar der Bibeltext, sondern oft die aus ihm sich ergebende Satzung gemeint.

רישא. S. Art. סוף.

רמו (Eine selten vorkommende, aber, wie es scheint, alte Anwendungsform des Verbums macht denjenigen, dem die Andeutung gegeben wird, zum Objekt des Verbums. Gen. r. c. 53 (9), zu Gen. 21, 7 (לְלַלֵּל : מְלֵּל לֹל שׁהוֹא מוליד למאה מנין מלל (Pes. 15b, zu Exod. 30, 12 (ראש): שנה מנין מלל (Hinweis auf Deut. 33, 6); ib. 39b, zu Num. 19, 2 (שליך): משא 26 (Exod. 20, 21): "רמון שכל הפרות יהיו במלות ושלך קיימת (אליך), Gott gab ihnen — den Israeliten — eine Andeutung (in der Fortsetzung heißt es dann: לואיכן רמוה להם וח der Regel aber wird der Empfänger der Andeutung durch ל

mit dem Verbum verknüpft. Tanch. B. ממות 12, zu Exod. 3, 1: רמו לו שינהג את ישראל ארבעים שנה; Exod. r. c. 2 g. E., zu Exodus 3. 2: רמו לו שיחיה ס"כ שנה כמניו הסנה; Exod. r. c. 15 (11), zu Exod. 12, 2: ובו רמו להם לישראל שהוא ראש להם לתשועה. Pesikta 25a (Tanch. אנא 8, Ruth r. Einl.), zu Deut. 25, 18ff., worin eine Andeutung auf den Inhalt von Micha 6, 11 gefunden wird: אה משה רמוה לישראל מן התורה; ebenso Pesikta 26a (Midr. Sam. 18, § 6), zu Deut. 25, 11 (in Tanch. אף התורה כמוה להם לישראל). Esther r. 8, 15. zu Gen. 49, 25 (Andeutung auf die gegen Amalek siegreichen Benjaminiten Saul und Mordechai): אף יעקב אבינו רמוה בברכת רמו לו על אבר מן החי :Team. - Gen. r. c. 16 (6), zu Gen. 2, 17: השבמים. Tanch. רמז לך הכתוב (der Vers enthält eine Andeutung über das Geschlecht des zu gebärenden Kindes). — Oft ist das Verbum zusammen mit seinem Substantiv angewendet. Gen. r. c. 89 (4), zu Gen. 41, 1 (מן היאר): רמו לו שאין השובע רמז :(בואת) Pes. r. 191a, zu Lev. 16, 2 (בואת): רמז רמו לו שאין בית המקדש עושה אלא ארבע מאות ועשר שנים; Tanch. B. רמו לו הקב"ה רמו :9 (Exod. r. c. 3 g. E.), zu Exod. 4, 9: שמות (nämlich auf das Wasser, Num. 20, 10, von dem Moses seinen Teil "nehmen", durch das er büßen wird); Gen. r. c. 33 (6), Schir r. 1, 15 Ende, zu Gen. 8, 11: למו רמה לו (die Taube dem Noach); Gen. r. c. 46 (4), Lev. r. c. 25 (6), zu Gen. 17, 6: לו רמו למ Pesikta r. 16a, zu Exod. 15, 13: ברמו רמו אותם משה להם בים.

Piel. Pes. 193b, Pes. r. 202b: התורה מרמות לישראל ואומרת ילהם.

קּכָּוּ, Wink, Andeutung. Außer den Fällen, in denen dieses Substantiv in Verbindung mit seinem Verbum vorkommt (s. oben), sind noch folgende Beispiele zu erwähnen: Tanch. B. שמות 20, zu Exod. 4, 9 (s. oben): הים לדן מה שלך מן הים: Gen. r. c. 19 (s), zu Gen. 3, s: רמו לתולדותיו; ib. c. 23 (5), Pes. r. 67b, zu Gen. 4, 25: לתולדותיו ; ebenso Tanch. הוא 17, zu Deut. 14, 22; Gen. r. Anhang (שמה חדשה) 2), zu Num. 7, 13: המרים משבמו (mehreremale von den Andeutungen, welche in der Gestalt einzelner Buchstaben gegeben sind). — Gen. r. c. 20 (10), zu Gen. 3, 19: המתים מן התורה רמו לתלמיד חכם שארם: j. Berach. 8a 3 (Ps. 20, 2): בהמתים מן התורה

 ¹ S. Die Ag. d. pal. Am. I, 204, 1.
 2 Dieses Beispiel ist tannaitischen Ursprungs (Simon b. Jochai). Nachträge zu Tann. Term. S. 182 aus dem bab. Talmud: Kidduschin 80 b (Ismael): המו ליתור מן התורה מנין ; Sanhedrin 46 b (Simon b. Jochai): מכון ליתורה מנין ; Zebachim 17a (Simai): המו ליתור מנין זו ליתור מנין ; Zebachim 17a (Simai): המו לשבול יום...מנין לשבול יום...מנין בשנים בשנ

Sabbath 113b. Bei mehreren Einzelheiten der Worte, die Boaz an Ruth richtete (Buth 2, 14: הלם; ib.: בחמץ, ib.: מצר finden zwei palästinensische Agadisten (Eleazar und Samuel b. Nachman) Hindeutungen auf die Geschichte der Nachkommen Ruths: רמו למו . — Chullin 92a, zu Gen. 32, 29 (Rabba): ; רכז רכז לו שעתידים שני שרים לצאת ממנו ראש גולה שבבבל ונשיא שבארץ ישראל dann der Nachsatz: מכאו רמז לו נלות. -- Chullin 42a, Simon b. Lakisch fragt: רמו למרפה מן התורה מנין; die Frage wird dann — nach Auführung von Exod. 22, 30 - so ergānzt: רמו למרפה שאינה חיה מן התורה מניין. Die Antwort zitiert Lev. 11, 2: את החיה אשר תאכלו. – M. Katon 5a (Simon b. Pazzi): רמז לציון קברות מן התורה מניין; Antwort: Ezech. 39, 15. — Jebam. 21a (Raba, Var.: Huna): הַאל), — Ib. 54 b (Huna): רמו לשניות מן התורה מניין, Antwort: Lev. 18, 27 (הַאל), — Ib. 54 b רמו ליכמה מן התורה מניין (die Frage wird näher erörtert). - Makkoth 2b (Ulla): מיין מן התורה מניין (die Frage wird erörtert). — In Zach, 13, 1 findet Joseph die Andeutung (... ל כמון רמו ל einer halachischen Einzelheit (Joma 7a); derselbe zu Deut. 8, 2 nach dem in den Worten למען ענותך von einem früheren Autor gefundenen Sinne: מכאן רמו לסומין שאוכלין ואין שבעין (Joma 74b). Außerdem ist im bab. Talmud noch das Partic, pass. Peal angewendet. Zebachim 115b: היכא רמיוא, d. h. wo ist das in Lev. 10, 3 von Moses angeführte Gotteswort angedeutet? Antwort: In Exod. 29, 43 (בקרובי = במכבדי = במכבדי - Sanh. 81b, zur ersten These der Mischna Sanh. IX, 11: אויסא רמיזא; Antwort: Num. 4, 20. Ib. 82b: אומיוא. S. auch Megilla 2a. - Taan. 2b, in Erörterung eines tannaitischen Ausspruches (... ביני רמיזי להו בקרא בשני הוא :מכאן רמו לניסוך המים): דכי רמיזי להו רמיי . - Taan. 9a, in der Erzählung über Jochanan und den Sohn Simon b. Lakischs (s. oben S. 160); Jochanan grübelt darüber, ob der in Prov. 19, 3 ausgesprochene Gedanke nicht schon im Pentateuch angedeutet sei. Nach einer Handschrift lautet seine Frage so: מי איכא מילתא בכתובי דלא רמוה משה ; nach einer andern: מי איכא מידי דכתביה רחמנא בנביאי (בכתובי. Der junge Sohn Simon b. Lakischs verweist auf Gen. 42, 28 mit den Worten: אמו מי לא רמיזא באורייתא כי האי גוונא.

רמא), Peal: werfen, in übertragener Bed.: einen Bibeltext einem andern ihm widersprechenden entgegenstellen, die Bibeltexte gleichsam "aufeinander werfen". Der volle Ausdruck lautet: רמי קראי. Moed Katon 9 a: Der Sohn Simon b. Jochais wird von seinem Vater zwei Gelehrten nachgeschickt, deren Segen er erbitten soll. Er findet sie דקא רמו קראי אהרד; und zwar stellen sie folgende Verse einander gegenüber: Prov. 4, 26 und 5, 6; ib. 3, 15 und 8, 11. — B. Bathra 98b: Chanina b. Chama machte eine Reise in den kleinen Ortschaften Galiläas; da fragte man ihn, wie der Widerspruch zwischen I Kön. 6, 2 und 6, 20 zu lösen sei: רמו ליה קראי אהרדי. - Berach. 7a, in der anonymen Diskussion des Talmuds in bezug auf den Widerspruch zwischen Exod. 34,7 und Deut. 24, 16: ... הא ... הא Joma 4b; וריקא: Obne אהרדי Joma 4b; וריקא: זייקא רמי קראי קמיה דר' אלעור (Widerspruch zwischen Exod. 40, 35 und 24, 18). Gewöhnlich aber heißt es bloß אהרדי אהרדי hinzuzudenken ist. Berach. 4a; . . וכתיב . . וכתיב .. יעקב בר אידי רמי כתיב . . וכתיב כתיב . . לא קשיא כאן . . כאן . . וכתיב . . לא קשיא כאן . . כאן (Chanina b. Papa zu Hosea 2, 11 und Deut. 11, 14). — Erubin 18a, Abahu zu Gen. 1.27 und 5.2: Chullin 60 b. Simon b. Pazzi, zu Gen. 1.16 (הגדול הגדול הגדול הגדול). - Pesachim 59b: רכד לדה רב ספרא לרבא (zu Exod. 34, 25 und Num. 28, 10, auf Grund halachischer Deutung beider Verse). - Mit שות wird auch auf den Widerspruch zwischen einem Mischnasatze und einem Bibelverse hingewiesen. Sabbath 111a (ein Mischnasatz und Prov. 10, 26): ... לר' אבהו תגן ... לר' אבהו חבי אחא אריכא ... לר' אבהו הגן Und ebenso auf den Widerspruch zwischen einem Mischnasatze und einem andern Satze der Mischna oder Baraitha; Erubin 104a: . . איקא רכי ליה רב איקא . ורמינהי .. ורמינהי. Mit ורמינהי — eig.: "und wir haben es geworfen", wir haben entgegengestellt - ist der widersprechende Halachasatz eingeleitet. S. Berach. 2b: . . ורמינהי . . . ורמינהי . . . Der volle Ausdruck lautet auch bei Fragen nach Widersprüchen zwischen Mischnasätzen: רמא ליה מתנייתא אהדרי, Nidda 33b. Hierher gehören folgende Beispiele. Sukka 16a: . . איכא דדמי ליה מירמא תגן.. ... לא קשיא... לא קשיא; Temura 34a: ... ורמי ליה מבי לרב נחמן תגן ... ורמינהי. — Zur Anwendung des Ausdruckes bei Widersprüchen zwischen den Äußerungen desselben Autors. Jebam. 42b: Jirmeja beauftragt Zerika, Abahu zu fragen, wie eine Entscheidung Jochanans mit einer anderen vereinbart werden könne. כי עיילת . . . המי רמי ליה דר׳ אבהו רמי ליה . . . Abahu antwortet mit der sprichwörtlichen Phrase: דרמא לך הא לא חש לקימחיה ("wer dir diese Frage stellte, gab auf sein Mehl nicht acht"). Ähnliches wird Pesach. 84a erzählt, in bezug auf andere Aussprüche Jochanans. S. auch Pesach. 16a, Huna b. Chinena sagt seinem Sohne: כי עשילת לקמיה דרב פשא רמי ליה (in bezug auf Meinungen Samuels). --- S. ferner Sabbath 56a: אביי קשישא רמי דרב אדרב (zwei Agadasätze Rabs); Kerith. 16b: ורמי דר׳ יוחנן אדר' יוחגן ורמי דריש לקיש אדריש לקיש; Pesach. 107a: למירמא דיריה אדידיה; Kerith. 3b: מברא אוליה דיליה; Taan. 4b: נברא אנברא ברא Das Partizipium des Pael findet sich Beza 3a unt: ומדקא מרמי להו אהרדי.

¹ S. wie dieselbe Frage in Gen. r. c. 6 (3) stilisiert ist.

² Hier ist dem Ausdrucke das Wortspiel איה תורא vorausgeschickt: Der Gastfreund Papa's warf ihm zu Ehren einen Ochsen nieder (ließ ihn schlachten) und warf dann in seiner Frage die Mischnasätze aufeinander.

*

אשל, Kal: fragen. Tanch. B. וירא 19 (zu Gen. 19, 24): אם בא בא לווי לא 19 (den Schluß s. oben, Art. Ende). — Über שאל im jerus. Talmud s. Frankel 12b.

In Verbindung mit dem Substantiv שָּאַלְהָא (aram.). Megilla 28 b: הוו קיימי (מאול שאילתא מרבא (Eethub. 105 b unt.: יבא שאילתא מדבי בר מריון; Sabbath (מאול שאילתא מדבי שאילתא (Ausgaben: ולענין שאילתא (b. 30 b: אילתא השאילתא השאילתא השאילתא (Beispiele für das hebräische Substantiv allein: B. Kamma 116a: בוא וראה שאלת הראשונים: (Frage); Joma 49 a: יבוא וראה שאלת הראשונים:

שבח, Piel: rühmen. J. Taanith 68c 17 (Deut. 34, 12): הוא שהכתוב משבחו בסוף ואומר ולכל היד החזקה; Schir r. 6, 4 (I Chron. 12,38): ... הוא שהכתוב משבח שבם הכתוב. — Tanch. B. הוא 25 E. (Gen. 20, 8): לך לך לד Merina הצדיקים שכך הקב"ה משבחן ווb. אשריהם הצדיקים שכך 17 E. (Gen. 14, 22, Hoh. 7, 2): אני משבח לבניך. — Pesikta 62a (vgl. Pes. r. 84b): משה) התחיל משבח לישראל (משה); Schir r. 4, 3 (mit Beziehung auf Exod. 15): כאותה שעה התחיל משה משבחן; dasselbe ib. 6, 7. — Ib. 4, 4 (mit Bez. auf Josua 1, 16): באותה שעה התחיל משבחן משבחן. — Tanch. משבחן (Ps. 65, 5, auf Aharon bezogen): עליהם אמר שלמה :רבך דוד משבחו . — Pes. r. 160a (Prov. 31, 10): עליהם אמר שלמה משבח את כנסת ישראל. — Lev. r. c. 2 (5). Gott spricht zu Moses: כל מה שאתה יכול לשבח את ישראל שבח. — Ohne Objekt. Tanch. B. וירא (Ps. 25, 10): רוד משבח וכן דוד ebenso Exod. r. c. 30 (5), zu Ps. 147, 1; Tanch. A. וירא שדור משבח Ende: הוא שדור משבח, zu Ps. 18, s; Tanch. B. כך עזרא משכח ואומר (Neh. 9, 6): כך עורא משכח . Als Objekt ist Gott hinzuzudenken. — Hithpael: sich rühmen. Ib. אוישלה 8 (zu Jes. 35, 5): כך עתיד הקב"ה להשתכח בך. - Nithpael: gerühmt werden. Ib. שופפים 1 (I Chron. 18, 14): ואף דוד לא נשתבח אלא על ידי הדין.

Jebam. 63 b (Raba zu Prov. 18, 22): מכחה מובה אשה מובה שהכתוב משחתוב משחתוב משחתוב משחתוב לו קרא במידי דלא חזי (fragend). Megilla 11 b (Esra 1, 2, Cyrus): אשתבוחי הוא דקא משחתבה הוא דקא משחתום.

תשבח, Ruhm, Lob. Außer den in Art נגאי (S. 33) und Art. פנם (S. 155) zitierten Beispielen sind noch folgende zu erwähnen. Gen. r. c. 84 (s), tannaitisch: בשבח יהודה הכתוב (zu Gen. 37, 26). — Schir r. 4, 4 (zu Lev. 24, 10): להודיעך שבחן של ישראל :— Tanch. A. נמצא בהם אלא זו ופירסמה הכתוב המוב — Exod. r. c. 15 (s), zu Hoh. 6, 10: ד

¹ Aus dem jerus. Talmud, Nazir 56 b מתרון שאילתא ראהן סבא באהילות: 1 Aus dem jerus. Talmud, ארתין

² Vgl. Ab. zara 4a: למיני ברב ספרא, wörtlich: Abahu rühmte sich vor den Minim mit Safra, d. h. er rühmte ihn vor ihnen.

³ S. Tann. Term. S. 69, Art. ידע.

קביה לקרא רהוא דהוץ ("lasse den Bibelvers, denn er drängt sich vor und stellt sich auf sich selbst"), eine Redensart, die besagt, daß ein Bibelvers von selber dazu drängt, ihn behufs Ausgleichung mit einem ihm scheinbar widersprechenden anderen Bibelverse oder aus anderem Grunde auf einen bestimmten Fall zu beziehen. In Pesachim 59b sagt das Abahu auf den Einwand Chija b. Abba's gegen eine Ausgleichung von Exod. 34, 25 mit Num. 28, 10; s. ferner Kidduschin 68a, Nidda 33a.

שבר, Kal: brechen, eine exegetische Deduktion widerlegen. J. Schebiith 37d 59, 56 . . ושובר מדרש ראשון . . S. Tann. Term., S. 185, Anm. 4. — Tanch. A. וירא 13 (21, 1): סופו של פסוק שובר (21, 1): את ראשו gleichbedeutend mit der oben (S. 136) am Anfang des Art אוף gebrachten Formel. Vgl. auch unten Art. תברא.

עב"ע, Pael: verwirren, in Verwirrung setzen. Jebam. 75 b: רבינא לשיבושי. רמרימר הוא רבעי, סשבש ותני הוא רבעי. הוא רבעי הוא רבעי. — Beza 26 b: משבש ותני, von einem Tradanten, der auf fehlerhafte Weise tradiert. Eine so tradierte Baraitha heißt קשְׁנְשְׁיָּאָ Chullin 141ab (Zeïra): כל מתניתא דלא תניא בי רבי חייא ובי רבי אושעיא משבשתא היא S. weitere Beispiele bei Levy III, 268a, IV, 504a. — Ithpael. Erubin 61a: משתבש מאן דתני. . לא משתבש מאן דתני . . לא משתבש, Schebuoth 28 b: du bist fehlerhaft belehrt worden.

שוה (Abba b. Kahana, שוה (Abba b. Kahana, בעו Exod. 20, 12 und Deut. 22, 7): שבקלות קלה מצוה הכתוב מצוה הכתוב מצוה קלה שבקלות (Ruth r. 1, 19: הָשְּׁהָה שבחמורות השוון כולם ליעקב (Ruth r. 1, 19: בעמי השוון כולם ליעקב (Exod. r. c. 1 (1 E.), zu Exod. 1, 1: הכתוב לגעמי השוון כולם ליעקב ביוצא בו (Tanch. A. שמות ביוצא בו הכתוב ליעי ביוצא בו הבעיל להשוות[ן] לצדיקים (Tanch. B. Demai) בשביל להשוות (בולם בו המצור בולם בולם בולם התורה S. auch Art.

קוֶה, gleich. J. Pea 16c אַ: קּבֶּר, פּלמד שוה לשניהם מלמד דבר שהוא שוה לשניהם מלמד Pes. r. 13a: ואת מוצא שמשה ואליהו הליהו (in biblischen Parallelen durchgeführt).

שמתא , שְּמָּה (eig. Reihe, Zeile), die Anschauungsweise, Meinung der einzelnen Gelehrten. J. Erubin 21b וא: בשימת ר' מאיר דקידושין; Sabbath 4c אביו או בשימת הכמים; Sabbath 4c גבשימת אביו או בשימת הכמים. בשימת אביו או בשימת הכמים.

¹ Andere Stellen führt an *Rainer* II, 32. ² In etwas anderer Anwendung Erubin 24c ישימת בני מוריא; Maaser Scheni 56a73: בשימת בני מוריא.

Exod. r. c. 42 Anf. יוו שימת אבא הדורש: Tanch. B. בראשת 1: ר' ברכיה בשיטתו של ר' יהודה : ib.: אמר ר' ברכיה בשיטתו של ר' נחמיה; Pes. r. 192b: שמת ר נחמיה Pea 19a 1; כשימתן השיבהו , Pea 19a 1; השיבוהו Pesachim 31 a 23, Gittin 50 d 6. — Gen. r. c. 18 (5), 52 (11): בשיטתו השיבו — Demai 24b וז: בשיטתו השיבו ... בשיטתו השיבו Schebiith 34b e; ib. 35a s7: כשימתה . — Orla 61a 55 (Zeira's Frage an Assi - Jose - in bezug auf eine von diesem tradierte Ansicht Jochanans): בפירוש שמעתנה מן ר יותגן או מן שימתיה Wenn auf die Verschiedenheit der Anschauung in zwei Aussprüchen desselben Autors hingewiesen wird, lautet die Formel: ביה ד. ... מיחלמא שימתיה ד. (Partic. Ithpael von אלף, s. oben S. 66). S. j. Berach. 7b 76, 11b 63; Pea 18d 75, 19a 6, 8; 19d 36; Demai 21 d 10, 25 a 1, 25 d 63, 26 b 51; Kilajim 27 a 4, 74; Schebiith 33 d 24, 36a 29, 32; 38a 75, 38d 6, 39d 65; Terum. 43b 42, 44d 68, 70, 47d 1; Challa 57c 49, 58c 69, 60a 25; Orla 60d 73, 78, 61a 3, 40; Bikkurim 65a 25; Sabbath 3b 26, 29; 8b 28, 81; Pesach. 30a 76, מיחלפה שימתיה דריש לקיש דתמן אומר :35a 64. — Gen. r. c. 57 Ende ריש לקיש בשם בר קפרא בימי אברהם היה (איוב) והכא אומר איוב לא היה ולא נהיה; ib. c. 91 (3) - j. Berach. 11 b 63 (Koh. r. 7, 11 dafür: .. יומחליפין שיטתיה דר'.. — Einmal findet sich die Formel hebräisch, Pea 20b 38 (Jochanan): גראית מוחלפת שימתו של ר' יהודה.

Erubin 86 b (Jochanan): יומי אמרה בשימת ר' יומי (der eine Tannait bringt hier dieselbe Ansicht zum Ausdrucke, wie der andere in einem dann angeführten

15"

¹ S. Ag. d. Tann. II, 547, 3. ³ S. Frankel Mebo 14b.

⁵ Ib. S. 466. ⁶ Ib. II, 288, 2.

² So einendiert *Frankel* im Komm. z. St. ⁴ S. Ag. d. pal. Am. I. 467, 2.

⁷ Ib. II, 80.

Halachasatze); Pesachim 18a (Simon b. Lackisch): ר' יופי בשימת ר' עקיבא רבו אמרה : ib. 58 b (Raba): יוסי אמרה (ר' יוסי אמרה : R. H. 30ab, Sukka 41a. Menach, 68 b (Nachman b. Jizchak): אמרה אמרה בשימת ר' יהודה אמרה: Megilla 27b (Jochanan): מיי בשימת ר' יהורה אמרה (Jochanan); ר"א בשימת ה" (Meïla 13b (Jochanan); ר"א בשימת ר' עקיבא אמרה. S. auch Menach. 71 b. — Beza 27 a: ר' עקיבא. — Gittin 9b (Zeïra): ירד ר' שמעון לשיטתו של ר' אלעור; Nidda 19b (Jochanan): ירד ר' מאיר מהלאל בית שמאי לשימתו ובית הלל לשימתו בית שמאי לשימתו ובית הלל לשימתו בית שמאי לשימתו ובית הלל לשימתו Nedarim 10a (Abaji): שימה אחת הן ... - Wenn bei widersprechenden Überlieferungen der Widerspruch dadurch behoben werden soll, daß die einander gegenüberstehenden Meinungen ihre Autoren tauschen und dem einen die Ansicht des andern zugeschrieben wird, lautet die Formel: מוחלפת השימה. Sie wird besonders durch Jochanan angewendet. S. Berach. 17 b, 49 b, Pesach. 49 b, 55 a, Beza 8a, 9b, 10a, Jebam. 104a, Chullin 128a. Anwendung der Formel durch andere Amoräer: Kethub. 24a (Bab), Kidduschin 64b (Bab). In den meisten Fällen wird die so formulierte Lösung durch einen spätern Amora für unnötig erklärt, indem der Widerspruch auf andere Weise behoben werden könne. Die Formel dafür lautet: לעולם לא תיפוך (s. Art. מיפור); auch für Berach. 17b, wo die Ausgaben die dem מחלפת genau entsprechende Formel haben: ל' לא תחליף, ist die Lesart מיפון gut bezeugt. — Wenn ein Gelehrter seine eigene Ansicht aufgibt und die seiner Gegner oder einer andern Autorität annimmt, lautet die Formel (aram.): . . דשמואל בשיטתיה דלוי . Sukka 46 b: קם אבוה דשמואל בשיטתיה דלוי; Sabbath 140a: קם אביי בש' האלעזר בש' דשמואל; Sabbath 92a: קם אביי בש' דשמואל כי סלק ר' זירא קם בשימתיה דר' אילא :B. Bathra 158b; ברבא קם רבא כש' דאביי משום דקאי ר' חנינא (או משמע לן דר' מאיר בשימת ר"א קאי Nidda 8b; משום דקאי ר' חנינא בשימתיה בשימת

Ganz vereinzelt steht die Bedeutung da, in welcher שימה) im Seder Elija rabba (Tanna dibe Elija) angewendet ist. In Kap. 6 (ed. Friedmann c. 7, p. 33) schließt die Anführung der Verse aus Amos 7, 1—3 mit den Worten: היא שימה ראשונה; mit den Worten וכשניה הוא אומר folgen dann die Verse 4-6. Hier bedeutet also שמה die Versgruppe. Etwas weiter unten (S. 34, ed. Friedmann)² die Anführung der Versgruppen Ezech. 1, 1-3 und 4ff. durch die Worte אומר מהו אומר ובשניה ובשניה ובשניה unterbrochen. — In noch anderer Bedeutung findet sich der Ausdruck im Kap. 29 (ed. Friedmann c. 31, p. 160): ישב הקב"ה וברא את עולמו שתי שימות שימה ראשונה שני אלפים רבבות כרובים שני אלפים . . . Hier bed. שמה die Weltperiode; die zweite der Weltperioden wird nicht angegeben, doch ist aus der Fortsetzung ersichtlich, daß dieselbe mit der Sünde Adams beginnt³. Auch die kleineren Perioden innerhalb der zweiten großen Weltperiode werden mit מן המבול ועד דורו של מנשה :demselben Worte bezeichnet: S. 162 שימה אחת; ib. S. 163: מדורו של מנשה ועד שנבנה בית האחרון שימה אחת.

¹ now in der Massora, s. Frenedorff S. 12. 2 Daraus in Lev. r. c. 2, Anhang aus Seder El. r. 3 S. Friedmanns Einleitung zum Seder El. (hebr., S. 106).

שרח (סיח), Hiphil: sprechen. Die stockende Redeweise, mit der Esau seinen Vater zum Essen auffordert (Gen. 27, 31), im Gegensatze zur natürlichen Redeweise Jakobs (V. 19) wird in Tanch. B. חולדות 15 so gekennzeichnet: אומר היאך הוא המר היאך הוא במירחא. — Sonst sind noch Beispiele aus Pes. r. anzuführen. 146b (zu Jes. 49, 8): אני המשיח ואומר ואברך (Gen. 28, 13, mit Hinblick auf אנכי שלא הסיח עמי בלשון, Gen. 28, 13, mit Hinblick מד און אירעני שלא הסיח עמי בלשון (Hierauf zu V. 19: אנכי מדר התחיל מדבר עמו בין הבתרים (Hierauf zu V. 19: באנכי); 175b (Gen. 15, 1s): מדרים בין הבתרים (באנכי)

שיך, Peal: zu etwas gehören. Gen. r. c. 48 (6), zu Gen. 15, 5: יאינו שייך לומר הבמ אלא מלמעלה לממה.

איר Pael: übrig lassen. שיר bedeutet, daß der Autor des Mischnasatzes etwas übrig gelassen, d. h. nicht berücksichtigt, nicht aufgenommen hat. Wenn sich diese Behauptung auf eine einzige Einzelheit bezieht, wird im Talmud daran die Frage geknüpft: שאי שייר דהאי שייר (was ist denn noch nicht berücksichtigt?). 8. Sukka 54 a, Taan. 13 b, Jebam. 21 b, 73 b, B. Kamma 10 a, 15 a. — Baba Mezia 51 a (Baba): בחיית שבריית א

אכל, Aphel: finden. Im jerusalemischen Talmud lautet eine sehr oft vorkommende Formel, mit der eine Baraitha angeführt wird, die zur Bestätigung oder Ergänzung oder Berichtigung des anderweitig bekannten halachischen Lehrstoffes dient: אשכח תני ("er fand, daß tradiert werde"). Z. B. Schebiith 39 a 42. Ein anderer formelhafter Ausdruck ist אשכחת אמר oder bloß אשכחת (was etwa dem נמצאת אומר der tannaitischen Terminologie 3 entspricht). Er dient zur Zusammenfassung von Kontroversen, an denen Autoritäten aus verschiedenen Zeiten beteiligt sind (s. Sabbath 6a 13, 7a 34, Pesachim 31a 73), oder zur Zusammenfassung des Ergebnisses einer Kontroverse (s. Sabbath 12d 9: אשכחת אמר מה דצריכא לר' ירמיה פשימא לר' יצחק בן אוריון: 13d 4: Erubin 19b 25; Joma 38c 4; Megilla 73c 25), oder auch zur kurzen Angabe eines bedeutsamen Ergebnisses (Joma 41 c 65: אשכחת אמר במלו עבודות של אותו היום; R. Haschana 56b 53). In gleichem Sinne steht אשכחנן (wir finden) in Pesachim 28a 41. — Von einer

¹ Beispiele aus beiden Talmuden für . . . ש"ך ב. . bei Levy IV, 546a.

² Aus Seder Moed seien folgende Beispiele zitiert: Sabbath 2d 40, 4b 55, 5a 46; Erubin 18d 4, 22a 48; Pesach. 33c 4; Joma 39a 23 (ן אשכח תני , 49, 44d 70; Sukka 55b 50; R. Hasch. 56c 4 (אשכחת תני , ebenso 58d 16, 59c 42, 70); Taan. 66a 55 (אשכח תני לה ר' חייא, ebenso Megilla 70 d 16); Megilla 70 b 52. — Berach. 9c 40: שלרג Bader z. St. (S. 130) zitiert eine Leseart, in der זיסו fehlt.

³ S. Tann. Term. S. 115.

tannaitischen Tradition, die vergeblich gesucht wurde, heißt es Erubin 19b וו: איתבעת מתניתא ולא אישתכתת.

Chagiga 15 b. Zur Rechtfertigung Meïrs, der sich nicht scheute, von dem Apostaten Elischa b. Abuja Belehrung zu empfangen, sagt Simon b. Lakisch: קרא אשכה הדרש (er fand einen Bibeltext und deutete ihn) nämlich Prov. 22, 17 (לדעתם nicht, nicht, nicht לדעתם). S. ferner Sukka 51 b (Rab) in bezug auf eine Einrichtung des Tempels: קרא אשכהו ודרוש (Zach. 12, 12); Ab. zara 52 b (Papa); Menachoth 77 a (Chisda zur Rechtfertigung einer Meinung des Amora Samuel); Arachin 14 b. 27 a (Nachman b. Jizchak); Sota 21a ob. (אשכח קרא). — Wenn nach Feststellung einer halachischen These die exegetische Begründung einer anderen, verwandten These gesucht wird, lautet die Formel: . . (= אשכחן (מצינו מגלן (מנין) ב. S. Pesach. 66 b, Jebam. 9a (אשכחן צבור משוח מגלן), Bechor. 54a. — Daß die Substantiva משכן und משכן für einander gebraucht werden, ist Erubin 2a so ausgedrückt: אשכחן משכן דאיקרי מקדש מקרי משכן. -- Sabbath 5b, Pesseh. 2b: היכא אשכחנא (wo finden wir). — Sota 12b: . . . דעלמא למאן דאמר אתה מוצא – משכחת לה . . אלא למאן דאמר . . היכי משכחת לה ; s. auch Sabb. 135 b. — Ib. 94 b: מלאכה שאינה צריכה לנופה לר"ש היכי משכחת לה ; Pesach. 75 b: משכחת לה כנון ... Jebam. 36a: ... שלהבת בלא נחלת היכי מ' לה נסק דק ואשכה, Eleazar (b. Pedath) "ging hinaus, suchte und fand" einen Mischnasatz; denn er hatte gefragt, ob es möglich sei, daß eine von Simon b. Lakisch gelehrte wichtige Halacha nicht in der Mischna gelehrt sei. S. auch B. Mezia 20 a (Rabba). Dasselbe bei gefundenen Baraithasätzen, B. Bathra 172 b, Ab. zara 10 a. - Berach. 19a. Josua b. Levi hatte behauptet, ein gewisser Grundsatz finde sich 24 mal in der Mischna angewendet; Eleazar b. Pedath fragt: Wo? Darauf jener: לכי תשכח (wenn du finden wirst, d. h.: suche und du wirst finden). Eleazar suchte und fand drei solcher Mischnastellen, הלת הלת הלת בשכח הלת. auch Sabb. 143b.

בנימין שלם: Sota 36 b, zu Gen. 35, 18: בנימין שלם (plene geschrieben, s. Art. מלא). — Zebach. 5a: משנה שלימה.

Name. In der Bed. Titel, Kategorie s. j. Horajoth 46a soff.: כל שם השתחוייה : כל שם הוצאה : כל שם השתחוייה u. s. w. — Beispiele für על שם. J. Joma 44b 48; der Hohepriester fungiert am Versöhnungstage nicht in den Goldgewändern על שם אל תתהדר לפני מלך (Prov. 25, 6); Berach. 3b 58: נתחייב מיתה על שם ופורץ נדר ישכנו נחש (Koh. 10, 8); ib. 13d 70, auf die Frage, warum in der Mischna Berach. IX, 3 Regengüsse und gute Nachrichten nebeneinanderstehen, antwortet Levi mit dem Hinweise auf Prov. 25, 25: על שם מים ... ושמועה מובה. Pesikta 191a. Weshalb erschuf Gott Fromme und Frevler? כדי שיהו מכפרים אלו ולמה נקרא שמו :(Koh. 7, 14). — Lev. r. c. 1 (2): על שם גם את זה לבנון על שם ההר המוב הוה והלבנון (Deut. 3, 25); ib. c. 9 (1), zu I Chron. 2, 6: איתן זה אברהם אבינו על שם משכיל לאיתן האזרחי (Ps. 89, 1). - Koh. r. Anf. על בהקהל על החלת שהיו דבריו נאמרים בהקהל על שם שנאמר או יקהל שלמה (I Kön. 8, 1). — שום אמר או יקהל שלמה Pesikta 177a. Wenn Jochanan seinen alten Lehrer Chanina besuchte,

machte er, bevor er eintrat, ein Geräusch, das ihn ankundigte. על שום ונשמע קולו בבאו אל הקדש (Exod. 28, 35). — Lev. r. c. 10 (7). zu I Sam. 17, 49: . . . למה על סניו על שום ויכחשו אויביך (Deut. 33, 29); Lev. r. c. 15 Ende, zu Jes. 14, 41. Das Reich Babylonien heißt מדהבה wegen Dan. 2, 32, 38: על שום ראשיה דרהב אנת הוא רישה די דהבא. - Ib. c. 34 (12). Ein Mann erbarmt sich während einer Hungersnot seiner geschiedenen Frau und gibt ihr Almosen, על שום ומבשרך לא תתעלם (Jes. 58, 7). — Schir r. 2, 11: שלכך נסרא שמה מרים על שום שנאמר וימררו את חייהם (Exod. 1, 14) כי מרים לשון מירור הוא. Beispiele für לְּשֶׁם. Lev. r. c. 3 (2), zu Lev. 2, 1, nach Ps. 22, 25: וכשם שלא בזה את תפלתו כך לא בזה את קרבנו; Echa r. 1, 18, zu Ps. .כשם שהתחתונים צריכין לעשות צדקה אלו עם אלו כך העליונים.. 19: ... — Pesikta 107a: כשם שאמר ישעיה. — Beispiele für לשם. Tanch. כל מה שכתוב בתורה לשום שלום הוא נכתב אע"פי שכתוב בתורה: 5 צו אחד משלשה עשר דברים :20 בהעלותך .— Ib. בהעלותך שהן כתובים לשמו של הקב"ה.

Beispiele für שֵׁם הַמְּפוֹרֶשׁ (Tann. Term. 159). Schir r. 4, 5, zu Exod. 4, 28: גילה לו שם המפורש; Koh. r. 3, 11 (העלם): המפורש

Aus dem bab. Talmud sei zunächst erwähnt die aram. Phrase: מַאן ְּדְרַרּ (אֶּקהׁה (שְּׁמָהׁ (שְׁמָהׁ (שְׁמָהׁ (שְׁמָהׁ (שְׁמָהׁ (שְׁמָהׁ (שְׁמָהׁ (שְׁמָהׁ (שְׁמָהׁ (שְׁמָהׁ (שֹׁמָה) (wer hat seinen Namen erwähnt?); sie wird angewendet, wenn in der Mischna (oder Baraitha) eine Einzelheit vorkommt, von der in diesem Zusammenhange nach der Voraussetzung des Fragestellers nicht die Rede zu sein brauchte. Sabbath 57a: מבילה מאן דכו שמה (שביעית מאן ד' ש' ; Pesachim 8b: קרייה מאן ד' ש' ; B. Bathra 11b: חצרות מאן דכר שמייהו ; B. Bathra 11b; אותיות מאן דכר שמייהו ; ib. 76a: מאן דכר שמייהו

Nazir 28a (Jochanan), zu Gen. 13, 10: מכל השמום עבירה על שום עבירה לאמר ; Sota 11a (Jizchak) zu Exod. 2, 4, s. oben S. 202, Anm. 1. — משום דכתים, Berach. I3a, B. Bathra 84a¹.

של. S. unt., Art. וְטָהַ.

שמא תאמר (אין vielleicht. Tanch. יורא 15, 22, zu Gen. 19, 25: שמא תאמר (באדר מידיו הפכה לא אלא באצבע אחד שמא: ib. 8, zu Gen. 14, 10: שמא תאמר היו בהם כשרים ויקרא ib. 1: יוקרא לומר היו בהם כשרים השמא תאמר היו לומר ויקרא (בא היו בהם כשרים האמר האמרו ושמא תאמרו ושמא תאמרו וישמא תאמרו וישמא הייתה ואת לכם לאו אלא אתם עשיתם ... מידי היתה ואת לכם לאו אלא אתם עשיתם.

לא 2 לישתמים, Ithpael: sich entziehen. Temura 30 b, zu Deut. 23, 14: שרמים לא לישתמים וגונה וכלב אתגן זונות לבהמות: — Kerith. — Kerith. באין זנות לבהמות: Nidda 52 a: . . . לא לשתמים תנא ולאשמועינן. — Bechoroth. לא לשתמים תנא הא הא הא האמר ר'. . . . 6 a: . . . לא המתים תנא הא הא האמר ה'.

i must in der Massora, s. Frensdorff, S. 12. 2 So lasen Tosaphoth; im Texte steht die Pealform: pipul.

Peal: hören, verstehen, entnehmen. Wenn eine These durch einen Autor einem andern Bibeltexte entnommen wird, als dem durch einen andern Autor zu diesem Zwecke zitierten, wird die Angabe hierüber so eingeführt: (הכא) ב"... שמע לה מן הדא S. j. Schebiith 35a 70, Bikkurim 64c 60, Pesach. 30c 63, Joma 38a 50 (= Taan. 67d 62), R. Hasch, 56a 57, Moed Katon 80d 37, 39; Pesikta 64a (- Pes. r. 87a). Ebenso שמע לה מהדין קרא, Echa r. Procem. 21 Ende. Auch wo keine andere Deduktion vorhergeht, wird die Angabe der Bibelstelle, der die in Frage stehende These entnommen wird, mit שמע לה מן הדא י eingeleitet: s. שמע לה מן הדין) Sabbath 15c 64, Taan. 63c 67; Esther r. Einl. שמע לה מן הדין) שמע לה מן הרא ist mit מובים) י (קרא דכתיב. — In Schir r. 1, 2 der Hinweis auf eine tannaitische Tradition eingeleitet 2. - Maaser scheni c. II Anf. (53b 7, 12): ר' יונה שמע לה מן הדא חזר ר' יונה ישמעה מן הכא: Joma 45 a s. 8 dasselbe. — Ein Procemium Jizchaks gibt unmittelbar nach dem Procemientexte einen Ausspruch Jochanans, so eingeleitet: ר' יותגן שמע לה מהדין קרייא, Echa r. Procem. 19. Esth. r. 1, 9. — In j. Pea 18d 19, Maaser scheni שמע לה מן הרא auf einen Traditionssatz. — שמע כולהון מן הדין סרא, Pea 15d 60, Challa 57b 12, Jebam. 11d 16: מיכא) שמע [ל]כולהון מן הכא (מיכא), Terum. Anf. (40 a 52), Sanh. 26 d 59, שמע כולהון מהדא (39a 55); שמע כולהון מהדא כולהון מהדא Sanh. 18b 65, 68. — Lev. r. c. 22 (9), Midr. Sam. c. 13 (2): אין מן קרייא לית את שמע מינה כלום; dieselbe Formel ohne קרייא לית את שמע מינה כלום 18d 29, Megilla 72c 58, Sota 18b 7, s. auch Joma 43d 48. — Joma אית דבעי ... ולית סופיה דר"ש בן לקיש מישמעינה מן הדין קרייא :38b 7 מישמעינה (נישמעינה) Berach. 8b 12, Pea 16c 16, ib. IV Anf. (18a 49), Maaseroth Anf. (48c 57), Maaser scheni 53b 30, Nazir VII Anf. (55d 54); Lev. r. c. 7 (2). - Megilla 72c 60: מאן דבעי נישמעינה מן הרא Mit der Formel ישמעינה מבאות מן... wird die Deduktion einer These aus einem Halachasatze eingeführt; s. Berach. 2b 2, 4b 58, 4c 36, Pea 15a 45, 16c 4, 17b 9, 17c 59, 17d 31, 18d 49, 56, 19b 48, 19d 18, Joma 43c 3, 41, 54d 21, Beza 63 a 15, Megilla 72 b 72. — Mit מה את שמע מינה wird gefragt, wieso sich eine These aus einem für dieselbe zitierten Bibeltexte ergibt, s. Pea 16 c 17, Terum. 44a 72, R. Hasch. 57 a 8,

¹ Die Parallelstelle j. Sanh. 28b69 hat dafür: אמייתי לה מן הדא S. oben S. 18. Ebenso entspricht dem מייתי לה להכא der Pesikta 38b12 in Pes. r. 63b: ממע לה מן הרא ² In j. Berach. 3b51:... אמע לה מן הרא ³ S. Ag. d. pal. Am. II, 280, 7.

Sota 19d 17, Nedarim 37d 41. — Ruth r. 2, 14: ... את שמע מינה תרתי ("du entnimmst daraus zweierlei"); Lev. r. c. 34 (8) dafür: אנן מינה תרתי

Beispiele für das hebrüische Verbum. Gen. r. c. 78 (10), zu Gen. 33, 5 (חנן), verknüpft mit Gen. 43, 29 (חנן): לפי ששמענו חנינה (חנן), verknüpft mit Gen. 43, 29 (חנן): לפי ששמענו חנינה (היכן שמענו להלן). ... לא שמענו במדה נוהיכן שמענו להלן היכן שמענו להלן. ... Pesikta 38b (vgl. Pes. r. 69a, Tanch. חקר 22), zu Ps. 99, 6: ... ובאהרן ... ובאהרן ... Pesikta 124a ... Pesikta 124a ... Pesikta 124a (Ruth r. 2, 12): ... שמענו שיש כנפים לארץ ... Tanch. B. שמענו שיש כנפים לארץ ... בשלשה מקומות שמענו שאדם משמיע תלמודו סמוך למיתתו (nämlich Prov. 22, 21; Koh. 12, 13; Hiob 10, 22). — J. Pea 18d 16: ... שמענו שיש לך לשמוע (Simon b. Lakisch, zu einem Agadasatze Jochanans) יש לך לשמוע: גדולה מון

Im bab. Talmud ist eine häufig angewendete Formel ਨਮਾਨ ਸ਼ਹਦਾਂ ("entnimm daraus"); mit ihr wird eine aus einem Halachasatze sich ergebende weitere These, sei es allgemeinen Charakters, sei es speziellen Inhaltes, eingeleitet. So beginnt die Erörterung von M. Berach. II, 1 mit den Worten: מעות מצות מצות צריכות כוונה (Berach. 13a). Als Resultat einer Diskussion lautet die Formel so: שמע מינה . . . שמע מינה (s. Berach. 2b unt.); oder kurz שמע מינה . . . שמע מינה מינה (s. Berach. 27a, Sabbath 144b). — Berach. 11a: . . . מינה (von selbst ist daraus zu entnehmen, daß). An einen Fall aus der religiösen Praxis Bab's knupft sich die Bemerkung: שמע מינה תלת (entnimm daraus drei Thesen); es wird dann jede besonders mit der Formel שמע מינה eingeführt (Berach. 27a). Ebenso Pesach. 4a, an einen Bericht über die Ankunft Rab's in Palästina bei seinem Oheim Chija. Mit שמע מינה חלת knüpft Huna b. Josua seine Folgerungen an einen Mischnasatz an, Pesach. 98a. S. auch Pesach. 107a, Jebam. 46 b, Temura 26b; Erubin 101 b: שמע מינה מהאי מתניתא הלת; Pesach. 5 b: מינה מדר' עקיבא חלת. — Eine ähnliche Formel ist: שמעת מינה 2. So beginnt die Erörterung der M. Sota VII, 7 mit den Worten: שמעת מינה חולקין כבוד לתלמיד (Sota 40b); die der M. Pesachim VIII, 1 so: שמעת מינה יש ברירה. S. auch B. Kamma 88a: . . דשמעת מינה תרי (in bezug auf einen Bibeltext). - Meila ולa, zu Lev. 5, 15: מהאי קרא קרשי בוק הבית שמעין מינה קרשי מובח לא שמעין מינה ברק הבית שמעין מינה (— Jebam. 76 b (Schluß einer Diskussion); אלא מהא ליכא למישמע מינה. — Pesach. 44b: מדרבנן נשמע לר' עקיבא.

Die persönliche Belehrung, durch die jemand in den Besitz eines Halachasatzes gelangt ist, wird so betont: "Ich habe von ihm selbst gehört". Sukka 12a (Jakob): שמעית מיניה דר' יותגן תרתי (Gittin 33 b (Samuel b. Jehuda): שמעית מיניה דר' אבא הרתי S. auch oben Art. שמיע ל.. Berach. 16a (Frage Raba's

¹ S. Die Ag. d. pal. Am. I, 228, 3.

2 Da die Formel gewöhnlich mit der Abbreviatur D'w geschrieben ist, läßt sich nicht genau bestimmen, wann ypw und wann nypw zu lesen ist.

an einen älteren Amora): מרדי שמיע לך בהא (hast du etwas hierüber gehört?); ebenso M. Katon 16a (Frage Abajis). Sabbath 89a (Frage eines Gelehrten an Kahana): מי שמיע לך מאי הר סיני (hast du gehört, was der Name des Berges Sinai bedeutet?); Erubin 21a (Frage Chisda's an einen Agada-Ordner, zu Hoh. 7, 14): מי שמיע לך הרשים וגם ישנים מהו .— Sabbath 84a (Aschi): אנא לא שמיע לי הא דרבה בר רב הוגא וקיימתיה מסברא; vgl. auch Berach. 57b unt. — Erubin 77 b (Frage Aschi's): . . אשטיע לך הא , ebenso ib. 78 a. -- Schebuoth 16 a: מר מאי דשמיע ליה קאמר ומר מאי דשמיע ליה קאמר. — Berach. 55 b. Drei bab. Amoräer sitzen zusammen und kommen überein: כל חד וחד מינן לימא מילתא דלא שמיע ליה להבריה; s. Ähnliches Erubin 64a. - Von Joseph, dem blinden Schulhaupte von Pumpeditha, wird mehreremal berichtet, er habe über gewisse Halachasätze sich geäußert: אשמיע לי הא שמיע לי, worauf ihn Abaji daran erinnerte, daß gerade er den betreffenden Satz gelehrt habe. S. Erubin 10a, 41a, 66b, 73a, 89b, Nedarim 41a, Makkoth 4a, Nidda 39a, 63b. — Chullin 39a, 139a (in bezug auf einen zwischen zwei Äußerungen Simon b. Lakisch's gefundenen Widerspruch): מאן. — Berach. 25b: מאן. — Berach. 25b: מאן .. היינו דשמענא ליה לרב יהורה דאמר :Jebam. 77b (Joseph). שמעת ליה דאמר מא קאמד ... ולא ידענא מא קאמד ... - Besondere Erwähnung verdient noch die ungemein oft vorkommende Formel you an ("komme, höre", mit der die Beantwortung einer Frage eingeleitet wird, sei es durch Hinweis auf eine tannaitische Tradition, sei es auf eine andere Überlieferung (s. Sabb. 22b; 29a). - Aphel. Arachin של לאשמועינן: Kethub. 71 a ob.: כהנת אתי לאשמועינן. — Sehr häufig ist das Partic. des Aphel in der Formel אָם משמע לן), "er läßt uns verstehen". Pesach. 89a: .. לואי קמשמע לן הא קמשמע לן. S. noch den folgenden Artikel. 1

לשְׁתָּח, der aus dem biblischen Textworte ohne weiteres sich ergebende Sinn, der Wortsinn. J. Berach. 11d 4, zu Deut. 33, 28: מלא כמשמעו קול, Gen. r. c. 1 (5), zu האלמנה, Ps. 31, 19: מלא כמשמעו ; s. ib. 31 (6), 44 (6); Lev. r. c. 34 (6): von den fünf Bezeichnungen für den Armen ist יעני כמשמעו ; Schir r. 3, 3: von den Namen der Prophetie bed. איים etwas Schweres, יכמשמעו ; s. noch ib. 3, 10; 4, 14; Echa r. 1, 16 g. Anf.; Koh. r. 1, 4; 2, 5; Tanch. ib. 3, 10; 4, 14; Echa r. 1, 16 g. Anf.; Koh. r. 1, 4; 2, 5; Tanch. 17, 28f. — Pes. r. 12a: מושמע שנאמר יוכי אין אנו יודעים .. מה הלמוד J. Orla Anf. (60 c 57), zu Lev. 19, 25: הומון און יודעים .. מה הלמוד 11c unt.; Gen. r. c. 36 (6), zu Gen. 9, 23: הודע שערות ודיהם על פניהם ממשמע שנאמר וילכו אהורנית איני יודע שערות : הוא אלא מלמד שנתנו ידיהם על פניהם ממשמע שנאמר וילכו אהורנית איני יודע שערות : 36 (6), zu Gen. 9, 23: אלמד שנתנו ידיהם על פניהם מושמע קרחה כל שהוא לא מלמד שנתנו ידיהם על פניהם Eikkurim .. שווא אלא מלמד שנתנו ידיהם על פניהם .. Bikkurim .. Bikkurim

¹ Beispiel für den Ithpeel, Erubin 65a: מכדי חני קראי משתעי כמר ומשמעי בין למר בין למר בין למר 2 Variante (auch j. Chag. 77 c 23) איני בייני בייני למר בשמועו בשמועו בשמועו בשמועו בייני למר בייני למר בייני למר בייניי
64d 70, 72, zu Deut. 26, 13: משמע העליון במשמע (ib. Z. 68 bloß: היכן הוא משמען של דברים: ib. היכן הוא משמען של דברים; ib. היכן הוא משמעו של דברים: יוא משמעו של דבר ברישן: - Plural. Schebuoth - 34a 29; משמעות דורשין: Joma 43a 7: משמעות ביניהון

Seltener ist das mit מְשְׁמָע gleichbedeutende אָשְׁמוּע. Sabb. 4c 23, zu M. Sabbath II, 1: ולא בפתילת המדבר כשמועה; s. auch ib. 14c 33.²

Von dem hebr. Substantiv אָשָׁלָם ist zu unterscheiden אָשָׁשָׁם, das Part. Aphel des aramäischen Verbums, das im bab. Talmud in vielfacher Anwendung vorkommt.3 Die Formel מאי משמע bed. "was läßt entnehmen" (woher weiß ich); der Obiektsatz dazu ist aus dem Zusammenhenge zu ergänzen. S. Berach. 5a, wo Ps. 149.6 auf das Lesen des Schema am Abende gedeutet wird. Dann folgt die Frage: משמע משמע, d. h. woher weiß ich, daß sich dieser Vers auf das Lesen des Schemas bezieht? Antwort: Aus dem vorhergehenden Verse ("auf ihren Lagerstätten"); s. auch ib. 11a, 27a, Joma 54 a ob., Sukka 25a, Nedar. 39b. Die volle Formel s. z. B. Sabbath 53b unt.: דכתיב Antwort: מאי משמע דהאי שחווות לישנא דנלוי מית זונה . . (Prov. 7, 10). Ib. 54b: מיכון לישנא דמיכף איי משמע דהאי נימון לישנא דמיכף . . (Prov. 7, 10). דכתיב הלכף כאנמון ראשו (Jes. 58, 5). S. auch Erubin 65a, zu Hiob 41, 7; Joma 10a, zu Jerem, 49, 20. -- Berach, 52 b: מורא נמי דברא משמע (das Partiz. אבורא בורא (das Partiz. בורא die Vergangenheit); Joma 38b, zu I Sam. 2, 9: חסידו מובא משמע (Frage: 'ה bedeutet doch mehrere Fromme?); Nedarim 55a (mehrere Beispiele); Bechor. 3a. — סשמע הכי ומשמע, Nedarim 30b, Jebam. 102b, Sota 31 a; Baba Kamma 3a: שמע רגל ומשמע שן. — Pesach. 66a: מוערו לא משמע ליה. — Nazir 13a: אריכוריה משום דמשמע להו קראי :Gittin 45 a. משמע או אנופיה משמע.

speziell die der nachtannaitischen Zeit. Das Wort wird sowohl hebräisch, als aramäisch angewendet; als aramäisch erscheint es oft im Stat. emphaticus (שמועהא). Die der tannaitischen Tradition gegenüberstehende amoräische Halacha wird mit unserem Worte bezeichnet in dem Satze, mit welchem, nach j. Chagiga 79 a 41, die babylonischen Gelehrten eine Frage Kahana's beantworteten: שמונית משנה שנינו משנה שנינו. Gewöhnlich steht מתניתא.

י Sch. tob zu Ps. 18 (18), zu Deut. 7, 23: י משמע אור הריה מהומה נדולה תרי במשמע (1. ערי במשמע). Vielleicht aber ist das אַשְּׁמָשׁ des bab. Talmuds zu verstehen. Dasselbe gilt wohl auch von dem vereinzelten מהרה הכתוב, Tanch. A. למשמע אחר הכתוב 5 (zu Ezech. 8, 3). 2 S. noch S. 221, Anm. 2, 3. 3 Jastrow (Col. 1599a) macht unnötigerweise ein Partic. pass. des Aphel daraus.

der שמועה gegenüber. Maaser scheni 53 c פי תמן אמרין בשם רב מתניתא (dasselbe Beza 63b ss); חסדא ולא ידעינן אם מן שמועה אם מן s. ferner Demai 22 d 25, Terum. 45 c 38, Orla 63 a 66; Gittin 50 a 43. — Kethub. 29 b 22 (Mani zu Chananja): אנא אמרי שמועה ואת אמרת מתניתא תיבמל שמועה מקמי מתניתא במל שמועה מקמי מתניתא . — Im Gegensatze zu der auf eigenem Erkennen beruhenden Meinung, j. Megilla 74 b 3 (Hela zu Zeïra), אנא אמר מן שמועה ואת אמר מן דיעה. 1 — Terum. 45 c 33, 45 d ו: מרי שמועתא (Plural). — Schebiith 37 c 30: דמר ש' בשם דועיר מניה; Sabb. 3a 49, 15a 41, Kidd. 61a 66: מיניה; Moed Katon 83 c 46 (von Meir berichtet): ואמר שמועתא מו שמיה וה עומד :Hesachim 33b 45; דר' ישמעאל ולא א' ש' מן ש' דר' עקיבא ; — Pesachim 33b א שמועתן של ר' יוחנן ושל : Sch. tob zu Ps. 1 (16): שמועתו של ר' יוחנן ושל ר"ש בן לקש; Schebiith 37 c 62 (in bezug auf zwei übereinstimmende Halachasätze Josua b. Chananja's und Simon b. Jochai's): יהושע ה אמרה שמועה ור"ש בשם גרמיה אמרה (ebenso Orla 61b 72); Pea 17b 12: ר' חייא :Sukka 52a 34 ה' יוסי בי ר' בון בשם ר' יותגן אמר שמועתא אתא ר' יעקב בר אבדימי :Ruth r. 1, 1: אתא ר' יעקב בר אבדימי יועבריה ש" (בעה שמועה מן שמיה: Pea 15d 32 (= Kidd. 61c 8); ועבריה ש" - Kidduschin Ende (66d): ר' אלעזר חשש להרא שמועתא; Sabbath 3a 46 (Kidduschin 61a 65): לית אנן צריכין חששין לשמועתיה דרב ששת ובאש לר' אלעור (51a 35): דהוא נברא מפתחא. — Schekalim 47 c 24 על דלא אחזר ליה ר' סימון שמועתא. — Eine Regel Jochanans lautet אם יכול אתה לשלשל את השמועה עד משה שלשלה :(Sabbath 3a 38): ואם לאו תפוש או ראשון ראשון או אחרון (Jose): . . . הלואי הויין כל שמועתיי בריין לי כהדא אילין שמועתא דהכא, Schebiith 34c 38, Terum. 47a 56, Orla 62a 72.

Das im bab. Talmud gewöhnliche aram. Substantiv קּמֶעָהָא (s. den folgenden Artikel) findet sich in palästinensischen Quellen nur selten. Lev. r. c. 29 g. E. מרא דשמעתא; Jebam. 9 b 43: אמר אמר S. auch oben Art. שמעתתא

Chullin 137 b (Jochanan): מפי שמועה אמרה מפי חני זכריה ומלאכי (in bezug auf eine Halacha Jose b. Chalaftha's); Bechor. 58 b, Jochanan dasselbe (אמרוה) in bezug auf die Halacha's mehrerer Tannaiten; Nazir 53a, Jakob b. Idi dasselbe. — Chullin 54a (Simon b. Lakisch): אמר הוה האיש למוב שאמרו (Bechoroth 31 b (Bab): אמר דוד ... יאמרו דבר שמועה מפי בעולם הזה (Bab): אמר דוד ... יאמרו דבר שמועה מפי בעולם הזה tradierten Ausspruch Simon b. Jochai's). — Erubin 64a (in einem Ausspruche Acha b. Chanina's): האוו אינה נאה ווו אינה נאה מוו שמועה s. die Sätze Kahana's und Eleazars in Sanhedrin 88a.

¹ Vgl. die Gegensätze MTD1 und MTD. 2 S. Frankel, Mebo 16 bf.

י Variante: ש הששאו. Hier ist von einem Agadasatze die Rede.

⁴ S. oben Art. yap. 5 S. Die Ag. d. pal. Am. III, 4, Anm. 4. 6 S. ib. I, 261.

KAUCE, KNAUCE. - Neben Kruno. Bechoroth 37b, in bezug auf eine Halacha des Amora Samuel behauptet Safra: אים אחר לה Samuel behauptet Safra: אים אחר אים אחר אים אוויים או Jehuda: מתניתא אפר לה; Nidda 26a: תלת פתניתא ותרתי שפעתתא; Beza 28b: .. אמעתא .. שמעתא במערא מתגיתו ומתניתא שמעתא bed. א שמעתא den halachischen Teil der Vorträge. 2 Sota 40a: ר' אכהו דרש באגדתא ר' חייא בר אכא ד' בשמעתא; Sanh. 38b (von den Vorträgen Meirs): אוילתא שמעתא חילתא שמעתא הילתא אנדתא. S. auch B. Kamma 60b. — Vom Halschastudium heißt es Sabbath 10a: ppp 11771 בשמעתא (בשמעתא Erubin 43b: תודי לתחום (Pesach. 4a: בשמעתא רילמא משכא ליח שמעתיה. — Baba Kamma 17a: איז שמעה (um halachische Fragen zu stellen). - Makkoth 11 b: למישקל ולמימרא בשמעתא בהדי, ebenso Sota 7 b. --In der Regel bedeutet aber KANDW den einzelnen halachischen Lehrsatz. Eine Regel in bezug auf die Nennung der Tradenten eines durch eine Kette von כל שמעתא דמתאמרה בי : Tradenten bezeugten Halachasatzes lautet (Nazir 56 b): כל תלתא קרמאי ובתראי אמרינן מיצעאי לא אמרינן (das mittlere Glied der Kette nennt man nicht). - Im Folgenden sind verschiedene Beispiele für die Anwendung des Wortes zusammengestellt. Jebam. 24 b, 109 b: בי ניים שכיב רב אמר להא ש'. — Nazir 15a: אמרה לשמעתיה (s. auch Chullin 100a, 108a). — Sabb. 86b, 100 b und sonst: 'ש' דרב קמיה רשמואל .-- Sabb. 53a: יתיב וקאמר לה להא ש' Sabb. 10 b: כל מאן דאמר לי ש' חדתא משמיה דרב. — Sota 19 a: לא תיתב אכרעד עד אנמר לש' מפומיה דמרה .3 — Nidda 48a: אנמר לש' מפומיה .— Berach. 33 b, 38b: דייק ונמר ש'. — Erubin 15a, Baba Bathra 84b: רמי האי מדרכנן כדלא נמרי אינשי ש'. – B. Mezia 22 b, Nidda 58 b: רשמעתך באם 'באם להא ש' באם להא ש' באם , — Jebam. 91 a: רשמעתך הדר מר משמעון לא אולה. — Berach. 40a: הדר מר משמעתיה: s. auch B. Bathra 51b. — Nidda 25b: כמה מעלייא הא ש' .- Berach. 14b: בה רב ביבי בשמעתיה; s. auch Kethub. 21a, Scheb. 45b. — Chullin 124a: מולול בשמעתיה דר' יוחנן. — Ib. 86b: א"ר אלעזר לש' בי מדרשא ולא: Jebam. 96 b. א"ר אלעזר לש' בי מדרשא ולא רכי יוחנן . — Sanh. 51 b: סוניא דשמעתא. — Sota 21 a: דסלקא ליה ש מאן מרה דש' .- Kethub. 21b: הא ש' דעד נעשה דיין. -- 1b. 50a: מאן מרה דש. דאושא. - B. Mezia 84a: רווחא שמעתא. - Pesach. 3b: שיתון האי ש' כנדי מסנקן.

Beispiele für den Plural. Pesach. 62b (über Beruria, die Tochter Chanina b. Teradjons): אות מאה ביומא מתלת מאה דבריה תלת מאה שמעתתא ביומא מתלת מאה ברותא. — Chullin 42b: שב שמעתתא בלתא ככל הני שמעתתא בלתא ככל הני שמעתתא בא שמעתתא דברים. — Berach. 48a, Sabb. 24b, 140a: אולית הילכתא ככל הני שמעתתא דררדף: — Sabb. 142b: במה חריפן שמעתתא דרדיף Sabb. 82a: בתחרון שמעתתיה בשנתתיה: s. auch Keth. 62b, Kidd. 29b, Nidda 14b. — Gittin 41a: ש' דלא שפירן שליה — Berach. 56a: שמעתתיה בשנת בא המה בלומי — B. Bathra 22a: הני ש' דמעשר בהמה בפומין: — Moed Katon 25a (von dem verstorbenen Safra): מפומיהו דכולהו רבנן ומפומיה דרי מאיר לא קאמר.

¹ Zu Tann. Term. S. 192 erg. Bar. Baba Bathra 145b: עלי שמועות und בעלי שמועות. 2 S. Die Ag. d. Tann. I ², 488. ³ S. Die Ag. d. pal Am. III, 600, s. ⁴ S. Die Ag. d. pal. Am. I, 262, 2.

ער בל מקום (בל מקום בברייתו של בל מקום בברייתו של Tanch. בל מעם משמש קרש וחול — Tanch. צו 12 (zu Prov. 3, 35): הפסוק הזה משמש בברייתו של עולם (der Vers wird dann auf die Anfänge der Menschheit, Noach und seine Söhne, gedeutet).

Rosch Hasch. 3 a (Simon b. Lakisch): כי משמש בר' לשונות. 3 Schebuoth 49 b statt dafür . . משתמש. . . 4

II. Kal: tradieren, lehren, Schir r. 1, 2: אמר ר' ברכיה שנה לי הלבו .— Hiphil. Echa r. 1, 6: אחד השניני פרק הקריני דף אחד השניני פרק אחד s. Levy III, 288a.

III. Piel: ändern. Pes. 37a (Pes. r. 62b) zu Ps. 82, 7: הקב"ה שנה עליהם את הדברים. — Nithpael: geändert werden, sich unterscheiden. Tanch. מה נשתנה ערבנו מכל הערבנות 8 Anf.: מה נשתנה ערבנו

Zu I. ושנוי בנביאים s. unten Art. הורה. Sanh. 59a (Jose b. Chanina); כל מצוה שנאמרה לבני נח ונשנית בסיני. — Zu II. Kal. Eine nicht sehr häufige Formel lautet: כאן שנה רבי; mit ihr wird angegeben, daß Jehuda I an dieser Stelle der Mischna eine nicht ausdrücklich ausgesprochene, aber aus ihr zu entnehmende Lehre gegeben hat. Jebam. 11 b, 44 a (Joseph), ib. 41 a (Simon b. Lakisch), Kethub. 98b (Rabba b. Abuha), Kerith. 18b (Simon b. Lakisch). — Jebam. 50a (Joseph): כאן שנה רבי משנה שאינה צריכה. — Nidda 62b (Simon b. Lakisch): חייא מנא ליה. Die genauere Form dieses das Verhältnis der Baraitha zur Mischna kennzeichnenden Fragesatzes lautet: וכי רבי לא שנאה ר' חייא מניין לו; s. Erubin 92a (Aschi), Jebam. 43a (Abahu). — Chullin 85a (Joch.): ראה רבי Sabbath 112b, Erubin 24a (Jochanan zu Chizkija): רבי שנית לנו. — Pesach. 84a (Joch.): אני שונה אותה; Kethub. 74a (Joch.): אני שונה שונה. — Sanh. 38b: לא שנו אלא, in bezug auf M. Aboth II, 19. — Kidd. 75a: . . . הלל שנה . — B. Bathra ולולן שנינו :ib. 19a; שנינו :Berach. 5b, 17a; שנינו ib. 19a; ולולן שנינו במשנתנו . — Niphal. Sabbath 123b: זו משנה משנה בשנית נשנית נשנית נשנית נשנית בשנתנו; Pesach. 19a (Joch.): מערותו של ר' עקיבא נשנית משנה זו .- Hiphil. Makkoth 10a (Zeïra): סכאן שלא ישנה אדם לתלמיד שאינו הנון. Jedoch wird das Verbum wohl im Kal

¹ S. ib. 263, 5.

2 Zu Tann. Term. 193: Bar. j. Nazir 51d 33: כל; ib. Z. 34, 42, 42, 48, 54 ähnliche Beispiele.

3 S. Die Ag. d. pal. Am. I, 375, 2.

4 S. auch Frensdorff, S. 12; Die Anfänge der hebr. Grammatik, S. 11.

5 S. ib. II, 454, 3; Theodor z. St. (S. 21).

Bacher, Terminologie II.

Die im bab. Talmud so häufige Formel איש שנא (was ist der Unterschied?) ist tannaitischen Ursprungs. In M. Kerithoth I, 6 beginnt in einer Diskussion zwischen der Schule Schammais und der Hillels die Frage der letzteren mit הָּיָה שִׁנְּה (so schreibt ed. Lowe die Abbreviatur ש"ם aus); ebenso heißt es in einer Diskussion zwischen Joseph b. Chalaftha und den Gelehrten (M. Menach. II, 1): הַּבְּח (שֵּנָה הַּנִּה שִׁנְּה (שֵּנָה הַבְּח בַּבְּח שִׁנְּה בְּעִה שִׁנִי בּּבְּח שִׁנְּה שִׁנְּה (שֵּנָה הַבְּח בַּבְּח שִׁנְּה בְּעִּה שִׁנְּה בְּעִּה שִׁנְּה בְּעִּה שִׁנְּה בְּעִּה בְּעִה שִׁנְּה בְּעִּה בְּעִה בְעִה בְּעִה בְּעִה בְּעִה בְּעִה בְּעִה בְּעִה בְּעִה בְּעִה בְּעה בִּעה בְּעה בִּעה בִּעה בִּעה בִּעה בִּעה בִּעה בְּעה בְּעה בִּעה בִּעה בְּעה בְּעה בְּעה בִּעה בְּעה בְּעה בְּעה בִּעה בְּעה בְּעה בִּעה בְּעה בְּעה בְּעה בְּעה בְעה בְּעה בְּעה בִּעה בִּעה בְּעה בְּעה בִּעה בְּעה בְּעה בְּעה בְּעה בִּעה בְּעה בְּעה בִּעה בְּעה בְּעה בִּעה בְּעה בִּעה בְּעה בְּעה בְּעה בִּעה בְּעה בְּעה בְּעה בִּעה בְּעה בִּעה בְּעה בְּעה בִּעה בְּעה בִּעה בְּעה
Pael: ändern. Kidduschin 35b, zu Lev. 19, 27 (wo זקנם zu erwarten wäre und קונן gesagt ist): מרשני קרא בדיבוריה; Horaj. 20b, zu Lev. 4, 22 (אשר) הוcht הוcht הוcht הוcht שמני קרא בריבוריה. — B. Kamma 65a, zu Exod. 22, 3 מרהוה ליה: מיה תרתי (תמצא בים מינה תרתי): מרהוה ליה ביבוריה בהימב ש"מ בים תחקור ושני קרא בריבוריה בהימב ש"מ. למיכתב דרוש תרווש או חקור תחקור ושני קרא בריבוריה בהימב ש"מ.

Widerlegung, Antwort. Substantiv zum Vorhergehenden. Sabbath 3b:

¹ Vgl. שניתי, Mal. 3, 6; ישנא, Echa 4, 1.

² S. Tosafoth z. d. St.

ורמשני לך שינויא דלאו שינויי ראבי: — Temura 6a: ורבא השתא דשנינן כל הני שינויי ראבי: — Jebam. 91b (Frage): הואשינויי ליקו וליסמוך — Kethub. 42b: שינויא דחיקא שינויא דחיקא; ebenso B. Kamma 43a, 106a. S. auch Art. דחק.

Aramäisch. בההיא שעתא, Schir r. 5, 5.

שער, Piel: abschätzen, ermessen. Sabbath 4d 48, Sukka 55b 55 zu Exod. 27, 20: קיוב להעלות גר תמיד שיערו לומר שאין לך עושה שלהבת אלא פשתו בלבד.

אם כן נחתה דבריך לשיעורין Bubst. zum Vorigen. Die Einwendung אים כן נחתה דבריך לשיעורין wird gemacht, wo in einer religionsgesetzlichen Norm eine Maßbestimmung nicht absolut gegeben, sondern von der Beschaffenheit des Einzelfalles oder der in Frage kommenden Personen abhängig gemacht wird. S. Chullin 9a, 32a, Sabbath 35b, Megilla 18b, Gittin 14a, Baba Bathra 29a.

りか. S. Art. 910 E., S. 137.

איש schön, richtig; dasselbe, was im jerus. Talmud אוא (oben, S. 73). Sabbath 82a, R. H. 26a: שמיר קאמר ר' יוםי Joma 13a (Frage): שמיר קא אמרי ליה ליה אותר בי יוםי שמיר קא מיתיב ליה שמיר אלא ל . . . מאי איכא - Sabb. 146b: מימר - אמי שמיר אלא ל . . . מאי איכא - Besonders häufig ist die Formel שמיר דמי (es erscheint richtig); s. Berach. 15b, Sabb. 19a, 25a.

שקל, Kal: wägen, für gleichwiegend halten oder gl. nennen. Koh. r. 1,4 (Jochanan), zu I Sam. 12, 6, 11: שקל הכתוב שלשה נרולי עולם - Gen. r. c. 13 (-), nach Hiob 5, - (Hoschaja): קשה היא נבורת נשמים שהיא שקולה כנגד כל מעשה ברא (Pea 15 b - 55: שלות הומילות הסדים שקולות כנגד כל מצותיה של תורה - 35: צדקה וגמילות חסדים שקולות כנגד כל מצותיה של תורה - 35: צדקה וגמילות חסדים שקולות כנגד כל מצותיה

ת

תְּבְרָא, Widerlegung. Chagiga 79 b זייבה מתניתן מינה קיומה מתניתן מינה קיומה. — Gen. r. c. 30 (8): אף היא לא תברא (Jochanan auf einen Einwand, der gegen eine von ihm ausgesprochene These erhoben wurde); dass. Esther r. 2, 5 (הברה). — Das Partizipium des Verbums (אובר – הָבָר, oben S. 213) findet sich j. Taanith 66a 33 (Jose): כיל אילין מילייא לא מסייען ולא תברן.

In der Formel או מברא מי ששנה זו לא שנה וו לא שנה שותרא den Widerspruch, der zwischen den beiden Teilen eines Mischnasatzes obwaltet (der eine bricht, widerlegt den andern; s. oben das zweite Beispiel des Art. שבר und der dadurch beseitigt wird, daß man verschiedene Urheber annimmt. Zumeist bedient sich dieser Formel Eleazar b. Pedath: Sabbath 92b, Jebam. 108b, Keth. 75b, B. Mezia 82b, Chullin 16a, Kerith. 24b; aber auch Samuel (Jebam. 108b), Zeïra (B. Kamma 47b) und Jirmeja (ib. 13a, 30b).

תה", Peal: erstaunt sein über etwas, darüber nachsinnen (vgl. Gen r. c 2 g. E.: ושב ותוחה, von Ben Zoma). Bei einigen durch Amoräer aufgeworfenen Fragen findet sich die Einführungsformel ההי בה ר' יותנן S. תהי בה הי יותנן B. Kamma 112b, Keth. 107b, Kidd. 55b; ferner Eleazar: B. Kamma 76b, Erubin 66a; Simon b. Lakisch: Zebach. 13b; Zeïra: Chullin 5b; лап. Егиbin 66a.

אף, Adverbium, apokopiert aus אוב (בי hebr. אשור), wiederum, ferner. — Eine Frageformel lautet: אותו ליכא והא איכא, Berach. 19 a, Megilla 11 b.

¹ S. die "halachisch-kritische Studie über den Begriff von אתברש von Horowitz, Monatsschrift, 1887, S. 362 ff., 452 ff. 2 Die Erklärung Raschi's zu תהי את, Erubin 66a (מעיין ומחשב לרעת מעמו של דבר), geht auf die Bed. "riechen" zurück. 3 Diese sonst nicht bezeugte Pael-Form bed. die Antwort auf die Einwendung.

Als Subjekt sind die Mitglieder des Lehrhauses, die Führer der Diskussion, hinzuzudenken. Im Singular entspricht z. B. מיחיב רב יוסף, Sabbath 121 b.

TIM. der Pentateuch: die ganze heilige Schrift: die Gesamt-Aus dem palästinensischen Talmud heit der jüdischen Lehre. seien zunächst diejenigen Ausdrücke hervorgehoben, in denen die Thora, als die Quelle des Religiosgesetzes, personifiziert erscheint. zumeist mit Hinblick auf eine bestimmte Textstelle des Pentateuchs. Sehr gewöhnlich אמרה חורה אמרה oder התורה אמרה. Pea 18b 42: ומשום שאמרה תורה לא תכלה פאת שדך (Lev. 23, 22). Weitere Beispiele für (התורה) אמרה תורה mit darauffolgendem Bibeltexte: Joma 43a 73, Chagiga 78b 54, Jebam. 2c 8; mit darauffolgender These ohne Bibeltext: Maaser scheni 54c 16 (... מורמיהו), R. Hasch. 56c וא (הקריבהו). Beispiele für התורה mit darauffolgendem Bibeltexte: Bikkurim 63c 75, Sabbath 12d 67, Sukka 51d 14, 49, Sota 19c 26, Gittin 46b 22, Sanhedrin 22d 4; ohne Bibeltext: Sabbath 2 c 45, Jebam. 2b 32. — Nedarim 41 b 63: מלא דייך מה שאסרה לד התורה. — Gittin 50a 57: שאסרה לד התורה. — Rosch Hasch. 57c 30: דברה התורה בכל לשון .- Kidduschin 62a 60: הקישה הת' ב. — Ib. 63a 66: הקישה הת' . — Schebuoth 38c 36: . . ב התירה התורה ב . . . R. Hasch. 56c 39: התירה 'הח; Maaser scheni 52d 48: 'התירה הת'. — Ib. 54c 8, Gittin ופטרה הת' .Sanh. 26a 55: חמן התורה זיכת אותה בנימה .- Sanh. 26a 55: הת' קראה ... – הת' קראה ... – Terum. 47d 41: הת' קראה הת' מים; Joma 45a 28: התורה ק' אותה אכילה; Chag. 79d 40: הת' קראת אותו סרסע; ib. Z. 45: הת' ק' א' מימלמל; Nazir 51d 22: 'הת' ק לאשכול תירוש; Lev. r. c. 19 (5): הת' קוראה אותה נדה . — Sabbath 12d 14, Pesach. 31d 69, Jebam. 2c 10: הת' ריבת. — Gittin 45d 48: בהואיל ולא שיחררתו הת'

Mit מְדְבֵר תּוֹרָה oder תְּדְבָר תּוֹלָה wird der auf biblischer Grundlage beruhende Charakter einer Halacha angegeben. Beispiele für מדבר תורה Demai 25c 20 (מד ת'נרשין שאינן); ib. 44, ebenso Kidd. 61 c 71 (מבר תורה Deut. 30, 5: מדי תורה אף ירושתך מד" ת'נחתר מד" ת'נושת אבותיך מדבר תורה אף ירושתך מד" ת' (מה ירושת אבותיך מדבר תורה אף ירושתך מד" ת'

אלה מדבר תורה שביעית מדרבן) 39a 73 (והיאך אני פומרה מד"ת) אין אדם יורש); 39 c 48; Sota 24d 50, 52; Keth. 32b 1 אין אדם יורש) מדבר תורה מדבר תורה); Nazir 56a 58; B. Mezia 9d 6 מדבר תורה) משות סוגיז . — Beispiele für das viel häufigere und zumeist ebenfalls in adverbialem Sinne verwendete דבר תורה: Kilajim 28c 28ff. (שלוקין עליו דבר תורה); Schebiith 34a 58; 39d 43; Terum. 41a 32, 42 d 38, 46 b 18, 15; Maaseroth 50 d 12; Maaser scheni 54a 87; Challa 57c 46, 59a 64; Sabbath 3a 64 (חיאת שמע ד"ת ותפלה אינה) ר"ח, 5c 11 (אבל בעירובי תחומין ד' ת' הן); Erubin 21a 66, 24d 7; Pesach. 28b 10. 30b 67. 33b 41: Joma 39d 27 (דבר תורה הוא): Rosch Hasch. 57b 38, 59b 25 (אין ד"ת הוא . . אין לית הוא ד"ת); Chag. 79b 15; Jebam. 10b 14, 13d 11; Keth. 27a 5, 33a 27; Kidduschin 58c 46; B. Mezia 12b 14; Baba Bathra 16b 39, 48; מדברי Sanhedrin 19b 40 (מייתי לה דבר תורה). — Zuweilen steht תורה statt מדבר תורה, s. Jebam. 15c 29; Keth. 36b 57. -- Oft genug steht blob תורה im Sinne von דבר תורה oder מדבר תורה. Kethub. 33a 44: חורה ווו אינה תורה 11: ebenso Nazir 56b 17: אף על :Schekalim 46 b 36 איסור ספיחים תורה :Schekalim 46 b 36 מקת בחצר בשבת :Maaseroth 49d 64: מי שאין שקלו תורה קולבנו תורה אינה תורה; Challa 59 b 68: הדא אמרה שהנשוך ת; Nazir 56 b 39: הדא אמרה שהנפלים תורה; Demai 25 c 73, 25 d 5: אמרה שהנפלים תורה; Schebuoth 33d 48: כולהון תורה הן. — Der Gegensatz zwischen biblisch begründeter und nicht auf dem Bibelwort beruhender Satzung wird durch דבר (דברי) חורה und (ן) bezeichnet. S. Erubin 25 a s מדברי תורה — מדבר תורה); Gittin 45d 2ff.; 47b 47 (— מדברי תורה) כל דבד שאיסורו דבר תורה . . . וכל) . . . Schebiith 37c וו . . שאיסורו מדבריהן); 39 c 54f.; Challa 59 c 16; 60 a 56; Erubin 21 a 63; Pesach. 27 d 39; Sukka 54a 31 ff.; R. Haschana 59 b 61; Gittin 45 c 73; Baba Kamma 7a 19. — Gittin 45c 31: הודבריהם עוקרים דברי תורה. — Andere Ausdrücke für jenen Gegensatz. Challa 59a 16: און הלכה למשה) Schebiith 33 b 52, Sukka 54 b 40 להלכה כאן לדברי תורה תורה . . דבר תורה); Nazir 57c 47f (מסיני . . דבר תורה). Schir r. 5, 14: חציו מתקנה :Gittin 44a 45 אם נתעלף אדם ברברי תורה והלכה יחציו מדבר תורה; ib. 46 c s8: ליתה מן התורה איתה מן התקנה; ib. 46 d 74:

י סופרים – דבריהם דברי מופרים . S. die Baraithaj. Kethub. Ende (36d): כתובת אשה מדברי תורה רבן שמעון בן נמליאל אומר אין כתובת אשה אלא מדברי מופרים, כתובת אשה מדברי תורה בין נמליאל אומר אין כתובת אשה אלא מדברי מופרים ל, כתובת אשה מדברי תורה בין צו ה. S. auch die Norm: אין דברי תורה בין בין הוא ה. דברי מופרים ב' ת דברי מופרים ב' ת דברי מופרים ב' ת דברי מופרים ב' ה. דברי מופרים ב' ה. אופן ברי מופרים ב' ה. Hasch. 19a und Parall. — Ferner den Ausspruch Jochanans über מופרים und דברי מופרים ברי תורה und ברי תורה ברי תורה - Am. I, 262, 1).

ר מאיר מחמיר : .1 Orla 61 d 13: תורה היא בשעה שאת יכול לקיים: .1 - Orla 61 d 13: בדבריהן כדברי תורה בשעה שאת יכול לקיים ולקיים ו"ת בשעה שאת אין יכול לקיים דבריהם וד"ת את מקיים דבריהם וד"ת את מבמל דבריהם ומקיים דברי תורה Durch Verbindung eines Wortes mit תורה im Genetivverhältnis wird der dadurch bezeichnete Begriff als biblisch begründet gekennzeichnet. Einige dieser Ausdrücke seien zusammengestellt. Kilajim 27c unt.: איסור תורה ; Nedarim 38d 18: הבקר תורה ; Pesach. 28a 11: איסור תורה (opp. ירושת תורה ; Keth. 32d 68, 33d 20: קידושר תורה ; Jebam. 20d 15: שיעור תורה ; Kidd. 59b 58: קידושר ת' ; עומאת תורה ; Keth. 33b 19, Schebuoth 37b 16: שכועת תורה ; Terum. 42a 56: שיעור תורה ; Nedarim 37b 74: תורה ... תרומת תורה ; איסור תורה ... oben S. 103; מודה של תורה ; oben S. 136².

Poetisch personifiziert erscheint die Thora in agadischen Dichtungen. Schir r. 4, 16: ישראל ישראל בקשת רחמים על ישראל בקב"ה בתחילה התורה מבקשת רחמים על ישראל בהן: Echa r. Prooem. 24: מיד באה תורה להעיר בהן: Esth. r. 3, 9 g. E.: מיד יצתה התורה בבנדי אלמנות ונתנה קולה בבכי לפני -... Dem Heidentum gegenübergestellt ist die Thora in einem Agadasatze (Aboda zara Anf., 39a unt.), wo die strengeren Vorschriften der Thora mit den laxeren des Götzenkultus verglichen werden: ... ועבודה זרה אמרה... 1

1

י Über ברו (רברי) ברו als Gegensatz zu ברו הברי oder בלה ב Tann. Term. 166. ברו Hierher gehört auch Bikkurim 64c בתורה בתורה בתורה - Hierher gehört auch Bikkurim 64c בתורה בתורה - 166.

³ S. oben S. 217, Z.7. ⁴ S. Die Ag. d. pal. Amor. III, 524, 7. Die dortige Angabe ist dahin zu berichtigen, daß die Ausführung über die beiderseitigen Vorschriften nicht zum Ausspruche Abba's gehört, sondern vielmehr dieser in eine anonyme Agada eingefügt ist, in welcher dem König Jarobeam eine das Volk zur Annahme des Götzenkultus verführende Rede in den Mund gelegt wird.

סוף S. Art. סוף.

Durch Vorsetzung zweier Präpositionen gebildet ist das Adverbium לְבְתְּתֶּלֶּה (eig. "für wie am Anfange"); es bedeutet: von vorne herein und wird gewöhnlich als Gegensatz zu דיעבר oder בריעבר augewendet. Dies ist aus dem Ithpeel von עבר עבר, tun, entstanden (שֶּׁנַשֶּׁשְׁה-hebr. שְׁשָׁבֶשֶׁ). Beispiel, Chullin 2 a, die Erklärung der ersten Worte der Mischna Chullin I, 1: הבל שוחמין לכתחלה ושהימתן כשרה

ווֹחְתָּחָ. S. Art. עליון.

תוֹבָה, Wort. Lev. r. c. 19 (2): תּוֹבָה של תיבה; ib. תִּוֹבָה; Schir r. 4, 12, zu den Gentilia in Num. 26 (של ת' צ. א. הראובני) Aboda zara 46a 26: ה"א בראש הת' ויו"ד בסופה יה מעיד עליהם מתוך תיבה : Aboda zara 46a 26: בחיבה אחת בה .— Pes. r. 153a: אחת מתוך תיבה : Koh. r. 12, 1: בתיבה אחת : Sch. tob zu Ps. 1 (6): אחת הכולל שם ושבח בתיבה אחת : s. auch oben S. 153, Art. בעשרים בו וארא .— Plural. Tanch. משרים : וארא היביות : s. auch oben S. 153, Art. עשרים : ווארא .— Tanch. A. שלש תיביות : ווארא (die 21 Wörter von האוינו bis סיד. Deut. 32, 1—3).

Aram. Lev. r. c. 1 (5): בסוף תיבותא.

Jebam. 13a: . . כל תיבה ². — Chullin 64b: תרתי תיבות; ib. 65a: "שתי ת',

אַתִיבְּתָּא, Erwiderung, Widerlegung, Einwendung. Substantiv zu אותיב, אתיב אתיב אתיב אתיב אתיב מותיב מותיב מותיב מותיב מותיב מותיב הדר עברינן תיובתא הדר עברינן עברינן (Ula): אין מותיב הדר עברינן תיובתא הדר עברינן עברינן מעשה (עוברא במותיב במותיב במותיב מותיב מותיב (Var. מותיב מותיב במותיב במותים במ

תְּלְבֶּח (nach Jastrow, col. 886b, Imperf. Ithpeel von אַנָּח (nach Jastrow, col. 886b, Imperf. Ithpeel von אָנָה (חבר הַתְּבָּח בּיִּה (nach Jastrow, col. 886b, Imperf. Ithpeel von אָנָה (חבר הַתְּבָּח בּיִּה (חבר הַתְּבָּח בּיִּה וּבִּיה (חבר הַבְּּח בּיִּה וּבִּיה (חבר הַבְּּח בּיִּבְּח בּיִּבְּח בּיִּבְּח בּיִבְּיה (חבר הבּיִּבְּח בּיִבְּיה בּיִבְּיה (חבר הבּיִבְּח בּיִבְּה בּיִבְּיה בּיִבְיה בּיבְּיה בּיבְּיה בּיבְּיה בּיבְּיה בּיבְּיה בּיבְּיה בּיבְיה בּיבְּיה בּיבְיה בּיבּיה בּיבְיה
¹ S. Die Ag, d. pal. Am. I, 486.

² S. Tann. Term. S. 129.

wie das oben (S. 124) besprochene גיהא (es ist befriedigend, richtig) und pflegt ebenfalls mit הא תינח קרבן אנשים קרבן: Pesach. 89a: התינח מקלי ואילך מעיקרא וער קלי מאי איכא למ: ib.11a: 'התינח מקלי ואילך מעיקרא וער קלי מאי איכא למ: Berach. 6 b unt.: תינח בחד ביתא בשאר בתי מאי

תלה, Kal: anhängen, abhängig machen 1. J. Nedarim 37d 12 (41 b 41), zu Num. 30, 2: חלה הפרשה בראשי המסות. — Schir r. 1, 1: הלה הפרשה בראשי המסות. — Niphal. Koh. r. 2, 1: עתלית נבואתן בעצמן (s. oben S. 193, Art. (קנתורין). — Sch. tob zu Ps. 8 (1): בד' לשונות נתלה ברשמים (Schir r. 8, 14 hat בשמים לנתלה בבציר בקציר ביולדה בבשמים (נתלה דעי מיער היולדה ברשמים (לביער היולדה ברשמים לפיער מיער היולדה ברשמים (לביער היולדה היול

Aram. תלי, Peal. Pea 15c 14: הוא תלי ליה בר' יותנן (Simon b. Abba sagt: Abahu hängt einen dem Unterrichte der Mädchen im Griechischen günstigen Ausspruch Rabbi Jochanan an, tradiert ihn in dessen Namen).

Baba Bathra 109b (zu Bichter 18, 30): תלאו הכתוב במנשה; ib. (zu I Kön. 1,6): תלאו הכתוב באכשלום 3 . — B. Bathra 12a (zu Ps. 90,12, zum Beweise der These מי גתלה במי הוי אומר קמון נתלה בגרול: (חכם עדיף מגביא).

Das aramäische Verbum ist in einigen Formeln der halachischen Diskussion des bab. Talmuds zu finden. Wenn gesagt werden soll, daß auf einem bestimmten Ausdrucke des Bibeltextes der Ton liegt, gewissermaßen an den damit bezeichneten Begriff die Satzung gehängt ist, lautet die Formel: ב. הלא החמנא. ב. ג. תלא החמנא. . ב. S. Jebam. 20 b (zu Deut. 25, 5): הלא רחמנא ; ib. 17 b, 20 b, 24 a, 40 a (zu Deut. 25, 6, wo in על שם angedeutet ist החלה, auf Grund von Gen. 48, 6): ייבום בנחלה 'ת' ר', ib. 54 b (zu Deut. 25, 5): 'ר' הוא בבנים ת' הוא; Kidd. 29 b (zu Exod. 34, 19): בפטר רחם ת' ר'; Makkoth 12a (zu Deut. 14, 23: לפני ה' אלהיך, und Num. 35, 26: מעשר בחומה ת' ר' ערי מקלם בדירה ת' ר' ישב; Sota 25a (zu Num. 5,14): בקינוי רבעל ת' ר'; Nidda 35b (zu Lev. 12, 2ff.): ר' בנימי ת' ר'. — Ähnliche Bedeutung hat die Formel: הרבר תליש מילתש (tannaitisch: ... הרבר תלוי ב... Das zuletzt angeführte Beispiel (auf eine andere Satzung angewendet) lautet in Jebam. 54 b: ביוםי תליא מילתא. S. ferner Berach. 25a (Lev. 13, 46): מילתא תליא תליא פרביעותא תליא (בקביעותא תליא פילתא. Pesach. 45b: בשעמא ת' מ' B. Bathra 142b: 'מימרא רבכהן ת' מ' B. Bathra 142b: בקפידה ת' מ' - תליא (eines hängt vom andern ab, das c'ne ist ohne das andere nicht möglich); so Sabbath 135 b (Beschneidung am achten Tage und -- wenn dieser ein Sabbath ist - Verletzung des Sabbathgebotes); Megilla 6b; Nazir 18b; Temura 18a. — תלי תניא ברלא תניא (er hängt etwas, worüber es eine Tradition gibt, an etwas, worüber es keine gibt), eine öfters von Joseph, dem Schulhaupte von Pumbeditha, gebrauchte Formel des Einwandes; es geht ihr stets der Ausruf מריה האברהם (Herr Abrahams!) s voraus. S. Sabbath 22a, Kethub. 2a, B. Bathra 134b. — Bechoroth 38a (zu Lev. 11, 38): הלמה לי למתלייה בכלי הרם.

אלמהד II. Talmud, eine Disziplin der Traditionswissenschaft. Außer den oben S. 119 f. angeführten Stellen s. noch Gen. r. c. 66 (3), zu Gen. 27, 28: מפל השמים זה מקרא ומשמני הארץ זו משנה דגן זה תלמוד תירוש זו אגדה תורה.. נביאים זה 16 so: .. ביאים התלמוד שהוא כים 16 so: .. מדול בתרשש זה התלמוד שהוא כים 5, 14: סדרשים התלמוד שהוא כים .. מדול (Vgl. Midrasch Mischle zu Prov. 10, in bezug auf Koh. 1, 7: מוהם איננו מלא זה התלמוד שיש בו חכמות הרבה ...). — Ib. 8, 2: מיין הרקח זה התלמוד שמפומם במשניות כרקח בעו Koh. 12, 3, Koh. r. z. St.: מיין הרלמוד שכלול בהם ...

Der Plural תלמודות findet sich nur in einem Ausspruche Samuel b. Jizchaks², Schir r. 5, 11; aber die Parallelstelle, Lev. r. c. 19 (3), hat statt תלמודות של תורה das jedenfalls sachgemäßere הלכות של תורה.

Zu תלמור I gehört die im bab. Talmud oft vorkommende Frage (aram.) מאי תלמורא. So wird gefragt, wenn die Deduktion einer These aus einem Bibeltexte nicht klar ist; die Antwort zeigt den Zusammenhang zwischen Bibeltext und These. Oft folgt die Frage nach einer tannaitischen mit תלמור לומר קפיטות קפיטות המור לומר קפיטות לומר לומר לומר לומר לומר בא gebenen halachischen Exegese. S. Sabbath 149a4; Pesach. 58b (Raba zu einer Baraitha); ebenso Joma 53a; Jebam. 72a (zu einer agadischen Baraitha); Kidduschin 69a (Raba)5; Sanh. 19b (Papa zu einer agad. Bar.); ib. 59b (Huna

¹ Lewy (Interpretation u. s. w. S. 19) schlägt vor zu lesen: שבלול בהם, indem der Talmud mit dem Inhalte der Baraithasammlungen gemengt ist.

² S. Die Ag. d. pal. Am. III, 38, 7.

³ S. Tann. Term. S. 201, Anm. 2.

A Wing halo of the state of the s

zu einer im Namen Rabs tradierten Exegese); Schebuoth 35a (Eleazar zu einer Bar.); Menach. 34a (Raba); Chullin 68b (Rabba). — Hierher gehört auch der Ausdruck: אומיב לה תלמוד (er, der tannaitische Urheber der betreffenden halachischen Exegese, nimmt dies als Deduktion auf; s. Art. מול S. B. Mezia 11a¹, Moed Katon 3a², Jebam 72a³, Bechoroth 19a, 53a. — Hierher gehört ferner: אות מול הוא באין הלמודו הוא בא הורבר צריך תלמוד הוא בא E. Hasch. 34a. — Der Ausdruck הוא בא הורבר צריך תלמוד הוא למוד הוא למוד הוא למוד הוא למוד הוא למוד הוא למוד שופיל הוא למוד שופיל הוא למוד הוא למוד שופיל הוא למוד הוא למוד שופיל שופיל הוא למוד שופיל שופיל שופיל הוא למוד שופיל שופיל שופיל הוא למוד שופיל הוא מוד שופיל ביו שופיל
Die Gesamtheit des traditionellen Wissensstoffes, den sich einer aneignet, heißt sein "Talmud". Von einem gewissen Lehrsatze sagt Zeïra in hyperbolischer Weise, er sei ihm so viel wert wie sein ganzes Wissen: ותקילא לי כי כולא תלמודאי, Berach. 24b; desselben Ausdruckes bediente sich in gleichem Sinne Hamnuna, Menach. 17a. — Moed Katon 25a (Chaggai): דאוקימתיה לכוליה תלמודאי כי הוינא בר ... אנא הויגא בר תמני סרי שנין והוה נסירנא: (Sabbath 63a (Kahana) אנא הויגא בר תמני סרי שנין אלכוליה תלמורא .- Kethub. 77b, in der Legende von Josus b. Levi, der sich vom Todesengel dreißig Tage erbittet, um sein Wissen zu repetieren, עד דנהדר תלמודאי; Moed Katon 28a, dasselbe von Aschi erzählt, הלמודאי. — .ר"ח בר אבא כל תלתין יומין מהדר תלמודיה :Berach. 38 b (Chullin 86 b, Kerithoth 27 a): - Die vornehmlich exegetischen Erörterungen zur Mischna heißen in engerem Sinne Talmud. Samuel erklärte die Worte in Zach. 8, 10: וליוצא ולבא אין שלום auf die Ruhelosigkeit, die dessen Anteil wird, der sich vom Talmud lossagt und sich auf das Studium der Mischna beschränkt (מה הפורש מן התלמוד למשנה). Jochanan, der jüngere palästinensische Zeitgenosse Samuels, fügt hinzu (ib.) מתלמוד לחלמוד; er meint den "Talmud" der babylonischen und den der palästinensischen Schulen. Jochanan wird bei seinen zahlreichen babylonischen Schülern wahrgenommen haben, daß der Übergang von der in der Heimat angeeigneten Art der Mischna-Exegese zu der palästinensischen nicht ohne Störung ihres Seelenfriedens stattfand. Von zwei bedeutenden Babyloniern, die sich zu dauerndem Aufenthalte nach Palästina begaben, sind Äußerungen über den "Talmud Babyloniens" (הלמודא דבבל) überliefert. Der eine, Zeïra, fastete viele Tage, um ihn zu vergessen (Baba Mezia 85a); der andere, Jirmeja, wendet auf ihn die Worte der Klagelieder (3,6) an: "er ließ mich in Dunkelheit wohnen" (Sanh. 24a). Außer den oben (S. 120) zitierten Stellen, an denen תלמוד neben und מקרא als Disziplin des Studiums genannt ist, seien noch folgende erwähnt, an denen die späteren Ausgaben מלמוד für הלמוד haben. Baba Bathra כל ימי עני רעים זה בעל תלמוד ומוב לב משתה : 145 b, Rab's Deutung zu Prov. 15, 15: כל ימי עני רעים זה בעל תלמוד ומוב לב תמיד זה בעל משנה. . . אלו בעלי משנה . . . אלו בעלי משנה. . . אלו בעלי משנה . . . אלו בעלי משנה . . . אלו בעלי משנה . . . אלו בעלי תלמוד. Ib. Im Anschlusse an die oben S. 157, Anm. 4 und S. 224, Anm. 1 erwähnte Baraitha wird der Spruch: "Alle bedürfen dessen, der den Weizen besitzt" (הכל צריכין למרי זיה בעל התלמור) so erklärt: זה בעל התלמור; so nach einer Handschrift. Doch lautet die gewöhnliche, auch handschriftlich bezeugte Lesart: אמרה gemeint ist dann die auf guter Tradition beruhende Kenntnis des Lehrstoffes .

¹ Die späteren Ausgaben: מרקנטיב 2 Die Ausgaben: מרה תלמורא. לה תלמורא Das dann folgende ארף ist mißverständlicher Zusatz, indem man תלמורא (spätere Ausgaben: מיש") als Subjekt verstand. 4 Hier ist offenbar statt (wofür die späteren Ausgaben מש"ט setzen) zu lesen תלמורא, wie in Moed Katon 25 a. 5 Die späteren Ausgaben: מש"ט לש"ט. 6 S. Dikd. Sofrim XI, 397.

תמה. Kal: sich wundern 1. Pesach. 32c 34: ולא תתמה; Sabb. 9a 41. — Schir r. Einl. g. Anf.: . . בתיב . . . מואל תתמה אם ב . . כתיב יתרו .Tanch. B. אל תתמה על זה : ib. (Rab): אל תתמה על זה 17: ואל תתמה ברבר :ib. וירא 38 Anf: ואל תתמה על הדבר הזה; ib. ואל ת' על הדבר :11 שמיני ib. חקת 17. Exod. r. c. 15 (24): יואל ת' יעל זה; ... יעל זה, Exod. r. c. 1 (8), Sch. tob zu Ps. 22 (3). שמות . Koh. r. 8, 1 (Pes. r. 62a). — Tanch. B. שמות 22: . . מם מה את עליו למד מן. ib. נשא 13, Exod. r. c. 5 (9): אם 13 ... מוד מן הדבר הזה למוד מן; Pes. r. 9b, Sch. tob zu Ps. 91 (6): ואם תמה אתה על הדבר; Exod. r. c. 25 (8): ואם תמה אתה ואם תמה את: Pes. r. 25a, 57a: ואם תמה את ואם ואם; Pes. r. 25a, 57a: ואם תמה את — תמיהני, Pesach. 33b 53; תמיה אני, Joma 39c 84, Sukka 51d 39; Midr. Sam. c. 5 (9). — Tanch. תוריע 4 E. (Hiob 36, 3): יתמה על יהדברים האלו (Hiob 37, 1): הדברים האלו ib. אמור 29 (Prov. 30, 19): וישב לו תמיה על ארבעת המינין הללו . — Tanch. A., zur Frage Sara's in Gen. 18, 12 (וירא) 13): שכן היא תומהה ואומרת. — Hiphil. Tanch. ויקרא 11 (Lev. 4, 2): הכתוב מתמיה (die Voranstellung des Subjektes 2011 läht den Satz als Ausruf der Verwunderung erscheinen).

Die von unserem Verbum stammende Wortform אתמהא findet sich außer Genesis rabba nur ganz spärlich in anderen Erzeugnissen der Midraschliteratur vor: Schir r. 1, 6 Anf., Exod. r. c. 42 (8), 43 (4), ib. (5); Pes. r. 143b (letzte Zeile), 146b, 186a; Sch. tob zu Ps. 107 (2). Dieses Wort wird allgemein אתמהא gesprochen (s. Levy I, 185a: "eig. ich müßte mich wundern", also Kohortativ des Kal, danach Kohut I, 333b; Jastrow, col. 133a: "strangeness", also Substantiv, ebenso Dalman, Wörterbuch 44a); jedoch ist es höchst wahrscheinlich, daß אָתְמָהָה (ב צַּתְמֶהָה zu lesen und das Wort ein Nomen actionis des Hiphil (= הַּתְּמָהָה) ist (eine "Frage"2, vgl. הכתוב מתמיה). Für Genesis rabba ist , dieses Wort, welches nie dem Kontexte eines Satzes angehört, sondern nur als ein mit einem Worte umschriebenes Fragezeichen / zu betrachten ist, charakteristisch; in den oben erwähnten Midraschwerken scheint es auch nur unter dem Einflusse des Gen. r. angewendet zu sein. Aber auch im Gen. rabba ist dieses Fragezeichen nicht konsequent gebraucht. Es wird hauptsächlich

¹ Zu Tann. Term. S. 203: M. Machschirin I, 3: ממה ענמך, wofür wahrscheinlich ממה על ענמך במה gelesen werden muß. ² Eig. Verwunderung. In nachtalmudischer Zeit ist das zum Kal (Peal) gehörige Substantiv המה (ממה) im Sinne von "Frage" üblich geworden. — In der Massora בממיהה בתמיהה בתמיה בתמיהה בתמיהה בתמיהה בתמיה בתמיהה בתמיה

- wie Philipp Bloch festgestellt hat! - in den ersten 15 Kapiteln angetroffen. Wahrscheinlich ist dieses merkwürdige Interpunktionswort erst nachträglich - möglich vom Redakteur des Gen. r. selbst - in den Text eingetragen worden; aber der Urheber dieser nachträglichen Erweiterung des Textes ließ es bei den ersten Kapiteln bewenden und unterließ die Durchführung der Eintragung des Wortes in den weiteren Teilen des Midraschwerkes. Eine Handschrift des Werkes jedoch - es ist diejenige, welche der Ausgabe Theodors zugrunde liegt - zeigt eine zum Übermaß gesteigerte Vorliebe für אתמהא, indem sie das Wort nicht nur an den Anfang oder den Schluß des ganzen, damit als Fragesatz zu bezeichnenden Satzes stellt, sondern auch nach den einzelnen Teilen des Fragesatzes anbringt. So lautet z. B. die Frage zu Jes. 30, 26 im gedruckten Texte des Gen. r. c. 3 (3): אתמהא שבעה ולא שלשה הן והלא ברביעי נבראו המאורות; die Londoner Handschrift (ed. Theodor p. 22, Z. 1) hat: שבעה אתמהא לא שלשה הן אתמהא ולא בד" נבראו המאורות אתמהא. Die Handschrift setzt das Wort auch vielfach dort, wo es im gewöhnlichen Texte ganz fehlt. S. die Theodor'sche Ausgabe, S. 41, Z. 1; S. 43, Z. 10f.; S. 51, Z. 1 u. s. w.

R. Hasch. 15 אח השיבה ריש לקיש לתשובה — Aram. Peal. Nedarim 22a אחמה רי יוחגן. — Aphel. Zebach. 113a, zu Ezech. 22, 24; Nachman b. Jizchak nimmt an, Jochanan habe die Worte: את ארץ לא ממהרה היא als Frage aufgefaßt: אתמוהי מתמה קרא 3.

תקק, dort. Bei Hinweisen auf Bibelstellen angewendet. תחק, Berach. 9a 6, Pea 16a 14, Makkoth 31d 59; Pesikta 13b, 28a, 45a, 112a, 160b, 181a; Lev. r. c. 11 (5), 35 (1); Schir r. 1, 6 (s. oben Art. חמן); Koh. r. 2, 1; 2, 2; Deut. r. c. 11 (10). — תמן תחן ברם הכא , ברם הכא , Demai 23c 15, Pes. 122a, Echa r. 2, 2. — Gen. r. c. 7 (2): הכתיב תמן בול איתפר בול איתפר בול איתפר בול איתפר בול איתפר בול איתפר בול הכא ... שור איתפר בול הכא ... ברם הכא ... ברם הכא ... פהל הכא ... ברם הכא ... פהל הכא ... ברם הכא ... ברם הכא ... הפל ... ברם הכא ... המו ... ברם הכא ... רבו הכא ... ברם הכא ... המו ... ברם הכא ... רבו הכא ... ברם הכא ... רבו הכא ... ברם הכא ... רבו
¹ Zeitschrift für Hebr. Bibliographie VIII, 8. ² Bloch (a. a. O.) nennt sie "Unfug". ³ Dies entspricht dem oben erwähnten המתום. ⁴ Über sonstige Anwendung des Wortes im jerus. Talmud s. *Frankel* 12b.

.. אבל כאן, ib. אבל , ib. בחוב שם 1. — S. ferner Gen. r. c. 52 (2): מה כתוב שם ; Esther r. Parascha VI Anf.; Ruth r. 4, 14: שמה כתיב.

תנא), Peal: das aramäische Äquivalent für אנה II (s. oben S. 225), tradieren, lernen, lehren. Speziell die Tradition tann. Lehrsätze (Mischna und Baraitha) wird mit diesem Verbum bezeichnet. Vieler Beispiele bedarf es nicht. Aus dem jerusalemischen Talmud sei erwähnt: אנן העינן, wir tradieren, Kilajim II Anf. (27 c), und oft (s. Frankel 19a), bei Angaben über verschiedene Lesarten im Mischnatexte; R. Hasch. II Anf. (57d): הכץ צורכה מיתני, so wäre es nötig zu tradieren. דתנינן, Berach. 4d so; ולא ווינן - ib. 40. — תניגן, Gen. r. c 17 Anf. S. auch Art. אָּבָּא. — Von den im jerus. Talmud zitierten Baraitha's sind namentlich hervorzuheben diejenigen, deren Tradierung bestimmten Autoritäten zugeschrieben ist. Mit folgenden Überschriften sind viele Zitate aus tannaitischen Traditionssammlungen eingeführt: תני תני ר' חלפתא בן שאול ,תני בר קפרא ,תני ר' שמעון בן יוחי ,ר' ישמעאל, תני ר' הושעיא, תני ר' חייא ,תני ר' הושעיא. Wenn ein Amora in Gegenwart eines anderen eine tannaitische Tradition vorträgt, so lautet die Formel ... קומי ר.. Es waren das zumeist berufsmäßige Kenner und gleichsam Depositäre dieser Traditionen (s. unten). Aber gelegentlich wird auch von anderen Amoräern angegeben, daß sie irgend eine Baraitha tradierten (.. 'תני ד'). Wenn eine Baraitha ohne Angabe des Tradenten angeführt wird, lautet die Einführung קני (oder מָנִי), Part. pass. Peal (nes ist tradiert worden"); s. Berach. 4d 52, 5a 52, 60. — Fragend: והתני, Berach. 8a 9.

Aphel: lehren. Taanith 68a מתני מתני – Als Substantiv bed. dieses Partic. (מתניין, daraus erweitert מתני) den Lehrer der Tradition, der zweiten Stufe des Schulunterrichtes. Chagiga 76c מתניינן; ib. s2, Plural: מתניינץ; ib. s6: מתניינא.

Über die in Lev. r. und sonst sich findenden Zitate dieser Einführung aus dem Sifrä s. Die Ag. d. Tann. II, 522.
 Nur in Seder Zeraim und Seder Moed.

Aphel. Beispiele für die Bedeutung "Mischna lehren". Baba Mezia 44a: מתני ליה רבי לר' שמעון בריה (די עמעון בריה; Erubin 2b, 11a, 14a: מתני ליה רב יהודה לחייא בר רב (מתני ליה רב יהודה לרב יצחק בריה; Sabbath 85a: אתנייך, את הלכה (Baba): אתנייך. — Sanh. 86a (Raba): הגי מקרי דרדקי ומתני רבנן.

Pael. Dem babylonischen Talmud eigentümlich ist die Verwendung des Pael (액자), in der ganz speziellen Bedeutung: die Erläuterungen zur Mischna vortragen, also das Tradieren und Studieren der den Talmudtext bildenden Amorasätze. Besonders häufig findet sich das Partizipium (מתני) bei Angaben über verschiedene Überlieferung von amoräischen Lehrsätzen. Z. B. Baba Bathra 63b: רב כהנא מתני לה משמיה דשמואל רב מביוםי מתני לה משמיה דרב ("Kahana tradierte den Ausspruch im Namen Samuels, Tabjomi tradierte ihn im Namen Rabs"). Zebachim 11 b: רב אשי מתני משמיה דר' יוחנן ורב אתא בריה דרבא מתני משמיה דר' יוחנן ורב אתא ינאי Jebam. 18b: אתו הכי מתניתו לה אנו בהדיא מתנינו לה: Nidda 44b: יבאי אמימר מתני לה להא דרב חיסרא בהך :Taapith 6a; חמגו הכי ובפומבדיתא מתגו הכי לישנא; Kidduschin 59b: רב חביבא; Schebuoth 40b: רב חביבא; מתני אסיפא; Sabb. 54 b, Sukka 4 b, Megilla 7a: מתני אסיפא מתני, 1) בכוליה מדר מועד כל כי האי זוגא חילופי ר' יוחגן ומעיילי ר' יוגתן), d. h. der Amora Chabiba tradierte in der ganzen Ordnung Moed, wo ein gemeinsamer Ausspruch der Amoräer Bab, Chanina und Jochanan gelehrt wird, die Autorangabe so, daß er an die Stelle von Jochanan Jonathan setzte 1. Daß in diesem ungemein oft vorkommenden Ausdrucke zur Angabe von Abweichungen in der Überlieferung der Amorasätze² nicht das Partizipium des Aphel, wie man bisher gemeint hat3, sondern das des Pael angewendet ist, beweist nicht nur der Umstand, daß der Aphel אתני das Lehren der tannaitischen Lehrsätze, der Mischna bedeutet, sondern auch das Vorkommen anderer Verbalformen des Pael in derselben Bedeutung. So der Infinitiv (מַּנוּיֵי). Raba (4. Jhdt.) lehrt, daß am Laubhütten-

¹ S. Die Agada der babylonischen Amoräer, S. 5, Anm. 23 (vgl. Beth-Talmud I, 206). Lewy (s. nächste Anm.), S. 12, Anm. 2, ebenso. ² S. J. Lewy, Interpretation des I. Abschn. des paläst. Talmud-Traktats Nezikin (Breslau 1895), S. 4—12. ³ Die Wörterbücher verzeichnen die Paelformen von אחר חובר. Nur Jastrow (Kol. 1681b) nennt als Beispiel für Pael das untenstehende Beispiel aus Berach. 49 a. Lewy (a. a. O., S. 4) meint: "Im Infinitiv scheint man anstatt

feste Bibel und Mischna in der Laubhütte zu studieren sei, die Erörterungen zur Mischna aber außerhalb der Laubhütte studiert werden sollen. drückt das so aus (8ukka 28b): מקרא ומתנא במפללתא ותנויי בר מפפללתא. Statt hat Raschi die Lesung מקרי ומתני (beides ist Infin. Peal von קרי und אנה (מני hat die Münchener Handschrift (sowie andere Quellen) אמשנה, was jedenfalls unrichtig ist. Nach יותניי folgt in der Münchener Handschrift das Objekt תלמורא, was aber wohl nur erklärender Zusatz ist (wie in Raschis Kommentar). Berach. 20 a (Papa sagt zu Abaji): Geschahen den früheren Amoräern etwa Wunder, weil sie größer waren im Erörtern der Mischna (משם תנויי)? Sind unsere Verdienste hierin vielmehr nicht größer? Denn in den Tagen des Bab Jehuda war das ganze Studium auf Nezikin (die 4. Ordnung der Mischna)! beschränkt, während unser Studium sich auf alle sechs Ordnungen erstreckt מתנינן שיתא סדרי). Dasselbe sagt bei zwei verschiedenen Gelegenheiten auch Raba, der Lehrer Papa's, Taan. 24ab und Sanh. 106b. An allen drei Stellen heißt es auch: אונן קא מתניגן בעוקצין תליסר (wir widmen den Erörterungen über den Mischnatraktat Ukzin allein 13 Sitzungen des Lehrhauses) 2. Wie aus dem Zusammenhange der Stellen ersichtlich, handelt es sich hier nicht bloß um das einfache Repetieren des Mischnatextes, sondern um den "Talmud" zu demselben. So wie in dem letzten Beispiele, ist in den folgenden von dem Studium einzelner Traktate die Rede, und zwar im Lehrhause Rabba's, der der Lehrer des oben genannten Raba war: Berach. 34a: תנו תרומות כי רבה; Schebuoth 36b: תנו מנהדרין בי רבה; Sanh. 41b: תנו מנהדרין בי רבה. Es ist stets שופועות בי (Perfektum Pael plur. 3. pers.) zu lesen. Ein gleiches Beispiel im Singular (da das Subjekt ein einzelner Gelehrter ist), Schebuoth 28b: בני שבועות בי רבה. Berach. 49a. Zeïra fordert Chisda auf: ניתי מר ונתני. Dieser antwortet: ברכת הילכתא :Hierher gehört auch: Nedarim 8a מונא לא נמירנא ותנוי מתנינא (s. die Erklärungen von Raschi und R. Ascher b. Jechiel). Endlich sei noch erwähnt Kethuboth 17ab: ... למאן דקרי ותני אכל למאן דמתני; das sind Partizipien der Verba, welche das Studium der Bibel, der Mischna und des Talmuds bezeichnen. Das letzte Wort ist דְּמְתַנֵּי zu lesen 4.

¹ Gemeint ist, nach Weiβ, Dor dor wedorschaw III, 187: auf die ersten vier Ordnungen, bis Nezikin inklusive. S. unten Anm. 4. ² Zum Traktate Ukzin gibt es keinen Talmud; doch bildete er Gegenstand der Erörterungen, die aber nicht redigiert wurden, und ist darum, wie alle Traktate der 6. Ordnung (außer Nidda), ohne Talmud geblieben. 3 Hier gilt ebenfalls das in der vorigen Anmerkung Gesagte. 4 Gegen Raschi, der es als Aphel nimmt. Den Infinitiv תנויי wendet auch die aus frühgaonäischer Zeit stammende Schrift "Seder Tannaim wa-Amoraim" (als Substantiv) zur Bezeichnung des Talmudtextes an. S. R. d. É. J. XXXVI, 234, n. 4. — Hierher gehört noch der Ausspruch Ulla's, Megilla 28b: רמתני ארבעה . . . דמתני ארבעה . ., was von Alfasi so erklärt wird: מי ששונה ארבעה סדרי משנה מי שנמר מי ש. S. Lewy a. a. O., S. 4. Hier ist von vier Ordnungen der Mischna die Rede, weil in den Tagen Rab Jehudas (2. Hälfte des 3. Jahrh.) nur die ersten vier Ordnungen Gegenstand der Lehrvorträge waren.

תפש) תפס (תפש), Kal: ergreifen, festhalten. Orla $62\,\mathrm{d}$ 17: כל מקום כל מקום איסור הנייה כאיסור אכילה איסור איסור איסור איסור איסור אכילה איסר לא תאכל לא תאכלו לא יאכלו לא יאכלו גדר אים בלשון גדר א'ם: שבועה בלשון גדר את תופסו בלשון גדר א'ם: שבועה הישועה שבועה בל' שבועה. — S. auch oben S. 223 Art.

תקין. Pael: berichtigen, ausbessern. J. Sabbath 8d 35: תקין (berichtige deine Worte); so sagte ein Engel zu Nebukadnezzar, als dieser von "Gottes Sohne" gesprochen hatte (Dan. 3, 25): Neb. sagte darum weiterhin (V. 28): "der seinen Engel geschickt hat".

— Hebr.²: מלין תיקן עזרא "die Angabe der Massora über die sog. תיקוני סופרים, s. Tann. Term. S. 83, Anm. 4. Der Ausdruck onen, paläst. Amora des 3. Jahrhunderts, Gen. r. c. 49 (7), Tanch. B. בראש.

¹ Zu Tann. Term. 203 ergänze j. Schebuoth 35c 55 (eine Baraitha Chizkija's): מלמים שנאמר בתורה חמןא] מתם את תופש הורון כשננה עד שיודיעך הכתוב שהיא בענה. עד מיודיעך הכתוב שהיא 2 Zu Tann. Term. 204 erg.: Piel (מְקַּבָּן), die Fehler einer Bibelabschrift ausbessern. Bar. j. Sabb. 15d (Kap. XXI, Anf.) עספר. . . מתכנה עספר. עספר. עספר. עספר אונה אונה בערים
קף, Aphel: etwas auf heftige Weise einwenden; kommt nur im Partizipium vor. Berach. 29a: אי לה רב יוסף (Babb. 107b; Babb. 107b; בי לה רב יוסף מיל לה רב יוסף. Baba Bathra 129a: אי רבר רב אשר א. דבר בר רב אשר א.

מורבם, verdolmetschen, übersetzen (ar. בובם). 1. die heilige Schrift ins Aramäische übersetzen. Megilla 74d וו: חמר הונא קאים מתרנם: Berach. 9 c 26: ואילין דמתרנמין; ebenso Kilajim 31 c 72; זכראין; ולא מתרנמין, Megilla 74d 40; ומתרנמינן. Gen. r. c. 1 (1); Echa r. 3, 1: 3, 12: Tanch, אחר 5: Sch. tob zu Ps. 18 (32), 48 (5), 56 (2), 60 (2), 81 (7); היכמא דמתרנמינן, ib. zu Ps. 18 (7); בדמתרנמינן, ib. zu Ps. 76 (3); דמתרנמינן, ib. zu 78 (9). - Echa r. 2, 10, in einer Dichtung über die Zusammenkunft der Mitglieder des Sanhedrin mit König Nebukadnezzar: אפר להם דרשו לי את התורה מיד היו קורין פרשה ופרשה ומתרנמין אותה לפניו. — 2. die Ausdrücke der Mischna erklären. Schekalim 48b 52, Sukka 55c 23: תידנם רב קומי דבית ר ביו כרוא אבריז כרווא (zum Ausdrucke der Mischna: ביו פרא הגבר: Sukka 55b 56: סהו מפקיעין תירגם ר' חניי קומי ר' יוסה מפשילים. — Bei öffentlichen agadischen Vorträgen findet sich ebenfalls der Ausdruck מירנם angewendet, wobei nicht die Übersetzung, sondern die Auslegung der betreffenden Bibelstelle mitgeteilt wird; j. Bikkurim 65d oben, Midr. Sam. c. 7 (6): תירנם יעקב איש כפר נבורייא סמוס אחד, zu Habak. 2, 193; Berach. 12d 53. Sch. tob zu Ps. 19 (2): ebenso zu Ps. 65, 24; Esth. r. 1, 10: (קמי) הרנם ר יעקב בר אבינא קדם ר יצחק; ebenso Schir r. 6, 9; ib. 5, 5 (zu Esra 1, 5). — Das Passivum י סָהַרְגָּם in Pes. 190b: התחבולות מיתרנם ויקרא אליו רב החובל, d. h. das in Prov. 24, 6 stehende Wort wird erklärt nach הובל, Jona 1, 6.

- 1. Zitate aus dem Targum zum Pentateuch mit מתונמינן eingeführt: Sabbath 10b, Moed Katon 2a, Gittin 68b, Baba Kamma 38a⁵. Zitate aus dem Targum zu den Propheten, mit מתרנם רב יוסף eingeführt: Pesachim 68a, Moed Katon 26a⁶.

Jar . 80 a.

¹ Die sonstigen Zitate aus dem Targum, die so eingeführt sind, s. bei Zunz, Gott. Vorträge, S. 63. ² Vgl. b. Joma 20a. ³ S. Die Ag. d. pal. Am. III, 710. ⁴ In b. Megilla 18a steht אחריבות בין הוא היירנם בין

⁸ Auch תירנמא geschrieben, manchmal אירנמא.

Kamma 68a), Zeiri (Beza 72b), Ulla (Joma 61a, Kethub. 97b), Abin (Chullin 123b), Raba (Baba Bathra 146a), Nachman b. Jizchak (Berach. 24a), Abba (Berach. 14a, 19b), Acha (Baba Mezia 46b), Schalmon (B. Bathra 13b). Als Jochanan eine Halacha Ismaels schwierig fand, sagte ihm Simon b. Abba: כבר תירנמה רבנו שמואל בבבל (Keth. 107b). — Schescheth sagt zu Nachman in bezug auf eine von diesem gegebene Erläuterung einer Halacha, diese wäre durch Safra anders erläutert worden: מפרא חברך תרגמה Bechoroth 10 b; ebenso Rabba zu Abaji: ספרא חברין תרגמה?, Sabbath 124a. — Raba sagt mehreremale: Ich und ein Löwe des Kollegiums, wir haben es erklärt (אני וארי שבחבורה תרנימנא), Sabbath 111 b, Sanhedrin 8 b, Kidduschin 48 b, wo unter dem "Löwen" Chija b. Abba gemeint ist; B. Bathra 88a (הרנימנוה.), wo Zeïra gemeint ist. Ebenso Erubin 26 b (wo אבא die richtige Lesart für הובה): אנא ורב הונא בר חיננא הרנימנא. - Baba Bathra 107 b, Jochanan zu Chija b. Abba, als dieser einen Halachasatz Jochanans aus einem Mischnasatze zu widerlegen glaubte: "Während du noch in Babylonien Holzdatteln aßest, haben wir diesen Mischnasatz aus dem darauf folgenden erklärt (תרנימנא מסיפא); dasselbe, bei einer anderen Gelegenheit, Bechoroth 18a. - In Jebam. 9a werden drei Erklärungen zu einer, mit einer Baraitha übereinstimmenden Halacha Rabs mitgeteilt: ואביי רב יהודה מתרגם מתרגם, מתרגם. ורב ספרא מתרגם. — Bei einigen der mit unserem Verbum bezeichneten Erklärungen wird der Urheber der Erklärung genannt und auch das Schulhaupt, "vor dem" und wohl mit dessen Beifall er sie vortrug (... קמיה ד... , תרומה... קמיה ל...). So Erklärungen aus dem Lehrhause Bab's: B. Mezia 41a; Chisda's: Sabbath 82a; Josephs: Sabbath 60a, 140a, Kidd. 26b; Raba's: Sabbath 150b; Kahana's: Berach. 19b, Menach. 38a; Papa's: Pesach. 73b, Joma 37a3, Chullin 74b; Rabina's: Baba Kamma 31 b4. — Eine besondere Klasse der mit הַנְּנֶתָה eingeleiteten Erklärungen bilden diejenigen, in welchen ein Amora nicht seine eigene Ansicht, sondern die seines Kontroversisten zur Geltung bringt. Die Formel lautet dann: . . ז שמואל א' דרב .. S. Gittin 60 b: תרגמה.. אליבא ד.; ebenso B. Mezia 107a, Bechoroth 55a. — Sabbath 115b: א' דרב הונא א' דרב הונא . — ר. רב נחמן א' בר הושעיא הבל ... — Kethub. 110a: 'ת' רב נחמן א' . - Pesach. 12b: ת' אביי א' דרכא; ebenso Sabbath 52b, 123a, Baba Mezia 109a. — ת' רבא א' דרבא א' דרבא B. Mezia 22a. — ת', רב א' דאביי, או אול., ה' רב זירא א' Erubin 88b. — In Erubin 27b sagt Jochanan: מאן דמתרנם לי בבקר אליבא דבן בנ , "dem trage ich seine Kleider ins Badehaus" (es handelt sich um die Deutung des Wortes בבקר, Deut. 14, 26, durch den alten Tannaiten Ben Bag-Bag). Eine ähnliche Äußerung Jochanans findet sich B. Mezia 41a (Sanh. 62b). — Sanh. 87 a sagt Huna b. Chinena zu Raba: תרנמה לי להא מתניתא אליבא דר' מאיר; Raba sagt darauf seinem Schüler Papa: . . . מוק תרנמה ליה. - Auf die Frage Rabba b. b. Chana's, ob er einen von ihm vorgetragenen und als undurchführbar erscheinenden Baraithasatz "beseitigen" solle (s. oben S. 142, Art. "DD), antwortet Rab: "Nein, erkläre vielmehr deinen Lehrsatz so" (... מלא תתרגם מתניתך ב.). Ebenso antwortet aus gleichem Anlasse Abahu (B. Bathra 77b, 78b), Nachman (B. Mezia 27a). - Sabbath 43b. Schescheth sagt in bezug auf einen vom Palä-

י So muß statt תרנומא gelesen werden; viell. auch בברץ הברץ. בכרן חברין gelesen werden; viell. auch בברץ הברק בי מפרא בי ספרא 3 Nach der richtigen Lesart בי און אינה אוא אינה בי מפרא בי און אינה בי און אינה בי און משמיה בי און משמיה בי יומי בר אבין משמיה בר' יומי בר'

Oft finden sich Erklärungen von Mischnawörtern oder sonstigen Ausdrücken so eingeleitet: הכא תרניםו oder הרגשון ist das aram. Verbum, das hebräische). Unter הכא ("hier") ist "Babylonien" zu verstehen. Einigemale ist neben der so eingeleiteten Erklärung die in Palästina gegebene mitgeteilt: במערבא אמרו; so Nedarim 38b (Erkl. des Ausdruckes כום של שלום), Gittin 68a (Erkl. des Ausdruckes שרה ושרות in Koh. 2, 8), B. Bathra 74b (Bed. von התנינם, Gen. 1, 21; als Vertreter der palästinensischen Meinung ist hier Jochanan genannt). In Jebam. 77a wird angegeben, wie man in Babylonien und wie man in Palästina einen Halachasatz biblisch begründete (הכא תרנימו — במערבא אמרי); in Sanh. 101 b, wie man in Babylonien und wie man in Palästina die "Sünde, die er begangen," in II Kön. 21, 17 erklärte. In Zebach. 90b wird die Beantwortung, die hier und dort einer halachischen Frage wurde, auf dieselbe Weise mitgeteilt. - Andere Stellen, an denen Erklärungen von Mischnawörtern mit הכא חרניםו eingeleitet sind: Pesach. 42 b, Sota 22 a, Baba Mezia 20 a, 60 b, 78 b, Baba Bathra 61a, 68a, 69a. — Vielleicht ist unter #3 speziell Sura — der Sitz der Redaktion des babylonischen Talmuds - gemeint. Denn in Menach. 43 a werden zwei Begründungen eines Halachasatzes mitgeteilt, die eine mit אהכא תרנימו, die andere mit רב יהודה אמר, also von Jehuda b. Jecheskel, dem Schulhaupte von Pumbeditha3.

תְרְנּוּמְא (ar. תַּרְנּוּמְא), Übersetzung, spez. die aram. Bibelübersetzung. Gen. r. c. 78 (7): מכחו מלין מן התרגום (Megilla 74d 15: חמי חד ספר מושים תרגומא מן גו ספרא (Pesikta rabb. 14b (zu Exod. 34, 27): על פי הדברים האלה הרי התרגום שניתן על פה .

Megilla 3a: תרגום של תורה; ib.: תרגום של נביאים; ib.: תרגום של תורה; ib.: תרגום של כתובים. — Kidd. 49a: תרגום הדון. — Joseph beruft sich auf das Targum zu Jes. 8, 6 (Sanh. 94b) und zu Zach. 12, 11 (Meg. 3a, M. Katon 28b) mit den Worten אלמלא בעום אותר באר מאי קאם. — Zu dem Ausspruche Nachman b.

י Die Lesart der Münchner H.schrift lautet: אם הרומה (תרנמה (תרנמה); die der Ausgaben: אמר רב פלא תרנמא, להומ (Phier haben die Ausgaben הירנמא על רם Münchner Handschrift: מרנומא אדם "Vgl. Letty (in der oben S. 239, Anm. 2 zitierten Schrift), S. 4.

Jakobs, daß "Babel einer der Grenze des heiligen Landes nahen Stadt gleich sei" (מבל כעיר הסמוכה לספר רמיא), wird die Bemerkung hinzugesetzt: אורנומא נהרדעה ווייי (בדי השמונה לספר המיא), wird die Bemerkung hinzugesetzt: מרנומא (בדי הסמונה לספר של היייי), wird die Bemerkung hinzugesetzt: מרנומא (בדי הסמונה לספר של הייייי), wird die Bemerkung hinzugesetzt: עמיה (מוס בדי היייייים למיס בדי הייייים למיס בדי היייייים למיס בדי הייייים למיס בדי היייייים למיס בדי היייייים למיס בדי היייייים למיס בדי הייייים למיס בדי היייייים למיס בדי היייייים למיס בדי היייייים למיס בדי הייייים למיס בדי היייים בדי היייים למיס בדי היייים למיס בדי היייים למיס בדי היייים בדי הייים בדי היייים בדי היייים בדי היייים בדי היייים בדי היייים בדי הייים בדי היייים בדי הייים בדי

ץ אח, Pael: eig. gerade machen; den Sinn eines Lehrsatzes feststellen, erläutern. Besonders häufig ist die Formel: מתרץ למעמיה ור' . . מתרץ למעמיה . . ' מתרץ למעמיה. י. מתרץ Sie wird dann angewendet, wenn von zwei Urhebern entgegengesetzter Ansichten der eine ebensowohl wie der andere irgend einen Halachasatz im Sinne der eigenen Ansicht erläutert. S. Berachoth 46a (Nachman und Schescheth); Sabbath 29b (Ulla und Jirmeja der Ältere); Erubin 101a (Abaji und Raba); Pesachim 64b (ebenso); Joma 11a (Jehuda und Kahana); Kethub. 52a (Abaji und Raba); Kidd. 51 b (ebenso); Gittin 4a (Rabba und Raba); B. Mezia 22 b (ebenso); B. Kamma 28b (Rab und Samuel); Nidda 24a (ebenso); Chullin 26b (Jehuda und Assi). - Sabbath 121 b, Joseph in bezug auf eine von ihm tradierte Baraitha: אנא מתנינא לה ומותיבנא לה ואנא מתריצנא לה, d. h.: ich selbst erläutere die Baraitha so, daß der gegen sie erhobene Einwand beseitigt ist. - Erubin 67a (Rabas Ausruf, indem er einen von Huna b. Chinena gegen einen Halachasatz Jochanans erhobenen Einwand entkräftet): מאן דלא ידע תרוצי מתנייתא תיובתא מותיב ליה לר' יוחנן. — Kethub. 35b, Kerith. 10a: היכא מתרץ לה; Jebam. 111a: בא אליבא דרב הסדא אליבא; Sabbath 112a: מדקמתרץ ר' יוחנן אליבא דרבי. — אביי סבר לה כרב חסדא ומתרץ לה כרב חסדא רבא סבר לה כרב המנוגא ומתרץ :Sanh. 90a לה כרב המנוגא — Nidda 67 b (Frage): לאו תירוצי קא מתרצינן (s. auch B. Mezia 14b); Beza 17a: וכדתריץ רבינא in der ständigen Formel תריץ ואימא בי. s. Sabbath 107 b (wo in den Ausgaben אימה fehlt)!, Jebam. 43 b, Nidda 67 b. – Mit dem Part. pass. fem. sing. מְתְרַצָּהָא wird ein tannaitischer Halachasatz als richtig überliefert und richtig interpretiert bezeichnet. Die in diesem Artikel aus Sabbath 121b gebrachte Außerung Josephs antwortet auf die Außerung Jirmejas: ומאן נימא לן דהא מתרצתא היא רילמא משבשתא היא (s. oben S. 213, Art. שבש). Mit den gleichen Worten bezweifelt Mar Zutra, Pesachim 99b, die Korrektheit einer Baraitha. - Das Verbum תרץ wird auch auf die Interpretation von Bibeltexten angewendet. Berach. 4b: במערבא מתרצי לה הכי, zu אביי סבר לה כרבי יאשיה ומתרץ לקראי כר׳ יאשיה רבא סבר לה כרבי יאשיה ומתרץ לקראי כר׳ יאשיה רבא כר' יונתן ומתרץ לקראי כר' יונתן. In B. Bathra 111b leitet Abaji die Interpretation eines Bibeltextes zum Zwecke der Begründung einer Halacha so ein: תריץ ואימא הכי . — Ithpael. B. Bathra 170a: מתניתא לא מיתרצא אלא כדמתרצה מר; Nidda 44a:

¹ Ebenso Baba Bathra 80b, 111b.

קראי אָתְרוּץ (die beiden Bibelstellen sind erklärt worden durch den Nachweis, daß beide notwendig sind).

בסכות: Sukka 9b (zu Lev. 23, 42, fragend): בסכות בסכות (der Plural läßt auf zwei Hütten schließen); Megilla 14b (zu I Sam. 25, 33) הרתי משמע בסנות: Sanh. 4b (zu Lev. 21, 11): ברמים ת' מ' Horajoth (בי עקיבא סבר נפשות ת' מ' . Mazir 4a (zu Num. 6, 3: מיין ושכר: (מיין ושכר: 18. אמינה מיין ושכר: 19. מצות ת' מ' . Mazir 4a (zu Num. 6, 3: מרתי ושכר: (להחלו: 19. 43a (zu Lev. 21, 4: להחלו: dasselbe. — Ib. 41b (zu Lev. 19, 27): הרתי שמעת מינה: Menach. 89a (zu Lev. 14, 21), dasselbe. — Erubin 79b: תרתי פווה Frage, die aufgeworfen wird, wenn von zwei in der Mischna gegebenen Bestimmungen die eine überfüssig scheint.

קשׁוּכְה, Antwort; Widerlegung². Kilajim 27d 69, Pesach. 33b 65, Nazir 54a 62 (Ammi): עשירים היו בתשובות. — Aboda zara 42d 60: תשובת הפלג השיבו (er gab ihm eine vom Gegenstande ablenkende Antwort). Die Parallelstelle im bab. Talmud, Ab. zara 44b, hat dafür: ת' נגובה השיבו (vgl. Meïla 7b).

Eine von Raba häufig angewendete Formel lautet: שתי תשובות בדבר; er gibt damit auf einen Einwand zwei verschiedene Antworten, die dann mit ייי ועוד פוף eingeleitet werden. S. Sabbath 47a, 122b, 153b, Pesach. 71a, Keth. 87b, 110a, Gittin 43a, Chullin 123a, Temura 20b. Die Formel ist tannaitischer Herkunft (s. Tann. Term. S. 207); der aus Sifra zu Lev. 6, 3 übernommene Ausspruch Jehudas I, der sie enthält, ist in Joma 12b der Ausdrucksweise der betreffenden Aussprüche Rabas angepaßt worden. — Mit einem aramäischen Adjektiv verbunden, Berach. 23 b: משובה מקלייתא היא אויירא היא אוריים בייי אוריים בייי אוריים בייירא אוריים בייירא אוריים בייירא ביייר

¹ Außerhalb des babylonischen Talmuds findet sich das Verbum אחתי in dieser Bedeutung nur in Sch. tob zu Ps. 16 (7), in einer Bedaktionsglosse, mit der auf die Darlegung der besprochenen Agada an einer anderen Stelle hingewiesen wird: וכולה כותרציגן במזמור ראשון. 2 Zu Tann. Term. ergänze: Tos. Jadajim II, 16: את ההלכות ואת התשובות; Bar. j. Schebuoth 38c 2: את ההלכות ואת התשובות. Vgl. j. Pesach. 34 d 54 (Jirmeja): יי שיש עליו עליו תשובה. S. auch b. Baba Mezia 95a. 3 S. die Bemerkung Rabbinowicz' zur Stelle.

תתובה (א), תתובה תתובה, das aram. Äquivalent für תשובה. Challa 59 b 63: התובה על דר זעירא. — Plural, Pea 18 b 20: התובתא פומי ר' יסא (so muß für התובתא התובתא שנה שנה בי לאלין תתובתא דהוה ר' זעירא מותיב קומי ר' יסא gelesen werden). — Wahrscheinlich muß auch in j. Schebuoth 34c 18 statt תתובה תובה) gelesen werden: תתובה

Im bab. Talmud lautet das entsprechende Substantiv: אייבתא. S. oben S. 232.

Nachträge und Berichtigungen.

- S. 1, Anm. 1. Die Formel הה כנה אב (Chullin 78b oben) steht nicht in einer Baraitha, sondern in einem Ausspruche Raba's, des babyl. Amora; s. auch Baba Kamma 77b unt.
- 8. 2 (Art, אות). Den Ausdruck ערב את האותיות s. auch Mass. Sofrim II. 1: III, 7. Vgl. dazu Müller in den Anmerkungen zu seiner Ausgabe des Traktates Sofrim (S. 48). — Auf zwei besondere Bedeutungen des Wortes אותיות weist hin L. Löw, Gesammelte Schriften I, 195. In Erubin 65a soll es "Zahlen", in Berach, 33 a (= Sanh, 92 a) "ganze Worte" bezeichnen. Was die erste Stelle betrifft, so ist der Ausspruch R. Chija's (letzte Generation der Tannaiten) gemeint (auch Sanhedrin 38a), der den Umstand, daß die Wörter TID und 1 denselben Zahlenwert haben (70), so angibt: יין ניתן בשבעים אותיות וסוד ניתן בשבעים אותיות. Die Bedeutung "Zahlen" kann man hier in אותיות nicht finden. Vielmehr stellt der Ausdruck בשבעים אותיות eine mit Inversion verbundene Kürzung des vollen Ausdruckes: באותיות שחשבונם שבעים dar. Die andere, von Löw gebrachte Anwendung des Wortes אותיות findet sich in einem Ausspruche Eleazar b. Pedath's (s. Die Agada der paläst. Amoräer II, 23). Das "Wissen" und das "Heiligtum" ist — jenes in I Sam. 2, 3, dieses in Exod. 15, 17 — zwischen zwei Gottesnamen genannt. Das drückt Eleazar so aus: ניתן בין שתי אותיות. Hier bedeutet also 'M Gottesnamen, wahrscheinlich eine Übertragung der Bezeichnung der den Gottesnamen bildenden Buchstaben auf den Namen selbst. Im jerus. Talmud, Berach. 8b 11, steht in dem entsprechenden Satze (zu I Sam. 2, 3) הוכרות für אותיות, ebenso in Midr. Sam. c. 5 (9).
- S. 3, Z. 18. Als Beispiele für die Singularform אודא seien noch erwähnt die beiden Sätze: אור עוב מנין מונין מונין in dem Ausspruche eines babylonischen Amora, Chullin 76b oben. Auch hier ist אור (von Raschi mit אול בוג הוא, fort ist erklärt) als Masculinum (beim Subjekte מון) angewendet.
 - S. 6, Anm. 4. S. Ratner's Scholien zu j. Terum. 46 a 13 (p. 66).
- S. 7. Im Siddur Saadja's heißen die alphabetischen Gebetstücke zur Hoschana-Liturgie des Hüttenfestes: אלפביתאת להושענא, s. Neubauers Katalog der hebr. Handschriften der Bodleiana, Col. 299.

- 8. 13, Anm. 1. St. 78b l. 75b.
- S. 16, Z. 10. S, Ratner zu j. Terum. 41 b 10.
- S. 17, Z. 6. Zur Frageformel אורי לה מאי קארי לה מאי s. die Bemerkung N. Brüll's, Jahrbücher II, 69, Anm. 111.
 - 8. 26, Z. 21. St. Chuilin 1. Chullin.
- 8. 32, Anm. 2. Ganz unberechtigt ist die Annahme M. Grünbaums (Gesammelte Aufsätze, S. 303), א"תלמוד sei "nur die Übersetzung des Wortes.".
- S. 35, Z. 6. St. "bloß im Gedanken studieren" l.: "über das im Wortlaut Erlernte nachdenken, es genau überlegen."
 - S. 38, Z. 12. St. חמר l. גמר lb. erg. die Stellen: Berach. 33b, 38b.
 - S. 39, Anm. 1. S. Weiß, Dor dor wedorschaw III, 21.
- S. 40, Z. 14. Nachzutragen ist der Plural von אדעה. J. Jebam. 2b unt.: דעוון דעוון אית ליה לר' שמעון בן לקיש : j. Kethub. 30c 53: שמעון בן לקיש הלר' שמעון בן לקיש : Gut emendiert Ratner auch in j. Terumoth 40d 74 עוון דעוון עו (S. 12).
 - S. 41, Z. 10. J. Baba Bathra 12d 71: אורחא (= היא).
 - S. 43, Z. 23. St. הדרושות 1. הדרושות.
- S. 48. Zu den am Beginne des Artikels הזה zitierten Beispielen sei hinzugefügt Menachoth 74a: א"ר חייא בר אבא הוי בה ר' יותנן.
 - S. 54, Z. 15. Weiteres Beispiel: j. Challa 59 a 16.
- S. 59 oben. Aus dem tannaitischen Midrasch seien folgende Beispiele für התחיל mit nachfolgendem Partizipium erwähnt. Sifra zu Num. 15, 41 (35a 30): התחיל הבן ההוא מנתק (in dem zweiten Teile des Ausspruches, Z. 83: התחילו ישראל wohl späteres Einschiebsel ist); ib. zu Num. 25, 8 (48b 2): התחילו החילו מיוחסו ; ib. zu 31, 5 (59b 4): התחילו האריסים נומלים נונבים :(67b 9): התחילו האריסים נומלים נונבים :(184b 8): התחילו האריסים נומלים נונבים :(184b 8): התחילו האריסים נומלים נומלים לומצים (184b 8):
- S. 59, Anm. 1. Aus den Jeruschalmi sei noch zitiert Berach. 2c 18f.: שרי עליל, שרי נפק
- S. 63, Z. 18. Weitere Beispiele: Baba Kamma 33 b (Huna b. Josua); Nidda 54a (Adda b. Jizchak).
 - 8. 66, Z. 22. S. auch S. 239, Z. 32.
- S. 73. Als Nachtrag zu Tann. Term. S. 68 ist die Anwendung des Adjektivums אָפָל (das Angehängte, Nebensächliche, Gegensatz zu אָפָל (das Angehängte, Nebensächliche, Gegensatz zu אָפָר "Hauptsache") zu erwähnen, wie sie in einer Baraitha, b. Schebuoth 35 b, sich findet. Der Satz lautet: כל המפל לשם בין מלפניו בין מלאחריו הרי זה נמחק. Als Beispiele werden angeführt: die Partikeln ל, ב, ו, ב, ש, ה, ט vor dem Tetragrammaton einerseits, die Pronominalsuffixe בם, הם, וו כם, אלהינם אלהיכם אלהיכם אלהינו seits. Im jer. Talmud, Megilla 71 d 63, heißt es kurz: ומוחק את מפילותיהם. Der Plural Fem. beruht auf dem hinzuzudenkenden אותיות. Maimuni, Mischne-Tora, Jesode Hattora VI, 3, bildet den Ausdruck: אותיות הנמפלות. In Mass. Sofrim IV, 3 lautet die Regel: כל האותיות המשמשות לשם בין מלפניו בין מלאחריו הרי אלו נמחקין. Im מַפַּלוֹת) der Baraitha liegt die älteste Bezeichnung der Funktionsbuchstaben der hebr. Grammatik vor. Ben Ascher bedient sich desselben Ausdruckes in diesem Sinne, s. Die Anfänge der hebräischen Grammatik, S. 35. Ebendas., S. 5, ist die vorstehende Bemerkung nachzutragen. Die Regel aus Mass. Sofrim ist ebend., S. 11, mit dem Sprachgebrauche der Massoreten in Verbindung gesetzt.
- 8. 81. Zum Art. און vgl. Zunz, das Adverbium נאן, Z. D. M. G. XXIV, 591—598 (Gesamm. Schriften III, 31—40).
 - 8. 90. Im Art. כרך sind für die Redensart כרוך והני noch zwei Stellen zu

- 8. 95. Z. 7. Die aram. Form von 2000. j. Nedarim 37a 14: 8 200 18 40.
- S. 99, Z. 8. Statt Targum 1: Tanchuma: ib., Z. 12. st. vari 1: vari; ib., Z. 24. st. 98a 1. 89b. Ib., Z. 26, der mit Rab beginnende Passus ist. nach Verbesserung von Rab zu Raba. in den mit Raba beginnenden Passus (Z. 34) einzufügen.
- S. 199, Z. 4. Als besonders interessantes Beispiel sei noch erwähnt Chullin. 44b oben: Kahana und Ami zu Rab.
- 8. 106. Zu dem in Tann. Term. S. 102, Z. 13 gebrachten Ausdrucke कारण 1770 58 s. j. Jebam. 13c 17 (1787 1770) und die Parallelst, in b. Jebam. 106a, wo der Amora Samuel statt des Tannaiten Ismael als Autor genannt ist.
- S. 110, Z. 14. Als Einleitung eines hebräisehen Satzes findet sich ROTTE. Meila 15a. im Munde des pal Amora Jannai (von Raschi mit auf The Ter übersetzt). Das hebr. Äquivalent dazu a. Nazir 63a in einem Ausspruche Eleazar b. Pedath's: 15 ROTTE.
- 8. 113. Einzufügen ist ein Artikel: p, von. Eine Redensart im jerus. Talmud lautet: ¬pp (oder ¬pp), d. h.: aus ihm, dem betreffenden Bibeltexte selbst, folgt die fragliche These. So Zeïra in Demai VI Anf. (25a 67). dasselbe in Terumoth 40b, letzte Zeile (wo das Wort emphatisch wiederholt ist): ¬pp pp; ferner Zeïra in Jebam. 5d 67. In Kidduschin 58c 16 ist ¬pp im selben Sinne angewendet. S. Ratner zu j. Terumoth (S. 5). Zur Redensart ¬pp ¬pp s. außer Levy II, 146 besonders Geiger, Nachgelassene Schriften III, 324.
- 8. 121, Anm. 1. Als Beispiel der vollen Einleitungsformel eines Gleichnisses sei zitiert die Baraitha, Baba Bathra 117a: המשיל לך משל למה הרבר רומה
 Ein Beispiel für das Verbum שם משל aus dem tannaitischen Midrasch. Mechiltha (40a 2) zu Exod. 15,7: בשהא מושל את המלכיות אינו מושל אתם שלא בארים (dazu sogeführt: Ezech. 31,3, Amos 3,9).
 - 8. 125, vorl. Z. des Textes. Füge hinzu: Zebachim 70b.
- 8. 127, Anf. des Artikels משר Charakteristisch ist das in einem Ausspruche Eleazar b. Pedath's zu findende Beispiel, Nazir 38 a: קשר רביעיות הן ונקים רב כהנא אחרים שומים מוסקה מיידים.
 - 8. 128, Z. 25. St. שרברו 1. שרברו Füge hinzu: Sanhedrin VIII, 1.
 - 8. 131, Z. 4. Ein weiteres Beispiel für הסברוה: Nedarim 11a.
- 8. 143, Anm. 2. Kethub. 10a (zu Exod. 22, 16): מכאן סמכו הכמים לכתובת אשה חובה מכאן סמכו הכמים התורה
 - S. 152, Z. 6. S. auch den Ausspruch Raba's: Baba Kamma 77 b.

- S. 152, Z. 16 gehört zwischen Z. 13 und 14.
- S. 162, Z. 19. Über die Stellen mit סריך ר' מחאר (denen noch hinzuzufügen ist: Jebam. 27a und 46a) s. N. Brüll, Jahrbücher II, 28.
- S. 163, Anm. 1. S. auch J. Q. Review XVII, 279, Z. 9, wo פֿירנם zu פֿירנם emendiert werden muß.
- S. 164, Z. 16. Im paläst. Talmud entspricht ציבורא des babyl. Talmuds. S. j. Terum. 41 c 35, vgl. mit b. Chullin 15a.
 - 8. 175, Z. 16. S. auch Sifrā zu Lev. 9, 24 (42 d 10): מתחו פיהם ואמרו שירה
- S. 183, Z. 26. In Pesikta (ed. Buber) S. 7a, Z. 11 steht ein unverständlicher Ausdruck: לא עריד. Es muß gelesen werden: לא עריד.
- S. 184, Z. 18. Über die mit צריכא beginnenden Stellen im Talmud s. N. Brüll, Jahrbücher II, 81.
- S. 186, Z. 6. Beispiele für קבף als Bezeichnung für die Feststellung tannaitischer Texte, Kidduschin 25a: חָנָא שמעה לדרבי וקבעה, Zebachim 114b: חדעירי קבעוה מנאי דרב ששת לא ק' ת'.
- S. 207. Über החמנא als Bezeichnung Gottes bei Ephräm Syrus und die Übernahme derselben durch Muhammed s. *Geiger*, Nachgelassene Schriften III. 323.
- S. 211, Z. 9. S. auch Zebachim 116b: מקרי ליה רבא לבריה ורמי ליה קראי (über den Widerspruch zwischen den Zahlen in II Sam. 24, 24 und 1 Chron. 21, 25).
- S. 212, Z. 7. S. noch Menachoth 103b: שאול שאילה למעלה מר' יהודה
- S. 213. Der babylonische Talmud enthält als Beispiel für שבר den Ausdruck: שלא לשבור דבריו של רבי יוחגן.
- S. 239, Z. 6. Das hebr. Äquivalent zum aram. אָניָא ist das S. 225, Z. 4 von unt. erwähnte שנויה.
 - S. 240, Z. 25. S. auch Taanith 7a (Jirmeja fordert Zeïra auf): ליתי מר ליתני.

Nachträge zum I. Teile (Terminologie der Tannaiten).

Die in den Anmerkungen zum vorliegenden Teile, unter den betreffenden Artikeln, sich findenden Nachträge sind am Schlusse (S. 256) verzeichnet. Ihre Zusammenstellung verdanke ich der Freundlichkeit Herrn Dr. E. Bischoff's. — Von den folgenden Nachträgen entnahm ich einige der oben S. 1 Anm. 1 zitierten Besprechung von Marx.

- S. 3, Z. 28. S. auch Schocher tob zu Ps. 1 (4), in einem Ausspruche Chizkija b. Chija's (Agada der paläst. Amoräer I, 54, 2): משמיעין את האון מה שיכולה לראות (so in der Buberschen Ausgabe). In Midrasch Mischle 20,2 (ed. Buber p. 88) dreimal: כרי שתכרע האוון ותהא יכולה לשמוע.
 - 8. 6, Z. 14. J. Makkoth 31 b 19 (Bar. Hoschaja's): . . ב אמור ב . . הפסוק הזה אמור ב.
 - S. 7, Z. 6. Bar. Sabbath 56 b: . . אפשר בא אסא.

¹ Unter den Besprechungen des I. Teiles sei außerdem die von N. Porges hervorgehoben, Monatsschrift für Gesch. und Wissenschaft des Judentums XLIV (1900), S. 186—192.

- 8. 8, Z. 10. M. Sota V, 2: הביא לו מקרא מן התורה.
- S. 8, Z. 20. J. Kidduschin 65 d 17; ebenso Sanhedrin 26 d 66, Schebuoth 36 a 73 (Meïr): מוֹירה שוה במקום שבאתה
- S. 8, Z. 25. Als Beispiel der euphemistischen Anwendung der Präposition לפני an Stelle des Akkusativs sei angeführt Exod. r. c. 21 Anf.: משה מצוה כביכול
- S. 18, Anm. 2. Zur Deutung von Ps. 62, 12 s. auch j. Nedarim 37d 66. S. ferner j. Schebuoth 34d 48, Exod. r. c. 28 Ende.
 - 8. 21, Z. 9. Bar. Zebachim 57a: דבר מתוך דבר וגלמוד דבר וגלמוד.
- S. 21, Z. 16. M. Nazir VII, 4: א"ר עקיבא דגתי לפני ר' אליעזר (אוויא 'א Mikwaoth VII, 1: אמר ר' עקיבא היה ר' שמעאל רן כנגרי.
- S. 24, Anm. 4. S. Bar. Temura 16a: אלף ושבע מאות קלין וחומרין ונזירות שוות אלף ושבע מאות קלין וחומרין ונזירות שוות.
 - 8. 25. M. Edujoth II, 3: לפי דרכך אתה למר
- S. 25, Z. 23. Eine andere Bedeutung des Ausdruckes דרך קצרה zeigt die Mahnung Meir's (Pesachim 3b): לעולם ישנה אדם לתלמידו בררך קצרה.
- S. 26, No. 1. Chullin 6b (von Jehuda I): את זו מקרא זה. Ib., No. 2. Statt המדש רד היש heißt es auch: את זו דרש א. M. Jebam. X, 3; Chullin V, 5. Ib., No. 3. S. auch M. Joma I, 6 (vom Hohepriester): אם היה חכם דורש ואם לאו . Ib. N. 4. S. Bar. Gittin 57 b: הרש להם. . רדש להם.
 - S. 28, Z. 13, S. auch Tanch. B. ארא 10.
 - S. 30, Z. 11. S. Bar. Sanh. 54 a unt.: . . שניד לך הכתוב ש.
- S. 39, Ende des Artikels הָה. Vgl. noch M. Sabbath VI, 6, 9: דברו חכמים לא רברו בקציר אלא בהווה; Edujoth I, 12: אלא בהווה לא רברו בקציר אלא
 - S. 40, Z. 19. St. 7b l. 7c.
 - S. 44. Vor הְּדָּישָ ist als neuer Artikel einzuschieben : הָדָּישָ, s. oben S. 57, Anm. 1.
- S. 46 f. Budde (zu Hiob 3, 3), vermutet, LXX hätten, wenn sie הרה (Hiob ib.) mit נוסס übersetzten, das Mischnawort קַּקְּי gelesen. S. auch Dalman, Palästinischer Diwan, S. 32, Anm. 2: "har'i oder ar'i "siehe" erinnert an harē, bez. arē".
 - S. 49, Art. אות Anf. Vgl. M. Kinnin Ende: זה הוא שאמרו.
 - S. 50, Z. 12. Beim Punkte ergänze den Hinweis auf Anm. 2.
- S. 52, No. 4. S. Hoffmann, Neue Collectaneen, S. 10. Ib. Zwischen N. 17 und N. 18 ist einzuschieben: 17a. II Kön. 4, 30, zu einem Ausspruche über den Unterschied zwischen Gelübde und Schwur (Sifra zu Num. 30, 3, 56a9). S. 53, N. 32. S. auch Bar. Temura 29b. Ib., N. 33. S. auch Bar. Arachin 19b. Ib. Zwischen N. 37 und N. 38 ist einzuschieben: 37a. Ps. 58, 9, zur Bestätigung der Erklärung von אישור (j. M. K. 80c31). Ib. N. 41. S. auch Tanch. B. אישור 11.
- S. 55, Anm. 2, Z. 2. Erg. das Zitat: ס' הליקומים I, 2. Ib. Hai Gaon im Komm. בע Kelim II, 5 (p. 4): אע"פי שאין ראיה לרבר זכר לרבר תחתיו חרורי חרש (Hiob 41, 22).
- S. 56. J. Baba Kamma 6b54 (Baraitha zu Exod. 22,19): ר' שמעון אומר הואת שיתן לו שבת וריפוי

- 8. 57, Anm. 4. M. Erubin II, 6: חיורתי על כל חבריו (ed. Lowe: חיורתי).
- 8. 59, Anm. 4. 8. auch j. Nazir 54c54.
- S. 60, Z. 9. Chullin 8a: אלמה חלקן הכתוב. Zur Bed. von אָלָי, s. auch Hoffmann in Magazin für die Wiss. des Jud. XX (1893), 149.
 - S. 62, Z. 21. St. 24a l. 54a.
- S. 65, Z. 11. Sifra zuta zu Num. 7, 22 (Jalkut I, § 714): בכולם כתב עתרים מלא
- S. 66, Z. 16. S. j. Nedarim 41 c 70 (in einer tannaitischen Deutung zu II Sam. 1,24): שהיה שומע מעם הלכה מפי חכם ומקלמו
- S. 69, Z. 3. In einer Baraitha Chizkija's (j. Schebuoth 35c 56): ער שיודיעך
 - S. 71, Z. 11. S. auch M. Baba Mezia II, 5 (zu Deut. 22, 3).
- S. 71, Z. 22. S. auch die Baraitha's in j. Maaser scheni 53a5, und im bab. Talmud: Pesach. 95a, Kidduschin 21a, Baba Kamma 54a, 63a, 64a, Schebuoth 37b, Chullin 67a, Bechoroth 37a.
 - S. 72, Z. 25. Nach "Ellipse" ist ausgefallen: "zu verstehen".
- S. 78, Anm. 10. S. auch Baba Kamma 55a ib.: כלך אצל ר' תנחום בר חנילאי (amoräisch).
 - S. 80, Z. 2. S. j. Taanith 68 c 9: התורה שכל המצות כלולות בה
- S. 80, Anm. 7. Statt יצא מן הכלל findet sich auch der vollere Ausdruck: יצא מן הכלל, s. Mechiltha zu Exod. 12,15 (8 b 25), Sifra zu Num. 9,12 (18a 29), Mech. zu Deut. 18, 10.
 - 8. 82 (Art. כלפי שאמרה תורה :Bar. Pesachim 8b. תורה תורה.
 - S. 85, Z. 16. L. συναγωγή.
- S. 90, Z. 7. Beispiele für כתוב in seiner ersten Bedeutung als Participium passivi. M. Challa IV, 10, Bikkurim I, 3: מפני הכתוב שבתורה; Nedarim IX, 4: המתנה על מה שכתוב בתורה; Baba Mezia VII, 11: מורה ל מה שכתוב בתורה; j. Nedarim 37a 31: בתורה בכתוב בה: ib., Z. 31: בתורה ובכתוב בה:
 - S. 93, Art. לְיִי. Maimuni, Mischne Thora, H. Berachoth III, 1: בלא לוואי
 - S. 94, Z. 23. S. auch Sota 48 b.
 - 8. 95, Anm. 1. S. auch j. Nedarim 39d 49, b. Nidda 8b.
 - S. 95, Anm. 3 Ende. S. auch j. Jebam. 8c unten.
- S. 96. Die die Zeile 20 beginnende Stellenangabe gehört an den Schluß von Z. 18.
 - 8. 99, Z. 22. St. "101 a 6" l. 101 a unt.
 - Zu S. 102, Z. 3 von unt. Statt מובה l. מובה.
 - S. 103, Anm. 3. St. Josua l. Joma. Ib. Z. 6. St. 4a 15 l. 4b 15.
 - S. 110, Z. 10. S. Bar. Zebachim 84a: הרי אלו נ' מיעומים.
 - S. 110, vorletzte Z. S. besonders die Beispiele in j. Joma VI Anf. (48b).
 - S. 111, Anm. 1. Erg.: bying st. byin.
 - 8. 114, Z. 26. S. auch Zebachim VII, 6.
 - S. 117, Z. 26. Statt "Sanhedrin 111b unt." l.: Koh. r. 5, 10.
- S. 118, Z. 10. J. Nedarim 38c66: אי אתם מלמדים בחנם מקרא אור; j. Sanh. 27d אחד תרנום אחד תרנום אחד מקרא אחד תרנום אחד
- S. 121, Z. 3 v. u. Der Ausdruck הדבר דומה in einer halachischen Erläuterung, M. Erubin IV, 6 (Simon b. Jochai).
 - S. 122, Z. 6. Statt "Sn" l.: M.
- S. 123. Über die Anwendung des Ausdruckes משנה s. Friedmann, Seder Elijahu Rabba, Einl., S. 47.

- S. 126, Z. 10. Ebenso Mech, zu Deut. 25, 15 (p. 32, ed. Hoffmann).
- S. 128, Z. 3. S. auch M. Chullin IV, 4.
- S. 128, Z. 21. S. Koh. r. zu 7, 1 (Baraitha Hoschaja's): אפילו נקורה אחת.
- S. 129, Anm. 4. Den Ausdruck הכתוב נתקו לעשה bei Amoräern s. Zebach. 114 b, Chullin 80 b u.
 - S. 131, Z. 26. S. Bar. Nazir 39b: ומאחר שסופנו לרבות כל דבר.
 - S. 136, Art. Told Ende. Told als Gegensatz zu Tia, Bar. Chullin 106 a u.
 - S. 136, Z. 26. S. auch j. Taanith 67c oben.
 - S. 138, Z. 18. S. auch Bar. Arachin 4a: סתם להביא ערך סתם.
 - S. 141, Z. 3. S. M. Chullin X, 1: אין לך אלא מה שאמור בענין.
 - S. 148, Art. ממר התורה : S. Bar. j. Sanhedrin 26a 55
 - S. 151, Z. 10. Vgl. Margulies in Rivista Israelitica I (1904), 63.
 - S. 153, Z. 3. S. auch Bar. Sota 31b.
 - S. 155, Z. 13. S. auch Mech. zu Deut. 15, 9 (Ps. 109).
- S. 156, Anm. 3. S. Mech. zu Exod. 20, 18 (71 b 4): שומעין את הרבור ומפרשים (als Deutung von יבוגנהו, Deut. 32, 10).
 - S. 158, Z. 15. S. auch M. Kerithoth II, 5: בל העריות מפורשות.
- S. 161, Z. 12. S. die Bar. j. Schebuoth 38 b 61 (zu Exod. 22,6—8, 9—12, 13—14): שתימצא אומר שלש פרשיות הן התחתונה בשואל והאמצעית בנושא שכר השומר העם העליונה בשומר חגם.
- S. 163, Art. אַב. Sifra 4 b 18, 5 c 23, 39 b 1: הוה או בער הוה או בער הוה אומר. Sifra zuta oft: ובער השני אתה אומר.
- S. 164, Z. 20. S. M. Kidduschin III, 4: צריך היה הרבר לאומרו; M. Schebiith I, 4: אין צריך לומר; (ed. Lowe: א' צורך ל').
 - S. 165, Anm. 3. S. auch M. Pea II, 6: שקיבלו מן הנביאים.
- S. 165, Anm. 4. Wenn wir in Mech. zu Deut. 17, 10 (ed. Hoffmann, S. 21) lesen: איש מפי איש מיי איש איש מיי איש מיי איש מיי איש מיי איש מיי אי
- S. 167, Z. 14. S. auch Sifrē zu Num. 15, 39 (34b unt. mehreremal): הקדום .. מרשה .. לפרשה.
 - S. 167, Z. 24f. Statt V. 8 lies: V. 9; st. 1-7 l.: 1-8.
- S. 169, Z. 4. S. auch *Hoffmann*, Neue Collectaneen, zu Deut. 18, 2 (S. 19): אשרי אונים ששמעו את הדבר הזה מפי הקרש.
- S. 170, Z. 4. קדש הול als Gegensatz zu און, Schebuoth 35 b: עשית קרש הול; vgl. Tanch. B. און דב, Pesikta rabb. 23 a, Schir r. Einleitung.
- S. 173, Z. 2. M. Chullin II, 7; Machschirin VI, 8: חָל וחומר הדברים. Ib., Z. 3. Tosefta Berach. VII, 19 (17, 4): דבר המה קלין וחמורין בדבר.
- S. 175, Z. 24. S. noch Mech. zu Exod. 19,17 (64b 25), zu Deut. 33, 2: לסיני לסיני Sifrē zu Deut. § 305 Ende (130a 13), zu Hohelied 1, 8: נייותיך נייותיך Mech. zu Deut. 16,9: בקמה בקמה בקמה בקמה בקמה :
- S. 178, Schluß des Artikels ארה. S. noch Bar. Beza 21b ob., Zebach. 84a unt.
- S. 178, Anm. 4. S. auch Sifrē zu Num. 18, 7 (36 b 32): מה ראית להשתהות; ib. zu Deut. 1, 13 (68 a 5): מה ראה איש פלוני לישב ומה ראה איש פלוני
- S. 179, Anm., Z. 3. Bei Jehuda Halevi, Diwan ed. Brody II, 40 (N. 39, V. 2) findet sich die Punktation: רְאֵיָה.
 - S. 180, Z. 14. Die Regel findet sich auch im Midrasch der Schule Ismaels.

- S. Sifrē zu Numeri 19,5 (43a 27); Bar. zu Deut. 6,9, Menach. 43a. Beidemal ist es Ismael selbst, der die Regel anwendet. In der kürzeren Form רבוי לחעם wendet Ismael die Regel an in Sifrē zu Deut. 6,9 (75b 2), Mech. zu Deut. 16,9.
 - S. 185, Z. 14. S. auch j. Jebam. 7c6.
 - S. 185, Anm. 4. St. "Schebuoth" l.: Schebiith.
 - S. 186, Anm. 2. Über die "Zehn Hymnen" s. Epstein, ממורה וממערב I, 85 ff.
- S. 188, vorl. Z. S. auch Sifrē zu Num. 19, 3 (42 b 13), Bar. Chullin 83a. M. Makkoth III, 9: אינו השם
 - S. 189, Z. 2. M. Kerithoth III, 6 (j. Sanh. 26d 30): שלשתן שם אחר הן.
 - 8. 190, Z. 8. St. שמענו 1. שמענו.
- S. 191, Z. 10. M. Sota IX, 5: איתן כמשמעו (Mikwaoth IX, 2: מים משמעו איתן כמשמעו
 - S. 192, Z. 6. M. Kidduschin III, 4: יש במשמע.
 - S. 193, l. Z. S. auch j. Kilajim 31d 68.
 - S. 194, Z. 22. Tos. Berach. IV, 8 (10, 24) שנה להן ר' עקיבא.
 - S. 194, vorl. Z. Zur seltenen Formel מָה־שָׁנָה s. oben s. 226.
 - S. 194, Anm. 1. Vgl. Bar. Nedarim 62a: אשנה שיקראוני רבי
 - S. 195, Z. 19. S. auch M. Kelim XVII, 14; Bar. Sota 17a.
 - S. 198, Z. 7. St. הראשון ו. הראשון. S. auch Mech. zu Exod. 23, 19 (102b).
 - S. 201, Z. 17. S. auch Sifrē zu Num. 10, 5 (19a 32): הולתלמודו הוא בא
 - S. 205, Anm. 1, Z. 5 v. u., st. "ausweichende" l.: ausreichende.

Nachträge zum I. Teile in den Anmerkungen des II. Teiles.

Zu Seite 2 (II 1,1); 11 (II 26,1); 16 (II 33,2); 24f. (II 16,2); 59 (II 66); 82 (II 85,1); 90 (II 94,5); 94 (II 96,2); 95 (II 97,1); 96 (II 97,2); 106 (II 115,1.5); 117 (II 119,2); 122,1 (II 121,1); 124 (II 123,2); 129,1 (II 95,1); 130 (II 133,2.134,1); 131f. (II 140,11); 133 (II 143,2); 137 (II 144,4); 138 (II 146,1); 139 (II 61,2); 141 (II 150,1); 155 (II 165,1; 166,2); 157 (II 166,3); 164 (II 166,1); 167 (II 185,3); 174 (II 193,4); 179 (II 200,4; 201,1); 181,1 (II 205,3); 182 (II 209,2); 192 (II 224,1); 198 (II 225,2); 197 (II 229,2); 198 (II 233,1); 203 (II 236,1.241,1.2); 207 (II 246,2).

Register zum I. und II. Teil.¹

Ausgearbeitet von Dr. Erich Bischoff.

I. Verbesserte Lesarten.

(M = Mechiltha ed. Friedmann; S = Sifrå ed. Weiß; <math>Sn = Sifrå zu Numeri ed. Friedmann; Sd = Sifrê zu Deuteronomium ed. Friedmann; r = rabba; c. = caput; jer. = Traktat des jerusalemischen Talmud; ohne diese Bezeichnung sind die Traktate des babylonischen Talmud gemeint.)

1) Midrasch.

M zu 12, 3 (21, 4); 12, 16 (147, 3); 15, 7 (83, 2); 16, 4 (103, 1); 16, 31 (69, 1); B בראשית 25 (II 82, 2); בר' 28 (II 47, 1). 16,36 (69,2); 20,7 (7,3); 20,12 (126,6); 21, 2 (192, 2); 21, 6 (144, 4); 22, 21 (39, 1); - 23, 5 (39, 1. 172, 1).

(40, 4); 4, 13 (40, 4); 5, 17 (40, 4); 7, 8 (180, 1); 7, 18 (75, 7); 10, 4 (155, 4); 13, 18 (96,2); 16, 27 (87,2); 17, 10 (25,2); 20, 9 (10, 4); 20, 18 (10, 4); 23, 5 (45, 1); 23, 14 (97, 1); 26, 38 (4, 6).

Sd zu 1, 3 (19, 5); 3, 23 (50, 4); 18, 18 (206, 4); 22, 17 (191, 3); 31, 14 (181, 2); 32, 2 (35, 3).

Sn zu 5,29 (65,4); 6,5 (15,2); 6, 23 (112, 3); 6, 26 (73, 5); 25, 1 (133, 4). Genesis r. c. 5, 4 (II 43, 2); 95, 2 (II 62, 2).

Leviticus r. c. 1, 3 (156, 3); 4 geg. Ende (II 69, 1).

Deuteronomium r. c. 11,2 (II 194,1). Koheleth r. zu 3, 6 (II 3, 5). Schir r. 1, 12 (II 115, 3). Echa rabbathi 1, 1 (II 179, 3). Pesikta rabbathi 1b (II 162, 1).

Schocher tob zu Ps. 2,9 (II 24, 3; doch vgl. II 85, 6); 18, 18 (II 222, 1); 18, 22 (II 136, 4); 55, 1 (II 136, 2); 116, 1 (II 87, 5).

Tanchuma קרח 5 (II 170, 1); סנחם 7 (II 142, 5); אחחונן Anf. [B 3] (97, 6);

2) Talmud.

a) jer. Chagiga 77 b 45 (65, 1). -S zu 1, 1 (40, 4); 1, 4 (68, 1); 4, 2 | jer. Nazir 51 d unt. (44, 1). — jer. Pea 17c 34 (II 12, 3). - jer. Sanhedrin 27d 31 (II 192, 2).

b) Aboth III geg. Ende (12, 1). -Aboth di R. Nathan c. 14 g. Ende (35, 4. 118, 6); c. 18 (56, 2). — Arachin 28b (II 8, 7). - Baba bathra 16 a (II 85, 4). — Baba kamma 30 b (II 17, 2). — Baba mezia 11 a (II 235, 1); 20 b (II 147); 59 b (41, 2). — Bechoroth 10 b (II 243, 1). - Berachoth 14b unt. (II 164, 3); 22a (II 57, 1); 27 b ob. (II 164, 2); 32a (II 79, 1); 34b (II 1, 3). — Beza 34b (II 154, 5). — Chagiga 5a (II 5, 2). — Chullin 48b (II 65, 1); 65b (II 81, 4); 68b (II 234, 4); 77a (II 14, 1); 127a (II 94, 3); 134 b (II 81, 5). — Erubin 8a (II 141, 2); 21b (II 140, 5); 26b (II 243); 80b (II 128, 1). — Jebamoth 57a (II 180, 2); 72a (II 234, 4. 235, 3); 117a (37,4). — Joma 37a (II 243, 3); 53a (II 234, 4); 61a (191, 5). — Kidduschin 38b (42, 5); 69a (II 234, 4). --Megillah 22a (II 73, 3). — Meïla 17a

¹ Die Seitenzahlen von Teil I oder II stehen in runden Klammern, und zwar die von Teil I ohne Zusatz, die von Teil II mit vorgesetzter "II".

(II 154,2). — Menachoth 26 a (II 111,2); 34 a (II 234,4); 88 b (II 154,3); 104 b (195,4). — Moëd Katon 3a (II 235,2); 18 a (II 131,1). — Pesachim 58 b (II 234,4). — Sanhedrin 19 b (II 234,4); 59 b (II 234,4). — Schabbath 58 b (II

37, 3); 63a (II 235, 4); 82a (II 196, 2); 87a (132, 3); 115b (205, 3); 124b (II 243, 2); 149a (II 234, 4). — Schebuoth 16a (145, 4); 35a (II 234, 4); III 5 (180, 2). — Sota 16a (145, 4). — Zebachim 38a (II 56, 1); 64b (II 111, 3).

II. Verbesserungen zu Lexicis.

Zu Levy, WB über die Targumim: I 161 b (20, 2); 189 b (27, 3).

Zu Levy, Neuhebr. WB.: Bd. I. 40a (II 8, 1); 50b (II 3, 5); 77a (II 6, 1); 87 b (II 6, 5); 92 b (II 12, 2); 161 b (20, 1); 274 a (11, 4); 314 b (II 26, 2); 324 b (127, 3); 333 b (II 146, 1); 360 a (17, 2); 374 b (20, 2); 384 b (II 38, 4); 397b (II 54, 3); 417ab (149, 6); 418b (23, 3); 428 b (26, 2); 429 a b (II 42, 4); 453 b (26, 2); 457 a (37); 458 a (II 48, 2); 472 a (38, 2); 486 a (44, 1); 489 b (46, 1); 493b (46,3). - **Bd. II.** 32b (57, 4); 76a (172, 5); 88a (91, 2); 172b (67, 4); 215 b (8, 5); 232 b (70, 2); 248 b (73, 11); 255 a (75); 336 (79, 3); 850 (84, 3); 484 b (93, 5); 512a (95, 3). — **Bd. III.** 191b (37); 197 a (113, 1); 284 (192, 6); 377 b (II 111, 1); 470a (II 54, 6); 512a (II 140, 5); 625 b (147, 1); 698 a (147, 2); 727 (147, 1). — **Bd. IV.** 31 a (II 14, 2); 79 b (67, 4); 247 a (167, 3); 260 a (172); 406 a (178, 6); 569 b (188, 2); 578 a (190, 4); 585 a (193, 9); 611 b (II 59, 1); 668 b (206, 2).

Zu Kohut, Aruch completum: Bd. I. 83a (II 6, 4). — Bd. II. 309a (127, 3). — Bd. III. 12a (20, 2); 192b (II 48, 2); 233a (44,1). — Bd. V. 333b (II 111, 1). — Bd. VIII. 243b (203, 1).

Zu Jastrow, Dictionary: 71 b (II 6,5); 74 (II 12,2); 118 b (II 17,1); 125 a (147, 3); 361 b (44, 1); 432 b (69,7); 435 b (172,5); 587 (75); 712 b (95,3); 757 a (II 111,1); 856 (192,6); 1599 a (II 222,3).

Allgemeines: איז Hophal (75, 1); ניתא (II 124, 5).

III. Verweisungen auf die Agada-Werke.

Agada der Tannaiten. Bd. I. 1
Seite 5 (132); 7 (81); 31, 1 (177); 32
(73); 51, 2 (175); 60 (80); 61-64 (109); 62 f. (110); 70, 2 (89); 70, 3 (191); 75, 3
(9); 81 (197); 81, 5 (89); 98, 3 (177); 110, 3 (135); 110, 5 (40); 117 (75); 119 (105); 121, 3 (40); **124 (II 7); 130 (65); 132, 3 (126); 133, 4 (48); 151, 8 (12. 177); 169, 4 (183); 186 (36); 186, 2 (43); 193 (34); 194, 2 (152); 195, 3 (11); **197 (151, 3); 199 (103); 199, 1 (102); 200, 2 (44); *203 (157, 5); 205, 3 (125); 207, 3 (48); 208, 3 (103); 210, 2 (48); 217 (82); 218 (182); 221 (27); 222, 7 (8. 51); 225 (36); 228 (140); 229, 1

(109); 232 f. (64); 286 (133); 236, 1 (28); 240, 3 (89); 246 (85); 246 f. (98); 246, 1 (98); 247, 3 (89. 98); 248 (122); 248, 2 (58); 248, 3 (59); 249 (167); 249, 3 (140); 250 (193); 251 (144); 253, 2 (48); 258, 3 (171); 260, 4 (140); 262 (81); 263, 3 (195); 281, 5 (25); 282, 3 (184); 288, 2 (II 90); 291, 3 (177); 295, 1 (25); 303 (199); 303, 5 (130); 309 (133); 309, 1 (86); 310, 4 (116); 311, 5 (48); 312, 2 (48); 318, 1 (97); 322, 1 (182); 323 (85); 323 ff. (73); 834 f. (113); 343, 3 (190); 349, 3 (152); 359, 2 (126); 362, 3 (90); 379, 1 (203); 382 (110); 391, 1 (182); 392, 2 (165); 392, 5 (24); 393 (105);

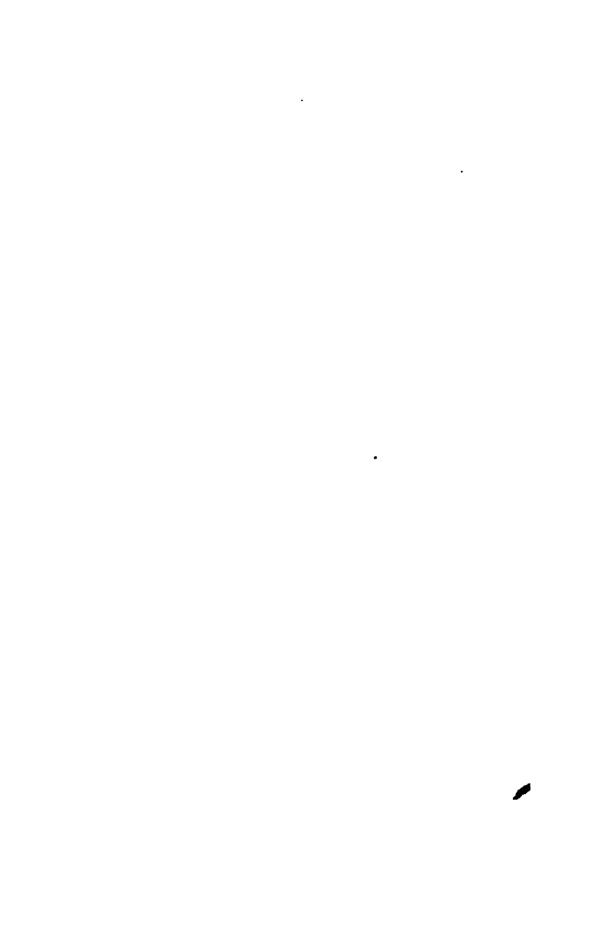
¹ Die wenigen Zitate aus der 2. Aufl. dieses Bandes sind mit ** bezeichnet, dagegen Verbesserungen von Stellen aus ihm wie stets mit *.

394, 4 (57); 405, 2 (86); 409, 3 (21); 428, 3 (8); 447 (47); 448 (87); ** 459-481 (II 44); **470 f. (II 234); **487 (II 120); **488 (II 224); 558 (116). -**Bd. II.** 8 (27); 25, 1 (140); 37 (133); 45 (193); 54 f. (27. II 15); 62, 1 (102); 64, 3 (73), 67 (117); 88 (26); 89 (157); 90, 5 (II 109); 92 (118); 92, 3 (124); 94, 2 (178); 98 (69); 99 (II 90); 99, 5 (124); 104 (113); 105, 8 (4); 106, 1 (114); 106, 2 (43); 106, 3 (112); 106, 5 (4); 107 (162); 110 (13); 112,7 (60); 116,2 (43); 116, 4 (198); 123 (105. 145); 123, 4 (88); 132 (125); 171 (145); 173, 2 (48); 176,6 (170); 193 (43); 201, 3 (116); *205 (83, 2. 84); 205, 4 (198); 207, 3 (48); 209, 3 (60); 211 (16); 215 (155); ***250** (148,3); 255,4 (193); 257 (49); 257 f. (82); 259, 3 (169); 289, 4 (193); 293 f. (101); 295 (131); 295, 3 (23); 296 (95); 297 (111); 297, 1 (45); 299, 1 (66); 302 (14); \$15(145); 317, 2 (4); 319 (176); 325 (139); 328,2 (92); 331,5 (92, 111); 347,8 (67); 355 (198); 357 f. 357,3 (136); 358 (II 144); 358,5 (136); 368 (II 139); 375 (87); 380 (16); 390 (105): 418, 2 (43); 420 (82); 423 (49); 425, 3 (179); 430, 3 (73); 431 (89); 436 (116); 440, 2 (136); 443, 5 (75); 466 (117); 467 (II 64); 470, 3 (125); 478 (13); 507, 4 (92); 507,6 (73); 512 (II 189,1); 522 (II 238); 527 (140); 527,1 (185); 547 (II 214); 561, 1 (129).

Agada d. babylon. Amoräer. Seite 5 (II 239); 19 (169); 47 f. (II 42); 64 (II 168, 3); 70 (II 42); 107 (II 242); 112 (67); 119 (II 177, 4); 130 (II 88); 132 (II 42. 158); 134 (II 32); 145 (II 173, 4).

Agada der paläst. Amoräer. Bd. I.
Seite 2,1 (135); 5,7 (II 81); 38,3 (133);
40,5 (151); 42,5 (203); 52 (II 93. 138);
60 (107); 67,6 (11); 81,2 (109); 86 (II
39); 110,1 (II 49); 112 (126. II 142);
112,3 (133); 112,4 (II 49); 116,3 (133);
120,3 (II 115); 134,1 (II 153); 138 (37);
141 (118); 144,6 (II 77); *175 (II
178,3); 185 (II 86); 204 (II 209); 227
(II 6); 228,3 (II 220); 261 (II 223);

262, 2 (II 224); 264 (II 104); 264, 1 (II 123); 266, 1 (149); 266, 4 (II 35); 276, 3 (2); 302, 2 (II 68); 325, 2 (193); 328, 2 (II 2); 365, 6 (II 54); 370, 3 (25); 375, 2 (II 104. 225); 379 (II 83); 407 ff. (73); 430, 2 (193); 434, 3 (138); 435, 2 (138); 454, 5 (II 20); 459, 5 (130); 466 f. (II 214); 486 (II 232); 500 f. (67); 501, 2 (57. 124. II 122); 502 (II 21); 502, 1 (11); 502, 5 (130); 523 (II 175, 1); 527, 3 (57); 540 (II 181, 3); 551 (II 6); 557, 1 (164); 556, 1 (II 167, 2); 562 (II 36). — **Bd. II.** 7, 2 (II 138); 10 (135); 15 (II 133); 31 (II 134); 42 (107); 50, 5 (28); 56, 1 (II 79); *73 (II 76); 80 (II 214); 82 (II 21); 82, 1 (II 80); 87, 2 (II 61); 92, 6 (65); \$9 (28); 108 (135); 111, 6 (II 119); 112, 9 (II 90); 119, 4 (130; II 144); 122, 2 (II 68); 158 (118); 163 (29); 191 (148); *196 (II 178, 3); 221 (II 8); 221, 2 (42); 233, 3 (II 229); 280, 1 (II 219); 288, 2 (II 214); 295, 1 (II 172, 3); 300, 1 (65); 312, 3 (42); 232 f. (162); 340, 1 (II 167, 1); 355, 1 (107); 360, 3 (183); 368 (II 139); 372, 4.5 (183); 446, 1 (112); 446, 2 (83); 447, 1 (124); 453, 4 (107); 454, 3 (II 225); 456, 3 (85); 459 (127); 479,6 (II 169, 1); 521, 2 (II 20); 526 (II 11). — **Bd. III.** 2, 1 (II 207, 4); 38 (II 244); 68 (II 64); 73, 4 (112); 112 (II 206, 1); 118 (II 10); 124, 1 (126, II 124); 175, 2 (94); 176, 4 (107); 178 (86); *191,4 (II 110); 196 (II 133); 203, 4 (II 175, 4); 204, 1 (II 209, 1); 213, 3 (II 193, 2); 236, 5 (II 192, 1); *244, 5 (II 33); 271 (II 35); 304 (123); 305 (II 3); 327 (70); 382, 7 (157; II 168, 4); 399f. (II 57); 404 (II 27); 480 (66. II 71); 485 (II 6); 485, 5 (II 104); 486-499 (II 174, 4); 491, 6 (135); 493 (II 99); 499,7 (II 176,2); 506 f. (II 53. 99); *524, 6 (II 65. 231); 548, 4 (II 14); 560 (146); 569 (II 64); 570 (II 3); 570, 4 (183); 573 (II 14); 581 (28); 589 (II 20); 590 (II 27); 594 (II 14); 600, 3 (II 168, 2; 224); 605 (II 37); 651 (II 15); 684 (II 86); 688, 1 (179); 689, 5 (183); 710 (II 242); 711, 2 (II 196, 1); 745, 1 (II 197, 4).

9

·.

STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES CECIL H. GREEN LIBRARY STANFORD, CALIFORNIA 94305-6004 (415) 723-1493

All books may be recalled after 7 days

DATE DUE

